ISBN 978-80-89396-19-1
9 788089 396191

Tünde Lengyelová a kol. THURZOVCI A ICH HISTORICKÝ VÝZNAM

Tünde Lengyelová a kol.

THURZOVCI A ICH HISTORICKÝ VÝZNAM

Bratislava, Pro Historia 2012

Tünde Lengyelová a kol.

THURZOVCI A ICH HISTORICKÝ VÝZNAM

Bratislava, Pro Historia 2012

© Autorský kol. Benda Borbála, Radoslav Beňuš, Csepregi Zoltán, Michal Čajka, Dominkovits Péter, Diana Duchoňová, Erdélyi Gabriella, Frederik Federmayer, Gecsényi Lajos, Katona Tünde, Jana Kurucárová, Tünde Lengyelová, Zuzana Ludiková, Mikó Árpád, Pálffy Géza, Martin Rothkegel, Helena Saktorová, Marián Skladaný, Milan Thurzo, Tóth Gergely

Na redakčnej úprave štúdií v maďarskom jazyku spolupracoval Géza Pálffy

Na zostavení obrazovej časti spolupracovala Zuzana Ludiková

Publikácia je výsledkom spolupráce Historického ústavu Slovenskej akadémie vied a Historického ústavu Maďarskej akadémie vied

© Spoločnosť Pro Historia a Historický ústav SAV

S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Recenzenti: PhDr. Viliam Čičaj, CSc.
Doc. PhDr. Vladimír Segeš, PhD.
Jazyková redaktorka: Magdaléna Karafová

Na obálke: Erb Thurzovcov na fasáde bytčianskeho sídla
(foto Bratislava, Slovenská národná galéria – Fotoarchív)

Vydali: Spoločnosť Pro Historia a Historický ústav SAV

Kolektívna monografia vznikla v rámci projektu VEGA 2/0133/10 Šľachtický dvor – mocensko-politická, správna a kultúrna entita v ranom novoveku riešeného v Historickom ústave SAV v Bratislave.

Všetky práva vyhradené. Žiadnu časť tejto publikácie nie je možné reprodukovať, kopírovať, uchovávať či prenášať prostredníctvom elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných médií bez predchádzajúceho písomného súhlasu vlastníkov práv.

Bratislava 2012

ISBN 978-80-89396-19-1

OBSAH

ÚVOD 5

I. KAPITOLA – CESTA DO UHORSKEJ ARISTOKRACIE 7

PÁLFFY GÉZA:
Rod Thurzovcov a jeho miesto v aristokracii Uhorského kráľovstva **9**

MARIÁN SKLADANÝ:
Hospodársky vzostup Thurzovcov **27**

ERDÉLYI GABRIELLA:
„Som len človek, kráľ môj, nie kameň" – Alexej Thurzo v službách Habsburgovcov **39**

GECSÉNYI LAJOS:
Tajomný Thurzo. František Thurzo, predseda Uhorskej a Dvorskej komory (1549–1563) **55**

II. KAPITOLA – THURZOVCI A REFORMÁCIA 75

CSEPREGI ZOLTÁN:
Thurzovci a počiatky reformácie **77**

MARTIN ROTHKEGEL:
Vzťahy olomouckého biskupa Stanislava I. Thurzu s Uhorskom **91**

KATONA TÜNDE:
Levočská základina Thurzovcov **109**

III. KAPITOLA – THURZOVSKÉ DVORY – CENTRÁ HOSPODÁRSKEHO, POLITICKÉHO A SPOLOČENSKÉHO ŽIVOTA 117

TÜNDE LENGYELOVÁ:
Hospodárske pomery na thurzovských panstvách na prelome 16. a 17. storočia **119**

DOMINKOVITS PÉTER:
Kontakty palatína Juraja Thurzu so stolicami Šopron a Vaš **135**

DIANA DUCHOŇOVÁ:
Dvorské poriadky na thurzovskom a esterházyovskom dvore **145**

BENDA BORBÁLA:
Jedálny lístok Stanislava Thurzu z roku 1603 **157**

IV. KAPITOLA – KULTÚRNY ODKAZ RODU THURZOVCOV **163**

ZUZANA LUDIKOVÁ – ÁRPÁD MIKÓ:
Pohrebné miesta a náhrobné pamiatky Thurzovcov **165**

FREDERIK FEDERMAYER:
Svadobné oznámenia Thurzovcov. (Prameň ku genealogickému výskumu ich rodu) **185**

TÓTH GERGELY:
„Theatrum Nobilitatis Hungaricae". Genealogické výskumy Mateja Bela so zvláštnym zreteľom na rod Thurzo **203**

HELENA SAKTOROVÁ:
Osobnosť Juraja Thurza v spektre autorských dedikácií **217**

JANA KURUCÁROVÁ:
Rod Thurzovcov a Štátny archív v Bytči **227**

MILAN THURZO – RADOSLAV BEŇUŠ:
Antropologická a paleopatologická analýza kostrových pozostatkov príslušníkov rodiny Juraja Thurzu **239**

MICHAL ČAJKA:
Prestavby Oravského hradu počas Thurzovcov **247**

ZUSAMMENFASSUNG **255**

ÖSSZEFOGLALÓ **257**

AUTORI PUBLIKÁCIE **259**

Na úvod

Dejiny ranonovovekých šľachtických rodov nepatrili v druhej polovici 20. storočia na území Strednej Európy – snáď s výnimkou Rakúska – k obľúbeným či podporovaným výskumným témam. V Maďarsku, na Slovensku, v Rakúsku, Chorvátsku či Rumunsku zachované archívy aristokratických rodov, ktoré zohrávali v živote Uhorského kráľovstva v 16.-18. storočí často rozhodujúcu úlohu, tak pred pádom železnej opony ani slovenskí, ani maďarskí historici nepodrobili systematickému výskumu. Zatiaľ čo od druhej polovice 19. storočia v priebehu takmer celého storočia bolo vydaných množstvo základných pramenných edícií a monografií, vzťahujúcich sa na najdôležitejšie rody a ich predstaviteľov, od konca 40. rokov 20. storočia počas viac než troch desaťročí venovali aristokracii pozornosť takmer výlučne len historici hospodárskych dejín. Od polovice 80. rokov sa ľady pomaly prelomili a vzniklo niekoľko zásadných monografií, zborníkov, výstavných katalógov či pramenných edícií. O jednotlivých osobnostiach (napríklad Alžbete Báthoryovej, Adamovi I. Batthyányovi, palatínoch Mikulášovi a Pavlovi Esterházyovcoch, Valentínovi Törökovi, Jurajovi a Mikulášovi Zrínyiovcoch, Tomášovi a Františkovi Nádasdyovcoch či Jurajovi Thurzovi) boli napísané obsiahlejšie monografie v maďarskom, slovenskom, chorvátskom či nemeckom jazyku. Zaoberali sa v prvom rade dvorským životom aristokracie, ich mecénstvom, sobášnymi stratégiami, odievaním, stravovacími zvykmi či knižnou kultúrou, resp. peregrináciami.

Z hľadiska témy si zasluhuje zvláštnu pozornosť, že v poslednom desaťročí z uhorskej politickej elity vznikli obsiahlejšie interdisciplinárne publikácie či zborníky len o rodoch Pálffy, Batthyány, Zrínyi, Esterházy a Révay. Prvým podujatím bol slovensko-maďarský akademický workshop na jar 2003 v Bratislave, druhým bola konferencia v Körmende roku 2005, tretím vedecké sympózium v rakúskom Schlainingu roku 2008, štvrtým roku 2007 usporiadaná konferencia v Budapešti, na ktorú nadviazalo maďarsko-chorvátske podujatie s novými príspevkami v Záhrebe roku 2009 a nakoniec konferencia v Martine roku 2008. Publikácie, ktoré vyšli v chorvátčine, maďarčine, nemčine i slovenčine, skúmali život spomínaných rodov z rôznych aspektov – politického, hospodárskeho, cirkevnohistorického či umenovedného. Je potešujúce, že aj odvtedy pokračuje medzinárodná spolupráca a uskutočnili sa podujatia k dejinám rodov Balassi, Batthyány, Báthory, Esterházy, Koháry, Nádasdy a Wesselényi.

Kolektívna monografia, ktorú predkladáme odbornej verejnosti a záujemcom o históriu, organicky zapadá do vyššie opísaného radu. Historické ústavy Slovenskej a Maďarskej akadémie vied spoločne usporiadali v októbri 2009 medzinárodnú konferenciu v Seredi s názvom *Thurzovci a ich historický význam*. Podnetom bolo 400. výročie zvolenia Juraja Thurza za palatína Uhorského kráľovstva. Organizátori cieľavedome zostavili program tak, aby poukázal na medzinárodnosť potenciálu aristokratického rodu, ktorý môžeme z viacerých hľadísk považovať za výnimočný. Po prvé: nepoznáme ďalší taký rod meštiansko-podnikateľského pôvodu, ktorý by sa v priebehu 16. a 17. storočia bol pozdvihol medzi uhorskú aristokraciu. Po druhé: pri ich vzostupe dostali mimoriadne miesto ich aktivity v hospodárstve, na čo podobný príklad prakticky nepoznáme Po tretie: s vyššie uvedeným je v úzkej súvislosti fakt, že ťažko nájdeme ďalší taký rod, ktorý by disponoval takým širokým medzinárodným, celú Strednú Európu zasahujúcim systémom rodinných kontaktov a príbuzenstvom, pričom aj v Uhorsku mal rod niekoľko vetiev. Po štvrté: do polovice 16. storočia bola pre rod charakteristická neuveriteľná pestrosť – nachádzame medzi jej príslušníkmi rovnako veľkoobchodníkov ako aj politikov, zaoberajúcich sa úvermi, taktiež predsedu komory či vzdelaného humanistického učenca a biskupa. Po piate: Thurzovci patrili medzi tú málopočetnú skupinu magnátskych rodov, ktoré – s výnimkou jedného z posledných príslušníkov rodu, konvertitu Adama – zostali

po celý čas, od polovice 16. storočia až do konca následníkmi a patrónmi protestantizmu. A nakoniec – ale rozhodne nie v poslednom rade: rod, ktorý prežil len štyri generácie medzi aristokraciou, za týchto sto rokov dal Uhorsku dvoch palatínov (Juraja a Stanislava III.) a jedného kráľovského miestodržiteľa (Alexeja I.), na čo je len veľmi málo príkladov medzi ranonovovekými aristokratickými rodmi – či už starými, alebo novými. Túto mnohostrannosť a výnimočnosť odbornej – ale i laickej – verejnosti po prvýkrát systematicky predstavuje práve táto publikácia.

Na záver pokladáme za potrebné vysloviť sa k problematickému bodu, ktorý pre nejednotnosť názorov a nesystematickosť naráža v slovenskej historiografii na ťažko prekonateľné prekážky – k prepisu mien historických osobností. V publikácii uvádzame mená historických osobností v „tradičnej", neposlovenčenej forme. Robíme tak jednak z dôvodu, že polovica autorov je zahraničných a v ich textoch je nekorektné opraviť úzus, ktorý je medzinárodne zaužívaný. Zároveň však aj väčšina slovenských autorov má výhrady proti prepisu mien, najmä ak nemá oporu v prameňoch a sťažuje identifikáciu jednotlivých osobností a vyhľadávanie v databázach.

Bratislava–Budapest, november 2012 Tünde Lengyelová a Pálffy Géza

Edičná poznámka:
Počas prípravy publikácie do tlače sa zmenil názov Maďarského krajinského archívu v Budapešti (Magyar Országos Levéltár) na Maďarský národný archív (Magyar Nemzeti Levéltár). V poznámkach k jednotlivým štúdiám v odkazoch na archívne fondy z tohto archívu je však uvádzaná ešte pôvodná signatúra MOL namiesto MNL.

I. KAPITOLA

Cesta do uhorskej aristokracie

Aegidius Sadeler: Portrét palatína Juraja Thurza. 1607. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

Rod Thurzovcov a jeho miesto v aristokracii Uhorského kráľovstva

Pálffy Géza

Mimoriadny aristokratický rod v Uhorsku

Bádanie o aristokracii Uhorského kráľovstva nepatrilo v Maďarsku v druhej polovici 20. storočia medzi preferované témy. S výnimkou Rakúska však to nebolo inak ani na Slovensku, dokonca ani v Chorvátsku či v Rumunsku, kde sa dodnes uchovávajú časti rodových archívov viacerých rodov,[1] ktoré zohrali rozhodujúcu úlohu v dejinách krajiny. Kým za necelých sto rokov od druhej polovice 19. storočia bola o najznámejších rodoch vydaná celá rada monografií a pramenných edícií (predovšetkým v maďarskom jazyku o rodoch Balassi, Batthyány, Csáky, Esterházy, Forgách, Illésházy, Nádasdy, Pálffy, Rákóczi, Thurzo a Zrínyi), od konca 40. rokov 20. storočia sa pozornosť bádateľov zamerala predovšetkým na hospodársku činnosť príslušníkov magnátskych rodov.[2] V súvislosti s Thurzovcami treba spomenúť zásadné hospodársko-historické práce Petra Ratkoša a Mariána Skladaného zo Slovenska a Karen Lambrecht z Nemecka.[3]

Od 80. rokov sa opäť oživil záujem o vedúce rody uhorskej aristokracie a bolo vydaných viacero zásadných monografií, zborníkov, výstavných katalógov a pramenných edícií. Okrem ucelenejších prác o jednotlivých osobnostiach (akými boli napr. Adam I. Batthyány, Mikuláš a Pavol Esterházy, Tomáš a František Nádasdy, Valentín Török, Juraj a Mikuláš Zrínyi) vznikli štúdie v maďarskom, slovenskom, chorvátskom i nemeckom jazyku predovšetkým o aristokratických dvoroch a mecenatúre, o sobášnych a pohreb-

1 V súvislosti s Thurzovcami 1) Magyar Országos Levéltár, Budapest (ďalej MOL); E 196, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Thurzó (ďalej E 196) – por. ILA, Bálint. A Thurzó család levéltára. In *Levéltári Közlemények*, 1932, roč. 10, č. 1, s. 12-66; 2) MV SR, Štátny archív v Bytči; Oravský komposesorát (ďalej ŠABY, OK) – por. ILA, Bálint. Az árvai közbirtokosság levéltára. In *Levéltári Közlemények*, 1933, roč. 11, č. 2, s. 223-241; KOČIS, Jozef. *Oravský komposesorát – thurzovská korešpondencia. 1541–1626. Inventár.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1962, 215 s.

2 Na doterajšie výsledky – bez nároku na úplnosť– pozri BAÁN, Kálmán – GAZDA, István – KÓCZY T. László (ed.). *Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561–1944.* Budapest : Könyvértékesítő Vállalat, 1984, 187 s.; resp. výsledky novších výskumov BŮŽEK, Václav et al. Společnost v zemí habsburské monarchie 1526–1740 v české, maďarské, rakouské a slovenské historické vědě posledního desetiletí. In *Český časopis historický*, 2006, roč. 104, č. 3, s. 485-526.

3 RATKOŠ, Peter. Predpoklady vzniku Thurzovsko-Fuggerovskej spoločnosti r. 1495 (Začiatky rafinovania a scedzovania banskobystrickej bohatej medi). In *Československý časopis historický*, 1966, roč. 14, č. 5, s. 758-765; RATKOŠ, Peter. Das Kupferwesen in der Slowakei vor der Enstehung der Thurzo–Fugger Handelsgesellschaft. In BOG, Ingomar (ed.). *Der Außenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650. Die ostmitteleuropäischen Volkswirtschaften in ihren Beziehungen zu Mitteleuropa.* Köln-Wien : Böhlau, 1971, s. 585-610; SKLADANÝ, Marián. Ján Thurzo v Mogile (1469–1496). In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, Historica,* 1973–1974, roč. 24-25, s. 203-222; SKLADANÝ, Marián. Najstarší doklad o podnikateľskej činnosti Jána Thurzu v stredoslovenských banských mestách. In *Historické štúdie,* 1974, roč. 19, s. 237-265; SKLADANÝ, Marián. Ján Thurzo z Betlanoviec (1437–1508) – priekopník ranokapitalistického podnikania v európskom baníctve. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spiš v kontinuite času.* Prešov–Bratislava–Wien : Universum, 1995, s. 41-50; SKLADANÝ, Marián. Die Versorgung des Neusohler Kupferbetriebes mit polnischem Blei zur Zeit des gemeinsamen Kupferhandels der Fugger und Thurzo (1494–1526). In WESTERMANN, Ekkehard (ed.). *Bergbaureviere als Verbrauchszentren im vorindustriellen Europa. Fallstudien zu Beschaffung und Verbrauch von Lebensmitteln sowie Roh- und Hilfsstoffen (13.–18. Jahrhundert).* Stuttgart : Steiner, 1997, (Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Beiheft 130) s. 275-284; SKLADANÝ, Marián. Ján Turzo a turzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici (1494–1525). In *Montánna história,* 2008, roč. 1, s. 16-31; LAMBRECHT, Karen. Aufstiegschancen und Handlungsräume in ostmitteleuropäischen Zentren um 1500. Das Beispiel der Unternehmerfamilie Thurzó. In *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung,* 1998, roč. 47, č. 3, s. 317-346, por. LAMBRECHT, Karen. Breslau als Zentrum gelehrter Kommunikation unter Bischof Johann V. Thurzó (1466–1520). In *Archiv für Schlesische Kirchengeschichte*, 2000, roč. 58, s. 117-141; z prác uverejnených v maďarskom jazyku por. BERLÁSZ, Jenő. *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában különös tekintettel a jobbágyság gazdasági helyzetére.* Budapest : Otthon-nyomda, 1936, 107 s.; GERGELY, Ernő – TÓTH, Pál (ed.). *A Thurzók és Fuggerek jelentősége Magyarország bányászatában.* Miskolc : Pécs Antal Miniatűrkönyv Gyűjtők Klubja, 1993, 96 s.

ných zvyklostiach, odevnej, stravovacej kultúre i vydávaní kníh, ako aj o peregrinácii a študijných cestách.[4] V súvislosti s Thurzovcami sa výskumy sústredili najmä na Alexeja I. a palatína Juraja, ako to dokazuje aj viacero článkov bytčianskeho archivára Jozefa Kočiša a niekoľko ročníkov ročenky Oravského múzea,[5] ale aj množstvo zásadných štúdií od autorov tejto publikácie.[6]

Z hľadiska výskumu rodu Thurzovcov si zasluhuje zvláštnu pozornosť, že v poslednom desaťročí vyšlo viacero interdisciplinárnych zborníkov o aristokratických rodoch, ktoré v 16.–17. storočí patrili k vedúcej elite Uhorského kráľovstva. Zborník o Pálffyovcoch je výsledkom slovensko-maďarského workshopu, ktorý sa konal v Bratislave na jar 2003, o Batthyányovcoch sa pojednávalo na konferencii v Körmende roku 2005, o Zrínyiovcoch roku 2007 v Budapešti a napokon roku 2008 boli hlavnou témou konferencie v Schlainingu Esterházyovci. Rovnako roku 2008 sa v Martine konala konferencia o Révayovcoch.[7] Publikácie z týchto podujatí skúmajú novoveké dejiny spomenutých rodov z aspektu politických, vojenských, hospodárskych, cirkevných a kultúrnych dejín, ako aj literárnohistorického hľadiska. Aj v období od spomenutých konferencií pokračuje medzinárodná spolupráca, najmä v súvislosti s rodmi Batthyány, Báthory, Nádasdy a Zrínyi.[8] Je teda potešiteľné, že aj táto publikácia sa môže zaradiť do tejto série a môže významne dopomôcť k dôkladnejšiemu spoznaniu rôznorodosti elitných kruhov, ktoré sa podieľali na riadení Uhorského kráľovstva a zároveň prispeje k obohateniu výsledkov maďarsko-slovenského a v širšom koncepte aj stredoeurópskeho výskumu obdobia raného novoveku.

Dôkladnejšie spoznanie rodu Thurzovcov je podľa môjho názoru o to perspektívnejšie, že medzi už spomenutými rodmi je z viacerých hľadísk mimoriadnym. Po prvé: nepoznáme ďalší taký rod meštiansko-podnikateľského pôvodu, ktorý by sa v priebehu

4 Podrobný zoznam týchto prác pozri PÁLFFY, Géza. Die Gesellschaft der ungarischen Länder 1526–1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526–1740).* České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav, 2006, (Opera historica 11) s. 64-76, por. aj BŮŽEK, et al., 2006, s. 495-497, 501-502.

5 KOČIŠ, Jozef. Denníky Juraja a Imricha Thurzu. In *Slovenská archivistika*, 1967, roč. 2, č. 2, s. 107-116, por. Thurzó György (1567–1616) feljegyzései velencei útjáról (1597). In KOVÁCS Sándor Iván – MONOK István (ed.). *Magyar utazási irodalom, 15–18. század.* Budapest : Szépirodalmi Könyvkiadó, 1990, s. 285-291, [preložil Péter Kulcsár], novšie publikované aj na internete (Budapest : Neumann Kht., 2000): http://mek.niif.hu/06100/06179/html/magyutaz0020003/magyutaz0020003.html – prístup: 15.8. 2010. KOČIŠ, Jozef. Imrich Thurzo a jeho korešpondencia 1609–1621. In *Slovenská archivistika*, 1988, roč. 23, č. 2, s. 80-92; KOČIŠ, Jozef. Korešpondencia Alžbety Czoborovej 1592–1626. In *Slovenská archivistika*, 1990, roč. 25, č. 1, s. 104-114; KOČIŠ, Jozef. Juraj Thurzo a jeho korešpondencia 1587–1616. In *Slovenská archivistika*,1990, roč. 25, č. 2, s. 65-76; KOČIŠ, Jozef. Palatinát Juraja Thurzu 1609–1616. In *Slovenská archivistika*,1992, roč. 27, č. 1, s. 83-93; KOČIŠ, Jozef. *Alžbeta Báthoryová a palatín Thurzo.* Žilina : Blaha, 1996, 103 s.; ďalej pozri najmä štúdie v *Zborníku Oravského múzea*, 1995, 1996, 1998, roč. 12, 13, 15.

6 Tieto práce pozri v poznámkach k štúdiám tejto publikácie.

7 FUNDÁRKOVÁ, Anna – PÁLFFY, Géza (ed.). *Pálfiovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu.* Bratislava–Budapest : Spoločnosť Pro História–Academic Electronic Press, 2003, 150 s.; NAGY, Zoltán (ed.). *A Batthyányak évszázadai. Tudományos konferencia Körmenden 2005. október 27–29.* Körmend–Szombathely : Körmend Város Önkormányzata, 2006, 511 s.; KÜHLMANN, Wilhelm – TÜSKÉS, Gábor – BENE, Sándor (ed.). *Militia et Litterae. Die beiden Nikolaus Zrínyi und Europa*. Tübingen : Max Niemeyer Verlag, 2009, 462 s.; GÜRTLER, Wolfgang – KROPF, Rudolf – KRENN, Martin (ed.). *Die Familie Esterházy im 17. und 18. Jahrhundert. Tagungsband der 28. Schlaininger Gespräche 29. September – 2. Oktober 2008.* Eisenstadt : Amt der Burgenländischen Landesregierung, 2009, 480 s.; KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 16.–17. septembra 2008 v Martine.* Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2009, 432 s.

8 Por. BENE, Sándor – HAUSNER, Gábor (ed.). *A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában.* Budapest : Zrínyi Kiadó, 2007, 392 s.; PAPP, Klára – JENEY-TÓTH, Annamária – ULRICH, Attila (ed.), *Báthory Gábor és kora.* Debrecen : Debreceni Egyetem Történelmi Intézete–Erdély-történeti Alapítvány, 2009, 404 s., ako aj *Századok*, 2009, roč. 143, č. 4, venované rodu Esterházy, resp. *Századok* 2010, roč. 144, č. 4 venované rodu Nádasdy; MACZÁK, Ibolya (ed.). *„Fényes palotákban, ékes kőfalokban" Tanulmányok az Esterházy családról.* Budapest : WZ Könyvek 2010, 200 s.; BENE, Sándor - Zoran LADIĆ - HAUSNER, Gábor (ed.). *Susreti dviju kultura: Obitelj Zrinski u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. Zbornik radova.* Zagreb : Matica hrvatska 2012, 558 s.; SZABÓ, Sarolta - C. TÓTH, Norbert (ed.). *Az ecsedi Báthoriak a XVI-XVII. században.* Nyírbátor : Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2012, 213 s.

16. a 17. storočia bol pozdvihol medzi uhorskú aristokraciu.[9] Po druhé: pri ich vzostupe – ako o tom podrobnejšie píše aj Marián Skladaný vo svojom príspevku v tejto publikácii – dostala mimoriadne miesto ich služba v hospodárstve, na čo podobný príklad poznáme len v prípade Sebastiána Thökölyho, pôvodom zo zemepanského mesta Mezőtúr a neskôr trnavského mešťana, ktorý sa do uhorskej aristokracie dostal roku 1593.[10] Po tretie: s vyššie uvedeným je v úzkej súvislosti fakt, že ťažko nájdeme ďalší taký rod, ktorý by disponoval takým širokým medzinárodným, celú Strednú Európu zasahujúcim systémom rodinných kontaktov a príbuzenstvom, pričom aj v Uhorsku mal rod niekoľko vetiev (pozri genealogickú tabuľku č. 1).[11] V tomto smere môžeme Thurzovcov porovnávať len so Zrínyiovcami, Pálffyovcami a čiastočne aj Esterházyovcami z 18. storočia. Po štvrté: do polovice 16. storočia bola pre rod charakteristická neuveriteľná pestrosť – nachádzame medzi jej príslušníkmi rovnako veľkoobchodníkov ako aj politikov zaoberajúcich sa úvermi, taktiež predsedu komory či vzdelaného humanistického učenca a biskupa.[12] Po piate: Thurzovci patrili medzi tú málopočetnú skupinu magnátskych rodov, ktoré – s výnimkou jedného z posledných príslušníkov rodu, konvertitu Adama (1610 – 1635)[13] – zostali po celý čas, od polovice 16. storočia až do konca následníkmi a patrónmi protestantizmu.[14]

9 Por. PÁLFFY, Géza. Utak az arisztokráciába – bárói címszerzők a 16. századi Magyar Királyságban. In PAPP, Klára – PÜSKI, Levente (ed.). *Arisztokrata életpályák és életviszonyok.* Debrecen : Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, 2009, s. 9-23; na pôvod rodu por. WERTNER, Mór. A bethlenfalvi Thurzó család eredete. In *Turul*, 1905, roč. 23, č. 1, s. 1-10; FEKETE-NAGY, Antal. A bethlenfalvi Thurzó-család eredete. In *Turul*, 1934, roč. 48, č. 1-2, s. 1-15; SKLADANÝ, Marián. Thurzovci a Levoča. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Pohľady do minulosti. Zborník prednášok z histórie.* Levoča : Spišské múzeum – Kultúrne a informačné centrum v Levoči, 2001, s. 61-79.

10 Na Thökölyho vzostup pozri J. ÚJVÁRY, Zsuzsanna. A ponyvásszekértől a közjó szolgálatáig. (Thököly Sebestyén pályafutása) In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1992, roč. 105, č. 3, s. 75-93; GECSÉNYI, Lajos. Bécs és a hódoltság kereskedelmi összeköttetései a 16. században. (Thököly Sebestyén felemelkedésének hátteréhez). In *Századok*, 1995, roč. 129, č. 4, s. 767-790.

11 Genealógiu a rodostrom sme zostavili podľa nasledujúcich prác a prameňov: NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal.* I–XIII. Pest : Beimel és Kozma-Ráth, 1857–1868; Reprint: Budapest : Helikon Kiadó, 1987–1988, XI, s. 199-210 a s. 200-201 (I–II. genealógia); ILA, 1932, s. 14 (genealógia); FEKETE-NAGY, 1934, s. 7 (I. genealógia); KUBICIEL, Romuald. Turzonowie w Polsce i na Śląsku. In *Zborník Oravského múzea*, 1998, roč. 15, s. 7-20 a s. 20-21; LAMBRECHT, 1998, s. 326 (genealógia); resp. BARABÁS, Samu. Genealogiai följegyzések. In *Történelmi Tár*, 1884, s. 777-782. [na základe záznamov v Biblii rodu Thurzo] – novšie slovenské vydanie bez udania pôvodného maďarského: SAKTOROVÁ, Helena: Príspevok ku genealógii rodiny Turzo. In *Biografické štúdie,* 2007, roč. 32, s. 175-186; KOMÁROMY, András. Forgách Imre naplója. In *Turul*, 1889, roč. 7, s. 70-78; LENGYELOVÁ, Tünde. Rodinné sviatky Turzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, 1996, roč. 13, s. 37-44; LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700). In *Művészettörténeti Értesítő,* 2006, roč. 55, č. 2, s. 327-410; Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ďalej ÖStA); Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA), Hofkammerarchiv (HKA), Familienakten D–T 143, fol. 1–61, fol. 19-20 (genealógia).

12 Na tomto mieste sa zmienime len o monografických spracovaniach: REINHARDT, E[mil]. *Johann Thurzo von Bethlemfalva, Bürger und Konsul von Krakau, in Goslar 1478–1496. Ein Beitrag zur Klärung unseres Verbandswesens.* Goslar a. H. : Brumby, 1928, 95 s.; WENZEL, Gusztáv. *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz. Négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból. 1497–1540.* Budapest : MTA, 1878, 63 s.; ROTHKEGEL, Martin. *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó: eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* Hamburg : Lit-Verl., 2007, 403 s.; SZEWCZYK, Aleksandra. *Mecenat artystyczny biskupa wrocławskiego Jana V Thurzona (1506–1520).* Wrocław : Oficyna Wydawnicza ATUT – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2009, 182 s.; ďalšiu literatúru pozri v štúdiách Z. Csepregiho, L. Gecsényiho a M. Skladaného a M. Rothkegela v tejto publikácii.

13 LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A szepeshelyi Szent Márton-templom, egy felső-magyarországi katolikus központ késő reneszánsz és barokk sírkövei és halotti címerei. In *Művészettörténeti Értesítő,* 2007, roč. 56, č. 2, s. 322-323.

14 Najdôležitejšie práce k tejto téme (bez nároku na úplnosť): ILA, Bálint. A Thurzó-levéltár protestáns egyháztörténeti iratai. In *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár*, 1934, roč. 15, s. 234-286; DOMÁNYHÁZI, Edit et al. (ed.). *A Thurzó család és a wittenbergi egyetem. Dokumentumok és a rektor Thurzó Imre írásai, 1602–1624.* Szeged : Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1989, 474 s.; KATONA, Tünde – LATZKOVITS, Miklós. *Lőcsei stipendiánsok és literátusok.* Szeged : Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1990, 370 s.; pozri aj ZSILINSZKY, Mihály. *Az 1610-ik évi zsolnai evangelikus zsinat háromszázados emlékünnepén. Egyháztörténeti tanulmány.* Selmeczbánya : Joerges Ágost özv. és fia Kvny., 1910, 47 s., ako aj na internete dostupnú výberovú bibliografiu k Žilinskej synode v roku 1610 (ŠIMKOVÁ, Ľudmila. *Žilinská synoda. Výberová bibliografia.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, 19 s.: http://www.snk.sk/swift_data/source/NBU/Zilinska%20synoda/bibliografie.doc – prístup 15.8.2010), KOVAČKA, Miloš (ed.). *Akty a závery - Zákony a ustanovenia Žilinskej synody z roku 1610.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, 112 s., ako aj príspevok Tünde KATONA v tejto publikácii.

A nakoniec – ale rozhodne nie v poslednom rade: rod, ktorý prežil len štyri generácie medzi aristokraciou, za týchto sto rokov dal Uhorsku dvoch palatínov (Juraja a Stanislava III.) a jedného kráľovského miestodržiteľa (Alexeja I.), na čo je len veľmi málo príkladov medzi ranonovovekými aristokratickými rodmi – či už starými, alebo novými.

1. *Genealógia rodu Thurzo v 15.–17. storočí.*

Thurzovský rod bezo sporu zaujíma mimoriadne miesto v uhorskej aristokracii. V tejto štúdii sa pokúsim nielen zosumarizovať túto otázku, ale ju aj podrobnejšie analyzovať predovšetkým v troch smeroch. V prvom rade preskúmam, na ktorom mieste sa umiestnili medzi rodmi svetskej elity Uhorského kráľovstva najvýznamnejší predstavitelia rodu. K objasneniu tejto otázky prispeje novovytvorená metóda, ktorou sa mi podarilo stanoviť pre obdobie po roku 1526 systém hierarchie uhorskej svetskej elity.[15] V druhom rade budem analyzovať miesto Thurzovcov medzi uhorskými magnátmi, sledujúc získavanie rôznych krajinských hodností a titulov, pričom sa zvlášť zameriam na Juraja Thurzu a jeho bádateľmi doteraz takmer nepovšimnutý grófsky titul. Na záver by som chcel upozorniť na to, že rod Thurzovcov bol rozhodujúcim aristokratickým rodom nielen v Uhorskom kráľovstve, ale v istom čase taktiež určujúcim členom nadnárodnej aristokracie stredoeurópskych národov Habsburskej monarchie.

Thurzovci v svetskej elite Uhorského kráľovstva

Nie je jednoduché zistiť, kto aké miesto zastával vo svetskej elite Uhorského kráľovstva po roku 1526. V Uhorsku totiž nebola hierarchia svetskej elity tak predpisovo stanovená, ako napríklad v Českom kráľovstve.[16] V prvých desaťročiach po roku 1526 bolo nesporných len niekoľko najvyšších krajinských hodností: palatín (pokiaľ bola funkcia vôbec obsadená), krajinský sudca, chorvátsko-slavónsky bán a taverník. (V druhej polovici 16. storočia vznikom Sedmohradského kniežatstva zanikla funkcia, ktorá v neskorostredovekom systéme patrila k tým prestížnejším, a to funkcia sedmohradského vojvodu).[17] Vytvorením spoločného habsburského dvora sa stali kráľovské dvorské hodnosti[18] viac-menej nominálnymi, aj keď si predsa len zachovali istý vnútropolitický vplyv. V ich prípade však už poradie nebolo také jasné. Na základe najnovších výskumov môžeme skonštatovať, že do polovice 17. storočia mohol o poradí rozhodovať v prvom rade šľachtický titul (predovšetkým grófsky), potom čas vymenovania do funkcie, resp. v prípade rovnakého času aj získanie grófskeho alebo barónskeho titulu alebo vek dotyčného. Dvorských hodnostárov potom nasledovali členovia Uhorskej rady, po nich aristokrati, ktorí nezastávali žiadne hodnosti a „menovaní" baróni (*barones solo nomine*), ktorých od konca 16. storočia nazývali magnátmi (*magnates*).[19] Posledne menovaní sa zaraďovali taktiež podľa doby získania svojho titulu, ako o tom svedčia pozývacie listiny na zasadania uhorského snemu,[20] rôzne spory o *praecedentie* a hodnostárske zoznamy kráľovských donačných listín.[21]

15 Na tomto mieste nie je možné podrobne rozobrať túto problematiku, ktorej bude venovaná samostatná štúdia, predstavujúca svetskú elitu 16.–17. storočia.

16 Por. MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500–1700).* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004, najmä s. 328-363.

17 FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főméltóságai.* Budapest : Maecenas Kiadó, 1988, 159 s.

18 O týchto hodnostiach pozri najnovšie PÁLFFY, Géza. *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century.* Boulder, Colorado–Wayne, New Jersey–New York : Columbia University Press, 2009, s. 73-75, 168-177; PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest : História–MTA Történettudományi Intézete, 2010, s. 106-108, 266-289.

19 K tejto téme pozri PÁLFFY, 2009, Utak az arisztokráciába; PÁLFFY, Géza. Baróni a magnáti v Uhorskom kráľovstve v 16. storočí. In: *Forum Historiae: Časopis pre históriu a príbuznéspoločenské vedy*, 2010, roč. 4, č. 2, Rozhľady, s. 1-14 (www.forumhistoriae.sk/FH2_2010/texty_2_2010/palffy.pdf - prístup 15.8.2010).

20 K téme sa viaže výskumný projekt „A magyar arisztokrácia családi kapcsolatrendszere a 16–17. században" (Systém rodinných vzťahov uhorskej aristokracie v 16. a 17. storočí), ktorého pozoruhodné výsledky sú dostupné na stránke http://archivum.piar.hu/arisztokrata/ (prístup 15.8. 2010); pozri aj GUSZAROVA, Tatjana. A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. In *Levéltári Közlemények*, 2005, roč. 76, č. 2, s. 93-148.

21 Typický príklad na spor o zasadacom poriadku v Uhorskej rade zo začiatku roku 1576: ÖStA Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ďalej HHStA), Ungarische Akten (Hungarica), Comitialia Fasc. 384. Konv. A. fol. 35-36 (18.1.1576). Zoznamy hodnostárov v kráľovských donačných listinách používame najmä z donácií grófskych a barónskych titulov, resp. z rôznych donácií v Kráľovských knihách (Királyi könyvek): MOL A 57, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii (ďalej A 57), najmä Vol. 1-15, passim.

Medzi svetských elitných predstaviteľov Uhorského kráľovstva sa ako prvý vyšvihol Alexej Thurzo.[22] Cestu nahor mu zabezpečila jednak sieť hospodárskych kontaktov jeho rodu, ktoré obsiahli celú Strednú Európu, jeho vlastná hospodárska činnosť v Uhorsku (predovšetkým ako kremnický komorský gróf, neskôr viacnásobný kráľovský pokladník) a paralelne s tým vykonávané dvorské a politické funkcie (ako kráľovský tajomník), a v neposlednej miere aj jeho stále dôvernejší vzťah s kráľovnou Máriou Habsburskou. A hoci – ako ukazuje tabuľka č. 1[23] – roku 1521 ako kráľovský komorník (*cubiculariorum regalium magister*) stál ešte iba na 12. stupienku medzi kráľovskými hodnostármi, po vyše dvoch rokoch služby ako taverník (*tavernicorum regalium magister*) výrazne poskočil: na jeseň 1523 sa dostal na 5.–6. miesto. Zmeny, ktoré nastali po moháčskej tragédii v auguste 1526, dokázal taktiež zúročiť a ako stabilný prívrženec Ferdinanda I. Habsburského (1526–1564) sa roku 1527 stal krajinským sudcom (*iudex curiae regiae*) a dostal sa na tretiu priečku medzi hodnosťami v kráľovstve. Z kremnického komorského grófa sa za desaťročie stal najvplyvnejším hodnostárom a aristokratom Uhorska! Keďže kráľ Ferdinand po smrti Štefana Báthoryho roku 1530 neobsadil post palatína, najmä z dôvodov nevyjasnených vojenských kompetencií, stal sa roku 1532 Alexej Thurzo po svojom vymenovaní za kráľovského miestodržiteľa (*locumtenens regius*) vedúcou osobnosťou uhorskej svetskej elity.

V priebehu o niečo viac ako jedného desaťročia to poukazuje na mimoriadne rýchly kariérny postup, s ktorým ťažko mohli súťažiť aj jeho nasledovníci (pozri tabuľku č. 2). S takým postupom stojí Alexej Thurzo aj medzi palatínmi a hodnostármi zo 16.–17. storočia na vynikajúcom mieste, aj keď v protiklade s väčšinou z nich nikdy nezastával žiaden vojenský post. S podobnou rýchlosťou kométy sa do čela svetskej elity Uhorského kráľovstva dostali len Juraj Thurzo, Mikuláš Esterházy a Ján Draskovics.[24] O prijatí Alexeja Thurzu do uhorskej aristokracie však najlepšie svedčí fakt, že jeho dcéru Annu si zobral za manželku Andrej Báthory, v rokoch 1544–1554 taverník, potom krajinský sudca (1554–1566), teda druhá najvplyvnejšia osoba kráľovstva.[25] Svojimi majetkami stál Thurzo v rozpadajúcej sa krajine na 7. mieste. Spomedzi aristokratov ho na prelome 30. a 40. rokov 16. storočia predbehli len jeho zaťať Andrej Báthory, Valentín Török a Gašpar Serédy. Alexej Thurzo sa tak za štvrťstoročie dostal na 4. miesto medzi uhorskými statkármi.[26] Podobné sa v danej dobe podarilo len veľmi zriedkavo. K obdobne úspešným patril aj Tomáš Nádasdy, ktorý svoju kariéru začínal tiež ako kráľovský tajomník (1526) a na vrchol svojej kariéry sa dostal roku 1554. V jeho prípade však veľmi pomohlo, že sa oženil s Uršuľou Kanizsayovou, poslednou dedičkou rodu, ktorý po meči vymrel v 30. rokoch 16. storočia.[27]

22 O jeho kariére podrobne pozri ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (ed.). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998, s. 118-132; ERDÉLYI, Gabriella. Diskurs über die ungarische Statthalterei: Gesichtspunkte zur Untersuchung des Verhältnisses zwischen Ferdinand I. und der ungarischen politischen Elite. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 2000, roč. 48, s. 93-126; ERDÉLYI, Gabriella (ed.). *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532.* Budapest : Magyar Országos Levéltár–Országos Széchényi Könyvtár–Balassi Intézet, 2005, 455 s., ako aj štúdiu Gabrielly ERDÉLYI v tejto publikácii.

23 Tento výskumný model sme uplatnili najnovšie aj pri rodoch Esterházy a Nádasdy. PÁLFFY, Géza. Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. (Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése). In *Századok*, 2009, roč. 143, č. 4, najmä s. 861-882; DOMINKOVITS Péter – PÁLFFY, Géza. Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században (1. časť). In *Századok*, 2010, roč. 144, č. 4, najmä s. 774.

24 Údaje o ich kariére pozri PÁLFFY, 2009, Pozsony megyéből, s. 882: tabuľka č. 5.

25 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 351-352.

26 MAKSAY, Ferenc. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* I–II. Budapest : MTA, 1990, I, najmä s. 34-35.

27 BESSENYEI, József. *A Nádasdyak.* Budapest : General Press, 2005, s. 26-28; DOMINKOVITS – PÁLFFY, 2010, s. 773-774, etc.

Tabuľka 1.: *Thurzovci medzi svetskou elitou Uhorského kráľovstva*			
Meno príslušníka rodu	Krajinská hodnosť	Miesto v hierarchii	Doba plnenia funkcie v rokoch
Alexej I.	Uhorský kráľovský komorník	1521–1524: ca. 12.	3,5
	Taverník	1523–1527: 5.–6.	5
	Krajinský sudca	1527–1530[–1543]: 3. (okrem palatína Štefana Báthoryho je pred ním aj sedmohradský vojvoda Peter Perényi)	3
	Dočasne poverený kráľovský miestodržiteľ	1531–1532: 1.–2. (spolu s kancelárom Tomášom Szalaházym)	1,5
	Kráľovský miestodržiteľ	1532–1542: 1.	10
		Spolu:	23
František	Uhorský kráľovský dvormajster	1569–1574: 8–9.	5
		Spolu:	5
Juraj	Uhorský kráľovský pohárnik	1599–1600: 9. Od polovice 1600–1603: 8. (po smrti Mikuláša Pálffyho je jeho nástupcom bán Ján Draskovics ako kráľovský komorník) Zač. 1604: 5. (po smrti Juraja Zrínyiho a Františka Nádasdyho a pre emigráciu Štefana Illésházyho)	4
	Uhorský kráľovský stolník	1604–1605: 5. (nie je obsadený post povozníka a bán Ján Draskovics je komorníkom) 1606–1607: 3. (grófsky titul + neobsadený post krajinského sudcu a povozníka) 1607: 4. (je opäť obsadený post krajinského sudcu, dokonca aj povozníka, ale ten sa nedostáva do popredia, hoci Thurzo sa toho obával) 1609: 5. (je opäť obsadený post krajinského sudcu i palatína)	6
	palatín	1609–1616: 1.	7
		Spolu:	17
Stanislav III.	Uhorský kráľovský pohárnik	1618–1620: 6. 1620–1622: 5. (pre smrť krajinského sudcu Juraja Drugetha)	4
	palatín	1622–1625: 1.	3
		Spolu:	7

Tabuľka 2. *Úradná kariéra štyroch Thurzovcov, ktorí v 16. a 17. storočí zastávali krajinské hodnosti.*[28]				
	Alexej I. Thurzo (1490–1543)	František Thurzo (1520?–1574)	Juraj Thurzo (1567–1616)	Stanislav III. Thurzo (1576–1625)
Uzavretie manželstva	20/38	36/42	18/25	22
Barónsky titul	27 (nem. ríšsky)	–	32 (uhorský)	zdedil
Grófsky titul	–	–	39 (uhorský)	–
Dedičný župan	41	–	39	38
Cisársky komorník	–	–	–	39
(Hlavný) župan	37	6/14/37	17	38
Uhorský kráľovský radca	31	26/44	31	42
Krajinská hodnosť	31	49	32	42
Krajinský/pohraničný hlavný kapitán	–	–	35	43
Palatín/kráľovský miestodržiteľ	42	–	42	46
Predseda komory		Uhorská kom.: 29 Dvorská kom.: 36	–	–
Tajný radca	–	–	42	46
†	53	54	49	49
Pohrebné miesto[29]	Levoča	Bytča	Bytča/Orava	Levoča

Celkom výnimočnú pozíciu Alexeja, teda vrcholný post vo svetskej elite, sa na začiatku 17. storočia podarilo dosiahnuť ešte dvom členom rodu (Jurajovi a Stanislavovi III., pozri tabuľku 1. a 2.), hoci vplyv Thurzovcov na krajinské záležitosti sa v druhej polovici 16. storočia výrazne znížil. Celkovo to dobre vidno na nezvyčajnej kariére nitrianskeho biskupa a neskoršieho predsedu komory Františka Thurzu, ktorý na konci svojho života a zároveň na vrchole svojej svetskej kariéry ako kráľovský dvormajster (*curiae regiae magister* 1569–1574) stál „iba" na 8.–9. mieste v hierarchii hodnostárov (por. opäť tabuľku č. 1).[30] Zanechaním cirkevnej dráhy však zachránil rod pred vymretím, keďže jeho brat Juraj IV. a spišský župan Ján V., brat niekdajšieho miestodržiteľa Alexeja, boli bezdetní a z tohto dôvodu reálne hrozilo vymretie oboch väčších vetiev Thurzovcov žijúcich v Uhorsku (por. genealogickú tabuľku).

Stratu vedúcich pozícií v druhej polovici 16. storočia tak musel napraviť Františkov syn Juraj V. Svoju úlohu aj poctivo splnil, pričom nezanedbal ani ďalšie rozširovanie

28 Je potrebné podotknúť, že nie je presne známy rok narodenia Františka Thurzu (niekedy v rozpätí rokov 1510-1520) a preto v prípade upresnenia – aj keď nie významne – ale údaje sa môžu upraviť. V tejto súvislosti por. štúdiu L. Gecsényiho v tejto publikácii.

29 Na pohrebné miesta Thurzovcov pozri novšie: LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 328-334, ako aj štúdiu Zuzany Ludikovej a Árpáda Mikó v tejto publikácii.

30 Na jeho kariéru podrobne pozri štúdiu L. GECSÉNYIHO v tejto publikácii. Zo staršej literatúry sú podnetné práce WENZEL, 1878, s. 38-45; TAKÁTS, Sándor. Thurzó Ferenc. In TAKÁTS, Sándor. *A magyar múlt tarlójáról.* Budapest : Genius Kiadás, [1926], s. 73-81.

majetkovej domény, založenej otcom na severovýchode Uhorska.[31] Pri jeho vzostupe však zohrávali dôležitú úlohu aj iné skutočnosti, než u Alexeja, a to najmä tie, ktoré boli v 16. storočí zásadné aj pri iných aristokratoch označovaných ako *homo novus*. Išlo hlavne o jeho dlhodobejšiu službu na viedenskom dvore arcikniežaťa Ernesta,[32] na druhej strane však zavážilo aj jeho vojenské pôsobenie, jednak v pohraničných hradoch, ale aj v dlhej (pätnásťročnej) vojne na prelome storočí.[33] K týmto skutočnostiam sa čoskoro pridružilo aj získanie postu župana Oravskej stolice (1584/5) a neskôr miesto radcu v Uhorskej kráľovskej rade (1598).[34]

Logickým vyústením kombinovaného modelu (dvorskej, vojenskej a politickej) kariéry bolo, že Juraj Thurzo 10. júla 1599 získal ako 32-ročný svoj prvý post medzi krajinskými hodnostármi – stal sa uhorským kráľovským pohárnikom (*pincernarum regalium magister*), s ktorým sa medzi predstaviteľmi svetskej elity umiestnil na 9. mieste.[35] Z tohto postu sa potom „vďaka" úmrtiu viacerých starších súčasníkov (Mikuláša Pálffyho 1600, Juraja Zrínskeho 1603 a Františka Nádasdyho 1604), vyhnanstvu dvormajstra Štefana Illéshházyho (1605), ako aj neobsadeniu postov krajinského sudcu a kráľovského povozníka za niekoľko rokov postupne stúpal stále vyššie, až na 5. miesto (pozri tabuľku č. 1). Toto postavenie si v marci roku 1604 posilnil získaním funkcie kráľovského stolníka (*dapiferorum regalium magister*), pričom k hodnostiam – čiastočne aj pre obranu svojich rozľahlých dolnouhorských majetkov – získal aj post hlavného kapitána: bol generálom banského

31 Jeho rušný život ešte čaká na moderné spracovanie. K tomu však môže byť nápomocné množstvo archívneho materiálu v oboch zachovaných rodových archívoch, a to tak súkromného, ako aj úradného charakteru. 1) MOL, E 196, passim – významnejšie edície: NAGY, Gyula. Batthyány Ferencz levelei Thurzó Györgyhöz és Thurzó Imréhez 1606–1620. In *Történelmi Tár*, 1879, s. 96-123; BARABÁS, Samu: A Thurzók levéltárczájából. In *Történelmi Tár*, 1881, s. 706-726; KOMÁROMY, András. Koháry Péter érsekujvári kapitány levelei Thurzó György nádorhoz. 1611–1616. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1911, roč. 12, s. 76-109; ILA, 1932; 2) ŠA Bytča, Oravský komposesorát – thurzovská korešpondencia (ďalej ŠABY, OK TK) Inv. č. passim, por. KOČIŠ, 1962; KOČIŠ, 1990; resp. významnejšie edície: KUBINYI, Miklós. Közlemények a Thurzó-levéltárból. In *Századok*, 1870, roč. 4, s. 727-729, 1871, roč. 5, s. 287-290, 692-701, 1872, roč. 6, 345-346; KUBINYI, Miklós. *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez.* I–II. *1590–1616.* Budapest : Athenaeum Társulat, 1876; ZSILINSZKY, Mihály. Gr. Illéshházy levelezése Thurzó Györggyel. In *Történelmi Tár*, 1882, s. 419-433; Jurajovi Thurzovi je venovaný *Zborník Oravského múzea*, 1995, 1996, 1998, roč. 12–13, 15, okrem nich zo staršej literatúry LOMBARDINI, Alexander. Palatín gróf Ďuro Thurzo z Betlenoviec. In SALVA, Karol – KÁLAL, Karol (ed.). *Od Šumavy k Tatrám*. Ružomberok : Karol Salva, 1898, s. 210-259; KOLLÁROVSKÝ, Pavel. *Palatín Juraj Thurzo, jeho doba, život a dielo*. Dizertačná práca. Bratislava : Evanjelická bohoslovecká fakulta, 1972; resp. VÁŠÁRYOVÁ, Zuzana. *Každodenný rezidenčný život uhorskej aristokracie na dvore Juraja Turzu na prelome 16. a 17. storočia.* Dizertačná práca na získanie vedecko-akademickej hodnosti Philosophiae doctor (PhD). Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2002, 264 s. (Ďakujem Tünde LENGYELOVEJ, že ma upozornila na túto prácu); LENGYEL, Tünde. Thurzó György családi konfliktusai. In LÁCZAY, Magdolna (ed.). *Nők és férfiak... Avagy a nemek története.* Nyíregyháza : Nyíregyházi Főisk. Gazdaságtud. Kar, 2003, s. 234-242; LENGYEL, Tünde. Thurzó György nádor biccsei udvara. In G. ETÉNYI, Nóra – HORN, Ildikó (ed.). *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest : Balassi Kiadó, 2005, s. 127-143; FEDERMAYER, Frederik. Juraj Thurzo (1567–1616) (Sfragistický pohľad na biografiu uhorského magnáta). In RAGAČOVÁ, Júlia (ed.). *Pečate a ich používatelia*. Bratislava : Ministerstvo vnútra, 2007, s. 146-162; LENGYELOVÁ, Tünde – VÁRKONYI Gábor: *Báthory. Život a smrť*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2008, 304 s.; SAKTOROVÁ, Helena. *Turzovské knižnice (Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Turzovcov)*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, 325 s.; DVOŘÁK, Pavel a kol. *Juraj Thurzo. Veľká kniha a uhorskom palatínovi.* Martin : Matica slovenská, 2012, 183 s., ako aj štúdie Petra DOMINKOVITSA, Diany DUCHONOVEJ a Tünde LENGYELOVEJ v tejto publikácii.

32 Thurzo bol najskôr stolníkom (*dapifer*) arcikniežaťa a neskôr jeho pohárnikom (*pocillator*). ÖStA AVA Gräflich Harrach'sches Familienarchiv (Depositum) Kart. 797 (30.06.1585); spolu počas 11 rokov, až do Ernestovej smrti si uvádzal titul pohárnika: : ÖStA AVA FHKA HKA Familienakten D–T 143, fol. 54; 11 listov arcikniežaťa Thurzovi z rokov 1587–1592 je uložených v ŠABY, OK TK Inv. č. 161, resp. tamtiež, Andreánskeho usporiadanie, Inv. č. 12. Fasc. 1. Nr. 1 (3.10.1589).

33 O tom bližšie v súvislosti s jeho grófskym diplomom, pozri pozn. č. 56.

34 Oravské županstvo (datované na rok 1584): *Štátny archív v Bytči. Sprievodca po archívnych fondoch.* Zväzok I. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1959, s. 38 a (datované na rok 1585): FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai / Die Obergespane Ungarns 1526–1848.* Budapest : Argumentum Kiadó, 1994, s. 60; uhorský kráľovský radca (od 11. marca 1598): ÖStA AVA FHKA HKA Familienakten D–T 143, fol. 37.

35 Tamže, fol. 6-7, je zaujímavé, že medzi pražskými konceptmi Uhorskej dvorskej kancelárie je mylné, ale jednoznačné datovanie 10. august. MOL, A 129, Magyar kancelláriai levéltár, Minutae Pragenses 10.08.1599.

Neznámy majster: Iluminácia diplomu, ktorý vylepšuje erb Juraja Thurza. 1607. (Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, foto Czikkelyné Nagy Erika)

okolia a Preddunajska (*supremus capitaneus confiniorum antemontanorum et partium regni Hungariae Cisdanubianarum*).[36]

Mimoriadne ambiciózny Thurzo však s týmto nemohol byť spokojný a dral sa stále vyššie. Túžil nielen po titulárnej, ale po skutočnej, krajinskej hodnosti. Roku 1606 však, napriek tomu, že (ako to sám viackrát zdôraznil) patril už k najstarším uhorským radcom a slúžil kráľovi Rudolfovi už vyše dvadsať rokov, nepodarilo sa mu získať vytúžený post krajinského sudcu.[37] Tak sa v rokoch 1607–1609 vymenovaním nového krajinského sudcu (Žigmund Forgách, 1606) a zvolením Štefana Illésházyho za palatína (1609) dostal do úzadia. Tieto neúspechy znášal skutočne veľmi ťažko. Dokazujú to aj jeho vážne výhrady, ktoré vzniesol na pražskom dvore na konci júla 1607 pri vymenovaní Žigmunda Forgácha za krajinského sudcu a Seifrieda von Kollonitscha na post kráľovského povozníka.[38] Aj

36 PÁLFFY, Géza. Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In *Történelmi Szemle*, 1997, roč. 39, č. 2, s. 271; PÁLFFY, Géza. Die Türkenabwehr in Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert – ein Forschungsdesiderat. In *Anzeiger der philosophisch-historischen Klasse der Österreichischen Akademie der Wissenschaften*, 2002, roč. 137, č. 1, s. 120.

37 ÖStA HHStA Hausarchiv, Lang-Akten Kart. 2. Konv. 2. fol. 25-26 (16.02.1606) a Kart. 6. Konv. 3. fol. 219-221 (sine dato, ale roku 1606).

38 *„herr Graf Geörg Thurso, seiner praetension nach, weil er in ordine waß elter, dan diese, so baide officia bekhommen, ime praeiudicierlich zu sein vermaint, das sy ime sollen vorsiczen unnd vor ime votiern... Unnd obwohl noch lengst vor diesem obbemelte baide officia sein durch Ir Kayserliche Majestät etc. vergeben und erseczt worden, als Judicatus Curiae Regiea dem herrn Sigismundo Forgatsch, so zuvor Magister Pincernarum Regalium gewesen, und fasst der leczte in ordine Baronum ist, und dan Magistri Agazonum officium dem herrn Seyfriden von Kollonitsch, so haben doch baide herrn ir gewohnliche jurament, umb allerley eingefallener verhindernus wegen, noch biβhero nit gelaistet haben, aber nichts weniger die kaiserlich donation über diese officia schon inn handen, und helt der herr Forgatsch wegen laistung seines juraments gar starckh an, damits* [sic!] *noch vor dem hungerischen landtag von ime gelaistet werden möcht.",* resp. *„Soll unnd mage hierinnen dem herrn Thurso geholffen werden, so khan solches in anderweg nit gesein, es wölle dann sich obbemeltter herr von Kollomitsch, in ansehung praemissorum et pro bono pacis publicae, deß offitii Magistri Agazonum begeben, und das officium Magistri Pincernarum, so zuvor herr Forgatsch gehallten und numehr vaciert, annemben, dabey er eben sowoll in numero Baronum unnd Consiliarius Hungaricus sein wirdt khünnen, unnd die Hungrische Standt sich destoweniger zubeklagen haben, das Nativi Hungari das prae- und praecedencz nit hetten..."* ÖStA HHStA Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten Fasc. 152. Konv. C. 1607 Juli–Aug. fol. 31, 33.

keď iba sčasti mal pravdu, tento príklad dobre poukazuje na fakt, akou vážnou vecou bola pre Thurza hierarchia krajinských hodnostárov.

Na konci roka 1609 sa Juraj Thurzo predsa len dočkal vytúženého povýšenia: stal sa palatínom Uhorského kráľovstva.[39] Ale o tento post sa uchádzal už aj v novembri 1608 ako jeden z evanjelických kandidátov,[40] v lete zase bola pod jeho vedením privezená uhorská Svätá koruna do Viedne a odtiaľ do Prešporka,[41] napriek tomu však voči hlavnému aktérovi udalostí rokov 1605–1608 Štefanovi Illésházymu boli jeho šance predsa len malé. Po jeho smrti koncom jesene 1609 však už bol schopný pri voľbe palatína postaviť vedľa seba príslušníkov uhorských stavov a to v súťaži s troma staršími a vyššie postavenými protikandidátmi, ktorými boli bán Tomáš Erdődy, taverník Žigmund Forgách a Tomáš Széchy.[42] Ako to je zrejmé z tabuľky č. 2, v podstate zopakoval mimoriadnu kariéru Alexeja Thurzu, veď – odhliadnuc od postu župana – dosiahol všetky významné uhorské hodnosti takmer v tom istom veku, ako on.

Roku 1622 evanjelik Stanislav III. Thurzo – využijúc prvú uhorskú výpravu sedmohradského kniežaťa Gabriela Bethlena (1613–1629) – v tesnom súboji podobne úspešne porazil pri voľbe palatína katolíckeho Mikuláša Esterházyho, ktorého kariéra sa v tom čase rozbiehala ako kométa.[43] Týmto sa prechodne opäť posilnil vplyv rodu. Predčasnou smrťou Thurzových synov Stanislava IV., Adama a Michala sa však veľká časť obrovského politického a majetkového dedičstva dostala do rúk práve toho Esterházyho,[44] ktorý si roku 1624 odviedol pred oltár Kristínu Nyáryovú, vdovu po Imrichovi Thurzovi, predčasne zosnulom synovi palatína Juraja Thurzu.[45]

Thurzovci medzi magnátmi

Mikuláš Esterházy sa od Juraja Thurzu naučil nielen majstrovsky kombinovať rôzne hodnosti a kariérne modely, ale spoznal aj význam dedičných aristokratických titulov a hodností. Thurzovci sa aj na tomto poli preukázali ako nezvyčajne zdatní a medzinárodní.

Po prvé: Alexej, ešte pred svojou uhorskou kariérou, 25. mája 1517 získal od cisára Maximiliána I. nemecký ríšsky barónsky titul (*Reichsfreiherrtitel*).[46] Základy k tomuto však vytvoril jeho otec, už spomenutý Ján II., najskôr levočský, potom krakovský obchodník a veľkopodnikateľ.[47] K tomu prispela ešte tá okolnosť, že v tom istom roku kúpil Alexej za 40 000 zlatých mesto Pless v Sliezsku (dnes Pszczyna v Poľsku), ktoré sa stalo predikátom jeho ríšskemu barónskemu titulu „*liber dominus Plesnensis*“.

39 KÁROLYI, Árpád. Az ellenreformáció kezdetei és Thurzó György nádorrá választása. In *Századok*, 1919–1920, roč. 53-54, s. 1-33, 124-163; KOČIŠ, 1992.

40 „Series candidatorum pro officio palatini regni Hungariae.” Zost. György Gyurikovits, Bratislava, 19.04.1837: Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (ďalej OSzK); Kézirattár Fol. Lat. 3809/II, fol. 233r.

41 ÖStA HHStA Ungarische Akten (Hungarica), Comitialia Fasc. 396. Konv. A. fol. 199-200 (25.06.1608); ZÁVODSKY, Georgius. Diarium rerum per Hungariam, ab anno 1586, usque ad annum 1626. gestarum. In BELIUS, Matthias. *Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella, monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium.* I–II. Posonii : Typis Joannis Paulli Royer, 1735(–1746), I, s. 365-366; resp. nové vydanie Závodszky *György naplója, 1586-1624: Bél Mátyás kiadásának hasonmásával.* Zost. TUSOR, Péter. Budapest : Universitas 2011, 83 s.

42 OSzK Kézirattár Fol. Lat. 3809/II, fol. 233r; KÁROLYI, 1920.

43 Katolík Esterházy získal 65, evanjelik Thurzo 80 hlasov. OSzK Kézirattár Fol. Lat. 3809/II, fol. 233r; ÖStA HHStA Hofarchive, Obersthofmeisteramt, Ältere Zeremonialakten Kart. 2. Nr. 3. fol. 12.

44 O kariére Mikuláša Esterházyho pozri novšie: J. ÚJVÁRY, Zsuzsanna – ZIMÁNYI, Vera. Az alispánságtól a birodalmi hercegségig, a nemesi kúriától az ország legnagyobb birtokkomplexumáig. Az Esterházy család anyagi és társadalmi felemelkedése. In BESSENYEI, József – DRASKÓCZY, István (ed.). *Pénztörténet – Gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára.* Budapest–Miskolc : Mikro Kulturális Bt., 2009, s. 182-200; PÁLFFY, 2009, s. 862-866.

45 O Imrichovi Thurzovi a Kristíne Nyáryovej pozri KUBINYI, Miklós. *Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre. 1598–1621.* Budapest : Méhner Vilmos, 1888, 172 s. a IPOLYI, Arnold. *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641.* Budapest : Méhner, 1887, 132 s., taktiež ZÁVODSZKY, Levente. *Thurzó Imre gróf wittenbergi rektorsága.* Budapest : Stephaneum Nyomda R. T. 1912 a novšie KOČIŠ, 1967; KOČIŠ, 1988; DOMÁNYHÁZI, 1989; RING, Orsolya. Thurzó Imre neveltetése. In *Sic itur ad astra*, 2001, č. 1-2, s. 33-51.

46 ERDÉLYI, 1998, s. 132: pozn. č. 98; KUBICIEL, 1998, s. 10.

47 SKLADANÝ, 1995; LAMBRECHT, 1998; SKLADANÝ, 2001.

Eberhard Kieser – Daniel Meisner: Jazdecký portrét Juraja Thurza. Okolo 1625.
(Budapest, Országos Széchényi Könyvtár)

Po druhé: na jar 1531 získal Alexej už aj v Uhorsku jeden dôležitý a dedičný post, konkrétne sa stal dedičným županom Spišskej stolice (*perpetuus comes comitatus Scepusiensis*).[48] Tento post si rod udržal až do smrti posledného mužského potomka roku 1636, s „výnimkou" rokov 1543–1550, keď dočasne funkciu župana zastával Alexejov zať, taverník Andrej Báthory.[49] Zvláštnu pozornosť si zasluhuje fakt, že po vymretí Alexejovej vetvy dedili funkciu príslušníci augsburskej vetvy rodu, ktorí boli vychovávaní vo Viedni a neskôr členovia rodu žijúci v Uhorsku (Stanislav II. a Alexej II., potom jeho synovia).

Po tretie: Ferdinand I. v apríli 1550 udelil Bernátovi (Bernhard) Thurzovi a deťom jeho nebohého brata Krištofa I. (Christoph) Stanislavovi II., Hieronýmovi, Alexejovi II. a Krišto-

48 Po máji 1531: ERDÉLYI, 2005, s. 233: Nr. LII, por. FALLENBÜCHL, 1994, s. 99; HAJNIK, Imre. *Az örökös főispánság a magyar alkotmánytörténetben*. Budapest : MTA, 1888, s. 78-79.
49 FALLENBÜCHL, 1994, s. 99; LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 331-334, 351.

fovi II. z augsburskej vetvy dolnorakúsky barónsky titul (*Freiherrentitel*), o ktorý sa najviac zaslúžil Bernát svojimi službami poskytovanými viedenskému dvoru.[50] Skutočne zaujímavým tu však je fakt, že podľa tejto listiny svoj predikát nedostali podľa nejakého rakúskeho majetku, ale od Bojnického hradu v Nitrianskej stolici (*Freiherr zu Boinitz/Woinitz*). V pozadí toho stálo predovšetkým to, že tento hrad – spolu so Spišským hradom – získal ešte roku 1527 Alexej Thurzo a vo svojom testamente z novembra 1542 ho zanechal svojmu bezdetnému mladšiemu bratovi Jánovi, resp. po jeho smrti deťom Bernáta a Krištofa Thurzu.[51] Rakúska vetva Thurzovcov, ktorá žila v dolnorakúskom Grafeneggu, však v priamych potomkoch Bernáta I. už v prvej generácii vymrela.[52] Nasledovne s titulom baróna z Bojníc disponovali príbuzní žijúci v Uhorsku (spomínané deti Krištofa I.). Toto prijala aj uhorská aristokratická spoločnosť, aj keď v skutočnosti nešlo o uhorský (krajinský) barónsky titul (*baronatus regni Hungariae*). Ten však od roku 1535 získavali od kráľa stále častejšie uhorskí šľachtici, do konca storočia ich bolo udelených okolo 40.[53]

Po štvrté: uhorský barónsky titul z príslušníkov thurzovského rodu získal ako prvý na začiatku júla 1599 Juraj Thurzo. Je veľavravné, že tento titul, ktorý sa už považoval za magnátsky (*Titulus Magnificentiae*) získal spolu so svojou prvou krajinskou hodnosťou, spomínaným titulom kráľovského pohárnika.[54] Inak povedané, zároveň sa dostal medzi krajinských barónov (*barones regni/barones officiolati*) a titulárnych barónov, teda stal sa členom magnátskeho stavu (*ordo magnatum).* Snaha získať magnátsky titul bola motivovaná určite viacerými dôvodmi. Na jednej strane ho inšpiroval barónsky titul vzťahujúci sa na Bojnický hrad, ktorý mu síce nepatril, pretože prináležal druhej vetve rodu, ktorá dokonca ani nebola z Uhorska; na druhej strane bola jeho služba na viedenskom dvore, kde sa denne kontaktoval s kniežatami, grófmi a barónmi rôznych provincií Habsburskej monarchie; a nakoniec príklad Mikuláša Pálffyho a Štefana Illésházyho (1581, 1587), ktorí sa taktiež stali hodnostármi a zároveň aj titulárnymi barónmi.[55] Tak si v lete 1599 Thurzo dvojnásobne posilnil svoju pozíciu v uhorskej aristokracii, veď v protiklade so svojím otcom Františkom si svoje miesto v aristokracii zabezpečil dedične aj pre svojich potomkov.

Po piate: Juraj Thurzo zakrátko dosiahol ešte viac. 10. apríla 1606 sa totiž naraz stal grófom (*Graf, comes*) a dedičným županom Oravskej stolice (*supremus et perpetuus comes comitatus Arvensis*) – dokonca to dosiahol necelých sedem rokov po tom, ako sa stal magnátom.[56] Hoci na to doteraz neupozornila ani maďarská, ani slovenská historiografia, Juraj Thurzo získaním grófskeho titulu dosiahol úplnú inováciu v Uhorsku. V jeho prípade totiž už nešlo o grófsky titul, známy zo stredoveku a viažuci sa k určitému teritóriu, ako napr. bystrický grófsky titul Jána Hunyadyho (1453), spišský titul Zápoľských (1465), fogarašský u Nádasdyovcov (1541) alebo Erdődyovské grófstvo z Monoszló (1565),[57] a zároveň nešlo ani o nemecký ríšsky gróf-

50 *„den titl unnd namen N. Turczo von Bethlehemstorf, Freyherrn zu Boynicz"* MOL, E 148, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Neo-regestrata acta (ďalej E 148) Fasc. 252. Nr. 32 (14.04.1550).

51 ERDÉLYI, 2005, s. 35-36; Testament Alexeja pozri WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Pars I. Viennae, 1773, s. 168-173: Nr. XL.

52 ZAJIC, Andreas (ed.). *Die Inschriften des Politischen Bezirks Krems.* Wien : Verlag der ÖAW-Böhlau, 2008, (Die Deutschen Inschriften) Haitzendorf, Pfk. Hl. Ulrich, 1551, 1562; LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 328.

53 Zoznam pozri PÁLFFY, 2009, Utak az arisztokráciába, s. 11-15: tabuľka č. 1; PÁLFFY, 2009, *The Kingdom of Hungary*, s. 266-271: Appendix C; PÁLFFY, 2010, s. 169-172: tabuľka č. 18; PÁLFFY, 2010, *Baróni*.

54 ÖStA AVA FHKA HKA Familienakten D–T 143, fol. 6-7; Thurzo 4. augusta v liste datovanom z Bytče poďakoval panovníkovi za vymenovanie. Tamže fol. 3-4.

55 PÁLFFY, 2009, Pozsony megyéből, s. 860-861, 863-864.

56 MOL, E 148, Fasc. 828. Nr. 16 (originál); MOL, A 57, Vol. 5, pp. 738-743 (opis); ÖStA AVA FHKA HKA Familienakten D–T 143, fol. 54-56 (koncept, grófsky diplom v budúcnosti spracujem v samostatnej štúdii); na oravské županstvo por. HAJNIK, 1888, s. 45; o oravských majetkoch Thurzovcov zo staršej literatúry je do dnešného dňa zásadná práca KUBINYI, Miklós. *Árva vára. Történelmi tanulmány.* 2. jav. kiad. Budapest : Franklin, 1890, 192 s., taktiež novšie pozri aj HORVÁTH, Pavel. Orava v období Thurzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 5-23; ČERŇAN, Igor. Oravský hrad v období Thurzovcov a ich hrobka. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 24-32.

57 SCHILLER, Bódog. *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon.* Budapest : Kilián Frigyes utóda, 1900, s. 234-239, 281-282.

sky-barónsky titul (*Reichsgrafentitel*), ako to bolo v prípade Alexeja Thurzu, ale o *Grafentitel,* ktorý bol v Uhorsku vytvorený podľa nemeckého modelu. Listinu vystavila pražská Uhorská dvorská kancelária, hoci uhorský kráľovský tajomník Tiburtius Himelreich – ako to vyplýva z jeho korešpondencie s Jurajom Thurzom – mal vážny problém s vymyslením novej formuly. Dôkladne prehľadal Kráľovské knihy, ale nenašiel adekvátny príklad – pretože ani nemohol.[58] Vzor adaptoval Thurzo z rakúsko-nemeckých teritórií a jeho aktivitu napokon akceptovala aj pražská Tajná rada. Habsburské politické vedenie honorovalo týmto v prvom rade jeho lojálny postoj v rokoch 1604–1606 počas Bocskaiho povstania a tiež odmenili jeho účasť na strane kráľovských stavov pri príprave Viedenského mieru. Toto dokazuje aj to, že pri predbežných dohodách najdôležitejších bodov mierovej zmluvy tak v Prahe, ako aj vo Viedni počkali na konečné rozhodnutie o udelení hodnosti.[59]

Vďaka svojmu grófskemu titulu, udelenému podľa nemeckého vzoru, ako to uvádza aj latinská donačná listina – *„ex ordine et numero regni Hungariae magnatum et baronum... ad gradum et ordinem liberorum maiorum ac perpetuorum regni Hungariae comitum a Germanis Graf vocatorum"*, bol spomedzi barónov Uhorského kráľovstva povýšený do grófskeho stavu.[60] Thurzo si teda prostredníctvom *cudzej* novinky upevnil svoje postavenie v *Uhorsku*. Týmto na jednej strane vynikol zo strednej vrstvy magnátov uhorskej spoločnosti, na druhej strane postúpil v hierarchii hodnostárov (por. tabuľku č. 1). Svoj úspech sebavedomý pán „korunoval" roku 1607 vylepšením svojho erbu o dvojhlavého cisárskeho orla.[61] Ríšskeho orla potom dal umiestniť aj nad vchod sobášneho paláca, ktorý dal roku 1601 vybudovať v Bytči. Tento fakt zatiaľ (podľa mojich vedomostí) nevzbudil záujem slovenských bádateľov a v relevantnej literatúre zostal neregistrovaný.[62] Okrem toho si Juraj Thurzo hneď dal vyhotoviť aj nové pečatidlá, na ktorých je uvedený aj jeho grófsky titul, a tak od roku 1607 sa skvel okolo dvojhlavého orla monogram *C[omes] G[eorgius] T[hurzo] C[omes] P[erpetuus] D[e] A[rva].*[63] S týmto úspechom môžeme dať do súvislosti aj portrét od významného maliara Aegidia Sadelera (1570–1629), ktorý vyhotovil v Prahe roku 1607 a ktorý v dlhej titulatúre hneď na začiatku uvádza grófsky titul: *„ILL[USTRISSIMUS] GEORGIVS THVRZO DE BETTHLEMFFALVA, COMES DE ARWA EIVSDEMQ[UE] COMITATVS SVPREM[US] AC PERPETV[US] COMES..."*.[64]

Novátorstvo mimoriadne ambiciózneho pána sa ukázalo aj v dlhodobejšej perspektíve ako trvalé. Príslušníci šľachtických rodov, ktorí v 17. storočí chceli patriť do prvej línie medzi aristokratmi, si všetci zadovážili aj nový (uhorský) grófsky titul,[65] a zároveň sa tento titul zachoval až do 20. storočia. Ako piateho v rade nasledovníkov nájdeme palatína Mikuláša Esterházyho

58 *„Sciat Illustrissima Dominatio Vestra, me nihil novi fingere, sed hic est genuinus et antiquus Cancellariae Hungaricae stylus, qui ideo videtur insolitus, quod a tempore Wladislai regis tale privilegium hucusque non fuerit emanatum..."* ŠABY, OK TK Inv. č. 216 [Tiburtius Himelreich], 10.06.1606, Praha.

59 ŠABY, OK TK Inv. č. 617 [Topos Bálint], 05.01.1606, Praha.

60 Pozri pozn. č. 56.

61 MOL, E 148, Fasc. 828. Nr. 17 (15.06.1607, Praha, originál); resp. žiadosť Thurza na vylepšenie erbu: ÖStA HHStA Ungarische Akten (Hungarica), Miscellanea Fasc. 418. Konv. B. fol. 229-230. O umeleckohistorickom význame erbového obrazu pozri GALAVICS, Géza. *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet.* Budapest : Képzőművészeti Kiadó, 1986, s. 60; resp. novšie MIKÓ, Árpád – SINKÓ, Katalin (ed.). *Történelem–kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatáról Magyarországon. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2000. március 17–szeptember 24.* Budapest : Magyar Nemzeti Galéria, 2000, s. 319-320: V–13; LUDIKOVÁ, Zuzana (ed.). *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Katalóg výstavy. Slovenská národná galéria v Bratislave 17. december 2009 – 28. marec 2010.* Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009, s. 128: III.7.1.

62 Dvojhlavého orla zo štítu erbovej listiny nad vchodom do sobášneho paláca držia dvaja anjeli (putto). Vzhľadom na jeho odlišné datovanie (po lete 1607) a vzniku, resp. postavenia paláca (1601) ide o dodatočné umiestnenie, ktoré je aj zreteľne viditeľné.

63 FEDERMAYER, 2007, s. 155-156: 10-11, typárium.

64 MIKÓ, Árpád – VERŐ, Mária (ed.). *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század). Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában 2008. március 28–2008. július 27.* I–II. [Katalóg.] Budapest : Magyar Nemzeti Galéria, 2008, I, s. 284: X-22; LUDIKOVÁ, 2009, s. 109-110: III.4.4.

65 Porovnaj databázu spomenutú v pozn. č. 20 (http://archivum.piar.hu/arisztokrata/ – prístup: 15.8.2010), ako aj PÁLFFY, Géza. *Romlás és megújulás 1606–1703. (Magyarország története 10*). Budapest : Kossuth Kiadó, 2009, s. 58.

(1625–1645), ktorý si 13 rokov po získaní barónskeho/magnátskeho titulu pripojil v lete 1626 k svojmu menu aj titul grófa.[66]

Rod Thurzovcov medzi aristokraciou nadnárodnej Habsburskej monarchie

Rod Thurzovcov sa na konci 16. storočia tak dosiahnutými úradmi, ako aj získanými šľachtickými titulmi zaradil medzi zásadných predstaviteľov aristokracie Uhorského kráľovstva. Kým sa staviteľ bytčianskeho kaštieľa František Thurzo a predseda Spišskej komory (1582–1594) Alexej II. oženili s Katarínou a Barborou Zrínskou, dcérami jedného z najvýznamnejších predstaviteľov uhorsko-chorvátskeho súštátia, bána a taverníka Mikuláša Zrínskeho,[67] väčšia časť ich mužských i ženských potomkov uzatvárali manželstvá s najpoprednejšími predstaviteľmi uhorskej aristokracie z rodov Erdődy, Draskovics, Forgách, Illésházy, Perényi a Széchy (por. genealogickú tabuľku č. 1). Paralelne s tým sa v polovici storočia thurzovská família stala spájajúcou silou, akýmsi „lepidlom" Habsburskej monarchie (*Kitt der Habsburgermonarchie*), teda súčasťou postupne sa vytvárajúcej nadnárodnej aristokracie.[68] Spojenie s hospodárskou elitou strednej Európy zaručovali manželské zväzky s augsburskými Fuggerovcami a Rehrlingerovcami, cestu do vedúcich vrstiev aristokracie monarchie vydláždili tri manželstvá Alžbety (†1574), druhej dcéry krajinského sudcu Alexeja I. Thurzu.

Alžbeta Thurzová sa najprv vydala za Jaroslava z Pernštejna, príslušníka českého šľachtického rodu (meno si v nemeckej forme písali von Pernstein). Jej druhým manželom sa stal Adam Ungnad von Sonnegg z rakúskej aristokracie a nakoniec sa vydala za Juliusa Grafa von Salm und Neuburg (viď genealogickú tabuľku č. 2).[69] Prvý spomenutý rod bol jedným z vedúcich rodov Českého kráľovstva, príslušníci ďalších dvoch menovaných zastávali významné pozície na viedenskom dvore – zároveň boli aj hlavnými veliteľmi vojsk na území pomoháčskeho Uhorska a v tzv. dolnorakúskych provinciách.[70] V systéme sobášnych vzťahov posilňovali zahraničné väzby neraz nevlastní, resp. polovlastní súrodenci. To všetko znamená, že thurzovsko-pernštejnsko-salmovsko-ungnadovské príbuzenstvo v polovici 16. storočia pevne spájalo vplyvnú skupinu politických a vojenských vedúcich osobností viedenského habsburského dvora, Uhorského a Českého kráľovstva, ako aj chorvátsko-slavónskych území. K tomuto „rodinnému zväzu" sa totiž pripojili aj Popelovci z Lobkovic, prostredníctvom rodu Arco aj Zrínski a ich zväzkami aj Rožmberkovci a Kolovratovci, ktorí mali taktiež rozhodujúci vplyv vo vládnych kruhoch Českých zemí.[71] Príslušníci týchto rodov teda disponovali šľachtictvom

66 MOL, P 108, Esterházy család hercegi ágának levéltára, Rep. 2-3. Fasc. C. Nr. 42 (originál).

67 Význam týchto sobášov vzhľadom na rod Zrínskych pozri novšiu štúdiu PÁLFFY, Géza. Verschiedene Loyalitäten in einer Familie. Das kroatisch-ungarische Geschlecht Zrinski/Zrínyi in der »supranationalen« Aristokratie der Habsburgermonarchie im 16. und 17. Jahrhundert. In KÜHLMANN – TÜSKÉS – BENE, 2009, s. 11-32, najmä s. 21-23.

68 WINKELBAUER, Thomas. *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter.* I–II. Wien : Ueberreuter, 2003, (Österreichische Geschichte 1522–1699) I, s. 191-194; WINKELBAUER, Thomas. Landhaus und Hofburg. Elemente der politischen Kultur der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit am Beispiel von Österreich unter der Enns. In MANIKOWSKA, Halina – PÁNEK, Jaroslav – HOLÝ, Martin (ed.). *Political Culture in Central Europe (10th–20th Century).* I. *Middle Ages and Early Modern Era.* Prague : Institute of History, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2005, s. 305-312.

69 Bez nároku na úplnosť: VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna – českomoravský rod v zrcadle staletí.* Pardubice : Rybka Publishers, 1993, s. 184-258; BŮŽEK, Václav – PÁLFFY, Géza. Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I. In *Český časopis historický* 2003, roč. 101, č. 3, s. 542-581, najmä s. 559-562; PÁLFFY, 2010, s. 129-133; por. aj KOLTAI, András. Cudzinky v úlohe manželiek uhorských veľmožov v 16.–17. storočí. In LENGYELOVÁ, Tünde (ed.). *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti.* Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, s. 185-195.

70 Biografickú databázu Salmovcov pozri PERGER, Richard – PÁLFFY, Géza. A magyarországi török háborúk résztvevőinek síremlékei Bécsben (XVI–XVII. század). In *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 1998, roč. 5, č. 2, s. 237-243; zoznam hlavných veliteľov: PÁLFFY, 1997, s. 286-287; PÁLFFY, 2002, s. 131.

71 PÁNEK, Jaroslav. *Poslední Rožmberkové. Velmoži české renesance.* Praha : Panorama, 1989, resp. novšie por. aj BŮŽEK, Václav. Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století. In *Jihočeský sborník historický*, 1996, roč. 65, s. 10-25; MAŤA, 2004 a BŮŽEK, Václav – JAKUBEC, Ondřej – KRÁL, Pavel. *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2009, passim.

vo viacerých krajinách monarchie, získavali tu obrovské majetky a tak na viedenskom dvore, ako aj v jednotlivých krajinách zastávali významné hodnosti a tak mali v rukách naozaj vážnu moc a vplyv. Ak poznáme (aj) všetky tieto súvislosti, je pochopiteľné, prečo pre viedenskú elitu neznamenal žiaden problém, keď sa uhorský aristokrat František Thurzo uchádzal o post predsedu dvorskej komory (1556–1563).[72]

2. *genealógia: Vzťahy rodu Thurzo s nadnárodnou aristokraciou Habsburskej monarchie v polovici 16. storočia*[73]

Na prelome 16. a 17. storočia sa však zahraničné vzťahy Thurzovcov začali scvrkávať. Kým v 90. rokoch 16. storočia vymrela dolnorakúska ako aj augsburská vetva rodu, zatiaľ sa Juraj Thurzo – a to napriek svojej vernej službe na viedenskom dvore – snažil vystúpiť čo najvyššie v kruhoch elity Uhorského kráľovstva. V tom čase sa už v rode uzatvárali manželstvá s cudzincami (cudzinkami), ako bolo napríklad manželstvo Mikuláša Thurzu s Mariou Saurau, stále zriedkavejšie (pozri opäť genealógiu č. 1). V protiklade s medzinárodnosťou predkov sa generácia Juraja Thurzu a Stanislava III. takmer úplne prispôsobila politickým ambíciám väčšiny uhorskej aristokracie, kariérnej stratégii a životnému štýlu, a svoje *zahraničné* skúsenosti a vzťahy v prvom rade využívali na to, aby získali čo najväčší vplyv v *Uhorsku* – ako to potvrdzuje aj v grófskom diplome podrobne opísaná kariéra Juraja Thurzu.

72 Por. štúdiu Lajosa GECSÉNYIHO v tejto publikácii.
73 Nové zverejnenia: PÁLFFY, 2009, *The Kingdom of Hungary*, s. 366: 3. Figure; PÁLFFY, 2010, s. 131: obr. 3.

Táto skutočnosť je zaujímavá práve preto, že Juraj Thurzo vydržiaval vo Viedni, v Prahe, Prešporku a Krakove takú sieť agentov, ktorá nemala obdobu v Uhorsku,[74] a o dianí v zahraničí sa informoval prostredníctvom pravidelne objednávaných rukopisných novín (*handgeschriebene neue Zeitungen*).[75] Jeho udomácnenie sa v uhorskej aristokracii predsa len symbolicky poukazuje na to, že roku 1607 sa poľahky dokázal stotožniť s požiadavkou uhorských stavov, ktoré protestovali proti vymenovaniu Seifrieda von Kollonitscha do hodnosti kráľovského povozníka, hoci disponoval uhorským šľachtictvom už od roku 1598,[76] pretože krajinské hodnosti mali byť vyhradené v prvom rade pre *nativi Hungari* a títo majú mať aj prednosť pri vymenúvaní.[77] Ale akokoľvek dobre sa ujala stratégia prispôsobovania sa uhorským elitám u oboch palatínov, Juraja i Stanislava, rýchle vymretie rodu roku 1636 ukončilo všetky nádeje. Napriek tomu je príbeh thurzovského rodu, ktorý sa na dianí v Uhorsku aktívne zúčastňoval od roku 1526 rovných 110 rokov, príbehom skutočne úspešným, ale s menej šťastným koncom.

Preklad: Tünde Lengyelová

74 ŠABY, OK TK Inv. č. 181 [Christian Neser], Inv. č. 436 [Pompeius Paar], Inv. č. 542 [Martin Scultéti], Inv. č. 617 [Topos Bálint], etc., por. aj ILA, 1932, s. 20-22.

75 ILA, 1932, s. 50, resp. novšie v medzinárodných súvislostiach pozri BARBARICS, Zsuzsa. Die Sammlungen handschriftlicher Zeitungen in Mittel- und Südosteuropa in der Frühen Neuzeit. In BŮŽEK – KRÁL, 2006, s. 219-244.

76 MÁRKUS, Dezső (ed.). *Magyar törvénytár. (Corpus Juris Hungarici) 1526–1608. törvényczikkek.* Budapest : Franklin-Társulat, 1899, s. 848-851.

77 ÖStA HHStA Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten Fasc. 152. Konv. C. 1607 Juli–Aug. fol. 32-33.

Hans Rudolf Manuel Deutsch – Zacharias Speckling: Ilustrácia z knihy Georgia Agricolu *Vom Bergwerck*. 1561. (Martin, Slovenská národná knižnica)

Hospodársky vzostup Thurzovcov

Marián Skladaný

Pod všeobecným pomenovaním „Thurzovci" alebo „Thurzo"[1] si každý predstavuje niekoho iného. Pritom tých historicky významných Thurzovcov nebolo až tak veľa, ak si uvedomíme, že v porovnaní s inými aristokratickými rodmi žili Thurzovci (aspoň historicky) relatívne krátko, len niečo cez dve storočia (1430–1636). O to viac musí vyniknúť závratnosť kariéry, ktorú za dve storočia urobili. A boli práve na vrchole svojej slávy a bohatstva, keď ich postihla nepriazeň osudu, že ich rod vymrel v mužskej línii.

Thurzovci patrili k tým uhorským magnátskym rodinám, ktorých historické osudy sú veľmi úzko späté s územím dnešného Slovenska, keďže na Slovensku (v spišských Betlanovciach) mali svoj pôvod a na Slovensku (na Spiši, Orave, Považí a inde) nadobudli a vlastnili rozsiahle majetky, ktorými sa zaradili v 16. a v prvej tretine 17. storočia medzi najbohatšie magnátske rody Uhorska. Vďaka svojej zámožnosti sa stali viacerí príslušníci thurzovskej rodiny významnými svetskými a cirkevnými hodnostármi, čo im umožňovalo ďalej rozširovať rodinné majetky a zväčšovať svoje bohatstvo.[2]

Cesta k zámožnosti však mala u Thurzovcov istú špecifickú črtu, ktorá nebola typická pre ostatnú uhorskú šľachtu. Najstarších predkov Thurzovcov máme doložených v prvej štvrtine 15. storočia ako príslušníkov drobnej šľachty z výsadnej oblasti spišských kopijníkov. Z tohto postavenia sa v priebehu jedného storočia vyšvihli medzi popredné magnátske rody, avšak nie priamočiarym vývojom v rámci svojho šľachtického stavu, ale zaujímavou metamorfózou – dočasným prechodom do meštianskeho stavu. Ako mešťania sa zapojili do diaľkového obchodu, najmä do veľmi výnosného obchodu s kovmi, ktorý ich veľmi skoro a celkom zákonite priviedol k baníckemu a hutníckemu podnikaniu. Akumulovaný obchodný kapitál investovali neskôr do pozemkového vlastníctva, čím sa postupne ako zemepáni opäť vrátili k svojmu pôvodnému šľachtickému stavu.[3] Je to v našich pomeroch ojedinelý, no v širšom zmysle charakteristický príklad, odrážajúci štrukturálne premeny vo vývoji európskeho hospodárstva na prelome 15. a 16. storočia.

Medzi zámožných feudálov sa Thurzovci dostali vďaka bohatstvu, o ktoré sa zaslúžili predovšetkým meštianski príslušníci ich rodiny. Ide v podstate o tri generácie Thurzovcov – mešťanov: Najstaršiu predstavuje syn spišského kopijníka Jána z Betlanoviec, levočský mešťan Juraj Thurzo. Roku 1436 bol Juraj Thurzo z Levoče naplno zapojený do pravidelných a rozvinutých obchodných kontaktov s Krakovom. Jeho dlhoročným obchodným partnerom bol kra-

1 V tomto príspevku sa vraciam k tradičnej ortografii písania mena „Thurzo" (s -h-) kvôli jednotnosti, keďže príspevok vychádza v publikácii z medzinárodnej vedeckej konferencie, a pre jej zahraničných účastníkov je podoba mena „Thurzo", „Thurzovci" bežnejšia ako novonavrhovaný slovenský úzus „Turzo", „Turzovci". Ale ešte viac ma k tomu vedie omyl, ktorého sa dopúšťajú niektorí súčasní autori, keď zmenou ortografie chcú vyjadriť zároveň svoj postoj k etnicite tohto šľachtického rodu v Uhorsku: keď chcú z „maďarských" Thurzovcov urobiť „slovenských" Turzovcov, hoci ani jedno, ani druhé nie je pravda. Porovnaj napr. TKÁČ, Marián. *Turzovci*. Bratislava : PostScriptum 2010, s. 5-6. A keď už o tom hovoríme, ešte jedna poznámka. Ak nemeckým historikom a germanistom nevadí používanie pomaďarčenej podoby uhorského mena Thurzo, hoci by pre 15. a 16. storočie mohli siahnuť po nespočetnekrát doloženej nemeckej podobe tohto mena „Turso" (napr. REINHARDT, Emil. *Johann Thurzo von Betlehemfalva, Bürger und Konsul von Krakau, in Goslar (1478–1496). Ein Beitrag zur Klärung unseres Verbandswesen*. (Beiträge zur Geschichte der Stadt Goslar, Heft 5). Goslar a. H. 1928, s. 33. REIN, Kurt. Der Münchner Thurzo-Kodex. In: *Südostdeutsches Archiv*, 9, 1966, s. 153) – niet dôvodu, prečo by sme mali v slovenčine používať pre uhorských Thurzovcov pomenovanie „Turzo", „Turzovci", hoci slovenská ortografia tohto mena historicky doložená nie je. V akej podobe nachádzame meno Thurzo napísané v dobových prameňoch (mám na mysli latinské a nemecké pramene z 15.–16. storočia, lebo slovenské sa z tejto doby nezachovali), nie je vôbec rozhodujúce, pretože tam sa nijaké jednotné ortografické pravidlá nedodržiavali a dokonca v jednom a tom istom dokumente môžeme nájsť meno Thurzo napísané v rozličných podobách.

2 SKLADANÝ, Marián. K počiatkom levočských Thurzovcov. In *Nové obzory,* 19, 1977, s. 153-170.

3 SKLADANÝ, Marián. Thurzovci a Levoča. In *Pohľady do minulosti. Zborník prednášok z histórie*. Zost. M. Novotná. Levoča : Spišské múzeum v Levoči a Kultúrne a informačné centrum v Levoči, 2001, s. 61-79.

Wolfgang Resch: Portrét Jakuba Fuggera staršieho. 1518 – 1537.
(London, The Trustees of the British Museum)

kovský mešťan Peter Grazer. Sortiment tovarov, s ktorými obchodoval, tvorili takmer výlučne artikle diaľkového obchodu – orientálne korenia, vzácne tkaniny, južné plodiny, ale aj poľské olovo. Okrem Levoče a Krakova sa ako ďalšie miesta odbytu spomínajú Košice a Viedeň. Vo Viedni bol Thurzovým obchodným partnerom Šimon Pötel, ktorý v tom čase viedol najväčšiu obchodnú spoločnosť, udržiavajúcu čulé kontakty na jednej strane s Benátkami, na druhej s Uhorskom.[4] Prostredníctvom Pötela sa Thurzo dostával k tovarom z diaľkového obchodu z Benátok, za ktoré platil dodávkami medi zo Slovenska. Surovinové zdroje mu poskytoval spišsko-gemerský medenorudný revír (Gelnica, Smolník), kde boli Thurzovci zainteresovaní aj ako banskí ťažiari.

Veľmi výrečný doklad o Thurzových obchodoch s meďou na trase Budín – Rusovce – (Viedeň) z roku 1452 sa nachádza v bratislavskom mestskom archíve. Správca bratislavskej tridsiatkovej stanice v Rusovciach Ján Kochaym si pýta 7. októbra 1452 od bratislavského richtára Štefana Lista radu, ako má postupovať pri inkasovaní tridsiatkového cla od niekoľkých vozov naložených meďou, patriacich Jurajovi Thurzovi z Levoče. Vozy prichádzali cez rusovskú tridsiatkovú stanicu smerom od Budína a Thurzovi služobníci protestovali, že museli zaplatiť požadované colné poplatky tricesimátorovi v Budíne. Zaujímavá je Kochaymova cha-

4 PERGER, Richard. Simon Pötel und seine Handelsgesellschaft. In *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien,* 40, 1984, s. 7-88.

rakteristika Juraja Thurzu ako energického muža, ktorý si vie hájiť svoje práva („der Turzy Jorig ist ein man von vil worten"). Navyše sa vraj vyslovil, že Kochaymovým pánom (teda bratislavskej mestskej rade) už v mnohom poslúžil, takže mal byť od tridsiatku oslobodený.[5]

Ako zámožný levočský mešťan sa stal Juraj Thurzo aj členom mestskej rady. V marci 1452 zastupoval mesto Levoču na rokovaniach uhorských stavov s Jánom Hunyadym a rakúskymi stavmi vo Viedni. V septembri 1452 požičal županovi Spišskej stolice Mikulášovi Brcalovi z Dobrej 2130 kremnických dukátov, za čo dostal do zálohu Spišský hrad s troma dedinami, mýto v Spišskom Podhradí a v Kolinovciach, polovičný podiel na zisku tridsiatkov v Košiciach, Bardejove, Levoči, Kežmarku, Humennom, Starej Ľubovni a iné výsady.[6] Pre ďalší rozvoj Thurzových obchodných stykov (najmä s Poľskom) to malo iste ohromný význam. V čase, keď mal Juraj Thurzo v zálohu Spišský hrad, vykonával tam funkciu kastelána Juraj Tatár, ktorého Thurzo nazýval svojim bratom. Ešte 10. novembra 1460 bol Spišský hrad v rukách Thurzovcov, ale už sa pripravovalo jeho odovzdanie kráľovi.[7]

Juraj Thurzo zomrel už dva roky predtým, ako to vyplýva z mandátu kráľa Mateja Korvína z 21. mája 1458, v ktorom sa prvýkrát stretávame s menami všetkých troch synov vtedy už nebohého Juraja Thurzu – Martinom, Jánom a Teofilom. Spolu s mešťanmi Smolníka a Švedlára (konkrétne sú spomínaní Mikuláš Mülner a Urban Prister) sa sťažovali synovia Juraja Thurzu u kráľa na výčiny kastelánov hradov Krásna Hôrka a Szádvár (dnes v Maďarsku) voči uhliarom, pracujúcim v okolitých lesoch, čím bola ochromená ich práca. Narušenie výroby drevného uhlia vážne postihovalo prácu v hutách a na tej boli sťažovatelia (ako banskí podnikatelia a obchodníci s kovmi) bytostne zainteresovaní.[8]

Vedenie thurzovskej rodinnej firmy v Levoči prevzal po smrti Juraja Thurzu jeho najstarší syn Martin. Pre jeho činnosť bola charakteristická orientácia na obchod s kovmi a priama podnikateľská účasť v spišsko-gemerskom baníctve. Jeho spoločníkmi boli spočiatku bývalí spoločníci jeho otca, smolnícki mešťania Mikuláš Mülner a Urban Prister. Obidvaja sa u Thurzovcov značne zadlžili,[9] čo svedčí o ekonomickej prevahe Thurzovcov v týchto vzťahoch. Medzi dlžníkov Martina Thurzu patrila pred rokom 1492 aj košická mestská rada, ktorá mu dlhovala 800 dukátov a úroky 50 dukátov vyplácala každoročne kaplnke sv. Ladislava v Spišskom Štvrtku („awff den Dwnnerstmargkt Synthe Laszlawss capelle").[10] Je to ďalší doklad a argument v prospech názoru, že budovateľmi tzv. Kaplnky Zápoľských v Spišskom Štvrtku boli pravdepodobne Thurzovci.[11] Tento architektonický klenot svedčí o zámožnosti Thurzovcov už v tomto období.

Živé obchodné kontakty s Košicami viedli k tomu, že dňa 13. novembra 1475 získava Martin Thurzo košické mestské právo.[12] Naďalej však zostal levočským mešťanom a Levoča zostala nepretržite trvalým sídlom jeho firmy. Podieľa sa na obchode s meďou, ako to zachytávajú každoročné záznamy v protokole Bratstva Božieho tela v Levoči z rokov 1483–1494,[13]okrem

5 MV SR, Archív hlavného mesta Bratislavy, listina č. 2787.

6 Kvitancia a donácia Mikuláša Brcala z Dobrej v Magyar Országos Levéltár Budapest, Diplomatikai levéltár DL 14 576 (fotokópia v HÚ SAV). Pozri tiež FEKETE-NAGY, Antal. A Bethlenfalvi Thurzó család eredete. *Turul* 48, 134, s. 3 (s chybným uvedením roku). – HOFFMANN, Ladislav. Husiti a bratrícke revolučné hnutie v dejinách Slovenska. In *Nové obzory*, 2, 1960, s. 154 (s chybným datovaním zálohovania Spišského hradu). SUCHÝ, Michal. *Dejiny Levoče I.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo 1974, s. 112.

7 MV SR, Štátny archív Prešov, pobočka Bardejov, Archív mesta Bardejova, sign. 793, 891, 1238.

8 BÁRFAI SZABÓ, László. *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. I./1. Oklevelek 1229–1499-ig.* Budapest 1919, s. 426.

9 Archív mesta Košíc, sign. H III/2, pur 2, fol. 27.

10 Tamtiež, Supplementum Halagianum, No. 159.

11 NOVOTNÁ, Mária. Kaplnka Nanebovzatia panny Márie (tzv. Kaplnka Zápoľskovcov) pri Kostole svätého Ladislava v Spišskom Štvrtku. In *Terra Scepusiensis. Stav bádania o dejinách Spiša*. Ved. red. Ryszars Gładkiewicz a Martin Homza, za spoluúčasti Michała Pułaskiego a Michala Slivku. Levoča – Wrocław 2003, s. 203-209. Por. tiež *Historia Scepusii. Vol. I., Dejiny Spiša I.* Ved. red. Martin Homza a Stanisław A. Sroka. Bratislava – Kraków 2009, s. 435.

12 KEMÉNY, Ľudovít. O predkoch spišských Thurzovcov. Archívne dáta. In *Zprávy z minulosti Spišskej župy*, 12, 1921, s. 36, 41.

13 Za sprostredkovanie fotokópií z Maďarska ďakujem dr. Vendelínovi Jankovičovi.

Michael Wolgemuth – Wilhelm Pleydenwurff: Veduta Augsburgu v publikácii *Chronika*. 1493. (Bratislava, Slovenské národné múzeum)

dokladov o úvere smolníckym ťažiarom máme z 90. rokov 15. storočia aj priame doklady o podnikateľskej zainteresovanosti Martina Thurzu v oblasti Smolníka, kde sa podieľal na ťažbe medi z banských cementačných vôd odlučovaním na železo, i o jeho účasti v rožňavskom baníctve, kde malo ním vedené ťažiarstvo v prenájme dedičnú štôlňu.[14]

Spomedzi troch synov Juraja Thurzu (najmladší Teofil zostal verný šľachtickému stavu) si osobitné miesto v galérii najvýznamnejších reprezentantov thurzovskej rodiny vyslúžil nepochybne prostredný, Ján Thurzo (1437–1508), ktorý bol vlastne zakladateľom bohatstva a slávy Thurzovcov. Jeho historický význam však spočíva predovšetkým v tom, že sa natrvalo zapísal do dejín európskeho baníctva a hutníctva ako technik, metalurg a podnikateľ kapitalistického typu.[15] Po roku 1465 založil filiálku thurzovskej firmy v Krakove, z ktorej sa čoskoro vytvorila centrála thurzovského obchodného domu. Prispelo k tomu vedúce postavenie mesta Krakova v obchode tejto oblasti, ale nemalou mierou sa o to pričinil sám Ján Thurzo, ktorý sa ukázal ako najschopnejší pokračovateľ svojho otca v obchodnej i podnikateľskej činnosti. Stal sa prototypom ranokapitalistického veľkopodnikateľa v karpatskej oblasti, akým bol v Nemecku v tom čase augsburský kupec a bankár Jakub Fugger Bohatý (1459–1525). Nebolo preto vecou náhody, keď sa títo dvaja velikáni stretli ako rovnocenní partneri v spoločnom ranokapitalistickom podniku „Ungarischer Handel" (1494–1525).

Trvalé usídlenie mladého Jána Thurzu v Krakove treba považovať za cieľavedomý čin zo strany levočských Thurzovcov, smerujúci k získaniu účasti ich obchodnej firmy na početných výsadách mesta Krakova. Bolo to najmä právo skladu, vďaka ktorému nadobudol Krakov v 15. storočí kľúčové postavenie v obchode so slovenskou meďou. Aj preto, že bol zároveň hlavným exportérom poľského olova (Olkusz) do Uhorska, ktoré bolo potrebné pri hutníckom spracovaní drahých kovov a na Slovensku sa v stredoveku vo významnejšej miere neťažilo. Poľsko bolo na drahé kovy obzvlášť chudobné a až do 16. storočia prakticky celú spotrebu krylo z dovozu.[16] Ten – vzhľadom na hospodársko-politické opatrenia okolitých štátov – nebol bez problémov. Hľadali sa preto spôsoby, ako získať ďalšie zdroje zlata a striebra. Striebro ako stopový prvok obsahovali olovené rudy sliezsko-krakovského revíru a striebro obsahovala aj slovenská tzv. čierna meď. Dlhoročné skúsenosti Thurzovcov z obchodu so slovenskou meďou a poľským olovom, ich priamy kontakt s výrobou dali zrod myšlienke, získavať striebro metalurgickou cestou zo slovenskej, striebro obsahujúcej medi a poľského (olkuszského) striebro obsahujúceho olova. Na tomto princípe vznikla najneskôr roku 1469 Thurzova huta v Mogile

14 SKLADANÝ, Marián. Začiatky podnikania Thurzovcov v spišsko-gemerskom baníctve. In *Vývoj správy miest na Slovensku.* Ed. Richard Marsina. Martin : Osveta, 1984, s. 229-237.

15 SKLADANÝ, Marián. Ján Thurzo z Betlanoviec (1437–1508). In *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku I.* Zost. Ján Tibenský. Bratislava : Obzor 1986, s. 29-39.

16 MOLENDA, Danuta. Produkcja srebra w Polsce w XVI i XVII wieku. In *Gospodarka, społeczenstwo, kultura. Studia ofiarowana Marianovi Małowistowi w 40-lecie pracy naukowej.* Warszawa 1973, s. 224-225.

Das ander bůch. xxxi

ferdt ein gang außrichtē / eben die selbigen verlierendt all jhr mühe vnd arbeit vil öffter / dann die anderen bergkleut / dieweil sie nicht destminder dem schürffen obligen / so sie woll möchten gäng außrichten. Derhalben ein Bergkmann dieweil er ein frommer ernstlicher mann sein solle / gebraucht der zauber rüten in keinen weg / dann er ist der natürlichen dingen erfaren / vnnd weißt das jhm die wünschellrüten wie ein gablen gformiert / kein nutz seye / sonder wie ich vormals gsagt hab / so hatt er natürliche zeichen der gängenn / darauff er achtung hatt. Derhalbē so dise die nataur / oder ein fahll an eim ort / das zů schürffen geschickt ist / entblößt hat / da selbig schürffett als bald ein Bergkmann / vnd so es sich nicht als bald erzeigt / so schürffet er als lang am selbigē ort / biß daß er ein sylber gang auff dem rasen getroffen hatt.

Die Rüt A. Die Grüb B.

Aber doch wirt ein schwäbender gang fälten durch arbeit der menschen entblößt / sonder gar offt entblößt jn etwan ein heimliche krafft / zun zeiten auch ein schacht oder stollenn des gangs so iñ die tieffe felt / die fundige gäng aber / wie dann auch die schächt vnnd stollen / bekommendt jhre namen / von denen die sie erfunden / wie der köler gang auff sant Annaberg genandt ist / darumb das ihn ein köler gfundenn hatt / oder vonn gewercken / als auff dem Geyr in Jochims thal / vonn den Geyrischenn / welche dise teill da selbig gehabt habendt / oder von denen die herauß grabenn seindt / wie der pleigang der seinen nahmenn an disem ort vom pley bekommenn / vnnd auff dem Schneeberg

c 4 dey

Hans Rudolf Manuel Deutsch – Zacharias Speckling: Ilustrácia z knihy Georgia Agricolu *Vom Bergwerck*. 1561. (Martin, Slovenská národná knižnica)

pri Krakove.[17] V nej bola vyvinutá hutnícka technológia, ktorá bola neskôr uplatnená a priemyselne rozvinutá v thurzovsko-fuggerovskom mediarskom podniku v Banskej Bystrici.[18]

Do Mogily sa zo Slovenska vozila čierna meď, z ktorej sa metalurgickým spôsobom (zhutňovaním pomocou olova) odlučovalo striebro. Priame doklady o tom pochádzajú síce až zo začiatku 90. rokov 15. storočia, ale už predtým sa v mogilskej hute pracovalo na hľadaní hutníckej technológie, použiteľnej pri spracovaní slovenskej striebro obsahujúcej medi. Kvôli tomu zamestnal Ján Thurzo už 6. septembra 1469 vo svojej hute Norimberčana Jána Kolera (Hannus Koler, Cristan Kolers zon von Norenberg), o ktorom vieme, že pracoval v Mogile s banskobystrickou meďou. Zrejme sa ju pokúšal sciedzať, ale spôsob, uplatňovaný v Norimbergu pri sciedzaní kutnohorskej alebo mansfeldskej medi na banskobystrickú meď nestačil. Keď po piatich rokoch 12. novembra 1474 majster Koler z Mogily odchádzal, zaviazal sa Jánovi Thurzovi, že nebude spracúvať banskobystrickú meď ani v hute v Banskej Bystrici, ani nikde inde, a že neprezradí mogilské výrobné tajomstvo spracovania medi ani v Poľsku, ani v Uhorsku, ani v žiadnej inej krajine. Technologický problém odstriebrovania banskobystrickej čiernej medi bol zrejme v Mogile vyriešený. Nesmeli ho poznať najmä v Banskej Bystrici, aby si nezačali svoju meď sami sciedzať; ale ani nikde inde v Poľsku a v Uhorsku, aby v blízkom okolí nevznikla na podobnom princípe huta, ktorá by mohla konkurovať Mogile v sciedzaní banskobystrickej čiernej medi. Do Mogily bolo potrebné už len zabezpečiť pravidelný prísun striebro obsahujúcej medi z Banskej Bystrice. Ján Thurzo sa preto usiluje preniknúť do stredoslovenskej banskej oblasti ako banský podnikateľ. Akiste v súvislosti s tým sa objavuje v rokoch 1473–1475 Ján Thurzo po prvýkrát v Kutnej Hore, kde sa jeho meno spája so začiatkami sciedzania kutnohorskej medi.[19]

Dňa 24. apríla 1475 uzavrelo sedem stredoslovenských banských miest zmluvu s krakovskými mešťanmi Jánom Thurzom, Jánom Schützom a Sigfridom Bettmanom, zastupujúcimi ďalších spoločníkov, krakovských mešťanov Pavla Beera a Jána von Tegel, toruňského mešťana Henricha Snellenberga a majstra Petra von Felsan, obyvateľa mesta Gdansk, „technického znalca“ (kunstiger) spoločnosti.[20] Za podiel na vyťaženej rude a pravidelnú peňažnú rentu sa krakovská podnikateľská spoločnosť zaviazala postaviť a udržiavať v prevádzke v baniach všetkých, kto bude mať o to záujem, vodočerpacie a iné ťažné banské mechanizmy, ako aj mlyny na drvenie horniny. Majster Peter z Gdanska mal stavať ako súčasť vodočerpacích strojov gáple (gäppl, vertilabrum) a vratné kolesá (kerrad, rotha).

Plány krakovskej podnikateľskej spoločnosti v stredoslovenských banských mestách boli veľmi dôkladne premyslené a pripravené. Pozornosť vzbudzuje predovšetkým ochrana technických vynálezov spoločnosti, pripomínajúce novodobú ochranu technických patentov, ako aj výlučné právo spoločnosti mať zisk zo všetkých novozostavených banských strojov, aj keď ich spoločnosť sama nezostaví, ale sa napríklad len uplatní pri ich konštrukcii niektorý z technických vynálezov majstra Petra.

Celý plán napokon skrachoval, lebo technik spoločnosti a konštruktér banských strojov majster Peter z Gdanska nesplnil svoje záväzky voči spoločnosti ani na Slovensku, ani v Olkuszi, kde mal v tom istom čase podobné poslanie.

Pokusy Jána Thurzu preniknúť do stredoslovenského baníctva by sa týmto neúspechom asi neboli skončili, keby sa k tomu nebola pridružila ešte ďalšia prekážka. Koncom roku 1476 sa Matej Korvín oženil s princeznou Beatrix Aragónskou. Podľa starých uhorských zvyklostí

17 SKLADANÝ, Marián. Ján Thurzo v Mogile (1469–1496) in *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského HISTORICA*, 24-25, 1973–1974, s. 203-222. MOLENDA, Danuta. W sprawie badań huty miedzi w Mogile pod Krakowem w XV i XVI wieku. In *Przegląd Historiczny*, 46, 1975, s. 369-382.

18 SKLADANÝ, Marián. Thurzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici a jeho európsky význam. In *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici.* Banská Bystrica : UMB 1995, s. 8-37.

19 POŠVÁŘ, Jaroslav. Jan Thurzo a kutnohorská měď. (Příspěvek k česko-polským obchodním stykům). In *Slezský sborník*, 60, 1962, s 237-241.

20 SKLADANÝ, Marián. Najstarší doklad o podnikateľskej činnosti Jána Thurzu v stredoslovenských banských mestách. In *Historické štúdie*, 19, 1974, s. 237-265.

pripadli jej ako uhorskej kráľovnej úžitky zo stredoslovenských banských miest a zvolenského hradného panstva. V rokoch 1478–1479 navštívila kráľovná Beatrix Kremnicu, Banskú Bystricu, Banskú Štiavnicu a Zvolen. Podľa údajov kronikára sa živo zaujímala o ťažbu zlata a striebra, ako aj o spracovanie drahých kovov.[21] Zdá sa však pravdepodobnejšie, že to skôr platilo o jej talianskom sprievode, ktorý vedel najlepšie doceniť hodnotu tohto kráľovninho vena a dokázal ho potom patrične uchrániť aj pred prípadnou konkurenciou. Pre Jána Thurzu bola cesta do stredoslovenských banských miest nadlho uzavretá. Svoju podnikateľskú aktivitu musel preto zamerať iným smerom.

Ján Koler po odchode Jána Thurzu z Mogily pracoval v hute Martina Bauera a jeho spoločnosti v saskom Geyeri, kde spolu s Jánom Pedickom z Budyšína zavádzali nový spôsob zhutňovania medi (eine kunst off schmelzen).[22] Huta Martina Bauera v Geyeri bola súčasťou mediarskeho podniku spoločnosti Tyle-Schütz-Bauer, od roku 1477 spoločnosti Schütz-Bauer. Keďže táto spoločnosť mala už od roku 1471 v prevádzke scedzovaciu hutu v Saskej Kamenici, Kolerove a Pedickove technologické novoty sa netýkali sciedzania medi, ale tých fáz hutníckeho spracovania medi priamo v Geyeri, v ktorých sa pripravovala surová meď pre saskokamenickú scedzovaciu hutu.[23]

V Geyeri teda riešil Koler podobné metalurgické problémy, ako v Mogile. Ak nechcel porušiť sľub, daný Thurzovi, že nikde neprezradí mogilské technologické spracovanie medi, mohol pracovať v službách Martina Bauera a Schützovcov v Geyeri iba s vedomím a súhlasom Jána Thurzu. Že to tak skutočne aj bolo, dokazuje nepriamo údaj, podľa ktorého Pedick s Kolerom prišli roku 1478 do Krakova vyrovnať finančné záležitosti s Martinom Bauerom, ktorý im dlhoval 400 rýnskych zlatých za vynaloženú prácu v Geyeri. Ján Koler tam prišiel dokonca z Lipska.[24] Prečo sa táto finančná transakcia neuskutočnila u Martina Bauera v Lipsku, ale v Krakove, nemožno vysvetliť inak, len tým, že na nej bol zainteresovaný aj Ján Thurzo. S podobným poslaním odchádzajú všetci traja ešte v tom istom roku do Goslaru.

Goslar býva považovaný za kolísku nemeckého medenorudného baníctva. V 11. – 13. storočí hrala goslarská meď na západoeurópskych trhoch (Kolín nad Rýnom, Bruggy) významnú úlohu. Mala vtedy taký dobrý zvuk, že keď v neskoršom období nastal úpadok ťažby medi v Goslari, predávala sa cudzia meď pod názvom goslarská meď. V 14. – 15. storočí je zaznamenaný rapídny pokles produkcie goslarskej medi, vyvolaný problémami pri zhutňovaní vtedy prevažne olovnato-meďnatých rúd.[25] Tieto rudy obsahovali určité percento striebra. Pri jeho odlučovaní sa však znehodnocovala meď. Spoločnosť Thurzo-Koler-Pedick sa vo svojej zmluve s goslarskými ťažiarmi z 18. septembra 1478 zaviazala, že uplatnením nového technologického postupu („kunst") pri zhutňovaní olovnato-meďnatých rúd dokážu vyrobiť kvalitnú meď, ktorá sa dovtedy z veľkej časti znehodnocovala.[26] Ako protihodnotu im goslarská mestská rada prenajala polovicu štôlne na Rammelsbergu („das tifste im Ramelsberge under Trostesfarth"), ktorá už viac ako sto rokov bola zaplavená vodou a neprinášala úžitok. O spoluúčasť na goslarskom podniku požiadali Pedick s Kolerom aj Jána Thurzu. Ten prejavil ochotu vypomôcť peniazmi i radou, požičal im 1000 zlatých, ktoré spolu s peniazmi Pedicka a Kolera vložili do spoločného podujatia. Ján Thurzo prišiel dokonca osobne do Goslaru, čo sa mu nevyplatilo, lebo počas tunajšieho pobytu mu zhorela huta v Mogile pri Krakove a vznikla mu škoda 1000 zlatých.[27]

21 BERZEVICZY, Albert. *Beatrix királyné (1457–1508).* Budapest 1908, s. 216-218.
22 SCHMIDT, Ursula. *Die Bedeutung des Fremdkapitals im Goslarer Bergbau um 1500*. Goslar 1970. List Jána Pedicka z roku 1484 richtárovi mesta Goslar, s. 153-158.
23 SKLADANÝ, Marián. Európsky význam banskobystrického mediarstva v 15. storočí. (Jeho podiel na zdokonalení technológie hutníckeho spracovania medi). In *Historický časopis,* 31, 1983, s. 364.
24 Tamtiež, s. 362-363.
25 BORNHARDT, Wilhelm. *Geschichte des Rammelsberger Bergbaues von seiner Aufnahme bis zur Neuzeit*. Berlin 1931, s. 71 n. – ROSENHAINER, Franz. *Die Geschichte des Unterharzer Hüttenwesen von seinen Anfängen bis zur Gründung der Kommunionsverwaltung im Jahre 1635*. Goslar 1968, s. 13-18.
26 REINHARDT, 1928, s. 71.
27 SCHMIDT, 1970, s. 154.

Thurzovej spoločnosti sa podarilo jej poslanie v Goslari úspešne splniť. Napriek tomu sa spoločnosť dostala do konfliktu s rammelsberskými ťažiarmi a s goslarskou mestskou vrchnosťou a 11. mája 1486 dochádza k jej likvidácii.[28] Ján Koler medzičasom zomrel a Ján Pedick musel z Goslaru odísť. Ján Thurzo odkúpil podiely Pedicka a Kolera a začal v Goslari podnikať s novými spoločníkmi – Hansom Leimbachom, Martinom Bauerom a Ulrichom Schützom. Cieľom tejto novej podnikateľskej spoločnosti bolo získať prístup k novým zdrojom rudy. Počínala si pritom tak úspešne, že vyprovokovala obranné opatrenia goslarskej mestskej rady voči cudzím podnikateľom.[29] Rada mesta Goslar sa sťažovala, že spoločnosť – namiesto toho, aby skonštruovala dohodnuté odvodňovacie stroje – načisto spustošila extenzívnou ťažbou viaceré goslarské bane.[30]

Problémy v Goslari nútili Jána Thurzu poobzerať sa po iných zdrojoch striebra a medi. Od polovice 80. rokov 15. storočia, keď bol kráľ Matej Korvín zamestnaný vojnami v Rakúsku a svoju kráľovskú rezidenciu preniesol do Viedne, darilo sa Jánovi Thurzovi postupne obnovovať staré kontakty so stredoslovenskými banskými mestami. Finančne podporoval upadajúcich banskobystrických ťažiarov, aby sa postupne zmocňoval ich baní. Vyplýva to napríklad zo zmluvy, ktorú s ním 15. mája 1493 uzavreli Benedikt Glocknitzer a Michal Königsberger. Zmluva sa týkala banského podniku na Piesku (Sandberg), ktorý patril kedysi Jánovi Kolmanovi. Prevádzku podniku udržiavali menovaní ťažiari už dlhý čas iba zásluhou finančných dotácií Jána Thurzu. Napriek tomu, že mu odvádzali produkt výroby – čiernu meď, ktorú Ján Thurzo spracúval vo svojej hute v Mogile pri Krakove, zadlžili sa uňho natoľko, že mu kolmanovský podnik odstúpili do trvalého vlastníctva.[31]

V Krakove sa Jánovi Thurzovi podarilo pomerne rýchlo preniknúť do radov mestského patriciátu, k čomu mu dopomohli aj jeho dve manželstvá s dcérami vplyvných krakovských mešťanov. Z prvého manželstva pochádzali synovia Ján (1466–1520), známy vratislavský biskup, Juraj (1467–1521), ktorý spolu s otcom a po jeho smrti sám viedol thurzovsko-fuggerovský podnik (za ženu mal dcéru Ulricha Fuggera Annu) a Stanislav (1471–1540), olomoucký biskup. Z druhého manželstva pochádzali synovia Alexej (1490–1543), vysoký uhorský kráľovský hodnostár za Ľudovíta II. Jagelovského a Ferdinanda I. Habsburského a Ján (1492–1558), ktorý ako feudálny pán v Sliezsku bol istý čas aj kremnickým komorským grófom a zomrel ako spišský župan.

Medzičasom nadobudol Ján Thurzo v Krakove rozsiahly majetok. Bol vlastníkom siedmich domov, z ktorých dva sa nachádzali na krakovskom námestí. Od roku 1477 sa stal členom krakovskej mestskej rady (consul civitatis Cracoviensis). Zaslúžil sa o povolanie Víta Stwosza do Krakova a o financovanie jeho svetoznámeho Mariánskeho oltára.[32] V dobových prameňoch je známy ako „erector et aedificator tabulae in Ecclesia beatae Virginis Mariae“. V rokoch 1477–1487 bol jedným zo štyroch, neskôr jedným z troch krakovských radných, ktorí dozerali nad stavbou oltára a spravovali fundáciu, zriadenú na tento účel (vyzbierali 2808 zlatých). Pri dokončovaní oltára okolo roku 1485 dodal tri hrivny zlata, z ktorých zlatník Bernhard vyhotovil zlaté pláty na pozlacovanie oltára. V rokoch 1491–1492 financoval Ján Thurzo vydávanie cyrilikou tlačených slovanských liturgických textov v krakovskej typografii Sweypolda Fiola. Keď bola táto činnosť na území gnezdenskej arcidiecézy zakázaná, Thurzo prijal Fiola do svojich služieb, využívajúc jeho technické schopnosti. V rokoch 1502–1503 pracoval v baniach v Sliezsku, z roku 1511 máme správy o jeho pôsobení v Levoči. Niekedy v rokoch 1525–1526 Sweypoldus Fiol v Krakove zomrel.[33]

28 Tamtiež, s. 88.
29 REINHARDT, 1928, s. 84-85.
30 BORNHARDT, 1931, s. 120n.
31 SKLADANÝ, 1974, s. 238; SKLADANÝ, 1973–1974, s. 207-208.
32 PTAŚNIK, Jan. Ze studyow nad Witem Stwoszem i jego rodziną. In *Rocznik Krakowski*, 13, 1911, s. 111-185.
33 DANIŠ, Miroslav. Zlomok slovanskej prvotlače krakovskej proveniencie v banskobystrickom mestskom archíve. In *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici.* Banská Bystrica : UMB 1995, s. 134-135.

Keď sa koncom 80. rokov 15. storočia uľahčil prístup k zdrojom banskobystrickej striebro obsahujúcej medi, možno zaznamenať zvýšenú aktivitu Jána Thurzu na viacerých úsekoch jeho podnikateľskej činnosti. Ján Thurzo sa rozchádza so svojimi starými spoločníkmi v Mogile, krakovskými mešťanmi Jánom Tesznarom (22. januára 1487) a Jurajom Zebartom (28. mája 1487) a stáva sa jediným vlastníkom medenej huty v Mogile. Hutu bolo potrebné nanovo postaviť, keďže vyhorela počas Thurzovho pobytu v Goslari po roku 1486. V tejto súvislosti bola pred rokom 1488 obnovená nájomná zmluva s cisterciátskym kláštorom v Mogile, na pozemkoch ktorého huta pracovala. Do rokov 1486–1489 spadá zvýšená podnikateľská aktivita spoločnosti Thurzo-Schüzt-Bauere v Goslari a v roku 1488 postavili Schützovci novú scedzovaciu hutu v Saskej Kamenici.[34] Ak si dáme všetky tieto podnikateľské aktivity dohromady, môžeme predpokladať, že už v tomto čase pomýšľa Ján Thurzo na vybudovanie veľkého mediarskeho podniku v Banskej Bystrici. Jeho spoločníkmi mali byť Ulrich Schütz zo Saskej Kamenice a Martin Bauer z Lipska. Čierna meď z Banskej Bystrice sa mala šplajsovať v Mogile a sciedzať v Saskej Kamenici. Olovo pre scedzovaciu hutu v Saskej Kamenici dovážali Schützovci z Goslaru. Nie je bez zaujímavosti, že prípravné práce na tento veľkolepý podnikateľský projekt našli svoj odraz aj v spišsko-gemerskom baníctve, kde bola v tom čase výrobná základňa thurzovského obchodu s meďou pod vedením Martina Thurzu z Levoče.

Dňa 27. decembra 1487 sa zišli v Košiciach zástupcovia Gelnice, Smolníka, Rudabánye, Telkibánye, Jasova, Rožňavy a Spišskej Novej Vsi, aby sa dohodli na spoločnom zachovávaní gelnického banského práva a na postupoch v apelačnom súdnictve. Tento akt sa považuje za vznik Zväzu siedmich hornouhorských banských miest.[35] Toto svoje „vianočné“ stretnutie v roku 1487 využili spišskogemerské banské mestá na prvý spoločný súdny výnos. Za sprostredkovania košického richtára Pavla Dorholcza bolo dňa 28. decembra 1487 zjednané zmierenie banských miest s Martinom Thurzom z Levoče. Aké rozpory sa týmto zmierom („concordia“) zažehnali, nie je celkom jasné, lebo v zápise sa hovorí o akýchsi urážkach zo strany levočského radného Martina Thurzu. Ale výška pokuty 300 zlatých v zlate, ktorá hrozila za porušenie tejto dohody, svedčí jasne o tom, že na vzájomnom zmierení obom stranám veľmi záležalo.

Aj keď základnú surovinu pre novobudovaný mediarsky podnik mal poskytnúť Jánovi Thurzovi stredoslovenský banský revír, nemohla mu zostať ľahostajná ani situácia vo východoslovenskom banskom revíre, s ktorým boli už tradične spojené thurzovské podnikateľské záujmy. V prvom rade tam bolo potrebné urovnať akékoľvek už existujúce rozpory, čomu slúžila „concordia“ uzavretá 28. decembra 1487 medzi banskými mestami a Martinom Thurzom z Levoče. V druhom rade sa malo zabrániť tomu, aby k podobným nezhodám dochádzalo v budúcnosti. Tomu malo napomôcť vytvorenie Zväzu siedmich spišsko-gemerských banských miest pod vedením Gelnice, kde boli Thurzovci najväčšími vlastníkmi baní a mali tak aj patričný vplyv. Ak za tým nebola priamo iniciatíva zo strany Thurzovcov – Martina Thurzu z Levoče a Jána Thurzu z Krakova – určite sa tak stalo s ich vedomím a súhlasom.

Avšak veci sa nakoniec predsa len vyvinuli ináč. Keď sa Jánovi Thurzovi naskytla možnosť spojenia s Fuggerovcami, dal prednosť kapitálovo silnejšiemu partnerovi, ktorý navyše dokázal zabezpečiť pre veľké kvantá medi pravidelný odbyt na európskych trhoch. Mediarsky podnik v Banskej Bystrici začal budovať Ján Thurzo so synom Jurajom v rokoch 1494–1495 v spoločnosti s augsburskými Fuggerovcami.

Ekonomický efekt spoločného thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku sa zakladal na hutníckom spracovaní špaňodolinskej čiernej medi, obsahujúcej striebro. Pomerne nízky obsah striebra nedovoľoval jej priame sciedzanie (oddeľovanie striebra), preto ju bolo potrebné najprv šplajsovať, čo v princípe znamenalo zvyšovanie obsahu striebra v surovej medi. Za týmto účelom postavil Ján Thurzo v Moštenici pre spoločný podnik s Fuggerovcami

34 UHLE, Paul. Die Schützschen Unternehmungen im mittelalterlichen Chemnitz. Unveröffentlichte Urkunden. In *Mitteilungen des Vereins für Chemnitzer Geschichte,* 24. Jahrgang für 1925–1926. Chemnitz 1925, s. 18.

35 Zborník prednášok z konferencie *„520. výročie založenia Zväzu hornouhorských banských miest“.* 30. novembra 2007. Rožňava : Gemerský banský spolok Bratstvo, 2007.

Kaštieľ v Betlanovciach (foto Bratislava, Slovenská národná galéria – Fotoarchív)

šplajsovaciu hutu (tzv. Poľskú), ktorá spracúvala všetku čiernu meď a produkovala tzv. bohatú meď s obsahom striebra v priemere od 7 do 12 lótov na jeden cent medi. To je huta, ktorá sa spomína v zakladacej zmluve thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti. V historickej literatúre sa často zamieňa s neskoršie postavenou sciedzacou hutou v Moštenici. Obohatená meď sa mala podľa pôvodných plánov sciedzať mimo hraníc Uhorska – v troch sciedzacích hutách, lokalizovaných veľmi premyslene s ohľadom na ďalší odbyt medi a striebra na európskych trhoch. Smerom na Benátky postavila thurzovsko-fuggerovská spoločnosť sciedzaciu hutu vo Fuggerau v Korutánsku, smerom na Norimberg a nemecké trhy sciedzaciu hutu v Hohenkirchene v Durínsku a smerom na Poľsko, Rusko, baltské prístavy atď. začali stavať sciedzaciu hutu v sliezskom Tešíne. Túto tretiu hutu nakoniec nedostavali, keď dostali Thurzovci od kráľa Vladislava II. roku 1496 povolenie na stavbu sciedzacích hút priamo v Uhorsku s tým, že odcedené striebro nemusia odovzdávať do kráľovskej komory a môžu s ním slobodne obchodovať vrátane vývozu za hranice Uhorska. Tretiu sciedzaciu hutu spoločnosť postavila v rokoch 1496–1497 tiež v Moštenici.[36] Na rozdiel od šplajsovacej huty, ktorú nazývali „Poľskou“, novopostavená sciedzacia huta dostala pomenovanie „Nemecká“. Huty boli pomenované podľa svojich technologických vzorov – sciedzaciu (Nemeckú) stavali za pomoci odborníkov z Norimbergu, šplajsovaciu (Poľskú) podľa vzoru Thurzovej huty v Mogile pri Krakove.

Po predbežnom dohovore z 15. novembra 1494 bola dňa 16. marca 1495 v Bratislave uzavretá zakladacia zmluva spoločného thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku. Fuggerovskú firmu pri tomto akte zastupoval najmladší z bratov Fuggerovcov – Jakub, za thurzovskú stranu boli prítomní Ján Thurzo so synom Jurajom. Ján a Juraj Thurzo sa zaviazali, že postavia pre spoločný podnik v Banskej Bystrici hutu, v ktorej budú pripravovať na striebro pomerne chudobnú špaňodolinskú meď pre scedzovací proces. Huta mala týždenne produkovať okolo 300 centov medi (čo predstavovalo takmer 18 ton). Ako protihodnotu mali

36 SKLADANÝ, Marián. Moštenická sciedzacia huta v rokoch 1496 až 1526. In *Zborník FF UK HISTORICA*, 41, 1995, s. 107-124.

Fuggerovci na tri roky prevziať všetky náklady celého podniku. Tento poskytnutý úver na svoju polovicu nákladov mali Thurzovci Fuggerovcom po troch rokoch vrátiť.

To, čím prispeli k vnútornej organizácii, zabezpečeniu prevádzky a technologickej vybavenosti banskobystrického mediarskeho podniku Thurzovci, významne doplnili svojím kapitálom, ale najmä zabezpečením odbytu pre veľké kvantá banskobystrickej medi na európskych trhoch Fuggerovci. Počiatočné zvýhodnenie Thurzovcov v spoločnosti sa postupne odbúravalo. Fuggerovský úver, ktorým sa financovala výstavba mediarskeho podniku, bol podstatne vyšší, ako sa pôvodne predpokladalo. V rokoch 1496 až 1499 bolo medzi Fuggerovcami a Thurzovcami uzavretých niekoľko dohôd, v ktorých sa na polovicu rozdelilo vlastníctvo baní, hút a ďalších nehnuteľností a presne polovičný mal byť aj podiel oboch strán na zisku. Prejavil sa tu predsa len vplyv mocného fuggerovského kapitálu, do ktorého závislosti sa kapitálovo slabší Thurzovci museli zákonite dostať. Nadobudnuté bohatstvo im však stačilo na to, aby sa už zo synov Jána Thurzu stali vysokí svetskí a cirkevní hodnostári v Uhorsku, Poľsku, Sliezsku a na Morave a aby sa z obchodného domu spišských Thurzovcov stala veľmi skoro jedna z najmajetnejších magnátskych rodín, pre ktorú obchod a banské podnikanie prestávali byť dôstojným zamestnaním.

Činnosť Jána Thurzu v spoločnosti „Ungarischer Handel" bola vyvrcholením jeho podnikateľskej činnosti a priniesla Thurzovcom najväčšie zisky.[37] Okrem dozoru nad produkciou suroviny a hutníckou prevádzkou v Banskej Bystrici sa Ján Thurzo usiloval zabezpečiť spoločnosti monopolné postavenie v stredoslovenskej banskej oblasti, čo sa mu podarilo roku 1499, keď dostal do prenájmu Kremnickú banskú a mincovnú komoru, a tým aj kráľovské príjmy z ťažby drahých kovov. Na konci 15. storočia už Thurzovci kontrolovali produkciu medi a drahých kovov v stredoslovenskom banskom revíre a mali významný podiel na ťažbe medi (a azda aj striebra) v oblasti Smolníka a Gelnice. Pre Jána Thurzu to však bolo stále málo. V polovici 90. rokov sa pokúsil o ťažbu striebra v poľských Tatrách. Od Michala Belkona z Kazimierza, Mateja Hutmana a Jána Glazera z Nového Targu zobral do prenájmu ich skrachovanú striebornú baňu a pokúsil sa v nej ťažiť striebro. A celkom na sklonku života sa Ján Thurzo usiloval preniknúť do tretej významnej banskej oblasti v Uhorsku – do Sedmohradska. V roku 1505 si Ján Thurzo prenajal zatopené zlaté bane vo Veľkej Bani (Baia Mare, dnes Rumunsko), pokúsil sa ich odvodniť, a preto navrhol stavbu obrovského čerpadla na vodný pohon. Nedostatok vody ako pohonnej sily v zime a v lete mala riešiť umelá vodná nádrž, prvá svojho druhu v Uhorskom kráľovstve. Aj v tomto prípade sa prejavili vynikajúce technické schopnosti Jána Thurzu. Ako sedemdesiatročný starec osobne kontroloval priebeh stavebných prác – a tu ho zastihla 10. októbra 1508 smrť. Stal sa obeťou morovej epidémie, podobne ako mnohí ďalší na tejto stavbe pracujúci robotníci. Jeho telesné pozostatky boli prevezené do Levoče, kde ich uložili v Kostole svätého Jakuba.

Podnikateľské aktivity tejto druhej generácie levočsko-krakovských Thurzovcov široko presahovali rámec miest, v ktorých voľakedy ako kupci a banskí podnikatelia začínali. Využijúc nahromadené bohatstvo a styky mohli viacerí z ich potomkov prekročiť svoj dovtedajší spoločenský status a ako preláti alebo svetskí zemepáni prešli do radov vysokej šľachty. Z piatich synov krakovského Jána Thurzu len druhorodený syn Juraj (1467–1521) nasledoval otca vo vedení thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku, bol krakovským mešťanom a konzulom. Po smrti otca sa už však v Krakove zdržiaval málo a roku 1517 sa natrvalo presťahoval do Augsburgu, nasledujúc svoju manželku Annu Fuggerovú. Rovnako v Levoči po Martinovi Thurzovi z druhej generácie Thurzovcov mešťanov pokračoval v obchodnej činnosti otca na prelome 15. a 16. storočia jeho rovnomenný syn a po ňom jeho mladší brat Peter. Ale ani ten už roku 1513 nežil.[38] „Meštianska etapa" v dejinách thurzovského rodu netrvala dlho. V spojení s Levočou necelých sto rokov a v spojení s Krakovom presne 52 rokov. Možno práve preto sa na týchto meštianskych predkov neskorších Thurzovcov veľmi často zabúda.

37 SKLADANÝ, Marián. Ján Turzo a turzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici (1494–1525). In *Montánna história*, 1, 2008. Zost. Miroslav Lacko, s. 16-31.

38 SROKA, Stanisław A. Príspevok ku genealógii Thurzovcov. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 2/1996, s. 36-37.

Neznámy maliar podľa Cornelisza Vermeyena: Portrét Ferdinanda I. Okolo 1530.
(Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

„Som len človek, kráľ môj, nie kameň“: Alexej Thurzo v službách Habsburgovcov

Erdélyi Gabriella

V marci 1530 Alexej Thurzo takto spomínal na rozhodujúce obdobie po bitke pri Moháči: „Potom, ako sa vznešenému pánovi dostalo na vedomie, že kráľ Ľudovít blahej pamäti zahynul, pokúsili sa ma tak poľský kráľ [Žigmund I. Jagelovský], ako aj vojvoda Ján [Zápoľský] ponukami mnohých odmien nahovoriť na to, aby som sa pripojil k nim, ale vznešená pani kráľovná Mária, sestra jeho veličenstva, ma stále naliehavejšie prosila a žiadala, aby som sa pridal na stranu jeho veličenstva, pričom mi naznačovala, že ak sa záležitosť bude šťastne vyvíjať pre jeho veličenstvo, nik sa nebude tešiť väčšej priazni a nebude viac odmenený, ako ja. Tak som sa, nevšímajúc si iných, pridal k jeho veličenstvu“.[1] O rok neskôr zase napísal kráľovi Ferdinandovi I. nasledujúce: „Verte mi, vaše Veličenstvo, že ak by som sa nebol tak verne držal vášho Veličenstva, záležitosti vášho Veličenstva by boli v Uhorskom kráľovstve nabrali už viackrát iný smer“.[2]

Uhorský veľmož sa veľmi rád staval do pozície „kráľotvorcu“. Obraz, vytvorený o ňom, by však bol až príliš poplatný jeho predstavám, ak by sme mu bez výhrad uverili. Stál Alexej Thurzo, ktorý prežil moháčsku katastrofu v Prešporku, skutočne pred takou vážnou dilemou na jeseň roku 1526? Cieľom môjho príspevku bude preskúmať vzťah jednej z kľúčových osobností uhorskej politickej elity po roku 1526, Alexeja Thurzu k Habsburgovcom, a konkrétne k Ferdinandovi I. Otázka je preto obzvlášť zaujímavá, lebo Thurzo vo svojej generácii ojedinele a v protiklade s vyššie opísaným rozhodovaním nezlomne vydržal pri habsburskom panovníkovi v jeho boji proti Jánovi I. Zápoľskému (1526–1540).

Desaťročia po Moháči sa z hľadiska výkonu a rozpoznania situácie uhorskou politickou elitou – podľa názoru mladšej generácie maďarských historikov – sa zdajú byť obdobím „zameškaných príležitostí“ a obdobím „straty pozícií a integrácie“. Podľa toho sa príslušníci šľachty podporujúci habsburského panovníka dostali do ťažkej pozície: museli si nielen zvyknúť na myšlienku rozdelenej krajiny, ale aj prispôsobiť sa tej úplne novej situácii, že rozhodnutia, ktoré sa bytostne dotýkali krajiny, vznikali mimo jej hraníc, na viedenskom dvore spoločného rakúsko-česko-uhorského panovníka. Vzhľadom na to sa spočiatku len máloktorí zorientovali a ešte menšiemu počtu sa podarilo aj preniknúť do nových politických štruktúr, ktoré mohli priniesť tak pre veci verejné, ako aj pre ich osobnú kariéru nové príležitosti. Preto aj naďalej zostávalo v platnosti politizovanie, založené na starých reflexoch z pocitu ublíženia a tiež odpor uhorských stavov a veľmožov proti centralizačným a modernizačným snahám panovníka.[3]

Aj samotný Thurzo bol stelesnením tejto starej generácie a jej politického štýlu, ktorý sa pre zachovanie stavovských práv neobával ani otvorených konfliktov. Na jednej strane napríklad kráľovi Ferdinandovi neustále vyčítal, že prehliada Uhrov v rozhodovaní o zásadných otázkach obrany krajiny, na druhej strane na žiadosť panovníka, aby sa zdržiaval trvalo na jeho dvore, vyhlásil, že krajinu neopustí za žiadnych okolností. Jeho lipnutie na starých zvykoch je najviac

1 ERDÉLYI, Gabriella (ed.). *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532*. Budapest : Magyar Országos Levéltár-Országos Széchényi Könyvtár-Balassi Intézet, 2005, (Lymbus kötetek 1) Nr. 57/8-9. odsek. (Ďalej: *Levelezés*).

2 *Levelezés*, Nr. 92/3. odsek.

3 PÁLFFY, Géza. *A tizenhatodik század története*. Budapest : Pannonica, 2000, najmä s. 51-59; PÁLFFY, Géza. *The Kingdom of Hungary and the Habsburg Monarchy in the Sixteenth Century.* Boulder, Colorado-Wayne, New Jersey-New York: Columbia University Press, 2009, (East European Monographs DCCXXXV; CHSP Hungarian Studies Series 18); PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest : História-MTA Történettudományi Intézete, 2010 (História könyvtár: Monográfiák 27.), passim.

očividné, ak ho postavíme vedľa najtalentovanejšieho predstaviteľa novej generácie, neskoršieho palatína Tomáša Nádasdyho (1554–1562). Nádasdy patril k prvým uhorským mužom, ktorí si vo Viedni kúpili dom, mal tam stáleho agenta a namiesto odporu alebo presnejšie vedľa odporu volil spoluprácu, namiesto neúčasti (aj) využitie nových možností.[4]

V prvej časti štúdie v krátkosti spomeniem začiatky Thurzovej kariéry, jeho rodinné zázemie, objavenie sa na budínskom dvore Jagelovcov, a predovšetkým jeho vzťah ku kráľovnej Márii Habsburskej. Ďalej budem analyzovať postavenie Thurza po roku 1526 z hľadiska, aby som ozrejmila, aké pohnútky ho viedli do tábora Ferdinanda Habsburského a nie k Jánovi Zápoľskému. Nakoniec sa budem snažiť zobraziť vzťah veľmoža ku kráľovi z viacerých hľadísk. Dôvodom je, že Thurzo vo funkcii uhorského agenta Fuggerovcov zastával kľúčovú pozíciu v oblasti finančníctva a tak si mohol dovoliť otvorene deklarovať svoje rozdielne politické názory, dokonca aj svoje osobné pocity krivdy. Pevné základy vzťahu habsburského panovníka a jeho uhorského prívrženca – aj napriek skrytým rozporom – dobre odzrkadľujú aj príbuzenské a hospodárske vzťahy Thurza s vytvárajúcou sa elitou Uhorského kráľovstva, na ktoré poukážem na základe najnovších výskumov v závere štúdie.

V prostredí okolo kráľovnej Márie

Thurzom vyslovené slová, reflektujúce situáciu po roku 1526, ktoré sme uviedli v úvode štúdie, upriamujú pozornosť aj na kráľovnú Máriu. Jej úloha nebola zanedbateľná a preto si zasluhuje pozornosť. Mária Habsburská prišla na budínsky dvor so svojím početným sprievodom v júli 1521.[5] Vtedy tu už niekoľko rokov býval aj mladý Thurzo, ktorý dostal najmodernejšie humanistické vzdelanie, aké vo svojej dobe len dostať mohol a v súperení dvorských klík zastupoval záujmy spoločného fuggerovsko-thurzovského banského podniku. Spoločný podnik, založený roku 1494 obhospodaroval banskobystrické medené a strieborné bane, a prostredníctvom prenájmu kremnickej komory držal v rukách aj razenie mincí v krajine.[6] Augsburskí spoločníci ho preto vyslali okolo roku 1515 na budínsky dvor Jagelovcov, aby obraňoval záujmy banského podniku, na ktorý útočila tak šľachta, ako aj banské mestá.[7] Počínanie Alexeja Thurzu na dvore dopodrobna opísal v máji 1517 v liste Jakubovi Fuggerovi kráľovský kancelár a humanista Hieronymus Balbi, ktorého taktiež viazali k Thurzovcom silné zväzky.[8] „V posledných rokoch, medzi toľkými búrkami a neistotami, ak by nebola pomáhala jeho neúnavnosť, usilovnosť a rešpekt, veru by dnes naše záležitosti neboli tam, kde sú.“ Na zdolanie problémov súvisiacich s maloletosťou Ľudovíta II. nikto nebol vhodnejší, než Alexej. On totiž „hovoril aj po maďarsky, a aj na dvore bol ako doma, vedel sa komukoľvek ľahko prispôsobiť, a aj pred tými najurodzenejšími si získal nemálo rešpektu“.[9]

4 Podrobnejšie pozri SÖPTEI, István (ed). *Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár, 1998. szeptember 10–11*. Sárvár : Nádasdy Ferenc Múzeum, 1999 (Nádasdy Ferenc Múzeum kiadványai 3), 160 s.; novšie aj DOMINKOVITS Péter – PÁLFFY, Géza. Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században. (1. časť). In *Századok*, 2010, roč. 144, č. 5, s. 772-777.

5 Por. novšie RÉTHELYI, Orsolya et al. (ed.): *Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521–1531*. Budapest : Budapest History Museum, 2005, 308 s.

6 Zmluvy o fuggerovsko-thurzovskom spoločnom podnikaní z roku 1495 a ďalších pozri WENZEL, Gusztáv. Okmánytár a Fuggerek magyarországi nagykereskedésének és rézvállalatának történetéhez. In *Történelmi Tár,* 1882. roč. 5, č. 2, s. 628-632, 640-648; pozri aj štúdiu Mariána SKLADANÉHO v tejto publikácii.

7 PÖLNITZ, GÖTZ, Fr. Von. *Jakob Fugger. Kaiser, Kirche und Kapital in der oberdeutschen Renaissance*. Bd. I–II. Tübingen: Mohr, 1949, II. s. 322.

8 „Vetus mihi cum Thurzonibus, et pluribus officiis ultro, citroque corroborata manet conjunctio”. List Balbiho Jakubovi Fuggerovi, 27. máj 1517. Magyar Országos Levéltár, Budapest (ďalej MOL); Diplomatikai Levéltár (DL) 26180.

9 „Nam et superioribus annis inter tot procellas et fluctuationes, quae ingruerunt, si eius opera, industria et authoritas opitulata non fuisset, vix hae res salvae et integrae hucusque permansissent. [...] ad quas arcendas et propellendas neminem ex his fratribus praeter dominum Alexium fore idoneum, qui et commercium linguae hungaricae callet, et in hac aula maxime est versatus, ad unius cuiusque studia et voluntates facile se accommodare potest, jamque non parum authoritatis et gratiae apud optimum et potentissimum quemque sibi comparavit.” Tamtiež

Po zdôraznení politických schopností mladého politika Balbi upozornil na to, že Thurza viažu k päťkostolskému biskupovi Jurajovi Szatmárimu, ktorý je „teraz pánom všetkého", aj rodinné zväzky a preto svojho príbuzného podporuje so zvláštnou horlivosťou. Thurzo sa okolo roku 1510 oženil s neterou vplyvného biskupa a kancelára, Annou Szatmáriovou.[10] Szatmári, ktorý mal taktiež aktívne obchodné vzťahy s Fuggerovcami, bol od roku 1521 hlavným kancelárom a ostrihomským arcibiskupom a jeho osoba a moc sa dlhé roky skutočne nedali nijak obísť, naozaj urobil mnoho preto, aby sa jeho mladý príbuzný udomácnil na dvore. Thurzo si roku 1527 na neho spomínal ako na svojho niedkajšieho „dobrodinca".[11] Nič teda nechýbalo k tomu, aby Thurzo mohol dosiahnuť skvelú kariéru. Okrem nezanedbateľných osobných vlastností mohol rátať s majetkom svojej rodiny, spoľahnúť sa na príbuzenské vzťahy a finančnú podporu od Fuggerovcov a okrem podpory dvoch thurzovských biskupov[12] aj na vplyv svojho protektora, hlavného kancelára Szatmáriho. Navyše podľa všetkého dobre rozumel aj reči žien. Nielen ku kráľovnej Márii ho viazali osobné vzťahy, ale súčasníci spomínali aj jeho nadštandardne kontakty s kráľovnou Annou.[13]

Kráľovná Mária bola sebaistou osobnosťou, s rozhodnými politicko-vládnymi predstavami, čo v tej dobe nebolo obvyklé. Vo svojej politike, usilujúcej o posilnenie centrálnej vlády, sa v rokoch 1523–1524 snažila o pozdvihnutie novej aristokracie.[14] Časť veľmožov, ktorí v týchto rokoch získali svoje hodnosti – podobne ako Thurzo – pochádzali z dvorskej šľachty. Títo „noví ľudia" potom dostávali aj značné majetkové donácie, aby získali moc, akú mali starí baróni. Alexej Thurzo sa medzi skutočných barónov kráľovstva (*veri barones regni*) dostal ako uhorský kráľovský komorník (*cubicularium regalium magister*).[15] Prvé hradné panstvo získal v Bratislavskej stolici: kráľovná Mária mu roku 1523 darovala hrad Červený Kameň, ktorý sa do rúk panovníka a potom jeho manželky dostal od Svätojurských grófov. V tom istom roku dostal za svoje verné služby od panovníka majetky v Tolnianskej stolici – hrad Ozoru, ktorý pôvodne patril Františkovi Hédervárimu, ktorého vyhlásili za zradcu. Z majetku Ujlakiovcov – spolu s Františkom I. Batthyányom a Ladislavom Mórem – zase získal vďaka panovníckej priazni hrady Šintavu, Hlohovec a Tematín na Považí.[16] Tak sa jeden z prvých kapitalistických

10 TÓTH-SZABÓ, Pál. *Szatmári György prímás 1457–1524*. Budapest : Magyar Történelmi Társulat, 1906, (Magyar Történeti Életrajzok) s. 24.

11 Alexej Thurzo mestu Košice, 5. február 1527. Archív Mesta Košíc, Košice; Collectio Schwartzenbachiana, Nr. 1186.

12 Na poľskom dvore reprezentoval záujmy spoločnosti vratislavský biskup Ján Thurzo. Olomoucký biskup Stanislav Thurzo zase patril do kruhu dôverníkov Vladislava II. i Ľudovíta II. Obaja boli strýcami Alexeja po otcovej línii, sprostredkovateľmi medzi humanistickými kruhmi budínskeho, poľského a česko-moravského dvora, kde boli nielen ústrednými postavami, ale aj mecénmi. WENZEL, Gusztáv. *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz. Négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból. 1497–1540.* Budapest : MTA, 1878, (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből VII./9.) s. 19-36; novšie pozri ROTHKEGEL, Martin. *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó: eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* Hamburg : Lit-Verl., 2007, (Hamburger Beiträge zur neulateinischen Philologie 5) s. 13-76; por. aj štúdie Martina ROTHKEGELA a Zoltána CSEPREGIHO v tejto publikácii.

13 PÖLNITZ, 1949, II, s. 339.

14 K osobnosti kráľovnej Márie a jej politike pozri HEISS, Gernot. Politik und Ratgeber der Königin Maria von Ungarn in den Jahren 1521–1531. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1974, roč. 82, s. 119-180; HEISS, Gernot. Die ungarischen, böhmischen und österreichischen Besitzungen der Königin Maria (1505–1558) und ihre Verwaltung. 1-2. Teil. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1974, roč. 27, s. 60-100 és 1976, roč. 29, s. 52-121; FUNDÁRKOVÁ, Anna. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská (1521–1526). In *Historický časopis*, 2000, č. 2, s. 231-256; RÉTHELYI, 2005, s. passim; FUCHS, Martina – RÉTHELYI, Orsolya (ed.). *Maria von Ungarn (1505–1558) – Eine Renaissancefürstin*. Münster : Aschendorff, 2007, (Geschichte in der Epoche Karls V. Bd. 8) s. passim.

15 Keďže komorník patril medzi „skutočných barónov" krajiny, Thurzo bol už roku 1521 *magnificus*. MOL DL 23575-23577, porovnaj aj štúdiu Gézu PÁLFFYHO v tejto publikácii.

16 Hlohovec získal roku 1524 (FÓGEL, József. *II. Lajos udvartartása 1516–1526.* Budapest : Hornyánszky Viktor cs. és kir. udv. könyvnyomdája, 1917, s. 36: pozn. č. 2. Pre Šintavu a Tematín pozri DEMKÓ, Kálmán. Felsőmagyarországi várak és várbirtokok a XVI. században. In *Hadtörténelmi Közlemények,* 1914, roč. 15, s. 210-233, 423-441, 573-638, 575-577.

Hans Daucher: Portrét kráľovnej Márie Uhorskej. Po 1526. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

podnikateľov v priebehu niekoľkých rokov stal krajinským hodnostárom a zároveň aj veľkostatkárom.

K rozľahlým panstvám v Bratislavskej a v Nitrianskej stolici sa pridružili jeho hodnosti,[17] ktorých získanie sa časovo zhoduje s príchodom Márie do Budína. Pred kráľovniným príchodom bol len kráľovským tajomníkom (*secretarius regius*, 1519–1521),[18] a zároveň slúžil kratšiu dobu v bezprostrednej blízkosti kráľa Ľudovíta II. vo funkcii komorníka (*cubicularius regius*).[19] V polovici nasledujúceho roku však už bol hlavným kráľovským komorníkom, teda hodnostárom, zodpovedným za kráľovské obytné priestory.[20] Rozhodujúcim krokom sa však stalo vymenovanie za kráľovského pokladníka (*thesaurarius regius*),[21] čím sa stal jedným z vedúcich osobností vlády v krajine. Pápežský nuncius Antonio Burgio si poznamenal, že v týchto rokoch o osude krajiny rozhodoval okrem palatína a hlavného kancelára aj kráľovský pokladník.[22] Nie je preto prekvapením, že keď sa na jar 1522 Mária už ako uhorská kráľovná vybrala so svojím

17 Na počiatky Thurzovej kariéry v predmoháčskom období pozri ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (ed). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998, s. 118-132, por. aj FUNDÁRKOVÁ, 2000.

18 BÓNIS, György. *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1971, s. 323-324.

19 MOL Diplomatikai Fényképtár (ďalej DF) 235449 (3.3.1520).

20 Prvý, resp. posledný údaj na Thurzovu funkciu hlavného komorníka: 2.7.1521: BUNYITAY, Vince et al. (ed.) *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia / Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.* 1.-5. Budapest : Szent István Társulat, 1902–1912, I, Nr. 35; resp. 16. december : MOL DL 25712.

21 Prvý a posledný údaj na funkciu pokladníka: 14.1.1522.: MOL DF 246135; resp. 6. september 1523 : MOL DL 58336.

22 Hlásenie pápežského nuncia Antonia Burgia zo 17. marca 1526: FRAKNÓI, Vilmos (ed.) *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia.* Vol. 2.1. *„Relationes oratorum Pontificorum 1524–1526".* Budapest : Szent István Társulat, 1884, s. 339.

manželom do Českého kráľovstva, zverila správu svojich majetkov *„tanquam locumtenens noster“* Thurzovi.[23]

Ďalšej akcii Márie Habsburskej však padol za obeť aj samotný Thurzo. Kráľovná totiž v nádeji, že sa podarí naplniť prázdnu pokladnicu navrátením príjmov z banskobystrického banského podniku a výnosov z razenia mincí, sa roku 1525 spriahla s fuggerovsko-thurzovskými rivalmi z kruhov veľmožov a obchodníkov. Následne bol Thurzo odvolaný tak z funkcie pokladníka, ako aj z čela Kremnickej komory, obvinili ho zo sprenevery kráľovských príjmov a aj spoločný banský podnik sa dostal do zálohu. Krajinský snem, ktorý zasadal v máji, prijal rozhodnutie, aby boli Fuggerovci odstránení z krajiny.[24] Thurzo sa v dôsledku útokov na svoju osobu musel veľmi rýchlo rozhodnúť a v danej situácii si vybral namiesto spoločného, ale veľmi vratkého podnikania s Fuggerovcami tradičnú kariéru statkára-politika.

„Zápas“ medzi Thurzom a dvorom sa rozhodol v septembri 1525, s Fuggerovcami zas na jar nasledujúceho roku. Kráľovná Mária 23. septembra 1525 prijala Thurzu *„do osobnej ochrany a za svojho špeciálneho familiára“*,[25] teda – ako sa zdá – Thurzo uzavrel s dvorom separátny mier bez Fuggerovcov. Alebo ako to videl Burgio: kráľovský expokladník, ktorý musel čeliť ťažkým obvineniam, *„upísal sa kráľovnej“*.[26] V novembri sa napokon na tlak hospodárskej blokády, ktorú vyvolali Fuggerovci, začali v Budíne rokovania s vyslancami európskych mocností vo veci nemeckých kupcov. Dohoda sa rodila ťažko, tak sa Fuggerovcom len vo februári nasledujúceho roku začala črtať nádej na opätovné získanie banskobystrického podniku. Vtedy boli ochotní sadnúť si so svojimi uhorskými partnermi vo Viedni k rokovaciemu stolu. Alexej a Ján Thurzo sa vtedy v predbežnej dohode vzdali svojej účasti v banskom podniku.[27] V apríli Anton Fugger, následník Jakuba, už jednal s Alexejom Thurzom ako kráľovským povereným vyjednávačom s plnou mocou o podmienkach novej zmluvy o prenájme baní. Na základe ich vzájomnej dohody 15. apríla 1526 podpísal Ľudovít II. a Fuggerovci – bez Thurzovcov – novú zmluvu na 15 rokov o prenájme banskobystrických baní, a čo bolo pre Uhorsko oveľa dôležitejšie, konečne sa skončila finančná blokáda, a do neustále prázdnej kráľovskej pokladnice prišlo 50 000 zlatých fuggerovskej pôžičky.[28]

Po zmätkoch predchádzajúceho roku sa kráľovskému páru na sneme, zahájenom 24. apríla 1526, podarilo nadobro získať prevahu. Thurzo ako príslušník dvora bol opäť ustanovený do funkcie pokladníka.[29] Ešte skôr však, ako obsadil svoj úrad, vznikli dve dôležité dohody, ktoré v podstate vrátili vzťah Thurza, Fuggerovcov a dvora do konštelácie z rokov 1522–1523. V zmysle tajnej dohody zo 16. mája sa Thurzo opäť stal budínskym agentom Fuggerovcov a to za nie zanedbateľný ročný honorár. V ten istý deň previedli Fuggerovci 20-30 000 zlatých pôžičky do rúk pokladníka, aby mohol začať s razbou nových mincí podľa príkazu panovníka.[30] Thurzo sa teda stal nepostrádateľným tak pre svojich bývalých obchodných partnerov,

23 MOL DL 24662.

24 Podrobný priebeh udalostí pozri ERDÉLYI, 1998, s. 125-131. Útok proti Fuggerovcom a zabavenie banského podniku sa veľmi podobá na akciu Márie a jej brata Karola V. v Nizozemsku. V 40. rokoch 16. storočia chystali v záujme získania peňazí zabaviť majetok rodiny Mendesovcov, ktorí ovládali v Antverpách medzinárodný obchod s vínom, a to napriek tomu, že Mendesovci – ktorí mimochodom mali obchodné kontakty aj s Fuggerovcami – pravidelne poskytovali pôžičky výmenou za obchodné privilégiá. Členovia rodiny však odhalili hroziace nebezpečenstvo a včas sa im podarilo utiecť a tak sa podarilo len zabaviť ich zanechaný majetok. Podrobnejšie pozri BIRNBAUM, Marianna D. *Gracia Mendes hosszú útja*. Budapest : L'Harmattan, 2008, s. 30-48.

25 „ipsum [...] accepimus in singularem nostram protectionem et in specialem nostrum familiarem”. MOL DL 24192.

26 Burgiovo hlásenie, 17. marca 1526. FRAKNÓI, 1884, s. 338.

27 PÖLNITZ, GÖTZ Fr. von. *Anton Fugger.* Bd. 1. *1453–1535*. Bd. 2. *1536–1548*. Tübingen : Mohr, 1958–1963, (Schwäbische Forschungsgemeinschaft bei der Kommission für Bayerische Landesgeschichte, Reihe 4: Bd. 6, 8; Studien zur Fuggergeschichte 13, 17), s. 399: pozn. 30.

28 Tamže, s. 71-72; HERMANN, Zsuzsanna. Államháztartás és a pénz értéke a Mohács előtti Magyarországon. Megjegyzések Thurzó Elek költségvetési előirányzatához. In *Századok*, 1975. roč. 109, č. 2, s. 322-325.

29 Prvý a posledný údaj o treťom funkčnom období pokladníka: 23. máj 1526 – začiatok výdavkového denníka MOL DL 24405, resp. 10. august 1526 MOL DL 24321.

30 PÖLNITZ, 1958, s. 403: pozn. 55.

ako aj pre dvor: Fuggerovci aj naďalej boli odkázaní na jeho politické a hospodárske kontakty v Uhorsku v záujme ochrany svojich banských podnikov, dvor sa zase cez neho snažil dostať čo najviac z fuggerovského zlata.

V krátkosti môžeme povedať, že nezhody medzi Alexejom Thurzom a kráľovnou Máriou Habsburskou po prechodných, taktických rozporoch záujmov v lete 1526 skončili a potreba strategického spojenectva nakoniec našla riešenie. Rýchle odstránenie konfliktu z roku 1525 a hladký priebeh pomerenia sa Thurza s kráľovnou zároveň dávajú tušiť, že dôverný osobný vzťah v ťažkom období nasledujúcom po moháčskej bitke má iste dlhšiu históriu. Priateľstvo veľmoža s kráľovnou teda bolo veľmi dôležitým prípravným krokom na ceste do tábora habsburského kandidáta na uhorský trón.

Rozhodnutia vedúce k Ferdinandovi Habsburskému

Ľudovít II., odchádzajúci do bitky pri Moháči, zveril svoju manželku do starostlivosti Alexeja Thurzu a vesprímskeho biskupa Tomáša Szalaházyho. Historik György Szerémi rozpráva, že pokladník a kráľovná sa práve vo dvojici rozprávali, keď prišla správa o porážke uhorského vojska a blížiacich sa Turkoch. Na to sa „stále veselý“ Thurzo zdvihol a bez slova, „so zvesenou hlavou“ ho videli odísť z kráľovského paláca. Krátko na to však spolu s kráľovnou a niekoľkými jej mužmi urýchlene opustili Budín a smerovali do Prešporku. Na ďalší deň ich v Győri zastihol jeden z kráľovniných komorníkov so správou, že panovník už nie je nažive.[31]

Z citovaného pamätného zápisu vyplýva aj to, že pre Thurza bolo evidentné, že po boku Ferdinanda Habsburského môže počítať s osobným uplatnením len v tom prípade, ak Ferdinand bude schopný získať krajinu nielen v boji proti Jánovi Zápoľskému, ale aj proti Osmanom, ktorí na jeseň 1526 predstavovali podstatne väčšiu hrozbu. Jeho rozhodnutie teda jednoznačne spočívalo na politických kalkuláciách. Dňa 29. septembra mal Thurzo takú informáciu, že sultán Sulejman po tom, ako jeho vojská vyplienili krajinu po Budín a Győr, sa ešte so svojimi jednotkami zdržiava v Pešti (v skutočnosti bol už na ceste smerom na juh) a odtiaľ sa mal podľa predpokladov vybrať buď smerom obsadiť Sedmohradsko, alebo na juh, aby prezimoval vo svojich hradoch na južnom pohraničí a na rok mohol podniknúť nový útok. Znepokojenie pokladníka je pochopiteľné, ako to aj napísal: „S našimi úplne zničenými a rozpadnutými silami už viac nie je možná obrana, a tak ani zachovanie existencie krajiny, keďže všetko je otvorené pred nepriateľom, jedine ak [...] by sa kresťanskí vládcovia poponáhľali na pomoc.“[32]

Thurzo očakával pomoc predovšetkým od bratov kráľovnej, rímsko-nemeckého cisára Karola V. a Ferdinanda, arcivojvodu rakúskych provincií. Keď v druhej polovici septembra aj sám Ferdinand, sprostredkovane cez bývalého kráľovského tajomníka Tomáša Nádasdyho požiadal Thurza, aby konkrétnymi krokmi podporoval jeho nároky na uhorskú korunu na základe dedičského práva, prisľúbil mu, že ochráni krajinu pred Turkami.[33] Ferdinand v tej chvíli myslel svoju ponuku obrany celkom vážne: na jeho žiadosť tirolské stavy postavili v septembri k jeho dispozícii 5000 vojakov.[34] Thurzo na jeseň 1526 mohol dúfať, že rakúsky arcivojvoda ako uhorský kráľ bude môcť získať pomoc na obranu Uhorska nielen z vlastných provincií, ale aj z Nemecko-rímskej ríše a ostatných krajín svojho brata, Španielska a Nizozemska. Tento scenár sa v podstate zdal byť jediným možným, pretože kresťanská solidarita predstavovala

31 SZERÉMI, György. *Magyarország romlásáról*. Prel. Juhász László. Budapest : Magyar Helikon, 1961, (Monumenta Hungarica 5) s. 104-105.

32 *Levelezés*, Nr. 2.

33 Ferdinandov príkaz Nádasdymu z 20. septembra 1526. JÁSZAY, Pál. *A magyar nemzet napjai a mohácsi vész után*. Pest : Landerer, 1846, s. 52-55.

34 LHOTSKY, Alphons. *Das Zeitalter des Hauses Österreich. Die ersten Jahre der Regierung Ferdinands I. in Österreich (1520–1527).* Wien-Köln-Graz: Österreichische Akademie der Wissenschaften-Böhlau, 1971, (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 4) s. 188.

v tomto čase už len zanedbateľnú agitačnú silu, takže skutočná pomoc sa dala očakávať len od tých mocností, ktoré boli Osmanmi taktiež ohrozené – či už vo svojej existencii, alebo v záujmoch. A Habsburgovci pociťovali osmanskú rozpínavosť stále viac tak v okolí Stredozemného mora, ako aj na hraniciach svojich dedičných dŕžav.

Ak aj Thurzo pochyboval o tom, či budú Habsburgovci skutočne schopní niesť ťarchu prípadnej vojny a taktiež výdaje spojené s ich udomácňovaním sa v Uhorsku, predsa len nechal podobné pochybnosti rozplynúť, keďže mu boli známe dobré kontakty príslušníkov dynastie s fuggerovským bankovým domom. Spoločné záujmy Habsburgovcov a Jakuba Fuggera dôverne poznal z vlastnej skúsenosti: za banské privilégiá v Tirolsku augsburskí bankári zaplatili obrovské výdaje, ktoré vznikli počas viedenskej konferencie potvrdzujúcej jagelovsko-habsburskú sobášnu zmluvu a Jakub ešte roku 1525 sľúbil Ferdinandovi, že ho bude podporovať pri jeho voľbe za rímskeho kráľa.[35] Habsbursko-fuggerovské spojenectvo nepoľavilo ani po smrti Jakuba. Spolupráca novej hlavy rodiny, Antona Fuggera a Ferdinanda v Prednom Rakúsku (Vorderösterreich) veľmi dobre fungovala v priebehu roku 1526[36] a pre Fuggerovcov sa táto spolupráca aj naďalej javila ako mimoriadne výhodná. Snažili sa totiž udržať svoj európsky monopol v medenorudnom baníctve získaním baní na Pohroní, ktoré by spolu s tirolskými túto pozíciu zaistili. Na získanie baní však bolo potrebné dopomôcť Habsburgovcov k moci a preto títo mohli počítať s fuggerovskou podporou v uhorských záležitostiach. Thurzo možno v tom čase kalkuloval už aj s tým, že na strane Ferdinanda ďalej bude môcť úročiť svoje vzťahy s Fuggerovcami.

Ferdinand už zrejme od prvých chvíľ tušil, že aj Ján Zápoľský sa bude uchádzať o uhorský trón a preto už na konci septembra 1526 skryte odkázal Thurzovi, že je pripravený vystúpiť proti nemu pri uplatnení svojich práv.[37] V tom čase však v Prešporku nemali žiadne správy o tom, že kde sa sedmohradský vojvoda, „ktorého vojsko je kompletné a neoslabené [...], zdržiava a na čo sa chystá".[38] Od druhej polovice októbra, teda od chvíle, ako sa vyhlásil termín snemu a rozšírila sa správa o obsadení Budína, Ostrihomu a Stoličného Belehradu Zápoľským, však už žiadne pochybnosti neboli. Thurzo zároveň od polovice októbra vedel aj to, že Ferdinand je „pripravený obetovať pre krajinu aj svoj život" a keď to bude potrebné, bude presadzovať svoje práva aj silou. Toto mohol počuť priamo z Ferdinandových úst v rakúskom Hainburgu, ležiacom priamo oproti Prešporku, kde v polovici októbra 1526 spolu s Tomášom Szalaházym rokoval na strane kráľovnej Márie s arcivojvodom a jeho rakúskymi radcami o ďalšom postupe.[39] Hoci plán ozbrojeného zásahu nevznikol tu, ale vo Viedni, tu sa zrodila dohoda, že na rozdiel od predchádzajúcej Ferdinandovej žiadosti, aby bol svojimi prívržencami pozvaný na uhorský trón ako zákonný dedič, „kráľovná a palatín na deň sv. Kataríny vyhlásia snem na voľbu kráľa" – ako o tom informoval Thurzo poľského kráľa po skončení rokovaní.[40] Keďže Žigmund taktiež pomýšľal na svätoštefanskú korunu, Thurzo mu zároveň odkázal, že Ferdinand je „pripravený svoje práva presadzovať zbraňou a silou, ak by za uhorského kráľa zvolili niekoho iného, nie jeho", čím podporil krakovských poslov, žiadajúcich podporu pre Ferdinanda.[41] Thurzo sa po skončení hainburských rokovaní už otvorene postavil na Ferdinandovu stranu a podporoval jeho úsilie. Okrem odkazu pre poľského kráľa Žigmunda to potvrdzuje aj fakt, že keď sa ho koncom októbra Zápoľský pokúsil získať na svoju stranu, a cez neho ovplyvniť kráľovnú, bolo už neskoro. Ponúkol Thurzovi Bojnický hrad, ak

35 PÖLNITZ, 1949, I, s. 334-356, 407-435.
36 PÖLNITZ, 1949, I, s. 65-78.
37 Poukazuje na to v liste Márii z 9. septembra. JÁSZAY, 1846, s. 42.
38 *Levelezés*, Nr. 2.
39 JÁSZAY, 1846, s. 94, 97.
40 List kráľa Žigmunda I. Alexejovi Thurzovi (zač. novembra 1526): GÓRSKI, Stanislaw (ed.). *Acta Tomiciana. Epistolae et legationes, responsa, actiones, res gestae [...] Sigismundi I. Regis Poloniae (1507–1526).* Tom. 1–13. Poznań, 1882–1915, Tom. 8, Nr. 198.
41 Tamtiež, Nr. 198. O poľskom posolstve pozri JÁSZAY, 1846, s. 200-220.

presvedčí kráľovnú, aby prijala jeho ponuku na sobáš. Ponuka však nijak nezmenila Thurzov názor a dokonca o všetkom informoval aj kráľovnú.

Podľa všetkého teda mali informácie, získané na hainburských rokovaniach, na Thurza veľký vplyv v jeho rozhodnutí stáť na strane Ferdinanda. Pravdepodobne v tom zohrávalo istú rolu aj to, že arcivojvoda bol ochotný chtiac-nechtiac držať v úcte právo stavov na slobodnú voľbu panovníka.[42] Ešte väčšiu váhu však mal odkaz, ktorý Thurzo vyslal do Krakova: Ferdinand je rozhodnutý angažovať sa aj so zbraňou. Nebolo ťažké usúdiť, že Ján Zápoľský a jeho prívrženci nemajú šancu v prípade habsburského útoku, navyše s Turkami za chrbtom na to, aby si udržali svoje pozície a majetky. Ferdinandove šance voči Zápoľskému ešte viac narástli potom, ako ho české stavy 23. októbra v Prahe zvolili za kráľa a 26. októbra sa cisár Karol V. osobne postavil na obranu Fuggerovcov, čo pripravilo pôdu pre ešte pevnejšiu spoluprácu medzi habsburskou dynastiou a bankovým domom.[43] Kráľovná Mária takto zosumarizovala zásadný dôvod, keď odmietla byť kráľovnou po boku Jána Zápoľského: „ak by som túto ponuku prijala, moji bratia, cisár a Ferdinand, by ma okamžite považovali za svojho nepriateľa a nie za svoju sestru.“[44]

Thurzo sa teda pridal na tú stranu, ktorá sa zdala byť silnejšou a ktorú považoval perspektívne za schopnú na to, aby porazila svojho protivníka a zabezpečila budúcnosť krajiny a jej zástancov. V lete 1527, v čase zahájenia habsburského útoku a po jeho prvých úspechoch urobila to isté, okrem malých výnimiek, väčšina krajiny, lenže už pri istote Ferdinandovej prevahy. Tak isto zomknutí sa postavili na Ferdinandovu stranu, ako sa postavili na jeseň 1526 za Zápoľského, ktorý sa pre väčšinu z nich v tom čase zdal silnejším a preto ho zvolili za kráľa. Zápoľský totiž disponoval obrovskými majetkami vo viacerých stoliciach v dvoch, od Turkov uchránených častiach krajiny – v Sedmohradsku a v Hornom Uhorsku, bol vojvodom a aj vďaka kontaktom svojej rodiny a príbuzenstva mal mimoriadny vplyv v kruhoch šľachty a aristokracie. Po Moháči zase ako jediný vlastnil bojaschopnú armádu na celom území krajiny. Jeho súper sa na rozdiel od neho celé mesiace ani len neukázal v krajine a predtým udržiaval kontakty len hŕstkou ľudí, alebo so svojimi rakúskymi druhmi. Nakoniec Thurzovu cestu k Ferdinandovi uľahčilo aj to, že už dopredu sa kontaktoval smerom na Viedeň. V kruhoch rakúskych diplomatov mal tiež svojich známych, viackrát navštívil Viedeň a bezpochyby mu pomohla aj jeho perfektná znalosť nemčiny.[45]

Sprostredkovanie medzi korunou a Fuggerovcami

Ferdinand I., ktorý bol 23. novembra 1527 korunovaný za uhorského kráľa, trpel chronickým nedostatkom finančných prostriedkov, čo bolo všeobecným javom obdobia raného kapitalizmu rovnako, ako pevné prepletenie politiky a hospodárstva. Práve preto čakala na Thurza po Ferdinandovom boku špeciálna úloha. Uhorský veľmož v podstate fungoval medzi habsburským panovníkom, ktorý neustále trpel nedostatkom peňazí, a jeho uhorskou vládou (aj) ako akási „filiálka“ fuggerovského bankového domu. Thurzo bol spomedzi uhorských prívržencov Ferdinanda jediným človekom, ktorý mal s Fuggerovcami a ďalšími predstaviteľmi juhonemeckého kapitálu, ako napr. s Höchstetterovcami, také kontakty, ktoré boli konvertovateľné na hotovosť. Listy palatína a miestodržiteľa Štefana Báthoryho, uhorských radcov, ako aj predstaviteľov komory Ferdinandovi na jar 1528 jednoznačne odzrkadľujú, že v dôsledku

42 S týmto faktom por. novšiu prácu PÁLFFY, 2010, s. 55-59.

43 PÖLNITZ, 1958, s. 84.

44 O návrhu danom Thurzovi a nasledujúcom pokuse Gašpara Horvátha, ako aj o odpovedi Márie podrobne vypovedá list Horvátha Zápoľskému z 28. októbra. JÁSZAY, 1846, s. 136-141.

45 K jeho viedenským kontaktom patrili napr. Siegmund von Herberstein, rakúsky diplomat (RENSING, Elfriede. Sigismund von Herberstein am Hofe König Ludwigs II. von Ungarn. In *A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve,* 1931, roč. 1, s. 72-97, 81), Caspar Ursinus Velius, humanista a diplomat, ktorého vychovával vratislavský biskup Ján Thurzo (1506–1520). (HORVÁTH, János. *Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus.* Budapest : Magyar Szemle Társaság, 1944, s. 246). O znalostiach nemčiny vypovedajú jeho vlastnoručne písané listy. *Levelezés*, Nr. 33, 34, 51, 54.

rozdania kráľovských príjmov je pokladnica prázdna a krajina bola úplne bez peňazí. Navyše, nebolo možné nájsť veriteľov.[46] Thurzo sa takto stal rozhodujúcou kľúčovou osobnosťou vlády.

Systém vzťahov a ich fungovanie dobre odzrkadľujú transakcie, ktoré sa uskutočnili na jar 1528. Pred tým, ako na začiatku marca 1528 Ferdinand po osemmesačnom pobyte opustil Uhorsko, pokúsil sa vytvoriť nielen podmienky pre pokračovanie ťaženia, ukončeného na jeseň, ale aj finančné prostriedky na vládnutie vo svojom novom kráľovstve. V tomto, samozrejme, opäť počítal s Fuggerovcami a s Alexejom Thurzom, ktorého menoval novým krajinským sudcom hneď po svojej korunovácii. Ferdinandove vojenské sily sa však už v auguste 1528 vyčerpali. Pokračovanie ťaženia, ktoré malo za cieľ získať späť časť krajiny, vtedy umožnila fuggerovská pôžička vo výške 80 000 zlatých, pričom ako protihodnotu im panovník zaručil možnosť ďalej využívať bane na Pohroní a získali úľavy, ktoré im dopomohli získať späť ich vedúcu úlohu v Českých krajinách, na Morave, resp. v Tirolsku.

Jedným šikovným ťahom vytvoril Ferdinand podobnú situáciu aj v Sedmohradsku: tým, že uznal odškodnenie Thurzovcov vo výške 206 000 zlatých, ktoré im sľúbil ešte kráľ Ľudovít II., tieto peniaze predisponoval na výnosy sedmohradských soľných baní, zainteresoval bankový dom aj na obsadení Sedmohradska, ovládaného Jánom Zápoľským.[47] Podľa predbežnej dohody sa hovorilo aj o novej pôžičke vo výške 40 000 zlatých. Augsburským bankárom sa ponuka v podstate páčila, ale dohoda sa rodila pomaly, pretože dochádzalo k nezhodám pri dojednaní detailov, napríklad v záruke pôžičky, kde sa záujmy bankového domu a koruny rozchádzali. Pri rokovaniach bol na jednej strane Hans Hoffmann, predseda Dvorskej komory, na druhej strane stál faktor Konrad Mair, ktorý sa spoliehal na Thurzovu podporu, najmä z dôvodu, že odškodnenie sa sčasti týkalo jeho vlastnej rodiny. V tomto sa ale sklamal. Thurzo bol zároveň aj krajinským sudcom Ferdinanda, a snažil sa nájsť medzi protichodnými záujmami aj svoj vlastný osoh. „Vo svojich skutkoch je to pomalý, ale veľmi vytrvalý muž, a tak ma počas rokovaní úplne vyvádzal z miery, keďže naraz chce vyhovieť kráľovi aj Vám, a obe tieto veci chce vždy zjednotiť“ – hlásil faktor do Augsburgu.[48]

Paralelne s fuggerovskými jednaniami prebiehali aj rokovania medzi panovníkom a krajinským sudcom. Kráľ by bol očakával od Thurzu, aby sa v prospech koruny zriekol svojej časti z odškodnenia.[49] Namiesto toho sa však veľmož ponúkol, že zálohovaním jedného zo svojich hradov získa od Fuggerovcov 16 000 zlatých, ktoré by na niekoľko mesiacov pokryli výdavky prešporskej vlády.[50] Okrem toho sa mu podarilo získať Ferdinandov súhlas k tomu, aby mohol vybrať zo zálohu od „pokladníka“ Hoffmanna Rábske biskupstvo,[51] ktoré Ferdinand založil za svoje dlhy. Thurzo mohol disponovať s výnosmi, teda aj desiatkom z majetku. Ako záloh za červenokamenské panstvo a dovtedajšie hotovostné pôžičky vo výške 20 000 zlatých Ferdinand daroval Thurzovi 15. februára hradné panstvo Pápa,[52] čím sa krajinský sudca stal majiteľom ďalšieho hradu Jána Zápoľského. O dva dni neskôr dospeli k novej dohode: Thurzo poskytne kráľovi novú pôžičku vo výške 16 000 zlatých, a kráľ sa zaviazal, že dlh vráti z výnosov banskobystrických baní Fuggerovcov alebo z ich prenájmu.[53] To samozrejme museli schváliť aj v Augsburgu, takže Thurzo potom vyjednával aj s nimi. Zložité vyjednávania a transakcie sú sprehľadnené v nasledujúcej tabuľke.

46 Pozri napr. list Tomáša Nádasdyho Ferdinandovi I. z 29. apríla 1528. Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ďalej ÖStA); Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Ungarische Akten (Hungarica) (UA), Allgemeine Akten (AA) Fasc. 8. Konv. A. fol. 131-132; Miestodržiteľ a radcovia Ferdinandovi I., 29. apríla 1528, Tamtiež, fol. 126-127 komorskí radcovia Ferdinandovi I. 30. apríla 1528. Tamtiež, fol. 136-137.

47 Ostrihom, 28.2.1528. ÖStA HHStA UA Specialia Fasc. 343. fol. 76-77 (opis).

48 PÖLNITZ, 1958, s. 106-107. a s. 444: pozn. 105, s. 118. a s. 459: pozn. 172, s. 119. a s. 460: pozn. 174.

49 PÖLNITZ, 1958, s. 119.

50 Pokladník Mikuláš Gerendi a komorskí radcovia Ferdinandovi, 27. marca 1528. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A. fol. 84-86; kvitancia Uhorskej komory pre Thurzu, 6. máj 1528. Tamtiež, fol. 149.

51 PÖLNITZ, 1958, s. 460: pozn. 174. O zálohu Hoffmannovi pozri *Levelezés*, Nr. 27, 29.

52 MOL, A 57, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii Vol. I, 102-103.

53 ÖStA HHStA UA AA Fasc. 5. Konv. A. fol. 19; ÖStA HHStA Allgemeine Urkundenreihe, Budín, 17.2.1528.

Úverové operácie medzi Alexejom Thurzom, Fuggerovcami a Ferdinandom I.		
	Thurzove úvery kráľovi Ferdinandovi */kurzívou sú vyznačené neuskutočnené obchody/*	**Záruky za poskytnuté úvery**
1527	20 000 zl. pre kráľovnú Máriu na výdaje prešporskej vlády	15.2.1528 – panstvo Pápa
Máj 1527	15 000 zl., záloh na Červený kameň, na výdaje prešporskej vlády	15.2.1528 – panstvo Pápa
Marec – apríl 1528	206 000 zl., štátne odškodnenie za zabavenie fuggerovsko-thurzovského banského podniku roku 1525 V rámci dohody:	Nájomné práva sedmohradskej soľnej komory – participuje aj Thurzo
Marec – apríl 1528	40 000 zl., fuggerovsko–thurzovský expodnik	Nájomné práva sedmohradskej soľnej komory
Marec – apríl 1528	16 000 zl. – hotovostný úver	Z banskobystrických banských príjmov (platia Fuggerovci)
Marec 1528	*16 000 zl. na výplaty kráľovského vojska: Thurzo sľúbil získať peniaze od Fuggerovcov*	*Príjmy Rábskeho biskupstva – musia sa vybrať zo zálohu od Hansa Hoffmanna za ďalších 16 000 zl.*
Marec – apríl 1528	16 000 zl. *záloh na Bojnice od Fuggerovcov:* vydaný dlhopis komory *Namiesto toho:*	*Vojenská daň severozápadných stolíc za rok 1528*
Máj 1528	*Bojnice pre Jána Hoffmanna za Rábske biskupstvo – toto dané do zálohu Mikulášovi Zrínskemu za 16 000 zl.: toto ako pôžička komore. Namiesto toho:*	
6.5.1528.	Thurzo zobral úver 8000 zl. od Fuggerovcov na výdavky komory	September 1528, uzavrie sa zmluva na sedmohradskú soľnú komoru: v rámci toho Fuggerovci poskytujú ďalších 20 000 zl. panovníkovi, z ktorých 8000 ide rovno Thurzovi
január 1530.	10 000 zl. na žold kráľovského vojska pre hl. veliteľa Wilhelma von Roggendorf	Thurzo márne žiada vrátenie dlžoby po uplynutí marcovej lehoty splatnosti
Spolu do jari 1530	Thurzo hovorí o 70 000 zl. – toľko je dlžný Fuggerovcom	

Vyššie uvedené finančné transakcie poskytujú zároveň pohľad na aktivity takého „typu“ úradníka, ktorý získal svoje postavenie a majetok vďaka finančnej pomoci korune. Okrem Thurza do tejto skupiny môžeme v období vlády kráľa Ferdinanda zaradiť aj Hansa Hoffmanna, stojaceho na čele Dvorskej komory, ktorý ako prvý človek v oficiálnom finančníctve krajiny – podobne ako Thurzo vďaka Fuggerovcom – taktiež bol vo výhodnom postavení, aby mohol získať hotovosť pre panovníka v núdzi, ktorý mu na oplátku za to poskytoval dedičné majetky a zálohy, taktiež prenájmy baní a ciel či výhodných funkcií.[54] Podobnosť ich stratégie uplatnenia sa zároveň prinášala aj podobné dôsledky: ich rýchle zbohatnutie vyvolalo u súčasníkov podozrenia a nevôľu.[55] Prefíkaný a ctižiadostivý Hoffmann bol obvinený zo sprenevery financií, Thurza zase odsúdili preto, že „svoje vlastné záujmy uprednostňuje pred záujmami verej-

54 Por. WILKE, Karl. *Österreichische Beamte als Geldgeber und Amtswalter in den ersten Regierungsjahren Ferdinands I. 1522–1532*. Ungedr. Phil. Diss. Wien : Universität Wien, 1934.

55 Podobný príklad poskytujú aj finančné transakcie rodiny Mendesovcov, ktorí sa presídlili z Portugalska do Antverp a požičiavali peniaze panovníkom, predovšetkým Habsburgovcom. Pre svoje bohatstvo boli nenávidení a prenasledovaní. BIRNBAUM, 2008.

nými".[56] Budínsky kapitán a komorský radca Tomáš Nádasdy napr. pred rokom 1528 pred Ferdinandom obvinil Thurza, že nechce splniť svoje sľuby a preto sa tvári, ako keby sa na ne vôbec nepamätal; darmo sa s ním na hocičom dohodne, ten „úlisný človek" (*homo lubricus et anguillaris*) sa mu vždy vyšmykne a už niekoľkokrát ho oklamal.[57]

Politické napätia medzi kráľom Ferdinandom a krajinským sudcom Thurzom

Habsbursko-thurzovsko-fuggerovské záujmové spojenectvo fungovalo v podstate veľmi účinne. Aj keď sa Thurzo v priebehu niekoľkých rokov veľmi zadlžil u Fuggerovcov a v Augsburgu úplne stratil povesť muža schopného splácať svoje úvery, v Uhorsku po boku kráľa Ferdinanda nechal všetkých za sebou. Panovník mu na pražských jednaniach o usporiadaní krajiny v júni 1531 ponúkol funkciu kráľovského miestodržiteľa (*locumtenens regius*).[58] To, že vedenie novovytvoreného vládneho orgánu, miestodržiteľstva (*locumtenentia*) mohol prevziať až v októbri 1532, zapríčinili rôzne politické trenice a krízy v dôvere panovníka, s ktorým mal veľmi osobný vzťah. Napätie medzi nimi vznikalo predovšetkým rozdielnymi názormi na správu štátu a dvorských tradícií. Mnohovravným príkladom je napríklad, že na pražskom dvore jednal Ferdinand so svojimi uhorskými radcami nie osobne, ale cez sprostredkovateľov.[59] Tento dištanc si panovník vypestoval pravdepodobne v mladosti, ktorú strávil v nizozemskom a španielskom dvorskom prostredí, pričom takáto strojenosť zaiste pôsobila veľmi čudne a neprirodzene v porovnaní so všeobecne známou uvoľnenosťou jagelovského dvora, a bezprostrednosťou kráľovského páru, na ktorý boli uhorskí páni zvyknutí.[60] Predovšetkým pre Thurza, ktorý vyrastal v Budíne v bezprostrednom okolí kráľovnej, takže pre neho musela byť zdržanlivosť habsburského kráľa (navyše ešte o 13 rokov mladšieho) celkom nepochopiteľná. Ferdinand však s rovnakým nepochopením a počudovaním sledoval tie budínske zvyky, ktoré odzrkadľovali bezprostredné vzťahy medzi uhorskými aristokratmi a panovníkom.[61]

Tak, ako boli cudzí Ferdinand a jeho rakúski radcovia na budínskom dvore, rovnako cudzí boli aj uhorskí páni na mnohonárodnostnom dvore habsburského panovníka, ktorý sa okrem Nemcov a Rakúšanov hemžil aj Španielmi a Nizozemcami, ktorí prišli spolu s Ferdinandom.[62] Stránenie sa od pravidelnej úradníckej práce, výdaje a starosť o svoje majetky, ako aj z toho vyplývajúce nepríjemné pocity boli zrejme príčinou, že tí uhorskí páni, ktorí plnili určité

56 Názory na Hoffmanna: GOETZ, Helmut. Die geheimen Ratgeber Ferdinands I. (1503–1564). Ihre Persönlichkeit in Urteil der Nuntien und Gesandten. In *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 1963, roč. 42-43, s. 453-494, s. 467-470. Na Thurza por. napr. názor kaločského arcibiskupa Františka Frangepána. HATVANI, Mihály (ed.). *Magyar történelmi okmánytár a brüsszeli országos levéltárból és a burgundi könyvtárból*. 1. köt. *1441–1538*. Pest : MTA, 1857, (Monumenta Hungariae Historica I: Diplomataria I.) Nr. 100.

57 Tomáš Nádasdy Ferdinandovi I. 24. a 29.4.1528. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 8. Konv. A. fol. 120-121 a 131-132.

58 PÖLNITZ, 1958, s. 554: pozn. 38; *Levelezés*, Nr. 70.

59 O pražskom rokovaní podrobne pozri ERDÉLYI, Gabriella. Diskurs über die ungarische Statthalterei: Gesichtspunkte zur Untersuchung des Verhältnisses zwischen Ferdinand I. und der ungarischen politischen Elite. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 2000, roč. 48, s. 93-126.

60 SUTTER, Berthold. *Einleitung.* In *Reprint von Franz Bernhard von Bucholtz, Geschichte der Regierung Ferdinands des Ersten.* Graz: Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1971, s. 13-31; KOHLER, Alfred. *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser*. München : C. H. Beck, 2003, s. 35-59; PÁLFFY, Géza. Krönungsmähler in Ungarn im Spätmittelalter und in der Frühen Neuzeit. Weiterleben des Tafelzeremoniells des selbständigen ungarischen Königshofes und Machtrepräsentation der ungarischen politischen Elite. Teil 1. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 2007, roč. 115, č. 1-2, s. 85-111.

61 Zaujímavou epizódkou je príklad kráľovskej poľovníckeho revíru: uhorskí páni s rozhorčením prijali, keď im kráľ – navyše s pomocou svojich rakúskych radcov – chcel zamedziť prístup. THALLÓCZY, Lajos. Lamberg Kristóf, I. Ferdinánd király fővadászmestere Budán. In *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle,* 1894, roč. 1, s. 110-124, s. 117-119.

62 O viedenskom dvore pozri THOMAS, Christiane. Von Burgund zu Habsburg. In SPRINGER, Elisabeth – KAMMERHOFER, Leopold (ed.). *Archiv und Forschung. Das Haus-, Hof und Staatsarchiv in seiner Bedeutung für die Geschichte Österreichs und Europas*. Wien-München : Verlag für Geschichte und Politik, 1993, (Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit 20) s. 35–48; DUINDAM, Jeroen. *Vienna and Versailles. The Courts of Europe's Dynastic Rivals, 1550–1780*. Cambridge : CUP, 2003, (New Studies in European History); KOHLER, 2003, s. 130–142. O probléme integrácie Uhrov pozri PÁLFFY, Géza. Der Wiener Hof und die ungarischen Stände im 16. Jahrhundert. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 2001, roč. 109, č. 3-4, s. 348-359; PÁLFFY, 2009, s. 71-88; PÁLFFY, 2010, s. 102-135.

Barthel Beham: Portrét Ferdinanda I. 1531. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

úradnícke funkcie, odmietli panovníkovu žiadosť, aby sa neustále zdržiavali v jeho blízkosti.[63] Okrem vedúcich kancelárie Ferdinand žiadal aj od krajinského sudcu, aby nasledoval jeho dvor. Svedčí o tom Thurzov výrok z obdobia zriaďovania uhorských vládnych inštitúcií v marci 1528, že nikdy z krajiny neodíde, jedine ak ho odtiaľ vyženú.[64]

Vedúce osobnosti uhorskej politiky sa síce odmietli zdržiavať sa neustále v blízkosti panovníka, to však neznamená, že by nedokázali pochopiť dôležitosť svojej prítomnosti a hlavne možnosti, ktoré ponúkala. Svedčí o tom aj fakt, že od konca 40. rokov stále viac ich posielalo svojich synov, synovcov či iných mladých príbuzných na dvor, aby si službou pri panovníkovi osvojili potrebné jazykové znalosti, nepostrádateľné k uplatneniu sa, ale aj správanie sa, aby si vybudovali kontakty a spoznali sa s panovníkom. Thurzo bol jedným z prvých, ktorý rozpoznal túto nutnosť – a aby eliminoval ťažkosti, ktoré mal on sám – poslal na dvor svojho synovca.[65]

Ferdinandovým ďalším cieľom bolo zriadenie vládneho systému, riadeného z viedenského dvora, ktorý by bol centralizovaný a fungoval by sústavne a korporatívne. Aj keď Thurzovi bolo jasné, že obrana Uhorska pred Turkami nie je možná bez finančnej a vojenskej podpory habsburských dŕžav, len veľmi ťažko sa prispôsoboval novým pomerom (pobytu panovníka

63 Győző Ember odôvodňoval to, že vedúci kancelárie sa zdržiavali doma tým, že odmietali moderný pracovný štýl. EMBER, Győző. *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig.* Budapest : MOL, 1946, (A MOL Kiadványai 3: Hatóság- és hivataltörténet 1) s. 58. O odvolávaní sa na výdaje a majetky pozri Thurzovo odôvodnenie: *Levelezés*, Nr. 102.

64 *Levelezés*, Nr. 23.

65 Por. dobové dvorské poriadky (ÖStA HHStA Obersthofmeisteramt, Sonderreihe Schachtel 181–183). „Dvorskí Uhrovia" slúžiaci Ferdinandovi I. sa vo väčšej miere (10-20 osôb) objavujú v 40. – 50. rokoch 16. storočia. Išlo najmä o príbuzných príslušníkov politickej elity rokov 1530-40: v prvom rade sa stretávame s menami Erdődy, Pemfflinger, Thurzo, Perényi, Báthory, Karlović, Macedónsky, Országh, Török, Székely a Ujlaky. Bernáta Thurzu, ktorý pochádzal z rakúskej vetvy rodu, evidujú na viedenskom dvore od roku 1539 vo funkcii stolníka (ÖStA HHStA Obersthofmeisteramt, Sonderreihe Schachtel 181-183). Por. na základe týchto údajov a iných novoobjavených prameňov porovnanie prítomnosti českej a uhorskej šľachty na dvore BŮŽEK, Václav–PÁLFFY Géza. Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I. In *Český časopis historický*, 2003, roč. 101, č. 3, s. 542-581; PÁLFFY, 2010, s. 110-121.

v cudzine a pod.). Aj naďalej si predstavoval, že bude riadiť štátne záležitosti osobne a zo svojich majetkov. Jeho príklad však nebol ojedinelý, v dôsledku čoho sa stále viac dostávali k rozhodovaniu v uhorských záležitostiach cudzí radcovia – čo nielen Thurzo, ale uhorské stavy ako celok po celé obdobie považovali za ujmu. Krajinský sudca, ktorý svoju kritiku Ferdinandovho vládnutia nikdy neskrýval, viackrát napísal samotnému kráľovi, že uhorský panovník musí vládnuť pomocou Uhrov, „ktorí, ako sa hovorí, sú hodní toľko, ako ostatní, lebo inak nastanú len ťažkosti". Potom na dôvažok dodal: „vaše veličenstvo nech chápe to, čo som napísal, ako prejav dobrej vôle".[66] A už v horkých chvíľach rozpadu krajiny poukázal aj na druhý citlivý bod dlhej, ale stále jednoznačnejšie sa ukazujúcej koexistencie rakúskeho domu a Uhorského kráľovstva: na sťažnosti, že v čase, keď mnoho miest a hradov padlo a pohraničie je bez obrany, vo vnútri krajiny plienia cudzí žoldnieri.[67]

Ferdinand I. urobil už v prvých rokoch svojej vlády kroky na to, aby zreformoval uhorskú vládu na vzor rakúskej a českej, pričom nezabudol ani na uhorské špecifiká. Tieto formy sa však zakoreňovali len veľmi pomaly, v čom okrem občianskovojnových a vojnových pomerov dôležitú úlohu zohrával aj fakt, že uhorskí veľmoži – na čele s Thurzom – sa len ťažko, alebo vôbec nevedeli, alebo nechceli prispôsobiť štátnej službe, vyžadujúcej dodržiavanie pravidiel a systematickosť. Ako zbytočná sa ukázala v rokoch 1531 – 1532 panovníkova snaha dosiahnuť, aby sa miestodržiteľ a radcovia zdržiavali permanentne v Prešporku. Na Ferdinandovo opakované naliehanie, aby sa radcovia zdržiavali v novom uhorskom hlavnom meste, mal jeho miestodržiteľ hneď adekvátnu odpoveď: „aj keby boli jeden alebo dvaja z nás vzdialení, ostatní by sa dokázali vyrovnať s úlohami, ktoré sú na nich kladené, ak by sme mali možnosť vykonať naše rozsudky a rozhodnutia."[68]

Thurzo touto poznámkou cielil predovšetkým na problém kompetencie nad kráľovskými vojskami. V krajine, ktorá sa premenila na bojisko, bola otázka riadenia armády kľúčovou. Thurzo v tejto záležitosti reagoval v intenciách tradičných reflexov: ako miestodržiteľ sa nechcel vzdať starých práv palatína a stavov. Preto sa dostal do trvalého kompetenčného konfliktu s hlavnými veliteľmi vojsk, operujúcich v krajine, ktorí boli cudzincami (*Oberstfeldhauptmann in Ungarn*) a tiež s panovníkom. Od Moháča sa v Uhorsku okrem jazdcov a pešiakov, ktorých vydržiavali z vojenských daní odhlasovaných uhorskými stavmi, zdržiavali aj cudzí žoldnieri, najatí z podpory pochádzajúcej z Ferdinandových provincií, ktorých velenie kráľ – celkom pochopiteľne – nechcel dať do rúk uhorskej vláde. Vzťah rakúskych veliteľov cudzích armád k miestodržiteľovi a jeho radcom v Uhorskej rade zostal tak na dlhú dobu nevyriešený.

Na jar 1531 sa predsa len podarilo dosiahnuť, že Ferdinand vymenoval jedného kapitána, podliehajúceho pod právomoc rady, ktorú viedol krajinský sudca a kancelár. Jeho prostredníctvom sa mali uskutočňovať rozhodnutia rady ohľadom jazdectva a pešiakov.[69] Toto nariadenie krylo konkrétne panovníkovo rozhodnutie, ktorým určil, že jazda Ľudovíta Pekryho, slavónskeho kráľovského hlavného kapitána a pod jeho velenie spadajúcich ďalších 500 španielskych jazdcov, bude stáť k dispozícii členom rady.[70] Nezvyčajné rozhodnutie však – nie náhodou – zostalo len na papieri: na neustále Thurzovo naliehanie, aby panovník disciplinizoval svojich španielskych žoldnierov, Ferdinand odpovedal len toľko, že „v pravý čas" sa o to postará.[71]

Roky 1526 až 1532 sa stali rozhodujúcimi rokmi pre vybudovanie habsburskej vlády v Uhorsku. Osoba hlavného krajinského kapitána, teda kapitána uhorských oddielov sa taktiež stala predmetom vyjednávaní medzi panovníkom a stavmi. Hoci časom sa stalo zaužíva-

66 *Levelezés*, Nr. 102, 86.
67 Tamtiež, Nr. 34.
68 Tamtiež, Nr. LIX–LX, LXVIII, LXXII, 76/2. odsek.
69 R[UGONFALVI] KISS, István. *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve.* Budapest : MTA Történelmi Bizottsága, 1908, *Függelék*, Nr. IX.
70 R[UGONFALVI] KISS, István. *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve.* Budapest : MTA Történelmi Bizottsága, 1908, *Függelék*, Nr. IX.
71 Tamtiež, Nr. 76/4. odsek, 10, s. LXXVI.

ným zvykom, že tento post obsadzujú Uhri,[72] fakt, že v júli 1532 kancelár a krajinský sudca museli osobitne upozorniť panovníka na to, že jeho ľudia očakávajú, aby na čelo uhorských vojsk postavil uhorského hlavného kapitána,[73] naznačuje, že sa objavili možnosti cudzieho velenia. Najpravdepodobnejším kandidátom bol Hans Katzianer, veliteľ zahraničných žoldnierov. Naproti tomu na jeseň 1532 Thurzo sformuloval požiadavku, aby kráľovský miestodržiteľ mohol uplatňovať svoje právomoci aj nad cudzími vojskami.[74] Jeho snahy však skončili fiaskom: panovník vo svojom nariadení opäť premlčal vojenskú otázku.[75] Aj keď sa Thurzo počas celého desaťročia vo funkcii miestodržiteľa (1532–1542) nikdy nezriekol ambície uplatniť svoju vôľu aj vo vojenstve,[76] ani jemu, ale ani jeho nasledovníkom sa nepodarilo získať (trvalý) vplyv nad cudzími vojskami. Odstúpenie Thurza koncom roku 1542 taktiež dobre odzrkadľuje vzťah medzi ním a Ferdinandom I.: okrem svojej choroby to odôvodnil aj zatknutím svojho švagra, Petra Perényiho pre obvinenie z velezrady. Zatiaľ čo Thurzovo politizovanie charakterizuje postoj ukrivdenosti, jeho nasledovníci stavili na užšiu spoluprácu a prispôsobovanie sa, a tiež na politické stratégie, ktoré v zmenenej politickej situácii dokázali dôraznejšie presadzovať záujmy krajiny.[77]

Osobné krivdy Alexeja Thurzu

Napriek politickým nedorozumeniam Thurzo si pri Ferdinandovi prišiel na svoje. Zaužívanú a ním využívanú stratégiu získavania feudálnych majetkov celkom otvorene objasnil aj panovníkovi: „U kniežat – nech sú kresťania alebo pohania – platí, že ak niekto na ich strane verne slúži, dostane od nich zaslúženú odmenu.“[78] Ferdinand pri príležitosti svojej korunovácie v novembri 1527 naozaj štedro rozdával svoju priazeň: Thurzo za svoje služby z majetku Zápoľských dostal šesť hradov a sedem zemepanských miest, ďalej získal značné kráľovské regálne práva (trenčiansky tridsiatok, príjmy Rábskeho biskupstva). Týmto za menej ako jeden a pol roka získal vo Ferdinandových službách väčšinu tých hradov a panstiev, ktoré z neho neskôr urobili jedného z najväčších statkárov v krajine a v budúcnosti mu zabezpečili rozhodujúci vplyv a moc na politiku krajiny. Nové akvizície priliehali k majetkom, ktoré už vlastnil: časť sa sústreďovala v Nitrianskej stolici, ale ťažiskové boli majetky v Spišskej stolici, kde získal kľúčovo dôležitý Spišský hrad, pôvodne rodové centrum Zápoľských.[79]

Prechodne sa však vyskytol problém s tým, že Thurzo si celé roky nemohol reálne prevziať majetky a panstvá, ktoré mu boli darované a to ani vtedy, keď sa už od Jána I. dostali do rúk habsburského panovníka. Dôvodom bola občianska vojna a tiež neutešená Ferdinandova finančná situácia. „Som len človek, kráľ môj, nie kameň“ – napísal s výčitkou Thurzo v júli 1528 svojmu panovníkovi vo svojom rozčarovaní po tom, ako jeho majetky vydrancovali nemeckí žoldnieri.[80] Podobné sklamania podnietili krajinského sudcu v rokoch 1528–1530 k pasívnemu odporu: stiahol sa z riešenia vecí verejných, utiahol sa na svoje majetky a svoje ďalšie služby panovníkovi podmieňoval odovzdaním svojich donácií. V tomto období vznikli aj vety, uvedené v úvode. Thurzovu ruku pri písaní takýchto slov viedol jediný cieľ – a to prepožičiavalo osobitný kolorit znázorneniu dejinných udalostí v pomoháčskom období – aby sa skutočne mohol ujať svojich majetkov, ktoré mu boli v uplynulých rokoch síce podarované,

72 O problematike podrobne pozri PÁLFFY, Géza. The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century). In DÁVID, Géza – FODOR, Pál (ed.). *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe: The Military Confines in the Era of the Ottoman Conquest.* Leiden-Boston-Köln : Brill, 2000, (The Ottoman Empire and its Heritage, Politics, Society and Economy 20) s. 3-69.
73 *Levelezés*, Nr. 117.
74 Tamtiež, Nr. 118; R. Kıss, 1908, s. XXXII.
75 R. KISS, 1908, *Függelék*, Nr. X.
76 EMBER, 1946, s. 94-95.
77 O problematike novšie pozri PÁLFFY, 2010, s. 147-154, etc.
78 *Levelezés*, Nr. 57/40. odsek.
79 Tamtiež, s. 35-38.
80 Tamtiež, Nr. 30; pozri aj Nr. 25, 27, 29, 42, etc.

ale nemohol ich užívať. V dlhom zozname vymenúva svoje materiálne obete a svoju námahu v prospech Ferdinanda, pričom na jednu misku váh kládol toto, a na druhú všetky zaslúžené, ale zameškané platby, ktoré dúfal od kráľa dostať. „Stalo sa mi to, že tam, kde som dúfal u jeho veličenstva zveľadenie svojho postavenia, úradu a majetkov, ešte viac som sa dostal do úzadia" – posťažoval si a potom naznačil, že končí s poskytovaním svojich služieb.[81]

Dobrý vzťah a spolupráca medzi panovníkom a jeho tvrdohlavým uhorským zástancom sa napravili až v lete 1531, po odovzdaní Spišského hradu a ponuke na zastávanie postu miestodržiteľa. Napätie, ktoré sa objavovalo navonok, paradoxne poukazuje práve na stabilné základy ich vzájomného vzťahu, ktorý sa zakladal predovšetkým na hlbokom spojení záujmov a vzájomnej závislosti.

Integrácia do novej elity monarchie

Vzťah medzi panovníkom a uhorským veľmožom ďalej upevňoval fakt, že pre Thurza – vzhľadom na rodinnú tradíciu – bola samozrejmá technika uplatnenia sa prostredníctvom nadväzovania príbuzenských a hospodárskych vzťahov s rakúskou politickou elitou. V tomto smere ďaleko predbehol svojich uhorských rodákov. Mal úzke kontakty s tzv. „ligou", skupinou rakúskych dvoranov (Hoffmann – Rogendorff – Salm – Vels), ktoré upevnil vydajom svojich dcér. Svoju chovankyňu, Margitu Széchyovú vydal roku 1540 za mladšieho Niklasa Grafa zu Salm und Neuburga, viedenského hlavného komorníka a radcu, Alžbeta Thurzová sa prvýkrát stala manželkou Jaroslava z Pernštejna (1552), druhýkrát sa vydala za Adama Ungnada von Sonnegg (1561) a jej tretím manželom sa stal Iulius Graf zu Salm und Neuburg (1563).[82] Veno jeho dcéry Anny zase urobilo krajinského sudcu Andreja Báthoryho najbohatším veľmožom krajiny v polovici 16. storočia.[83] Keďže Thurzo bol vďaka svojej humanistickej výchove otvorený aj voči novej viere, prijímal na svoje panstvá evanjelických kazateľov, zakladal školy (v meste Pápa), a taktiež na podporu levočských študentov, ktorí chceli študovať na zahraničných protestantských univerzitách, založil nadáciu.[84]

Zhrnutie

Osoba a kariéra Alexeja Thurzu je v mnohých ohľadoch atypická v súdobej uhorskej politickej elite. Do politického diania vstúpil s mimoriadnym rodinným zázemím: patrili do nej biskupi s humanistickým vzdelaním a európskymi kontaktmi, otec bol banský podnikateľ a obchodník a nakoniec tu boli Fuggerovci, jedna z najväčších bankových spoločností v súdobej Európe. Nie je teda vôbec divné, že aj samotný Thurzo vytvoril „medzinárodnú dynastiu". V týchto súvislostiach je pochopiteľné, že sa pohyboval v stredoeurópskom priestore, keď si na pletenci peňazí a politiky budoval svoju kariéru. To na jednej strane dáva tušiť veľmi modernú, pružnú osobnosť so širokým rozhľadom a s mimoriadnou komunikačnou schopnosťou, ktorá však využívala aj staré politické vzory pre svoje ciele. Veľmi účinne napríklad využíval myšlienky a rétoriku stavovskej ublíženosti, aby dosiahol alebo ochránil svoje obchodné ciele. Jeho neoblomná vernosť Ferdinandovi I. sa môže zdať ako unikátna, ak si nebudeme všímať jeho obchodné aktivity a lobizmus. Na pozadí jeho kontaktov s Fuggerovcami bola aj podpora Ferdinanda Habsburského jednou z dobre vyplácajúcich sa podnikov. Trauma z obsadenia fuggerovsko-thurzovského podniku v roku 1525 ho napokon obrnila skúsenosťou, že moderné „kapitalistické" podnikanie stojí bez vhodnej politickej podpory na veľmi vratkých nohách.

81 Tamtiež, Nr. 57/23. odsek.

82 Podrobnejšie pozri BŮŽEK – PÁLFFY, 2003, s. 559-562; PÁLFFY, 2010, s. 129-133, ako aj štúdiu G. Pálffyho v tejto publikácii, najmä genealogickú tab. č. 2.

83 Por. na základe náhrobku Anny Thurzovej: LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700). In *Művészettörténeti Értesítő*, 2006, roč. 55, č. 2, s. 327-410, s. 351-352.

84 Pozri KATONA, Tünde – LATZKOVITS, Miklós. Lőcsei stipendiánsok és literátusok. Szeged : Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1990, (Fontes Rerum Scholasticarum II/1) 370 s., ako aj štúdiu Tünde KATONA v tejto publikácii.

Svoju kariéru po boku kráľa Ferdinanda teda podriadil vybudovaniu tohto systému – v podstate veľmi úspešne. Thurzo bol citlivým kresťanom a obchodníkom, nie kameňom.

Chronológia politickej dráhy Alexeja Thurzu

1490	narodil sa v Krakove.
1517–1524	kremnický komorský gróf (*Kammergraf zu Kremnitz*)
1519–1521	kráľovský tajomník (*secretarius regius, consiliarius*)
1520	kráľovský komorník (*cubicularius regius*)
1521–1526	uhorský kráľovský komorský majster (*cubiculariorum regalium magister*)
1522–1523	kráľovský pokladník (*cubicularius regius*)
január – júl 1525	kráľovský pokladník
1523–1527	taverník (*tavernicorum regalium magister*)
1527–1543	krajinský sudca (*iudex curiae regiae*)
jún 1531 – október 1532	spolu s Tomášom Szalaházym dočasne poverený kráľovský miestodržiteľ
1532–1542	kráľovský miestodržiteľ (*locumtenens regius*)
25. januára 1543	po chorobe zomiera v Levoči, pochovaný je v Kostole sv. Jakuba

Preklad: Tünde Lengyelová

Tajomný Thurzo

František Thurzo, predseda Uhorskej a Dvorskej komory (1549 – 1563)

Gecsényi Lajos

Dňa 22. októbra 1877 na pôde Maďarskej akadémie vied predniesol Gustáv Wenzel, ktorý bol rovnako zbehlý v právnych, ako aj v hospodárskych dejinách, svoju štúdiu o živote posledných stredovekých biskupov z rodu Thurzo (Žigmunda, Jána, Stanislava a Františka). V štúdii, ktorá vyšla o rok neskôr aj tlačou, pri Františkovi Thurzovi zdôraznil: *„... o ňom budeme vedieť vysloviť dostatočne uznanlivé hodnotenie až vtedy, keď budú dejiny štátnej správy Uhorska v 16. storočí dôkladne preskúmané.“*[1] Vyslovil to napriek tomu, že prevažnú väčšinu svojich údajov čerpal zo zásadných zdrojov, predovšetkým z tzv. kráľovských kníh (*Libri regii*). Za uplynulých viac ako sto rokov doplnilo historické bádanie mozaiku o nespočetné množstvo drobných údajov, pričom v prvom rade a dôrazne sa akcentovalo, že František Thurzo bol jediným uhorským mužom, ktorý sa dostal na čelo Dvorskej komory, ústrednej finančnej správy Habsburgovcov. Je pravdou, že o ceste, ktorá viedla k tomuto vysokému postu, ešte stále máme len čiastkové informácie a isté hypotézy, a vzhľadom na to, že poznáme aj limitujúce pramene, ani veľmi nemôžeme očakávať, že sa nám podarí osvetliť všetky detaily. Vedľa toho s nemenším záujmom sledovali bádatelia spôsob, akým Thurzo po viac ako dvoch desaťročiach opustil svoj biskupský úrad a uzavrel manželstvo. V tejto poslednej otázke sa názory dodnes rozchádzajú, najmä o tom, či zostal aj naďalej pri svojej rímskokatolíckej viere, alebo konvertoval na evanjelickú vieru augsburského vyznania.

Odborné práce o Františkovi Thurzovi[2] – odhliadnuc od stručného prehľadu uverejneného pred niekoľkými rokmi Gézom Pálffym[3] – sú rovnako neisté v životopisných dátach, ako štandardné lexikóny.[4] Zrejme to súvisí s mylnými informáciami,[5] ktoré boli uverejnené v nie-

1 WENZEL, Gusztáv. *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz. Négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból. 1497–1540.* Budapest : MTA, 1878, (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből VII./9.) s. 62.

2 Okrem citovaného diela Wenzela (WENZEL, 1878, hlavne s. 38-45) pozri TAKÁTS, Sándor. Thurzó Ferenc. In TAKÁTS, Sándor. *A magyar múlt tarlójáról.* Budapest : Genius Kiadás, [1926], s. 73-81; LUKINICH, Imre (ed.). *A podmanini Podmaniczky család oklevéltára*. V. *1556–1641.* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1943, s. 90: poznámka 1; najnovšie ROTHKEGEL, Martin. *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó: eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* Hamburg : Lit-Verl., 2007, (Hamburger Beiträge zur neulateinischen Philologie 5.) s. 294: poznámka 1; napokon krátke heslo v katalógu impozantnej výstavy predstavenej v Slovenskej národnej galérii v Bratislave na jar v roku 2010: LUDIKOVÁ, Zuzana (ed.). *Dejiny slovenského výtvarného umenia – Renesancia. Katalóg výstavy. Slovenská národná galéria v Bratislave 17. december 2009 – 28. marec 2010.* Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009, s. 60: II.3.2.

3 LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700). In *Művészettörténeti Értesítő,* 2006, roč. 55, č. 2, s. 329-330; pozri aj komplexnú štúdiu G. PÁLFFYHO v tejto publikácii. Pálffyho údaje prezentované v rámci prednášky použila LENGYEL, Tünde. Thurzó György nádor biccsei udvara. In G. ETÉNYI, Nóra – HORN, Ildikó (ed.). *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest : Balassi Kiadó, 2005, s. 128.

4 Nižšie uvedené lexikálne heslá sa líšia len v povahe chybných údajov: MARKÓ, László (ed.). *Új Magyar Életrajzi Lexikon.* VI. S–*Zs.* Budapest : Helikon kiadó, 2007, 734 s.; *Katolikus Lexikon.* = www.lexikon.katolikus.hu/T/Thurzó – dátum stiahnutia 10. 06. 2010; v archontologickej príručke Zoltána Fallenbüchla (FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főméltóságai.* Budapest : Maecenas Kiadó, 1988, s. 109) pri mene predsedu Uhorskej komory Františka Thurza stojí, že v roku 1556 sa vzdal svojej viery (*apostata*) a prepustili ho (*dimissus*).

5 Najcharakteristickejšie chybné údaje sa vzťahujú na rok poverenia predsedníctvom v Uhorskej komore a na získanie Nitrianskeho biskupstva. Omyl vzťahujúci sa na funkciu predsedu je aj preto zarážajúci, lebo ho už okolo polovice 18. storočia presne publikoval Matej BEL (BEL, Matthias. *Notitia Hungariae novae historico geographica, divisa in partes quatuor, quarum prima, Hungariam Cis-Danubianam; altera, Trans-Danubianam, tertia, Cis-Tibiscanam, quarta, Trans-Tibiscanam: universis XLVIII. Comitatibus designatam, expromit...* Viennae Austriae : Impensis Paulli Straubii, I–V, 1735–1749(?), I, s. 455-462) a na základe neho Győző EMBER prevzal vo svojej monografii (EMBER, Győző. *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig.* Budapest : Magyar Országos Levéltár, 1946 [A Magyar Országos Levéltár kiadványai III: Hatóság- és hivataltörténet 1] s. 131).

Neznámy zlatník: Pozlátená strieborná kanvica s erbmi Františka Thurza a Barbory Kostkovej. Okolo 1560. (Budapest, Iparművészeti Múzeum)

ktorých starších prácach,[6] pokladaných dodnes za základnú literatúru a ktoré sa vo väčšine ďalších spracovaní nijak nekorigovali na základe relevantných archívnych výskumov.

Aj keď v žiadnom prípade nechceme podceniť váhu náboženskej príslušnosti Františka Thurza, predsa môžeme povedať, že – ako to nakoniec uvidíme – otázka náboženstva nehrala v jeho kariére rozhodujúcu úlohu. Smerovanie jeho životnej dráhy je zaujímavé skôr z hľadiska premien politických elít Uhorského kráľovstva v pomoháčskom období: aké okolnosti vyzdvihli práve jeho, potomka vedľajšej vetvy šľachtického rodu, ktorý sa hospodársky rovnako ako v cirkevnej sfére viazal k piatim krajinám (uhorskej, poľskej, česko-moravskej, rakúskej a nemeckej) a spoločensky sa vyšvihol na mimoriadne vysoké posty aj v novovytvárajúcom sa habsburskom súštátí? Otázka náboženskej príslušnosti tu samozrejme mohla zohrať tak pozitívnu, ako aj negatívnu úlohu, ale určite nie rozhodujúcu.

Je nepochybné, že v Uhorskom kráľovstve nebol na prelome 15. a 16. storočia okrem Thurzovcov ešte jeden taký rod, ktorý by lepšie mohol reprezentovať nadnárodný charakter poľských Jagelovcov a neskôr uhorsko-českú monarchiu Habsburgovcov.[7] Na tomto mieste zhrnieme len známejšie fakty. Ján Thurzo sa z levočského mešťana-šľachtica vypracoval na príslušníka krakovského patriciátu, partnera – a potom aj príbuzného – zámožnej augsburskej obchodníckej rodiny Fuggerovcov a stal sa vedúcou osobnosťou dolnouhorského medeného baníctva. Jeho deti, pochádzajúce z dvoch manželstiev, taktiež zastávali v hospodárskej, cirkevnej i politickej sfére posty, na ktorých sa rozhodovalo o otázkach kráľovstva. Otec, ktorý disponoval širokým humanistickým vzdelaním, zabezpečil aj svojim synom Jánovi a Stanislavovi možnosť absolvovať prestížne školy v Itálii. Obaja postupovali závratnou rýchlosťou na rebríčku cirkevných hodností a v prvých desaťročiach 16. storočia obsadili posty olomouckého, resp. vroclavského biskupa. Stanislav Thurzo, ktorý vo verejnom živote pôsobil nielen ako

6 PRAY, Georgius. *Specimen hierarchiae hungaricae complectens seriem chronologicam archiepiscoporum Hungariae...* Pars I. Posonii et Cassoviae, 1776, s. 371, resp. možno spomenúť prvú históriu Nitrianskeho biskupstva: *Episcopatus Nitriensis eiusque praesulum memoria cum ichnographicis tabellis exhibentibus priorem, ac modernam faciem castri, et civitatis Nitriensis.* Posonii, 1835, s. 326-328: 42. §.

7 K neskoršiemu pozri najmä štúdiu Gézu PÁLFFYHO v tejto publikácii.

biskup, ale aj ako zástupca moravských stavov, zohral dôležitú úlohu aj na kráľovskom dvore. Roku 1509 bol to on, kto korunoval Ľudovíta Jagelovského ešte ako dieťa za českého kráľa a potom roku 1522 aj jeho mladú manželku Máriu Habsburskú. Neskôr, roku 1527, korunoval Ferdinanda Habsburského a Annu Jagelovskú. Služby, ktoré preukázal panovníckemu dvoru, mu až do jeho smrti roku 1540 zabezpečili významný vplyv a prestíž. Tretí brat Juraj, ktorý sa presťahoval do Augsburgu a pôsobil vo fuggerovskom podnikaní, sa politického života nezúčastnil.[8] Na rozdiel od neho Alexej, syn Jána Thurza z jeho druhého manželstva, získal už počas vlády Ľudovíta II. v prostredí okolo kráľovnej Márie na kráľovskom dvore značný vplyv,[9] možno, že aj s podporou svojho nevlastného brata, olomouckého biskupa. Počas dvoch desaťročí nasledujúcich po Moháči, takmer až do roku 1543, keď ho zastihla smrť, bol povýšený do barónskeho stavu, pôsobil najprv ako kráľovský komorník a taverník, potom ako krajinský sudca a napokon ako kráľovský miestodržiteľ získal v krajine rozhodujúci vplyv.[10] Jeho finančné vzťahy s Fuggerovcami v značnej miere ovplyvňovali jeho miesto a postavenie na dvore. Od nich získané úvery v mnohom prispeli k upevneniu moci kráľa Ferdinanda.[11]

Celkový obraz si môžeme vytvoriť vtedy, ak vieme aj to, že dvaja vnuci takmer neznámeho brata Jána Thurza (Teofila alebo Gottlieba[12]), ako aj František a Juraj, synovia taktiež takmer neznámeho Jána po predčasnej smrti svojho otca vyrastali v prostredí krajinského sudcu Alexeja a biskupa Stanislava. Oni dvaja sa starali o chlapcov v prvých desaťročiach ich života a je nepochybné, že Alexej to nerobil celkom nezištne.

Presný dátum narodenia Františka Thurza nepoznáme, pravdepodobne uzrel svetlo sveta niekedy v desaťročí 1510–1520. Niektoré literárne pramene uvádzajú – bez odkazu na zdroj – rok 1512, tiež 1518 alebo 1520.[13] Na základe jeho životnej dráhy je viac pravdepodobný niektorý z posledných dvoch dátumov a to aj z dôvodu, že Františka Thurza po prvýkrát spomína listina datovaná 26. decembra 1526 v Prešporku. Kráľovná Mária mu v nej darovala biskupský úrad v Jágri aj s príslušnými majetkami a funkciou župana Rábskej stolice, ktoré sa uvoľnili smrťou dovtedajšieho biskupa Blažeja Paksyho, keď padol pri Moháči.[14] Či mal Franti-

8 O Jánovi Thurzovi a jeho rodine krátko píše s odkazom na literatúru v nemeckom jazyku ROTHKEGEL, 2007, s. 14-18; pozri tiež texty Mariána SKLADANÉHO, Martina ROTHKEGELA a Zoltána CSEPREGIHO v tejto publikácii.

9 Význam Alexeja Thurza opisuje historická literatúra rozmanito. Zhrnutie jeho kariéry v období pred Moháčom pozri: ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (ed.). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998, s. 118-132.

10 O ceste vedúcej k miestodržiteľstvu pozri novšie ERDÉLYI, Gabriella (ed.). *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532*. Budapest : Magyar Országos Levéltár–Országos Széchényi Könyvtár–Balassi Intézet, 2005, (Lymbus kötetek 1), s. 19-76; o posúdení činnosti miestodržiteľa Thurza SZÉKFŰ, Gyula. *Magyar történet. A tizenhatodik század.* Budapest : Magyar Királyi Egyetemi Nyomda, 1935, (HÓMAN, Bálint – SZEKFŰ, Gyula. *Magyar történet*. IV.) s. 74-76, 404-405; ďalej porovnaj aj EMBER, 1946, s. 94-96; ERDÉLYI, Gabriella. Diskurs über die ungarische Statthalterei: Gesichtspunkte zur Untersuchung des Verhältnisses zwischen Ferdinand I. und der ungarischen politischen Elite. In *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 2000, roč. 48, s. 93-126, ako aj štúdiu Gézu PÁLFFYHO v tejto publikácii.

11 ERDÉLYI, 2005, s. 38-48; pozri tiež prácu Gabrielly ERDÉLYIOVEJ v tejto publikácii.

12 Genealogická práca Ivána Nagya (NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal.* I–XIII. Pest : Beimel és Kozma-Ráth, 1857–1868; Reprint: Budapest : Helikon Kiadó, 1987–1988, XI, s. 200 [I. genealógia]). Pravdepodobne na základe neho ho viacero ďalších spracovaní uvádza s menom Teofil, Géza PÁLFFY ho naopak nazýva Gottliebom. Podľa Ivána Nagya Teofil zomrel po roku 1500 a jeho syn uvádzaný v rodostrome ako Ján VI. pred rokom 1534.

13 Stojí za zmienku, že zápisky z 15. – 16. storočia vzťahujúce sa na rodinných príslušníkov Thurzovcov neobsahujú ani v prípade súrodencov dátumy narodení. Porovnaj BARABÁS, Samu. Geneologiai följegyzések. In *Történelmi Tár*, 1884, s. 777-782. [na základe thurzovskej Biblie] – novšie slovenské vydanie: SAKTOROVÁ, Helena: Príspevok ku genealógii rodiny Turzo. In *Biografické štúdie,* 2007, roč. 32, s. 175-186.

14 Magyar Országos Levéltár, Budapest (ďalej MOL); E 150, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Acta ecclesiastica, Episcopatus Jauriensis Fasc. 8. Nr. 27. V *Hierarchia catholica*, ktorú možno považovať za základnú literatúru, sa neuvádza, po Blažejovi Paksym označuje za nástupcu Františka Újlakyho, ktorého potvrdil vo funkcii pápež 2. júna v roku 1550. *Hierarchia catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificorum, S.R.E. cardinalium, ecclesiarum antistium series.* Vol. III. Absolvit Conradus EUBEL. Ed. altera, quam curavit Ludovicus SCHMITZ-KALLENBERG. Monasterii : 1923 (ďalej *Hierarchia catholica*), s. 216.

šek vtedy 6 alebo 16 rokov – keďže iný František v rode nie je známy – nemohlo ísť o nič iného, než o vydarený pokus jeho druhostupňového strýka Alexeja Thurza získať výnosné biskupstvo aj s majetkami pre svoj rod, presnejšie priamo pre seba. Samotná listina sa so značným nadsadením odvolávala na mimoriadne schopnosti a duševné vlastnosti Františka Thurza (*„meritis virtutibus et aliis animi dotibus“*), ktorému prisúdila aj označenie *„magnificus“*.

Tento krok sa však v boji o cirkevné majetky, ktoré zostali bez majiteľa, ukázal ako nedostatočný. Darmo sa u svojho brata Ferdinanda I. prihovorila na jeseň 1527 aj kráľovná Mária, Thurzovcom sa rábske majetky získať nepodarilo. Vtedy sa mocnejším ukázal byť Hans Hoffmann, hlavný komorník (Generalschatzmeister), vedúci Dvorskej komory, ktorý – aspoň dočasne – dostal rábske biskupské majetky do zálohu.[15] Hviezda Alexeja Thurza však mala stúpajúcu tendenciu, najmä v získavaní majetkov. V prvých dňoch novembra 1527 získal – najprv len na papieri – rodové majetky Zápoľských, konkrétne šesť hradov (Spiš, Likavu, Bojnice, Oravu, Richnavu a Gelnicu) a sedem zemepanských miest, okrem toho z majetkov rodu Pálóczy, ktorý vymrel na moháčskom bojovom poli, získal kaštieľ a panstvo v zemplínskom Cejkove. Vo februári 1528 sa k týmto pridružilo panstvo v Pápe. Donácie vo všetkých troch prípadoch prezieravo uvádzali aj mená Alexejovho brata Jána (zomrel roku 1558), ako aj oboch druhostupňových synovcov (Juraja a Františka).[16] Je nepochybné, že sa týmto začalo cieľavedomé budovanie rodovej moci.

Keďže faktické prevzatie majetku Zápoľských sa mohlo uskutočniť len v súvislosti s udalosťami občianskej vojny, nenechával Alexej Thurzo ani rábske biskupské majetky mimo okruhu svojich záujmov. S nemalou námahou sa mu 12. septembra 1529 podarilo získať pre seba vytúžené majetky na dva roky, a k nim aj trenčiansky tridsiatok.[17] Vtedy však už nebola reč o žiadnom príbuznom či príbuzných, aj keď v jednom memorande z októbra 1530 pod označením *frater meus* môžeme vytušiť Františka ešte ako rábskeho biskupa.[18] O dva roky neskôr však biskupské majetky získal Pavel Bakics, kapitán kráľovskej ľahkej jazdy pôvodom zo Srbska, ako odmenu za svoje zásluhy.

To, čo sa koncom 20. rokov nepodarilo, sa splnilo Alexejovi Thurzovi, kráľovskému miestodržiteľovi, v novembri 1534, keď svojmu príbuznému Františkovi, označenému ako reverend, daroval Nitrianske biskupstvo, uprázdnené po smrti Štefana Podmaniczkého. František Thurzo však bol ešte stále veľmi ďaleko od toho, aby ako hlavný pastier mohol sám spravovať svoj cirkevný obvod. Istotne nielen pre jeho mladý vek, ale aj preto, že Nitrianske biskupstvo a k nemu patriaci post nitrianskeho župana vtedy už štyri roky vlastnil zadunajský šľachtic Valentín Török.[19] Zrejme z tohto dôvodu si o rok neskôr miestodržiteľ poistil Nitru aj sám pre seba. Kráľovská inskripcia mu prepožičala biskupstvo ako protihodnotu za pôžičku na vojenské výdaje vo výške 4 000 zlatých s výhradou, že pre jeho príbuzného (*frater suus patruelis*) Františka Thurza, označeného ako *egregius*, zabezpečovala štvorročné moratórium pre prípad, že by chcel obsadiť svoje majetky. Ale rovnako on, ako aj hocikto iný, ktorému prípadne prepustí biskupstvo, bude povinný Alexejovi Thurzovi a jeho dedičom zaplatiť celú zálohovanú sumu a tí v dôsledku toho nemôžu odmietnuť navrátenie založeného majetku. Alexej Thurzo teda hodlal využiť Nitrianske biskupstvo – predovšetkým nie zanedbateľne výnosné majetky a ešte dôležitejší biskupský hrad – ako odrazový mostík pre svoje ďalšie snahy získať nové majetky pre rod. V deň darovania nechal vystaviť panovnícky dekrét, ktorým dal potvrdiť s Valentínom

15 ERDÉLYI, 2005, s. 36.
16 Tamtiež. 2005, s. 35; resp. *Libri regii – Királyi könyvek. 1527–1918.* DVD. Budapest : Magyar Országos Levéltár–Arcanum Adatbázis Kft, 2006, (ďalej *Libri regii – Királyi könyvek*), rekordy 1.92, 1.94, 1.177.
17 O získaní biskupstva pozri ERDÉLYI, 2005, s. 128: poznámka 101; s. 172-174: Nr. 47; s. 176-177: Nr. XXVIII.
18 ERDÉLYI, 2005, s. 226: Nr. 62.
19 Nitru daroval Valentínovi Törökovi kráľovský generál Wilhelm von Roggendorf 16. novembra 1530 vo svojom tábore pod Budínom listinou vydanou v mene Ferdinanda I. BESSENYEI, József (ed). *Enyingi Török Bálint.* Budapest : Magyar Történelmi Társulat, 1994, s. 45: Nr. 60; o podobných venovaniach generálov novšie pozri NEUMANN Tibor – PÁLFFY Géza. Főkapitányi és főhadparancsnoki adományok a 15–16. századi Magyarországon. In *Levéltári Közlemények*, 2009, roč. 80, s. 209-254.

Zrúcanina Levického hradu (foto Zuzana Ludiková)

Törökom uzatvorenú dohodu o výmene Pápy za Nitru.[20] Bol to významný krok na upevnenie moci Thurzovcov na Považí, ťažko skúšanom bojmi medzi Ferdinandom Habsburským a kráľom Jánom Zápoľským, ako aj súperením Podmaniczkovcov, Kostkovcov a iných.

Alexej Thurzo svojho mladého príbuzného čoskoro vyslal do Itálie, aby sa vhodným štúdiom pripravil na vysokú hodnosť. Tento jeho čin dostatočne spochybňuje pejoratívne hodnotenia maďarskej historiografie 20. storočia, ktoré ho nazvali *„stredovekým, feudálnym magnátom“* či *„vidieckym uhorským pánom“*.[21] František Thurzo sa sám po rokoch vyjadril o účele svojej cesty, že ju podnikol, aby sa oboznámil s vedou a dobrými mravmi.[22] Začiatok a koniec štúdií v Itálii v súčasnosti nepoznáme, niet o nich zmienky v matrikách padovskej univerzity. Faktom zostáva, že je známy list od jeho padovského spolužiaka Šimona Gaziho, adresovaný v decembri 1538 Thurzovi, v ktorom mu odporúča v Krakove napísané dielo svojho otca, známeho humanistického lekára Antonia Gaziho. Populárne dielo pod názvom *Aerarium sanitatis* vyšlo v roku 1546 v Augsburgu a v roku 1549 aj v Padove s venovaním Františkovi Thurzovi.[23] Pôvodom padovský Antonius Gazi, či humanistickým menom Gazius, bol istý čas domácim doktorom poľského kráľa Žigmunda I., neskôr Vladislava II. v Krakove a Budíne. Mal úzke kontakty s varadínskym biskupom Žigmundom Thurzom a s krakovským starostom. Vzťah oboch študentov však mohol vzniknúť už aj skôr.

20 BESSENYEI, s. 97: Nr. 133.

21 Takto ho charakterizuje Gyula Szekfű: SZEKFŰ, 1935, s. 75, 188.

22 Österreichisches Staatsarchiv, Wien (ďalej ÖStA); Haus-, Hof- und Staatsarchiv (ďalej HHStA), Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten Fasc. 51. Konv. B. fol. 43-44. (Ďakujem za pomoc pri získaní kópií maďarskému archívnemu delegátovi vo Viedni Istvánovi Fazekasovi); vydanie: BUNYITAY, Vince et al. (ed.) *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia / Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.* I–V. Budapest : Szent István Társulat, 1902–1912 (ďalej ETE) IV, s. 259-260.

23 VERESS, Endre (ed.). *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyvei és iratai 1221–1864.* Budapest : MTA, 1941, (Monumenta Hungariae Italica III) s. 184, 476-477. Listy vydali v spomenutej práci *Aerarium sanitatis*.; o Antoniovi Gaziovi pozri SCHULTEISZ, Emil. *Antonius Gazius.* www.mek.oszk.hu/054000/pdf/Schulteisz-Gazius – dátum stiahnutia 10. 02. 2010. (Ďakujem za priateľskú pomoc Istvánovi MONOKOVI, ktorý mi poslal údaje o knihách dedikovaných Thurzovcom.)

V januári 1539 František Thurzo napísal z Padovy list olomouckému biskupovi, svojmu strýkovi z druhého kolena. Obsah samotného listu síce nepoznáme, ale odpoveď Stanislava Thurza je jednoznačná. Biskup, na ktorého dvore žila druhá sirota (Juraj), finančne podporoval aj Františka, dokonca sľúbil, že Alexeja Thurza upozorní na doručenie bežného štipendia (100 zlatých).[24] Nevieme, či štúdiá v Itálii boli prerušované prázdninami, počas ktorých sa mladý muž zdržiaval v Uhorsku.[25] Ďalší list od spomenutého Šimona Gaziho z mája 1539 by tomu zodpovedal, hoci nepoznáme jeho znenie. Je však isté, že sa František Thurzo vrátil definitívne domov až po smrti Alexeja Thurza, ktorá nastala v januári v roku 1543. Akokoľvek dlho bol mladý Thurzo v Itálii, aj na základe sporadických informácií je zrejmé, že v tomto období boli položené základy jeho humanistického vzdelania a tiež ďalšie kontakty so súčasníkmi z Uhorska a z okolitých krajín. Mohol ich nadviazať so synmi kráľovského personála, neskoršieho palatína Františka Révaya a určite s deťmi moravského provinciála Johannesa Kunu z Kunštátu, študujúcimi v Padove.[26]

V marci 1543 bol František Thurzo už nepochybne v Uhorsku a z Levíc, z hradu levického švagra Gabriela Cseha (Čech), napísal vdove svojho druhostupňového bratranca Magdaléne Székelyovej z Ormosdu, že nedávno prišiel z Itálie domov, keď sa dozvedel správu o úmrtí svojho patróna. Vdovu žiadal v duchu testamentu o vydanie Nitrianskeho biskupstva a jeho majetkov. Oprávnenosť nároku jednoznačne podporilo znenie testamentu Alexeja Thurza, ktorý skoncipoval 29. novembra v roku 1542. Je to zvláštny doklad ideového a hmotného manifestu o súdržnosti rodinného „klanu“,[27] v ktorom poručil svojim zástupcom, aby biskupstvo, čiže hrad a majetky, odovzdali synovcovi Františkovi, ktorému preto nepripadli ďalšie statky rodiny. Stanovil však podobnú podmienku, akú dal aj bratovi Jurajovi, že zloží sľub o uznaní testamentu a voči vdove a jej dcéram nebude mať ďalšie nároky. Okrem toho dostal ešte aj 6 000 zlatých, i keď Alexej Thurzo poznamenal, že biskupstvo získal z cudzej držby (menovite od spomenutého Valentína Töröka). Gyula Szekfű pri opisovaní katastrofálnych pomerov katolíckej cirkvi po Moháči vyslovil nesporne pravdivú vetu: *„Nitrianske biskupstvo v tomto období znamenalo jednoducho rodinný majetok Thurzovcov.“*[28]

24 ROTHKEGEL, 2007, s. 294: Nr. 87.

25 Štátny archív v Bytči; Oravský komposesorat – thurzovská korešpondencia obsahuje v zbierke thurzovskej korešpondencie medzi listami adresovanými Františkovi Thurzovi text od Alexeja Thurza napísaný v roku 1541, v ktorom ho pozýva do Komjatíc na rokovanie o protitureckej obrane. List poznám len zo zoznamu o korešpondencii (KOČIS, Jozef. *Oravský komposesorat – thurzovská korešpondencia. 1541–1626. Inventár.* Bratislava : Slovenská archívna správa, 1962, (Inventáre a katalógy fondov štátnych archívov na Slovensku) s. 11: Nr. 10), údaj som nemal možnosť overiť.

26 O štúdiách chlapcov Révayovcov FRANKL [FRAKNÓI], Vilmos. *Révai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskoláztatása 1538–1555.* Pest : Eggenberg-féle Akad. Könyvkereskedés, 1873 (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből II./6.); o vzostupe rodiny Révay a o systéme stykov najnovšie PÁLFFY, Géza. Zvláštna cesta medzi aristokraciu Uhorského kráľovstva: rod Révai v 16. storočí. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 16. – 17. septembra 2008 v Martine.* Martin: Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2009, (Studia historico-bibliographica Turociensia – zväzok 3) s. 63-84; citovaný list Stanislava Thurza poukazuje na priateľstvo s chlapcami Kunovcami: ROTHKEGEL, 2007, s. 294: Nr. 87.

27 WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Pars I. Viennae, 1773, s. 168-173: Nr. XL. Podrobná analýza testamentu Alexeja Thurza zatiaľ chýba. Prirodzene to presahuje rámec predkladaného príspevku. V testamente neporučil len to, aby ho pochovali v levočskom farskom kostole a postavili otcovi vhodne ozdobný náhrobok s uvedením mien jeho synov Jána, Stanislava, Juraja a svojím, čiže Alexejovým, vytvoriac tak pre budúcnosť symbol, ale starostlivo rozdelil aj svoje majetky presne zvažujúc možné situácie spôsobené prípadným vymretím rodu po meči. Dedičom spišských a bojnických majetkov sa stal jeho žijúci vlastný brat (Ján), ktorého by nasledovali deti synovcov Bernarda a Krištofa a po nich potomkovia Juraja st. Thurza a Juraja ml. Thurza. V testamente bolo zaznamenané tiež dedičstvo vdovy a dvoch dcér. Okrem iného boli, medzi ďalšími finančnými dielmi, obdarovaní do výšky po 5 000 zlatých, plynúcich z prenájmu baní, dvaja Jurajovia, aby si kúpil panstvo, a deťom dvoch nevlastných sestier Margity a Magdalény poručil po 1 000 zlatých. Juraj st. Thurzo, mnohé roky slúžil ako prefekt Trenčianskeho hradu, dostal ďalších 1 000 zlatých. O levočskom náhrobku pozri novšie LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 347-349, tiež text Zuzany LUDIKOVEJ a Árpáda MIKÓA v tejto publikácii.

28 SZEKFŰ, 1935, s. 237, 239.

Prevzatie majetkov ani zďaleka neprebiehalo hladko. Vdova po Alexejovi Magdaléna Székelyová sa zjavne neponáhľala odovzdať komplex biskupských majetkov, pozostávajúci zo 423 port v 34 dedinách Nitrianskej stolice, požívajúc podporu rozsiahleho príbuzenstva, predovšetkým zaťov, medzi nimi župana početných stolíc a neskôr taverníka Andreja Báthoryho.[29] Ba čo viac, nechcela vydať zo svojich rúk ani kópiu testamentu. Vyplýva to z dvoch žiadostí Františka Thurza adresovaných panovníkovi (12. a 13. mája 1543), v ktorých hlási svoj príchod domov a ponúka sa do služieb („*debitos labores, studia, officia Sacratissimae Maiestati Vestrae patriaeque praestare cupiens ex Italia nuper adveni*"), žiadajúc o vydanie príkazu na odovzdanie biskupstva. Naliehavosť jeho tónu vyplývala z toho, že počul chýry o zámere vdovy dať majetky do zálohu Petrovi Perényimu.

Zvláštny dôraz kládol tejto žiadosti rok úradujúci nový miestodržiteľ, ostrihomský arcibiskup Pavol Várday (jeden z vykonávateľov poslednej vôle Alexeja Thurza), podporovaný svojimi radcami. O dva dni neskôr v nariadení o veciach, ktoré mal tajomník miestodržiteľstva (*locumtenentia*) Sebastián Szerémi (bývalý tajomník Alexeja Thurza) predostrieť panovníkovi, nielenže prikázali referovať o nevôli vdovy, ale vyjadrili tiež svoju mienku o Františkovi Thurzovi. Charakterizovali ho ako učeného mladíka s najlepšími mravmi, ktorého pokladajú za vhodného na obsadenie biskupstva. Aj preto naliehali na rýchlom rozhodnutí, lebo biskup bol zároveň županom stolice a v týchto časoch – ako napísali – jedna žena nie je vhodná na to, aby riešila ťažkosti, ktoré sa môžu vyskytnúť v stolici.[30]

Okrem podpory miestodržiteľstva mohol Thurzo spoliehať aj na pomoc ďalšieho príbuzného (z tretieho pokolenia), na Bernarda Thurza, zakladateľa rakúskej vetvy rodiny. V rokoch 1535 a 1539 zastával na viedenskom habsburskom dvore funkciu stolníka a od roku 1539 pohárnika.[31] Ich vzájomný kontakt sa stáva zrejmým tým, že František sa v oboch žiadostiach menovite odvolával na Bernarda následne, ako mu odovzdal svoje písomnosti a požiadal ho, aby pred panovníkom podporil jeho vec. Intervencie dokladá príkaz panovníka, vydaný 12. februára 1544 Magdaléne Székelyovej. V ňom panovník na žiadosť Františka, Jána a Bernarda Thurzovcov nariadil vdove, aby bezodkladne prepustila nitrianske majetky.[32] Podmienkou bolo, aby František zložil spomínanú prísahu, v ktorej uznal testament Alexeja a vzdal sa prípadných ďalších nárokov. Na to ho upozorňoval aj brat Juraj, ktorý stále žil v aule olomouckého biskupa, známeho a významného humanistu Jana Dubravia, ktorý na biskupský stolec zasadol po Stanislavovi Thurzovi.[33] Isté je, že aj Dubravius poznal Františka Thurza. Jemu venoval svoje dielo o rybách a rybníkoch, ktoré napísal pôvodne s podporou Stanislava Thurza pre Antona Fuggera. Vyšlo vo Vratislavi roku 1547. Nie je vylúčené ani to, že sám intervenoval u panovníka ohľadom nitrianskej veci po tom, ako v mene českých stavov viackrát rokoval na dvore vo veci protitureckej podpory.[34] Napokon, 23. apríla 1544 zvolený nitriansky biskup František Thurzo pred Nitrianskou kapitulou zložil na testament prísahu, v ktorej vyhlásil, že sa uspokojí s odkázanými majetkami a dedičstvo vdovy a jej dcér nespochybní. Na druhý deň Nitrianska kapitula skoncipovala dohodu o odovzdaní hradu. Tým sa všetky prekážky o prevzatí nitrianskeho hradu a biskupských majetkov vyriešili, rovnako aj nástup do funkcie biskupa a župana.[35] Od toho okamihu sa František Thurzo podieľal na verejných krajinských

29 Porovnaj MAKSAY, Ferenc. *Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén.* I–II. Budapest : MTA, 1990, (A MOL kiadványai II: Forráskiadványok 16) I, s. 568.

30 ÖStA HHStA Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten Fasc. 51. Konv. B fol. 76–83; publikovaný výťah: ETE IV, s. 261-262. Podľa nariadenia funkciu župana zastával v mene Magdalény Székelyovej jej zať Andrej Báthory, ktorý bol tiež županom Šomoďskej, Sabolčskej a Satmárskej stolice a bol zaneprázdnený.

31 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 328.

32 ETE IV, s. 341-342: Nr. 298.

33 Tamtiež, s. 347-348: Nr. 306. Odvolávajúc sa aj na olomouckého biskupa upozorňoval Juraj Thurzo svojho brata na to, aby sa nesúdil s Magdalénou Székelyovou, aby biskupstvo nedostal niekto tretí. K životu Juraja Thurza (spomínaný v testamente Alexeja Thurza ako ml.) pozri ROTHKEGEL, 2007, s. 334: Nr. 114, tam poznámka 1.

34 ROTHKEGEL, 2007, s. 135-136, s. 341-342: Nr. 120. K životu Jana Dubravia porovnaj http://de.wikipedia.org/wiki/Johannes_Dubravius – dátum stiahnutia: 13. 02. 2010

35 ETE IV, s. 351-354: Nr. 310-311.

Neznáma dielňa: Náhrobná pamiatka Melichara Balassu. 1568.
(Sološnica, Kostol Všetkých svätých, foto Bratislava, Slovenská národná galéria)

Neznáma dielňa: Časť tumby Andreja Báthoryho. 1567.
(Marianka, Pútnický kostol Narodenia Panny Márie, foto Zuzana Ludiková)

záležitostiach, čo znamenalo i množstvo lokálnych problémov v kraji ovládanom magnátmi, často zapletenými do vzájomných roztržiek.[36]

Pri sumarizácii faktov, ktoré umožnili mladému mužovi rýchle sa presadiť, na prvom mieste musíme spomenúť rodinné styky, zázemie, zabezpečené thurzovskou famílliou. K tomu sa pridružil systém kontaktov humanistov, ktorých význam zdôrazňuje podobné duchovné zázemie arcibiskupa-miestodržiteľa Pavla Várdaya. V neposlednom rade je potrebné uviesť politickú situáciu, v ktorej mal mimoriadnu dôležitosť každý svetu otvorený, dobre pripravený uhorský aristokrat či prelát s jazykovými znalosťami, pohotový slúžiť záujmom kráľovstva.[37] Neutíchajúce vnútorné boje, permanentné turecké útoky, ovládnutie ústrednej časti krajiny Osmanmi v 40. rokoch 16. storočia a rastúca anarchia v severnej časti krajiny situáciu kráľovskej moci obzvlášť komplikovali. Ťažkosti, ktoré spôsobovala občianska vojna, zasahovali priamo aj do rodiny Františka Thurza. Po návrate domov sa postaral o Jána, syna svojej sestry Anny (vdovy po Gabrielovi Csehovi, zosnulom v roku 1542, neskôr manželky presláveného lúpežného rytiera Melichara Balassiho), posledného mužského potomka významného barónskeho rodu. Do smrti levického Jána Cseha v roku 1553 mal neustále konflikty s Balassim

36 Na ilustráciu môžeme spomenúť menej známu záležitosť, menovite sťažnosť vratislavských obchodníkov, ktorí sa z dôvodov krádeží a nezákonných vyberaní cla obrátili na uhorský snem. Aj keď na ich žiadosť stavy sformulovali samostatný zákonný článok (51. čl. 1546) o uvoľnení ciest, predsa bol vratislavský senát nútený zadovážiť si ochranné listy od pánov Trenčína, Liptova, Turca a banskej oblasti, od Rafaela Podmaniczkého, Mikuláša Kostku, Ľudovíta Pekryho, Františka Révaya a úradníkov kráľovnej Márie v banskej oblasti. Archivum Państwowe we Wrocławiu; Hs O 21, Akta miesta Wroclawia Nr. 3893.

37 Vynikajúco predstavuje túto situáciu PÁLFFY, Géza. Der Wiener Hof und die ungarischen Stände im 16. Jahrhundert. In *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 2001, roč. 109, č. 3-4, s. 346-381.

pre dedičstvo po Csehovcoch. Aj v dohode o Nitre uzatvorenej s Magdalénou Székelyovou sa musel zaviazať, že do hradu Balassiho nevpustí.[38]

Isté je, že František Thurzo sa v roku 1546 spomína už ako kráľovský radca v dekréte, v ktorom na jeho žiadosť prenechal panovník ročnú daň poddaných Nitrianskeho biskupstva na opevnenie hradu a mesta, útočiska stoličnej šľachty.[39] Miestodržiteľ Pavol Várday o niekoľko mesiacov neskôr, v júni 1547, sem už tradične zvolal čiastočný snem šľachty regiónu vo veci pohraničných hradov.[40] Nevieme o tom, že by sa bol aj biskup-župan angažoval v riešení tejto otázky, ale na krajinskom sneme, ktorý sa konal na konci roka v Trnave – zrejme nie náhodou – si ho stavy zvolili popri (*„ex ordine nobilium"*) Žigmundovi Forgáchovi za stavovského pokladníka (*„ex ordine dominorum"*) na vyberanie schválenej vojenskej dane vo výške dvoch zlatých. Stanovili úlohu, že do každej stolice vyšlú na spísanie port a na vyberanie daní rubrikátorov sprevádzaných vyslanými jazdcami (Thurzo 50, Forgách 25 jazdcov), ktorí sa budú zdržiavať v táboroch krajinských hlavných kapitánov a raz mesačne skontrolujú jazdcov, najatých z kráľovského žoldu. Panovník vzal na vedomie rozhodnutie a potvrdil ho vo februári 1548 s tým, že všetky úlohy budú plniť za prítomnosti jedného z radcov Uhorskej kráľovskej komory.[41]

Hodnosť (stavovského) pokladníka (*thesaurarius*), poukazuje síce na stredoveký úzus, neznamenala však ani náhodou prehodnotenie komorského systému, ustanoveného v roku 1527. Ako historiografia doložila už na začiatku 20. storočia, bolo to rozhodnutie pre danú situáciu.[42] Pravda, niekoľko listov adresovaných Thurzovi tento titul (*„obrister Schatzmeister der Chron Hungern"*[43]) obsahuje, ale nebolo to viac, ako zdvorilostná fráza, zodpovedajúca danej situácii. Obaja pokladníci počas činnosti trvajúcej do jesene roku 1548, na základe im adresovaných kráľovských príkazov nevyberali len dane, ale boli činní aj pri rôznych výplatách. Pravdepodobne to prispelo k tomu, aby pri čoraz naliehavejšej potrebe reformy Uhorskej kráľovskej komory využívali skúsenosti Františka Thurza, ktoré v tejto oblasti nadobudol. Zavádzanie reforiem na zvýšenie príjmov habsburského dvora v tom čase znamenalo závažnú úlohu, predovšetkým usporiadanie finančného riadenia (spravovanie majetkov, ktoré pripadli eráru, kontrola tridsiatkov, vyberanie vojenskej dane), opätovné zavedenie úradného chodu Uhorskej komory.[44]

38 15. septembra 1549 miestodržiteľská rada pripomienkovala, že levického Jána Cseha nepustili k nitrianskemu biskupovi, pritom by bolo vhodnejšie, aby vyrastal medzi stúpencami kráľa. R[UGONFALVI] KISS, István. *A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és 1549–1551. évi leveles könyve.* Budapest : MTA Történelmi Bizottsága, 1908, s. 147: Nr. 126; porovnaj TAKÁTS, 1926, s. 78. Podľa dohody uzatvorenej s Magdalénou Székelyovou pred miestodržiteľom a jeho radcami Thurzovho príbuzného Melichara Balassu, ktorého ľudia okrádali okolie, nemôže vpustiť do Nitry. WENZEL, 1878, s. 42: poznámka 1.

39 ETE IV, s. 519-520: Nr. 494.

40 FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (ed.). *Monumenta comitialia regni Hungariae / Magyar Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel.* I–XII. *(1526–1606).* Budapest : MTA, 1874–1917 (Monumenta Hungariae Historica III: Monumenta Comitialia I–XII – ďalej MOE) III, s. 66-69.

41 MÁRKUS, Dezső (ed.). *Magyar törvénytár. (Corpus Juris Hungarici) 1526–1608. törvényczikkek.* Budapest : Franklin-Társulat, 1899, s. 195: 9. §, 217: 16. §, ďalej MOE III, s. 104. Takéto rozhodnutie vyniesli stavy aj pred desiatimi rokmi na partikulárnej kongregácii konanej rovnako v Nitre a za výbercu zvolili opäť Forgácha. Thurzo dostal skúseného partnera. EMBER, 1946, s. 238.

42 MAYER, Theodor. Das Verhältnis der Hofkammer zur ungarischen Kammer bis zur Regierung Maria Theresias. In *Mitteilungen des Insituts für österreichische Geschichtsforschung* IX. Ergänzungsband. Innsbruck: MIÖG, 1915, s. 195-196.

43 MOL, E 196, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Thurzó, Irregestrata, Niklas Graf zu Salm und Neuburg Františkovi Thurzovi, 10. jún 1548, resp. Štefan Losonczy Františkovi Thurzovi, 17. október 1548.

44 O záležitostiach reformy novšie podal zároveň v maďarčine a v nemčine prehľad István Kenyeres: KENYERES, István. I. Ferdinánd magyarországi pénzügyigazgatási reformjai és bevételei. In *Történelmi Szemle*, 2003, roč. 45, č. 1-2, s. 61-92; KENYERES, István. Die Einkünfte und Reformen der Finanzveraltung Ferdinands I. in Ungarn. In FUCHS, Martina – OBORNI, Teréz – UJVÁRY, Gábor (ed.). *Kaiser Ferdinand I: Ein mitteleuropäischer Herrscher.* Münster : Aschendorff, 2005, s. 111-146.

Neznámy zlatník: Pečatný prsteň biskupa Františka Thurza. 1540.
(Nitra, Diecézne múzeum, foto Bratislava, Slovenská národná galéria)

Od roku 1537 bol prefektom Uhorskej komory péčsky prepošt Albert Peregi, dávny stúpenec kráľa Ferdinanda, ktorý zastupoval svojho pána aj v mnohých politických otázkach.[45] Vedľa Peregiho pôsobili ďalší humanisticky vzdelaní úradníci so širokým rozhľadom, ktorí svojmu panovníkovi slúžili od počiatku jeho vlády. Kráľovský radca Juraj Reicherstorffer, šarišský kapitán Juraj Wernher, bývalý hlavný pokladník, neskôr komorský účtovník František Kisserényi a jasovský prepošt, učenec Blažej Pétervárádi, komorskí „odborníci na všetko" išli tam, kde ich najväčšmi potrebovali. V územne čoraz viac rozčlenenej krajine, uprostred rozvrátených politických pomerov okrem vlastných poverení im nezostávalo veľa času na riešenie problémov, od ktorých mohli očakávať nárast príjmov (predovšetkým na zvyšujúce sa náklady protitureckej obrany). Najpálčivejšie boli ťažkosti s vyberaním daní, systematické úradné prevádzkovanie tridsiatkových staníc či odhaľovanie zneužívania moci. Objavilo sa však aj množstvo nových otázok, na ktoré bolo treba nájsť vhodnú odpoveď: vzťah Uhorskej komory a Dvorskej komory, spravovanie hornouhorských príjmov, zladenie colnej kontroly medzi Kráľovským Uhorskom a dedičnými rakúskymi krajinami, doprava obchodníkov prichádzajúcich z oblastí obsadených Osmanmi, postavenie nových tridsiatkových staníc a výber vhodných mýtnikov, správa majetkov, ktoré pripadli komore, ako aj opustených cirkevných majetkov atď. Činnosť komory bola v skutočnosti v rozklade už aj v časoch Peregiho. Hoci vykonali opatrenia na reorganizovanie správy tridsiatkov, aby sa zabránilo šmelinárstvu a korupcii, sprísnilo sa vyúčtovanie stoličných vyberačov daní, načrtli sa aj obrysy samostatnej hornouhorskej správy príjmov, no tie neprniesli žiadaný výsledok.[46] K tomu prispela rastúca nedbalosť starnúceho prefekta, ktorý podľa jedného anonymu zaslaného Dvorskej komore zanedbal kontrolu účtovníctva, voľne narábal s príjmami, peniaze prijaté od mýtnikov využil vo vlastný prospech, držal u seba a svojvoľne používal úradnú pečať, čiže nie spoločne s radcami, ktorým navyše nedal výplatu, pritom on si

45 VARGA, Szabolcs. Egy ismeretlen humanista: Peregi Albert pécsi prépost. In *Történelmi Szemle*, 2011, roč. 53, č. 3, s. 351-376.

46 O tom EMBER, 1946, s. 147-148, 209-215; KENYERES, 2003, s. 72-74; GECSÉNYI, Lajos. Az Edlasperg-ügy. A magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében. In GECSÉNYI, Lajos. *Gazdaság, társadalom, igazgatás. Tanulmányok a kora újkor történetéből* Győr : Győr-Moson-Sopron Megye Győri Levéltára – Győr Megyei Jogú Város Levéltára, 2008, s. 299-307.

ju vyplatil až dvakrát. Autor záznamu, ktorý očividne pracoval u komory, pokladal za prvoradé zavedenie poriadku, vydanie novej inštrukcie a vymenovanie nového komorského majstra / hlavného pokladníka.[47]

Prefekt Peregi v roku 1546 zomrel. Možno predpokladať, že ako najstarší sa prvým mužom, ale bez vymenovania, stal Blažej Pétervárádi. Následne po tom, ako panovník informoval stavy o ťažkostiach spojených s riadením finančných záležitostí na bratislavskom októbrovo-novembrovom sneme v roku 1548,[48] s parafovaním Mikuláša Oláha 12. decembra vydal nové nariadenie pre Uhorskú komoru.[49] Vydanie – v rovnakom čase bolo zverejnené nariadenie pre Českú komoru – si vyžiadali zmeny, ktoré nastali za dve desaťročia fungovania komory, a nie v poslednej miere aj inštrukcie, vydané pre Dvorskú komoru v roku 1537 a Dolnorakúsku komoru v roku 1539. Samozrejme, nemožno zabudnúť ani na potrebu zlepšenia úradných výkonov. Nové nariadenie v tomto duchu presne regulovalo spôsob kolektívneho vybavovania záležitostí, prítomnosť v rade, kompetencie predsedu nazývaného prefektom, povinnosti radcov, úlohy tajomníka, pokladníka a účtovníka, pričom sa významne sprísnili kontrolné úlohy posledne menovaného.[50] Skvelý znalec histórie uhorskej finančnej správy Ignác Acsády nazval dokument *Magna charta* Uhorskej komory a vyzdvihol význam vymanenia sa zo závislosti od miestodržiteľstva.[51] Nariadenie formálne nezmenilo vzťah Dvorskej komory a Uhorskej komory, ale je nepochybné, že v rozhodujúcej väčšine záležitostí, prednesených vo Viedni, naformulovala rozhodnutia Dvorská komora a tak boli predložené panovníkovi na schválenie. Podľa môjho úsudku neovplyvnila to ani okolnosť, že určité nariadenia podpísal uhorský kráľovský (dvorský) tajomník, vicekancelár či uhorský kancelár, a nie úradníci Dvorskej komory. Komora dostala v roku 1549 formálne právo priamo predkladať panovníkovi svoje propozície (*„ad manus proprias Majestatis Suae"*), o faktickom uplatnení však nie sú k dispozícii údaje.[52]

Panovník vo svojom nariadení rozhodol aj o spôsobe vymenovania prefekta a radcov Uhorskej komory. Františka Thurza menoval prefektom na čelo finančného riadenia, vedľa neho vo funkcii kráľovského radcu potvrdil Juraja Werhnera, ako aj hlavného pokladníka Blažeja Pétervárádiho a účtovníka Františka Kisselényiho, za nového tajomníka vymenoval už spomínaného tajomníka Alexeja Thurza a neskôr aj miestodržiteľstva a v rokoch 1546 až 1548, za vedúceho tridsiatkového riaditeľstva Sebastiána Szerémiho a napokon svojho dvorského familiára (*familiaris aulae nostrae*) Jána Dessewffyho, bývalého župana stolice Požega, dvormajstra arcibiskupa-miestodržiteľa Pavla Várdaya; spoločne boli menovaní za tajomníkov.[53] Je nesporné, že všetci boli veľmi skúsenými odborníkmi v oblasti financií či riadenia, akurát s výnimkou prefekta. Prečo teda padla voľba vtedy na nitrianskeho biskupa, povedzme oproti Dessewffymu, o ktorom o jedno desaťročie neskôr jeho súčasník, rábsky biskup Pavol Gregoriánczy poznamenal (Dessewffy bol vtedy už komorským prefektom a dvormajstrom uhorského kráľovského dvora), že *„vďaka vynikajúcim duševným vlastnostiam je neustále v rade*

47 Záznam: ÖStA Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Finanz- und Hofkammerarchiv (FHKA), Hofkammerarchiv (HKA), Hoffinanz Ungarn (HFU) rote Nr. 9. Konv. 1560. fol. 91-94; TAKÁTS, Sándor. A harminczadosok elleni vizsgálat 1560-ban. In *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1899, s. 247-257.

48 MOE III, s. 184.

49 MOL, E 21, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara regisztratúrája, Benignae resolutiones (ďalej E 21), Másolati könyvek 536. fol. 18-23; vydanie paralelne s textami inštrukcií z rokov 1561, 1569 a 1672: MAYER, 1915, s. 234-256.

50 Hodnotí EMBER, 1946, s. 126-128; MAYER, 1915, s. 197-203.

51 ACSÁDY, Ignácz. *Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. 1526–64.* Budapest : Athenaeum R. Társulat, 1888, s. 54.

52 MAYER, 1915, s. 203.

53 O komorských radcoch porovnaj GECSÉNYI, Lajos. A Magyar Kamara tanácsosainak összetételéről a XVI. században. In SEIFERT Tibor (ed.). *A történelem és a jog határán. Tanulmányok Kállay István születésének 70. évfordulójára.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, 2001, s. 58; GECSÉNYI, Lajos. A döntést előkészítő hivatali elit összetételéről. A Magyar Kamara vezetői és magyar tanácsosai a 16. században. In GECSÉNYI, 2008, s. 480-481; o Jánovi Dessewffym samostatne aj s podrobnými životopisnými údajmi pozri MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A pozsonyi ferences templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei. In *Művészettörténeti Értesítő*, 2005, roč. 54, č. 3-4 s. 324-326.

jeho výsosti"?[54] Mohli však uvažovať aj o Pavlovi Abstemiovi Bornemisszovi, óbudínskom prepoštovi, čerstvo vymenovanom vesprémskom biskupovi, uhorskom radcovi, ktorý sa často zúčastňoval misií hospodárskej povahy. Podľa nášho predpokladu – napríklad v porovnaní s Bornemisszom – aj teraz mohli zohrať svoju rolu rodinné príbuzenské vzťahy, ako aj pripravenosť, afinita na finančné záležitosti, ktorá sa v prameňoch nedá identifikovať, a napokon aj organizačné schopnosti. Svoj význam mohol mať aj nedostatok „kádrov" a problémy pri nahrádzaní vysoko školených úradníkov, ktorí pomaly zostarli. Mladší vek Thurza, v porovnaní s Dessewffym, v tomto prípade hral v jeho prospech.

František Thurzo sa z kráľovskej vôle nestal len prefektom Uhorskej komory, ale tiež členom miestodržiteľstva, najvyššieho úradu uhorskej vnútornej politiky, kde zasadal spolu s rábskym biskupom Františkom Ujlakym, vesprémskym Pavlom Abstemiom Bornemisszom, vacovským Augustínom Sbardelattim, ako aj Františkom Révayom, Imrichom Balassim, Michalom Méreyom, Jurajom Sibrikom a Pavlom Istvánffym.[55] Znamenalo to, na rozdiel od skoršej praxe,[56] že prefekt komory sa zúčastňoval na zasadnutiach rady podľa osobného práva. Za nového miestodržiteľa vymenoval Ferdinand I. v polovici októbra roku 1549 po úmrtí Pavla Várdaya Františka Ujlakyho a jeho miesto zaujal vtedy záhrebský, neskôr jágerský biskup Mikuláš Oláh. Thurzo v priebehu niekoľkých rokov dosiahol, aby sa stal členom každého vplyvného krúžku vládnych úradníkov. Jeho autoritu stupňovalo, že pápež Július III. rozhodnutím zo 4. júla 1550 potvrdil jeho vymenovanie za nitrianskeho biskupa, pričom je spomínaný (aj) ako jágerský klerik.[57]

Spomenuté fakty tvorili dôležité pozadie aj pre fungovanie komory, kde na základe zavádzania reforiem bolo nutné vedieť riešiť také otázky, ako správu majetkov vrátených od Márie Uhorskej, zreorganizovanie komorských majetkov, zrušenie samostatného tridsiatkového riaditeľstva a namiesto neho ustanovenie komore priamo podriadeného kontrolného úradu,[58] vyberanie daní atď. Objasnenie, či sa tridsiatkové stanice v Bratislave a Mosonmagyaróvári skutočne dostali pod riadenie Uhorskej komory v roku 1553, si vyžaduje ďalší výskum. Predseda komory sa musel v Bratislave pravidelne stretávať s radcami, bol povinný permanentne informovať panovníka vo Viedni, ako aj členov predsedníctva a úradníkov Dvorskej komory o otázkach, vyžadujúcich aktuálne rozhodnutia. Z titulu člena vlády ho krajinský snem v roku 1550 (42. zákonný článok) zvolil za člena tzv. skalickej komisie, vyslanej na usporiadanie hraníc Moravou. Thurzo sa prác zúčastňoval počas celého trvania a zoznámil sa s Leonhardom Püchlerom zu Weitenegg, úradníkom Dvorskej komory. Ten sa stal jedným z jeho spolupracovníkov v nasledujúcich rokoch.[59]

V auguste a septembri roku 1552 František Thurzo ako hlavný kontrolór potravinového zásobovania (*„Obrister Profandtkomissar"*) riadil s hlavným proviantmajstrom Christophom Linckom a s kontrolórom a zapisovateľom Dolnorakúskej komory Leopoldom Püchlerom

54 *Pauli Gregoriancz episcopi Jauriensis Mnemosynon sive praelati et barones cum officiis et residentiis aetate nostra 1558*. In KOVACHICH, Martinus Georgius. *Scriptores rerum Hungaricarum minores, hactenus inediti, synchroni, aut proxime coaevi...* Tom. I–II. Budae : Typis Regiae Universitatis, 1798, I, s. 108.

55 R. KISS, 1908, s. 375: Nr. XXX. (1. január 1549.)

56 Porovnaj R. KISS, 1908, s. LXXXVI.

57 *Hierarchia catholica*, 1923, s. 259. Nedá sa určiť, čo je zdrojom pre jágerské pôsobenie. Je zaujímavé, že v prvej, už citovanej, histórii Nitrianskeho biskupstva sa nespomína Thurzovo potvrdenie, pozri pozn. č. 5.

58 Komora vydala 1. apríla 1549 nariadenie o fungovaní tridsiatkových úradov. Odvtedy na čele trnavskej skupiny tridsiatkov stál jeden dozorca, spočiatku Tomáš Francisci, ktorého čoskoro vystriedal Gregor Bornemissza a následne Štefan Joó. EMBER, 1946, s. 214-215.

59 Püchlera zaradil ku komisii panovník, on koncipoval záverečné hlásenie, na základe ktorého rozhodol Ferdinand v prospech Moravy v záležitosti hraníc. Porovnaj LUKINICH, 1943, s. XL-XLVII.

zásobovanie oddielov vyslaných do protitureckých bojov.[60] V roku 1556, na čele jednej početnej komisie (radca Francesco Salamanca, trenčiansky kapitán Christoph Görtschacher, dvorský familiár Gábor Dóczy, komárňanský správca Johann Tatzgern, účtovník Peter Eördögh) riadil komplexný vojenský a hospodársky prieskum hradov Levice, Čabraď, Sitno, Krupina a Jáger.[61] Po tom, ako v 50. rokoch 16. storočia zomrelo niekoľko komorských radcov, či pre vysoký vek čoraz ťažšie vykonávali svoje povinnosti (napríklad Sebastián Szerémi, František Kisserényi, Juraj Wernher), bolo potrebné naplánovať ich nahradenie. Na miesto tajomníka Szerémiho nastúpil humanisticky vzdelaný Ján Zermegh s dlhoročnou praxou v kancelárii, radcom sa stal mešťan-šľachtic trnavského pôvodu Tomáš Francisci a za účtovníka vymenovali asistenta Františka Kisserényiho Petra Eördögha. Na administráciu hornouhorských príjmov vymenovali k Wernherovi jeho zaťa, mimoriadne vzdelaného Žigmunda Tordu z Gyalu.[62]

Nový zvrat v živote Fratiška Thurza, ktorý v roku 1553 získal k Nitrianskemu biskupstvu aj majetok opátstva na Skalke,[63] nastal v priebehu roka 1556. Bolo zrejmé, že sa hlavná uhorská vetva Thurzovcov dostala do nebezpečenstva a že jej hrozí vymretie. Ako vyzeral vtedy rozvetvený rodostrom? Františkov brat Juraj žil osamelo v aule olomouckého biskupa. Z bratrancov z druhého kolena bol senior spišský župan Ján, rovnako bezdetný, a vzhľadom na jeho vysoký vek už nebolo pravdepodobné prípadné založenie rodiny. V nemecko-rakúskej vetve, z ktorej vymenoval prípadných čakateľov ďalšieho dedičstva Alexej Thurzo, zomrel Bernard I. v roku 1551 a Krištof II. v roku 1557. Ich deti (Bernard II., Krištof II., Stanislav II., Alexej II. atď.) boli ešte mladé s neistým osudom. Tak udržanie rodovej kontinuity určenej testamentom Alexeja Thurzu čakalo na Františka, ktorý bol v rozkvete svojho života. Je takmer isté, že to bol dobre premyslený a naplánovaný krok v záujme pokračovania uhorskej vetvy rodu Thurzo. Podmienkou však bolo, aby František Thurzo zanechal cirkevnú službu v Nitrianskom biskupstve, a v tom prípade bez majetku by sa sotva mohli jeho plány uskutočniť.

Tak sa stalo, že medzi prelátmi ojedinelým spôsobom dostal František Thurzo 10. marca 1556 povolenie od kráľa Ferdinanda na vyplatenie Oravského hradu a k nemu patriacich panstiev zo zálohu. Hrad bol pôvodne majetkom bratov Petra a Mikuláša Kostkovcov, patriacich do barónskeho stavu, ktorí sa zúčastnili občianskej vojny ako hlavní kapitáni Jána Zápoľského, kým v roku 1534 Mikuláš neprestúpil na stranu Ferdinanda.[64] Vtedy dostal panstvo Ján Dubovczky (Ján Dubovec) a následne v roku 1546 sa dostal do správy Uhorskej komory, od ktorej ho dostal do zálohu František Révay. Po ňom nasledovali v roku 1549 sliezski bratia Václav a Albert Sedlnitzki (Herren von Colditz).[65] Na jar roku 1556 mohol František Thurzo prevziať a do smrti užívať za 18 338 uhorských zlatých hradné panstvo so 139 portami, 60 „chudobnými" (*pauper*) usadlosťami a 64 želiarmi.[66] Dostal aj prísľub, že ak opustí cirkevný

60 ÖStA AVA FHKA HKA Gedenkbücher Österreichs Bd. 68. fol. 232-242; porovnaj SARUSI KISS, Béla: A bécsi Udvari Kamarai Levéltár Gedenkbücher Österreichs magyar vonatkozású iratainak regesztái. I–II. *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 2008, roč. 15, č. 4, s. 467-521 a 2009, roč. 16, č. 1, s. 65-144. (Ďakujem Bélovi SARUSIMU KISSOVI, že mi poskytol ešte pred publikovaním podrobný obsah odpisov, čím mi značne uľahčil prácu). K Püchlerovi pozri RAUSCHER, Peter. *Zwischen Ständen und Gläubigern. Die kaiserlichen Finanzen und Ferdinand I. und Maximilian II. (1556–1576).* Wien – München : Oldenbourg, 2004, (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 41) s. 155: poznámka 195.

61 MOL, E 136, Magyar Kamara Archívuma, Diversae instructiones Vol. 1. fol. 23-46.

62 GECSÉNYI, 2001, s. 480-482.

63 *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 4.473/f.

64 Mikuláš Kostka a Ján Dubovec dostali v septembri 1534 spoločne indigenát PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest : História–MTA Történettudományi Intézete, 2010, (História könyvtár: Monográfiák 27) s. 295.

65 ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 2. fol. 98-119.

66 O Orave pozri KUBINYI, Miklós. *Árva vára. Történelmi tanulmány.* 2. jav. kiad. Budapest : Franklin, 1890, hlavne s. 69-71; resp. novšie HORVÁTH, Pavel. Orava v období Thurzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 5-23; ČERŇAN, Igor. Oravský hrad v období Thurzovcov a ich hrobka. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 24-32; údaje o veľkosti panstva: MAKSAY, 1990, I, s. 118.

stav a uzavrie manželstvo,[67] z ktorého by sa mu narodil syn, panstvo by mohlo prejsť aj do jeho vlastníctva. Znamenalo to, že na jar roku 1556 na viedenskom dvore, aj keď možno len neformálne (ako naznačuje text donácie: *„dicitur“*), bol Thurzov zámer známy: rezignácia na funkciu biskupa a uzavretie manželstva, čo v krátkom čase naplnil: 23. mája bola skoncipovaná vo Viedni pozvánka, v ktorej predseda komory dal na vedomie palatínovi Tomášovi Nádasdymu a rade mesta Šopron, že 14. júna na lietavskom hrade *„secundum receptum et approbatum sacrosante Catholice ecclesiae ritum et consuetudinem“* sa bude ženiť s dcérou Mikuláša Kostku, Barborou.[68]

Ako sa František Thurzo vzdal funkcie preláta – zrejme pred manželstvom –, na to majú historici rôzne názory. Či sa stal protestantom, alebo nebol apriori vysvätený, prípadne prijal len nižšie svätenia a z rodinných dôvodov jednoducho zanechal biskupstvo, či len ako svetský komendátor spravoval svoju biskupskú stolicu?[69] Nedostatok prameňov zatiaľ nedovoľuje objasniť otázku, možno nitriansky biskupský archív či spisy okolitých hodnoverných miest poskytnú v budúcnosti novšie informácie. Z pohľadu témy tomu nepripisujeme ani zvláštny význam. Faktom je, že jeho súčasník, rábsky biskup Pavol Gregorianczy, neskôr arcibiskup Kaloče, ho označil v roku 1558 za *„clarissimus vir“*, skoro posledného z najvznešenejšieho rodu, ktorý sa oženil po tom, čo sa vzdal biskupstva.[70] Znamenalo to, že Thurza vnímali v panovníckych kruhoch (a zrejme aj medzi biskupmi) rovnako aj po rezignácii. Ba čo viac, koncom októbra 1556 ho panovník uvoľnil z hodnosti prefekta Uhorskej komory a vymenoval predsedom Dvorskej komory.[71] Pozadie rozhodnutia je ešte viac nejasné, ako skoršie vymenovanie. Bez prameňov môžeme len predpokladať, že okrem jeho pripravenosti, vzhľadom na predchádzajúce výsledky a rodinné kontakty mohla zohrať rozhodujúcu úlohu v panov-

67 *„memorato Francisco Thurzó vita sua durante et ipsum statum suum et ordinem ecclesiasticum cui nondum initiatus esse dicitur mutante et matrimonium contrahente, post suum obitum filio suo, qui ex futura coniuge sua procreatus extabit, vita quod eius durante dedimus et contulimus et inscripsimus.“ Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 3.235.

68 MOL, E 185, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Nádasdy, Missiles, Listy Františka Thurza Nr. 6; resp. Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron (ďalej SL); Sopron Város Levéltára (SVL), Lad. XXVIII. Et CC. Fasc. I. Nr. 6. ďakujem Péterovi Dominkovitsovi, že mi poskytol listy Františka Thurza.

69 Z príručiek podľa *Hierarchia catholica* (*Hierarchia catholica*, 1923, s. 259) *„po 1557 zanechal vieru“*, podľa *Új Magyar Életrajzi Lexikon* (MARKÓ, 2007, s. 734-735) vystúpil z rímskokatolíckej cirkvi a prestúpil na evanjelickú vieru. Pre *Katolikus Lexikon* – vyšiel v roku 1933 – písal vzťahujúce sa heslo Lajos Csóka, podľa ktorého: *„v roku 1556 sa vzdal biskupstva, oženil sa a časom sa stal protestantom“* (*Katolikus Lexikon,* IV, s. 353). Podľa *Magyar Katolikus Lexikon* (www.lexikon.katolikus.hu/T/Thurzó – dátum stiahnutia: 10. 06. 2010) nebol vysvätený a mal len nižšie svätenia. Pramene nepotvrdzujú jeho údajnú protestantskú vieru, nie je to pravdepodobné na základe jeho hodností. V odbornej literatúre z 18. storočia György Pray (PRAY, 1776, s. 371) a neskôr odvolávajúc sa naňho aj história biskupstva z roku 1835 (*Episcopatus Nitriensis*, 1835, s. 328) uvádza, že mal len nižšie svätenia a neskôr sa pridal k „heretikom“. Sándor Takáts v krátkom životopise Thurza (TAKÁTS, 1926, s. 75-81) rozhodne tvrdil, že sa nestal evanjelikom. V ročníku 1933 *Katholikus Szemle* sporiac sa Flóris Kühár so Sándorom Takátsom uviedol, že pápež uvoľnil Thurza z cirkevného stavu a tvrdil, že Thurza nevysvätili a ako komendátor len využíval biskupské statky (*Katholikus Szemle,* 1933, s. 636). V *Podmaniczky oklevéltár* (LUKINICH, 1943, s. 90: poznámka č. 1) odvolávajúc sa na údaje Imreho Lukinicha a Antala Fekete Nagya napísal to isté, že sa nestal protestantom a mal katolícky sobáš. Martin ROTHKEGEL pravdepodobne na základe maďarských názorov napísal, že ho nikdy nevysvätili a napokon sa stal evanjelikom (ROTHKEGEL, 2007, s. 294: poznámka č. 1.)

70 KOVACHICH, 1798, I, s. 103 (*„Episcopatus Nitriensis per plures annos fuerat possessus per clarissimum virum Franciscum Thurzo Regii Fisci praefectum, qui tamen postquam ducta uxore Episcopatu sponte se abdicasset“*), s. 108 (*„Franciscus Thurzó nobilissimae familiae fere unus superstes, demptis feminis, erat hoc tempore Aulicae Camerae Regiae Maiestatis praefectus; quem multos annos possederat uxorem habebat ex familiae Kozka“*). Protichodne v rozdielnych prácach figurujú údaje aj o dátume rezignácie, hoci sa tak stalo určite pred sobášom. Potvrdzujú to kráľovské nariadenia adresované Uhorskej komore (*Benignae resolutiones*), kde zmeny v oslovení nastali v júni 1556. Dovtedy vzhľadom na cirkevné hodnosti Thurza a Pétervváradiho oslovenie začínalo formulou: *„reverendis“*, od júna zostal cirkevným hodnostárom len Pétervváradi a oslovenie sa zmenilo na *„reverendo“*.

71 Posledné nariadenie od panovníka, adresované Františkovi Thurzovi v hodnosti predsedu Uhorskej komory, bolo vydané 17. októbra 1556 cez Dvorskú komoru. 31. októbra sa Thurzo podpísal *„ad mandatum Domini Regis proprium F. Turzo“* v spoločnosti Leonharda Püchlera zu Weitenegg v mandáte adresovanom Uhorskej komore. MOL, E 21, 17. október a 31. október 1556. Latinské pramene uvádzajú oslovenie *„praefectus“*, *„praeses“*, v nemeckých sa objavuje oslovenie *„President“*. Por. RAUSCHER, 2004, s. 140: pozn. č. 101.

níkovom rozhodnutí znalosť uhorského prostredia. Jeho miesto v Bratislave zaujal kráľovský dvormajster, uhorský radca a radca Uhorskej komory Ján Dessewffy.

Získaním Oravského panstva, bývalého kostkovského majetku, nadobudol František Thurzo, titulovaný už ako *magnificus*, zázemie pre svoj svetský život. Dokladajú to aj stavebné práce na hrade, ktoré sa začali hneď po jeho prevzatí do vlastníctva. K tomu sa vzťahuje žiadosť z leta 1557 o zníženie zálohovej sumy o 1 662 uhorských zlatých, ktoré vynaložil na oravské stavebné práce.[72] Žiadosť zrejme nebola akceptovaná, lebo novšia darovacia listina, vydaná Ferdinandom 6. decembra 1557, v ktorej spolu so slobodným testamentárnym právom Thurzo získal aj županskú hodnosť Oravskej stolice, spomína pôvodnú sumu.[73] Manželstvo s Barborou Kostkovou znamenalo ďalší krok v rozširovaní majetkov a v posilňovaní príbuzenských zväzkov, veď druhá Kostkova dcéra Anna bola manželkou košického kapitána Štefana Dersffyho zo Szerdahelyu. Donačnou listinou, vydanou 14. novembra 1558, Ferdinand I. prepustil Thurzovi najvýznamnejší rodový majetok Kostkovcov – Lietavský hrad, spolu s panstvami v Trenčianskej stolici. Hradné panstvo pozostávajúce zo 66 port, z 96 chudobných (*pauper*) a 59 želiarskych usadlostí v 18 obciach dostal vyslovene za vykonávanú činnosť predsedu Uhorskej komory.[74]

Na začiatku roka 1559, po smrti Rafaela Podmaniczkého a vymretí rodu tohto mocného pána severozápadného regiónu Uhorska po meči, žiadali v nastávajúcom delení Juraj a František Thurzovci od panovníka do zálohu hrad Hričov a mestečko Bytču (s výnimkou bytčianskeho kaštieľa s 50 poddanskými usadlosťami, ktoré prechodne zostali v majetku Podmaniczkého vdovy).[75] Predseda komory sa odvolával na to, že Lietava a Hričov sú susedné majetky a darovaním by pominuli konflikty pri hraniciach, ktoré sa skôr objavovali. Brat Juraj zdôrazňoval službu vykonávanú po dlhé roky. Pokladnici ponúkali zálohovú sumu 10 000 zlatých.[76] Darovanie by zrejme nemalo prekážky, ale konečnú sumu 12 000 zlatých (a navyše ešte cenu zbraní a potravín na hrade) Juraj Thurzo nevedel zložiť. Panstvo sa tak dostalo – s ponechaním jeho práv – vdove uhorského komorského majstra Gašpara Horvátha z Vingártu Johanne de Lykerka, ktorá peniaze vyplatila Uhorskej komore. Juraj Thurzo zomrel, zálohovú sumu, ktorá medzičasom narástla na 17 000 zlatých (včítane stavebných nákladov vykonaných v Hričove a v Bytči), po rokoch vyplatil František Thurzo a inskripciou z 13. novembra 1563 získal Hričov a Bytču. Záloh sa krátko pred smrťou Thurza, 12. marca 1574, zmenil na dedičnú donáciu.[77] Už len ako drobnosť doživotne získal 1. mája 1560 aj dedinu Veľký Gútor (Nagygútor) patriacu k panstvu levických Csehov.[78] Tým sa uzatvoril komplex panstiev Františka Thurza a jeho potomkov s centrami na Orave, v Lietave a v Bytči na severozápadnom pohraničí Uhorského kráľovstva. (Podľa údajov z rokov 1548–1549 predstavoval 274 port, 236 želiarskych a nezdaňovaných „chudobných" usadlostí v 51 obciach.)

Nevyriešilo sa však udržanie kontinuity rodiny, lebo z manželstva s Barborou Kostkovou sa Františkovi Thurzovi nenarodili potomkovia. Po manželkinej smrti 28. júna 1562 si na Bojnickom hrade priviedol pred oltár 14-ročnú Katarínu, dcéru bývalého chorvátsko-slavónskeho bána, vtedy kapitána Szigetváru Mikuláša Zrínskeho. Určite nebolo cieľom manželstva získať ďalšie majetky, aj keď posilnenie rodinných kontaktov a ich rozšírenie mohlo mať svoj význam

72 MOL, E 21, 31. august 1557.
73 *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 3.556.
74 *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 3.679. Lietavu skôr darovali Jurajovi a Mikulášovi Báthorymu z Ecsedu, ale pre ich zradu (prestúpili na stranu kráľovnej Izabely) sa donácia anulovala. Darom vyrovnali štvrtinový nárok dedičky Barbory Kostkovej (ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 7. Konv. 1558 Nov–Dez. fol. 2-3.). O veľkosti statku pozri MAKSAY, 1990, II, s. 791, 815. Druhé veľké panstvo Kostkovcov, hrad Strečno a mestečko Žilina sa stalo roku 1560 majetkom Štefana Dersffyho. *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 3.860.
75 LUKINICH, 1943, s. 260: Nr. 115 (po 13. máji 1569).
76 LUKINICH, 1943, s. 389: Nr. 152.
77 LUKINICH, 1943, s. 279-280: Nr. 125 (16. jún 1559); *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 3.1071, rekord č. 3.1485.
78 *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 3.888.

i v tomto prípade.[79] Zo zväzku vzišlo päť detí, medzi nimi palatín Juraj Thurzo (1609–1616), jedna z rozhodujúcich politických osobností začiatku 17. storočia.[80]

V individuálnom raste isto zohralo rolu získanie novej hodnosti, predsedníctva Dvorskej komory. Bližšia špecifikácia povinností, ktoré prinášala hodnosť predsedu, by mala byť predmetom ďalšieho výskumu. Podľa rakúskych dejín úradu, vydaných na začiatku 20. storočia, predpisovala inštrukcia Dvorskej komory z roku 1537 dvakrát do týždňa porady, na ktorých sa o jednotlivých záležitostiach rozhodovalo väčšinovým hlasovaním. V otázkach menšieho významu boli nariadenia vydávané s podpisom predsedu (vtedy superintendanta), jedného radcu a jedného tajomníka, v dôležitejších veciach s podpisom panovníka a dvoch radcov.[81] V tom období okrem superintendanta pôsobili štyria radcovia, v 50. rokoch 16. storočia sa ich počet o jedného zvýšil. Je nesporné, že osobnosť predsedu mala z princípu rozhodujúci význam, ale v praxi – vidno to práve na Thurzovom príklade – sa odvíjala ďaleko zložitejším spôsobom. Počas Thurzovho pôsobenia, ktoré trvalo do konca novembra 1563[82] – hoci získal dom (ubytovanie) v centre Viedne,[83] čo bolo zrejme nevyhnutné pre časté pobyty v cisárskom meste –, množstvo záležitostí riešil aj v Uhorsku z pozície reprezentanta kráľa. Počas januára a februára 1558 s Gabrielom Salamancom, Gabrielom Dóczym, Petrom Eördöghom spisovali príjmy košického, muránskeho, jágerského a ďalších hradov. Pod jeho predsedníctvom vyslali v septembri 1560 komisiu v zložení Pavol Gregorianczy, František Tahy, Michal Mérey vo veci sporu o rybárčenie na Dunaji (výlov výz). Zatiaľ čo v lete a na jeseň roku 1560 sa zúčastnil vyšetrovania zneužívania úradnej činnosti Uhorskej komory a neskôr pri tridsiatkoch na Považí, v novembri v spoločnosti Františka Zaya, Gašpara Mágochyho a Žigmunda Tordu začal prešetrovať manipulácie s hornouhorskými príjmami.

Výskumy zamerané na fungovanie Dvorskej komory môžu ešte doplniť informácie o tom, akým spôsobom sa odohrávalo vybavovanie záležitostí. Isté je, že v nariadeniach adresovaných Uhorskej komore sa podpis Františka Thurza (*F. Turzo*) objavuje len sporadicky. V roku 1558 deväťkrát, v roku 1559 osemkrát, v roku 1560 19-krát signoval nariadenia v mene panovníka. V marci na jedinom spise (z celkového počtu 17 spisov), v apríli na troch (z 10 spisov), v máji na 9 (zo 14 spisov), v júli na štyroch (z 8 spisov), v auguste raz (z 10 spisov), v októbri jedenkrát. Prvé tri týždne v máji bol očividne v cisárskom meste. Počas jedného roka podpisoval v mene panovníka v jedinom prípade vo Viedni 7. októbra 1561, v roku 1562 ani raz, v roku 1563 16. augusta a medzi 3. až 16. novembrom v Bratislave v čase uhorského snemu. Prirodzene to však neznamená, že by sa na ďalších rokovaniach nezúčastňoval, veď o podpisovej praxi komorských nariadení nemáme patričné údaje. Kráľovské nariadenia – okrem niekoľkých výni-

79 V druhej polovici 60. rokov 16. storočia sa medzi švagrov dostali medzi inými krajinský sudca Krištof Országh (1567), Štefan Balassi, kráľovský stolník Baltazár Batthyány, Mikuláš Drugeth z Humenného a Juraj Zrínsky, ktorý sa stal v roku 1567 taverníkom. Pozri FORSTALL, Marcus. A Zrínyi grófok hősi családjának története. In BENE, Sándor – HAUSNER, Gábor (ed.). *A Zrínyiek a magyar és a horvát históriában.* Budapest : Zrínyi Kiadó, 2007, s. 368.

80 Pozvánka na svadbu: SL SVL Lad. XXVIII et CC. Fasc. 1. Nr. 22. Na vek Kataríny Zrínskej pozri záznamy jej druhého manžela Imricha Forgácha KOMÁROMY, András. Forgách Imre naplója. In *Turul*, 1889, roč. 7, s. 76 a BARABÁS, Samu. *Zrínyi Miklós a szigetvári hős életére vonatkozó levelek és okiratok / Codex epistolaris et diplomaticus Comitis Nicolai de Zrinio.* I–II. Budapest : MTA, 1898–1899 (Monumenta Hungariae Historica II: Diplomataria XXIX–XXX) II, s. 207: Nr. LII. Ich deti: Anna (1565), Juraj (1567), František (1569), Uršuľa (1570), Katarína (1571). Údaje o narodení BARABÁS, 1884; SAKTOROVÁ, 2007.

81 FELLNER, Thomas – KRETSCHMAYR, Heinrich (ed.). Die österreichische Zentralverwaltung. Abt. I. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der Österreichischen und Böhmischen Hofkanzlei (1749). 2. Aktenstücke 1491–1681. Wien : Adolf Holzhausen, 1907, (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 6), s. 255; EMBER, 1946, s. 64.

82 MOL, E 21, 23. november 1563. V kráľovskom nariadení z tohto dňa s protiznačkou radcov Leonharda Püchlera zu Weitenegg a Erasma Haidenreicha oznámili Uhorskej komore, že Ferdinand I. uvoľnil Thurza z funkcie prefekta. V tom sa dá opraviť údaj genealogickej práce Franza Karla Wissgrilla, podľa ktorého v januári 1563 vymenovali Erasma Geru za predsedu. WISSGRILL, Franz Karl. *Schauplatz des landsässigen Nieder-Oesterreichischen Adels vom Herren- und Ritterstande von dem XI. Jahrhundert an, bis auf jetzige Zeiten.* 1-6. Wien : Franz Seizer–Johann Karl Schuender, 1794–1824, 3, s. 266-278.

83 ÖStA AVA FHKA HKA Hofquartiersbücher Nr. 1. (1563) fol. 29v. Dom, ktorý Thurzo obýval, stál na *Judenplatz*. Za údaj ďakujem Gézovi Pálffymu.

miek – podpisovali vedľa panovníka samostatne či vo dvojici radcovia Melchior von Hohberg (Hobeck), Christoph von Khuenritz (Konritz), Erasmus Haidenreich, Erasmus von Gera, Erasmus Mager von Fuchsstatt, niekedy Georg Teuffel a najčastejšie Leonhard Püchler von Weitenegg, alebo tajomníci Johannes Rexius a Jakob Hueber.[84] (Z nich Püchlera poznal Thurzo už dlho a Erasmus von Gera, manžel Magdalény, vnučky Juraja Thurza žijúceho v Augsburgu, bol jeho príbuzný.)[85] Z obsahu nariadení nemožno urobiť záver, kto čo podpisoval.

Medzi konceptmi Uhorskej komory sa zachovalo niekoľko nedatovaných záznamov, ktorých názvy umocňujú predpoklad, že záležitosti na vybavenie z Bratislavy referovali prefektovi Dvorskej komory (alebo v prípade potreby aj priamo panovníkovi): *„Memoriale super negociis Camerae, de quibus Magnificus praefectus cum Magnifico domino Francisco Thurzone, et si necesse fuerit, Majestate Regia conferre debebit.“*[86] V inom prípade ďalšie nariadenie Uhorskej komore odkazuje na to, že návrh na založenie bratislavskej a šopronskej soľnej komory dostal prostredníctvom návrhu predloženým predsedom Thurzom český kráľ Maximilián, ktorý v mene svojho neprítomného otca v tom období často rozhodoval.[87] Napokon je zaujímavé poznamenať, že Thurzo ako predseda komory mal dostávať ročný plat 1 400 rýnskych zlatých a napríklad plnú sumu z roku 1559 mu expedovali 1. mája 1560 z príjmov Uhorskej komory.[88]

Thurzova úradnícka kariéra mala jeden zaujímavý moment, ktorý ďalej sťažuje posúdenie jeho situácie. Podľa odbornej literatúry kráľ Ferdinand si vyžiadal v roku 1559 návrh na vedúcu osobu plánovaného úradu uhorského hlavného banského grófstva. Kapitán Krajny, barón Christoph von Tanhausen a dolnorakúsky banský majster Georg Singer pokladali za najvhodnejšieho kandidáta Františka Thurza, ale vzhľadom na jeho uhorské záujmy ho nepodporili. Napriek tomu, odborník v tejto oblasti Ferenc Eckhart napísal: Dvorská komora (čiže vlastný úrad Thurza!) ho odporúčal. Podrobné objasnenie prípadu – nazdávam sa – by bolo užitočné už len preto, že je to špecifická situácia, keď vedúceho ústrednej finančnej správy odporučili do čela podriadeného úradu.[89]

Niekoľkoročné obdobie, počas ktorého stál František Thurzo na čele Dvorskej komory – čo zvlášť vyzdvihli aj pri darovaní dediny Veľký Gútor[90] – malo aj svoj zásadný význam pre jeho účasť v komisiách, menovaných na odhalenie podvodov vo finančných záležitostiach a na preskúmanie činnosti Uhorskej komory. Nepríjemnosti, zaznamenané v administratíve bratislavského vládneho orgánu, predovšetkým úpadok príjmov, priviedli Dvorskú komoru k podaniu podnetu u panovníka na vykonanie hĺbkovej kontroly. V nariadení vydanom 29. júla 1560 kráľ Ferdinand I. poveril kontrolou uhorského kráľovského radcu, nitrianskeho biskupa Pavla Abstemia Bornemisszu, Františka Thurza a čerstvo vymenovaného komorského radcu Žigmunda Tordu.[91] Kontrolóri vykonali svoju prácu s nevšednou rýchlosťou a 14. augusta odovzdali svoje hlásenie, ktoré poukazovalo na tri hlavné problémy: vyúčtovanie príjmov z daní a tridsiatkov v obdobiach 1546–1548 a 1549–1558, nedostatky administrácie komory a inštrukcie Uhorskej komory v roku 1548 a napokon aj vyúčtovania príjmov pochádzajú-

84 Radcov a tajomníkov sme identifikovali na základe citovanej monografie Rauschera. RAUSCHER, 2004, s. 150-152.

85 Pozri http://members.kabsi.at/seeau/Encyclopaedia/LinienVaeter/Ahnentafel.htm – dátum stiahnutia: 04. 03. 2010.

86 MOL, E 15, Magyar kincstári levéltárak, Magyar Kamara regisztratúrája, Expeditiones camerales, škatuľa č. 1, fol. 101.

87 MOL, E 21, 15. august 1562; novšie o kompetenciách Maximiliána PÁLFFY, 2010, s. 98.

88 MOL, E 21, 1. máj 1560.

89 ECKHART, Ferenc. A főbányagrófi hivatal szervezése. In *Századok*, 1914, roč. 48, s. 204-209, porovnaj to isté po nemecky ECKHART, Ferenc. Die Errichtung des Oberstkammergrafenamtes in Ungarn im 16. Jahrhundert. In *Ungarische Rundschau für historische und soziale Wissenschaften* [München – Leipzig], 1914, roč. 3, s. 567-586; resp. na základe neho EMBER, 1946, s. 302.

90 Prostredníctvom Dvorskej komory vydaný a kráľom Ferdinandom I. potvrdený dekrét na dedinu, ktorá bola voľakedy majetkom rodiny Cseh, dostal *„servitiis nobis in Camera nostra Aulica non minori fide et diligentia praestitis et praestandis“*. MOL, E 21, 1. máj 1560.

91 Podrobne predstavil zneužívania tridsiatkárov ACSÁDY, 1888, s. 137-139; resp. samostatné spracovanie: TAKÁTS, 1899. Vyšetrovanie Uhorskej komory podrobnejšie nerozviedol ani MAYER, ani Győző EMBER.

cich z jednotlivých hradných panstiev (Szigetvár, Babócsa, Gyula, Tihany). Poznatky získané z písomností, ktoré boli k dispozícii, doplnili početnými výpoveďami komorských zamestnancov. Na základe nariadenia Dvorskej komory z 31. júla (s pripojeným menoslovom) vypočuli tých, ktorí museli vedieť o interných záležitostiach komory.[92]

Záverečné konštatovania kontrolórov vyzdvihli najmä nedostatky v činnosti komorského kolégia a nezrovnalosti v stave archívu, nedôslednosti vo vedení účtovníctva a nazhromaždené nedoplatky v príjmoch z tridsiatkov. Výsledne svoje návrhy, vzťahujúce sa na nápravu nedostatkov komorského riadenia a pozmenenie inštrukcie komory, zhrnuli v 16 bodoch. Iniciovali, aby zneužívania, zaznamenané pri tridsiatkoch, odhalili v rámci ďalšej kontroly.[93] O nej rozhodol panovník v nariadení vydanom 30. augusta, v ktorom vykonaním úlohy poveril Bornemisszu, Thurza, Tordu a dvorského komorského radcu Erasma Haidenreicha von Pidenegg.[94] Počas previerky na mieste komisia vypočula tridsiatkarov, obchodníkov a rôzne osoby v okolí: v Senci, Reci, Trnave, Hlohovci, Piešťanoch, Novom Meste nad Váhom, Skalici, Trenčíne, Ilave, Púchove, Žiline, Tvrdošíne, Nitre a v Šali. Snažili sa čo najkomplexnejšie odhaliť okolnosti obchodu, neregulérnosti, problémy spojené s činnosťou tridsiatkárov. V hlásení, ktoré odovzdali v septembri a je dôležitým zdrojom dobového obchodu a historiografie riadenia tridsiatkov, v závere navrhovali zásadné zmeny aj v záležitosti tridsiatkov.[95]

Obe zhrnutia kontrolórov sa stali základom novej inštrukcie Uhorskej komory, vydanej 16. augusta 1561 a rámcového nariadenia vydaného pre tridsiatkarov, schváleného v roku 1563.[96] Zrejme v spojitosti s kontrolou kráľ Ferdinand 22. augusta 1561 odvolal z úradu prefekta Uhorskej komory Jána Dessewffyho a na jeho miesto vymenoval vacovského biskupa Jána Újlakyho.[97] V histórii bratislavskej Uhorskej komory tým začalo nové obdobie.

Je nepochybné, že vyšetrovanie nebolo jednoduché ani pre Františka Thurza, lebo sa dotýkalo aj jeho viacročnej bratislavskej činnosti. Možno preto zohrával v činnosti komisie ústredné miesto nitriansky biskup Pavol Abstemius Bornemissza. Thurzo však mohol so svojimi skoršími skúsenosťami konkrétne prispieť k odhaleniu problémov a k pomenovaniu potrebných zmien. Pravdepodobne mal rozhodujúci význam aj v tom, že v hlásení sa uvádzalo ako rozhodujúce pre účtovníckú disciplínu posilnenie jednotného komorského systému. Kontrola medzi iným zdôraznila potrebu väčšej koordinácie práce Uhorskej komory s Dolnorakúskou, pritom iniciovala vymenovanie jedného moravského hlavného pokladníka. Zrejme to nebol prvoradý cieľ, ale odstránením Dessewffyho (hoci si udržal hodnosť kráľovského dvormajstra) sa Thurzovi podarilo vyradiť aj jedného zo svojich rivalov.[98]

V súčasnosti nevieme, čo mohlo viesť k prepusteniu Thurza v novembri 1563. Možno sám chcel odísť, možno bolo dôvodom spomínané druhé manželstvo; je však možné, že k odchodu ho stimulovali únava z úradníckej práce či riadenie majetkov. V správe o uvoľnení panovník

92 MOL, E 21, 31. júl 1560. Nariadenie, ktoré zo strany Uhorskej komory podpísali Erasmus von Gera a Georg Teuffel, adresovali Thurzovi a dvorskému komorskému radcovi Leonhardovi Püchlerovi. Menoslov obsahoval 11 mien: medzi inými Martin Sáfrányos, sluha bratislavského hlavného tridsiatkara Tomáša Prandorffera, sám Prandorffer, komorský radca Žigmund Torda, komorský tajomník Ján Zermegh, učenec Havel (príbuzný radcu Juraja Wernhera), učenec Jakub Kis, učenec František Váraljai (človek Jána Dessewffyho), František Bornemissza z Pešti, učenec Tomáš, Pavol Serényi, potom sluha Krištofa Armbrustera, sluha Jána Dessewffyho učenec Benedikt.

93 ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 9. Konv. 1560. fol. 352-399.

94 Tamtiež, fol. 268-275.

95 Tamtiež, fol. 400-433.

96 EMBER, 1946, s. 216-217; KENYERES, 2003, s. 79: poznámka č. 58.

97 Na druhej strane je fakt, že na základe vyšetrovania neodvolali ani účtovníka Jána Zermegha, aj keď v jeho práci našli viacero nedostatkov (kým on hlásil aj svoju chorobu), ani tajomníka Juraja Hosszútóthyho, ktorý zodpovedal za administratívu.

98 Podľa hlásenia komisie Dessewffy sa v slzách sťažoval na panovníckom dvore na podľa neho neprávom vznesené obvinenia ohľadom komory. Radcovia bratislavskej komory ho v liste panovníkovi 6. novembra 1560 zažalovali, že spochybňuje ich čestnosť. Žiadali ho, aby nepodliehal obvineniam, vzal na vedomie ich verné služby a v záujme vypátrania spravodlivosti dal preveriť ich účtovníctvo. ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 9. Konv. 1560. fol. 390.

Uhorskej komore nariadil, aby mu od januára 1564 vyplácali plat 600 zlatých za uhorské kráľovské radcovstvo, čo znamenalo jeho účasť v Uhorskej rade.[99]

Aj keď je v prameňoch o Thurzových humanistických kontaktoch málo zmienok, oplatí sa nám spomenúť jeden záznam z denníka vynikajúceho vedca Žigmunda Tordu z Gyalu z augusta 1564. Františka Thurza údajne povolali k cisárovi Maximiliánovi II. kvôli dielu venovanému kráľovi prostredníctvom Martinusa Cromera (Tragediae). Diplomat a historik poľsko-nemeckého pôvodu (1512–1589) bol najskôr tajomníkom kráľa Žigmunda a medzi rokmi 1558–1564 pôsobil ako vyslanec na viedenskom dvore Habsburgovcov.[100] Poznajúc skorší poľský kontakt Thurza (Gazius) nie je vylúčené, že bol v kontakte s poľskými humanistami.

Thurzov odchod z pozície predsedu Dvorskej komory neznamenal, prirodzene, stiahnutie sa z verejného života. Aj v ďalších rokoch musel vykonať početné príležitostné poverenia. Ba čo viac, v roku 1565 sa opäť dôrazne spomínal v spojitosti s obsadením hodnosti hlavného banského grófa.[101] Bol kontrolórom v záležitosti majetkov Perényiovcov v roku 1565, na začiatku nasledujúceho roka sa zúčastnil bratislavského snemu, opakovane bol hlavným krajinským kontrolórom potravinového zásobovania a v roku 1567 ho hornouhorský hlavný kapitán Lazarus von Schwendi žiadal, aby ho vyslali na usporiadanie záležitostí spojených so založením Spišskej komory.[102] Neznamenalo to stále zamestnanie. Možnosti spojené s úradnou činnosťou zjavne odmietal (ako napríklad post hlavného banského grófa).

Po smrti Jána Dessewffyho v roku 1569 prijal funkciu uhorského kráľovského dvormajstra (*curiae regiae magister*), ktorá bola síce titulárna, ale posilňovala vlastnú pozíciu v Uhorskej rade. V decembri 1570 ho kráľ Maximilián vyslal k arcikniežaťu Karolovi do Viedenského Nového Mesta.[103] V apríli 1572 ho Imrich Czobor a Michal Révay odporučili namiesto Michala Méreya za palatínskeho miestodržiteľa (*locumtenens palatinalis in iudiciis*) a on zas ich. Tak sa stal Czobor palatínskym miestodržiteľom.[104] 25. septembra v rovnakom roku na bratislavskej korunovácii arcikniežaťa Rudolfa Habsburga v rade kopijníkov niesol meč svätého Štefana.[105] V konečnom dôsledku to znamenalo, že na sklonku svojho života si bývalý nitriansky biskup a predseda komory upevnil miesto medzi najvyššími krajinskými hodnostármi (prirodzenými barónmi) a udržal miesto svojej rodiny medzi uhorskou aristokraciou. Zosnul 17. marca 1574 na Oravskom hrade, pochovali ho do kostola susediaceho s bytčianskym kaštieľom, ktorý dal vystavať. Jeho deti dosiahli dospelosť pod ochranou nevlastného otca Imricha Forgácha (druhého manžela Kataríny Zrínskej) a neskôr pod poručníctvom bratranca z tretieho kolena, Stanislava II. Thurza.[106]

Preklad: Zuzana Ludiková, Tünde Lengyelová

99 ÖStA AVA FHKA HKA HFU rote Nr. 52. Konv. 1587 Dez. fol. 165, porovnaj PÁLFFY, 2010, s. 270.
100 *Sigismundi Torda Ephemeridies, quas ephemeridibus Nicolai Simi mathematici Bononiensis Anno MDLIIII Venetiis impressis sua manu inscripsit.* In KOVACHICH, 1798, I, s. 114.
101 ECKHART, 1914, s. 207-209.
102 Tamtiež, s. 209: poznámka č. 2.
103 SL SVL Lad. XLI et LL. Fasc. 1. Nr. 20. a Lad. XXIV et Y. Fasc. V. Nr. 277. (Vtedy žiadal Thurzo dobré víno od šopronskej mestskej rady.)
104 ÖStA HHStA Ungarische Akten (Hungarica), Allgemeine Akten Fasc. 98. Konv. C. fol. 39-40, 60-61, resp. fol. 49-50.
105 KOVACHICH, Martinus Georgius. *Solennia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principum utriusque sexus, qui ex augusta stirpe Habspurgo-Austriaca Sacra Corona Apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimiti sunt.* Pestini : Typis Matthiae Trattner, 1790, s. 26, 33.
106 Syna Krištofa I. z augsburskej vetvy Stanislava II. Thurza určil arcikniežа Karol opatrením zo 7. júla 1576 poručníkom detí. *Libri regii – Királyi könyvek,* rekord č. 4.62.

Albrecht Dürer: Portrét Erasma Rotterdamského. 1526.
(London, The Trustees of the British Museum)

II. KAPITOLA

Thurzovci a reformácia

Budova knižnice Johannesa Henckela pri Kostole sv. Jakuba v Levoči. Okolo 1520.
(foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

Thurzovci a počiatky reformácie

Csepregi Zoltán

Pri vzostupe thurzovského rodu patria prvé desaťročia 16. storočia ku kľúčovému obdobiu. Z generácie príslušníkov rodu tohto obdobia pochádzajú hneď traja humanistickí biskupi: Ján Thurzo, vratislavský (Wrocław),[1] Stanislav Thurzo, olomoucký[2] a Žigmund Thurzo, veľkovaradínsky (Oradea) biskup.[3] Toto obdobie rodu tvorí významné ohnivko v reťazci medzi meštiansko-podnikateľským životným štýlom, charakteristickým pre 15. storočie a veľkostatkársko-aristokratickým spôsobom života, ktorý začal súčasne s kariérou Alexeja Thurzu. Je zrejmé, že thurzovskí chlapci nedostali svoje prelátske stolce len vďaka svojim osobným kvalitám, ale predovšetkým hospodárskym úspechom svojich rodičov a ich politickému vplyvu, predsa však zostáva faktom, že vo svojich vysokých pozíciách obstáli veľmi dobre, najmä Stanislav, ktorý sa dožil vysokého veku a svoje biskupstvo riadil zvlášť dlhú dobu. Títo traja biskupi mohli byť ozdobou svojho rodu už len svojím životom, veď boli základnými piliermi nielen uhorsko-českej monarchie Jagelovcov, ale ako preláti olomouckej a vratislavskej cirkevnej provincie – z dôvodu spochybnenia verejnoprávneho statusu Českej Koruny[4] – boli pokladaní za kniežatá aj v Nemecko-rímskej ríši a za pánov svojich provincií, aj keď nedostali priame hlasovacie

1 Ján Thurzo (1464 Krakow – 1520 Wroclaw): študoval v Padove, v rokoch 1506–1520 vratislavský biskup. Viackrát pôsobil ako kráľovský vyslanec. Položil základy humanizmu a renesancie v Sliezsku. Sympatizoval s počínajúcou reformáciou, čo potvrdzujú jeho kontakty s univerzitou vo Wittenbergu, s Lutherom, Melanchtonom a Erazmom. Jeho tajomník Johann Hess sa stal neskôr reformátorom Vratislavi. Podporil Georga Wernhera, Ursina Velia a iných na štúdiách. Stephana Taurina podnecoval k opísaniu udalostí sedliackej vojny. V Johannesburgu, Nyse a Vratislavi dal postaviť renesančné stavby (jeho náhrobok sa nachádza tiež tam). Od Dürera kúpil obraz Madony. Z jeho knižnice sú známe štyri publikácie. Vo svojej provincii vystúpil proti kupčeniu s odpustkami a svätými obrázkami, ako aj iným neduhom. Zostavil a dal vytlačil vratislavský misál (Krakov 1506). WENZEL, Gusztáv. *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz. Négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból. 1497–1540.* Budapest : MTA, 1878, (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből VII/9) 50 s.; PAULINYI, Oszkár. Johann V. Thurzo, Bischof von Breslau. In *Schleisische Lebensbilder*, roč. 4, Breslau, 1931, s. 1-6; SMACKA, Janina. Jan Turzo, humanista i mecenas kultury renesansowej. In *Roczniki Sztuki Śląskiej*, 1963, roč. 2, s. 77-91; SABISCH, Alfred. *Die Bischöfe von Breslau und die Reformation in Schlesien*. Jakob von Salza (†1539) und Balthasar von Promnitz (†1562) in ihrer glaubensmäßigen und kirchenpolitischen Auseinandersetzung mit den Anhängern der Reformation. Münster : Aschendorff, 1975, (Katholisches Leben und Kirchenreform im Zeitalter der Glaubensspaltung 35) s. 17-34; BIETENHOLZ, Peter G. (ed). *Contemporaries of Erasmus : A biographical register of the renaissance and reformation*. 1-3. Toronto : Univ. Toronto Press, 1985–1987, (ďalej: ContEras) roč. 3, s. 324; LAMBRECHT, Karen. Breslau als Zentrum gelehrter Kommunikation unter Bischof Johann V. Thurzó (1466–1520). In *Archiv für Schlesische Kirchengeschichte*, 2000, roč. 58, s. 117-141.

2 Stanislav Thurzo (1466–1540, Olomouc) – študoval v Krakove. Od roku 1498 olomoucký biskup. Usporiadal pomery vo svojom biskupstve tak v administratíve, ako aj v náboženskom živote, vystúpil proti husitizmu. Do jeho okruhu patrili Augustinus Olomucensis a Johannes Augustinus. Stephanus Taurinus o ňom píše s uznaním, Beatus Rhenanus Trobenius a Ursinus Velius mu venovali knihy. WOTKE, Karl. Der Olmützer Bischof Stanislaus Thurzó von Bethlenfalva (1497–1540) und dessen Humanistenkreis. In *Zeitschrift des Vereins für die Geschichte Mährens und Schlesiens*, 1899, roč. 3, s. 337-388; ContEras roč. 3, s. 324-325; WÖRSTER, Peter. *Humanismus in Olmütz. Landesbeschreibung, Stadtlob und Geschichtsschreibung in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Marburg : Elwert, 1994, (Kultur- und geistesgechichtliche Ostmitteleuropa-Studien 5) 231 s.; BALETKA, Tomáš. Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků. In *Sborník archivních prací*, 2004, roč. 54, s. 3-326; ROTHKEGEL, Martin. Zum Humanistenbriefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó. In FUCHS, Martina – RÉTHELYI, Orsolya (ed.). *Maria von Ungarn (1505–1558) – Eine Renaissancefürstin*. Münster : Aschendorff, 2007, (Geschichte in der Epoche Karls V. Bd. 8) s. 283-291; ROTHKEGEL, Martin. *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó: eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Hamburg : Lit-Verl., 2007, (Hamburger Beiträge zur neulateinischen Philologie 5) s. 13-76, pozri tiež štúdiu M. Rothkegela v tejto publikácii.

3 Žigmund Thurzo (†1512) študoval v Padove. Od roku 1496 aradský, v rokoch 1500–1502 ostrihomský hlavný dekan, roku 1501 sriemsky biskup, volený belehradský prepošt a do roku 1504 tajomník v kancelárii Juraja Szatmáriho. Od roku 1504 nitriansky, 1505 sedmohradský, 1506 veľkovaradínsky biskup. R. 1505 pripravil jagelovsko-habsburskú dedičnú zmluvu. Je známych viacero exemplárov z jeho knižnice (Alba Iulia – Gyulafehérvár, *Batthyanaeum*). Na jeho náklady študoval napr. Johannes Henckel a Mikuláš Oláh. Financoval stavby vo Veľkom Varadíne, tu je aj jeho hrobka. KÖBLÖS, József. *Az egyház középréteg Mátyás és a Jagellók korában*. Budapest : MTA TTI, 1994, (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 12) s. 369-370.

4 WEBER, Matthias. *Das Verhältnis Schlesiens zum Alten Reich in der frühen Neuzeit*. Köln-Weimar-Wien : Böhlau, 1992, (Neue Forschungen zur Schlesischen Geschichte 1) 503 s.

práva na ríšskych snemoch. Je zrejmé, že ich činnosť stabilizovala pozície rodu a zvyšovala jeho prestíž, a samozrejme, nezištne urovnávala osobné kariéry ich bratov či synovcov.

Podpora vied a umení humanistických thurzovských biskupov už bola predmetom viacerých štúdií, Stanislavovi je venovaný osobitný priestor v tejto publikácii od Martina Rothkegela. Metódy a výsledky thurzovskej mecenatúry by som preto chcel ozrejmiť z druhej strany, z hľadiska podporených humanistov a ich životných osudov. Finančná podpora a pevné vzťahy thurzovských biskupov, reprezentujúcich tradičnú vieru, s predstaviteľmi neskoršej reformácie navodzuje niekoľko mimoriadne zaujímavých otázok, ešte aj v prípade Stanislava, ktorý svoju cirkevnú provinciu odhodlane a dosť dlhú dobu aj úspešne chránil pred šírením reformácie.

Vo svojej štúdii najprv krátko zdokumentujem vzťahy Thurzovcov s uhorským humanistickým hnutím a na príklade dvoch humanistov – jedného laického a jedného klerika – by som chcel poukázať na to, ako priamo dospel thurzovský patronát k podpore počiatkov reformácie v Uhorsku. Záverom štúdie sa pokúsim zhrnúť všeobecné poznatky o životných osudoch osobností obdobia humanizmu a reformácie, aby som poukázal na niekoľko doteraz nezodpovedaných otázok v dejinách týchto dvoch spojených, ale zároveň aj rivalizujúcich hnutí.

Michael Wolgemuth – Wilhelm Pleydenwurff: Veduta Vroclavu vydaná v publikácii *Chronika*. 1493. (Bratislava, Slovenské národné múzeum)

Thurzovskí štipendiáti

Pod vplyvom thurzovského rodu sa v slobodných kráľovských mestách severovýchodného Uhorska vytvoril zaujímavý kruh humanistický osobností. Z nich môžeme identifikovať nasledujúcich členov:

- Johannes[5] a Sebastian Henckelovci, Georg Leudischit mladší i starší[6] boli s Thurzovcami aj vo vzdialenejšom príbuzenskom vzťahu, takže je pochopiteľné, že od nich dostávali tak politickú, ako aj finančnú pomoc;

5 Johannes Henckel (1481 Levoča – 1539 Vratislav) pochádzal z meštianskeho rodu. S podporou strýka, Georga Leudeschita a Thurzovcov študoval vo Viedni, Krakove, Padove a Bologni. Od roku 1513 bol levočským kaplánom, neskôr farárom, od 1522 hlavným dekanom v Turni, roku 1522 košický farár, od roku 1525 dvorný kňaz kráľovnej Márie, od roku 1526 opäť pôsobil v Košiciach. 1528 sa opäť vrátil do služieb ovdovenej kráľovnej, odprevádzal ju do Znojma, Linzu a Augsburgu, nadviazal kontakty s Melanchtonom. Johannes Antoninus upozornil na Henckela aj Erazma, s ktorým udržiaval písomný kontakt. Na Henckelovu žiadosť Erazmus napísal pre kráľovnú Máriu dielo *Vidua Christiana*. Bol podozrivý z kacírstva, preto nemohol odísť s kráľovnou do Nizozemska. Od roku 1530 bol vratislavským kanonikom, potom pôsobil ako farár v meste Schweidnitz. Sú známe dve jeho teologické práce (Acht nuzliche und fast trostliche Predigten, 1534; Soliloquium sive precatio ad deum patrem, Krakow, 1535). Zachovala sa jeho bohatá knižnica. ESTREICHER, Karol. *Bibliografia polska / Polnische Bibliographie / Bibliographie Polonaise.* 1-33. Krakow, 1870–1965, roč. 18, s. 95; FRAKNÓI [Frankl], Vilmos. *Henckel János, Mária királyné udvari papja*. Pest : MTA, 1872, (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből II./5.) 31 s.; BAUCH, Gustav. Dr. Johann Henckel, der Hofprediger der Königin Maria von Ungarn. In *Ungarische Revue,* 1884, roč. 4, s. 599-627; ContEras roč. 2, s. 175-176.

6 VESELÝ, Daniel. Georg Leudischer – ein lutherischer Prediger in der Zips. In SCHWARZ, Karl – ŠVORC, Peter (ed.). *Die Reformation und ihre Wirkungsgeschichte in der Slowakei : Kirchen- und konfessionsgeschichtliche Beiträge*. Wien : Evangelischer Presseverband, 1996, (Studien und Texte zur Kirchengeschichte und Geschichte 2,14.), s. 67-79.

- Valentin Eck[7] bol vychovávateľom Anny, dcéry svojho patróna Alexeja Thurzu, venoval im viac svojich diel;[8]
- Ján Antoninus Košický (Cassoviensis)[9] študoval taktiež s podporou Alexeja Thurzu;
- Georg Wernher, blízky priateľ Ecka bol tiež viacnásobným klientom Thurzovcov;[10]
- Wolfgang Guglinger venoval Jánovi Thurzovi, zvolenskému županovi a kremnickému komorskému grófovi (*camerarius Cremnitzensis*) a Stanislavovi Thurzovi, olomouckému biskupovi svoje dielo, ktoré vyšlo v spolupráci s Leonhardom Coxom v Krakove roku 1526.[11]

K tomuto kruhu môžeme pridružiť Achatia Hensela, Johannesa Langa[12] a Andreja Meltzera z Göncu.[13] V ich prípade je však oveľa lepšie zdokumentovaný ich neskorší vzťah k Johannesovi Henckelovi a jeho okruhu priateľov.

---

7 Valentinus Eccius Lendanus (1494 Lindau – po 1545 Bardejov?) po roku 1508 študoval teológiu a filozofiu na univerzite v Lipsku, pokračoval od roku 1511 v Krakove, 1513 bakalár, od roku 1514 nahradil Rudolfa Agricolu vo funkcii lektora poetiky. Roku 1515 v Krakove vydal knihu o poetike De versificandi arte opusculum a Rímske príhody Flora. Od roku 1518 bol školmajstrom v Bardejove, kde od roku 1522 pôsobil ako notár a od 1526 richtár. Roku 1533 bol učiteľom košickej školy, roku 1539 sa vrátil do Bardejova. Vydal niekoľko príležitostných básní, literárnych a jazykovedných učebníc. BAUCH, Gustav. Beiträge zur Litteraturgeschichte des schlesischen Humanismus IV. In *Zeitschrift des Vereins für Geschichte und Alterthum Schlesiens*, 1898, roč. 32, s. 49-104, 49-82; BÉKEFI, Remig. *A népoktatás története Magyarországon 1540-ig*. Budapest : MTA, 1906, s. 63, 399, 416 (Nr. 242, 267); ESTREICHER roč. 16, s. 8-11; CSAPODI, Csaba – CSAPODINÉ GÁRDONYI, Klára. *Bibliotheca Hungarica. Kódexek és nyomtatott könyvek Magyarországon 1526 előtt*. Budapest : MTAK, 1988-1994, (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 23, 31, 33) (ďalej BH) roč. 3, Nr. 2321-2326; FATA, Márta. Humanistische Einflüsse oberdeutscher und melanchthonischer Provenienz im ungarischen Bartfeld. In: WIEN, Ulrich A. – ZACH, Krista (ed.). *Humanistische Beziehungen in Ungarn und Siebenbürgen : Politik, Religion und Kunst im 16. Jahrhundert*. Köln-Weimar-Wien : Böhlau, 2004, (Siebenbürgisches Archiv 37.), s. 155-172.

8 V poradí vydania od roku 1519: SZABÓ, Károly – HELLEBRANT, Árpád. *Régi magyar könyvtár*. III. Budapest, 1898. *Régi magyar könyvtár III. Pótlások, kiegészítések, javítások*. Ed. BORSA, Gedeon – DÖRNYEI, Sándor – SZÁLKA, Irma. 1-4. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 1990-1993, (ďalej: RMK III.) Nr. 7331; APPONYI, Alexander: *Hungarica : Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften*. Bde. I–IV. München : Rosenthal, 1903–1927, (ďalej: Apponyi H.) Nr. 139; RMK III. Nr. 7332; RMK III. Nr. 5128; 5129, 7336; RMK III. Nr. 7350; ESTREICHER, roč. 16, s. 8-11; V. ECSEDY, Judit et al. (ed.). *Rola krakowskich drukarzy w kulturze wegierskiej / Die Rolle des Krakauer Druckwesens in der ungarischen Kultur / A krakkói nyomdászat szerepe a magyar művelődésben*. Budapest : Balassi, 2000, s. 327-328, 331 (Nr. 12-13, 15, 26-28); *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*. 1-25. Stuttgart : Hiersemann, 1983-2000, (ďalej: VD 16) Nr. E 444.

9 Johannes Antoninus Cassoviensis (1499 Košice – 1563 Krakov): od roku 1515 bol študentom v Krakove (bakalár), od 1518 študoval vo Viedni právo, od 1520 v Padove a 1523 v Tübingene medicínu. Roku 1524 sa zoznámil s Erazmom, stal sa jeho súkromným lekárom v Bazileji. Od roku 1525 žil v Krakove. O rok neskôr mu Erazmus venoval preklad Galéna. Vydal tlačou elégie (napr. Elegia in obitum ... Erasmi Rotterodami, Krakov 1536) a epigramy. CHMIEL, Adam. *Album studiosorum universitatis Cracoviensis.* Tomus II. 1490-1551. Cracoviae, 1892, (ďalej: AC) s. 160; GALL, Franz – SZAIVERT, Willy (ed.). *Die Matrikel der Universität Wien*. Bd. II–III. Wien-Köln-Graz : Böhlau, 1959–1971, (ďalej: MUW) roč. III, s. 3; ContEras roč. 1, s. 63-63.

10 O ňom podrobnejšie pozri CSEPREGI, Zoltán. Bújócskázó életrajz: Wernher György (1490?-1556) hányatott ifjúsága. In FONT, Zsuzsa – KESERŰ, Gizella (ed.). *Acta historiae litterarum Hungaricarum. Tomus XXIX. Ötvös Péter Festschrift.* Szeged : SzTE BTK, 2006, s. 41-46.

11 C. Plinii Secundi: Liber Septimus Natvralis Historiae. Cum annotationibus M. Volfgangi Guglinger quam emendatissime impressus. (Cracoviae apud Hieronymum Vietorem Ano salutis MDXXVI.) ESTREICHER roč. 24, s. 361; V. ECSEDY, 2000, s. 365 (Nr. 8). Venovanie (Krakov, 15.8.1526): Fol. A2r-v. V diele sa dvakrát objavuje tá istá rytina thurzovského erbu (Fol. A1v a J6r) s nadpisom: „Leo. Coxus faciebat".

12 Johannes Lang(e) (1503 Karviná – 1567 Świdnica /Schweidnitz, dnes Poľsko): neolatinský básnik, prekladateľ gréckych autorov, v zime 1520 imatrikulovaný v Krakove, v lete 1523 vo Viedni, 1524 získal titul magistra, na odporúčanie Thomasa Stolczera bol učiteľom choristov v Budíne, po Moháči sa vrátil do Sliezska: učil v Goldbergu (Złotoryja) (1527/28) a Nyse (dnes obe v Poľsku), od 1532 notár v Świdnici, od 1535 tajomník a kancelár vratislavských biskupov Jacoba von Salzu, od 1539 Balthasara von Promnitza, po roku 1543 bol kráľovským radcom a krakovským diplomatom v službách Ferdinanda I. Jeho diela vydával Frobenius v Bazileji, roku 1557 sa vrátil do Świdnice. AC s. 206; MUW roč. III, s. 34; ADB roč. 17, s. 638-639; HOFFMANN-ERBRECHT, Lothar. *Thomas Stoltzer : Leben und Schaffen*. Kassel : Hinnenthal, 1964, (Die Musik im alten und neuen Europa 5) s. 31-32; HOFFMANN-ERBRECHT, Lothar. Stoltzeriana. In *Die Musikforschung*, 1974, roč. 27, s.18-36, 21-23; ContEras roč. 2, s. 290.

13 KUBINYI, András. Polgári értelmiség és hivatalnokréteg Budán és Pesten a Hunyadi- és a Jagelló-korban. In *Levéltári Közlemények*, 1968, roč. 39, s. 205-231, 215-216. Andrej Meltzer z Göncu († medzi 1560 a 1562 v Košiciach): magister artium, do 1516 rektor v Pešti, 1516–1520 košický rektor, od 1525 tamtiež notár, 1535 richtár, zať Michaela Kugelbrechta. BÉKEFI, 1906, s. 111-112, 394-397, 401, 447 (Nr. 230-231, 233-234, 236, 246, 305).

Wolfgang Guglinger, mestský politik

Vzhľadom na to, že zo spomenutých osôb – podľa nášho vedomia – jedine o Guglingerovi nevznikla doposiaľ žiadna štúdia, dokonca ani heslo v lexikóne, budeme sa ním zaoberať podrobnejšie. Wolfgang Guglinger zo štajerského Brucku sa v septembri 1519 zapísal na *Rudolphinum*, ale vôbec nie ako *homo novus*, pretože jeho otec, magister Heinrich, tu vyučoval už roku 1502.[14] Niektorý z mobilných predkov Guglingera sa pravdepodobne ako intelektuál presídlil z Güglingenu na brehu rieky Neckar do Brucku pri rieke Mura a Wolfgang sa napokon usadil v Uhorsku.

Mladý Guglinger získal roku 1521 titul *baccalareus artium* a už ako viedenský magister sa zapísal v Krakove 24. februára 1526.[15] Tu vydal aj svoje prvé dielo: komentár k Pliniovej *Naturalis historii*. Z publikácie vyplýva aj to, že Guglinger patril do spoločnosti v tom čase ešte zriedkavých trojjazyčných humanistov (*homo trilinguis*), nakoľko jeho komentáre poukazujú na znalosť latinčiny a gréčtiny, epigram Anselma Ephorina na titulnej stránke zase chváli autorovu znalosť hebrejčiny:

„...Omnia crede mihi calamo ingenioque fideli
Volfgangus numeris reddidit apta suis.
Qui Solimam[16] pulchre callet cum pondere linguam
Et Latium pariter fundit ab ore sonum..."

V jednom liste Leonharda Stöckela z roku 1538 nachádzame odkaz na to, že s Guglingerom sa pozná už od svojich študentských čias, strávených v Bardejove.[17] Je pravdepodobné, že Guglingerovi pomohol k získaniu miesta (pravdepodobne učiteľa) v Bardejove Valentin Eck, vtedajší bardejovský richtár, s ktorým sa zoznámil v Krakove. 24. júna 1530 ho však už stretávame v Kremnici, kde pôsobil ako mestský notár (*Cremnitensis prothonotarius*).[18] V tomto meste napokon získal aj meštianske práva a potom opakovane (v rokoch 1542, 1546 a 1550) zastával aj funkciu richtára.

Do roku 1531 bol farárom v Kremnici bardejovský magister Achatius Hensel, ktorý predtým pôsobil ako duchovný už aj v Bardejove, takže môžeme predpokladať aj jeho sprostredkovanie pri získaní zamestnania v Kremnici. Ale je pravdepodobné, že ako aj pri kariére ostatných thurzovských klientov, ako Ecka, Antonina, Wernhera a Henckela, roz-

14 MUW roč. III, s. 5: „Vuolfgangus Guglinger ex Pruckh"; ibid. roč. II, s. 289 (1501 I): „Mag. Heinricus Guglinger ex Oting". *„Wiener Artistenregister" 1497 bis 1555*. Acta Facultatis Artium IV (UAW Cod. Ph 9) 1497 bis 1555. *Personen-Nennungen im Zusammenhang mit Prüfung, Graduierung und Verteilung der Vorlesungsthemen*. Nr. 21915 bis 29258. Ed. MAISEL, Thomas – MATSCHINEGG, Ingrid. Wien, 2007, www.univie.ac.at/archiv/artreg/AFA4%20nr%2021915%20bis%2029258.pdf (ďalej: AW) Nr. 22718, 22774, 23115. Pravdepodobne neskoršie bolo vedľa mena Wolfganga Guglingera vo viedenskej matrike zapísané: „civis in Montanis Hungaria".

15 AW Nr. 27352; AC s. 231: „Volfgangus Henrici Stirus ex Pruch Artium liberalium magister Gymnasy Vienensis".

16 Z gréckeho pomenovania Jeruzalema vytvorené *Solymus* sa síce v ´židovskom´ zmysle vyskytuje v antickej literatúre len na jednom mieste (Iuvenalis 6,544), ale humanizmus tento názov oživil. Je zaujímavé, že Johannes Sapidus von Schlettstadt ho používa pri chvále Beata Rhenana, práve v súvislosti s tým, že vyzdvihuje jeho trojjazyčnosť: „Nam me dormitante viri praestantis imago,/ Visa fuit gemina cingere fronde caput. / Haec donum Ciceronis erat, Demosthenis illa, / Romanae et Graiae praemia militiae. [...] / Dum certo referat Rhenanum fama Beatum / Optatum patriae se retulisse suae, / Hic mihi magnus is est: gerit hic ea serta, cuique / Tertia de Solyma gente corona venit." http://www.uni-mannheim.de/mateo/camena/del5/books/deliciae5_24.html

17 „Vidi te in patria mea, priusquam in Germaniam me discendi causa conferrem, et fateor me tum ultro incredibili quodam amore tui affectum esse." ŠKOVIERA, Daniel. Epistulae Leonardi Stöckel. In *Zborník Filozofickej Fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et Orientalia*, 1975/76, roč. 7/8, s. 265-359, 294 (Nr. 3). Heinz Scheible však interpretuje tento list inak: „Die Verbindung zwischen dem oben erwähnten Wolfgang Guglinger in Kremnitz und Melanchthon ist wahrscheinlich von Stöckel hergestellt worden, denn Guglinger, Magister der Universität Krakau, lebte um 1525 in Bartfeld, wo er den l5jährigen Stöckel durch seine Kirchenkritik und Lutherbegeisterung nachhaltig beeindruckte." SCHEIBLE, Heinz. Melanchthons Beziehungen zum Donau-Karpaten-Raum bis 1546. In WEBER, Georg und Renate (ed.). *Luther und Siebenbürgen. Ausstrahlungen von Reformation und Humanismus nach Südosteuropa*. Köln : Böhlau, 1985, (Siebenbürgisches Archiv 19) s. 36-65, 48.

18 LUDWIG, Walther (ed.). *Vater und Sohn im 16. Jahrhundert: der Briefwechsel des Wolfgang Reichart, genannt* Rychardus, *mit seinem Sohn Zeno (1520–1543)*. Hildesheim : Weidmann, 1999, s. 382-383 (Nr. 217).

hodujúcim faktorom bola podpora Alexeja Thurzu alebo jeho mladšieho brata Jána, teda dvoch po sebe nasledujúcich komorských grófov.

Zaujímavá je aj otázka, ako došlo k prvej výmene listov medzi Melanchtonom a Guglingerom. Nadviazanie kontaktu sprostredkoval jednoznačne kremnický študent Andreas Sauer, ktorý – síce nie ako prvý Kremničan, ale nasledovník Egídia Fabera – sa roku 1534 zapísal na štúdiá vo Wittenbergu, a pri návšteve doma odovzdal Guglingerovi Melanchtonov list, s tým, že pri ceste späť odnesie aj odpoveď.[19] Odpoveď, ktorá sa dodnes zachovala, totiž menovite spomína Sauera. Táto korešpondencia si zasluhuje vysvetlenie z viacerých dôvodov, a to i v prípade, že ide o obyčajný odporúčací list pre politika. Ako na to poukázal už Heinz Scheible, do Melanchtonovho obzoru záujmu vstúpilo Uhorsko výrazne až roku 1543,[20] a v jeho korešpondencii sa až vtedy objavilo po prvýkrát banské mesto v Uhorsku (Kremnica) a napokon, Guglinger je tretím človekom v krajine, ktorému adresovaný list sa dodnes zachoval.[21]

Nemáme žiaden dôvod predpokladať osobnú známosť medzi oboma humanistami (i keď sú Güglingen a Bretten susedné mestečká), ani sa zamýšľať nad tým, či sa zvesti o Guglingerovej literárnej činnosti dostali až do Wittenbergu. Dôvodom pre nadviazanie kontaktu mohlo byť, že Sauer svojmu učiteľovi charakterizoval mestského notára ako podporovateľa reformačného hnutia: táto téma sa potom sem-tam objavuje aj v ostatných zachovaných listoch.[22]

Guglingera však môžeme dať do súvisu s reformáciou v Uhorsku nielen ako Melanchtonovho korešpondenčného partnera a patróna wittenberských študentov – kremnických rodákov, ale ako vyslanec mesta viackrát reprezentoval Kremnicu na snemoch Uhorského kráľovstva, kde sa v otázkach viery snažil uplatniť záujmy evanjelikov. Pred odchodom na snem, ktorý sa roku 1545 v neprítomnosti panovníka konal v Trnave, v súlade so svojím vyslaneckým mandátom[23] dostal od Georga Wernhera podporný list, ktorého niekoľko riadkov sa patrí odcitovať: „Lebo je napísané: Dajte každému, čo ste mu dlžní: komu dlžíte dane, tomu ich dajte [Rm 13,7]... A hoci urobíme všetko a strpíme všetko, aspoň toľko nedovoľme, aby nám Krista opäť ukradli, či už strašením, hrozbou trestov alebo lichôtkami“.[24]

Jednou z hlavných organizačných síl „thurzovského“ humanistického kruhu bola neolatinská poézia. Básnici tohto kruhu sa stretli v dvoch publikáciách: k autobiografii Siegmunda von Herbersteina[25] prispeli okrem iných svojimi epigramami Valentín Eck, Wolfgang Guglinger, Johannes Lang, Georg von Logau,[26] Georg Wernher a jeho zať Žigmund

19 FÖRSTEMANN, Karl Eduard. *Album Academiae Vitebergensis*. I. Leipzig, 1841, (ďalej: AAV) s. 156 ; *Melanchthons Briefwechsel. Kritische und kommentierte Ausgabe*. Ed. SCHEIBLE, Heinz – LOEHR, Johanna. Stuttgart-Bad Cannstatt : frommann-holzboog, 1977 (ďalej: MBW) Nr. 2008, (16. marec 1538).

20 SCHEIBLE, 1985, s. 52-53.

21 Tomášovi Nádasdymu: MBW Nr. 1949 (7. júna 1537); Georgovi Wernherovi: MBW Nr. 1830, 1995 (1. januára 1537 a 12. februára 1538); mestu Bardejov: MBW Nr. 2001 (23. februára 1538).

22 MBW Nr. 2867, 5701 (2. januára 1542 a 23. decembra 1549).

23 BUNYITAY, Vince et al. (ed.) *Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia / Egyháztörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából.* 1-5. Budapest : Szent István Társulat, 1902–1912, (ďalej: ETE) roč. 4, s. 409 (21. januára 1545).

24 ETE roč. 4, s. 408-409 (18. januára 1545): „Sic enim scriptum est: Tributum, cui tributum, Et ut omnia faciemus et patiamur, hoc saltem ne admittamus, ut Christus nobis rursusque minis, terroribus, poenis, blanditiis eripiatur.”

25 Siegmund von Herberstein: Gratae posteritati actiones suas a puero ad annum usque aetatis suae septuagesimum tertium... notatas reliquit. Viennae Austriae, excud. Raphael Hofhalter, 1558. RMK III. Nr. 5273; VD 16. Nr. ZV 7721; ďalšie vydania: RMK III. Nr. 5276 (Wien: Hofhalter, medzi 1556–1561); APPONYI H. Nr. 359 = RMK III. Nr. 5279 = VD 16. Nr. H 2201 = ESTREICHER, roč. 18, s. 114 (Wien: Hofhalter, 1560).

26 Georg von Logau (†1553): v Krakove bol študentom Valentína Ecka (1514), jeho viedenské štúdiá podporoval Ján Thurzo (1516), potom sa s pomocou Ľudovíta II. dostal do Bologne, roku 1527 stojí v službách Ferdinanda. MUW roč. II, s. 431; NDB roč. 15, s. 117-118; ContEras roč. 2, s. 358-359; BAUCH, Gustav. *Der humanistische Dichter George von Logau*. Breslau, 1897, 29 s.

Albrecht Dürer: Portrét Philippa Melanchthona. 1526. (London, The Trustees of the British Museum)

Torda z Gyalu.[27] Druhou podobnou zbierkou bol spis *Pannoniae luctus* (Krakov 1544), oplakávajúci pád Uhorska, v ktorom okrem iných dostali miesto aj epigramy Jána Antonina, Valentína Ecka, Johannesa Langa, Georga von Logau a Georga Wernhera.[28] Vzájomná korešpondencia členov kruhu sa zachovala len zlomkovite, napr. vzájomný vzťah medzi Eckom, Guglingerom a Wernherom naznačuje len niekoľko, nie veľmi osobných listov.[29]

Johannes Henckel, humanistický farár

Aj keď nebol ani najplodnejším autorom, ani nedosiahol najzávratnejšiu kariéru, predsa zo skúmaného kruhu humanistov môžeme pokladať Johannesa Henckela za ústrednú postavu, a to na základe nasledujúcich dôvodov:

27 Žigmund Torda z Gyalu (Gelous): (? Gyalu – 1569 Bratislava): študoval v Alba Iulii, od 1535 v Krakove, od 1539 vo Wittenbergu; 1544 získal titul magistra. 1546–1549 bol vychovávateľom aristokratických synov v Padove. Od 1551 učiteľ v Prešove, od 1553 radca bratislavskej Uhorskej komory. Vyšli jeho latinské prozaické i poetické diela (Viedeň 1554). Preložil do latinčiny Euripidovho Oresta (Basel 1551), vydal dielo Marzia Galeotta De dictis ac factis regis Matthiae (Viedeň 1563). AC s. 275; SCHRAUF, Károly. *Regestrum bursae hungarorum Cracoviensis. A krakói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke (1493–1558).* Budapest : MTA, 1893, (Magyarországi tanulók külföldön 3) Nr. 748; AAV s. 177.

28 RMK III. Nr. 356; V. ECSEDY, 2000, s. 343 (Nr. 74); ESTREICHER, roč. 24, s. 51; LAKATOS, Bálint. Pannoniae luctus – egy humanista antológia és a törökellenes Habsburg-lengyel összefogás kísérlete, 1544. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 2008, roč. 112, s. 259-286.

29 ETE roč. 2, s. 237-238; roč. 3, s. 534-535; roč. 4, s. 426-427.

- priamo ovplyvňoval kariéru Leonarda Coxa[30] v Uhorsku;[31]
- do priazne Erazma ho odporučil Ján Antoninus;[32]
- Antonius Transilvanus bol Henckelovým zástupcom a neskôr nástupcom na košickej fare, košický notár András Melczer z Göncu zas bol jeho dôverným priateľom;[33]
- Johannes Lang si taktiež dopisoval s Henckelom (sprostredkúval správy od Melczera a Ecka), v rokoch 1532–33 súčasne pôsobia vo Svídnici ako mestský syndicus (právny zástupca) a farár;[34]
- Achatius Hensel a Wernher plnili úlohu doručovateľov listov pre Henckela.[35]

Johannes Henckel zdedil základnú časť svojej knižnice od svojho strýka Georga Leudischita, spišského kantora a vikára roku 1496, ale knihy mu daroval aj jeho druhý patrón, veľkovaradínsky biskup Žigmund Thurzo. Svoju zbierku však rozširoval najmä on sám, do 115 kníh (získaných v období 1496–1519), ktoré sú dnes známe, si zapísal svoje meno a okolnosti, ako sa ku knihe dostal (čas, miesto a cenu).[36] Väčšina kolekcie sa zachovala v knižnici fary levočského Kostola sv. Jakuba, odkiaľ ju odkúpil sedmohradský biskup Ignác Batthyány pre svoju rezidenciu v Alba Iulii. O ďalších knihách, ktoré Henckel získal neskôr (v Košiciach, na dvore kráľovnej Márie a vo Vratislavi) nemáme prakticky žiadne informácie.

V jednom zväzku knihy Alberta Magnusa v Univerzitnej knižnici v Kluži (1505) si môžeme prečítať zápis: „Johannis Henckelli senioris sum“, podobne aj v knihe Raimunda de Sabunde (1502), zachovanej v knižnici Ostrihomskej arcidiecézy.[37] Ak sa náš Henckel týmto spôsobom chcel odlíšiť od svojho rovnomenného bratranca (syna Konrada Henckela: 1513–1565),[38] tak tieto zápisy vznikli pravdepodobne niekedy v 30. rokoch 16. storočia.

V dvoch knihách sa nachádza takáto poznámka: *Legatus mihi Joanni Henckel per pie memorie... Georgium Leudischid avunculum meum... 1496.*[39] Zachoval sa odpis závetu strýka z roku 1497, ktorý skutočne obsahuje okrem iného aj zmienku o knihách, ktoré mienil odkázať Henckelovi, spomína otca, bývalého richtára Georga Henckela († 1503), ktorého záro-

30 Leonard Cox of Thame (okolo 1499 – 1549): anglický humanista, v Tübingene bol Melanchtonovým spolužiakom (12. jún 1514), v Krakove (leto 1518) získal titul *poeta laureatus*, roku 1520 ho Henckel pozval do Levoče za rektora, koncom roka 1521 sa presídlil do Košíc, 1524 v Krakove prispieval do polemickej literatúry o reformácii, napokon 1526 sa vrátil do Anglicka, v Cambridgi získal titul bakalára, 1530 v Oxforde magistra, bol riaditeľom školy v Readingu. Potom, ako jeho patrón kardinál Thomas Cranmer upadol do nemilosti, kráľ Henrich VIII. mu udelil dôchodok. AC s. 187; RMK III. Nr. 7335; ESTREICHER, roč. 12, s. 65; roč. 14, s. 435-436; ERASMUS Roterodamus: *Opus epistularum denuo recognitum et auctum*. Ed. STAFFORD, Percy – ALLEN, Helen Mary. 1-12. Oxford : Clarendon Press, 1906-1958, (ďalej: ALLEN) roč. 7, s. 2; ContEras roč. 1, s. 353-354.

31 HAIN, Caspar. *Zipserische oder Leütschaverische Chronica vndt Zeit-beschreibung*. I. Lőcse : Reiss József T. Könyvnyomó Intézete, 1910, s. 19; ETE roč. 1, s. 22-23; ALLEN roč. 7, s. 2-5 (Nr. 1803).

32 ALLEN roč. 6, s. 249-252 (Nr. 1660); *Történelmi Tár*, 1885, roč. 8, s. 349-351; ETE roč. 1, s. 232-233. Antoninove diela v Erazmovom duchu: RMK III. Nr. 314, 5137, 7342; ESTREICHER, roč. 12, s. 177; roč. 16, s. 87, 89; V. ECSEDY, 2000, s. 332, 339 (Nr. 31, 61).

33 FRAKNÓI, 1872, s. 17-18, por. ETE roč. 1, s. 243-244.

34 FRAKNÓI, 1872, s. 28-31.

35 ETE roč. 1, s. 325, 449-451.

36 JAKÓ, Zsigmond. Várad helye középkori könyvtártörténetünkben. In *Írás, könyv, értelmiség: tanulmányok Erdély történelméhez*. Bukarest : Kriterion, 1976, s. 138-168; KRISTÓF, Ilona. A váradi káptalan a Szatmári-Thurzó-Perényi korszakban (1502–1526). In FEDELES, Tamás (ed.). *Emlékkötet Szatmári György tiszteletére*. Budapest-Pécs : Historia Ecclesiastica Hungarica, 2007, (Egyháztörténeti tanulmányok a Pécsi Egyházmegye történetéből 3.) s. 51-67.

37 JAKÓ, Klára. *Erdélyi könyvesházak I.: Az első kolozsvári egyetemi könyvtár története és állományának rekonstrukciója 1579–1604*. Szeged : Scriptum, 1991, (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 16/1.), s. 67 (Nr. 5); BH roč. 1, Nr. 1252.

38 „Joannes Henckellus iunior”: r. 1537 študent v Krakove, 1540 vo Wittenbergu. ETE roč. 2, s. 213; AC s. 282; AAV s. 186; MBW Nr. 3149.

39 BH roč. 1, Nr. 1629; 1738; SELECKÁ-MÂRZA, Eva. *A középkori lőcsei könyvtár*. Szeged : Scriptum, 1997, (Olvasmánytörténeti Dolgozatok 7), s. 70, 98 (Nr. 92, 185), resp. kratšia slovenská verzia: SELECKÁ, Eva. *Stredoveká levočská knižnica*. Martin : Matica slovenská, 1974.

veň menuje aj vykonávateľom závetu.[40] Henckelovský rodostrom sa dá teda rekonštruovať nasledovne: matkou Johannesa Henckela bola Agnes Leudischit (†1496), jeho starým otcom Konrad Leudischit (Kuntz), ktorého manželku (matku Georga Leudischita maior) a aj dcéru (matku Johannesa Henckela) poznali Levočania ako „Kuntzin" alebo „Kunzlai".[41]

Varadínsky biskup Žigmund Thurzo († 1512) daroval nášmu hrdinovi najmenej deväť kníh, keď zastával funkciu varadínskeho hlavného dekana a kanonika.[42] Väčšinou išlo o knihy kanonického práva s odôvodnením, že on sám svoju knižnicu práve nemal po ruke.[43] Zápisy o nákupoch zas ukazujú na nasledovnú trasu: 1498 Krakov – 1508/9 Padova – 1509 Benátky – [1510 Bologna] – 1511 Viedeň – 1515 Krakov – 1516 Budín.

Henckel – so strýkovou podporou – sa v lete 1496 zapísal na univerzitu vo Viedni, v lete 1498 zase v Krakove, kde roku 1499 získal titul *baccalaureus* a začiatkom roku 1503 sa stal magistrom a v lete toho istého roku ho nachádzame medzi prednášajúcimi na artistickej fakulte.[44] Na jar 1508 (tesne pred cestou do Itálie, možno v sprievode mladšieho brata Sebastiana?[45]) opäť navštívil viedenskú univerzitu.[46] Ak môžeme veriť nápisu na jeho hrobke,[47] z Bologne sa vrátil ako *doctor decretalium*. Predpoklad, že titul získal práve roku 1510 a práve tam, by na základe nedostatku iných dôkazov potvrdzoval už uvedený citát: *anno 1510 redeunte me... ex Bononia*. Proti tomu by totiž svedčilo, že Henckela v jeho rodnom meste dôsledne titulujú magister a len v posledných rokoch života, od roku 1529 sa v prameňoch uvádza ako doktor. Jeho cirkevná titulatúra sa vyvíjala nasledovne: 1505 kantor v Nitre,[48] od roku 1508 sa uvádza (zrejme s podporou Žigmunda Thurzu) ako varadínsky hlavný dekan a kanonik, na jar 1513 je už hlavným dekanom v Békési, varadínskym kanonikom a vikárom,[49] a v tom istom roku sa stáva levočským kaplánom a neskôr farárom,[50] od roku 1521 je turnianskym hlavným dekanom a neskôr jasovským prepoštom.[51] Svoje varadínske benefity vtedy (najneskôr však roku 1515) prepustil svojmu mladšiemu bratovi Sebastiánovi,[52] zatiaľ čo on sa stal miesto toho spišským kanonikom (od 1519 *cantor*-om).[53]

Hoci denník Conrada Sperfogla, ako aj nápis, ktorý sa zachoval na stene knižnice levočského Kostola sv. Jakuba (*Ioannes Henkel ex Archi Diaconatu, Canonicatu et Vicariatu Varadiensi postulatur*),[54] rovnako uvádzajú, že Henckel bol farárom od roku 1513, údaje z písomných prameňov to jednoznačne nepotvrdzujú. Dokonca v ich svetle sa aj Sperfoglov záznam, aj vyhotovenie zoznamu farárov na stene knižnice zdá byť dodatočnou rekonštrukciou na základe

40 „...per quinque annos dent Joanni Henkel ad studium quolibet anno 20 florenos... Item meos omnes libros lego Joanni Henkel". Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL), DF 20515; WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Pars I. Viennae, 1773, s. 352-355; BUNYITAY, Vince. *A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig*. 2. A *váradi püspökség káptalanai s monostorai a püspökség alapításától 1566. évig.* Nagyvárad, 1883, s. 171; BÉKEFI, Remig. *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*. Budapest : MTA, 1910, s. 223, 296, 430-431, Nr. 108; BH roč. 3, Nr. 1496-1500; por. MOL, DF 281657 (kvitancia Georga Leudischita zo 4. júla 1497). Z údajov sa však nedá presne zistiť ani dátum spísania závetu, ani čas smrti testátora.

41 http://www.genealogy.euweb.cz/austria/henckel1.html; BUNYITAY, 1883, s. 170-171.

42 BH roč. 1, Nr. 1763, 1769, 1773-1774, 1779, 1781-1782; SELECKÁ-MÂRZA, 1997, Nr. 128-134, v poslednom sa uvádza: „Hec septem volumina Bartoli Anno 1510 redeunte me Joanne Henckel ex Bononia per Sigismundum Tursonem episcopum Waradiensem in absentia librorum meorum mihi donata sunt."

43 Okrem vyššie uvedeného: BH roč. 1, Nr. 1772; roč. 2, Nr. 3141.

44 MUW roč. II, s. 250; AC s. 44; MUCZKOWSKI, Jósef. *Statuta nec non liber promotionum philosophorum ordinis in universitate studiorum Jagellonica ab anno 1402 ad annum 1849*. Cracoviae, 1849, s. 127, 135; SCHRAUF, 1893, s. 8, 63-64, Nr. 174.

45 SCHRAUF, 1893, Nr. 451; SCHRAUF, Károly. *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453–1630.* Budapest : MTA, 1902, (Magyarországi tanulók külföldön 4), s. 163.

46 SCHRAUF, 1902, s. 49.

47 ETE roč. 3, s. 518.

48 MOL, DL 68150.

49 MOL, DF 234643.

50 Henckel je koncom roku 1513 len kaplánom (MOL, DF 217309: 14. december 1513), roku 1516 je už farárom tamtiež (MOL, DL 69108-69110, 75139; ETE roč. 1, s. 4-8; HAIN, 1910, s. 16-17).

51 ETE roč. 1, s. 64-65; MOL, DF 281416.

52 MOL, DL 47351; SCHRAUF, 1893, Nr. 451; BUNYITAY, 1883, s. 175.

53 MOL, DL 69108-69110; 69118.

54 HAIN, 1910, s. 24; ETE roč. 1, s. 77; SELECKÁ-MÂRZA, 1997, s. 33, 133.

toho, že Henckelov predchodca, farár Jakub Felkai zomrel v novembri 1513.[55] Henckel však až o niečo neskôr postúpil z funkcie kaplána na farára a až potom sa zriekol svojich benefitov vo Varadíne v prospech svojho brata.

K vykresleniu duchovného profilu Henckela musíme spomenúť päť takých udalostí, ktoré sa viažu k jeho výkonu funkcie farára a časovo spadajú do obdobia, ktoré predchádzalo jeho kontaktom s neskoršími duchovnými patrónmi, Erazmom a Melanchtonom. Sú to nasledovné udalosti: 1. reforma humanistickej farskej školy, 2. organizovanie levočskej knižnice, 3. zakladanie oltára, 4. založenie základiny z výnosov farského mlyna a 5. dobrovoľné zrieknutie sa príjmov z funkcie prepošta a hlavného dekana. Na všetky tieto činy sa pozrieme aj podrobnejšie.

1. 17. marca 1520 uviedol Henckel do funkcie rektora farskej školy anglického humanistu a *poetu laureat*-a Leonharda Coxa, Melanchtonovho spolužiaka a študenta z Tübingenu, ktorého spoznal v Krakove.[56] Henckel o dva roky neskôr, roku 1522 obsadil miesto na košickej fare,[57] pričom Cox sem prišiel už niekoľko mesiacov skôr (13. decembra 1521) ako rektor košickej školy. Ich spolupráca v oboch mestách teda trvala spolu štyri roky, ale ich kontakty sa ani potom neprerušili, ako Cox nadobro opustil Uhorsko. Význam humanistickej študijnej reformy sa obvykle posudzuje podľa neskoršej kariéry Coxovho okruhu študentov (Leonhard Stöckel, Ján Sylvester), ale veľmi poučné je aj Coxovo pedagogické dielo vydané roku 1526 v Krakove, ku ktorému napísal odporúčajúcu báseň Ján Antoninus z Košíc.[58]

2. Síce iba na základe druhotných prameňov, ale odborná literatúra o dejinách knižníc pokladá za fakt, že zo starších levočských knižných fondov (medzi ktorými boli aj knihy najprestížnejšieho kňazského telesa Spiša, Bratstva 24 kráľovských farárov), resp. aj zo svojej vlastnej zbierky kníh zriadil Henckel knižnicu Kostola sv. Jakuba, ktorej sa nachádzalo asi 400 jedinečných zväzkov. Mienil ju využívať ako verejnú knižnicu pre obecné použitie. Knižnica dostala svoje miesto vo farskom kostole v niekdajšej kaplnke sv. Kataríny, nad sieťovou klenbou severnej predsiene zo 16. storočia. O právnych a vlastníckych vzťahoch tzv. „levočskej knižnice" sa nezachovali písomné dokumenty. Nevieme teda, či patrila fare, bratstvu (ktorého členom bol aj levočský farár) alebo mestu, ktoré ju napokon predalo. Ale possessorské označenia kníh, ktorých väčšina sa zachovala v albajuliánskom *Batthyanae*u, a taktiež architektúra knižničnej miestnosti, vybudovanej v čase Henckelovho tamojšieho pôsobenia, podporujú tento predpoklad. Vybudovanie knižničnej miestnosti sa predpokladá v rokoch 1519–1520, jednak preto, že v knihách uvedený posledný dátum akvizície je 1519, a jednak práve v lete 1519 dostala levočská fara významný dar na obnovu kostola (*ad ipsius ecclesie restauracionem ac fabricam*).[59] Zo sumy, ktorá stála k dispozícii, mohol farár nechať vybudovať aj novú miestnosť pre účely knižnice v Katarínskej kaplnke. Henckelov humanizmus teda nekončil v púhej bibliofílii (ním kúpené knihy nesú znaky čítania!), ale mal v úmysle duchovné poklady, nazhromaždené dlhodobým pôsobením mnohých generácií mešťanov, dať k dispozícii aj pre iných.[60]

3. Roku 1520 dal Henckel v Kostole sv. Jakuba postaviť svojim menovcom oltár, a to svätým Jánom: Krstiteľovi, Evanjelistovi, Almužníkovi a Zlatoústemu, ako aj francúzskemu teológovi

55 HAIN, 1910, s. 15.
56 AC s. 187; HAIN, 1910, s. 19; ETE roč. 1, s. 22-23.
57 HAIN, 1910, s. 24; ETE roč. 1, s. 77.
58 Leonardus Coxus: Libellus de erudienda juventute. Excussum Cracoviae per Hieronymum Vietorem. Anno a Christo nato millesimo quingentesimo vigesimo sexto mense Aprili. ESTREICHER, roč. 14, s. 436; V. ECSEDY, 2000, s. 332 (Nr. 32).
59 SELECKÁ-MÂRZA, 1997, Nr. 29; MOL, DL 75139 (30. august 1519), regest: Levočský farár Ján Henckel požiadal kráľa Ľudovíta II., aby dal súhlas s darovaním kúrie levočského mešťana Jakuba, syna Gregora Kapesdorfera z Kánfalvy, do vlastníctva levočského Kostola sv. Jakuba a výnos aby mohol farár použiť na opravu a budovanie kostola. Panovník súhlasil.
60 SELECKÁ-MÂRZA, 1997, s. 38-40.

Jeanovi Charlierovi de Gerson (1363–1429), niekdajšiemu kancelárovi parížskej univerzity.[61] Oltár sa môže priradiť k prácam majstra Pavla, pričom novinkou je celková konštrukcia oltára. Zachovala sa síce štruktúra tradičného neskorogotického krídlového oltára, ale ozdobné prvky sú už renesančné. Vonkajšie strany oboch krídel zdobia obrazy z legiend dvoch hlavných hrdinov, sv. Jána Krstiteľa a sv. Jána Evanjelistu.

Zvláštnosťou oltára je jeho jedinečný ikonografický program: sú na ňom podobizne štyroch svätých Jánov, ďalej Jeana Charliera de Gerson. V nápise, ktorý zároveň potvrdzuje dátum založenia oltára, sa priamo pripomína Henckelovo zmýšľanie ešte z čias tesne pred príchodom reformácie: *In honore(m) sanctoru(m) Joannis baptiste evangeli[stae] elemosinary crisosthomi et huius Gersonis Joannes Henckel anno millesimo* [1]*520 posuit.* Ikonografický program je zvláštnym a organickým spojením miestnej tradície, vplyvov humanizmu, ako aj Henckelových súkromných iniciatív.

Spoločné zobrazenie Evanjelistu a Krstiteľa – ktorí sú v ústrednej prostrednej časti oltárnej skrine –, ako aj obrazy z ich legiend samy o sebe by neboli mimoriadne, ale prítomnosť dvoch gréckych svätých (Zlatoústeho a Almužníka) na dvoch otvorených krídlach si žiada vysvetlenie. Prvý je predstaviteľom gréckych rétorických tradícií (vedľa Hieronýma a Ambróza) a môže sa pokladať za jedného z domácich svätých ochrancov erazmovského humanizmu,[62] posledný (Almužník) zas bol v stredovekom Uhorsku natoľko „národným" patrónom, že mu vysvätili aj kráľovskú kaplnku na budínskom hrade.[63]

Gerson (a vyššie citovaný dedikačný nápis) je smerom od lode kostola krytý a viditeľný je výlučne len z chóru, teda vidí ho zakladajúci farár, ktorý slúži omšu pri hlavnom oltári: to je (v súlade s nápisom) vyjadrenie osobného vzťahu Henckela ku Gersonovi. To všetko však otupuje ostrie otázky, ako môže nekanonizovaný Gerson vystupovať spoločne so štyrmi ostatnými Jánmi. Erazmovský humanizmus však relatívne pružne a slobodne zaobchádzal tak s otázkou svätcov, ako aj s uctievaním obrazov: kritizovali povery a podvody, ktoré sa k nim viazali, ale vzdávali zaslúženú úctu tradičným svätcom a ich zobrazeniu.

Charakteristiku Henckela ako univerzálneho teológa dobre vystihuje tento dodatok. V jeho knižnici sa vtedy už nachádzali diela Jeana de Gerson, francúzskeho teológa, výraznej postavy synodického hnutia, usilujúceho preklenúť rozkol v cirkvi.[64] Vystupoval proti extrémom a snažil sa byť sprostredkovateľom integračných snažení. Je známe, že sa vo svojich spisoch, pripravujúcich koncil v Kostnici, postavil za obmedzenie právomocí pápeža, na koncile však hlasoval za upálenie Jána Husa. Avšak tým, že ako teológ sa vyhýbal formálnym logickým argumentom a namiesto okázalých ceremónií upriamoval pozornosť na vnútornú nábožnosť a na duchovnopastierske hľadiská, si v neskorších humanistických hnutiach získal uznanie a rešpekt. Tak sa mohol stať o storočie neskôr (jedným) príkladom tak pre Erazma, ako aj pre Henckela.

V strede oltárneho štítu nad Jánmi vidíme Máriu Magdalénu (patrónku aj Henckelom podporovaných padlých dievčat, ktoré sa dali na dobrú cestu), na dvoch stranách stoja svätý Juraj (patrón mena Henckelovho otca a strýka z matkinej strany) a svätý Ladislav (jeden z ochrancov Bratstva 24 spišských miest. Predelu (oltárny podstavec) medzi levočským a uhorským erbom

61 VÉGH, János. Das ikonographische Programm des Johannesaltars in Levoča. In *Acta Historiae Artium*, 1967, roč. 13, s. 235-241; VÉGH, János. Der Johannesaltar des Stadtpfarrers von Leutschau Johannes Henckel. Eine ikonographische Studie. In *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte*, 1993–94, roč. 46-47, s. 763-774.

62 V B*atthyáneu* sa zachovali dva levočské kódexy s latinskými prekladmi Chryzostomových sermonov, ktoré si mohol prečítať aj Henckel (aj keď nepochádzajú z jeho zbierky), jedna bola majetkom Bratstva, druhá patrila špitálu. BH roč. 1, Nr. 1632, 1691; SELECKÁ-MÂRZA, 1997, s. 57, 76 (Nr. 43, 107).

63 VÉGH, János. Alamizsnás Szent János a budai Várban. In *Építés és Építészettudomány*, 1980, roč. 10, s. 455-467. Georg Stoltz jemu vyčítal porážku pri Moháči: „Ubi sunt illi latrones: Sanctus Johannes Elemosinarius ac Johannes Capistranus et ceteri Sancti de Hungaria?" ETE roč. 1, s. 287.

64 VD 16. Nr. J 560; BH roč. 1, Nr. 1800; SELECKÁ-MÂRZA, 1997, s. 108-109 (Nr. 222-223). KŐSZEGHY, Elemér. Jean de Gerson emléke Lőcsén. Henckel János mint a nagy francia hittudós tisztelője és követője. In *Szepesi Híradó*, 1938, roč. 76, č. 25:2, č. 27:3, č. 29:4, č. 31:4, č. 33:4, č. 35:2, č. 36:2; ENDRŐDI, Gábor. Die Vorbilder der Gerson-Darstellung am Leutschauer Johannesaltar. In *Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave – Galéria*, 2004–2005, s. 313-320.

zdobí najpôsobivejšia, ale súčasne vo svojej tematike aj najmenej osobitná plastika Piety. Oba erby jednoznačne naznačujú, že zakladateľ sa identifikoval nie ako príslušník svojej rodiny, ale ako farár slobodného kráľovského mesta.

Spišská dielňa: Oltár Jánov. 1506 – 1520. (Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Zuzana Ludiková)

4. 4. februára 1523 Henckel, vtedy už ako košický farár, dal mestu Levoča na päťdesiat rokov do prenájmu mlyn v Spišskej Novej Vsi, ktorý dal na vlastné útraty nanovo vybudovať. Polovicu z ročného nájomného 25 zlatých nariadil vyplácať levočskému špitálu sv. Ducha a špitálu malomocných, druhú polovicu každý druhý rok striedavo raz padlým dievčatám, ktoré sa polepšili a ďalší rok cudzím tovarišom, ktorí sa usídlili v Levoči. O mlyne, ktorý bol mimoriadne výnosný, však poľský kráľ Žigmund I. Jagelovský roku 1525 v dôsledku zlých vzťahov medzi Levočanmi a Spišskonovovešťanmi rozhodol tak, že Levočania ho boli povinní predať Novovešťanom za sumu opravy, teda 450 zlatých. Svoju časť z predajnej ceny určil Henckel okrem pravidelnej týždennej podpory špitálu a starobinca aj na podporu remeselníkov, sedliakov a chudobných.[65]

Spor okolo predaja mlyna sa pre rôzne osobné nezhody, ale aj politické napätie ťahal dlhé roky, a nakoniec sa o osude výnosu 450 zlatých môžeme dočítať v denníku dobre informovaného bývalého richtára a neskôr správcu špitála Conrada Sperfogla, ktorý bol na transakcii aj osobne zainteresovaný: „Roku 1527 na nedeľu Oculi [3. pôstna nedeľa, 24. marca] sa mlyn predal, 300 zlatých bolo rozdelených medzi remeselníkov a sedliakov, 150 sa dostalo špitálu svätého Ducha, aby dostával týždenne ¾ zlatého a ¼ zase špitál malomocných, dovtedy, kým peniaze vystačia. So súhlasom Johanna Henckela z týchto 150 zlatých dostali 15 obyvatelia Spišskej Novej Vsi ako náhradu za požiar, ktorý pred niekoľkými rokmi poškodil mlyn a taktiež 15 zlatých 32 denárov dostalo naše mesto na odľahčenie škôd, ktoré spôsobila strata mlyna. 3 zlaté dostal Leykoff [?], a zbytok, teda 116 zlatých a 66 denárov, odovzdali Bernhardovi a Conradovi Henckelovi, aby celú sumu rozdelili medzi chudobu, čo vykonali na deň svätých Filipa a Jakuba apoštolov [3. mája] 1527.“[66]

Hoci Sperfogel inde formuluje úplne jasne, tu je text zahmlený. Podporuje to náš dojem, že obdobie, keď Henckel bol levočským farárom, nebolo úplne bezkonfliktné, ale on spory nikdy sám nevyostroval, a pisateľ denníka zase z úcty voči Henckelovi dôvody taktne zamlčal.

65 HAIN, 1910, s. 25, 31; WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani*. Pars II. Viennae, 1774, s. 145; ETE roč. 1, s. 228.

66 Denník Conrada Sperfogela (autografický: Archív Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Levoči. V/A/2 (Nr. 86). Por. SOPKO, Július. *Kódexy a neúplne zachované rukopisy v slovenských knižniciach / Codices ac fragmenta codicum bibliothecarum Slovaciae*. Martin : Matica slovenská, 1986, (Kódexy slovenskej provenience; Codices, qui in bibliothecis Slovaciae asservantur ac olim asservabantur 3), s. 137-139 (Nr. 137). Jeden prepis z 18. storočia je uložený v Országos Széchényi Könyvtár, Budapest; Kézirattár, Fol. Lat. 3108, fol. 67v [p. 136]: „Venditum igitur est molendinum per Ioannem Henckel illis de Nova Villa per 450 flor. bonae monetae et hanc pecuniam idem dominus Ioannes Henckel commisit devidendam artificibus et rusticis et pauperibus civitatis nostrae et hoc ex sincera et bona voluntate sua, quam semper habuit erga patriam suam, potuisset enim, si voluisset, hanc pecuniam a civitate alienasse tanquam suum proprium bonum. Item anno Domini 1527. auff Oculi venditum est molendinum et 300 flor. dispersi sunt artificibus et rusticis et 150 deputati ad hospitale Sancti Spiritus hebdomatim 3 qt., ad leprosos 1 qt., tamdiu talis pecunia durat. Item de 150 florenis cum consensu domini Ioannis Henckel 15 florenos illis de Nova Villa propter damna passa per incendium molendini ante aliquot annos. Item 15 florenos et 32 den. civitati nostrae propter damna passa per molendinum. Item 3 flor. Zuleykoff [!], reliquam summam de 150 florenis videlicet 116 florenos 66 den. dederunt domino Bernhardo Henckel et Conrado Henckel pauperibus distribuendam, ut superius dictum est, et distributio talis pecuniae totius superius dictae facta est anno 1527mo auff Philippi und Jacobi.”

Spomínané sociálne ustanovizne však pre nich určenú, na tri roky postačujúcu sumu nakoniec nedostali, ale so súhlasom donátora aj túto sumu použili na bezprostrednú pomoc obyvateľom. Henckel asi usúdil, že z Košíc nevie riadne sledovať osud svojej základiny a vyvstalo aj nebezpečenstvo, že sumu použijú na verejné ciele – zabavia ju na protiturecku obranu. Tak sa okamžité rozdelenie zdalo ako najlepšie riešenie. Príhoda je však dôkazom, že levočský farár bol nielen nezištný a mal veľké pochopenie pre chudobných svojho mesta, ale poukazuje aj na to, ako pružne sa štedrosť dokáže prispôsobiť meniacim sa okolnostiam, a zakladateľ sa snaží vyplniť každú žiadosť, aby zamedzil neskoršiu závisť, žiarlivosť a spory.

5. Henckel sa až začiatkom roku 1526 objavuje v službách kráľovnej Márie Habsburskej na budínskom hrade,[67] pozvanie teda mohol dostať na jeseň 1525. List Alexeja Thurzu z 26. apríla 1525[68] totiž ešte nehovorí o funkcii dvorného kaplána, ale pravdepodobne práve on, ktorý sa z niekdajšieho obchodného konkurenta stal jedným z najbližších dôverníkov kráľovnej,[69] zbavenej po sneme na Rákošskom poli svojich Nemcov, mohol o niekoľko mesiacov neskôr odporúčať svojho rodinného klienta do pozornosti kráľovnej. Henckel sa ale na dvore necítil dobre, ťahalo ho k jeho košickým veriacim a napriek tomu, že ho kráľovná prehovárala, už v marci 1526 sa k nim aj vrátil.[70]

Kto sa napokon po moháčskej bitke stal duševným pastierom ovdovenej kráľovnej Márie? Henckel prvé pozvanie odmietol a zostával v Košiciach. Jeho rozhodnutie malo zrejme okrem politických dôvodov[71] aj náboženské pozadie. Košický farár urobil roku 1517 jednoznačný krok k reformácii. Vzdal sa svojich cirkevných benefícií, jágerského prepošstva, ktoré by mu zabezpečilo pohodlný život a aj funkcie turnianskeho hlavného dekana. Toto rozhodnutie malo zrejme zásadný význam.[72] Ešte v liste z 15. marca 1526 vysvetľoval svojmu priateľovi, košickému notárovi Andrejovi Melczerovi z Göncu, že darmo mu kráľovná ponúka jágerské veľkoprepoštstvo (ktoré dostal napokon Mikuláš Oláh), či dokonca aj niektoré biskupstvo.[73]

Henckel o niečo neskôr, využijúc návštevu kazateľa Achatia Hensela z Troppau, nadviazal styky s vratislavským reformátorom Johannesom Hessom.[74] Biblický tón jeho listu (okrem iného aj apoštolský pozdrav a parafráza áronovského požehnania) nabáda k opatrnému zvažovaniu. V humanistickej korešpondencii biblické odkazy nie sú ojedinelé, a tak autor, ako aj adresát patrili vo svojich krajinách k popredným predstaviteľom humanistickej vzdelanosti. Taktiež kritika mníchov a kléru, ktorú čítame u Henckela, patrí do humanistickej argumentácie. Na druhej strane však treba podotknúť, že Henckel sa vo svojich skorších listoch vôbec nepredvádzal svojím biblickým štýlom a tiež nemôžeme zabudnúť, akú zásadnú úlohu malo apoštolské pozdravenie o rok skôr pri baníckom povstaní. Z týchto dôvodov som náchylný veriť, že výraz „vec evanjelia“ treba chápať v reformátorskom zmysle, ako to zrejme chápal aj adresát z Henckelovho listu.[75]

67 ALLEN, roč. 6, s. 249-252 (Nr. 1660); *Történelmi Tár,* 1885, roč. 8, s. 349-351; ETE roč. 1, s. 232-233. CSEPREGI, Zoltán. Court Priests in the Entourage of Queen Mary of Hungary. In RÉTHELYI, Orsolya et al. (ed.): *Mary of Hungary. The Queen and Her Court 1521–1531*. Budapest : Budapest History Museum, 2005, s. 49-61.

68 *Történelmi Tár,* 1882, roč. 5, s. 769-770.

69 ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (ed). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998, s. 118-132, 123-131; RÉTHELYI, Orsolya. Vallás és nyelv az udvartartásban : Johannes Croner, Habsburg Mária első udvari lelkésze. In F. ROMHÁNYI, Beatrix – KENDEFFY, Gábor (ed.). *Szentírás, hagyomány, reformáció : Teológia- és egyháztörténeti tanulmányok*. Budapest : Gondolat, 2009, s. 193-206.

70 Henckel v liste datovanom 15. marca 1526 v Budíne si želal, kiežby sa jeho pani mohla stať mužom, aby mohla prevziať z rúk Ľudovíta žezlo moci. FRAKNÓI, 1872, s. 17-18, por. ETE roč. 1, s. 243-244.

71 ALLEN, roč. 7, s. 29-32 (Nr. 1810).

72 ALLEN, roč. 7, s. 2-5 (Nr. 1803).

73 FRAKNÓI, 1872, s. 17-18; ETE roč. 1, s. 243-244; RÉTHELYI, 2005, s. 216 (Nr. IV. 24).

74 *Történelmi Tár,* 1885, roč. 8, s. 351-352; ETE roč. 1, s. 325-326.

75 „Palam est, quam parum prospere procedat in Hungaria negocium evangelicum...” *Történelmi Tár,* 1885, roč. 8, s. 351-352; ETE roč. 1, s. 325-326.

Kontaktná sieť, typy kariér

V predstavenom humanistickom okruhu je charakteristickým znakom nemecké mestské zázemie, postupná orientácia na Wittenberg (najmä cez Vratislav), návšteva univerzity vo Viedni či v Krakove a latinské mestské školské prostredie (Melczer, Cox, Lang, Eck a Wernher boli školmajstrami, ostatní vydržiavali školy), ako aj neskôr vytvorené konexie na dvor a na vysokú politiku. Otvorenou zostáva otázka, nakoľko sa ktorý z nich dostal pod vplyv reformácie, ale väčšina zo skúmaných osobností si skôr či neskôr dopisovali s Melanchtonom.[76] Dominantný je vzťah k Erazmovi, ďalšou charakteristickou črtou je aj lov na cirkevné benefity a podpora hierarchie (napr. thurzovských biskupov).

Humanistický systém vzťahov práve preto mohol vytvárať sieť, spájajúcu celú Európu, pretože jednotlivé uzly či kruhy sa dotýkali ako mozaika, zapadali do seba ako ozubené kolesá a spoločné prieniky zabezpečovali široké pokrytie a rýchlu výmenu informácií. Ak skúmame len kontakty s bezprostrednými strediskami, Viedeň a Krakov vďaka svojim univerzitám a tlačiarňam ponúkali rámec na intenzívnu spoluprácu. Takýto kruh sa vytvoril vo Viedni v okolí Joachima Vadiana[77] a v Krakove okolo Rudolfa Agricolu mladšieho,[78] ktorí jednak podporovali svojich uhorských priaznivcov, ale aj prijímali ich pomoc a podporu.

Kontakty s humanizmom Moravy je možné predstaviť na osobe Stephanusa Taurina,[79] ktorý bol v jednom čase klientom hneď dvoch thurzovských biskupov – Stanislava i Jána.[80] Nitky vedúce smerom do Sliezska (Vratislav, Nysa a Świdnica) spájal okrem Johanna Langa a Wernhera (ak nespomenieme sliezske epizódy života Henckela a Achatia Hensela) predovšetkým Georg von Logau.

S voľnou sieťou humanistických vzťahov a mnohovrstevnou zviazanosťou uhorského humanizmu s neskoršou reformáciou súvisia aj tie nitky, ktoré spájali Leonharda Stöckela, Jána Sylvestra, Ľudovíta Szegediho a Johannesa Honterusa k tu predstavenému thurzovskému kruhu. Bardejovský Stöckel sa viazal k Eckovi a Guglingerovi, Sylvestra a Szegediho dáva do súvisu s ich slávnym učiteľom Coxom[81] ich krakovská literárna činnosť roku 1527 v rámci neolatinských básnikov, Honterus patrí na jednej strane taktiež medzi krakovských autorov,[82] na druhej strane dostáva v tomto príbehu úlohu ako priateľ košického Andreja Melczera.[83]

Ak sledujeme súkromné osudy, tak aj na tejto mimoriadne malej vzorke môžeme rozlíšiť tri typické životné cesty:

76 Jednoduchšie bude vymenovať výnimky: mená Antoninus, Cox, Eck, Francfordinus, Lang, Melczer sa nevyskytujú v korpuse Melanchtonových listov.

77 Joachim Vadianus; von Watt (1484-1551): MUW roč. II, s. 298, 432; NDB roč. 7, s. 15; roč. 20, s. 109; ADB roč. 41, s. 239-244; ContEras roč. 3, s. 364-365; BAUTZ, F. W. (ed.). *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*. roč. 12. Hamm : Bautz, 1997, s. 1003-1013. www.bautz.de/bbkl.

78 Rudolf Agricola; Baumann (1490–1521): NDB roč. 1, s. 103.

79 Stephanus Taurinus; Stieröxel (Zwittau, 1480? – Sibiu, 1519): okolo r. 1495 začal študovať v Olomouci, kde ho podporoval Stanislav Thurzo. Roku 1501 ho poslal na univerzitu do Viedne, kde bol žiakom Conrada Celtisa a Vadiana. Od r. 1511 bol právnym poradcom ostrihomského arcibiskupa Tomáša Bakócza; sprevádzal ho na jeho diplomatických cestách. Od 1517 bol kanonikom v Alba Iulii a vikárom vedľa Františka Várdaiho. O Dózsovom povstaní začal písať ešte počas pobytu v Ostrihome, ale svoj epos (*Stauromachia*) dokončil až v Sedmohradsku krátko pred smrťou.

80 ROTHKEGEL, 2007, s. 7, 47, 59-67.

81 Ioannes Sylvester: Rosarium celeste virginis Marie patrone regni Vngarie. (Cracoviae, 1527, per Matthiam Scharffenberg), venované jágerskému biskupovi Šimonovi Erdődymu, spolu s dvoma básňami Ľudovíta Szegediho. RMK III. Nr. 274; 7349; V. ECSEDY, 2000, s. 334 (Nr. 39); Sylvester uverejnil ďalšiu báseň v: Statius Papinus: Syluae cum scholijs a Leonardo Coxo Anglo adiectis. (Impressum Graccouię [!] per Mathiam Scharffenberger. In aedibus domini Marci bibliopole, ciuis Cracouiensis. eiusdemque expensis anno domini. millesimo quingentesimo vigesimo septimo.) ESTREICHER, roč. 39, s. 224; V. ECSEDY, 2000, s. 334 (Nr. 40).

82 Joannes Honterus: De grammatica libri duo. Cracoviae, per Mathiam Scharffenberg. MDXXX. RMK III. Nr. 281, 7351; ESTREICHER, roč. 18, s. 259; V. ECSEDY, 2000, s. 336 (Nr. 46). Aj ďalšie vydania: Honter (Ioannis Coronensis): Rvdimentorvm Cosmographiae libri duo. Quorum prior Astronomiae, posterior Geographiae principia, breuissime complectitur. (Cracoviae Mathias Scharfenbergivs Excudebat. M.D.XXX.) RMK III. Nr. 282; ESTREICHER, roč. 18, s. 261; V. ECSEDY, 2000, s. 336 (Nr. 47).

83 NETOLICZKA, Oskar (ed.). *Johannes Honterus' ausgewählte Schriften*. Wien, 1898, s. 209; ETE roč. 2, s. 257-258.

1. rodáci z Uhorska po kratšom či dlhšom pobyte v zahraničí sa obvykle vrátili do svojej rodnej krajiny a väčšinou tu aj zomreli, ale v každom prípade udržiavali veľmi úzke kontakty so svojím rodným mestom;
2. cudzinci bez výnimky začali svoju dvorskú alebo mestskú kariéru ešte pred Moháčom v období vlády Jagelovcov, ale väčšina z nich sa neskôr vrátila do svojej rodnej krajiny a tam dosiahli významnú kariéru;
3. najmenej častý, ale predsa len troma krásnymi životopismi a životnými dielami dokumentovateľný typ (Eck, Wernher, Guglinger) predstavujú cudzinci, ktorí počas desaťročí pôsobenia získali uhorské šľachtictvo alebo meštianske právo a boli, ako poznamenal na konci 16. storočia historik Mikuláš Istvánffy, *in numerum Ungarorum adsciti (do radov Uhrov včlenení).*[84]

Tento humanistický kruh sa v prvom rade viazal k nemeckému meštianskemu obyvateľstvu, dvorské kontakty sa vytvárali až v druhom slede. Výrazne sa odlišuje od humanistov jagelovského dvora, napríklad od diplomatov Jacoba Pisa a Hieronyma Balba či od štipendistov Juraja Szatmáriho, študovaných na univerzitách v Itálii, a to najmä v pôvode, prestíži, záujmoch a neskoršom osude.

Markus Hein nedávno veľmi presne vystihol fakt, že príslušníci humanistických kruhov sa zákonite nemuseli automaticky stať reformátormi, predsa malo obrovský význam, že jednotlivé nitky kontaktného systému, aj keď mali rozličnú úroveň a zameranie, sa predsa len zbiehali v jednom bode: spájali nemecky hovoriacich vzdelancov, humanistov, exponentov vysokej politiky a zástancov evanjelického hnutia – v rôznych na seba sa viažucich vrstvách, katalyzujúc vplyvy, sprostredkúvajúc informácie, vieroučné idey, estetické hodnoty, osobné uplatnenie a politické vplyvy. Rovnako ani patróni nevystupovali ako iniciátori alebo organizátori, ale jednoducho len svojou prítomnosťou, váhou svojej verejnej funkcie pozdvihovali úlohu a hodnotu tejto siete.[85]

Preklad: Tünde Lengyelová

84 ISTHVANFI, Nicolaus. *Historia regni Hungariae post obitum Matthiae Corvini regis [...] libris 34 [...] descripta*. Viennae-Pragae-Tergesti, 1758, s. 194.

85 HEIN, Markus. Maria von Habsburg, der ungarische Hof und die Reformation in Ungarn. In FUCHS – RÉTHELYI, 2007, s. 272.

Vzťahy olomouckého biskupa Stanislava I. Thurza s Uhorskom

Martin Rothkegel

1. Stanislav I. Thurzo a humanisti v jagelovskom Uhorsku

Dňa 1. februára 1526, necelý polrok pred bitkou pri Moháči, napísal Jakob Piso, sedmohradský humanista a vychovávateľ na budínskom dvore (zomrel 1527), list svojmu starému priateľovi z čias spoločných štúdií v Taliansku, Erazmovi Rotterdamskému. V srdečnom liste Piso opisuje rozhovor s vratislavským biskupom Jánom IV. Thurzom a jeho bratom Stanislavom, biskupom v Olomouci, ku ktorému došlo niekoľko rokov predtým, počas návštevy oboch bratov na Budínskom hrade: *„Pred ôsmimi rokmi, keď som ešte býval v kráľovskom paláci, prišli ma raz obaja navštíviť, ako je zvykom medzi učencami. Na stole ležalo zopár tvojich kníh (už neviem, ktoré to boli). A kým v nich listovali a podrobnejšie si ich pozerali, odrazu sa obaja súčasne spýtali, aký názor mám na Erazma. Ich otázky boli ešte naliehavejšie, keď zistili, že som s tebou kedysi strávil veľa času. O tom som im nielen porozprával, ale ukázal som im aj list, ktorý si mi raz poslal zo Sieny do Ríma a ktorý uchovávam ako zlatý klenot. Ten obaja veľadôstojní biskupi nielenže láskali svojimi rukami, ale dokonca aj bozkami, a stále znova ho s najväčšou horlivosťou čítali. Potom už vôbec nebolo ťažké prehovoriť ich, aby sa s tebou pustili do výmeny korešpondencie, čo po nie príliš dlhom čase aj urobili – a to takým veľkorysým spôsobom, aký by som sa im nikdy neopovážil pripisovať, lebo na teba pamätali nielen listami ale aj najrozmanitejšími darmi.“*[1]

Návšteva oboch biskupov v rezidencii česko-uhorskej jagelovskej ríše pripadla na rok 1518 alebo 1519, teda na dobu, keď ich mladší nevlastný brat Alexej I. Thurzo (1490–1543) začínal svoju kariéru na dvore. Ako sa zdá, nebolo to ani prvé a ani jediné stretnutie Stanislava I. Thurza s príslušníkmi budínskeho humanistického krúžku.

Český humanista Jan Šlechta ze Všehrd (1466–1525) sa v jednom svojom liste Stanislavovi I. Thurzovi z roku 1522 ohliadol na čas strávený v česko-uhorskej kancelárii. Napísal v ňom, že „pred dvadsiatimi rokmi,“ teda roku 1502, keď ešte u vznešeného kniežaťa, nebohého Ladislava, uhorského a českého kráľa vykonával úrad sekretára, napísal formou dialógu stať s názvom *Microcosmus* a poslal ju Thurzovi s prosbou o jej prísnu učenú kritiku. On však rukopis neskrášlil očakávanými asteriskmi a obeliskmi na okrajoch, ale ponechal si ho s tým, že mu napísal vľúdny list, v ktorom mu zablahoželal. Roku 1522 Šlechta venoval toto, už viackrát prepracované dielo (ktoré sa nám, žiaľ, nezachovalo) znova Thurzovi.[2]

O tri roky neskôr, roku 1505, venoval Augustín Olomoucký (alias Augustinus Käsenbrod, Augustinus Olomucensis alebo Moravus), kráľovský sekretár v Budíne, ktorý sa narodil v Olomouci, Stanislavovi I. Thurzovi rukopisnú zbierku životopisov olomouckých biskupov. Tento *Catalogus episcoporum Olomucensium*, ktorý vyšiel roku 1511 aj tlačou,[3] dokladá spolu so Šlechtovými svedectvami pre rok 1502 a s Pisovými dokladmi týka-

1 Jakob Piso Erazmovi Rotterdamskému, Budín, 1. február 1526, In: STAFFORD ALLEN, Percy (Hg.). *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami denuo recognitum et auctum,* Tom. 6 (1525–1527), Oxonii 1926, 255, Nr. 1662.

2 Jan Šlechta Stanislavovi Thurzovi, Kostelec nad Labem, 30. apríl 1522, vydané in: Martin ROTHKEGEL. *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó. Eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts*. Hamburg u.a. 2006 (Hamburger Beiträge zur neulateinischen Philologie, 5), s. 184-193, č. 34, tu 187.

3 Augustinus Olomucensis Stanislavovi Thurzovi, Budín, 29. november 1505. In: tamtiež, s. 100-102, č. 6; Thurzova odpoveď z 11. januára 1506 tamtiež, s. 103f, č. 7. Údaj o roku 1505 sa nachádza v pergamenovom rukopise *Catalogus*, Zemský archiv v Opavě, pracoviště Olomouc, Metropolitní kapitula v Olomouci, kniha 60 (súčasný odpis dedikačného exemplára), chýba však v tlači: *CATALOGVS* | | *EPISCOPORVM* | | *OLOMVCENSIVM.* | | Wien: Hieronymus Vietor und Johann Singriener, 1511.

júcimi sa rokov 1518/19, že Stanislav I. Thurzo počas poldruhého desaťročia pred bitkou pri Moháči udržiaval humanisticky štylizované priateľské a patrónske vzťahy s príslušníkmi vtedy prekvitajúceho humanistického krúžku v rezidenčnom meste Budíne.

Zdá sa však, že mimo budínskeho krúžku nie sú k dispozícii žiadne pramenné doklady o osobných vzťahoch Stanislava I. Thurza s ostatnými humanistami v Uhorsku v čase pred Moháčom, napríklad o vzťahu k jeho humanisticky vzdelanému bratancovi Žigmundovi Thurzovi (1503 biskup v Nitre, 1505 v Sedmohradsku, 1509 vo Veľkom Varadíne, zomrel 1512)[4] alebo s humanistami z prostredia Alexeja I. Thurza, ako boli Hieronymus Balbus (okolo 1450 – po 1522) alebo Valentín Ecchius (Valentin Eck, 1494–1550).[5] Pokiaľ ide o úroveň humanistickej *amicitia* kultúry, ktorú Stanislav I. Thurzo pestoval, teda aspoň pokiaľ sa odzrkadľuje v jeho – iba fragmentárne zachovanej – korešpondencii s humanistami, potom sa zdá, že hlavným uzlom, prostredníctvom ktorého olomoucký biskup nadväzoval vzťahy smerom do Uhorska, bola kráľovská česko-uhorská kancelária.[6] Toto zistenie je možno prekvapujúce, lebo by sa vlastne bolo možné domnievať, že Stanislavovi I. Thurzovi sa od malička ponúkali rozličné príležitosti na kontakty s krajinami uhorskej koruny.

2. Rodinné a obchodné vzťahy s Uhorskom

Budúci olomoucký biskup, ktorý sa narodil v rokoch 1471/72 v Krakove ako syn banského podnikateľa Jána III. Thurza (1437–1508), vyrastal v rodine, ktorá za svoje bohatstvo ďakovala podnikom v stredoslovenských banských mestách a ktorú navyše mnohí súčasníci pokladali za uhorskú, popr. za patriacu do uhorských krajín.[7] Na Spiši, ktorý Uhorské kráľovstvo dalo do zálohu poľskej korune, vlastnili Thurzovci neďaleko Levoče, kde sa v prvej polovici 15. storočia začal hospodársky vzostup rodiny, statok Betlanovce (nem. Bethlensdorf, maď. Bethlenfalva), a preto si mohli nárokovať príslušnosť k uhorskej šľachte. V poľskej kronike Jodocusa Ludovica Decia (1485–1545) sa v odkaze na vlastníctvo Betlanoviec v každom prípade uvádza o otcovi Jána III. Thurza, že ten bol uhorským zemanom. Príslušnosť k *natio Hungarica* však nemusela bezpodmienečne znamenať zna-

4 O Žigmundovi Thurzovi porovnaj najnovšie SAKTOROVÁ, Helena. *Turzovské knižnice (Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Turzovcov),* Martin 2009, s. 130-132, (uvedenie staršej literatúry; zoznam dedikácií tlačí Aldusa Manutia a diel padovských učencov Antonia Gazia a Raffaela Regia); Žigmundovi Thurzovi je určená aj dedikácia básne Pavla z Krosna (Paulus Crosnensis), ktorá je pre tlačovú chybu v prvotlači omylom považovaná za dedikáciu Stanislavovi Thurzovi, porovnaj *PAVLI CROSNENSIS RVTHENI ARTIVM LIBERALI=||um magistri. Poetaeq(ue) qua(m) suauissimi Panegyrici ad diuu(m) Ladislau(m) Pan=||noniae regem uictoriosissimu(m)...*, Wien: Johannes Winterburger, 1509, Bl. g_5^v–g_6^r: *Ad dominum Stanislaum* [recte: Sigismundum] *Thurzo, praepositum Vardiniensem*.

5 Pokiaľ ide o vzťahy mladého Alexeja Thurza s humanistickými učencami, porovnaj GLOMSKI, Jacqueline. *Patronage and humanist literature in the age of the Jagiellons. Court and career in the writings of Rudolf Agricola Junior, Valentin Eck, and Leonard Cox*. Toronto 2007, passim; ďalej: KATONA, Tünde. *Caritas und Memoria. Eine Leutschauer Stiftung im Dienste der Bildungsförderung in der Zips des 16. Jahrhunderts.* München 2011 (Buchreihe der Kommission für Geschichte und Kultur der Deutschen in Südosteuropa, 41), s. 13-32.

6 Okrem už uvedených textov sú v ROTHKEGEL, 2006, zhromaždené ďalšie latinské listy od osôb z Uhorska alebo adresované osobám v Uhorsku: č. 56 (Františkovi Révayovi, 7. júl 1530), č. 57 (tomu istému, 4. október 1530), č. 58 (tomu istému, 11. október 1530), č. 59 (tomu istému, 23. november 1530), č. 66 (Alexejovi Thurzovi, 24. apríl 1533), č. 72 (Ianus Dubravius Antonovi Fuggerovi na Červenom Kameni, 1535), č. 75 (Johannesovi von Weeze, 23. február 1538), č. 96 (Alexejovi Thurzovi, po 17. marci 1539), Nr. 101 (Františkovi Frangepánovi, 28. novembra 1538), č. 102 (Alexejovi Thurzovi, 28. novembra 1539), č. 105 (Alexejovi Thurzovi, [marec 1540]), č. 114 (Alexejovi Thurzovi, nedatovaný). Okrem týchto zachovaných listov musela jestvovať podstatne rozsiahlejšia korešpondencia, lebo Stanislav Thurzo sa v listoch tretím osobám často zmieňuje o novinkách, ktoré sa dozvedel z Uhorska, k tomu porovnaj pozn. 20.

7 Pokiaľ ide o vzostup rodiny Thurzovcov, porovnaj prehľad v LAMBRECHT, Karen. Aufstiegschancen und Handlungsräume in ostmitteleuropäischen Zentren um 1500. Das Beispiel der Unternehmerfamilie Thurzó, in: *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 47, 1998, s. 317-346; najnovšie k tomu: KATONA, 2011, s. 8-13.

Lucas Cranach st.: Oltárna tabuľa Sťatia sv. Kataríny s erbom donátora, olomouckého biskupa Stanislava Thurza. 1515. (Olomouc, Arcibiskupství – Kroměříž, Arcibiskupský zámek a zahrady)

losť maďarského jazyka, lebo Decius uviedol o Jánovi III. Thurzovi iba toľko, že ovládal poľštinu, nemčinu a latinčinu, maďarčinu však neuvádza.[8]

Pokiaľ ide o Stanislava I. Thurza, nejestvuje doklad o tom, že on sám by sa označoval ako *Hungarus,* alebo že by ho tak označovali jeho súčasníci, rovnako málo odkazov jestvuje o tom, že by ovládal maďarský jazyk. V krakovskom rodičovskom dome vyrastal zrejme v troch jazykoch, ktoré uvádza Decius, teda v nemčine, poľštine a latinčine. Medzi rokmi 1485 a 1488 bol imatrikulovaný na univerzite vo svojom rodnom meste, získal kanovnícku prebendu a roku 1497, štyri roky pred dovŕšením minimálneho veku tridsiatich rokov, predpísaného kanonickým právom, sa stal na základe pápežského vymenovania biskupom olomouckej diecézy. V správe statkov biskupstva a v každodennom živote biskupských rezidencií vo Vyškove a Kroměříži prevládal český jazyk,[9] naučiť sa ho Thurzovi vďaka jeho znalosti poľštiny iste nespôsobilo nijakú námahu. V osobných listoch vzdelaným priateľom a príbuzným Thurzo používal latinčinu, príležitostne však aj nemčinu. Takmer sedemdesiatročný biskup tak ešte krátko pred smrťou v roku 1540 nadiktoval po nemecky list, adresovaný jeho o dve desiatky rokov mladšiemu nevlastnému bratovi Jánovi Thurzovi mladšiemu (1492–1558), pánovi Pštinského panstva.[10]

Teda práve nemčina mohla byť najskôr považovaná za vlastný materinský jazyk v krakovskom rodičovskom dome, kým po maďarsky sa naučili iba jednotliví členovia rodiny. Jodocus Ludovicus Decius vyzdvihuje najmä jazykové znalosti staršieho Stanislavovho brata, Juraja III. Thurza (1467–1521), ktorý okrem latinčiny, nemčiny a poľštiny ovládal práve aj maďarčinu.[11] To zrejme súvisí s jeho dlhoročnou činnosťou vo funkcii kremnického komorského grófa, lebo kým v styku s baníkmi a mestskými radcami banských miest postačovala nemčina, znalosť maďarčiny navyše znamenala rozhodujúcu výhodu pri stretnutiach so zástupcami uhorskej šľachty na snemoch i na dvore. Kým Juraj sa spoločensky a kultúrne primárne orientoval ešte na habitus meštianskeho nemeckého kupca a od roku 1517 žil ako veľkoobchodník v ríšskom meste Augsburgu, o dvadsaťtri rokov mladší Alexej si cieľavedome osvojoval životné spôsoby a jazyk uhorskej šľachty. Hieronymus Balbus roku 1517 vo svojej vyslovene dvojzmyselnej chvále vyzdvihol, že Alexej nielen že plynulo zvláda maďarčinu, ale vďaka svojmu pružne prispôsobivému oportunizmu je mimoriadne nadaný na život na dvore.[12] Vďaka týmto talentom Alexej skutočne v nasledujúcich rokoch razantným spôsobom stúpal a získal napojenie nielen na šľachtické kruhy, ale prenikol aj do úzkeho okruhu popredných magnátov.

Už tieto tri príklady: Stanislav, Juraj a Alexej ukazujú, že dobový vzťah bratov Thurzovcov ku geografickému priestoru Uhorského kráľovstva, k maďarskému jazyku a k uhorskej šľachte nadobudol v závislosti od konceptu ich života rozličnú individuálnu podobu. Stanislav nám pre svoje skoré určenie pre duchovný stav od samého začiatku pripadá ako

8 DECIUS, Jodocus Ludovicus. *CONTENTA || DE VETVSTATIBVS POLONO/||RVM. LIBER I.|| DE IAGELLONVM FAMILIA.|| LIBER II.|| DE SIGISMVNDI REGIS TEMPO/||RIBVS LIBER III.||*, Krakov : Hieronymus Vietor, 1521, p. LXIII (k roku 1508): *Sub Octobre vero die decima Ioannes Thurzo de Betlemvalva apud Novam Civitatem Hungariae febribus correptus supremum clausit diem. Vir cum honoris praefatione semper nominandus, natione Hungarus, genere nobilis, sed dudum varia fortuna vexatus, illud idem Polonicum atque Germanicum vulgare expedite sciens, litteris Latinis haud vulgariter doctus, ab initio in Polonia fortuna adiutus.*

9 Archívne dokumenty (prevažne české) biskupskej správy sú rozsiahlym spôsobom vyhodnotené v prácach Tomáš BALETKA. Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540). In: *Opera historica* 7, 1999, s. 361-382; Tomáš BALETKA. Vyškov za olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), in: *Vyškovský sborník* 2, 2001, 31-53; Tomáš BALETKA. Disiecta membra k církevní správě na Moravě v 1. polovině 16. století. In: *XXVII. Mikulovské sympózium: Vývoj církevní správy na Moravě*, 9.-10. října 2002. Brno 2003, s. 125-131; Tomáš BALETKA. Dvůr olomouckého biskupa Stanislava Thurza (1497–1540), jeho kancelář a správa biskupských statků. In: *Sborník archivních prací* 54/1, 2004, s. 3-236.

10 Porovnaj Ianus Dubravius Alexejovi Thurzovi, Kroměříž, 30. apríl 1540, in: ROTHKEGEL, 2006, s. 336-338, Nr. 115, tu s. 337.

11 DECIUS, 1521, p. LXIIII (k roku 1508, spomína synov Jána Thurza z prvého manželstva): *Georgium, comitem camerarium montium Hungariae ... Latinae, Germanicae, Polonicae, Hungaricae linguae peritus.*

12 Hieronymus Balbi Jakubovi Fuggerovi, Budín, 27. máj 1517. In: WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani, pars III complectens seriem praecipuorum Scepusii magistratuum ecclesiasticorum et politicorum.* Posonii et Cassoviae 1778, s. 81n, tu 81: *qui et commercium linguae Hungaricae callet et in hac aula est admodum versatus, ad uniuscuiusque studia etiam et voluntates facile se accomodare potest.*

menej zapojený do hlavného podnikania rodiny, ktorým bolo hutnícke spracovanie medi a získavanie striebra, ktoré Thurzovci vykonávali až do roku 1526 spoločne s augsburskými Fuggerovcami v stredoslovenských banských mestách, pričom sa v primerane malej miere zaoberal uhorskými záležitosťami. Skutočnosť, že Stanislav sa priamo nepodieľal na podnikaní, možno rozpoznať aj z mála písomností vo fuggerovskom archíve v Dillingene, ktoré sa ho týkajú a ktoré olomouckého biskupa uvádzajú iba ako sprostredkovateľa v istom dedičskom spore.[13]

To však v nijakom prípade neznamená, že Stanislav I. Thurzo nemal záujem o profánne činnosti, akou bolo baníctvo. Tento vysoký duchovný hodnostár bol výslovne ekonomicky zručný, veď roku 1497 prevzal hospodársky úplne rozvrátené biskupstvo a celé roky sa rozvážne zaoberal jeho ozdravovaním.[14] Navyše humanistovi pristala zvedavosť zameraná na pôsobivé monumenty prírody a techniky. Thurzo iste nenechal v mladom veku bez povšimnutia, že „arcihumanista" Konrad Celtis počas svojho krakovského pobytu (1489–1491) navštívil soľné bane v Bochnii a Wieliczke. V roku 1522 je doložená Thurzova návšteva banského mesta Banskej Bystrice, a po povstaní banskobystrických baníkov v rokoch 1525/26 intervenoval prostredníctvom svojho dvorského sudcu Jána Chorynského z Ledskej v prospech uväznených povstalcov.[15] Jeho nevlastný brat Ján mladší mu dokonca roku 1540 poslal na posúdenie kusy rudy z bane, do ktorej chcel investovať. Stanislav považoval vzorky za mnohosľubné, dal mu však aj radu, aby sa chránil pred podvodmi baníkov, ktorí zvyknú investorov prekabátiť nerealistickými sľubmi a sfalšovanými vzorkami minerálov.[16]

Nejestvuje žiadny odkaz, že by Stanislav Thurzo počas svojho dlhého episkopátu sám investoval na uhorskom území. Od Alexeja Thurza si dával pravidelne dovážať víno z Horného Uhorska do biskupskej rezidencie v Kroměříži. Takisto dodávky vína určené Jánovi Thurzovi mladšiemu do Sliezska smerovali cez Kroměříž. Na oplátku sa Stanislav staral, aby manželka Alexeja dostávala od Jána lososy (ktoré sa vtedy v Sliezsku lovili).[17] Celkovo však boli hospodárske styky biskupskej rezidencie so Sliezskom, do ktorého politického teritória hranice olomouckého biskupstva vybiehali, neporovnateľne intenzívnejšie, ako kontakty s Uhorskom.[18] Silnejšiemu zameraniu na Sliezsko, ktoré možno pozorovať na úrovni hospodárskych vzťahov, tendenčne zodpovedá Thurzova latinská korešpondencia, ktorej najdôležitejšia spravodajská trasa sleduje diaľkovú obchodnú cestu Vratislav – Olomouc – Viedeň a v rámci ktorej zaberá písomný styk s humanisticky vzdelanými Slezanmi podstatne väčší priestor, ako korešpondencia s humanistami a šľachticmi v Uhorsku, príp. ďalších uhorských krajinách.[19]

13 Porov. von PÖLNITZ, Götz Freiherr. *Anton Fugger*. 3 zv. Tübingen 1958–86 (Schwäbische Forschungsgemeinschaft bei der Kommission für bayerische Landesgeschichte; Studien zur Fuggergeschichte), Zv. 1, s. 554, pozn. č. 38 (27. marec 1531: Stanislav Thurzo ručí za dlhy Alexeja Thurzu u Fuggerovcov); s. 607n, pozn. č. 114 (5. september 1534: snahy Stanislava Thurzu o urovnanie dedičských sporov svojho synovca Konráda Krupecka z Krakova); s. 643, pozn. č. 70 (8. máj – 26. jún 1534: o tom istom); s. 664, pozn. č. 23 (30. október 1534: o tom istom); zv. 2/1, s. 343, pozn. č. 59 (18. apríl 1534: o tom istom); s. 356, pozn. č. 88 (7. september - 31. október 1537: o tom istom); s. 361n, pozn. č. 107 (3. november 1537 – 7. január 1538: o tom istom); s. 382, pozn. č. 7 (18. február 1538: o tom istom); s. 384, pozn. č. 17 (28. marec 1538: o tom istom).

14 Porov. BALETKA, 1999, s. 135-160.

15 Porov. RATKOŠ, Peter. *Povstanie baníkov na Slovensku roku 1525–1526*. Bratislava 1963, s. 247; k Chorynskému porov. BALETKA, 1999, s. 56n.

16 Stanislav Thurzo Jánovi Thurzovi mladšiemu, Kremsier, 13. február 1540. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 320n., Nr. 103.

17 Alexejovi Thurzovi, [Olomouc, marec 1539]. In: tamtiež, s. 308-310, č. 96 (Stanislav žiada Alexeja o dodávku vína pre seba a Jána mladšieho, Ján dodá Alexejovi lososy); Jánovi Thurzovi, Kremsier, 13. február 1540. In: tamtiež, s. 320n, č. 103 (Ján má bezodkladne dodať lososy Alexejovi).

18 Porov. MACŮREK, Josef. Turzonowie na Morawach i na Śląsku w końcu XV i w pierwszej połowie XVI wieku. Z historii stosunków czesko-polskich w okresie humanizmu. In: *Śląski kwartalnik historyczny Sobótka* 14, 1959, s. 25-47; MACŮREK, Josef. Humanismus v oblasti moravsko-slezské a jeho vztahy ke Slovensku v 2. polovině 15. a počátkem 16. století. In: Ľudovít HOLOTÍK – Anton VANTUCH (eds.). *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15.–16. storočí,* Bratislava 1967, s. 332-355.

19 Porov. ROTHKEGEL, 2006, s. 64-69.

3. Uhorsko po Moháči v zrkadle korešpondencie Stanislava I. Thurza

Kým vedecké a obchodné vzťahy olomouckého biskupa s Uhorskom neboli intenzívnejšie, ako jeho styky s ostatnými krajinami, susediacimi s jeho diecézou, od dvojitej voľby kráľa roku 1526 venoval Thurzo mimoriadnu pozornosť politickému osudu Uhorska a odvráteniu tureckého nebezpečenstva.[20] Už roku 1501 požadoval ofenzívnu líniu proti tureckej politike kráľa Vladislava zameranú na zabránenie vojne.[21] V obrane proti Osmanskej ríši videl Thurzo najvznešenejšiu úlohu európskych kniežat, teda nebola to iba humanisticky štylizovaná zdvorilosť, ale výraz maximálnej angažovanosti, keď Thurzo roku 1539 ďakoval sliezskemu poetovi Johannesovi Langovi (1503–1567) za zaslanie elégie Ad Iesum Christum (Viedeň 1539), poetickej výzvy na ofenzívu proti Turkom: *„Preto horlivo schvaľujeme prospešný a svätý úmysel nabádať a povzbudzovať všetky kniežatá kresťanského sveta a všetkých ostatných mocných, ako aj naliehať na nich týmto zbožným a svätým prejavom, aby sa po všetkých tých porážkach, ktoré utrpeli, a napriek všetkej tej biede, do ktorej upadli, konečne kajali a znova si uvedomili, čo to znamená byť kresťanským kniežaťom a prísahou byť spojený s Kristovým menom, a aby tak spoločným postupom a účinnou pomocou striasli tohto spoločného, nadovšetko krutého nepriateľa a tyrana celého kresťanstva zo svojich pliec i z pliec svojich potomkov.“*[22]

Thurzova reakcia na bitku pri Moháči v auguste 1526 sa nezachovala. Pravdepodobne aj tak nechápal dosah bitky pri Moháči ako epochálny predel. Udalosti roku 1541, ktoré mali za následok premenu centrálneho Uhorska na turecký pašalík, už nemal zažiť. Niekoľko mesiacov pred smrťou na jar 1540 síce vyjadril pochmúrne tušenie, že keby sultán chcel obsadiť Uhorsko a Moravu, nenarazil by na žiadny odpor, ktorý by stál za reč, a naopak, sedliaci, vyčerpaní daňovým bremenom, by ho skôr vítali.[23] Napriek tomu však Thurzo zrejme do poslednej chvíle počítal s tým, že kráľovstvo, ktoré bolo od roku 1526/27 rozdelené medzi Jána Zápoľského a Ferdinanda I., sa v dohľadnom čase znova zjednotí pod vládou Habsburgovcov, či už vďaka víťazným vojnám, alebo zásluhou diplomacie.

Stanislav I. Thurzo ani významne neprispel k politickým dejinám Uhorska, a ani jeho latinská korešpondencia (s výnimkou niektorých konkrétnych detailov) nie je zaujímavá ako prameň k politickým dejinám Uhorska či jednotlivým udalostiam v ich rámci *(Ereignisgeschichte, histoire événementielle – podľa školy Annales)*. Podstatne zaujímavejšie je jeho subjektívne vnímanie a hodnotenie správ, ktoré z Uhorska alebo o Uhorsku dostával, ako aj zážitkov a skúseností, ktoré pre neho znamenali osobné kontakty s uhorskými záleži-

20 Navyše k listom uvedeným v pozn. 6 od osôb v Uhorsku alebo adresované osobám v Uhorsku, obsahujú nasledujúce listy vydané v ROTHKEGEL, 2006, správy o udalostiach v Uhorsku a o bojoch proti Turkom: č. 62 (Erazmovi Rotterdamskému, 8. august 1532), č. 63 ([Jiřímu Žabkovi], 4. február 1533), č. 64 (Casparovi Ursinovi Veliovi, 28. február 1533), č. 65 ([Johannesovi Magnovi], marec 1533), č. 67 (Jakubovi von Salza, 11. máj 1533), č. 80 (Georgovi von Logau, december 1538), č. 86 (tomu istému, 24. február 1539), č. 94 (tomu istému, marec 1539), č. 95 (tomu istému, 17. marec 1539), č. 98 (tomu istému, 1. jún 1539).

21 Konradovi Altheimerovi, kapitulnému dekanovi v Olomouci, Kroměříž, apríl 1501. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 97n, č. 4, tu 98: *Oracionem coram regia maiestate a Venetis habitam* [Sebastiano Giustiniani, Oratio habita coram Vladislao rege Pannoniae, Venedig 1500] *libenter vidimus et perlegimus, satis prolixa est, elegans, docta et ornata, sed aliis opus est contra Turchas quam vis. Prout inquit Marcialis: ‚Carne opus est, si satur esse velis'* [Epigr. 13, 2, 6].

22 Johannesovi Langusovi, Olomouc, 4. marec 1539. In: tamtiež, s. 296-298, č. 88, tu 296, ďakuje Langusovi za zaslanie jeho elégie, v ktorej Langus vyzýva na ofenzívu proti Turkom: *Probamus igitur vehementer hoc salutare et sanctum institutum tuum, qui universos Christiani nominis principes atque alios primates omnes mones, hortaris atque hac pia et divina oracione urges, ut iam tandem post tot acceptas clades et calamitates perpessas aliquando resipiscant atque principes Christianos se esse et in nomen Christi iurasse agnoscant atque hunc communem tocius Christianitatis crudelissimum hostem et tyrannum a suis atque posterorum suorum cervicibus uno omnium concordi consilio atque presidio presenti deturbent.*

23 Alexejovi Thurzovi, Kroměříž, 28. november 1539. In: tamtiež, s. 318-320, č. 102, tu 319: *Imperator Turcarum neminem expectabit, paratus instructus hostis iste, quocunque diverteret. Nisi Dominus Deus solita sua pietate nos protexerit, de illis actum erit. Priusquam enim nos arma acceperimus aut Germani principes ad nos pervenerint, Turcarum rabies late et longe interea diffundetur, ferro, igne et solita crudelitate obvia omnia devastantes. Sera sunt nimis nostra ista consilia: Ubi sunt nostri comeatus, ubi equi, arma, duces, exercitus, ubi nervi belli et alia infinita necessaria? Coloni preterea nostri anteactis annis omnibus spoliati facultatibus porrigent pocius manus hosti, quam cum ultimo suo atque suorum periculo cum illis decertent.*

Dielňa františkánskeho kláštora v Olomouci: Procesia v Olomouci na vyobrazení v Pasionáli Jana Kalivodu zo Švábinca. 1525. (Metropolitní kapitula u sv. Václava v Olomouci – Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc)

tosťami. Na základe – celkovo iba veľmi fragmentárne – dochovaných prameňov chceme v ďalšom texte na základe interpretácie prameňov a pomocou hypotéz podniknúť pokus priblížiť sa takému vnímaniu Uhorska, ktoré bolo vlastné Stanislavovi I. Thurzovi. Zvolili sa na ten účel tri tematické hľadiská.

3.1 Ferdinandov nárok na Uhorské kráľovstvo

Ako olomoucký biskup a výsostne vplyvný člen moravskej stavovskej obce, a navyše vďaka trvajúcej sedisvakancii pražského arcibiskupstva aj ako protokolárne najvyššie postavený prelát krajín Českej koruny[24] sa Thurzo počas interregna roku 1526 aktívne podieľal na tom, aby sa na moravskom zemskom sneme 18. novembra 1526 v Olomouci dosiahlo rozhodnutie, podľa ktorého by boli Anna Jagelovská a jej manžel Ferdinand Habsburský na základe svojho dedičného práva uznaní ako moravskí panovníci. Zahraničnopolitické hľadiská, ako napríklad situácia v Uhorsku, neboli pre uznanie Ferdinanda ako dedičného pána rozhodujúce. Navyše sa moravské stavy sa zaviazali k tejto interpretácii následníctva s cieľom reagovať na voľbu kráľa, ktorú uskutočnili české stavy bez účasti vedľajších krajín (Moravy, Sliezska a Lužíc).[25] Nárok Jána Zápoľského na Moravu a Sliezsko, predložený moravskému zemskému snemu v novembri 1526, ktorý by viedol k opätovnému rozdeleniu

24 Pokiaľ ide o Thurzovu spoluúčasť na symbolických aktoch súštátia Českej koruny, pozri tamtiež, s. 32-41; ROTHKEGEL, Martin. Zum Humanistenbriefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó. In: Martina FUCHS - Orsolya RÉTHELYI (eds.). *Maria von Ungarn. Eine Renaissancefürstin,* Münster 2007 (Geschichte in der Epoche Karls V., 8), s. 283-291.

25 Moravské stavy mali právo pri zmene dynastií zúčastniť sa na voľbe kráľa (kým v prípade, keď bol dedič trónu naporúdzi, postačovala voľba českými stavmi). Aby sa pri (fakticky nevyhnutnom) uznaní českej kráľovskej voľby z októbra 1526 nevzdali tohto práva, interpretovali Moravania zmenu panovníka ako dedičné nástupníctvo na tróne (hoci to zjavne nebola pravda, lebo české stavy Ferdinandove dedičné právo výslovne odmietli a pripustili niekoľko kandidátov). Porovnaj KAMENÍČEK, František. *Zemské sněmy a sjezdy moravské. Jejich složení, obor působnosti a význam od nastoupení na trůn krále Ferdinanda I. až po vydání obnoveného zřízení zemského (1526–1628),* zv. 1, Brno 1900, s. 95-101; JANÁČEK, Josef. *České dějiny. Doba předbělohorská, 1526–1547,* zv. 1/1, Praha 1971, s. 50n. List Stanislava Thurza Ferdinandovi I. z 3. novembra 1526, ktorý Kameníček (c. d., zv. 1, s. 98) uvádza (odpis sa nachádza vo Viedni, HHStA), v ktorom Thurzo skladá účty zo svojej role v období pred prijatím Ferdinanda ako dedičného panovníka moravskými stavmi, sa autorovi v HHStA, žiaľ, nepodarilo nájsť).

krajín českej koruny, ako to bolo v rokoch 1469/79 – 90, narazil u moravských stavov na odmietnutie.[26]

Kým Ferdinandov nárok na českú korunu vrátane vedľajších krajín bol u moravských stavov nesporný, bol postoj v otázke uhorského následníctva menej jednoznačný. Principiálne sa uznaním dedičného práva Anny a Ferdinanda dalo najavo, že aj v prípade Uhorska bude dedičné právo Habsburga postulované na základe nástupníckych dohôd z roku 1515 (Wiener Erbverbrüderung, pactum confraternitatis) a jeho manželstva s Annou. V tomto zmysle vyslali Moravania zo zemského snemu v Olomouci posolstvo na uhorský snem, ktorý sa mal zísť 25. novembra 1526 v Komárne, aby zvolil Ferdinanda.[27] Na druhú stranu sa istému pozorovateľovi v rovnakých dňoch zdalo, že moravská šľachta je „vojvodovi naklonená a k nemu priateľská (*dem Wayda wol gewandt und gefreundt*)“,[28] teda je v plnej miere uzrozumená s nástupníctvom Zápoľského v Uhorsku a málo naklonená finančne a vojensky podporiť Ferdinanda pri presadzovaní jeho nárokov.[29]

Naproti tomu Stanislav I. Thurzo nemohol mať nijakú akceptovateľnú alternatívu, ktorá by nahrádzala nástupníctvo Habsburgovcov v Uhorsku. Nezachovali sa síce žiadne výslovné vyjadrenia biskupa k otázke uhorského nástupníctva z rozhodujúcich jesenných mesiacov roku 1526 a prvé Stanislavove fragmentárne zachované listy adresované Alexejovi pochádzajú až z apríla 1533, núka sa však možnosť, že olomoucký biskup už len z dôvodu svojich rodinných vzťahov, a najmä pod Alexejovým[30] vplyvom, vystupoval hneď od začiatku v prospech Ferdinanda ako následníka Ľudovíta II.

Okrem týchto rodinných motivácií a argumentu legitimity, vychádzajúceho z dedičného práva kráľovnej Anny, mohli zohrávať istú úlohu aj ďalšie hľadiská. Thurzo bol napriek svojmu vysokému cirkevnému úradu *homo novus*, ktorému musel byť už na základe rodinnej výchovy vzdialený stavovskoštátny konštitucionalistický ideál a krajinský partikularizmus moravských šľachtických rodov. Politickým, hospodárskym a kultúrnym životným priestorom, ktorý Thurza profiloval, nebola Morava, ale česko-uhorská jagelovská ríša vo svojej komplexnosti. Kým záujmy šľachtických stavovských politikov sa často končili na tej-ktorej krajinskej hranici, môžeme u humanistov česko-uhorskej jagelovskej ríše, z ktorých nemalý počet ďakoval za svoju kariéru kráľovskej kancelárii v Budíne, pozorovať afinitu k súštátiu reprezentovanému osobou kráľa ako k celku. V politických traktátoch českého humanistu Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic (1461–1510), ktorý mal úzke kontakty s budínskou kanceláriou, a Jána Dubravia (okolo 1486–1553), ktorý žil ako Thurzov tajomník na biskupskom dvore v Kroměříži, sa propagovala celková politická línia v prospech jagelovskej ríše, ktorej základným kameňom bolo obnovenie jednoty cirkvi rozbitej českou schizmou a posilnenie centrálnej kráľovskej moci.[31]

26 Zápoľského posolstvo moravským stavom, Stoličný Belehrad 14. november 1526, a odpoveď moravských stavov naň. In: *Die böhmischen Landesversammlungen und Landtage vom Jahre 1526 an bis auf die Neuzeit*,. Vydal Královský český krajinský archiv, zv. 1: 1526–1545, Praha 1877, s. 89n, č. 42-43.

27 Porovnaj KAMENÍČEK, 1900, zv. 1, s. 98n.

28 Wilhelm von Riesenberg vojvodovi Ľudovítovi Bavorskému, správa o reakciách v krajinách Českej koruny na korunováciu Jána Zápoľského, Praha, 23. november 1526. In: *Die böhmischen Landesversammlungen*, zv. 1, s. 159, č. 122: *Der erwählt kunig* [Ferdinand] *schreibt her in die Kron* [an die Hauptleute und Stände der böhmischen Kronländer] *und klagt sich des* [der Krönung Zápolyas in Stuhlweißenburg] *und begehrt, man soll überall ufbieten, dass ihm gen Ungern, dem Wayda, niemand us der Kron und zugehörige land zuziehen soll in dienst wider Sein Gnad, als dann als heunt solich brief ausgesandt worden zu allen Ständen. Aber Gott weiss, wie man sich in dem halten wird, dann die Marher und Slezy sein dem Wayda wol gewandt und gefreundt. Gebs Gott, dass ein gut end nehm*.

29 Porovnaj *Velké dějiny zemí Koruny české*, zv. VII: Petr VOREL, 1526–1618, Praha / Litomyšl 2005, s. 76n., o príslušných pochybnostiach českých stavov voči Ferdinandovým uhorským nárokom.

30 Pokiaľ ide o konštelácie záujmov, ktoré už oddávna pútali Alexeja k Ferdinandovi a rodu Habsburgovcov, pozri ERDÉLYI, Gabriella. *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez),* zv. 1: 1526–1532. Budapest 2005, s. 449n (nemecké resumé).

31 Porovnaj tri Hasištejnského listy z rokov 1497/99. In: Jan MARTÍNEK - Dana MARTÍNKOVÁ (eds.), *Bohuslai Hassensteinii a Lobkowicz epistulae*, zv. 1: *Epistulae de re publica*, Leipzig 1969 (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana); Dubraviova „Therobulia“ vznikla pred rokom 1520 ako kniežacie zrkadlo pre Ľudovíta II. In: Miroslav HORNA – Eduard PETRŮ (eds.). *Jan Dubravius, Theriobulia.* Rada zvířat, Praha 1983.

Pokiaľ môžeme na základe týchto indícií predpokladať, že Thurzovo politické myslenie sa vzťahovalo na česko-uhorské usporiadanie vo východnej časti strednej Európy a orientovalo sa na ideály jednotnej vlády a jednotného náboženstva, potom prichádza do úvahy ako garant kontinuity práve Ferdinand.

3.2 Turecká politika Karola V.

Pokiaľ išlo o osud Uhorska, vkladal Thurzo veľké nádeje do Karola V., o ktorom sa domnieval, že má politickú vôľu a je schopný zmobilizovať vojenské zdroje ríše a španielskych krajín s cieľom zabezpečiť kráľovskú moc svojho brata v Uhorsku. Cisár v novembri 1526 skutočne dal príslušný sľub uhorským stavom, aby podporil zvolenie svojho brata za kráľa.

Okrem zorganizovania vojska roku 1532 proti sultánovi, ktorý tiahol proti Viedni (to sa však nedostalo možnosť reálne sa zapojiť do akcie, lebo osmanské jednotky po neúspešnom obliehaní Kőszegu[32] v auguste 1532 odtiahli zasa naspäť), Karol V. nepodnikol žiadne prípravy na to, aby svoj sľub z roku 1532 splnil.[33] Thurzo napriek tomu sledoval s nezmenšujúcim sa optimizmom všetky novinky týkajúce sa cisárovho vojenského a politického úsilia, ktoré bolo možno nejakým spôsobom interpretovať ako túžobne očakávaný rozhodujúci úder proti Turkom. V lete 1530 sa Thurzovi javila časová zhoda medzi diplomatickým úsilím vyslanca Ferdinanda I. v Konštantínopole[34] (ktoré sa v októbri toho istého roku bez úspechu skončilo) a prítomnosťou Karola V. na augsburskom ríšskom sneme ako mimoriadne výhodná príležitosť na znovuzjednotenie Uhorska, lebo cisárova prítomnosť posilnila rokovaciu pozíciu Habsburgovcov vo vzťahu k Turkom.[35] Keď krátko potom, ešte počas trvania ríšskeho snemu, Turci so súhlasom Jána Zápoľského postúpili do stredného Uhorska, Thurzo dúfal, že cisár by mohol vyslať armádu na spätné dobytie Ostrihomu a Budína.[36] Kým o ríšskych kniežatách sa Thurzo vyjadril demonštratívne pohŕdavo,[37] v cisárovi videl – ako bolo tradičné v stredovekej

32 O obliehaní Kőszegu informuje Thurzo v liste Erazmovi Rotterdamskému z 8. augusta 1532. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 245-247, č. 62; takisto in: STAFFORD ALLEN, Percy. *Opus epistolarum Des. Erasmi Roterodami denuo recognitum et auctum*, zv. 10, Oxonii 1941, s. 78n, č. 2699 (s chybným spôsobom čítania l. 35 „Syriam", treba opraviť na „Styriam" = Štajersko/Steiermark).

33 Porov. KOHLER, Alfred. *Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser.* München 2003, s. 166n, 211-217.

34 Porov. GÉVAY, Anton von (ed.). *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken*, zv. 1, 1 diel: *Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1530*, Wien 1838.

35 Františkovi Révayovi, Kroměříž, 7. júl 1530. In: ROTHKEGEL, 2006, č. 56, s. 235-237, tu 236n: *Cuperemus itaque magnopere, ut he novitates, quas ex domino Hyeronimo de Zara dominacio vestra accepit et explorata est, vere et recte essent. Nihil posset omnibus incolis regni Ungarie, quin imo vicinis omnibus provinciis, salutarius esse et iucundius. Multi enim, insignes et pauperes, longa expectacione fatigati et exhausti multisque promissis onusti iam propemodum in ultimam perduci possent desperacionem, verum his omnibus malis benignissimus Deus solita sua incredibili pietate et clemencia exitum optimum et iucundissimum impartiri dignabitur cum diuturna et suavissima consolacione. Ita enim nobis adhuc certissime persuademus, Cesaream maiestatem non abituram ex his provinciis* [Karl V. bol na ríšskom sneme v Augsburgu] *nec redituram in Hyspanias, nisi prius hoc nobile et inclitum regnum paccatum et tranquillum atque securum ab his tyrannis fratri suo carissimo, hoc est principi et regi nostro, consignet et per manus, ut aiunt, restituat felicissimisque auspiciis inauguret*; [o ríšskom sneme v Augsburu] *Cesarea maiestas nulla racione persuadi poterat, nisi ut primum omnium de expedicione contra Turcas facienda tractaretur atque hoc negocio feliciter transacto tandem eciam alia reipublice Christiane negocia tractanda susciperentur.*

36 Františkovi Révayovi, Kroměříž, 11. október 1530. In: tamtiež, s. 239n, č. 58, tu 239, po najnovšom vpáde Turkov do stredného Uhorska dúfa v cisárske vojská, ktoré by dobyli Ostrihom a Budín: *Terruit nos iterum haud mediocriter fama nimis horrenda de novo adventu Turcarum. Aiunt enim nonnulli exploratores affirmantes Hymbray Bassam cum quadraginta milibus peditum, quos ipsi ianiczaros appellant, atque cum ingenti equitatu Budam applicuisse et plures traiecisse Danubium atque recta proficisci Ternaviam, ut illam expugnent et occupent, tandem eciam Moraviam invasuros. Quapropter hortamur dominacionem vestram, dignetur significare et nos cerciores facere, an ita sit necne, et ex Germania an advenerint aliqui novi milites sintve processuri ad capiendum Strigonium et Budam.*

37 Napr. Georgovi von Logau, začiatok januára 1539. In: tamtiež, s. 282-286, č. 81: *Germani principes magnis faccionibus et diviciis et ex mammona iniquitatis* [Lk. 16,9] *auctiores facti Deum contempnunt et homines. Perierunt olim maiores eorum, longe superiores ac diciores istis recencioribus, posset iis quoque idem accidere, nisi resipuerint*; Alexejovi Thurzovi, 28. november 1539. In: tamtiež, s. 318-320, č. 102, tu 319: *ingentes divicie et diuturna pax exagitant hos nonnullos feroces et nimis insolentes Germanos principes iuveniles et inexpertes, qui se putant divos esse et nullis subiacere legibus, decantantes versiculum illum: ‚Sic volo, sic iubeo, sit pro racione voluntas'* [Iuv. sat. 6, 223].

a humanisticky antikizujúcej panovníckej ideológii – osobu so sakrálnou dignitou. Predovšetkým vyjadrenia z roku 1539 približujú, že Thurzo hodnotil prítomnosť cisára v ríši nielen z pragmatickopolitického hľadiska ako indikátor jeho záujmu o situáciu na tureckom fronte, ale navyše dúfal, že vďaka *adventus Caesaris*, telesnej blízkosti cisára, vznikne až akási nadprirodzená a tajuplná ochrana a záchrana kresťanstva.[38]

Takisto správy o úspechoch, prípadne zdanlivých úspechoch cisárskeho loďstva pod velením Andreu Doriu v stredomorskej oblasti sledoval Thurzo s napätím, lebo v nich videl druhú možnosť znovuzjednotenia Uhorska.[39] V apríli 1533 sa od Alexeja dozvedel, že tajné podmienky prímeria,[40] ktoré vo februári 1533 v Konštantínopole dojednalo posolstvo Ferdinanda I., zahrnovali uznanie Ferdinanda za kráľa časti Uhorska zo strany Porty. V tejto klauzule Stanislav nevidel úspech rokovaní, naopak, ju pobúrene odmietol ako zakotvenie rozdelenia Uhorska. Namiesto toho Alexejovi predložil vlastný pohľad na vec: vypracoval si (zrejme na základe mapy) názornú predstavu o najnovších Doriových úspechoch (obsadenie osmanskej pevnosti Koroni v Messénii, ktorú habsburské oddiely dokázali udržať od 10. septembra 1532 do 1. apríla 1534).[41] Pri svojej vedeckej geografickej analýze dospel k poznaniu, že tieto úspechy sú natoľko významné, že sú jasným znamením božieho zásahu v prospech kresťanstva. Tým sa kresťanom priblížilo nielen znovuzjednotenie Uhorska, ale dokonca opätovné dobytie Konštantínopola.[42] O dva týždne neskôr napísal, o čosi skromnejšie, biskupovi vo Vratislavi, že sa dozvedel, že Karol V. by mal Doriove územné zisky vymeniť s Portou v prospech Ferdinanda za panstvo nad celým Uhorskom vrátane Belehradu, ktorý Turci dobyli roku 1522.[43]

38 K tomu porovnaj nasledujúci odsek; ďalej napr. list Alexejovi Thurzovi, Kroměříž, 28. november 1539. In: tamtiež, s. 318-320, č. 102, tu 319, vrúcne dúfa, že cisár príde do Nemecka a privodí zmenu situácie: *Nova de futuro adventu Cesaree maiestatis in Germaniam essent quidem admodum iucunda. Si modo Dominus Deus annueret, ut confestim inicio veris sine multa cunctacione advolare dignaretur.*

39 Medzi pisateľov listov, od ktorých dostával správy o námornej vojne v Stredomorí, patril aj viedenský biskup Johannes Fabri (1478–1541). Stanislav Thurzo preposielal tieto správy adresátom listov v Sliezsku a Poľsku, tak aj hniezdenskému arcibiskupovi Matthisovi Drzewickému (1467–1535), pozri: Drzewicki Johannesovi Dantiscusovi, biskupovi z Chełmna, Hnezdno/Gniezno, 19. októbra 1532. In: POCIECHA Władysław (ed.). *Acta Tomiciana*, zv. 14: 1532, Posnaniae 1952, s. 723n, č. 470, tu 723: *De Gritto adhuc non audimus, quorsum ibit. Scriptum enim nobis est, quod multi, qui Ianussio adhaerebant, ad Caesarem pro gratia tamquam ad asilum confugerunt, quos benigne suscipiens pollicitus est eos non deserere. Scriptum est etiam nobis, quod Doria Macedoniam caede et igne afflixit et quasdam civitates eripuerit. Habuimus etiam litteras a Viennensi episcopo reverendissimo Olomucensi scriptas eandem testantes materiam, his additis, quod circa Bad*[en bei Wien] *Turcarum 14000 milia caesa sunt, qui popularant usque ad Lyncz, quodque Cancianerus 8000 straverit exitialiter. Haec utique, quae hominem alacrem faciunt*.

40 Porovnaj GÉVAY, Anton von (ed.). *Urkunden und Actenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungern und der Pforte im XVI. und XVII. Jahrhunderte. Aus Archiven und Bibliotheken*, zv. 2, 1. diel: *Gesandtschaft König Ferdinands I. an Sultan Suleiman I. 1532–1533*. Wien 1838.

41 K udalostiam v zrkadle správ súčasníkov porovnaj HAMMER, Joseph [Purgstall]. *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*, zv. 3: *Vom Regierungsantritte Suleiman des Ersten bis zum Tode Selim's II., 1520–1574*. Pest 1826, s. 122-140; ZINKEISEN, Johann Wilhelm. *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, zv. 2: *Das Reich auf der Höhe seiner Entwickelung 1453–1574*. Gotha 1854, s. 735-748.

42 Alexejovi Thurzovi, Kroměříž, 24. apríl 1533. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 255-257, č. 66, tu 256: *Reddite mihi sunt... littere vestre..., ex quibus sane intellexi (et ex prioribus quoque) pacem et tranquillitatem conciliatam esse cum Turcarum imperatore. Nihil tamen adhuc perspicio neque invenio, quod firmum sit et stabile, nisi integrum regnum detur et perveniat in manus et dycionem regis nostri, alioqui divisum imperium nullam salutem neque quietem afferre poterit... Preterea si illa vera sunt, que passim predicantur de Andrea Dorea, habet maiestas sua regia divino haud dubie numine disponente rem eximiam atque maximam in manibus suis, cum Turca firmare pacem et ab illo extorquere integrum regnum Ungarie, quum quidem connivente clementissimo Deo magnam partem Peloponnessi et regnum Achaye pene... in potestatem suam idem Andreas redigerit. Multas enim hec insignis et nobilissima insula preclaras vetustas et populosissimas urbes habet* (nasleduje učený výpočet slávnych antických miest) *..., est quoque adiuncta Macedonia, mare ex parte una Egeum, parte altera Yonium, atque istic Ysthmos inter angusta maris positus est... Proinde nihil mirabile nobis videri debet, quum Turca adeo sit modo blandus, mansuetus et placabilis. Novit enim multum sibi interesse in hac insula natura munitissima... et unde facili negocio possit expugnari Constantinopolis. Sunt igitur hec summi Dei inexpectata beneficia et prodigia divina*.

43 Jakubovi von Salza, Kroměříž, 11. máj 1533. In: tamtiež, s. 257-259, č. 67, tu 258n: *Aiunt preterea suam maiestatem annuisse, si Turcarum imperator restituerit totum regnum Ungarie nostro principi una cum illa Alba Regali, quam regi Wladislao sancte memorie eripuerat, illa omnia, que Andreas a Doria expugnavit, Turce reddi debere*.

Po úspešnom ťažení Karola V. v Tunisku roku 1535 sa opäť hovorilo o tom, že by cisár mohol dobyť Konštantínopol. V zime 1538/39 sa očakávania Stanislava I. Thurza na úplné odstránenie osmanského panstva v historicky legitímnom geografickom priestore kresťanstva vystupňovali až na artikulovaný entuziazmus. Ako rozhodujúci faktor očakával zázračný boží zásah. Thurzov chránenec a priateľ, básnik Georg von Logau (okolo 1500–1553), ktorý sa zdržiaval na viedenskom dvore, podával biskupovi pravidelné a podrobné správy o bojoch medzi tureckým loďstvom vedeným Chairuddínom Barbarossom a flotilou „Svätej ligy", v ktorej sa spojili pápež Pavol III., Benátky a cisár (pričom sa nám nezachovali Logauove listy, ale iba Thurzove odpovede).[44] Biskup, ktorý notoricky rád popíjal, výdatne oslavoval prichádzajúce hlásenia o víťazstvách v kruhu svojich priateľov v Kroměříži.[45] Rovnako ako v roku 1533 vo všetkom videl zreteľné znamenia nadchádzajúceho zázračného zničenia nepriateľa kresťanstva. Keď ho Logau informoval, že časť tureckého loďstva mala byť zničená v búrke,[46] napísal Thurzo hymnickú, jasotom a citátmi žalmov pretkanú odpoveď: Na Vianoce ho vraj od radosti zaliali slzy, lebo Boh znova robí zázraky, ako kedysi, keď faraóna utopil v mori. Teraz Boh celkom iste uvoľní cestu do Konštantínopola.[47] Je možné, že Logau príslušnými správami úmyselne živil biskupovu eufóriu.

Ešte 24. februára 1539, necelý mesiac pred začiatkom prímeria, ktoré s Portou dojednali Benátčania, Thurzo nielen že veril, že Liga sa nachádza pred novou ofenzívou, ale dokonca sa domnieval, že do námornej vojny proti Turkom sa po cisárovom boku zapojí Francúzsko.[48] V liste Logauovi zo 17. marca 1539 videl Thurzo v Karolovi V. až akéhosi „Božieho anjela",

44 K dejnám bojov 1538/39 v zrkadle správ súčasníkov porovnaj HAMMER [Purgstall]. *Geschichte des Osmanischen Reiches*, c. d., zv. 3, s. 204-207, 213-218; ZINKEISEN, *Geschichte des osmanischen Reiches*, c. d., zv. 2, s. 769-786.

45 Georgovi von Logau, december 1538. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 279-282, č. 80, tu 281n: *Barba Enobarbus, homo ille versipellis, hostis Christianorum acerrimus et pyratha crudelissimus, haud frustra sinum sibi Ambracium munitissimum delegit, utpote quum hic secure hyemare posset atque rem suam agere, nostras classes quantumvis munitissimas contempnere, et interea Turca haud dubie suppecias oportunas afferet expectatas, quantumvis rebus bellicis et comeatibus probe onustas atque provisas. Deus optimus annuere dignetur, ut nostri Macedoniam occupent, preterea Ascurnium una cum arce accipiant, verum et Dyrachium cum portu istis beluis eripiant pro perpetua consolacione tocius reipublice Christinane... De strenuis et felicissimis gestis Andree Dorye non modo nos ipsos, verum omnes nostros convivas, qui tunc nobiscum in prandio fuerant, cum iste littere tue nobis in tabula assidentibus redderentur, mirifice oblectasti, adeo ut multis gradibus ingentis leticie totam hanc diem iucundissimis colloquiis absolveremus Baccho et Libero administrante leticie fomenta. Agunt igitur omnes communibus votis tibi magnas gracias pro his iucundissimis novitatibus, leciores quottidie expectantes.*

46 Logau uverejnil tlačou aj list istého Eleutheria Magnesia Epidaurias (pseudonym?) z Benátok, v ktorom mu podal správu o skaze tureckého loďstva: *DE TVRCICA=||RVM ET BARBAROSSAE || Triremium naufragio nuper in || sinu Hadriatico facto,|| Epistola.|| ... ||*, s. l., 1538, VD16 M 216.

47 Georgovi von Logau, začiatok januára 1539. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 282-286, č. 81: *Reddite nobis sunt... littere tue..., quae nos adeo mirifice oblectarunt, ut nimio gaudio exhilarati a lacrimis nullis modis temperare nobis nequiverimus... de tam iucundo et preclaro divine maiestatis beneficio, qui suo sancto presenti numine et suo divino et inscrutabili iudicio hostes tocius Christianismi communes ad neces et interitum nostrorum properaturos sola potenti virtute sua, nullo mortalium accedente presidio, debellare, conterere ac delere dignatus est et in terminis Neptuni salsis admodum et frigidis demergere. Ipse certe ille angelus Dei presens huic plorato certamini preerat diis omnibus celestibus spectantibus, qui olim crudelem et impium Pharaonem in pelago et sinu Rubri Maris cum omni cohorte superba sua ita demersit... Dignum igitur est, ut hanc piam et memorandam victoriam virtute maximi Dei nostri commissam iustis et dignis honoribus celebremus, perpetuas clementissimo Deo nostro agentes gracias in hymnis, canticis et confessione... Sunt igitur iterum atque iterum clementissimo Deo et servatori nostro eterne et iustissime gracie, qui quottidie iis, qui illum recta et syncera mente colunt, sua admiranda ostendit prodigia et beneficia iucundissima... Et quamvis hec omnia dicuntur, scribuntur facilius, quam fiant: omnia tamen sunt apud summum et potentissimum Deum possibilia, si modo a nobis miseris vermiculis quesitus fuerit et rogatus. Macedonia et Tracia proxime sunt Epiro ad mare Yonium, iis consecutis non longe erimus a Constantinopoli, quod Deus noster maximus et clementissimus cum divis omnibus pro votis nostris bene vertat: fiat, fiat, cantantes et vociferantes cum divo Davit propheta, fiat fiat, inquit divus David!*

48 Georgovi von Logau, Kroměříž, 24. február 1539. In: tamtiež, s. 291-293, č. 86, tu 293: *Affecisti nos, care Loge, mirifica consolacione faciens nos cerciores Cesaream maiestatem, regem Gallie atque Venetos perstare solide et integerrima fide in priore illa sancta concordia et transaccione, ut communibus viribus mutua confederacione communem tocius Christianitatis hostem divino accedente presidio hac presente estate agrediantur atque ut hunc grassatorem crudelissimum, innocentem sanguinem perpetuo sicientem, ad ymum baratrum deturbarent, locum iis beluis sanguinariis aptissimum, unde amplius nec redire neque nocere nobis poterunt. Sint clementissimo Deo eterne gracie. Vehementer, crede nobis, his novitatibus sumus consolati.*

ktorý sa chystá vykonať rozsudok nad nepriateľom kresťanstva.[49] Alexejovi, ktorý sa vo svojom (stratenom) liste zjavne pokúsil tlmiť biskupov entuziazmus, poslal v druhej polovici marca 1539 akési duchovné napomenutie:
„Buďte pokojný, pokiaľ ide o blížiace sa zničenie Turkov. Boh, náš Pán, bude nepochybne s nami, veď sám svojimi najsvätejšími ústami povedal: Keď ma v núdzi volajú, vypočujem vás (Ž. 34,18; 86,7). Verme teda, a stane sa tak. Kristus povedal: Marta, Marta, ak budeš veriť, uvidíš slávu Božiu (Ján 11,40). Marta totiž verila, že jej brat Lazar vstane z mŕtvych nie hneď, ale až k Poslednému súdu. Preto aj my musíme bez pochybností veriť, že Turci budú už v tomto roku úplne zničení. Cisár Karol, anjel Boží, je naplnený a vyzbrojený božou mocou, on prekoná všetko to besnenie oných beštií, a ony nedokážu odolávať vlastnými silami a snažením tvárou tvár veľkosti božej moci. Musia buď zhynúť, alebo všetko znova vrátiť, čo uzurpovali mečom, lžou, lesťou a každou zlomyseľnosťou. Už dosť dlho sedeli v rozpore so všetkým právom na cudzom majetku.“[50]

Do oka bije odkaz na kresťanskú vierouku a súbor biblických poučiek. S touto štýlovou rovinou sa stretáme v súkromnej korešpondencii tohto humanistu, ktorý stratil záujem o teológiu, výlučne (napriek jeho biskupskému úradu) v súvislosti s úpenlivo očakávaným pádom Osmanskej ríše.

Keď teda Thurzo v júni 1539 pochopil, že Karol V. nepodniká nijaké prípravy, aby sa mohol pohnúť na Konštantínopol – „svätá“ liga sa rozpadla, Benátčania rokovali s Portou s cieľom dosiahnuť dlhodobý mier – zmocnilo sa vekom zoslabnutého a chorého biskupa hlboké sklamanie, o ktorom sa otvorene zmienil Logauovi, ktorý sa medzitým vrátil do rodnej Nisy: *„S najväčším vzrušením sme očakávali, že cisár Karol ... ešte tohto leta vyrve Byzanciu Turkom, avšak všetka naša nádej a očakávanie sú preč. Toto sú nevyspytateľné úradky Božie, ktorým rozumie iba Boh sám.“*[51]

Správa, že Peržania zatiahli Turkov do vojny od východu, bola iba malou útechou. Napriek tomu sa ešte nevzdal nádeje, ako sa zdôveril poslovi Jána Zápoľského, Františkovi Frangepanovi 28. novembra 1539, že vďaka mimoriadnej božej milosti mu ešte bude dopriate zažiť zničenie Turkov.[52] Tvárou v tvár tureckému nebezpečenstvu vraj možno od

49 Georgovi von Logau, Olomouc, 17. marec 1539. In: tamtiež, s. 306-308, č. 95, tu 307: *Quid... actum sit... cuperemus certiores fieri, consolati preterea mirifice Cesarem Carolum, angelum Dei, in procinctu esse cum suis confederatis communi ac potentissimo omnium passim Christianorum hosti atrocissimo totis viribus atque conatibus occurrere paratissimis. Admovebat illos haud dubie presencia divine maiestatis suo sanctissimo numine, neque deerunt alii quam plurimi probi Christiani principes, quominus advolent ad hoc vere Christianum spectaculum suis presidiis, ut hanc crudelissimam beluam Christianum sanguinem perpetuo sycientem confodiant et nomen eius execratum atque nefandum ex albo vivencium expungant ac deleant, ne ulla deinceps eius virulente bestie existat memoria. Manet, crede nobis, istarum virulentarum bestiarum magnum et pessimum malum ac presens omnium interitus memorabilis! Quod faustum sit et fortunatissimum!*

50 Alexejovi Thurzovi, Olomouc, 17. marca 1539. In: tamtiež, s. 308-310, č. 96, tu 310: *De futura profligacione Thurcarum spem habeatis, oro, meliorem. Dominus Deus erit haud dubie nobiscum, cum ipse ore suo sanctissimo pollicitus sit atque dixit: ‚In quacunque tribulacione invocavitis me, exaudiam vos.' Credamus igitur et factum erit. Aiebat olim Christus: ‚Marta, Marta, si credideris, videbis gloriam Dei.' Non credebat enim Marta, quod Lazarus, frater eius, a mortuis resurgeret nisi in illo extremo seculi iudicio. Et nos quoque sine omni hesitacione credere debemus Turcas hoc anno ad intericionem perituros. Cesar Carolus, angelus Dei, divina potestate fulcitus atque armatus superabit omnem rabiem istarum beluarum, nec poterunt subsistere viribus et conatibus suis tante divine potestatih. Aut moriendum illis erit aut cedendum bonis vi et ferro, fraude, dolo et omni nequicia ereptis, satis sit hucusque iniquissime possedisse aliena bona.*

51 Georgovi von Logau, 1. jún 1539. In: tamtiež, s. 311-313, č. 98, tu 313: *De Turcis et Cesaree maiestatis expedicione altum est modo silencium... Intelligere hucusque potuisti ex litteris nostris... quid Cesarea maiestas, rex Gallie atque Veneti de futuris induciis tractare debeant... Expectabamus eciam avidissime Cesarem Karolum pro consueta et admirabili sue maiestatis felicitate tot potentissimis coniunctis auxiliariis Bysancium hac estate adhuc Turcis erepturum, sed tota plane spes et expectacio nostra decolavit. Divina sunt hec et archana consilia, soli Deo cognita. Utinam ita sit, mi Loge, Turcas profligatos esse a rege Persarum, aut, si nondum factum sit, precamur ita adhuc fieri posse, ut ettnici illi hostes nostri perpetim mutuis vulneribus concidant!*

52 Alexejovi Thurzovi, Kroměříž, 28. november 1539. In: tamtiež, s. 318-320, č. 102, tu 319: *Quo tandem nobis miseris et desertis profugiendum erit, nisi ut simul morte una omnes pereamus? Que preterea est ubique gencium religio, que observancia, qualis sanctimonia et respectus ad Deum, servatorem nostrum? Omnes declinavimus eo animo, ut, si foret possibile, eciam Deum ipsum ex superis pelleremus! Nulla igitur alia spes est salutis nostre, nisi ut humiliemus animulas nostras et ad illud presidium, ad spem eam solidam convertamur, unde tota salus mortalium omnium procedit. Si illum neglexerimus, certe cum nostra extrema pernicie negligemur.*

samého Boha očakávať záchranu, a preto iba v ňom treba s kajúcnou mysľou hľadať útočisko, napísal toho istého dňa s takmer lutherskou dikciou Alexejovi Thurzovi (hoci v kontexte, ktorý mal málo spoločného s kontroverzným článkom o ospravedlnení).[53]

Isaac Maior – Johann Friedrich Endter: Fiktívny portrét Jána Zápoľského v publikácii *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et primorum militantis Ungariae ducum*. 1664. (Bratislava, Galéria mesta Bratislavy)

3.3 Postoj Stanislava I. Thurza voči Jánovi Zápoľskému

Tretím hľadiskom, ktoré treba bližšie objasniť, je Thurzov postoj voči Jánovi Zápoľskému. Biskup sa s budúcim Ferdinandovým rivalom o trón niekoľko ráz stretol už počas vlády kráľov Vladislava II. a Ľudovíta II. Možno, že v averzii, ktorú Thurzo dával najavo voči Zápoľskému vo svojich podstatne neskorších listoch, sa ešte prejavovala krivda, ktorú utrpel od spišského grófa v roku 1510. Dňa 11. marca 1509 Thurzo v Prahe korunoval za českého kráľa dvaapolročného následníka trónu Ľudovíta II. Na spiatočnej ceste z Prahy do Budína bola kráľovská rodina v apríli 1510 niekoľko dní na návšteve u Thurza v Kroměříži. Ján Dubravius (Jan Skála z Doubravky), Thurzov dlhoročný tajomník, si ešte po mnohých rokoch spomínal na týchto vysokopostavených hostí: *„Keďže Uhri naliehali, že sa chcú vrátiť do vlasti..., vydal sa [kráľ Vladislav] po zvyčajnej trase cez Moravu na cestu*

53 Ianus DUBRAVIUS. *HISTORIAE* | | *Regni Boiemiae,* | | *DE REBVS MEMORIA* | | *DIGNIS, IN ILLA GESTIS* [...], Proßnitz : Johann Günther, 1552, list CCv: *Urgentibus reditum Hungaris ... itinere per Moraviam solito progrediebatur, divertitur Cremsirium ad Stanislaum praesulem et usque in tertium diem ibidem substitit, non sine cura, quae animum illius angebat ob pestem in Hungaria pululantem, cui liberos committere nolebat. Aderam praesens ego, cum regem ita affectum Stanislaus in cubiculo istis verbis alloqueretur: ‚Video maiestatem vestram esse sollicitam periculo liberorum, quod illis ex aura in Hungaria ob morbum suspecta imminere videatur. Nihil maiestatibus vestris opus est hac cura, maneant ambo cum suis in Moravia aut hic Cremsirii aut in vicina arce Viscoviensi, cui hortus satis amoenus adiunctus est. Libentissime ego illis de altero loco concedam, ut, quoad maiestati vestrae placuerit, in illo commoretur.' Ducens ex alto rex spiritum, ‚Gratias' inquit ‚agimus.' Ac multis praeterea huius officii tam prompta exhibitio grata fuit. Sed disturbavit totam rem Ioannes comes Sepusiensis e Trencinio Cremsirium ducentis equitibus superveniens regique coram minas proponens, quibus Hungari minarentur se illum Budam non intromissuros, si absque liberis in Hungariam redeat. Cum liberis itaque reversus est.*

domov. Počas nej sa zastavil v Kroměříži u biskupa Stanislava a zostal tam až do tretieho dňa. Mal veľké starosti spôsobené morom, ktorý vyčíňal v Uhrách, lebo nechcel tomuto nebezpečenstvu vystaviť svoje deti. Osobne som bol pri tom, keď Stanislav stiesnenému kráľovi v jeho spálni dal túto radu: „Vidím, že Vaše Veličenstvo si robí starosti pre riziko, ktoré deťom hrozí zo zamoreného vzduchu v Uhorsku. Pritom je táto starosť Vašich Veličenstiev celkom zbytočná. Obidvaja môžete spolu s deťmi bývať tu v Kroměříži alebo na hrade v blízkom Vyškove, kde sa hneď pri hrade nachádza aj veľmi pekná záhrada. Bolo by mi potešením dať vám k dispozícii jednu z týchto dvoch rezidencií, aby tam Vaše Veličenstvo mohlo bývať tak dlho, ako mu to bude príjemné." Kráľ si zhlboka vzdychol a poďakoval. Takisto mnohým z dvoranov prišla táto veľkorysá ponuka veľmi vhod. Lenže gróf Ján zo Spiša všetko zmaril tým, že sa prihnal s oddielom dvesto jazdcov z Trenčína a kráľovi priamo do očí predniesol hrozbu uhorských stavov, že nebude vpustený do Budína, ak na cestu do vlasti vyrazí bez detí. A tak radšej cestoval naspäť s deťmi."[54]

V zachovaných zvyškoch Thurzovej humanistickej korešpondencie sa o Zápoľskom hovorí až od roku 1530. V jednom liste adresovanom uhorskému politikovi Františkovi Révayovi (1489–1553), vernému Habsburgovcom, sa Thurzo rozohňuje o Zápoľského spoluvine na pustošení, ktorého sa v lete 1530 v strednom Uhorsku dopustili oddiely belehradského a smederevského pašu Mehmeda bega: *„Zvrátenosť toho vojvodu Jána nepozná hraníc. Ach, keby sa len nebol narodil, nie je dobrý na nič iné, iba aby prelieval kresťanskú krv a poškvrnil vlasť svojich otcov, za ktorú by skôr musel, keby za čosi stál, obetovať svoj vlastný život! Niet však sporu, že jedného dňa ho za tú nevinnú krv stihne primeraný trest."*[55]

Potrestanie „oboch beštií, Jána a Grittiho", sa vraj priblížilo, keď habsburské vojská na jeseň 1530 obľahli budínsky hrad, bránený Zápoľským a jeho miestodržiteľom Ludovicom Grittim. Vzhľadom na zdĺhavé obliehanie (ktoré sa bez úspechu skončilo na konci decembra), napísal Thurzo 23. novembra 1530 Révayovi do vojenského tábora pred Budínom, aby sa spoliehal na boží zázrak, veď v minulosti boli zaznamenané zázraky ešte oveľa väčšie.[56] Tým Thurzo zrejme narážal na prekvapivé ukončenie obliehania Viedne Sulejmanom I. 15. októbra 1529. Možno práve táto udalosť rozhodujúcim spôsobom prispela k Thurzovej nápadnej viere v zázraky v súvislosti s tureckým nebezpečenstvom.

Thurzova nechuť k Zápoľskému v nasledujúcich rokoch prešla do vecnejšej roviny. V Thurzových listoch z 28. februára a 2./7. marca 1533 sa hovorí, z habsburského pohľadu

54 Ianus Dubravius, HISTORIAE || *Regni Boiemiae,* || DE REBVS MEMORIA || DIGNIS, IN ILLA GESTIS [...], Proßnitz: Johann Günther, 1552, Bl. CCv: *Urgentibus reditum Hungaris ... itinere per Moraviam solito progrediebatur, divertitur Cremsirium ad Stanislaum praesulem et usque in tertium diem ibidem substitit, non sine cura, quae animum illius angebat ob pestem in Hungaria pululantem, cui liberos committere nolebat. Aderam praesens ego, cum regem ita affectum Stanislaus in cubiculo istis verbis alloqueretur: ‚Video maiestatem vestram esse sollicitam periculo liberorum, quod illis ex aura in Hungaria ob morbum suspecta imminere videatur. Nihil maiestatibus vestris opus est hac cura, maneant ambo cum suis in Moravia aut hic Cremsirii aut in vicina arce Viscoviensi, cui hortus satis amoenus adiunctus est. Libentissime ego illis de altero loco concedam, ut, quoad maiestati vestrae placuerit, in illo commoretur.' Ducens ex alto rex spiritum, ‚Gratias' inquit ‚agimus.' Ac multis praeterea huius officii tam prompta exhibitio grata fuit. Sed disturbavit totam rem Ioannes comes Sepusiensis e Trencinio Cremsirium ducentis equitibus superveniens regique coram minas proponens, quibus Hungari minarentur se illum Budam non intromissuros, si absque liberis in Hungariam redeat. Cum liberis itaque reversus est.*

55 Františkovi Révayovi, Kroměříž, 4. okotóber 1530. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 237n, č. 57, tu 238: *Nimia impietas est in Iano isto Waywoda. Utinam nunquam natus fuisset ad effundendum Christianum sanguinem et ad contaminandam suam propriam patriam, quam vita propria, si probus esset, redimere pocius deberet. Sed dabit haud dubie innocentis sanguinis dignas penas.*

56 Františkovi Révayovi, Kroměříž, 23. november 1530. In: tamtiež, s. 240n, č. 59: *Generose domine, fautor et amice noster honorande, littere vestre dominacionis quartadecima huius mensis date ex castris Budensibus fuerunt admodum nobis gratissime, longe tamen accepciores iucundioresque fuissent, si in illo uno saltu et venacione benignissimo Deo connivente due ille fere, Wayda Ianus videlicet et Grytti, una cum Budensi civitate et arce capte hucusque fuissent feliciter. Nihil tamen adhuc neglectum est, si modo Domini Dei presidium voluntasque accesserit. Multo enim maiora et impossibiliora etate nostra vidimus et audivimus accidisse, cui clementissimus Deus et tota celestum curia subscribere dignetur.*

s úradnou korektnosťou, o „Jánovi, grófovi zo Spiša“[57] a „pánovi vojvodovi“.[58] Počas troch predchádzajúcich týždňov sa biskup na príkaz Ferdinanda I. zúčastnil mierových rokovaní s posolstvom Zápoľského v Bratislave.[59] V liste adresovanom Českej kancelárii vo Viedni Thurzo neskrýval, že tento príkaz splnil bez akéhokoľvek nadšenia, pričom bol navyše chorľavý.[60] Thurzo nebol zasvätený do okolnosti, že Ferdinand prikázal zároveň vyjednávať v Konštantínopoli. Bratislavské rokovania, ktoré sa pôvodne mali uskutočniť v Magyaróváre a ktoré sa pod rozličnými zámienkami preťahovali až do konca mesiaca, boli ukončené 26. februára po tom, čo bolo oznámené uzavretie mieru medzi Ferdinandom a sultánom. O obsahu tajných dohôd s Portou, totiž o faktickom rozdelení Uhorska medzi dvoch „uhorských kráľov“, sa Thurzo dozvedel až o dva mesiace vďaka indiskrétnosti svojho brata Alexeja.[61]

Ďalšia zmienka o Zápoľskom, ktorá sa nachádza v zachovanom zvyšku Thurzovej latinskej korešpondencie, sa naproti tomu zmieňuje o „kráľovi Jánovi“. Ide o Thurzov list z 23. februára 1538, v ktorom prosí švédskeho biskupa Johannesa von Weeze, ktorý sa zdržiaval ako vyslanec Karola V. u Zápoľského vo Veľkom Varadíne, aby sa u Zápoľského prihovoril za dvoch mladých moravských šľachtických mužov, ktorých Turci zajali v septembri 1537 pri Osijeku.[62] Kráľ Ján vraj určite nájde cestu, ako dosiahnuť prepustenie oboch mladíkov. Tento list dokladá, že Stanislav I. Thurzo bol presne informovaný aj o rokovaniach medzi Habsburgovcami, ktoré viedli k uzavretiu mieru dňa 24. februára 1538. Mier z Veľkého Varadína zdanlivo zabezpečoval, že by sa mohla splniť nádej Stanislava I. Thurza na znovuzjednotenie Uhorska v nie príliš vzdialenom čase. Toho istého dňa, keď bolo vo Varadíne spečatené uzavretie mierovej zmluvy, Thurzo dokonca vyzýva svojho priateľa Georga Logaua, ktorému on sám roku 1527 daroval

57 Casparovi Ursinovi Veliuovi, Bratislava, 28. február 1533. In: tamtiež, s. 249-252, č. 64, tu 251: *Hodie agitur vigesimus dies, ex quo huc Posonium advenimus ad conciliandam transigendamque pacem iussu principis nostri cum Iano comite Cepusiensi. Arbitramur te non ignorare, quinam a maiestate regia nuncii et a Iano similiter huc designati fuerant. Interea, dum hic invicem tractamus negocium, intervenere littere a Iano comite inexpectate, quibus nobis omnibus in commune significabat se a Turcarum imperatore per litteras edoctum esse pacem esse transactam de regno Ungarie cum Turca atque idcirco suis oratoribus iniunxisse, ut citra omnem moram Budam redeant, quandoquidem in locis diversis pax una confici non possit. Ita tandem altera die uno dumtaxat collega hic relicto hinc Iani nuncii abyerunt Budam... Omnia enim, quae hic transigi debebant, aiunt iam confecta esse apud Turcam opera et studio Hyeronymi a Zara, qui passim multis scribit manu propria et affirmat hec ita esse certissima. Pervenerunt eciam nudius tercius pecculiares littere ab eodem Hieronimo ad episcopum Vyennensem et magistratum Vyennensem, ad dominum quoque Coczyaner, omnes in unam et eandem sentenciam scripte, pacem certam firmatam esse cum principe nostro, atque ob id omnibus satrapis Turcarum serio iniunctum esse, ut omnia removeant presidia ab omnibus finibus regni Ungarie et cum finitimis provinciis pacem habeant omnibus modis integerrimam. Propterea non est, cur hic diucius immoremur, si quidem hec vera sunt, quae passim hic per ora hominum decantantur.*

58 Johannesovi Magnovi, Kroměříž, 2./7. marec 1533. In: tamtiež, s. 252-255, č. 65, tu 255: *Dum enim essemus Posonii, negocium de concilianda pace cum nunciis domini Waywode tractantibus pervenerunt ad nos terna exemplaria litterarum, quas scribit quidam Hieronymus de Zara, Constantinopolim missus orator ad Turcarum imperatorem a rege nostro, affirmans in litteris suis certissimam pacem esse transactam cum Turcarum imperatore et rege nostro, et eius rei gracia quod mittitur insignis satrapa ab imperatore Turcarum ad regem nostrum. Neque hoc eciam iam negat maiestas regia, quod eundem Hieronimum miserit oratorem ad Turcam Constantinopolim. Verum sub quibus condicionibus sit pax ista firmata, nemo adhuc novit nisi maiestas regia aut ys nuncius, qui ad regiam maiestatem mittitur.*

59 Pokiaľ ide o mierové rokovania v Bratislave a súčasné rokovania Hieronyma zo Zary v Konštantínopoli, pozri vyššie pozn. 40, ďalej listy hlavného vyjednávača habsburskej delegácie Cornelia Scheppera a ďalších, adresované Mikulášovi Oláhovi pozri in: IPOLYI Arnold (ed.): *Oláh Mikós, II. Lajos és Mária királyné titkára, utóbb magy. orsz. cancellár, esztergomi érsek-primás és kir. helytartó, levelezése*. Budapest 1875 (Magyar történelmi emlékek. Monumenta Hungariae historica. Első osztály: Okmánytárak, 25), s. 295-305.

60 [Jiřímu Žabkovi z Limberka, českému vicekancelárovi, Kroměříž 4. február 1533]. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 247-249, č. 63.

61 Porovnaj vyššie pozn. 42.

62 Johannesovi de Weeze, Kroměříž, 23. február 1538. In: ROTHKEGEL, 2006, s. 269-271, č. 75, tu 270: *Cum igitur reverendissima dominacio vestra ad presens dignetur agere oratorem Cesareum apud regem Iohannem, obsecro, quantum possum, maxime, non gravetur reverendissima dominacio vestra pietate Christiana et mee intercessionis gratia per oblatam oportunitatem cum rege Iohanne colloqui, ut dignaretur Christiana religione permotus per suos, quos istic haud dubie habet, notissimos iubere explorare, an forsan apud eundem Turcarum satrapam aut apud quendam alium inveniri possent vivi, atque ut possint tolerabili precio redimi.*

výstroj, aby sa mohol zúčastniť na ťažení proti Zápoľskému,[63] aby napísal gratulačnú báseň na počesť sobáša Zápoľského s poľskou princeznou Izabelou Jagelovskou.[64]

Postupná premena Thurzových (skutočných alebo tak trocha fiktívnych?) afektov voči Zápoľskému, na ktorých ako pedant humanistickej epištolografie umožňoval účasť svojim adresátom, zahŕňala istú skôr komediálnu vedľajšiu líniu, ktorou bolo postupne sa rozvíjajúce priateľstvo medzi Thurzom a Zápoľského humanisticky vzdelaným diplomatom Františkom Jánom Frangepánom, arcibiskupom z Kaloče a biskupom z Jágru. Thurzo poznal Frangepána zrejme už od čias, keď v júni 1527 z poverenia Zápoľského rokoval s posolstvom Ferdinanda I. v Olomouci, a znova sa s ním stretol vo februári 1533 v Bratislave. Koncom decembra 1538 Thurzo adresoval Georgovi von Logau žartovnú prosbu, aby napísal báseň pre jeho starého známeho Frangepána, *„peknú hlavu, ktorá však ukrýva mozog"*, ktorý vraj nie je iba notorický pijan, ale je aj veľmi veľkorysý, a obzvlášť sa mu páči, keď sa mu lichotí ako znalcovi hudby, pričom spieva vôbec nie zle.[65] Nasledujúcej jari vyzvedá od Logaua, či sa už Frangepán vrátil z posolstva ku Karolovi V. Vraj by chcel toho muža znova vidieť, veď si ho vždy veľmi vážil, predovšetkým je to nadovšetko príjemný spolubesedujúci, a to tak pri vážnych, ako aj pri žartovných rozhovoroch.[66] Keď mu Logau Frangepánov návrat potvrdil, dal Thurzo 17. marca priechod svojej radosti: *„To, že ten telnatý Franz Frankopan sa v dobrom stave vrátil, nás teší. Nemusíš sa čudovať, že vyzerá ako sud, každý deň strojí hostinu a dozerá, aby pri jeho tabuli nikto nepil vodu, iba že by mal atestovanú neznášanlivosť na alkohol, koniec-koncov to má byť jedlo pre ľudí a nie pre psov. Inak je so svojou radostnou, príjemnou, vzdelanou a okrúhlou tvárou prívetivý ku každému, kto mu prebehne cez cestu."*[67]

To, že sa za týmto neviazaným, priateľským posmievaním skutočne skrýva mimoriadna úcta voči Frangepánovi, vyplýva zo skutočnosti, že Stanislav I. Thurzo v liste z toho istého dňa vyjadril nádej, že Alexej zosobáši svoju najstaršiu dcéru s Frangepánovým synovcom.[68] Jediný zachovaný list Stanislava I. Thurza adresovaný Fragepánovi, sprievodný list, ktorým biskup 28. novembra 1538 preposlal Alexejov list určený tomuto diplomatovi zdržiavajúcemu sa práve v Krakove, je síce srdečný a priateľský, nedáva však nič tušiť o frivolnom spôsobe vyjadrovania v listoch adresovaných Logauovi. Naopak, oceňuje v ňom zbožnosť a cnosti svojho biskupského kolegu v úrade a kladie mu na srdce mier a svornosť kresťanstva: *„Som si dobre vedomý,*

63 Porovnaj Georg von Logau, *Turso, meae columen, pater, et spes certa Thaliae* [jeseň 1527]. In: tamtiež, s. 217n, č. 46.

64 Georgovi von Logau, Kroměříž, 4. február 1539. In: tamtiež, s. 291-293, č. 86, tu 293: *Cum per ocium liceret, describes apparatum nupciarum Iohannis regis. Erunt plures, qui tibi singula recensebunt, quid istic viderint.*

65 Georgovi von Logau, december 1538. In: tamtiež, s. 279-282, č. 80, tu 282: *Colocense caput illud, quod olim versuta et callida vulpecula pulchrum esse commendabat, verum tamen carere cerebro, mero solito, lapsus sum, more solito hylari et grato argumento pro optima oportunitate agredieris. Ab homine liberali et munifico, quem intus et foris recte novisti, elicies haud dubie, quod forsan non erit ingratum. Gaudet commendari a musica, novit sane numeros atque articulos musices ad cantum aptissimos neque est ultime note cantor, oblectatur hoc genere mirifice.*

66 Georgovi von Logau, Olomouc, marec 1538. In: tamtiež, s. 305n, č. 94, tu 306: *Aiunt archyepiscopum Collocensem, monachum de Panefrangibus, a Caesarea maiestate reversum Wyennam ad serenissimum regem nostrum divertisse. Si sic est, gaudemus, vir nobis semper visus est integer et bonitate singularia preditus et, qui pleno sapit pectore* [Plaut. Epid. 286]*, horis omnibus humanissimus, sive seria sive ludicra recenseat.*

67 Georgovi von Logau, Olomouc, 17. marec 1539. In: tamtiež, s. 306-308, č. 95, tu 307: *Franciscum illum staturosum Francopanibus gaudemus rediisse incolumem. Ne mireris doliarem factum esse, vescitur quottidie splendide et cavet, ne in sua mensa quispiam aquam bibat, nisi sit natura abstemius. Humanum enim vult habere, non caninum prandium* [Erasm. Adag. 1, 10, 39]. *Proinde hilari, iucundo, humanissimo ac subrubicundo vultu affatur passim omnes, qui illum invisant.*

68 [Alexejovi Thurzovi], Olomouc, po 17. marci 1539. In: tamtiež, s. 308-310, č. 96, tu 309: *Archiepiscopum Colocensem gaudeo plurimum salvum et incolumem ad nos rediisse. Vir bonus est et integer atque spectate fidei, et qui pleno pectore sapit, dicat seria aut ludicra, scit se ad omnia accomodare scite, eleganter et apposite. Propterea faverem optimo et humanissimo homini omnia fausta et iucunda, et dignus est, ut nepos suus hanc primigenam vestram, honestam atque optimis moribus institutam consequatur puellam, que olim, dum esset parvula, puerili sua dicacitate concinna, suavissima et modesta oblectabat omnes convivas vestros, immo et matrem assidentem obliquis verbis puellaribus et verecundis in ruborem quandoque excitabat, ut vobis placere posset. Nunc curabit matrimonio collocata, ut suo sponso atque marito morem gerat et omni ex parte placeat et pareat.*

že Vaša Velebnosť sa neprestajne ochotne, zo všetkých síl a uvážlivo usiluje o to, aby podporovala mier v kresťanstve. Tak totiž náš spasiteľ Kristus každému prikázal, aby sme sa navzájom milovali a dodržiavali medzi sebou bratský a kresťanský mier. Lenže, ach, všetok poriadok je rozvrátený! Hrozný, obrovský a nenásytný tyran, spoločný nepriateľ kresťanstva, triumfuje tvárou v tvár našej rozvadenosti. Kým my sa navzájom kántrime, porážame a svoje meče vrážame do našich vlastných útrob, dobýja a koristí beztrestne všetky okolité kráľovské a cisárske ríše, ktoré predtým boli podriadené kresťanským kráľom a kniežatám.“[69]

Hoc aj Thurzo, v tomto prípade zopár mesiacov pred smrťou, necháva voči zástupcovi svojho niekdajšieho nepriateľa Zápoľského zaznieť celkovo zmierlivý tón, nemôžu jeho slová zakryť, že sa zaprisaháva mierom a jednotou kresťanstva iba preto, lebo tie boli predbežnou podmienkou na túžobne – s agresivitou zaobalenou do mýtických metafor – privolávané zničenie Osmanskej ríše. V Thurzovom liste Frangepánovi síce azda zaznievajú formulácie s istého Erazmovho spisu (1530)[70] venovaného Turkom, no Stanislav I. Thurzo si osvojil očividne málo z túžby bazilejského humanistu po mieri.

* * *

Týmto príspevkom síce nemôžeme, ba ani nechceme tvrdiť, že Stanislav I. Thurzo má mimoriadny význam pre Uhorsko, no na druhú stranu predsa len chceme ozrejmiť, že Uhorsko zaberalo významné miesto v myšlienkovom svete a v záujmoch tohto olomouckého humanistického biskupa.

Preklad: PhDr. Andrej Rády

69 Františkovi Frangepánovi, Kroměříž, 28. November 1539. In: tamtiež, s. 316-318, č. 101, tu 317: *Novi quippe reverendissimam dominacionem vestram libenter et toto conatu illa semper agere atque diligenter curare, quae ad pacem reipublice Christiane conferunt. Sic enim Christus, salvator noster, precepit universis, ut invicem diligamus et pacem amplectamur fraternam et Christianam. Sed, proh dolor, omnia prepostero sunt ordine! Crudelissimus enim et nimius potens atque insaciabilis tyrannus, communis hostis nominis Christiani, gaudet de nostra discordia atque interea, dum nos mutuo dimicamus, contendimus et in nostra propria viscera gladios nostros convertimus, ille rapit et eripit impune vicina regna et imperia universa Christianis regibus et principibus olim subiecta.*

70 Porovnaj Erasmus Rotterdamský, *VTILISSI||MA CONSVLTATIO DE || bello Turcis inferendo, & obiter enar/||ratus Psalmus XXVIII.* [...] ||. Basel : Johann Froben Erben, 1530, VD16 E 3650.

Dielňa Loya Heringa: Časť náhrobnej pamiatky Alexeja I. Thurza. 1543.
(Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

Levočská základina Thurzovcov

Katona Tünde

V jednom z najvýznamnejších centier nemecky hovoriaceho obyvateľstva Uhorska, v hlavnom meste Spiša – Levoči, sa počas dlhých desaťročí 16. a 17. storočia podrobne zaznamenávali výdaje a príjmy mestského hospodárenia. Vedúci funkcionári hospodársky, politicky a kultúrne vplyvného slobodného kráľovského mesta, ktoré sa už v polovici 16. storočia pokladalo za luteránske, viac ako deväť desaťročí precízne a zodpovedne viedli aj záznamy v tzv. *Testamentbuch*-u. Išlo o záležitosť miestneho významu, v ktorom hrali hlavnú úlohu zbožné hľadiská a rôzne zmluvne zakotvené povinnosti, a samozrejme, aj dobre chápané verejné záujmy. Tento unikátny prameň poskytuje osobitý pohľad na každodennosť ranonovovekého mesta, o fungovaní sociálnych a charitatívnych štruktúr, pričom tieto informácie majú väčší dosah než odraz vtedajšieho „dneška". Ide o zvláštny doklad humanistickej mecenatúry, ktorý vznikol ako posledná vôľa jednej z hospodársky a politicky vysokopostavených osobností Uhorského kráľovstva, a ktorý si mestský magistrát prispôsobil svojim potrebám.[1]

Desaťtisíc zlatých, ktoré testamentárne zanechal krajinský sudca Alexej Thurzo (1490–1543) mestu Levoča, dostal magistrát roku 1543. Základný kapitál obvykle nespravovali Levočania, ale výnosy dostávali viac-menej pravidelne a používali ich na testátorom stanovené ciele až do roku 1666, keď panovník Leopold I. (1657–1705) nadobro odobral základinu z rúk mesta. O využití peňazí, ktoré mali k dispozícii, viedli Levočania účtovnú knihu, ktorá bola uchovávaná v mestskom archíve.

Je známe, že dokumenty z tohto archívu sa neskôr dostali do okresného archívu, presnejšie ten materiál, o ktorom hovorí katalóg Jozefa R. Hajnóczyho.[2] Bádatelia pôvodne pokladali Hajnóczym opísaný archív za kompletný, hoci niektoré dokumenty sa nedostali do okresného, ale zostali aj naďalej vo fonde mestského archívu, a to v jednej zbierke a nespracované. Tieto informácie nám poskytol Ivan Chalupecký, znalec dejín Spiša, ktorý v materiáli mestského archívu našiel účtovnú knihu Thurzovskej nadácie.[3] „*Testament Buch*" využilo ešte niekoľko historikov v 19. storočí, napríklad Vilmos Frankl (Fraknói) vo svojej monografii o domácich a zahraničných štúdiách v 16. storočí,[4] ale po uverejnení Hajnóczyho katalógu sa každý sústredil len na to, čo bolo uvedené v ňom.

V nasledujúcom texte krátko predstavíme kódex, pričom sa sústredíme najmä na údaje týkajúce sa 17. storočia, nakoľko tie z predchádzajúceho storočia uverejnil Fraknói. V 150-stranovom rukopise s analistickým členením začínajú záznamy rokom 1551 a končia roku 1642. Pred zápismi z roku 1551 sú zaznamenané kópie alebo výňatky štyroch dokumentov. Prvým z nich je nemecký dokument, ktorý zachytáva dejiny základiny od roku 1542 do roku 1549 (v skutočnosti až do 1550). Dokumenty z tohto obdobia sa totiž zničili pri požiari roku 1550, kedy zhorela aj účtovná kniha a mnohé ďalšie písomnosti, týkajúce sa základiny. Zrejme

1 Vo svojej doktorskej dizertácii (KATONA, Tünde. „Ejnem armen schuler der nacket vnd bloss wahr". Über die Thurzónische Stiftung und das Bildungswesen in der Zips – mit dem Text des Leutschauer Testamentbuches. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität Szeged. Rukopis, 2 zv. Szeged 2003, 120+215 s.) som sa sústredila na časť každodenného fungovania ranonovovekého mesta na základe editovania levočského „Testament Buch"-u (ďalej TB).

2 HAJNÓCZY R. József. Lőcse szabad királyi város levéltárának tartalomjegyzéke. In *A Szepesmegyei Történelmi Társulat évkönyve*, 1901, roč. 9, Lőcse, 1901.

3 Nová signatúra: MV SR, Štátny archív v Levoči; Archív mesta Levoča XXVIIa/27.

4 FRANKL (FRAKNÓI), Vilmos. A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században. Budapest : Eggenberger, 1873, s. 124, 199-200.

z tohto dôvodu bola potrebná rekapitulácia.[5] Následne uvádzané údaje sú zapisované v jednotlivých rokoch do tematických skupín, pričom štruktúra záznamov je takmer jednotná, hoci od 20. rokov 17. storočia sa stávajú stále viac lakonickými; jednotlivé účtovné položky nie sú detailne rozpísané. Detailnú štruktúru výdavkových položiek názorne ukazuje výkaz z roku 1606:

Anno Domini 1606.
Judice Domino Sebastiano Kramero viro septuagenario

Domino Andreae Lamperti Concionatori

Den Armen 6 Männern.
Januar 2, 9, 16, 23, 30 fl. 1. d. 50.
Februar 6, 13, 20, 27 fl. 1. d. 50.
Martij 6, 13, 20, 29 fl. 1. d. 50.
Aprilis 3, 10, 17, 24 fl. 1. d. 50.
Maij 1, 8, 17, 22, 29 fl. 1. d. 50.
Junij 5, 12, 19, 25 fl. 1. d. 50.
Julij 3, 10, 17, 24, 31 fl. 1. d. 50.
Augusti 7, 14, 21, 28 fl. 1. d. 50.
Septembris 4, 11, 18, 25 fl. 1. d. 50.
Octobris 2, 9, 16, 23, 30 fl. 1. d. 50.
Nouembris 6, 13, 27 fl. 1. d. 50.
Decembris 4, 11, 18, 25 fl. 1. d. 50.
Summa tutt fl. 80.

2. Januarij dem blinden Peter ein gemecht Schuch d. 42.
Item dem Armen Zwillichen pro ein Par soken d. 16.
Item dem Steigauff ein gemecht schuch d. 45.
17. Julij dem Blinden Peter, Schöppell vnnd Zwellichen ieden ein Par gemecht fl. 1. d. 26.
dem Steigauff ein Par schuch geflikt pro d. 12.
dem Zwellichen ein Par schuch geflikt d. 16.
Item den 6 Armen Leütten ieden ein Winter Huett f pro d. 42. tutt fl. 2. d. 50.
Item ein ieden ein Hembtt tutt fl. 2. d. 16.
Item dem Steigauff ein Par Stivel kaufft fl. 1.
Item dem Schöpel 9 Eln Tuch vnd 3 Eln linnet zu Rok kost fl. 2. d. 46.
Item 3 Par Stievel kaufft pro fl. 3.
Item pro 1 gemecht schuech vnnd dem Schneyder pro einen Rok d. 78.
Tutt fl. 14. d. 47.

Auff Junger Eheleidt Stewer
16. Januarij dem Lazko zur Hochzeit verehret fl. 5.

„Leonhardo Do(mino) M(agistro)", Martinj Belticzensi Saxoni, Diacono nostro pro sacris ordinibus Bregam misso dati sunt in ratione sumptuum fl. 26. et 2 Aurej et d. 72.
Item per fuhrlohn zahlt fl. 9.

5 Text testamentu, ktorý sa v *Testamentbuch*u zachoval v opise, spolu s ostatnými základnými písomnosťami pozri KATONA, Tünde. A lőcsei Testamentbuch alapiratai (1549–1551). In BALÁZS, Mihály et al. (ed.). *Művelődési törekvések a korai újkorban. Tanulmányok Keserű Bálint tiszteletére.* Szeged : JATE Régi Magyar Irodalom Tanszéke, 1997, s. 231-242.

Item da man ein hohlen lassen Dem Bruno Breyer pro furlhon zalt, das er sein bücher gebracht fl. 15.
Fl. 54. d. 72.

Ad pia Opera siue Usus Deo placentes
27. Januarij 2 Arme Mentschen begraben lassen d. 50.
Item den Rudolff begraben lassen d. 33.
Item pro das Ausleytten zahlt d. 25.
30. Januarij 2 Heyduken begraben lassen d. 50.
6. Februarij 3 Heyduken begraben lassen d. 75.
27. Februarij dem gehawenen Zimmerman d. 25.
3. Martij dem Bader zahlt pro etlicher Landtsknecht Chur fl. 4.
Item dem Todten graber d. 6.
29. Martij Einen Hayduken sampt 1 Kindt begraben d. 21.
3. Aprilis Einen Armen Man begraben lassen d. 25.
24. Aprilis den Toren Monkesch vnd ein Weib begraben lassen d. 50.
8. Maij 1 Kranken Landsknecht d. 6.
24. Junij Einem Kranken Landtsknecht geschenkt d. 25.
24. Julij Einem gefangenen Edelman aus Scharosch Spanschafft fl. 3.
Item per einen Pauer begraben zue lassen d. 33.
Item dem Todtengräber pro einen zuebegraben d. 25.
Summa tutt fl. 11. d. 49.

NOTA
Ob wir zwar albereytt pro 3 termin oder 3 Jahr (das ist pro Anno 1604, 1605, 1606) das Testaments Interesse, die gewönlichen fl. 500., das ist fl. 15000 <!>, aus Newsolischen Kupffer Handlung bey diesem des Landes auffstandt nicht eingenommen, haben wir doch in einem Weg als dem Andern aus gemeiner Stadt <...> des Testaments dispensation aus theillt vnndt erogirt: Hatt derowegen Gemeine Stadt solche fl. 15000 <!> noch aus der Newsolischen Cammer abzue fordern.

Dispensatio Testamentj
Domino Andreae Lampertj Deütschem Prediger fl. 130.
Herrn Collegae fl. 59. d. 32.
Herrn Cantorj Casparo Stein fl. 12.
Seniorj fl. 20.
3 Auditoribus fl. 22.
Ad intertentionem Alumnorum Scholae fl. 17. d. 16.
Calcantibus d. 25.
Den Armen 6 Mennern fl. 94. d. 47.
Ad pia opera fl. 11. d. 49.
Auff Junger Eheleüdt stewer fl. 5.
Auff dem Newen Caplan Leonhardum Martini zue seiner Weihung vnndt abholung von Bartffeldt auffgegangen fl. 54. d. 72.
Summa des Testaments Dispensation tutt fl. 426. d. 41.[6]

Z názornej ukážky z roku 1606 vidno, že po uvedení roku uvádza rukopis aj meno aktuálneho richtára, ako keby záruku hodnovernosti zápisov. Nasledujúca prvá položka zaznamenáva sumu, ktorú dostal duchovný (*„Annuum Salarium“*). V tomto prípade – ako aj vo väčšine

6 TB, s. 109-110v.

Radnica v Levoči (foto Zuzana Ludiková)

zápisov – sa o konkrétnej vyplatenej sume dozvedáme len pri konečnom súčte (*„dispensatio“, „erogatio“*). Fakt, že peniaze vyplatené kňazovi sú uvedené vždy na začiatku ročného záznamu, možno vysvetliť tým, že šlo o najväčšiu položku vyplácanú z výnosov nadácie. Mesto mohlo každoročne využiť na ciele nadácie zisk v priemere od 400 do 600 zlatých.[7] Z obdobia 17. storočia sa ako najchudobnejší javí rok 1601, zrejme aj preto, že bol rokom vojnovým. Mesto mohlo minúť len 237 zlatých, z ktorých 92 zlatých vyplatili kňazovi. Odhliadnuc od roku 1624, keď pravdepodobne dostali príjmy aj z predchádzajúceho obdobia, najviac peňazí mali k dispozícii roku 1635, a to 759 zlatých. V tom roku dostal kňaz vyplatených 159 zlatých.

Záznamy z roku 1606 informujú o poskytovaní pravidelnej podpory šiestim chudobným mešťanom. Vždy v pondelok dostávali 1,5 zlatého na stravu (*„pro ihre kost“*). To, ako sa medzi nimi šiestimi táto suma rozdelila, záznamy neprezrádzajú. Navyše, ani konečná suma nesedí, keďže namiesto 76 zlatých 50 denárov je zapísaných rovných 80 zlatých. V každom prípade v rozpočte každého roku sa vždy objavuje táto suma okolo 80 zlatých. Spomenutým šiestim chudobným sa okrem peňazí poskytovali aj mimoriadne výpomoci, najčastejšie na odevy (*„pro Ihre kleider“*).[8] Odkázanosť týchto osôb nepriamo dokazujú aj ich prezývky: *„Blinden Peter, Toben Christoff, Lamen Demian, Lamen Zwillichen, Alten Krauß, Lamen Merten”*.

7 „...da her man vermeinen wirt gewisslichen solch Interesse oder funffhundert vngerische gulden zu erlangen vnnd von iar zu Jar iber zu khumen...” TB, s. 3.

8 10. apríla 1600 vydali pre Clementa Mullera 8 rífov tkaniny v hodnote 2 zl. 32 den. O niečo skôr, 23. januára ten istý Muller dostal aj podšitý klobúk v hodnote 36 den. Všetci šiesti dostali – pravdepodobne na bielizeň – spolu 30 rífov plátna v hodnote 1 zl. 50 den. Roku 1607 istý Kunz dostal pár čižiem v hodnote 1 zl., a za 15 denárov mu dali zaplátať topánky.

Pravidelnou položkou v účtovnej knihe je svadobná pomoc (*„Eheleidt Stewer", „elocatio egenarum virginum"*). Pôvodne bola táto pomoc určená tým chudobným pannám, ktoré nemali veno. Je zaujímavé, že roku 1602 pri koncoročnej uzávierke vyúčtovania je táto suma uvedená spolu s ďalšími položkami, ktoré neboli jednoznačne určené na svadobnú výpomoc. V tom roku poskytli peniaze v piatich prípadoch, spolu 40 zlatých 50 denárov. Položka uvedená ako *dispensatio* (*„Jungen Eheleütten autheildt"*) však spomína 100 zlatých 20 denárov. Chýbajúcich 60 zlatých rozdelili medzi štyri osoby, z ktorých každá dostala po 15 zlatých. Ich mená sú uvedené hneď za menami tých, ktorí získali svadobnú výpomoc, ale oddelené od nich v nasledujúcom poradí:

Auff Junger Ehleüdt Stewer
17. Januarij Thürmer Gesellen Abziher verehret fl. 2.
20. Septembris der Fraw Thomesen zue Ihrer Tochter hochzeit fl. 15.
23. Septembris dem Herrn Windischen Prediger Bartholomaeo verehret fl. 10.
8. Octobris dem Czermasch Stad Drabanten verehret zue hochzeit fl. 1. d. 50.
13. Decembris auff Vorbiet Herrn Andreae vnnd Kalmans verehret dem Apoteker Davidj Kraopoliadj zuem Ehestewer fl. 12.
Summa fl. 40. d. 50.
Dem Matthao Coriario verehret zue erbawung vnd auffrichtung seiner Wüsten brand stadt fl. 15.
Dem Enderschj Hanß verehret fl. 15.
Dem Daniel Türk verehret fl. 15.
Dem Melcher Gnersich den Jüngern verehret fl. 15.
Summa tutt fl. 100. d. 50.[9]

Je pravdou, že vyššie spomenutý Matthaeus Coriarius dostal od Levočanov výpomoc na výstavbu požiarom zničeného domu, teda dar môže mať charakter dobročinnosti, ale Daniel Türck a Melchior Genersich boli príslušníkmi popredných levočských rodín, ktoré boli zastúpené aj v mestskom magistráte. Podľa svedectva údajov v *Testamentbuch*-u sa však javí, že peniaze určené na rozdelenie nie vždy dostali najchudobnejší obyvatelia mesta, ale veľakrát z nich boli podporené aj majetnejšie a vplyvnejšie rodiny.

V ročných výkazoch sa taktiež pravidelne objavuje položka *„ad pia opera"*, pričom ide o rôzne dary. Spomínajú sa sumy so skutočne rozličným určením. Často napríklad vyplatili nimi hrobára.[10] Roku 1603 spomína *Testamentbuch* aj pohreb jednej sťatej bosorky (*„4. Augusti dem Todtengräber pro malefiz Perschon so enthaupt"*),[11] na čo mesto minulo 25 denárov. V známej Levočskej kronike nie sú pre rok 1603 záznamy, ale v nasledujúcom roku podobný prípad zaznamenali. Vtedy podozrivú osobu, ktorá sa odmietala priznať, sťali, pretože nebola ochotná ani prijať sviatosti, ani pomodliť sa otčenáš.[12]

Z tej istej rozpočtovej položky sa financovali aj určité zdravotnícke opatrenia a služby.[13] 21. júna 1601 vtrhlo vo večerných hodinách do mesta niekoľko hajdúchov a začali plieniť. Svoju pozornosť sústredili predovšetkým na obsadenie vínnej pivnice. Dostali sa do potýčky s mešťanmi a pravdepodobne počas konfliktu sa jeden z mestských pešiakov (Caspar) zranil. Na

9 TB, s. 103.
10 Roku 1600 vyplatili za pochovanie jedného mŕtveho žoldniera 25 denárov, za pohreb dvoch mužov, pravdepodobne vyhnancov (*„2 elende frembde personen"*) vyplatili 40 denárov. Zdá sa, že pohreb jedného dieťaťa za mestské peniaze bol oveľa lacnejší, roku 1603 len 9 denárov (*„pro ein Kind begraben"*). Roku 1623 dostal stolár, ktorý vyhotovil truhlu a hrobár spolu 1 zl. 29 den.
11 TB, s. 105v.
12 BAL, Jeromos – FÖRSTER, Jenő – KAUFFMANN, Aurél. *Hain Gáspár Lőcsei Krónikája*. Lőcse : Reiss, 1910–1913, s. 131 (ďalej: Hain).
13 Roku 1600 poukázali jednému ranenému, ktorý sa liečil v meste, ako aj jednému chorému študentovi po jednom zlatom. Roku 1605 puškárovi dali 2 zl. na liečebné náklady. Roku 1608 prevzalo mesto na seba náklady na liečenie „Daniela Schlesiera" (padla na neho škridla z veže). Roku 1609 dostal istý chudobný pomätený kazateľ („Einen Armen Sinlosen Predicanten" TB, s. 114) 52 denárov. Roku 1612 dalo mesto na svoje náklady liečiť poranené stehno syna Mertena „Tischler"-a, čo stálo 3 zl.

liečenie jeho zranenia zaplatili holičovi 27. júna 1,5 zl.[14] Roku 1622 jednej žene, ktorej dieťa napadol medveď, vyplatili 3 zlaté, felčiarovi 6 zlatých a 75 denárov za liečenie.[15]

Aj utečencom, vyhnancom a zajatcom sa vyplácala výpomoc z fondu *„ad pia opera"*. Tieto výdaje zaujímavo dokladajú, z koľkých smerov a z akých príčin sa uchádzali u Levoče o ochranu. Vo väčšine prípadov sa uvádza, že šlo o náboženské prenasledovanie, pravdepodobne v takom prípade mali najväčšiu šancu na získanie podpory. Z toho vyplýva, že chýr o thurzovskej nadácii sa rozšíril aj za hranice Spiša. V zápisoch nájdeme utečencov z Valašska, Grécka, Poľska, Štajerska a Itálie, alebo práve vykúpených tureckých zajatcov: roku 1600 darovali 12 denárov jednému väzňovi, ktorý sa práve dostal zo zajatia vo Valašsku (*„einem gefangenen aus der walachey"*)[16] a 50 denárov inému, ktorý prišiel z gréckeho zajatia (*„Armen gefangen aus Griechenland geben"*).[17] Roku 1601 dostali dvaja muži oslobodení z tureckého zajatia 50 denárov (*„2 Gefangenen von Türken"*).[18] O rok neskôr dali štajerskému utečencovi 1 zlatý (*„Einem Vertriebenen auß Steyermark Girg Eisener ein Lederer mitgereicht"*)[19] a tiež jednému kazateľovi-exulantovi (*„Pastori Exulantj"*).[20] Roku 1603 dostal dva zlaté Paulus Strigelius (*„Exulj Ministro Ecclesiae"*)[21] a jednu ženu, ktorú oslobodili z tatárskeho zajatia (*„Gefangenen Frawen aus der Tarterey"*),[22] obdarili jedným zlatým. Roku 1606 dali jednému šarišskému šľachticovi 3 zlaté (*„gefangenen Edelman aus Scharosch Spanschafft"*).[23] V nasledujúcom roku darovali 20 denárov dvom Nemcom, ktorí sa oslobodili z tureckého zajatia (*„2 Gefangenen Deütschen, so aus der Türkey kohmmen"*).[24] V tom istom roku istý „chudobný väzeň" dostal 6 denárov, kým roku 1609 kazateľ zo Sliezska dostal jeden zlatý (*„Vertriebenen Pastori Silesio"*).[25] Roku 1620 dostal istý poľský kňaz taktiež 1 zlatý (*„Einem Polnischen Pffaffen so im Exul sein soll"*).[26] 26. septembra 1622 poslali mimo brán mesta pre troch zajatcov 27 denárov (*„3 gefangenen Perschonen vor das thor geschickt*).[27] Charakteristické je, že pre urodzených utečencov vyčlenili vyššie sumy výpomoci. Alphonso de Monte Dolio z Itálie (*„Vertriebenen Exulj Italo Comiti Alphonso de Monte Dolio"*) v tom istom roku dostal 15 zlatých a 66 denárov.[28] Čím je niekto chudobnejší, tým je nižšia aj pre neho poukázaná suma.

Z opisu výdavkov *„ad pia opera"* je možné získať aj množstvo kultúrno- a cirkevnohistorických údajov, ale v *Testamentbuch*-u sú tieto položky často uvádzané samostatne, najmä ak ide o sumy, poskytnuté na vzdelávacie účely. V testamente Alexeja Thurzu je ako samostatný bod uvedená požiadavka, aby z fondu nadácie vyslali každý rok dvoch študentov na štúdiá do zahraničia. Tieto vzácne údaje, ako aj študentské listy, zachované v mestskom archíve,[29] poskytujú neobyčajne živý pohľad na napĺňanie cieľov zakladateľa základiny podporovať získanie najvyššieho vzdelania pre inteligenciu Levoče a Spiša. Týmto spôsobom Thurzo dlhú dobu ovplyvňoval cirkevné záležitosti a kultúrny život regiónu.

Ďalšou položkou v zozname ročných výdavkov sú platy učiteľov školy, príjmy *senior*-ov a *auditor*-ov a štipendiá študentov, študujúcich na zahraničných univerzitách. Zdá sa, že platy rektorov nezaťažovali rozpočet základiny, ale platy konrektorov (*collega secundae classis*)

14 „27. Junij dem Balwirer, der den Caspar Stadt Knecht, von Husaren vnd Haiduken verwundt vnd geschedigt, geheilet, geben fl. 1. d. 50." TB, s. 101; Hain, 130.
15 „Einem weib dessen Söhnlein der beer beschedigt geben fl. 3. Item dem Bader fl. 6. d. 75."
16 TB, s. 99v.
17 TB, s. 99v.
18 TB, s. 101v.
19 TB, s. 103v.
20 TB, s. 103v.
21 TB, s. 105v.
22 TB, s. 105v.
23 TB, s. 109.
24 TB, s. 111.
25 TB, s. 114.
26 TB, s. 134.
27 TB, s. 136.
28 TB, s. 111.
29 Vydané KATONA, Tünde – LATZKOVITS, Miklós. *Lőcsei stipendiánsok és literátusok*. Szeged : Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1990, 370 s.

a učiteľov tretej triedy (*collega tertiae classis*) však áno. Roku 1600 konrektorom levočskej latinskej školy bol Michael Clementis, ktorého o dva roky neskôr stretávame vo funkcii mestského notára a od tejto doby sústavne pôsobil v rôznych úradných funkciách orgánov mesta, roku 1621 bol dokonca richtárom.[30] Post konrektora zastával roku 1601 kronikár Kaspar Krames, ktorý roku 1605 už bol rektorom školy (*„Auff Junger Ehleütt Stewer. Herrn Casparo Cramer Rectorj Scholae verehrt zu seiner Hochzeytt fl. 25.“*).[31]

Nakoniec, vo výdavkoch označovaných ako *„ad pia opera“* sa pravidelne objavujú dary, ktoré dostávali chudobní alebo aj cudzí študenti a žiaci: *„einem armen Studenten“, „einem frembden Studenten“, „den armen 3 Schuelern“*. Suma týchto darov obvykle nepresahuje 10 – 20 denárov, a neraz sa na tejto almužne museli deliť viacerí. V tejto súvislosti sa zdajú byť niektoré z podpôr naozaj veľkorysé, keď sa na nákup kníh určila niekoľkonásobne vyššia suma. Roku 1614 pre potreby školy napríklad nakúpili 25 exemplárov diela Leonharda Huttera *Compendium Locorum Theologicorum* v celkovej hodnote 5 zlatých.[32] Táto kniha sa s obľubou používala pri vyučovaní náboženstva, v Levoči sa z nej učili v prvej a v druhej triede pri vysvetľovaní gramatiky a aj teologických otázok. O deväť rokov neskôr kúpili z tohto diela ešte jeden kus, a to pre jedného chudobného mládenca, čo mestu vyšlo na 75 denárov.[33]

Na uľahčenie stálej a všadeprítomnej chudoby mala byť po ruke okamžitá výpomoc, aby sa v najnutnejších potrebách vypomohlo odkázaným, na druhej strane boli však aspoň tak, ak nie aj viac dôležité, tie opatrenia komunity, ktoré dlhodobo zabezpečili pre svojich členov možnosti získať každodenné požiadavky. Thurzovská základina sa v takejto forme snažila vypomáhať v praxi. Výnosy obrovskej sumy, ktorú vo svojom testamente zanechal Alexej Thurzo mestu Levoča, mali slúžiť pre základné princípy *caritas*, resp. starostlivosti *(Fürsorge)*, pričom najmodernejším spôsobom zabezpečovali prežitie jednotlivcovi komunity. A nezabudnime: posledná vôľa krajinského sudcu Thurza mala poslúžiť aj pre zachovanie jeho osobnej prestíže a *memorie,* a to si zabezpečil tou najproduktívnejšou metódou. Vďaka svojej spoločensko-politickej pozícii vytvoril pre Levoču taký zdroj, ktorý na mnohé desaťročia umožnil magistrátu, aby sa ako dobrý vedúci mohol postarať o odkázaných. *Testamentbuch* teda oprávnene pripomína na mnohých miestach meno zakladateľa, ako aj ďalších členov thurzovského rodu, ktorí starostlivo sledovali osud základiny a aj sami sa zasadzovali svojím vplyvom o jej ďalšie smerovanie.

Preklad: Tünde Lengyelová

30 Hain 130, 139, 146-147, 152, 155.
31 TB, s. 108v.
32 TB, s. 122v.
33 TB, s. 137.

Spišský hrad (foto Bratislava, Slovenská národná galéria – Fotoarchív)

III. KAPITOLA

Thurzovské dvory – centrá hospodárskeho, politického a spoločenského života

Johann Weinhart: Tumba palatína Stanislava III. Thurza. 1625.
(Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

Hospodárske pomery na thurzovských panstvách na prelome 16. a 17. storočia

Tünde Lengyelová

Pre rod Thurzovcov, ktorý je mimoriadne bohatý na výnimočných ľudí, je charakteristickou vlastnosťou ekonomický talent. Vďaka nemu sa rod vyšvihol a celkom netradičnou cestou – dočasným opustením šľachtického stavu a prechodom k meštianstvu a potom opäť návratom do šľachtického stavu, ale už do aristokracie[1] – sa dostal na najvyššie posty a v niekoľkých generáciách sa podieľal na politickej a hospodárskej správe krajiny. Okrem toho desať členov rodu a jedna žena boli županmi v stoliciach Pest-Pilišskej, Nitrianskej, Trenčianskej, Oravskej, Šarišskej a Spišskej.[2] Okrem výkonu vysokých štátnických funkcií[3] však spravovali aj svoje súkromné majetky a panstvá, od prosperovania ktorých závisela aj ich vlastná prosperita. V príspevku sa zameriame na panstvá a hospodárenie predposledných a posledných príslušníkov thurzovského rodu, ktorí žili a spravovali svoje majetky v prvej tretine 17. storočia, najmä na palatínov Juraja a Stanislava Thurzu a ich dedičov.

Ešte roku 1523 dostal Alexej Thurzo ako donáciu hrad Červený Kameň aj s dlhom 36 000 zlatých, krátko na to aj panstvá Šintavu, Tematín a Hlohovec.[4] Roku 1527 získal hrady Spiš, Richnava, Gelnica, Bojnice, Likava a Orava aj s priľahlými panstvami, a krátko nato aj panstvo Pápa (dnes v Maďarsku).[5] Vo svojom testamente okrem týchto rozhodoval aj o hrade a majetkoch Nitrianskeho biskupstva, ktorými disponoval, v jeho vlastníctve bola aj polovica Trenčína, viacero domov a menších majetkov v Levoči a Košiciach. Ak k tomu prirátame príjmy z rôzneho podnikania a úvery, môžeme povedať, že Alexej Thurzo patril k najmajetnejším mužom v Uhorsku.

Alexej Thurzo spolu so svojou rodinou sídlil na Šintave. Jeho funkcie a podnikanie ho nútili často cestovať, ale väčšina jeho dodnes zachovaných listov je datovaná práve zo Šintavy. Panstvá Hlohovec, Šintavu a Tematín pokladal za natoľko výnosné a hospodársky zaujímavé, že vo svojom testamente ich odkázal svojim najbližším – manželke a dcéram. Zároveň vypracoval aj podrobné dispozície, ktorými zabezpečil dedenie majetku podľa svojich predstáv. Thurzo totiž nemal synov, a keďže s touto možnosťou rátal aj v nasledujúcej generácii, preto zabezpečil dedenie aj v ženskej línii. Získaný majetok sa snažil za každých okolností zachovať pre rod, teda aby v žiadnom prípade nepripadol eráru. Aj v tomto bol úspešný – panstvo zostalo v rukách rodu 111 rokov, až do vymretia rodu. Jeho dcéry si okrem panstiev rozdelili ešte značné bohatstvo v klenotoch a iných cennostiach, kým ich matke Magdaléne Székelyovej odkázal polovicu Trenčína spolu s tridsiatkom. Ostatné majetky odkázal svojim mužským príbuzným.

Samozrejme, o tak lukratívny majetok sa hneď po jeho smrti prihlásilo množstvo záujemcov a spory o vlastnícke práva prebiehali niekoľko desaťročí. Vdova Magdaléna Székelyová

1 O vzostupe rodu Thurzo podrobne pozri príspevok Mariána SKLADANÉHO v tejto publikácii.

2 FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai 1526–1848. Die Obergespane Ungarns.* Budapest : Argumentum 1994, passim. Alžbeta Czoborová po smrti syna Imricha Thurzu, zastávala funkciu županky Oravskej stolice (1621–1626). Okrem nej do podobnej funkcie boli menované len dve ženy, Anna Báthoryová v stoliciach Krasna a Stredný Solnok v Sedmohradsku (1545–1547) a Mária Habsburská, vdova po kráľovi Ľudovítovi II., v Mošonskej stolici (1528–1535).

3 Štátnické funkcie a hodnosti, vykonávané a zastávané Thurzovcami, bližšie analyzuje vo svojom príspevku Géza PÁLFFY v tejto publikácii.

4 ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR, Péter (ed.) *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére.* Budapest : ELTE BTK 1998, s. 123-124.

5 ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR, Péter (ed.) *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója ünnepére.* Budapest : ELTE BTK 1998, s. 118.

sa opäť vydala za Jána z Pernštejna. Obaja mali deti z predchádzajúceho manželstva a tak Pernštejn oženil svojho syna s dcérou svojej manželky Alžbetou. Manželstvo však netrvalo dlho, lebo mladý manžel po krátkom čase zomrel. Druhýkrát sa Alžbeta vydala za Adama Ungnada, ktorému sa podarilo dosiahnuť vrátenie Hlohovca a časti panstva z rúk Andreja Báthoryho, ktorý si ho prisvojil po smrti svojej manželky Anny Thurzovej. Báthory sa síce majetkov nevzdal rád, ale uznal právoplatnosť testamentu a napokon majetok vrátil. Adam Ungnad však tiež predčasne zomrel a vdova sa po tretíkrát vydala za Juliusa zo Salmu a Neuburgu. Ich jediná dcéra Anna bola jedinou dedičkou obrovských majetkov, o ktoré sa začali hlásiť ďalší záujemcovia. Začal sa kolotoč sporov, v ktorom sa odporcovia odvolávali na niekoľko desaťročí staré dokumenty a vlastnícke práva. Po komplikovaných rokovaniach, v ktorých sa angažovala v zastúpení panovníka aj kráľovská komora, napokon Thurzovci predsa len ubránili svoje dedičstvo: roku 1596 sa majiteľom panstiev stal Stanislav Thurzo, pravnuk brata Alexeja Thurzu. So svojimi bratmi si získané domíniá rozdelili a Hlohovec, spolu so Šintavou sa dostal do rúk Stanislava, neskoršieho uhorského palatína.[6]

Na prelome 16. a 17. storočia teda dve vetvy rodu vlastnili niekoľko veľkých domínií, ktoré sa s výnimkou Tokajského panstva (získal ho palatín Juraj Thurzo) sústreďovali prakticky úplne na území dnešného Slovenska, s presahom do Poľska na Orave. Oravsko-bytčianska vetva vlastnila panstvá Oravu, Bytču, Lietavu, Tokaj a príslušníci spišskej vetvy boli majiteľmi šiestich hradných panstiev: Spiša, Richnavy, Hlohovca, Tematína, Bojníc a Šintavy.

Spišská vetva thurzovského rodu

Spomínaným panstvám tejto vetvy patrilo 38 zemepanských miest a 213 dedín. Rozlohou tieto panstvá presahovali 350 000 katastrálnych jutár,[7] teda vyše 2000 kilometrov štvorcových. Presnejšie stanoviť počet ľudí, ktoré tieto lokality obývali, je, žiaľ, nemožné pre nedostatok spoľahlivých údajov.

Hradné panstvá Spiš a Richnava

Centrum malo na Spišskom hrade a patrilo k nemu 32 obcí a výsadných mestečiek.[8] Naň nadväzovalo Richnavské panstvo s ôsmimi dedinami a dvoma mestečkami.[9] Vlastnícke práva okolo týchto panstiev (spolu s Hlohoveckým, Tematínskym, Bojnickým a Šintavským) boli však dlhé desaťročia predmetom vnútrorodinných sporov, ktoré vyplynuli zo spomínaného testamentárneho rozhodnutia Alexeja Thurzu z roku 1543. Spory sa vyriešili až smrťou jednotlivých zainteresovaných na strane ženských dedičiek. Roku 1596 zomrela Anna, grófka Salmová, Alexejova vnučka, bez zanechania dedičov a tak majetok prešiel do rúk pravnukov Alexejovho brata Juraja III., ktorými boli neskorší palatín Stanislav, Mikuláš a Krištof. Títo

6 *Hlohovec a jeho okolie*. Zost. LEHOTSKÁ Darina. Bratislava : Obzor 1968, s. 74-78. Por. BERLÁSZ Jenő. *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában különös tekintettel a jobbágyság gazdasági helyzetére.* Budapest 1936, s. 8-10. Podrobnejšie o sporoch WAGNER Carolus. *Analecta Scepusii Sacri et Profani IV.* Posonii et Cassoviae 1778, s. 89-90, 95-98, 105-106.

7 BERLÁSZ, Jenő. *A Thurzó-birtokok a XVII. század első harmadában, különös tekintettel a jobbágyság gazdasági helyzetére.* Budapest 1936, s. 5.

8 Tamtiež, s. 6. K Spišskému hradnému panstvu patrili Domaňovce, Hincovce, Baldovce, Dúbrava, Bijacovce, Beharovce, Harakovce, Hotkovce (dnes súčasť Žehry), Žehra, Oľšavka, Slatvina, Oľšavica; 11 spišských mestečiek: Bystrany, Odorín, Danišovce, Harichovce, Smižany, Kurimany, Iliašovce, Spišský Štvrtok, Hrabušice, Veľký Slavkov, do r. 1615 aj Mlynica a Žakovce; banské mestá Gelnica, Mníšek, Švedlár, Smolník, Štós, Helcmanovce, Kojšov a ako samostatná súčasť sem patrilo mestečko Gönc. V urbári z roku 1565 sú uvedené aj Betlanovce, Tomášovce a Vojkovce, chýbajú Domaňovce a Bijacovce. K panstvu sa zachoval bohatý archívny materiál, predovšetkým urbáre, ktoré sú uložené v Magyar Országos Levéltár Budapest, Urbaria et Conscriptiones (ďalej MOL, U et C) Fasc. 49 No. 19-24 a iné; urbár z roku 1583 (UetC, Fasc. 49 No. 17) je publikovaný in MARSINA, Richard – KUŠÍK, Michal (eds.). *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku.* I. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1959, s. 417-432; ďalšie urbáre (1565, 1605) vydal MAKSAY, Ferenc (ed.) *Urbáriumok*. Budapest 1959.

9 Patrili sem zemepanské mestečká Richnava a Kluknava, dediny Hrišovce, Kaľava, Olcnava, Krompachy, Nižné a Vyšné Slovinky, Žakarovce a (Veľký) Folkmar. Urbáre Richnavského panstva: MOL, U et C, Fasc. 49 No. 23 (1636); Fasc. 97 No. 34 (1616). Publikované aj v MAKSAY, 1959 (1605).

traja bratia si podelili majetky tak, že Stanislav dostal Hlohovec a Šintavu, Mikuláš Bojnice a Krištof Spiš, panstvá Richnavu a Tematín dali spoločne do zálohu (neskôr ich Stanislav získal pre seba po vyplatení zálohu). Roku 1609 zomrel bezdetný Mikuláš a jeho bratia si podelili aj jeho časť, užívať ju mohli až po troch rokoch, keď sa pozostalá vdova Anna Maria Zarau opäť vydala a stratila tým užívacie právo. Zakrátko opäť došlo k zmene, a to roku 1614, keď smrťou taktiež bezdetného Krištofa sa jediným vlastníkom všetkých panstiev stal Stanislav Thurzo. Spišské domínium však fakticky nikdy neprevzal do vlastníctva, lebo ho až do roku 1634 užívala právom vdovy Zuzana Erdődyová. Deťom Stanislava Thurzu – Stanislavovi, Adamovi, Michalovi a Eve – tiež nebolo súdené dlho užívať majetky. Zdedili ich roku 1625, a podľa rozhodnutia otca získal Stanislav mladší Richnavu a Bojnice, Michal a Adam dostali Šintavu a Hlohovec a Eva sa stala majiteľkou Tematína. Sotva uplynuli dva roky, už došlo opäť k deľbe, pretože zomrel aj Stanislav ml., aj Eva. Až do roku 1635 teda vlastnili všetky panstvá Michal s Adamom (a Zuzana Erdődyová Spiš), ale potom v krátkom slede všetci zomreli a celý obrovský komplex prešiel roku 1636 do správy komory.[10]

Hradné panstvo Spiš bolo tradičným panstvom, fungujúcim na princípe extenzívneho využívania poddanskej produkcie. Od druhej polovice 16. storočia tu boli dva, rozlohou zrejme nie veľké majere, jeden pri Hincovciach a druhý pri Žehre. Podľa urbára z roku 1565[11] mali obyvatelia takmer všetkých spišských mestečiek povinnosť vykonávať roboty, predovšetkým orbu na majeri, resp. na „novom“ majeri. Okrem toho tradične odovzdávali panstvu peňažné dávky, pozostávajúce z domovej dane, poplatku za výkup z povinnosti čapovania vína a piva, niektorí platili za výrobu dosák na pílach alebo za lámanie kameňa v kameňolome. Domová daň sa rôznila, napr. Gelnica a Smolník ju vôbec neplatili, pretože „boli slobodnými banskými mestami“, ostatné ju mali určenú v jednej sume a platili ju na tri termíny. Výška sumy dosahovala od pol zlatého až po vyše troch na jednu usadlosť. Ak si porovnáme údaje o výške cenzu v priebehu dlhšieho obdobia (podľa možností, ktoré poskytujú zachované pramene), zistíme, že nároky panstva sa menili len veľmi málo a v prvej tretine 17. storočia (teda v čase, keď panstvo patrilo Thurzovcom), dosahoval cenzus výšku ako v časoch pred sedliackou vojnou roku 1514. Za víno sa platilo trikrát po 10, 11 alebo 20 zlatých, za pivo rovnako na tri termíny sumy od 1,75 zlatého po 8,50. Samozrejme, nechýbali ani naturálie, teda obilie, krúpy, ovos a na kuchyňu relatívne veľké množstvá kapúnov, husí, vajec, teliat, ale aj diviny a vtákov.

Pomery sa k roku 1583[12] veľmi nezmenili, fakticky všetky platby zostali na rovnakej úrovni. Zmenili sa naturálne dávky – vo väčšine prípadov mal vždy farár a richtár odovzdať predpísané množstvo ovsa. Napriek tomu sa pri opise povinností Kuriman udáva, že miesto desiatkov platia 12 zlatých, ale deviatky tak ako ostatné z 11 oppíd, čo možno znamená, že odvádzanie deviatku bolo takou samozrejmou povinnosťou, že ju do urbára ani nezapisovali. Zmenili sa aj robotné povinnosti, keďže predtým vykonávali všetky poľnohospodárske práce na „novom“ majeri, ale teraz už sú oslobodení, okrem želiarov, ktorým táto povinnosť zostáva v plnej miere.

Inventár z roku 1597[13] v „novom majeri“ okrem veľkého množstva obilia a chmeľu uvádza aj vysoký počet rožného statku (125 kusov) a 16 koní, na „starom majeri“ 75 kusov rožného statku a vyše 80 ošípaných. V pivovare ich chovali ďalších 80, a ďalší dobytok (asi 200 kusov hovädzieho dobytka, takmer poldruha tisíc oviec a kôz a 47 koní) chovali ešte v horách. Na majeroch vykonávali všetky práce poddaní z Bijacoviec a Domaňoviec.[14] Napriek existencii majerov závisela prosperita panstva od produkcie poddanských hospodárstiev a v tom čase boli ešte výnosné aj železnorudné a medené bane. Povinnosti poddaných na panstve boli určené osobitne a vykazovali dosť značné rozdiely, predovšetkým

10 BERLÁSZ, 1936, s. 8-9.
11 MAKSAY, 1959, s. 383-397 passim.
12 MARSINA – KUŠÍK, 1959, s. 417-424.
13 MOL, U et C, Fasc. 113 No. 7.
14 MOL, U et C, Fasc. 117 No. 77.

vo výške cenzu. Jedenásť spišských mestečiek[15] roku 1605[16] napríklad platili nasledovne: Vzhľadom na to, že Žakovce a Mlynica boli v zálohu u Marka Horvatha a Hrabušice vlastnila matka Stanislava a Krištofa Thurzovcov Barbora Zrínska, ostatných 9 mestečiek platilo na tri termíny (stred pôstu, na sv. Jána a sv. Martina) po 200 zlatých, po 100 zlatých za víno taktiež trikrát (na sv. Juraja, sv. Jakuba a Vianoce) a po 50 zlatých za pivo (na Turíce, na sv. Bartolomeja a na Troch kráľov). Namiesto výroby dosák platili na Vianoce 15 zlatých, dávali deviatok z obilia, desiatok farárom, ktorí zas platili „pactatum" prepoštovi. Okrem toho každý richtár dával na Veľkú noc barana a na Vianoce každé mesto dve teľatá, z každého mlyna museli vykŕmiť toľko prasiat, koľko mal mlyn kameňov. Želiari vykonávali všetky obvyklé roboty. Banské mestá, vzhľadom na ich špecifiká, mali povinnosti voči zemepánom určené inak. Gelničania roku 1605[17] neplatili cenzus, ale len poplatok za víno a pivo, a to ročne 90 zlatých. Odvádzali však urburu, a to z každých 13 zlatých jeden a rovnako aj z každého vyrobeného centu železa jeden cent. Nedávali žiadne dary na kuchyňu a z robôt mali len raz do roka voziť víno. Podobne to bolo aj v Smolníku,[18] kde boli sumy určené nižšie, keďže aj obyvateľov bolo menej. Roboty nevykonávali žiadne, pretože obyvatelia boli baníkmi. Vo Švedlári,[19] kde bol počet obyvateľov vyšší, než v Gelnici a Smolníku spolu, platili päťkrát ročne daň, v celkovej sume 29 zlatých 62 1/2 denárov, urburu z baní vo výške 1/12 a na tri termíny 60 zlatých za víno a pivo. Najväčší rozdiel však bol v tom, že z robôt sa vyplácali sumou 40 zlatých ročne.

Celkový sumár pre Spišské panstvo z roku 1636 počítal s výnosom rovných 9000 zlatých. Z toho cenzus a ostatné peňažné poplatky a mýta vynášali 4486 zlatých, z výčapu vína pochádzalo 3446 zlatých a z piva ďalších 706 zlatých, predaj dobytka, vlny a koží z majerov vynášal len 362 zl. V prepočte teda 88 % celkového výnosu pochádzalo z urbárskeho hospodárstva (víno dovážali z Göncu, kde ho od obyvateľov vyberali ako desiatok).[20]

Hradné panstvo Tematín

V západnej časti dnešného Slovenska sa rozprestierali štyri hradné panstvá, patriace Thurzovcom. Tematín s deviatimi dedinami sa rozkladal v údolí Váhu v hornatejšej oblasti na hranici Nitrianskej a Trenčianskej stolice.[21] Spolu na celom panstve spísali 243 sedliackych a 60 želiarskych domácností, vyskytlo sa aj niekoľko opustených usadlostí. Cenzus bol stanovený v každej obci rôzne, niekde platili na dva, inde na tri termíny, ale aj paušálne celá obec v jednej sume. Výška cenzu však nedosahovala obvyklú výšku 100 denárov (stanovenú zákonom z roku 1514), skôr sa pohybovala okolo polovice tejto sumy. V niektorých obciach sa vyplácali z povinnosti vykrmovať ošípané a čapovať panské víno. Na kuchyňu dávali chleby, kapúny, syry, hrach, ľanové semeno, obilie, chmeľ a vajíčka. Desiatok odvádzali z oviec a kôz, deviatok od klčovísk. Pri mene každého poddaného je uvedené, či slúži s koňom alebo pešo. Panstvo tu takmer v každej dedine malo výnosné potoky, plné pstruhov, ktoré boli pre obyvateľov zakázané, ako aj ovocné sady. V Hrádku bol aj panský majer, ktorý bol však v čase spísania urbára zničený požiarom. Remeselníci (mlynár, mäsiar a pod.) slúžili svojim remeslom alebo odovzdávali svoje produkty. Ani toto panstvo neprekročilo hranice extenzívneho, alebo môžeme povedať, pasívneho hospodárenia.

15 V skutočnosti ich bolo 12: Veľký Slavkov, Spišský Štvrtok, Smižany, Kurimany, Harichovce, Iliašovce, Danišovce, Odorín, Bystrany, Žakovce, Mlynica a Hrabušice.
16 MAKSAY, 1959, s. 409
17 Tamtiež, s. 406-407.
18 Tamtiež, s. 401-402.
19 Tamtiež, s. 402-405.
20 BERLÁSZ, 1936, s. 19.
21 Podľa urbára z roku 1636 patrili k hradnému panstvu Tematín obce: Modrovka, Stará Lehota, Hubina, Hrádok, Hôrka (nad Váhom), Ducové, Lúka, Modrová, Nová Lehota. MOL, U et C, Fasc. 59 No. 24.

Hradné panstvo Bojnice

Bojnické panstvo s 19 dedinami a troma zemepanskými mestami stálo akoby osamotene, v hornonitrianskej kotline.[22] Hoci centrom boli Bojnice, Prievidza ich vysoko prevyšovala počtom obyvateľov: v Bojniciach spísali roku 1614 okrem 5 slobodných domov len 41 sedliackych a 62 želiarskych usadlostí, kým v Prievidzi bolo 204 (nešpecifikovaných) usadlostí; za početné môžeme počítať aj Nitrianske (Nemecké) Pravno s 83 sedliackymi a 278 želiarskymi usadlosťami, Handlovú (99 sedliackych, 37 želiarskych) a Kľačno (Gajdel, 53 a 42 usadlostí). Spolu malo panstvo 686 sedliackych a 313 želiarskych (okrem slobodných a z iných dôvodov nezapísaných) usadlostí, ktorých povinnosti v žiadnom smere neprekračovali obvyklé zemepanské požiadavky. Majere boli na panstve dva, v Bojniciach a Veľkej Čause. Z robôt sa v dedinách Koš, Tužina a v polovici Nitrianskeho Pravna vykupovali (obvykle sedliaci za 15, želiari za 4 zlaté ročne). Panstvo malo príjem z jarmokov, mýta v Ráztočne a v Prievidzi, z kúpeľov v Bojniciach, najmä z krčiem pri nich a celkovo z predaja vína a piva. V Bojniciach, Prievidzi i v Nemeckom Pravne stál aj chudobinec, na ktoré zemepán prispieval zo svojho príjmu týždenne po 50 denároch. Zaujímavý je prístup Stanislava Thurzu ako zemepána k vyhorencom v Ráztočne. V prvom rade mali vykonávať len tie roboty, ktoré vládzu a keby potrebovali peniaze, má im úradník dať z rozhodnutia a dobrej vôle zemepána pôžičku až do výšky 10 zlatých. Takáto veľkorysosť nebola bežná, obvykle zemepán oslobodil vyhorených obyvateľov od dávok, prípadne povolil ťažiť drevo na nové stavby zo svojich lesov. Celkový výnos Bojnického panstva v číslach je nasledovný: cenzus 3178 zl., mýta 6541 zl. a poplatky za výčap vína a piva 1535 zl. prinieslo zemepánovi v roku 1637 sumu 11 254 zlatých. Vzhľadom na to, že víno, ktoré sa dostávalo do tunajších krčiem, pochádzalo z dežmy z Hlohoveckého a Šintavského panstva, tvoril čistý výnos z urbárskych povinností poddaných a mýta až 80 % celkového príjmu.[23]

Hradné panstvo Šintava

Šintavské panstvo malo okrem viac než dvoch desiatok dedín až štyri mestečká – Šintavu, Sereď, Bernolákovo (Čeklís) a Senec.[24] V čase spísania urbárov bolo na panstve množstvo opustených usadlostí, tak v dedinách ako aj v mestečkách. Hoci bolo na panstve až 5 majerov,[25] ani tu ich produkcia neprevážila nad príjmami z poddanských dávok, dokonca mnohé polia, lúky a lesy boli dané do prenájmu alebo zálohu. Mýta vynášali viac alebo menej, ako skonštatoval pisateľ urbára. Obyvatelia Serede boli vo zvlášť výhodnej situácii: podľa listiny „starého pána“ Stanislava Thurzu nemuseli platiť cenzus od usadlostí a ani vykonávať robotné povinnosti, ale vyplácali sa – relatívne nízkou – sumou 500 zlatých, rozdelených na tri termíny. Mali zároveň právo po celý rok čapovať vlastné víno a výnosy z troch výročných jarmokov taktiež užívalo mesto. Výhody rozšírili aj Adam a Michal Thurzo, ktorí sa s mestom za 80 zlatých ročne dohodli, že obyvatelia nemusia vykonávať ani práce vo vinohradoch a v dome Jána

22 Podľa urbára z roku 1614 do Bojnického panstva patrili tri mestečká: Bojnice, Nitrianske Pravno a Prievidza a 16 dedín: Tužina, Koš, Malinová, Poruba, Brezany, Nedožery, Hradec, Handlová, Morovno (dnes časť Handlovej), Ráztočno, Veľká Čausa, Malá Čausa, Chrenovec, Brusno (dnes spojené Chrenovec-Brusno), Poluvsie, Jalovec, Dubnica, Necpaly a Chvojnica. Pre spomenutý rok sa zachovali najmenej dva urbáre – slovenský pozri MARSINA – KUŠÍK, 1959, s. 40n a latinský, uložený v MOL, U et C Fasc. 2 No. 32, kde je aj menný zoznam jednotlivých obyvateľov a okrem vyššie uvedených dedín sa tu uvádza aj Kľačno (Gajdel), Cigeľ; chýba však Nitrianske Pravno, Dubnica a Nedožery.

23 BERLÁSZ, 1936, s. 19.

24 MOL, U et C Fasc. 55 No. 59 (9. marec 1632); Fasc. 55 No. 60 (10. máj 1638). Urbáre nie sú kompletné, a niektoré dediny boli časom zálohované a vymieňané, takže jednotlivé pramene poskytujú iné údaje. Podľa oboch uvedených urbárov k panstvu patrili okrem spomenutých zemepanských miest Matúškovo (Takšoň), Vlčkovce, Valtov Šúr, Varov Šúr, Veľký Šúr, Sereďské Nové Mesto, Jahodná, Majcichov, Vozokany, Abrahám, Čierny Brod, Čierna Voda, Trstice, Mostová, Paľovce, Šoporňa, Križovany (nad Dudváhom), Horné Saliby. Iné zdroje uvádzajú aj Veľkú Maču, Tomášikovo, Pusté Sady, Malý Šúr, Šók (časť Selíc), Nové Sady, Čepeň, Poľný Kesov. Por. KODAY, Juraj. *Esterházyovci a Šintavské panstvo*. Prednáška pre OZ Vodný hrad v Seredi, dostupné na stránke http://www.vodnyhrad.sk/index.php?action=1_3&pred=2. Por. aj BERLÁSZ, 1936, s. 7.

25 Najväčší bol majer Candia pri Horných Salibách, ďalší bol pri Jatove, a tri v susedstve Čeklísa (Bernolákovo), Senca a Serede.

Vizkelethyho (Wiszkellethy) sa nebude čapovať víno ani pivo ako konkurencia k mestskému výčapu. V mestečku Šintava bolo taktiež množstvo opustených usadlostí, pri mene mnohých želiarov dokonca poznamenali, že je „pauper" – chudobný, aj keď mal oráčiny. Podľa starej dohody platili 350 zlatých ročne. Nie je nezaujímavé, že v Šintave, Čeklísi a Matúškove (Takšoni) stála škola. Vo Vlčkovciach boli usídlení novokrstenci, ktorí prevádzkovali mlyn a zemepánovi zaň platili ročne 300 zlatých, pričom v prenájme mali aj priľahlý ovocný sad so zeleninovou záhradou. Z mýta štvrtina prináležala taktiež anabaptistom. Celkový výnos z panstva v roku 1638 bol 3574 zlatých (z cenzu, mlynov a mýt), 1203 zlatých bol predpokladaný výnos z majerov, najmä z predaja dobytka, vlny, koží a z prenájmu lúk. Najväčší príjem malo však panstvo z predaja vína, resp. zo suchého výčapu a dežmy. V spomenutom roku táto suma dosiahla 10 800 zlatých. Podľa prepočtov teda z celkového príjmu panstva tvorili 85 % príjmy z mýt a výčapu, a len 15 % pochádzalo od poddaných.[26]

Hlohovecké panstvo – sonda do života na začiatku 17. storočia

Južne od Tematína ležalo Hlohovecké panstvo s 12 dedinami a siedmimi zemepanskými mestami.[27] Urbár Hlohoveckého panstva z roku 1617 dal spísať Stanislav Thurzo. Jeho úradníci doňho zaznamenali nielen údaje o poddaných a želiaroch, ale aj o ich rodinách, počte chlapcov, dievčat i prípadných maloletých súrodencov a tiež aj osvojené deti, ktoré bývali v jednej domácnosti. Okrem toho presne spísali počet a druh chovaného dobytka, lúky, záhrady, vinohrady a klčoviská, ktoré mali poddaní v držbe. Poskytli tak jedinečný materiál na výskum.[28]

Na základe údajov z urbára z roku 1617 môžeme povedať, že priemerná rodina mala 2 až 3 deti. V zemepanských mestách prevládali rodiny s 2, v dedinách 3 deťmi. Zo všetkých 992 rodín s deťmi bolo na celom panstve len 5 rodín, ktoré mali viac detí ako 6, z toho v štyroch rodinách bolo po 7 detí v jednom prípade 8 detí. Viac detí podľa urbára nebolo v žiadnej rodine. Vo všeobecnosti bolo viac bezdetných rodín medzi želiarmi a aj celkový počet detí v týchto rodinách bol obvykle nižší, ako v rodinách sedliackych. Podželiari (subinquilini) mali zapísané deti len celkom výnimočne. Tento jav by sa mohol vysvetliť majetkovou situáciou, zatiaľ však chýba štúdia, ktorá by túto hypotézu potvrdila. Pri porovnávaní počtu chlapcov a dievčat sa javí, že chlapcov bolo viac o takmer 8 % (53,81 % : 46,19 %).

Zo sociologického hľadiska sú zaujímavé samostatné ženy – vdovy. V dedinách a mestečkách Hlohoveckého panstva bolo v roku 1617 najmenej 60 vdov, z ktorých len zanedbateľná časť bola označená ako chudobné a nemajetné ženy. Tu možno predpokladať, že šlo o osamelé stareny. Všetky vdovy, ktoré žili na sedliackych usadlostiach, vychovávali deti, mali dobytok (minimálne jednu kravu) a podľa toho vykonávali aj roboty, buď pešie, alebo so záprahom. Vdovy – želiarky mali podstatne menej aj detí aj dobytka a najčastejšie slúžili pešo alebo nevykonávali roboty vôbec (resp. nie je záznam). V celom urbári sú zapísaní len dvaja muži – vdovci, ale je veľmi pravdepodobné, že ich bolo viac a nebolo to zaznačené. U mužov totiž stav nič nemenil na plnení povinností voči zemepánovi, zatiaľ čo u vdov strata muža mohla znamenať zásadnú zmenu. V nezriedkavých prípadoch vdovy zostali na usadlosti a naplno plnili všetky povinnosti v robotách a službách. Všeobecnou tendenciou bolo uzavretie nového

26 BERLÁSZ, 1936, s. 18. MOL, U et C, Fasc. 55 No. 61.

27 K panstvu patrili podľa urbára z roku 1591(MOL, U et C, Fasc. 16 No.1) mestečká Piešťany (so samostatnou časťou Therma – Kúpele), Dvorníky, Veľké Záluzie, Hlohovec (so samostatnými časťami Svätý Peter, Nový Hlohovec a Starý Hlohovec), Bojná a dediny Červeník, Bojničky, Madunice, Drahovce, Jalšové, Kolozsvár, Ratnovce, Horná Streda, Banka, Tekoľdany, Pastuchov, Kľačany. Údaje použité v ďalšom texte sú z urbárov 1591 a 1617, MOL, UetC, Fasc. 16, No. 1 (zošit 1 a 2).

28 Por. aj LENGYEL, Tünde. Lányok és asszonyok egy koraújkori mezővárosban. In*: Oras si oraseni/ Városok és városlakók*. Eds. Ionut Costea, Carmen Florea, Pál Judit, Rüsz-Fogarasi Enikő. Cluj-Napoca/ Kolozsvár : Argonaut, 2006, s. 284-295; LENGYEL, Tünde. Das Leben in den Marktflecken in Oberungarn in der Frühen Neuzeit. In: *The First Millenium of Hungary in Europe*. Debrecen, 2002, s. 317-326; LENGYELOVÁ, Tünde. Početnosť rodín v obciach Hlohoveckého panstva v roku 1617. In: *Pôrodnosť a vybrané aspekty reprodukcie obyvateľstva*. Bratislava : Slovenská štatistická a demografická spoločnosť 1997, s. 65-74.

manželstva, pre trvalé vdovstvo sa obvykle rozhodli ženy vo vyššom veku s dospelými deťmi. Samostatné hospodárenie prinášalo totiž väčšie riziko, že schudobnejú a budú donútené predať usadlosť, resp. jej predajné časti, alebo klesnú na úroveň želiarov. Ak boli nútené predávať majetok, naposledy sa zbavovali vinohradov. Ak nemuseli, radšej si ich ponechávali, ako to zrejme urobila aj istá chudobná vdova (*pauperula relicta*), žijúca v špitáli. Roku 1617 z vyše 600 usadlostí bolo obývaných necelých 500, z toho na 34 hospodárili vdovy, ktoré boli zároveň hlavou domácností (6,1% domácností). V skutočnosti však bolo vdov oveľa – možno niekoľkokrát viac: vo Svätom Petri sú v urbári uvedené 3 vdovy, ako vlastníčky vinohradov ich je 40, pritom niektoré vlastnia aj viacero alebo si dokonca prikúpili ďalší. V Hlohovci uvádza urbár 18 vdov, a 28 vdov – majiteliek viníc, pričom vinice mali aj v chotári Hlohovca, ale najmä v chotári Svätého Petra.[29]

V dvoch prípadoch sa uvádzali samostatné ženy ako užívateľky usadlostí. V jednom prípade to bola samostatná žena z Maduníc, ktorá vychovávala dve deti (neuvádza sa, že by bola vdovou, ale nie je to vylúčené) a v druhom prípade to bola slobodná žena (virgo) z Hornej Stredy, pravdepodobne slobodná dcéra pôvodného majiteľa. V Hlohovci však stretávame aj so ženami podnikateľkami. Ženy bežne pokračovali vo výkone remesla svojho zosnulého manžela, o čom svedčia aj cechové artikuly. Hoci sa obvykle uvádzalo, že mali pracovať len jeden rok a potom buď dielňu predať, alebo sa vydať, neraz však vo výkone remesla pokračovali aj dlhšie. Svedčí to o tom, že ženy boli síce formálne nekvalifikované (neabsolvovali predpísané povinné vyučenie, ani vandrovky), fakticky však ovládali všetky zručnosti a dokázali obstáť aj v mužskej konkurencii.[30] V mnohých remeslách – najmä v obchode – boli ženy silne zastúpené. V Hlohovci mali štyri vdovy predajné stánky na rínku, za ktoré tri z nich platili po 2 a jedna až 3 zlaté. Jednou z nich bola *relicta Kniharka*, ktorá pravdepodobne prevádzkovala tlačiareň, kníhviazačskú dielňu alebo možno kníhkupectvo.

Ku koncu 17. storočia bolo v Hlohovci 7 cechov. Ševcovský vznikol už roku 1542, zámočnícky a stolársky roku 1599, krajčírsky 1602, remenársky 1613, gombičkársky, kožušnícky a hrnčiarsky v 30. rokoch 17. storočia. Na konci prvej tretiny 17. storočia v meste pracovalo okolo 35-40 remeselníkov.[31] Početne najviac boli zastúpené textilné a odevné remeslá – klobučníci, halenári, gombičkári (cech vznikol roku 1633), postrihovači súkna, ale aj obuvníci, čižmári a iní remeselníci, spracúvajúci kožu. Remeselnícka časť obyvateľov požívala určité výhody, ktorých rozsah obvykle určovali potreby zemepána. Napriek tomu aj v Hlohovci tak, ako v každom inom zemepanskom meste, vlastnili a obrábali remeselníci aj polia a vinohrady. Vo väčšine prípadov panstvo podporovalo remeselnú výrobu, alebo aspoň nekládlo prekážky v jej rozvoji, rovnako ani pri zakladaní cechov.

Cez trhy na juhozápadnom Slovensku sa vyvážalo približne 40 % z celkového vývozu dobytka na západ.[32] Zo zemepanských miest zohrali v tomto obchode významnú úlohu aj obyvatelia Hlohovca. Osem dobytčích jarmokov, ktoré sa tu ročne konali až do 17. storočia, bolo hojne navštevovaných cudzími kupcami, ktorí sem dovážali svoje tovary a preto tu bola zriadená aj colná stanica. Tieto jarmoky síce postupne stratili príťažlivosť pre blízkosť tureckých posádok, ale nikdy celkom nezanikli. Mesto malo právo slobodného výčapu, s výnimkou jarmočných dní, keď dva dni pred a dva dni po jarmoku čapovalo panstvo.

Mýta boli dôležitou súčasťou príjmov. V Hlohovci sa vyberalo mýto za prechod cez most. Okolnosti okolo úžitkov z mýta sa z času na čas menili a nezriedka ich zemepán prenechával mestu, ak bolo schopné zaplatiť zaň nájom. Roku 1591 patril celý výnos mostného mýta zemepánovi. V roku 1607 mali podľa privilegiálnej listiny opravovať most, ktorý bol v Novom Hlo-

29 MOL, U et C, Fasc. 97 No. 31, 32 – súpisy vinohradov.
30 Por. LENGYELOVÁ, Tünde. „Ženské profesie“ v ranom novoveku – typológia a príklady. In DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. *Na ceste k modernej žene*. Bratislava : Veda 2011, s. 451-464.
31 ŠPIESZ, Anton. *Remeslo na Slovensku v období existencie cechov.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1972, s. 74.
32 KAZIMÍR, Štefan: Obchod stredoslovenských banských miest a západoslovenských miest v 16. a 17. storočí. *Historické štúdie* 22, 1977, s. 239.

hovci, aj obyvatelia Starého Hlohovca, Svätého Petra a špitála. Mýtne poplatky, ktoré vybral *montanista*, si delili Stanislav a Krištof Thurzo. Roku 1714 malo mýto v prenájme mesto za 300 zlatých.[33]

Potrebnou a akousi samozrejmou súčasťou vyspelých miest boli špitály. Hlohovecký špitál vznikol ešte v stredoveku,[34] ale aj v 17. storočí fungoval a poskytoval aspoň základné podmienky prežitia odkázaným. Špitál sa musel zabezpečiť aj určitým majetkom, z ktorého plynuli prostriedky na jeho chod a prevádzku. Tieto majetky pochádzali najmä z testamentárnych odkazov. Podľa záznamov v urbároch sa aj zemepán snažil zabezpečiť určitý stabilný príjem, či už v peniazoch alebo v naturáliách, dokonca i v službách. V Starohlohoveckej želiarskej štvrti nazvanej „Hospitale Galgocz" mali v roku 1617 slúžiť všetci obyvatelia okolo špitála.

Jediným zdrojom dôkladnejšej telesnej očisty, možno s výnimkou letných mesiacov, boli verejné mestské kúpele. Mestá si ich zriaďovali na svoje vlastné náklady. Prvé správy zo slobodných kráľovských miest pochádzajú zo začiatku 14. storočia. Na začiatku 16. storočia boli už aj v zemepanských mestách, v Hlohovci sa *domus balnea* spomína roku 1591 i roku 1617.

Kým v období stredoveku sa vytváralo sľubné prostredie pre rozvoj škôl a vzdelanosti v mestskom prostredí, predovšetkým bohatších slobodných kráľovských a banských mestách, v druhej polovici 16. storočia sa situácia začala meniť. Potreba gramotnosti pod vplyvom humanizmu a renesancie postupne prenikala aj na vidiek. Rady vzdelancov sa rozširovali najmä v prostredí zemepanských miest. Trnavská synoda roku 1560 nariadila, aby si každá farnosť, v prípade ak sú chudobné, viac farností, ustanovila učiteľa (*ludi magister*), ktorý mal učiť deti základným vedomostiam.[35] Súčasne aj šľachta zriaďovala a udržiavala školy a venovala viac prostriedkov aj ich podpore. Šľachtické školy, ktoré vznikli a pôsobili v 16. storočí, boli takmer bez výnimky v zemepanských mestách.[36] Mestá, ktoré mali vyšší počet obyvateľov a aj solídne hospodárske zázemie, mali školy dve – napríklad Šamorín roku 1646[37] alebo Hlohovec. Školu tu založili a vydržiavali Thurzovci už roku 1580. Roku 1591 podľa urbára boli obidve školy na ulici svätého Marka alebo Hradnej (*Platea arcis vel Sancti Marci*). Jedna z ulíc mesta sa nazývala po starej škole (*Platea schola antiqua*).

Počas vojen proti Turkom sa začali v Uhorsku budovať aj poštové linky. Najdôležitejšia viedla z Bratislavy do Sedmohradska a poštová stanica bola aj v Hlohovci.

Do Hlohovca preniklo evanjelické náboženstvo pomerne skoro, v 30. rokoch 16. storočia tu pôsobil slovenský kňaz Jozef, ktorého roku 1539 pozvali do Banskej Bystrice. O dva roky neskôr rovnako do Banskej Bystrice odišiel aj hlavný farár Martin Hanko. V Hlohovci pôsobili súčasne dvaja farári – slovenský a nemecký. Konkrétnejšie informácie sa zachovali až z roku 1559 a 1660 z kanonických vizitácií. Novej viere bol naklonený už aj Alexej Thurzo, predsa však ešte relatívne dlhú dobu trvalo, kým si upevnila svoje postavenie. O radikalizáciu cirkevného života sa postaral biskup Peter Bornemissza, ktorý bol na svoj post zvolený z pozície seredského a šintavského duchovného a zároveň dvorného kazateľa grófa Júliusa zo Salmu. Zároveň bol aj superintendentom novovytvorenej superintendencie matúšovského dištriktu. Jeho snahou bolo vymaniť evanjelickú cirkev a jej predstaviteľov spod vplyvu katolíckej hierarchie a využil k tomu aj interregnum po smrti ostrihomského arcibiskupa Verančiča. Celá jeho publikačná činnosť – 6 kníh postíl, súbory modlitieb, spevníky a katechizmy, ale najmä liturgická kniha z roku 1577 – sledovala cieľ upraviť a zjednotiť cirkevný život a zjednodušiť prácu duchovných. Keď však roku 1578 vydal svoju knihu *„Diabolské pokušenia"*, dostal sa do nezmieriteľného konfliktu so svojím dovtedajším patrónom grófom zo Salmu a musel ujsť. Jeho nástupcom sa na krátky čas stal Demeter Sibolti, po jeho odchode však zostal dištrikt

33 MOL, U et C, Fasc. 16 No. 1(e).
34 LUKAČKA, Ján. Podoby ženy v neskorostredovekej spoločnosti (na príklade štyroch šľachtičien z územia Nitrianskej župy). In. LENGYELOVÁ, Tünde. *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Bratislava : AEP 2004, s. 47.
35 VAJCÍK, Peter. *Školstvo na Slovensku v XVI. storočí.* Bratislava 1955, s. 12-13.
36 VAJCÍK, Peter. *Školstvo na Slovensku v XVI. storočí.* Bratislava 1955, s. 23.
37 MAKSAY, 1959, s. 214

bez biskupa a postupne strácal priaznivcov.[38] Obaja biskupi však boli spojení s Hlohovcom prostredníctvom svojich diel, ktoré boli vytlačené v tunajšej tlačiarni. K prvým tlačiarňam, ktoré vznikli na Slovensku v 16. storočí patrí okrem Bornemisszovej šintavskej aj komjatická tlačiareň Gála Huszára, kalvínskeho kazateľa v Košiciach, Komárne a v Trnave, ktorú založil roku 1573.

Na začiatku 17. storočia pôsobila v Hlohovci katolícka i evanjelická cirkev, pričom evanjelici mali až troch kazateľov – slovenského, nemeckého i maďarského. Spomenúť treba aspoň slovenského farára Samuela Melíka (Melikius), ktorý sa roku 1610 na Žilinskej synode stal jedným z nových superintendentov. Stanislav Thurzo – hoci sa jeho zásluhy pri podpore evanjelickej viery nevyzdvihujú do takej miery, ako zásluhy Juraja Thurzu – bol taktiež presvedčeným zástancom svojej viery. Pre potreby jej šírenia v intenciách dobového trendu sa rozhodol založiť v Hlohovci školu vyššieho – gymnaziálneho typu. K dispozícii jej dal budovu bývalého františkánskeho kláštora, ktorá zostala neobývaná po tom, ako boli roku 1576 františkáni vyhnaní. Katastrofa postihla kláštor roku 1576, keď Adam Ungnad ako zemepán Hlohovca a patrón evanjelickej cirkvi dal kláštor podpáliť. Aj obyvateľstvo mesta sa od bratov františkánov odvrátilo a nepodporovalo ich ani almužnami, preto mnísi nemali iného východiska, ako mesto a zničený kláštor opustiť.[39] Roku 1603 bola budova úplne zničená bocskaiovskými vojakmi a do roku 1630 bola neobývaná.[40] Po konverzii Adama Thurzu na katolícku vieru bol kláštor i kostol vrátený františkánom.

Do zložitej situácie sa Stanislav Thurzo a jeho majetky v Nitrianskej stolici dostali hneď na začiatku 20. rokov počas povstania vedeného Gabrielom Bethlenom. Počas neho na území dnešného Slovenska nedošlo k veľkým vojenským stretom, ale aj presuny armád zanechávali veľké škody. Zdá sa, že Thurzo sa snažil vyhnúť jednoznačnej konfrontácii a pridať sa na jednu či druhú stranu. Hoci patril k evanjelikom, bol zároveň veľmi opatrný v protihabsburských prejavoch. Niektorí historici hodnotili jeho lavírovanie ako prefíkanosť a prospechárstvo, pričom mu prisúdili nestálu a prelietavú povahu.[41] Jeho počínanie však malo skôr racionálne pozadie. Keď videl, že nie je nádej na to, aby mohol zostať mimo diania a zachovať si neutralitu, pod tlakom okolností sa priklonil na Bethlenovu stranu a vpustil jeho oddiely do svojich hradov. Bethlen v snahe udržať si jeho náklonnosť ho menoval veliteľom zadunajských vojsk a poveril ho velením nad Novými Zámkami. Podarilo sa mu dosiahnuť víťazstvo nad cisárskymi vojskami pod velením generála Buquoia, ktorý so svojím vojskom obliehal pevnosť. Samotný generál bol v bitke zabitý a Thurzo získal okrem slávy aj významnú vojenskú korisť. Veľkú časť z nej – predovšetkým zbrane a delá – dal odviezť na svoje hrady. Po podpísaní Mikulovského mieru, pri ktorom sa Stanislav Thurzo už ako novozvolený uhorský palatín taktiež angažoval (ako Bethlenov zástupca po nečakanej smrti mladého Imricha Thurzu), konečne mohol opäť zaujať svoje hrady. Z inventára, spísaného pri odovzdávaní hradu majiteľovi 13. marca 1622 je jasné, že Hlohovec nemal takú dôležitú strategickú polohu ani úlohu, ako mala Šintava, ale napriek tomu sa tu nazhromaždilo obrovské množstvo vojenskej munície, diel, strelných zbraní, výbušnín, pušného prachu.

Posledné desaťročie thurzovského vlastníctva znamenalo pre Hlohovec isté menšie zmeny. Adam Thurzo obnovil privilégiá obyvateľom Starého Hlohovca, udelené predchádzajúcimi vlastníkmi a povolil im vykúpenie spod robôt. Cenzus odovzdávali spoločne za celé mesto a zostali im aj povinnosti okolo opravy mosta, vydržiavanie drábov a ako dar odovzdávali zemepánovi víno. V decembri 1635 ho však zastihla smrť, 27. januára 1637 už kráľovský advokát spisoval stav panstva a zabral ho pre komoru. Okamžite to vyvolalo celú lavínu žalôb

38 ZOVÁNYI, Jenő. *A magyarországi protestantizmus története* I. diel. Máriabesenyő – Gödöllő : Attraktor 2004, s. 103-104.

39 *Magyar katolikus lexikon* (internetová verzia http://lexikon.katolikus.hu/) – spravuje Pázmány Péter Katolikus Egyetem Piliscsaba.

40 Slovenský národný archív Bratislava, Ústredný archív rodu Erdődy, inšpektorát uhorských majetkov – urbárske konskripcie, kr. 45 – Conscriptio arcis et dominii 1642 (neskorší prepis, doplnený), s. 38.

41 KOMÁROMY, András. Sempte és Galgócz hadi fölszerelése 1622-ben. *Századok* 1889, s. 404.

a sporov, v ktorých sa mnohí domnelí majitelia začali hlásiť o svoje viac či menej podložené vlastnícke práva.

Oravsko-bytčianska vetva thurzovského rodu

Hradné panstvo Bytča a Hričov

Bytča od 13. storočia, od kedy sú o nej písomné záznamy, prechádzala z rúk do rúk, dlhšiu dobu patrila len Nitrianskemu biskupstvu. Thurzovci ju získali prostredníctvom riaditeľa uhorskej komory (a tiež nitrianskeho biskupa) Františka Thurzu, ktorý na hrad Hričov s kaštieľom Bytča dostal 15. novembra 1563 inskripciu od Ferdinanda I., za konkrétne stanovených podmienok a zloženia sumy. Panovník v listine spomenul, že už v roku 1559 predstúpili pred panovníka František Thurzo, aj so svojím teraz už nebohým bratom Jurajom, a požiadali o pridelenie hradu (*castrum*) Hričov a kaštieľa v Bytči spolu s príslušnými majetkami, ktoré sa dostali do rúk kráľa po smrti bezdetného Rafaela Podmaniczkého. Bratia Thurzovci hrady nakoniec inskripčne dostali za zloženie sumy 12 000 (*duodecim millibus*) uhorských zlatých. Keďže však v tom čase bratia nedokázali zložiť takúto sumu peňazí, tak majetok *titulo pignoris*, teda ako záloh, dali vdove Anne Likarke, vdove po Gašparovi Horváthovi z Wyngarthu. Keď sa Františkovi Thurzovi podarilo peniaze zohnať, dohodol sa s vdovou na podmienkach a prevzal od nej hrad Hričov, kaštieľ Bytču a zemepanské mesto Bytču spolu s príslušnými majetkami. Keďže však vdova do stavby kaštieľa v Bytči investovala dve tisíc zlatých, dostala právo obývať tento objekt až do svojej smrti. Panovník potom Františkovi Thurzovi roku 1563 udelil po zložení sumy 17 000 zlatých celé panstvo Hričov aj s kaštieľom a hradom do času, kým by niekto Thurzovi alebo jeho dedičom nevyplatil sumu späť.[42]

Po spojení panstva Bytča s Hričovským panstvom sa komplex rozrástol na 21 obcí.[43] Koncom 16. storočia ho obývalo okolo 500 rodín. František Thurzo sa rozhodol, že si v mestečku Bytči vybuduje svoju rodinnú rezidenciu. Začalo sa hviezdne polstoročie Bytče. Ako uvádzajú pramene, s prestavbou poškodeného zámku začala už vdova Anna Likarka, pokračoval nový majiteľ František Thurzo od roku 1571 a dokončil ju neskorší palatín Juraj Thurzo po prepade hajdúchov roku 1605. Na štvorhrannom *castelle* talianskeho typu pracoval taliansky murársky majster Johann Kilian de Syroth. Aj on, ale aj ďalší stavitelia, ktorí sa neskôr podieľali na stavbe, dostali okrem dohodnutého platu aj usadlosť s domom, kde sa mohli usadiť ako slobodníci (*libertini*). Roku 1601 sa dokončil Svadobný palác, ďalší renesančný unikát, ktorého výzdoba značne utrpela neodbornými zásahmi a bola opravená až v nedávnej minulosti a verejnosti opäť odovzdaná roku 2009. Všetky stavby, ktoré v meste prebiehali, mali zvýšiť prestíž majiteľa. Juraj Thurzo patril k ľuďom, ktorí si potrpeli na reprezentáciu a okázalosť, ktorú majstrovsky dokázal skombinovať so šetrnosťou.

Mestečko sa pôvodne nijak nelíšilo od priemerných dedín, v polovici 16. storočia ju obývalo len 37 sedliackych rodín a farár, 12 usadlostí bolo opustených. Roku 1612 bolo v meste už 95 usadlostí vrátane želiarskych. Dlhšie obdobie stability Bytče sa pozitívne odrazilo na demografickom rozvoji, nepostačoval už ani starý gotický kostol, ktorý aj tak bol v dosť dezolátnom stave. Roku 1590 Juraj Thurzo začal s prestavbou, zo starého kostola zostala len veža a základy, loď a sanktuárium bolo rozšírené. Pribudla aj renesančná zvonica, typická a symbolická pre evanjelickú cirkev, ktorú však napriek jej jedinečnosti roku 1937 zbúrali, lebo zavadzala.[44]

42 MOL, f. Magyar Kincstári Levéltár, Libri Regii 3, pag. 801, 802. Za tieto údaje ďakujem Tomášovi Janurovi.

43 Podľa urbára z roku 1592 (MARSINA – KUŠÍK, 1959, s. 442-476) sem patrili mestečko Bytča, Malá Bytča, Jasenica, Stupné, Brvnište, Papradno, Setechov, Pšurnovice, Petrovice, Kolárovice, (Veľké) Rovné so samotou Rimanovice (dnes súčasť Veľkého Royného), Dlhé Pole, Horný Hričov, Dolný Hričov, (Hričovské) Podhradie, Paština Závada, Hlboké, Kotešová, (Žilinská) Lehota. V urbári z roku 1612 (MOL, U et C, Fasc. 2 No. 12) je okrem vyššie uvedených aj Turzovka.

44 CHUDOMELKA, Karol. Renesančná architektúra v Bytči. In *Bytča 1378-1978*. Zost. Kočiš, J. – Churý, S. Martina : Osveta 1978, s. 234.

Matthias Greischer: Bytčiansky zámok. 1680. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

Bytčianske panstvo patrilo k vyrovnane prosperujúcim panstvám. Podľa zachovaných účtovných výkazov a inventárov sa na panstve neprodukoval nadbytok, ani v časoch, keď k nemu patrilo 7 majerov.[45] Bytčiansky majer okrem oráčin mal len dve malé lúky, ale aj dva ovocné sady, rybník, zeleninovú a chmeľovú záhradu. Okrem toho tu bol pivovar s kompletným vybavením, veľká sýpka, pod ktorou boli dve vínne pivnice. Nachádzali sa tu aj dielne na opravu vozov, tesárska, kováčska, tkáčska a gombikárska dielňa, dom záhradníka, zámočníka a bubeníka. Na panskú kuchyňu z majera dodávali najmä hydinu a vajcia. Najviac oráčin mal majer v Hričovskom Podhradí, ktorý mal aj rozľahlejšie lúky. Aj tu boli záhrady – tri kapustné, zeleninová a chmeľová, chovali tu najmä hydinu. Majer v Kotešovej bol menší, a menším rozsahom oráčin a zanedbateľnými lúkami, len s jednou zeleninovou a chmeľovou záhradou. Taktiež zásoboval kuchyňu hydinou a vajcami. V jablonovskom majeri sa venovali aj včelárstvu a pestovaniu kvetov, v jasenickom dokonca pestovali kvety a zeleninu na semeno. Majer v Petroviciach vynášal najmä seno. Na panstve bolo až deväť mlynov. Mýto bolo v prenájme za 50 zlatých ročne, pričom mýtnik mal povinnosť po celý rok čapovať zemepanské víno a pivo. Pracovalo tu päť píl, drevo do nich vozili poddaní v rámci svojich povinností.

Hlavné príjmy pochádzali z predaja alkoholických nápojov a to až do výšky cez 60 % celkovej sumy výnosov panstva.[46] Zatiaľ čo pivo sa varilo v množstve, ktoré sa aj spotrebovalo, s vínom Juraj Thurzo obchodoval. Predával ho najmä do Poľska, odkiaľ zas sprostredkovával predaj soli. Jeho snaha získať Tokajské panstvo sa zakladalo najmä na predpokladanom zisku z predaja žiadaného tokajského vína. V bytčianskej pivnici bolo podľa inventára[47] z roku 1616 uskladnených 1527 okovov vína v 159 sudoch (to je asi 82 500 litrov), o rok neskôr až vyše 172 000 litrov (3186 okovov) vína. Pochádzali z najmä malokarpatskej vinohradníckej oblasti (Sv. Jur, Modra, Orešany a Chtelnica), ale aj z Tokaja a Francúzska. Menej kvalitné bolo domáce bytčianske víno, ktoré podľa slov samotného palatína bolo dobré akurát na to,

45 Majere boli Bytči, Jasenici, Stupnom, Petroviciach, Kotešovej, Hričovskom Podhradí a v Jablonovom.
46 HLAVÁČOVÁ, Danica. Thurzovci a výroba piva. In *Z dejín pivovarníctva, sladovníctva a chmeliarstva na Slovensku.* Zost. Petráš, Milan. Trnava : Západoslovenské múzeum 1993, s. 55.
47 MV SR, Štátny archív Bytča, (ďalej ŠABy), Oravský komposesorát (ďalej OK), A usp. F. 155, No. 11.

aby si človek odvykol od pitia.[48] K zaujímavostiam patrili rozmarínové, citrónové, škoricové či pomarančové víno.[49]

Čo sa týka piva, na jeho výrobu boli dostatočné domáce zdroje – jačmeň i chmeľ sa pestoval priamo na panstve. Na varenie piva sa roku 1608 vydalo 630 gbelov jačmeňa, čo bolo množstvo na 10 várok. Roku 1624 to bolo už len 160 gbelov. Podobné to bolo aj s chmeľom: kým v rokoch 1608 a 1609 spotrebovali 144 – 146 gbelov, piva sa uvarilo roku 1608 viac než 1690 okovov, ale roku 1624 len 513 okovov. [50] Vo všeobecnosti možno skonštatovať, že v dvadsiatych rokoch 17. storočia výroba i spotreba klesla až o 60 %, čo bolo dôsledkom toho, že Bytča po smrti palatína a potom aj jeho syna prestala byť správnym, politickým a kultúrnym centrom krajiny a počet trvale či prechodne sa tu zdržiavajúcich osôb výrazne klesol.

Hradné panstvo Orava

K zásobeniu personálu bytčianskeho zámku v rokoch, keď tu sídlil palatín, muselo prispievať aj teritoriálne rozľahlé Oravské panstvo. Thurzovci mali tu svoje obchodné záujmy už v 20. a 30. rokoch 16. storočia, keď riešili problém s cestou do Poľska s grófom Komorovským a do konfliktov s Plathyovcami sa dostali pre mýto v Kraľovanoch. V oboch sporoch boli úspešnejší. František Thurzo bol správcom kráľovských majetkov na Orave a zrejme si dobre uvedomil neobvyklé bohatstvo kraja, založené na lesoch. Hodnotu hradu a 32 obcí vo výške 18 337 zlatých zaplatil roku 1556.[51] Začalo sa intenzívne osídľovanie dovtedy riedko obývaného kraja – František Thurzo a jeho syn Juraj tu založili 42 obcí, z ktorých 13 pripadlo roku 1920 Poľsku. Väčšina z nich bola založená na valašskom práve. Vzhľadom na prírodné, ale i klimatické pomery bolo hlavným zamestnaním obyvateľov pastierstvo a práca s drevom v lesoch. Po smrti Juraja Thurzu sa celé panstvo zachovalo nerozdelené ako komposesorát a pokračovalo sa v osídľovaní až do roku 1761. Roku 1625, keď panstvo spravovala vdova po Jurajovi Thurzovi Alžbeta Czoborová, zapísali do urbára 3 mestečká a 82 dedín, čo spolu tvorilo 2584 usadlostí.[52]

Mestečká Trstená, Veličná a Tvrdošín mali od palatína Juraja Thurzu „privilegiálne listiny", ktoré stanovovali ich povinnosti. Trstená mala dve listiny, ktoré ju oslobodzovali od všetkých daní a dávok, darov a robotovania. Za túto exempciu platili na štyri termíny 800 zl. Z tejto sumy by podľa prepočtu na jednu usadlosť pripadlo 6 zlatých 83 denárov. Popri tom však odovzdávali dávky na kuchyňu, dvadsiatky z oviec, obilie farárovi a školníkovi, desiatok zo šindľov, krčmárovi na pivo 50 lukien jačmeňa a 10 lukien chmeľa.

Veličná dostala svoje privilégium za rovnakých podmienok roku 1607. Platila 750 zlatých, z čoho na jednu usadlosť vychádzalo 15 zlatých 30 denárov, ak započítame rovnakým dielom aj želiarov, tak 10 zlatých 27 denárov. Tvrdošín dostal svoju listinu takisto roku 1607, platil 750 zlatých (na jednu usadlosť vychádza 7 zlatých 14 denárov). Ak porovnáme povinnosti týchto mestečiek napr. s Dolným Kubínom, ktorý sa mestom stal až neskôr (1633), rozdiel bol

48 ZICHY, Edmund (ed.). *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor- Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez.* Budapest 1876, II., list č. 581, Tokaj 25.10.1611.

49 ŠABy, OK, A usp. F. 155, No. 11 (1611).

50 HLAVÁČOVÁ, 1993, s. 57 a 59.

51 CHMELÍK, Martin. Thurzovci a Orava. In *Turzovci. Zborník z konferencie*. Zost. Bebčáková, Monika – Sedliaková, Monika. B. m. : Žilinský samosprávny kraj, 2012, s. 15. Por. aj HORVÁTH, Pavel. Orava v Období Thurzovcov. In *Zborník Oravského múzea* 1995, roč. XII., s. 6.

52 Podľa urbára z roku 1625 (uverejnené in MARSINA, R. – KUŠÍK, 1959, II., s. 153-231) k Oravskému panstvu patrili mestečká Trstená, Tvrdošín a Veličná, a dediny Dolná Lehota, Lokca, Babín, Vitanová, Liesek, Nižná, Krásna Hôrka, Horný Štefanov, Dolný Štefanov, Laukovo, Dlhá, Sedliacka Dubová, Krivá, Párnica, Zahrabovo, Žaškov, Poruba, Zábrež, Dolný Kubín, Kraľovany, Jelšava, Bziny, Veľký Bysterec, Beňova Lehota, Jasenová, Záskalie, Hruštín, Lomná, Krušetnica, Breza, Klin (Kamenská), Vaňovka, Vasiľov, Ťapešovo, Jasenica, Vavrečka, Rabča, Rabčice, Klin, Slanica, Námestovo, Oravská Polhora, Zubrohlava, Bobrov, Ústie, Brezovica, Habovka, Zábiedovo, Hladovka, Suchá Hora, Biely Potok, Zuberec, Podbiel, Medzibrodie, Kňažia, Bziny, Chlebnice, Malatiná, Pokryváč, Pucov, Valaská Dubová, Zázrivá, Oravské Veselé, Sihelné a obce, ktoré sú dnes na území Poľska: Jablonka, Podvlk, Orávka, Sarna, Harkabúz, Bukovina-Podsklie, Pekelník, Dolná Lipnica, Horná Lipnica, Chyžné, Horná Zubrica, Dolná Zubrica, Závada.

Matthias Greischer: Oravský hrad. 1680. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

veľmi malý. Peňažné a naturálne dávky boli takmer na rovnakej úrovni, líšili sa len vykonávaním robôt. Z tohto pohľadu bolo pomenovanie „privilégium" značne zveličené. Fakticky išlo o celkom bežný kontrakt, ktorým palatín Thurzo neposkytol nič mimoriadne. Navyše, ako kuriozitu môžeme uviesť neobvyklé nariadenie panstva, ktorým obyvateľom Veličnej a Tvrdošína prikázalo, aby pod pokutou 40 zlatých svoje domy udržiavali „pekne vystavené". V Trstenej za nedodržanie nariadenia hrozila pokuta až 300 zlatých.[53]

Na panstve boli aj majere. Inventár, spísaný roku 1583[54] spomína tri, a to pod Zámkom, v Krivej a v (Dolnej) Lehote. Podľa urbára z roku 1602[55] boli dva – pod Zámkom a v Ratibore, v urbári z roku 1625 sa spomína aj majer na Lehotke. Pestovali tu obilie (pšenicu, raž i proso) a choval sa dobytok – kone, rožný statok, ošípané, ale aj pávy, husi a zrejme aj iná hydina.

Povinnosti poddaných sa v urbári stanovili takto: na sv. Juraja sa vyberali poplatky za veľkonočné syry, „illešne" (teda naturálne dávky) od počtu kráv, soli, obedné, za haringy, za krčmy v prenájme, za oslobodenie od vozenia dreva na zámok, za vyčapované víno, pálenku, za mýta, za valachov a pokuty. Na „kantor" svätojánsky platili za lúky, pusté usadlosti, slobodníkov, víno, kože, tvarohy, maslo, vlnu, pálenku, pivo, mýto, vlnu, na drábov, plte, za „šoldre" – šunku a tiež pokuty. Na sv. Michala sa okrem už spomenutých vyberalo rohové od kráv a na vianočný termín okrem už vyššie spomenutých položiek aj za „illešny" chmeľ, ovocie a obilie. Zvlášť sa vyznačilo aj množstvo jariabkov, pstruhov, líšok, vlkov, lipňov a zajacov, ktoré mali jednotlivé obce odovzdať.

Je tak trochu paradoxné, že rozpis povinností pre jednotlivé obce zaberá v urbári takmer 300 strán a nakoniec všetky vybraté peniaze a naturálie sotva stačili na pokrytie výdavkov

53 Tamtiež, s. 161-167.
54 MOL, U et C Fasc. 99 No. 18.
55 MOL, U et C Fasc. 1 No. 12.

jednej svadby niektorej z thurzovských dcér.[56] Žiaľ, nemáme k dispozícii údaje o výnosoch z lesného hospodárenia, z predaja dreva, klátov, dosák a šindľov, ktoré zaiste znásobili príjmy panstva, o ktoré sa delilo stále viac a viac dedičov – komposesorov. Komposesorát pretrval až do roku 1945, pričom najmä v 19. storočí vykazoval stabilné príjmy a patril k vzorovým lesným hospodárstvam.

Hradné panstvo Lietava

Rozlohou patrila Lietava k stredne veľkým panstvám, okrem mestečka Rajec tu bolo ešte 21 dedín.[57] Do vlastníctva rodu sa dostalo roku 1558, keď ho František Thurzo kúpil za 12 640 zlatých od komory, ktorej panstvo pripadlo po smrti jeho svokra Mikuláša Kostku.[58] František Thurzo mohol mať informácie o hrade a priľahlom panstve, nakoľko jeho starý otec tu bol kastelánom. 15. februára 1484 vydal na Lietavskom hrade Paulus de Kinis listinu, v ktorej

Matthias Greischer: Lietavský hrad. 1680. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

sa zmienil o kastelánovi na svojich hradoch Lietava a Strečno, Teofilovi Thurzovi.[59] V listine z 12. júna 1486 krajinský sudca Štefan Báthory spomenul, že sedmohradský vojvoda a slavónsky bán Blažej Magyar a jeho manželka Klára si požičali od Teofila Thurzu a jeho manželky Barbory (dcéry Blažeja Magyara a Kláry) 2000 zlatých, za čo mu potom predali v Abovskej

56 Por. LENGYELOVÁ, Tünde. Rodinné sviatky Thurzovcov. In *Zborník Oravského múzea XIII.*, 1996, s. 37-44; zoznamy nákupov na jednotlivé svadby publikoval RADVÁNSZKY, Béla. *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században.* Budapest : Helikon 1986 (reprint), passim I.-III. diel.

57 Podľa urbára z roku 1626 (MARSINA, R. – KUŠÍK, 1959, II., s. 232-250) patrili k panstvu mestečko Rajec a dediny Šuja, Rajecká Lesná, Ďurčiná, Malá Čierna, Jasenové, Zbyňov, Stránske, Konská, Višňové, Trnové (pri Žiline), Bytčica, Lietavská Lúčka, Bánová, Strážov, Bitarová, Brezany, Podhorie, Babkov, Lietava, Lietavská Svinná, Kňazova Lehota.

58 KAVULJAK, Andrej. *Lietava. Podnik feudálneho hospodárskeho systému*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1948, s. 55.

59 A *Podmanini Podmaniczky család oklevéltára : 1538 – 1641.* Ed. Lukinich Imre. Budapest : MTA, 1941–1943, I., s. 177-180, listina č. 100.

stolici kúriu v Buzite s tromi celými dedinami a podielmi v troch prédiách. Teofil bol v tom čase kastelánom hradov Lietava a Strečno,[60] bol zrejme v službách Zápoľských, ktorí Lietavu od roku 1479 dostali od kráľa Mateja Korvína.[61] Ján Zápoľský potom Lietavu roku 1529 daroval za verné služby Mikulášovi Kostkovi a jeho bratovi Petrovi. Do rúk Thurzovcov sa dostala prostredníctvom sobáša bývalého nitrianskeho biskupa Františka Thurzu s dedičkou Lietavy, Barborou Kostkovou. Po jej skorej smrti ovdovený Thurzo musel svoje nároky presadzovať proti Báthoryovcom, ale nakoniec sa mu to podarilo a roku 1569 bol uvedený do držby. Zakrátko však zomrel aj on a od roku 1574 do roku 1585 držala majetok jeho druhá manželka, Katarína Zrínska.

Potom, ako roku 1585 panstvo prevzal Juraj Thurzo, musel z neho vyplatiť svoje sestry. S Annou sa vyrovnal relatívne rýchlo, ale s Katarínou, vydatou za Gabriela Révayho, sa dohadovalo ťažšie, nakoľko Révayovci ťahali spor a nechceli sa dohodnúť. Majetkovoprávne veci sa vyriešili až dlho po smrti Juraja Thurzu, po tom, ako sa panstvo dostalo do spoluvlastníctva jeho dcér, pričom reálne správu panstva viedol manžel Heleny Thurzovej Gašpar Illésházy. Panstvo sa rozdelilo na 4 podiely, pričom diel po Jurajovi Thurzovi sa stal komposesorátom a ten spolu s Oravským panstvom spravovali spoločne do roku 1873, keď Lietavské panstvo predali a získal ho barón Leopold Popper.[62]

Roku 1589 bolo na celom panstve 556 usadlostí, z toho tri štvrtiny užíval Juraj Thurzo. Majere boli zriadené v Rajci, vo Višňovom, v Bánovej, v Bitarovej, pod zámkom Lietava, v Lietavke a Nový majer. Bolo tu aj 32 rybníkov, štyri mlyny a dve píly.[63] Podľa účtovnej knihy z roku 1604 prinieslo panstvo výnos 5956 zlatých 59 denárov, k tomu pribudlo 3386 zlatých za predaj alkoholických nápojov.[64] Roku 1626 malo hradné panstvo Lietava najmenej 450 osídlených usadlostí. Povinnosti sa veľmi nelíšili od povinností Oravcov, najviac sa vybralo aj tu krčmových peňazí. Lietavský hrad, ktorý sa v tom čase pokladal za nedobytný, slúžil Thurzovcom aj ako útočisko v časoch nepokojov a vojenského ohrozenia. Aj po smrti palatína jeho vdova využívala Lietavu ako bezpečné miesto pre svoje vnúčatá, keď sa v okolí vyskytli nákazlivé choroby. Na panstve bolo jedno zemepanské mesto, Rajec. Roku 1626 malo 103 mešťanov, pričom v mestečku bolo 40 celých lánov, z ktorých 30 vlastnila Alžbeta Czoborová a 10 Juraj Perényi, manžel Anny Thurzovej, palatínovej sestry. Peňažnú rentu platili v jednej sume celé mesto po 30 zl. na Juraja a na Michala a 7,50 na Vianoce. Aj tu malo panstvo významný príjem za suchý výčap, ktorý vynášal ročne 150 zlatých. Po celý rok čapovali pivo i víno na mýte. Obyvatelia okrem toho dávali dary na kuchyňu, hájnici pstruhy, súkenníci a ševci platili od valchovní a stúp, mlyn a píla patrili panstvu. Desiatky sa platili z oviec a z medu. Panstvo vyžadovalo aj vykonávanie oprám na zámku (hrade) a obyvatelia museli predávať prebytky panstva, predovšetkým soľ, ryby a mlieko a tiež doviezť tri fúry vína. V prípade potreby boli povinní povstať so zbraňou.

Tokajské panstvo

Hoci bolo rozlohou najmenšie, bolo mimoriadne dôležité ako základňa pre Thurzove obchody s vínom.[65] Roku 1607 si panstvo v Zemplínskej stolici prenajal od komory za 71 580 zlatých (táto suma sa blížila k 10 % zo všetkých príjmov panovníka v Uhorsku).[66] Na jednej strane to poukazuje na finančné možnosti Juraja Thurzu, na druhej strane aj jeho presved-

60 MOL, Diplomatikai levéltár (Q szekció), Családi levéltárak, Bárczay család (Q 27), sign. DL-DF 83923.
61 KAVULJAK, 1948, s. 47.
62 Tamtiež, s. 58-60.
63 Tamtiež, s. 66.
64 Tamtiež, s. 68, 70.
65 Podľa urbára z roku 1611 (MOL, U et C Irregestrata, Fasc. 1 No. 8) k Tokajskému panstvu patrili Tokaj, Vámosújfalu, Rakamaz, Tarcal, (Tisza)Ladány, Tarján a časť obcí Szentmihály, Tedej, Zada (Taktaszada?), Bezeg a praedium Bőd. Ďalšie obce (Nánás, Dorog, Perch, Hatház, Simavid, Máriás a Szoboszló) podľa záznamu dal palatín do zálohu sedmohradskému kniežaťu Gabrielovi Báthorymu.
66 Por. PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*. Budapest : MTA TTI 2010, s. 202-204.

čenie v návratnosti investície z obchodu s vínom. Okrem vlastných viníc (dvoch v Tarcali a 9 v Tokaji) mohol palatín rátať s vínom z deviatkov a desiatkov, nakoľko desiatok mal v prenájme od jágerského biskupa, ďalej aj od armalistov, ktorí boli oslobodení od poddanských povinností, za čo však museli odovzdávať víno podľa predpisu. Okrem toho v tokajskej oblasti žila tradícia predkupného práva zemepána na vyrobené víno.[67] Tokajské panstvo v čase, keď ho vlastnil Juraj Thurzo, si iste zaslúži ďalší výskum, najmä na okolnosti prenájmu časti panstva sedmohradskému kniežaťu Gabrielovi Báthorymu, alebo dôvodom, prečo bola väčšia časť obce Szentmihály (61 usadlostí) či Tedej (49 usadlostí) opustené.

Juraj Thurzo bol človekom, ktorý mal šťastnú ruku pri výbere zamestnancov a familiárov. Pri správe svojich panstiev si dokázal vždy vybrať zodpovedné a schopné osoby, na ktoré sa mohol pri svojej vyťaženosti úplne spoľahnúť. Inštrukcie, ktoré sa zachovali, ako aj jeho korešpondencia potvrdzujú, že bol mužom s mimoriadne vyvinutým ekonomickým myslením, v prístupe k povinnostiam bol nekompromisný a vyžadoval si absolútnu presnosť a zodpovednosť. Ak sa nedalo ináč, vynútil si ju aj palicou, ako sám napísal manželke: „Aj včera som zlomil palicu na tom zlom človeku, keď nesplnil moje príkazy.“[68] Tým zlým mužom bol oravský provizor. Počas svojej politickej kariéry ho v správe panstiev plne zastupovala manželka Alžbeta Czoborová.[69] Až do palatínovej smrti roku 1616 sa javí len ako poslušná vykonávateľka jeho príkazov a s vlastnou iniciatívou vystupuje len veľmi zriedka, opatrne a s akýmsi ospravedlnením za nepatričné prejavenie názoru. Svoje schopnosti však naplno prejavila hneď po ovdovení – množstvo písomností, inštrukcie a listy svedčia o tom, že v plnej miere sama zvládala dohľad nad obrovským majetkom. Po jej smrti (1626), keďže oravsko-bytčianska vetva rodu vymrela po meči ešte roku 1621, sa okrem Oravského komposesorátu majetky rozdrobili, respektíve prešli do rúk Mikuláša Esterházyho.

* * *

Záverom ešte niekoľko slov o všeobecnej situácii na panstvách Thurzovcov: na prelome 16. a 17. storočia patrili panstvá Thurzovcov k prosperujúcim panstvám, ak berieme do úvahy celkové pomery v krajine. Mali výhodnú polohu, boli dostatočne vzdialené od územia okupovaného Osmanmi a preto sa ich výrazne nedotýkali ani koristnícke výpravy. Povinnosti poddaných boli primerané, neboli mimoriadne zaťažovaní robotami a hustá sieť mestečiek s trhmi a jarmokmi zabezpečovala relatívne dobrú príležitosť na speňaženie nadprodukcie. Zodpovednosť a osobný záujem zemepánov o pomery poddaných na panstvách udržiavali ich situáciu na úrovni primeranej dobe a v čase bez vonkajších negatívnych vplyvov (vojny, neúrody) zaručovali pre nich dobré životné podmienky.

67 Bližšie pozri OROSZ, István. A földesúri borelővételi jog Tokaj-hegyalján a XVI-XVII. században. In OROSZ, István. *Hagyományok és megújulás.Válogatott tanulmányok a magyar mezővárosok történetéből.* Debrecen : Csokonai Kiadó 1995, s. 16-33.

68 ZICHY, 1876, II., list. č. 431. Orava, 9.11.1604.

69 Bližšie o nej pozri LENGYEL, Tünde. Az írástudatlantól a főispánig. Czoborszentmihályi Czobor Erzsébet. In*: A nők világa*. Eds. Fábri Anna, Várkonyi Gábor. Budapest : Argumentum 2007, s. 139-159.

Kontakty palatína Juraja Thurzu so stolicami Šopron a Vaš

Dominkovits Péter

Vo výskume uhorských správnych, politických a vojenskohistorických dejín 16. – 17. storočia sú vzťahy palatína a stolíc stále marginálnou témou. Najúplnejšie sprístupnenie prameňov sa uskutočnilo ešte v polovici 19. storočia: Károly Ráth (1829–1868) publikoval z bohatého archívu Rábskej stolice listy palatína Mikuláša Esterházyho (1625–1645) adresované stolici, Iván Nagy (1824–1898) zase listy a mandáty palatína Františka Wesselényiho Novohradskej stolici.[1] Nasledujúca štúdia nadväzne na tieto výskumy načrtáva vzťah palatína Juraja Thurzu a dvoch stolíc západného Zadunajska, a to zo špeciálneho hľadiska, zo strany týchto úradov, na základe rozkazov palatína, mandátov, resp. stoličných zápisníc a intimátov. Žiaľ, z daného obdobia sú pramenné základne úplne rozdielne. Kým v stolici Vaš sa zachovala zápisnica z daného obdobia,[2] v archíve rodu Batthyány v Pinkafelde sa objavili aj palatínove listy adresované stolici,[3] zatiaľ Šopronská stolica z týchto rokov nemá ani zápisnicu z kongregácií,[4] a aj z listov a mandátov palatína, adresovaných stolici, sa zachovalo len zopár.[5]

Juraj Thurzo z Betlanoviec bol v kontakte s úradmi západozadunajských stolíc ešte pred svojím zvolením do úradu palatína 10. decembra 1609. Jednou z prvých zachovaných písomných dokladov je pozvánka na svadbu, datovaná 26. decembra 1589, ktorú magnát, zastávajúci funkciu oravského župana, zaslal magistrátu mesta Šopron. Thurzo pozýval magistrát mesta ako predstaviteľov centra evanjelickej cirkvi západného Zadunajska a zároveň aj ako zemepána a vlastníka ôsmich poddanských dedín. Sobášiacou sa bola jeho sestra Katarína, ktorá sa vydávala za Gabriela, syna Františka II. Révaya a svadba sa konala v Bytči, podľa nového kalendára 18. februára 1590.[6] V súvislosti s Thurzom je však známa aj ďalšia pozvánka adresovaná stolici, čo je v prípade podobných pozvánok významných magnátov, ktorí často pozývali šľachticov a svojich familiárov, oveľa zriedkavejším zvykom. O viac než dve desaťročia neskôr, v septembri

1 RÁTH, Károly. Gróf Eszterházy Miklós nádor levelei. In *Magyar Történelmi Tár*, 1861, roč. 8, s. 3-208; NAGY, Iván. Királyi, nádori s némely más nevezetes levelek Nógrád vármegyéhez 1663–1666. In *Magyar Történelmi Tár,* 1863, roč. 10, s. 111-202.

2 Používame regestované vydanie: TÓTH, Péter. *Vas vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái.* II. *1601–1620, 1631–1641.* Szombathely : Vas Megyei Levéltár, 1992, (Vas megyei levéltári füzetek; 5.) s. 278.

3 Burgenländisches Landesarchiv, Eisenstadt (ďalej BLA); A/II-2. Gräfliches Batthyánisches Herrschaftsarchiv Pinkafeld (GBHaP), A. I.b. Historica-Politica, Zeit von 1564 bis 1622, Mandate des Palatin (HP-MP), Fasz. 2. Nr. 1-44. (Nie každý list je od Juraja Thurzu. Jeho listy sú autorom pripravené na publikovanie v *Lymbus: Magyarságtudományi Forrásközlemények.* Uloženie dokumentov dobre reflektuje aj mocenské pomery vo Vašskej stolici v danom období. Listy totiž nie sú v stoličnom archíve, alebo v archíve rodu Nádasdy, ktorý zastával úrad župana, ale boli uložené v archíve panstva Františka II. Batthyányho, ktorý bol županom Šopronskej stolice a zaiste bol významnejšou osobnosťou, ako mladý župan Pavol Nádasdy. Na tieto vzťahy pozri DOMINKOVITS Péter – PÁLFFY, Géza. Küzdelem az országos és regionális hatalomért. A Nádasdy család, a magyar arisztokrácia és a Nyugat-Dunántúl nemesi társadalma a 16–17. században (2. diel). In *Századok*, 2010, roč. 144, č. 5, s. 1085-1120.

4 Zápisnice sa zachovali len do roku 1608, potom chýbajú dve desaťročia. TURBULY, Éva. *Sopron vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái II. 1595–1608.* Sopron : Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, 2002, Nr. 702.

5 Táto situácia je skôr technického rázu a vyplýva z usporiadania archívu. Listy palatína sa nenachádzajú medzi písomnosťami zo stoličných kongregácií, ale vo fonde *Acta Juridica,* zameranej na súdnictvo a právne záležitosti.

6 Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron (ďalej SL); Sopron Város Levéltára (SVL), Lad. XXVIII. et CC. Fasc. 2. Num. 96; por. PÁLFFY, Géza. Zvláštna cesta medzi aristokraciu Uhorského kráľovstva: rod Révai v 16. storočí. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách. Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie, ktorá sa konala 16.-17. septembra 2008 v Martine.* Martin : Slovenská národná knižnica, Národný bibliografický ústav v Martine, 2009, (Studia historico-bibliographica Turociensia – zväzok 3), s. 75.

Neznámy majster: Averz medaily Juraja Thurza. 1608. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

1612 palatín pozval Vašskú stolicu (resp. jej zástupcov) na svadbu svojej dcéry Barbory s grófom Krištofom Erdődym, ktorá sa konala takisto v Bytči, 30. septembra 1612.[7]

Relatívne dobre je zdokumentovaná aj účasť vašských poslancov na sneme, ktorý zvolal panovník Matej II. na 1. novembra 1609 a kde bol Juraj Thurzo zvolený za palatína Uhorského kráľovstva. Stolicu Vaš reprezentoval príslušník *bene possessionatus* stoličnej šľachty, podžupan Blažej Kisfaludy, pochádzajúci z rodu s ešte predmoháčskymi koreňmi, a tiež v západnom Zadunajsku dobre známy advokát Ján Pataky, ktorý zároveň zastával aj funkciu notára Zalianskej stolice.[8] Dvadsaťosem bodové inštrukcie pre stoličných vyslancov venujú pozornosť rovnako na krajinské, ako aj na miestne záležitosti a v 3. bode zvlášť zdôrazňujú: vyslanci sa majú snažiť, aby sa voľby palatína uskutočnili pred všetkými ostatnými jednaniami, keďže predchádzajúci palatín Štefan Illésházy zomrel.[9] Z oboch vyslancov sa Kisfaludy zúčastnil snemu aj roku 1608 v zastúpení stolice. Vo svojom *Memoriale* síce stručne, ale zachytil korunováciu Mateja II.

7 TÓTH, 1992, Nr. 1326. Na tento typ prameňov novšie por. FEDERMAYER, Frederik. Svadobné a úmrtné oznámenia z pálfiovskej korešpondencie (zo 16.–17. storočia). In *Genealogicko-heraldický hlas* 2003, roč. 13, č. 2, s. 34-47; SZABÓ, András Péter. Menyegzőtől mennyegzőig. Gondolatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről. In *Századok*, 2010, roč. 144, č. 5, s. 1027-1085. Pozri aj štúdiu Frederika FEDERMAYERA v tejto publikácii.

8 Pozvánka na snem (*regalis*): SL SVL Lad. X. et K. Fasc. 2. Nr. 67; TÓTH, 1992, Nr. 1171-1172. BLA, GBHaP, Batthyanysche Familien-Urkunden, Akten und Anderes. I. Urkunden und Akten aus dem 17. und 18. Jahrhundert, Fasz. 26. Nr. 2.

9 BLA, GBHaP, Batthyanysche Familien-Urkunden, Akten und Anderes. I. Urkunden und Akten aus dem 17. und 18. Jahrhundert, Fasz. 26. Nr. 2.

a tiež voľbu Štefana Illésházyho a neskôr aj Juraja Thurzu.[10] Pri voľbe nového palatína mohla byť prítomná aj ďalšia úzka skupina stoličnej šľachtickej elity. Roku 1609 totiž stoličné orgány súhlasili s tým, aby sa na diéte zúčastnili a v prípade voľby podporili vyslancov aj vyberači aktuálnej komorskej dane Ladislav Joó z Kaszaházy, Michal Runy, Osvát Sibrik a Adam Szelestey. Žiaľ, zo susednej Šopronskej stolice nemáme informácie, resp. nevieme ani o inštrukciách, ani o vyslancoch na snem v roku 1609.[11]

V palatínovej spolupráci so stolicami jednoznačne dominovali záležitosti týkajúce sa vojenskej a zásobovacej povinnosti stolíc. Nie je to prekvapujúce, veď väčšia časť obdobia Thurzovho palatinátu plynula úsilím o stabilizovanie mieru, uzavretého s Osmanmi pri ústí rieky Žitava roku 1606, ako aj riešením mocenských sporov medzi Rudolfom II. a jeho bratom Matejom II., k čomu sa pridružil aj zvláštny konflikt medzi Sedmohradským kniežatstvom a Uhorským kráľovstvom. Hoci v auguste 1608 v záujme zachovania Viedenského mieru uzavrelo Uhorské kráľovstvo zmluvu so sedmohradským kniežaťom Gabrielom Báthorym (1608–1613), obdobie jeho vlády charakterizovali dlhodobé mocenské krízy a mnohí ho vôbec nepokladali za schopného vládnuť. S odvolaním sa na platnosť tejto zmluvy došlo k neúspešnému vojenskému zásahu v roku 1611, na čele ktorého stáli palatín Juraj Thurzo a hornouhorský hlavný kapitán Žigmund Forgách (1609–1618). Tieto udalosti, ktoré ešte dodnes nie sú celkom jednoznačne vyjasnené, mali vplyv ešte aj na vzdialené stolice v západnom Zadunajsku.[12] Konkrétne, lokálne problémy dobre ilustrujú aj žiadosti miestnych stavov: tak napríklad stavy stolice Vaš od roku 1608 niekoľkokrát upozornili panovníka a uhorské stavy na to, že okrem vzdialených konfliktov sú vo svojom regióne ohrození aj bezprostredne ďalšími osmanskými výbojmi (najmä zvyšovaním daní Turkov z Kanizse a rozširovaním im podliehajúceho územia).[13]

Listy, písané palatínom stolici – boli to najčastejšie vyhlásenia panovníckych mandátov a intimátov – sa čítali na úplnom začiatku kongregácií, v prípade, ak boli aj priame panovnícke mandáty, tak hneď po nich. Rozkazy a obežníky, vydané palatínom, tvorili určujúcu zložku komunikácie medzi ústrednou vládou verejnou a daňovou správou stredného stupňa, pričom stolice zabezpečovali aj obmedzené vojenské a súdne právomoci. Tieto sa hierarchicky a organicky spájali s panovníckymi mandátmi, s nariadeniami ústredných štátnych orgánov (Uhorská dvorská kancelária, bratislavská Uhorská komora) a hlavných úradných predstaviteľov (krajinský sudca, zriedkavejšie personál, resp. oblastní hlavní kapitáni). Tieto pramene patria medzi najdôležitejšie dokumenty výkonu moci ústrednej vlády a presadzovania jej vôle v regióne.

Prvý list, ktorý Thurzo už ako palatín poslal stoliciam Vaš a Šopron, má dátum 21. december 1609. Plniac nariadenie panovníka z polovice októbra, palatín – z moci svojich súdnych právomocí – rozkázal stavom Vašskej stolice, aby konali a vyniesli rozsudok nad obvineným Gabrielom Svastichom vo veci zákerne zavražďeného niekdajšieho podžupana Štefana Chemeteyho. Ak to bude potrebné, majú sa o pomoc uchádzať u župana (mladého Pavla Nádasdyho) a u hlavného kapitána zadunajských vojsk, Tomáša Széchyho z Rimavskej Seče (1609–1618).[14] Listy, zacho-

10 TÓTH, 1992, Nr. 1118, 1128-1129, 1179; *Memoriale* Blažeja Kisfaludyho: Magyar Országos Levéltár (ďalej MOL), Budapest; P 431, Családi levéltárak, Kisfaludy család levéltára, Időrendi iratok, 4. csomó, s. d.

11 TÓTH, 1992, Nr. 1174; TURBULY, 2002, Nr. 702; SÜMEGHY, Dezső – DOMINKOVITS, Péter. Sopron vármegye követei a rendi országgyűléseken. In SZÉKELY, Zoltán (ed.). *Arrabona. Múzeumi Közlemények,* 45/2. Győr : Xántus János Múzeum, 2007, s. 14.

12 KOMÁROMY, András. Báthory Gábor történetéhez. In *Hadtörténelmi Közlemények*, 1896, roč. 9, č. 3, s. 273-298; č. 4, s. 417-452; SZAKÁLY, Ferenc. *Virágkor és hanyatlás 1440–1711.* Budapest : Háttér Lap- és Könyvkiadó, [b. r.], s. 210-213, resp. novšie por. aj VÖRÖS, Péter. Forgách Zsigmond erdélyi expedíciója 1611-ben. In *Hadtörténelmi Közlemények,* 2010, roč. 123, s. 864-887. O Gabrielovi Báthorym, jeho politike, dvore, hospodárení, hajdúskej a cirkevnej politike, spoločnosti a historiografickom posúdení jeho osoby pozri výsledky najnovších výskumov: PAPP, Klára – JENEY-TÓTH, Annamária – ULRICH, Attila (ed.). *Báthory Gábor és kora.* Debrecen : Debreceni Egyetem Történelmi Intézete – Erdély-történeti Alapítvány, 2009, 404 s.

13 TÓTH, 1992, Nr. 1104-1105.

14 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 1, por. aj Nr. 17 – rozkaz Mateja zo 14. októbra 1609: BLA GBHaP, I/a. Historica-Politica, Kaiserliche Mandate (ďalej HP-KM,) Fasz. 1. Nr. 15. V tomto čase bol hlavným zadunajským kapitánom už Tomáš Széchy, odstúpenie Františka II. Batthyánya a vymenovanie nového hlavného kapitána dal Matej II. na vedomie stolici mandátom z 15. októbra 1609. Tamže, GBHaP, HP-KM Fasz. 1. Nr. 16.

vané zo začiatku roku 1610 sa už v prevažnej väčšine odzrkadľujú povinnosti palatína pri verejnej správe a zásobovaní vojsk.[15] Tak napríklad v prvej polovici roku 1610 zaslal stolici okrem iného listy o vydržiavaní pohraničných hradov a zásobovaní tamojších vojakov, v dôsledku čoho 5. marca 1610 prišiel na kontrolu financovania riaditeľ a administrátor Uhorskej Komory Tomáš Vízkelethy (Vašská stolica mala roku 1609 dlžobu 1058 zlatých 50 denárov).[16]

Palatín aj neskôr pravidelne zdôrazňoval: predpokladom pre zachovanie stolíc je systém obranných hradov, preto sa orgány stolíc neustále musia starať o riešenie problémov so zásobovaním vojsk v týchto hradoch. Tak to bolo v prípade zásobovania hradov proti Turkami obsadenej Kanizsi alebo povolenie používania pasienkov pre jazdcov hradu Pápa v Rábskej oblasti, ako aj vykonanie nariadených neplatených prác okolo týchto hradov.[17] Palatín začiatkom roku 1610 niekoľkokrát, napríklad 26. februára, následne 5. marca z Viedne, potom 17. apríla z Košíc písanými listami poukázal na znepokojujúce správy, prichádzajúce *„z niektorých susedných krajín"* (Horného Rakúska, Moravy) a na nutnosť výpomoci Matejovi II., nevylučujúc ani vojenskú. Udržanie prímeria s Osmanmi patrilo tiež k často pripomínanej palatínovej agende. Zároveň žiadal aj byť v pohotovosti v dôsledku situácie, ktorá vznikla v habsburských dŕžavách.[18] V súvislosti s týmito problémami nariadil stoličným stavom, aby dodržiavali rozkazy oblastného hlavného kapitána[19] Tomáša Széchyho a Tomáša II. Nádasdyho, ktorí obaja boli aj zemepánmi vo Vašskej stolici.[20]

Stolica často len veľmi pomaly a ťažkopádne reagovala na ústredné nariadenia, ako napríklad aj v prípade kongregácie, ktorá začala 15. mája 1610. Samotné zasadnutie začalo s oneskorením, a tak sa oneskorila aj reakcia na niekoľkonásobné nariadenia o všeobecnej insurekcii tak od panovníka, ako aj palatína, a tiež hlavného kapitána, ktorý ako tunajší zemepán mal zásadnú úlohu, a taktiež mladého župana Pavla Nádasdyho. Nesmieme zabudnúť, že podľa predchádzajúcich nariadení mala dobre vyzbrojená stoličná jazda mať prehliadku už 24. apríla, a ostatné vojská sa mali sústrediť 9. mája v Csepregu. Stavy stolice však vo svojom úslužnom liste palatína ubezpečili, že jeho rozkazy bezodkladne splnili.[21]

Rovnako, ako všetci palatíni v 17. storočí, aj Juraj Thurzo vyzýval stolice na zaplatenie dlhšiu či kratšiu dobu omeškaných reštancií, najmä daní a vojenských dodávok. O tom, ako sa stolice pokúšali tieto situácie riešiť kompromismi, svedčí aj nasledujúci prípad Vašskej stolice. Stavy 6. októbra 1610 vyslali k palatínovi špeciálnu deputáciu, na čele so Štefanom Keserűm, predstaviteľom stoličnej elity a familiárom Františka II. Batthyánya. Táto deputácia bezpochyby vyjednávala s palatínom o reštanciách, vyzbrojení vojska (jedného ozbrojenca od štyroch port), a o finančných problémoch. Stoliční vyslanci sa zo svojej misie vrátili s úspechom: dostali povolenie na vývoz obilia do dedičných rakúskych krajín a jeho predaj.[22]

15 Orgány stolice palatín pravidelne informoval o dátume a mieste konania oktaválnych súdov (často v Prešove) pozri napr. BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 3-4.

16 BLA GBHaP, PH-MP Fasz. 2. Nr. 5, por. aj Nr. 9. O Tomášovi Vízkelethym, ktorý sa prepracoval do radov aristokracie pozri FALLENBÜCHL, Zoltán. Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon. Adattár. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár – Osiris, 2002. s. 361; PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest : História – MTA Történettudományi Intézete, 2010, (História könyvtár: Monográfiák 27) s. 127-128, 172, 212-213, 272, 396-398; BLA, GBHaP, HP-KM Fasz. 1. Nr. 17. O dlžobe stolice Vaš: tamže, GBHaP, HP-KM, Fasz. 1. Nr. 14.

17 BLA GBHaP, HP-Pal. Fasz. 2. Nr. 9, 32, 35.

18 Na mocenské spory vo vnútri habsburského rodu: WINKELBAUER, Thomas. *Ständefreiheit und Fürstenmacht. Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im Konfessionellen Zeitalter*. Teil 1. Wien : Ueberreuter, 2004, s. 57-61; resp. BŮŽEK, Václav (ed.). *Ein Bruderzwist im Hause Habsburg (1608–1611).* České Budějovice : Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Historický ústav, 2010, (Opera historica 14) 543 s.

19 BLA, GBHaP, PH-MP Fasz. 2. Nr. 6-7, 10, 12; O Széchym por. PÁLFFY, Géza. Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században. In *Történelmi Szemle*, 1997, roč. 39, č. 2, s. 280.

20 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 2, 3, 8; list písaný v apríli je známy z verzie písanej pre mesto Šopron: SL SVL Lad. XXIV. et Y. Fasc. 11. Num. 728; O Tomášovi II. Nádasdym por. BESSENYEI, József. *A Nádasdyak*. Budapest : General Press, 2005, s. 63-68; BARISKA, István. Nádasdy II. Tamás és a Bocskai-felkelés. In *Századok*, 2010, roč. 144, č. 4, 823-848.

21 TÓTH, 1992, Nr. 1193-1196, 1211. Žiaľ, insurekcie zo 17. storočia nie sú dodnes ujasnené ani po historickej, ani chronologickej stránke. O vyhlásení insurekcií z februára 1610: BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 2, 8.

22 TÓTH, 1992, Nr. 1219-1221, 1230; BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 10.

List palatína Juraja Thurza adresovaný mestu Šopron. 17. apríl 1610.
(Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára)

Spomedzi listov, ktoré palatín písal k stavom a úradníkom stolice, je už aj v adresovaní špeciálny ten list, ktorý – obíduc stavy stolice – bol napísaný jednému z dvoch podžupanov, Blažejovi Kisfaludymu. V tomto liste Thurzo požiadal Kisfaludyho, aby vychádzal v ústrety Mojžišovi Czirákymu, palatinálnemu a Andrejovi Keresztúrymu, personálskemu protonotárovi, ktorých vyslal do stolice vyšetrovať vo veci Alžbety Báthoryovej, vdovy po Františkovi Nádasdym, obvinenej z týrania a kántrenia panien.[23]

10. januára 1611 na kongregácii zverejnili tri mandáty palatína Thurzu, ktoré boli datované ešte v predchádzajúcom roku. Vzhľadom na to, že v priebehu roku 1610 sa ustálila hranica, ktorá určovala podmanené dediny a teda aj právomoci beglerbega z Kanizse, palatín prísne zakázal koristnícke výpravy proti Osmanom. Ochranu všeobecného pokoja a mieru, ktoré sa počas Bocskaiovho povstania mimoriadne naštrbili, pokladal za také dôležité, že –podobne ako vyvolávanie konfliktov s obyvateľmi susedných rakúskych provincií – pohrozil vážnymi sankciami za ich nedodržiavanie. Zároveň prísne zakázal, aby z územia stolice odchádzali vojaci pohraničných hradov alebo šľachtici do Sedmohradska a pridávali sa k povstaniu, ktoré tam vypuklo. V dôsledku napätia, ktoré bolo citeľné v dedičných krajinách (najmä v Štajersku), ako aj krízy, ktorá vypukla v Sedmohradsku nariadil, aby sa urýchlene spísalo portálne vojsko stolice. Stavy sa úplne podriadili palatínovým rozkazom a už 11. marca na kongregácii rozhodli o spísanom vojsku, ako aj o odporúčanej insurekcii vo vnútri krajiny.[24] Pri vykonávaní rozhodnutia došlo aj ku konfliktom: taxalisti – zdanená šľachta – obce Magasi sa sťažovali u palatína, že pri vykonávaní jeho rozhodnutí im podžupan Kisfaludy vymeral nadpriemerne vysoké dane. Ako zo sťažnosti vyplýva, podžupan si dokonca dovolil použiť pri výkone svojej funkcie aj násilie.[25]

Ako sme už spomínali, rok 1611 sa niesol v znamení sedmohradskej krízy. Z obsiahlej korešpondencie by som na ilustráciu spomenul len niekoľko momentov, naznačujúc, že palatínove listy písané stolici podávali informácie o politických a vojenských udalostiach širšieho regiónu. Už na začiatku roka palatín nariadil osobnú insurekciu,[26] 26. mája už z Prešova určil Skalicu ako miesto sústredenia vojsk proti hajdúchom vzbúreným v Zátisí. O dva mesiace neskôr informoval stolice o prísahe vernosti hajdúchov panovníkovi, ale mocenskú krízu v Sedmohradsku postavil do širších súvislostí (obliehanie Smolenska a jeho dobytie, intervencia Poľska a Moldavska, odtrhnutie spriazneného kniežaťa od Uhorska).[27] V listoch z 9. a 18. augusta, písaných zo sídla hornouhorského hlavného kapitanátu, z Košíc, informoval o vojenských akciách hornouhorského hlavného kapitána Žigmunda Forgácha proti sedmohradskému kniežaťu Gabrielovi Báthorymu.[28] 6. septembra už žiadal od stolice 300 dobre vyzbrojených jazdcov a pešiakov a ich vyslanie do terénu. Stoličná kongregácia už 8. septembra jednala o palatínovej požiadavke a v odpovedi vyhlásili, že okamžite posielajú jednu dobre vyzbrojenú jazdeckú jednotku, ale pre osmanské nebezpečenstvo na hraniciach stolice nie je možné poslať požadovaných 300 vojakov.[29]

Dňa 21. novembra 1611 palatín poslal domov Adama Szelesteyho, ktorý stál na čele vojakov z Vašskej stolice a stavom zároveň nariadil, aby nahradili všetky jeho výdavky. Szelestey bol v tom čase druhým podžupanom a bol niekoľkokrát zvolený za kapitána stoličného vojska. Podobne sa stalo aj na kongregácii 3. marca 1608, a tiež aj po Thurzom nariadenej všeobecnej insurekcii, ktorú stolica prejednávala v máji 1610.[30] Je pravdepodobné, že práve jeho služby

23 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 4. V novšom a objektívnejšom posúdení v porovnaní so staršou odbornou literatúrou kauzu Alžbety Báthoryovej pozri LENGYELOVÁ, Tünde – VÁRKONYI Gábor: *Báthory. Život a smrť.* Praha : Ottovo nakladatelství, 2008, 304 s.

24 TÓTH, 1992, Nr. 1237-1239, 1252; o vojenských udalostiach roku 1611, nariadení insurekcie, zásobovaní vojsk, vyplácaní žoldu: BLA GBHaP, HP MP Fasz. 2. Nr. 13-29.

25 TÓTH, 1992, Nr. 1245-1248.

26 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 12. K novým detailnejším výskumom je nevyhnutné preskúmať aj dokumenty vo vidieckych archívoch a taktiež fondov thurzovských archívov, najmä korešpondenciu. O nich pozri čiastočne ILA, Bálint. A Thurzó család levéltára. In *Levéltári Közlemények*, 1932, č. 1, s. 12-66.

27 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 13-14.

28 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 15-16; PÁLFFY, 1997, s. 273. O tejto téme publikoval pramene: KOMÁROMY, 1896, passim; por. aj VÖRÖS, 2010.

29 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 18-19. Táto nezvykle rýchla odpoveď stolice je podozrivá.

30 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 21; TÓTH, 1992, Nr. 1051, 1196, 1210.

Neznámy majster: Reverz medaily Juraja Thurza. 1608. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

mohli zohrať úlohu pri tom, že Thurzo vo svojom mene vyslal protonotára Mojžiša Czirákyho, aby priateľsky urovnal majetkový spor medzi Adamom Szelesteym a jeho bratom Štefanom.[31]

Stavy Šopronskej stolice tiež dostali od palatína list s dátumom 21. november 1611, v ktorom im oznamuje, že vojská, ktoré „Boh prepustil zo Sedmohradska", on vysiela domov. Stolici zároveň vyčítal, že vojaci sú neustále bez žoldu a zásob, a vyzval ich, aby orgány stolice vyplatili 800 zlatých košickému mešťanovi Jurajovi Szabóovi, ktorý túto sumu požičal na zásobenia vojakov, ktorých postavila Šopronská stolica.[32]

V rozkazoch palatína z roku 1612 (napr. 27. februára alebo 17. decembra) sa viackrát dostali do popredia otázky zachovania vnútornej bezpečnosti a potreba potlačenia neustále sa množiacich zločinov. Tak Thurzo udelil županom a podžupanom stolíc plnú moc, aby mohli prenasledovať a eliminovať na svojom kompetenčnom území zločincov, ohrozujúcich najmä kupcov a okrádajúcich obyvateľstvo. Vo Vašskej stolici, odvolávajúc sa na staršie zákony (zák. čl. 2/1608, 19/1609) a posilnenie stoličných štatútov, sa rozhodli nariadenie splniť jednak zapojením slúžnych, ale aj v koordinácii s hlavným kapitánom zadunajskej oblasti.[33] Zo stoličných prameňov je známe, že palatín v júli pre neisté pomery v Sedmohradsku opäť nariadil postavenie portálneho vojska (jedného jazdca od štyroch port) a jeho uvedenie do pohotovosti.[34]

Mocenská kríza Sedmohradského kniežatstva roku 1613 nezostala bez odozvy ani v Zadunajsku. Stoličná kongregácia 2. septembra prejednávala dva listy od palatína, prvý datovaný 3. augusta z Bytče a druhý 14. augusta z Trnavy. V nich na jednej strane Thurzo obhajoval Sedmohradsko, teda Gabriela Báthoryho, ktorý strácal svoje pozície a prešiel na stranu Habsburgovcov, na druhej strane informoval o výhražnej mobilizácii Gabriela Bethlena, jeho žiadosti

31 Vas Megyei Levéltár, Szombathely (ďalej VaML); Szelestey család levéltára, Évrendezett iratok, 2. doboz, Alsószeleste, 26. apríl 1612.
32 SL Sopron vármegye levéltára (ďalej SVmL), Acta Iuridica, Tom. 1. Fasc. 1. Nr. 3, resp. kópia v zošite z 19. stor.: tamtiež, Acta Congregationalia 982/1839. Publikoval a komentoval: HETYÉSSI, István. Sopron megye hadi népe Thurzó nádor erdélyi hadjáratában. In *Soproni Szemle*, 1960, roč. 14, č. 2, s. 189-190.
33 BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 30; TÓTH, 1992, Nr. 1335-1337.
34 SL SVmL Acta Iuridica, Tom. 1. Fasc. 1. Nr. 5.

o pomoc od Osmanov a o nebezpečenstve, v ktorom sa nachádzali hrady Lippa (dnes Lipova, Rumunsko) a Jenő (Ineu, Rumunsko). Žiadal preto spísanie ďalšieho jazdeckého i pešieho vojska a na ich zásobenie nové vyrúbenie daní (za jazdca 5 zlatých, za pešiaka 3 zlaté). Kým odpoveď Šopronskej stolice nie je známa, Vašská zdôrazňovala svoju ochotu poslúchnuť palatínov príkaz: v spolupráci so zadunajským hlavným kapitánom okamžite rozhodli o postavení vojska, ale jeho poslanie do Sedmohradska jednoznačne odmietli. Rozhodnutie odôvodnili tak, že Vašská stolica je čiastočne okupovaná Osmanmi, ktorí sa tiež mobilizovali a tak vojsko je potrebné na vlastnom území stolice.[35] Thurzo ani nepočkal na odpoveď stolice na svoje listy a už 25. augusta písal z Banskej Bystrice nový list vo veci vojenskej výpomoci, ktorý – s veľkou pravdepodobnosťou po oboznámení sa s negatívnym stanoviskom stolice – opäť zopakoval v liste z Bytče 6. septembra. V ňom žiadal vyplatenie sumy na dva mesiace.[36] Stolici boli doručené aj listy, v ktorom sa píše o ťažení Gabriela Bethlena, ako aj o liste, v ktorom Gabriel Báthory žiadal o ochranu. Stoličné orgány však namiesto odpovede na tento list naznačili: vyčkajú v tejto veci na krajinské rozhodnutie a poverili Mojžiša Czirákyho, aby sa zúčastnil partikulárneho snemu, zvolaného palatínom do Levoče na 19. november 1613.[37] (Vzhľadom na hrozbu osmanského vpádu do Sedmohradska nariadil panovník aj v máji roku 1615 stálu pohotovosť, ale tak stolica, ako aj najväčší zemepán František II. Batthyány prízvukovali dôležitosť udržať mier).[38]

Vo Vašskej stolici plynul rok 1614 v znamení konfliktov na uhorsko-osmanskom pohraničí. Koncom marca stolica rozhodla o zvýšenej obrane línie rieky Rába. Nebolo to bezdôvodné: aj uhorská strana podnikla v predchádzajúcom období niekoľko vojenských výbojov, ktorými porušila mier. Na juh od Balatonu, na území stolice Šomoď podnikli niekoľko koristníckych výprav, ktoré vyvolali odvetu od strážcov osmanských posádok v Koppányi, Moháči a Szekszárde. Palatín ešte 16. marca, v prísnom liste datovanom z Bytče, žiadal prísne potrestanie tých, ktorí porušili mier. Všetky tri zadunajské stolice (Vašská, Šopronská a Zalianska) ubezpečovali palatína o vykonaní prísneho vyšetrovania a spolupráci s hlavným kapitánom Tomášom Széchym a svoje rozhodnutia v tejto veci obnovili aj v nasledujúcom roku.[39] Dôležitosť zachovania mieru s Osmanmi aj na stoličnej úrovni palatín zvlášť vyzdvihol v liste zo 17. júna 1614, datovanom z Bytče. Vtedy, krátko pred dôležitými jednaniami v Linzi, zvolal do Bratislavy na 13. júla snemové zhromaždenie, na ktoré stolica vybrala za svojho vyslanca protonotára Mojžiša Czirákyho.[40] V júli toho roku sa palatín pokúsil vyrovnať vojenskú dlžobu voči Lazárovi Henkelovi tým, že časť určenú na uhradenie Šopronskou stolicou požadoval vyplatiť od stoličných orgánov. Odvolal sa na Bratislavskú, Trenčiansku a Nitriansku stolicu ako na pozitívny príklad, pretože ony už túto svoju dlžobu vyplatili. Šopronská stolica mala vyrubiť 24 denárov na každú portu a vybraté peniaze čo najskôr doručiť do rúk palatína.[41]

Ako sme už naznačili, udržanie mieru s Osmanmi bolo pre palatína mimoriadne dôležitou otázkou. Medzi listami, adresovanými Šopronskej stolici, sa zachoval jeden s dátumom zo 14. mája 1616, v ktorom palatín zaslal stolici mandát kráľa Mateja II. o obnovení mieru s Osmanmi a zároveň prísne zakázal porušovanie tohto mieru. Tento palatínsky obežník prečítali aj na stoličnej kongregácii Vašskej stolice.[42]

Hoci o tzv. plate strážcov koruny, ktorý sa mal vyplácať zo stoličných daní, sa rozhodlo až na šopronskom sneme roku 1622 (zákonný článok č. 4), a naplnenie litery zákona sa viaže k menu palatína Stanislava Thurzu (1622–1625), v tejto veci je známe nariadenie už z čias palatinátu

35 TÓTH, 1992, Nr. 1349-1351.
36 TÓTH, 1992, Nr. 1355-1356.
37 TÓTH, 1992, Nr. 1359-1360.
38 TÓTH, 1992, Nr. 1404-1405, 1415-1417.
39 TÓTH, 1992, Nr. 1362, 1365-1367, 1368-1371, 1409-1414.
40 TÓTH, 1992, Nr. 1380-1382, 1384-1385; o 40 denárovom vyrubení dane od porty po sneme v Linzi: BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 39. O samotnom sneme pozri: ILA, Bálint. Az 1614-iki linzi egyetemes gyűlés. In *A Gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve*, 1933, roč. 4, s. 231-253.
41 SL SVmL Acta Iuridica, Tom. 1. Fasc. 1. Nr. 12. O henkelovskej pôžičke pre stolicu Vaš: BLA GBHaP, HP-MP Fasz. 2. Nr. 6.
42 SL SVmL Acta Iuridica, Tom. 1. Fasc. 1. Nr. 14; TÓTH, 1992, Nr. 1432.

Juraja Thurzu. Vašská stolica prejednávala na svojej kongregácii 18. mája 1615 mandát palatína o výbere dane na platy strážcov koruny, a posúdila ho ako oprávnený, napriek tomu naznačila, že žiadosť strážcov koruny nie je bezpodmienečne potrebné splniť, a stoličné orgány v žiadnom prípade neodporúčajú, aby sa táto otázka objavila na krajinskom sneme ako návrh zákona.[43] Nakoniec: Vašská stolica venovala ešte menej porozumenia záležitosti postavenia evanjelického gymnázia v Hlohovci. Stavy jednoznačne odmietli palatínovu žiadosť o akúkoľvek finančnú výpomoc. Odôvodnili to tým, že katolícka a evanjelická „mládež" stolice sa učí v Grazi alebo Viedni.[44]

V príspevku sme na príklade stolíc Vaš a Šopron ukázali vzťahy Juraja Thurzu ako palatína voči stoliciam, predovšetkým v súvislosti s otázkami verejnej správy a daňových záležitostí, ako aj vojenských vecí (postavenie vojska, jeho zásobovanie a financovanie). Palatín – ako jeden z hlavných sudcov krajiny – zároveň zastával aj funkciu odvolacieho fóra pre stoličnú šľachtu. Tak napríklad 25. októbra 1610 zvolal zasadnutie krajinského súdu do Bratislavy, na 24. apríla 1611 zase do Prešova.[45] Jeho pôsobenie pri riešení sporov a odvolaní šľachty dokumentuje aj jeden z mnohých prípadov, ktorých dokumenty sú roztrúsené v rôznych fondoch archívov. Prípad sa riešil roku 1613. V júli palatín vyzval stolicu na dôkladné prešetrenie sťažnosti Jána Dankovitha, podľa ktorého sa listiny Katy Pogányovej v istej dlžobnej záležitosti v Štajersku potvrdili ako falošné a tak Dankovith utrpel značnú škodu. Palatín nariadil stolici, aby po riadnom prešetrení kauzy vyniesol spravodlivý rozsudok.[46]

Vzťahy palatína Juraja Thurzu k spomínaným dvom stoliciam a ich stavom boli podstatne zložitejšie a komplexnejšie, než ako sme mohli naznačiť v rámci jednej štúdie. K dôkladnému preskúmaniu všetkých okruhov problémov, ktoré sa viazali k palatínovej osobe a funkcii – či už ide o záležitosti správne, vojensko-organizačné, problémy so zásobovaním, spory a súdne veci a tiež informačnú sieť – bude možné spoznať až po detailnom preskúmaní ďalších archívov. Ide predovšetkým o rodové archívy magnátskych rodov vlastniacich majetky v stoliciach (napr. Batthyány, Erdődy), ale aj ostatnej šľachty (napr. rodov Bezerédy, Niczky, Ostffy, Szelestey), ale výskum sa môže prehĺbiť aj o problematiku miest rôzneho právneho postavenia. S istotou môžeme tvrdiť, že vzťah slobodného kráľovského mesta Šopron a palatína Juraja Thurzu by stál o podrobný výskum. V tomto prípade vedľa mestského *communitas* je zaujímavé všimnúť si aj mestské elity, nakoľko je známe, že tu existovala aj „exkluzivita", založená na osobných vzťahoch. Vzdelaný richtár mesta Krištof Lackner venoval svoju prácu *„Corona Hungariae emblematica descriptio"*, vydanú roku 1615, práve palatínovi Jurajovi Thurzovi.[47] O niečo užší nový smer bádania načrtávajú hodnoverné miesta – v danom prípade kapitula vo Vasvári a jej vzťah k palatínovi.[48] Podobne zaujímavými údajmi môže poslúžiť aj prípad privilegovaného zemepanského mesta Szombathely, ktorého výsady – na žiadosť zemepána, rábskeho biskupa – ochraňoval aj Juraj Thurzo.[49]

Preklad: Tünde Lengyelová

43 TÓTH, 1992, Nr. 150. Thurzo otázku platov strážcov koruny nadhodil ešte raz, v liste v roku 1615: TÓTH, 1992, Nr. 1427. O tejto problematike pozri BAK, Borbála. A koronaőrség fizetetlensége. In KALMÁR, János (ed.). *Miscellanea fontium historiae Europaeae. Emlékkönyv H. Balázs Éva történészprofesszor 80. születésnapjára*. Budapest : ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1997, s. 89-106.

44 TÓTH, 1992, Nr. 1434. K problematike pozri ILA, Bálint. Az első magyar evangélikus főiskola tervei. In *Emlékkönyv Károlyi Árpád születésének nyolcvanadik évfordulójának ünnepére*. Budapest : Sárkány Nyomda, 1933, s. 274-286.

45 TÓTH, 1992, Nr. 1216, 1254.

46 SL SVmL Acta Juridica, Tom. 1. Fasc. 10. Nr. 286.

47 KOVÁCS, József László. *Lackner Kristóf és kora (1571–1631).* Sopron: [Soproni Szemle], 1972, s. 77-78; TÓTH, Gergely. *Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid önéletrajza / Vitae Christophori Lackhner I. U. D. Hominis, brevis consignatio.* Sopron : Győr-Moson-Sopron Megye Soproni levéltára, (Sopron Város Történeti Forrásai, C sorozat 5) 2008, 161 s.

48 Por. napr. VaML Vasvári Káptalan Hiteleshelyi Levéltára, Litterae instrumentae, Fasc. 77. Nr. 57. (Thurzó György-1614.)

49 Napr. VaML Szombathely Város Levéltára, Fasc. 16. Nr. 520. Juraj Thurzo na žiadosť rábskeho biskupa Demetera Náprágyiho, zemepána mesta, zakázal rodinám Bejczy a Káldy, aby vo svojich domoch čapovali víno, pretože sa to prieči výsadám mesta.

Elias Widemann: Portrét Mikuláša Esterházyho. 1645. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

Dvorské poriadky na thurzovskom a esterházyovskom dvore

Diana Duchoňová

Obdobie 16. a 17. storočia vnieslo do uhorskej spoločnosti nové impulzy v politickej, duchovnej, ale aj kultúrnej rovine. Medzi ne patrila aj sociálna disciplinizácia, ktorá spolu s centralizáciou a inštitucionalizáciou spoločenských štruktúr viedla k formovaniu absolutistického štátu. Jej duchovnými nositeľmi boli elity krajín, vďaka ktorým môžeme hovoriť o tzv. vertikálnej sociálnej disciplinizácii, ale ako je nižšie uvedené, nešlo len o jednosmerné presadzovanie záujmov zhora nadol.[1]

Jedným zo zdrojov modernizácie prostredia najvyšších spoločenských vrstiev bol panovnícky dvor. Panovnícke dvory ako mocenské centrá svojím vplyvom usmerňovali správanie sa dvoranov k disciplíne a kontrole prejavov svojho správania. Vytváraním dvorských poriadkov a etikiet sa tak potlačovali neželané formy vystupovania, pudov, afektov a myslenia.[2] V Uhorsku plnili funkciu absentujúceho panovníckeho dvora dvory uhorských aristokratov na čele s palatínskym dvorom. Dvor ako určitý systém vzťahov, bol vnímaný nielen v rámci vlastného priestoru, ale bol akceptovaný aj ľuďmi zvonku, pretože predstavoval prestížnu záležitosť. Všetkých ľudí na dvore spájala etiketa dvora, ktorú si každý pán na dvore určil podľa svojho presvedčenia a viery. Rovnováha v tejto spoločnosti bola veľmi labilná, napriek tomu jej obyvatelia vedeli reagovať na neustále sa meniace prostredie. Pre dvor bol typický konkurenčný boj o prestíž a posty, okrem rastu prestíže existovala aj možnosť poklesu, ktorá sa často rovnala nielen koncu existencie na dvore, ale aj spoločenskej izolácii. Aj v dôsledku toho boli dvorania nútení kontrolovať prejavy svojho konania.[3] Disciplinizácia sa neuskutočňovala rovnomerne pre všetky sociálne skupiny, nemala sa dotknúť celej spoločnosti dvora, ale predovšetkým tých jej členov, ktorí priamo slúžili pánovi a boli dôležití z hľadiska reprezentácie.[4] Náš príspevok predstavuje disciplinizáciu na uhorských aristokratických dvoroch v prvej polovici 17. storočia na základe analýzy poriadkov Imricha Thurzu a palatína Mikuláša Esterházyho. Na úvod predstavíme vzťah Mikuláša Esterházyho a Thurzovcov (palatína Juraja Thurzu, Imricha a Stanislava Thurzu, Alžbetu Czoborovú) hlavne prostredníctvom ich snahy zabrániť Esterházyho obidvom manželstvám.

Mikuláš Esterházy a Thurzovci

V prvej polovici 17. storočia nebolo veľa možností na dosiahnutie vyššieho spoločenského postavenia či väčšieho majetku, keďže jednotlivé aristokratické rody mali územie svojej pôsobnosti v Uhorsku viac-menej rozdelené. Cesta viedla buď cez výhodné manželstvá, alebo „čakateľom“ nezostávalo nič iné, ako vyčkávať na vymretie nejakého významného rodu po meči,

1 MATLAS, Pavel. *Shovívaná vrchnost a neukáznění poddaní? Hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století.* Praha : Argo, 2011, s. 24; DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století).* II. zv, Praha : Argo, 2006, s. 268. K sociálnej disciplinizácii len výberovo: OESTREICH, Gerhard. *Geist und Gestalt des frühmodernen Staates*. Berlin: Duncker and Humblot, 1969; SCHILLING, Heinz (Hrg.). *Institutions, Instruments and Agents of Social Control and Discipline in Early Modern Europe.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1990; WINKELBAUER, Thomas. Sozialdisziplinierung und Konfessionalisierung durch Grundherren in den österreichischen und böhmischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert. In *Zeitschrift für historische Forschung*, 1992, roč. 19, s. 317-339; SCHILLING, Heinz – BEHRISCH, Lars (eds.) *Institutionen, Instrumente und Akteure sozialer Kontrolle und Disziplinierung im frühneuzeitlichen Europa. Institutions, instruments and agents of social control and discipline in early modern Europe.* Frankfurt am Main : Vittorio Klostermann, 1999.

2 Pozri ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace. Sociogenetické a psychogenetické studie. Proměny chování světských horních vrstev na západě.* II.zv., Praha : Argo, 2007, s. 273-290.

3 ELIAS, Norbert. *Az udvari társadalom. A királyság és az udvari arisztokrácia szociológiai jellemzőinek vizsgálata*. Budapest : Napvilág Kiadó, 2005, s. 116-119, 127.

4 SCHINDLING, Anton. Utváření konfesí, konfesionalizace a multikonfesionalita jako základní problém evropských dějin v 16. a 17. století. Nová německá literatura k problematice. In *Český časopis historický*, 2008, roč. 106, č. 1, s. 91.

čím by sa jeho majetky dostali naspäť do rúk koruny.[5] Práve preto by málokto na začiatku 17. storočia predpovedal, že na takmer polstoročie si pre seba rezervujú najvýznamnejší post v krajine, funkciu palatína, vtedy ešte „bezvýznamní" členovia šľachtického rodu Esterházy, Mikuláš a jeho syn Pavol. Práve rýchle „vyzdvihnutie sa" z radov strednej šľachty bolo príčinou mnohých konfliktov a ohováraní zo strany neprajníkov, ale aj budúcich politických rivalov, medzi nimi aj niektorých členov rodu Thurzo.

Obrovským stratégom sobášnej politiky bol v prvej polovici 17. storočia palatín Mikuláš Esterházy. Len ťažko sa dá totiž predstaviť, že bez svojich dvoch výhodných manželstiev by získal funkciu palatína. Svojím postavením a majetkom vôbec nepatril v Uhorsku medzi najžiadanejšiu partiu. Otec František Esterházy (podžupan Bratislavskej stolice) mal majetky v Bratislavskej stolici, vlastnil Báhoň, Čenkovce, Galantu, Košúty, Jaslovce (dnes súč. Jaslovských Bohuníc) a Rastice (dnes súč. Zlatých Klasov).[6] Nešlo o veľký majetok a v prípade rodinnej deľby by 13 deťom prakticky zostali z tohto vlastníctva len „odrobinky". Okrem toho podľa legendy otec Mikuláša po konvertovaní na katolícku vieru údajne chcel vydediť, čiže z otcovského majetku by nezdedil absolútne nič.[7] Mikuláš teda nielenže takmer nič nevlastnil, ale nemal ani veľa možností nato ako zbohatnúť. Mohol sa spoľahnúť jednak na svoje kontakty, ktoré získal počas služby na dvore Štefana Illésházyho, resp. Františka Magóchyho a predovšetkým sa dobre oženiť. Preto do manželstva veľmi nehrnul a ženil sa až ako 29-ročný.

Prvou manželkou Mikuláša Esterházyho bola práve vdova po hornouhorskom kapitánovi Františkovi Magóchym Uršuľa Dersffyová, ktorú si vyhliadol počas svojej služby familiára na jeho dvore.[8] S určitosťou vieme, že u neho slúžil už v roku 1608, nie je však vylúčené, že na jeho dvor nastúpil oveľa skôr.[9] V roku 1599 sa totiž spomínalo jeho účinkovanie v Mukačeve, nevieme však, či tam pôsobil z poverenia Štefana Illésházyho, alebo už vtedy vstúpil do Magóchyho služieb.[10]

Správy o zásnubách páru sa nevyhli škandalizovaniu zo strany súčasníkov, azda aj preto, že Uršulin nedávno zosnulý manžel ešte nebol pochovaný.[11] Okrem toho údajne už zdieľali spoločné lôžko pred sobášom.[12] O plánovanej svadbe informoval tajne palatína Juraja Thurzu prefekt Magóchyho zadunajských majetkov Ján Dankovich začiatkom februára roku 1612.[13] Písal mu, že vdova sa chce vydať za svojho „sluhu" Mikuláša Esterházyho, čo bolo nemysli-

5 HAJNAL, István. *Esterházy Miklós nádor lemondása*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1929, s. 43. K sobášnej stratégii českej šľachty pozri bližšie MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie 1500–1700*. Praha : Nakladatelství Lidové Noviny, 2004, s. 605-640. K aristokratickým svadbám len výberovo: DUCHOŇOVÁ, Diana. „S radosťou Vás očakávame v tento sviatočný deň..." Svadba ako dôležitá súčasť rodinných festivít Esterháziovcov v prvej polovici 17. storočia. In *Historický časopis* HÚ SAV, 2011, roč. 59, č. 4, s. 665-686; SZABÓ, András Péter. Menyegzőtől mennyegzőig. Gondolatok a házasságkötési szokásrend magyarországi fejlődéséről. In *Századok,* 2010, roč. 144, č. 5, s. 1027-1084; PÉTER, Katalin. *Házasság a régi Magyarországon*. Budapest : L'Harmattan, 2008.

6 DÁVID, Zoltán. *Az 1598. évi házösszeírás*. Budapest, 2001, s. 299.

7 ESTERHÁZY, János. *Az Esterházy család oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár*. I.-IV. Budapest, 1901, 106. sz., Esterházy Miklós nádorra vonatkozó adatok 1590–1645, s. 191.

8 *...ad mensem November 18 Nupcia celebrabuntur Nicolai Eszterház, cum vidua quondam Francisci Magóchy....* Štátny archív v Bytči (ďalej ŠABY), Oravský komposesorát, Denník Juraja Thurzu, inv. č. 225/5 a Országos Széchényi Könyvtár (ďalej len OSZK), Kézirattár, Fol. Hung. 405, *Praenotationes ejusdem Comitis in Calendario Anni 1612*, fol. 22.

9 PÁLFFY, Géza. Pozsony megyéből a Magyar Királyság élére. Karrierlehetőségek a magyar arisztokráciában a 16–17. század fordulóján. Az Esterházy, a Pálffy és az Illésházy család felemelkedése. In *Századok*, 2009, roč. 143, č. 4, s. 873.

10 OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 2638, Levélmásolat gyűjtemény, A magyar asszonyok könyvtárának levélmásolat gyűjteménye. I. (1538–1599), fol. 454, List Uršule Thurzovej Alžbete Czoborovej, 29. apríl 1599.

11 František Magóchy zomrel v novembri roku 1611. Uršuľa sa ako bezdetná mladá vdova s obrovským majetkom pravdepodobne chcela čo najskôr znovu vydať. Mohla sa obávať majetkových nárokov zo strany Juraja Thurza, ktorý sa už raz pokúšal získať panstvo Landsee ešte od jej matky Uršule Császárovej, ale aj Kataríny Pálffyovej, ktorá by tiež rada videla jej bohatstvo v rukách Pálffyovcov. BERÉNYI, László. Három évtized nagyítóüveg alatt. Esterházy Miklós fiatalsága. In *Turul* 72, 1999, 1-2. füzet, s. 28. Katarína Pálffyová bola dcérou Žofie Dersffyovej a Petra Pálffyho, teda sesternicou Františka Dersffyho, manžela Uršule Császárovej.

12 PÉTER, Katalin. *Esterházy Miklós*. Budapest : Gondolat, 1985, s. 14.

13 Magyar Országos Levéltár (ďalej len MOL), P 108, R 12, Lánzsér várbirtokra vonatkozó iratok, mikrofilm č. 9378, Fasc. R, No. 700, 4. marec 1612, Mukačevo.

teľné, lebo by tým spôsobila hanbu celému svojmu rodu. Dankovich preto prosil Thurzu, aby jej napísal karhajúci, doslovne „tvrdý list," v ktorom ju mal napomenúť a pohroziť jej. V týchto intenciách ju mal údajne pred týmto sobášom vystríhať aj samotný panovník.

Dankovich dokonca navrhoval palatínovi, aby bol Mikuláš odstránený z Uršulinej blízkosti a to nielen kvôli sobášu, ale aj kvôli jeho správaniu sa na hrade v Mukačeve. Veľmi „nenápadne" sa totiž v závere listu vyjadroval, že Mikuláš chce obsadiť miesto kapitána na hrade svojimi ľuďmi a tak vylúčiť terajšieho kapitána Františka Dócziho.[14] Juraj Thurzo pár dní na to napísal vdove list, kde jej pripomenul, že ešte nemá manžela ani pochovaného a už by sa chcela vydávať za *„neviem koho"*. Preto ju žiadal, nech si tento skutok premyslí, aby sa držala mravnosti a nepriniesla na zosnulého manžela, ako aj na seba hanbu a poníženie. Zároveň dodal, že keby sa predsa len rozhodla vydať, má prísť za ním a obhájiť svoju česť, inak *„pocíti panovníkovu nevôľu"*.[15] Aký bol vzťah Uršule a Mikuláša v decembri roku 1611, nie je úplne známe. Možno aj kvôli tomu, aby striasla tieň podozrenia, sťažovala sa Uršuľa v liste adresovanom práve Jurajovi Thurzovi na svoj stav po smrti manžela a označila sa za *„trúchliacu a žalostnú vdovu"*.[16] Jurajovi Thurzovi sa napriek tomu nepodarilo zabrániť sobášu, Mikuláš a Uršuľa sa zobrali 22. novembra 1612 v Mukačeve.

Neskôr na Esterházyho slovne zaútočil Thurzov syn, Imrich. Tŕňom v oku mu bol jeho pôvod, náhly politický, spoločenský aj mocenský vzrast vďaka výhodnému manželstvu, ale Thurzove útoky smerovali aj do osobnej sféry, keď ho obvinil, že jeho syn Štefan, ktorého mal s Uršuľou, je nezákonný. Syna mal mať s inou ženou kvôli neplodnosti manželky.[17] *„Prosím... aby ste ma nepovažovali za takého zlého človeka, ako o mne píšete vo vašom liste"* – odpovedal Esterházy Thurzovi.[18] Žiadal, aby ho vo svojich listoch neponižoval ako človeka v službách štátu vysmievaním sa jeho málo urodzenému pôvodu. Bránil sa tým, že *„nebol ani ich poddaným, ani kočišom, funkciu si nekúpil, ani o ňu neprosil, ale si ju vyslúžil"*. Pohotovo odpovedal zdôrazňovaním svojho pôvodu, tiež nie bezvýznamného, vyzdvihol zásluhy svojho otca, ako aj švagra palatína Illésházyho a skutočnosť, že Esterházyovci sú z „pravej" uhorskej krvi, čím narážal na cudzí pôvod thurzovského rodu. Okrem toho poukázal na podobný kariérny rast Tomáša Nádasdyho, ale aj Štefana Illésházyho, ktorým v postupe tiež pomohli manželstvá.[19] V liste obraňoval každú svoju funkciu a titul, že by si ich zaslúžil aj za svoje zásluhy krajine a že aj mnohí ďalší sa dostali ešte z nižších pozícií na takéto vysoké posty. Odpovedal aj na útoky smerované na jeho nemanželské dieťa s tým, že s Uršuľou mali nie iba jedno dieťa, ale dokonca tri.[20] Konflikty a útoky týchto dvoch aristokratov boli verejne známe, aj kvôli tomu vznikla po smrti mladého Imricha Thurzu fáma o jeho vražde. Jej strojcom mal byť práve Esterházy, keď mu mal počas rokovania v Mikulove podať jed. Pritom Thurzo prišiel na rokovania s oneskorením kvôli chorobe, už vtedy mal vážne podlomené zdravie.[21] Neskôr sa príčinou ďalších klebiet stal aj druhý sobáš Mikuláša, práve s vdovou po Imrichovi Thurzovi, len dvadsaťročnou Kristínou Nyáryovou.[22] K svadbe došlo síce takmer tri roky po smrti Imricha, ale bolo jasné,

14 MOL, P 123, Miklós nádor iratai (1622–1645), IV. Családi levelezés, mikrofilm č. 4695, list Jána Dankovicha palatínovi Jurajovi Thurzovi, 6. február 1612, Mukačevo.
15 MOL, P 123, IV., mikrofilm č. 4695, list palatína Juraja Thurzu vdove Uršule Dersffyovej, 13. február 1612, Bratislava.
16 OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 2638, Levélmásolat gyűjtemény, A magyar asszonyok könyvtárának levélmásolat gyűjteménye. II. (1600–1621), fol. 146, list Uršule Dersffyovej Jurajovi Thurzovi, 5. december 1611, Mukačevo.
17 SZALAY, László – SALAMON, Ferenc. *Gr. Esterházy Miklós nádor*. I. Budapest, 1863, s. 86-87; PÉTER, 1985, s. 16.
18 ŠABY, Oravský komposesorát, Thurzovská korešpondencia (ďalej OK-TK), kr. č. 33, inv. č. 948, list Mikuláša Esterházyho Imrichovi Thurzovi, 31. august 1621.
19 Tamtiež, list Mikuláša Esterháziho Imrichovi Thurzovi, 9. september 1621.
20 SZALAY- SALAMON, 1863, I., s. 86-89.
21 SZALAY- SALAMON, 1863, I., s. 209.
22 K jej prvému manželstvu pozri HORVÁTH, Ágnes. Főnemesi özvegyasszonyok a 16-17. századi Magyarországon. In Fábri, Anna - Várkonyi, Gábor (eds.) *A nők világa: Művelődés-és társadalomtörténeti tanulmányok*. Budapest : Argumentum, 2007, s. 261-163.

Kaštieľ v Bytči (foto Luďka Kratochvílová)

že tento sobáš bol premysleným ťahom, pomocou ktorého sa mohol Esterházy zmocniť časti thurzovského dedičstva.[23]

Jeho sobášne plány mu takmer prekazil palatín Stanislav Thurzo, podobne ako Juraj Thurzo pri prvom sobáši. Ten mal úmysel získať Kristínu Nyáryovú pre svojho švagra Františka Listiusa, čomu venoval množstvo energie. Vo viacerých listoch prosil Kristíninho brata Štefana Nyáryho, aby sa prihovoril v tejto veci u vdovy po Pavlovi Nyárym Kataríne Várdayovej. Obrátil sa aj na panovníka Ferdinanda II. a sedmohradského vojvodu Gabriela Bethlena.[24] Evidentne sa snažil za každú cenu využiť všetky svoje konexie a kontakty pri realizácii tohto sobáša, prostredníctvom ktorého by sa thurzovské dedičstvo nedostalo do cudzích rúk. Jeho zámer nevyšiel, už v apríli toho istého roku Kristína oznámila svojej svokre Alžbete Czoborovej zasnúbenie s Mikulášom Esterházym.[25]

Pre Thurzovcov to bolo veľké sklamanie, do „boja" proti Esterházymu sa pridala už aj vdova po Jurajovi Thurzovi Alžbeta Czoborová, bývalá svokra Kristíny Nyáryovej. Kristína jej oznámila svoje zasnúbenie s Mikulášom dňa 20. apríla 1624.[26] Podľa Czoborovej viackrát prisahala, že sa za Esterházyho nevydá, dokonca ho údajne obviňovala z toho, že sa násilím votrel do jej priazne kvôli majetku.[27] Informácie o zásnubách sa rýchlo šírili *„...počula som veľmi zlé správy, s veľkou určitosťou sa rozpráva o svadbe Kristíny Nyáryovej a Mikuláša Esterházyho... už jej aj poslal ako zásnubný dar jednu zlatú retiazku, prsteň a náramok...,"* písala zhrozene o budúcej svadbe istá Eva Rajkyová Barbore Thurzovej.[28] Dlho sa presne ani nevedelo, kde sa bude svadba konať, do úvahy prichádzali tri miesta: Zvolenský hrad, Sučany a podľa Gabriela Esterházyho mala byť dokonca v Štubnianskych kúpeľoch.[29]

23 K svadbe pozri: SZILÁGYI, Sándor. Az Esterházyak családi naplója. In *Történelmi Tár* 1888, s. 210.
24 MOL, Zichy család levéltára, P 707, Missilis, mikrofilm č. 4561, listy adresované Štefanovi Nyárymu, list Stanislava Thurzu Štefanovi Nyárymu, 29. február 1624, Viedeň.
25 OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 2638, 3. kötet, fol. 78, list Kristíny Nyáryovej Alžbete Czoborovej, 20. apríl 1624, Kráľovský Chlmec.
26 Tamtiež.
27 OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 2638, 3. kötet, fol. 79, List Alžbety Czoborovej Františkovi Perényimu, 30. máj 1624, Lietava.
28 OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 2638, 3. kötet, fol. 80, list Evy Rajkyovej Barbore Thurzovej, 22. apríl 1624, Kopčany.
29 OSZK, Kézirattár, Fol. Hung. 2638, 3. kötet, fol. 94.

Alžbeta Czoborová mala svoje objektívne dôvody na to, aby bola proti tejto svadbe. Na jednej strane sa bála o osud svojich vnúčat, Alžbety a Kristíny, o ktoré sa dovtedy starala, predsa len to boli dedičky thurzovských majetkov a jediné deti po synovi Imrichovi. Kristína ich síce po manželovej smrti zverila do rúk svokry a oficiálne sa vzdala ich výchovy, ale budúce manželstvo a ženíchove styky na viedenskom dvore mohli ohroziť pozície Alžbety Czoborovej.[30] Za veľké „negatívum" ženícha považovala Czoborová aj skutočnosť, že Esterházy bol katolíkom. Czoborová mala vytvorenú širokú sieť svojich informátorov a vedela o každom kroku budúceho manželského páru. Veľmi pozorne sledoval kroky Mikuláša Esterházyho palatín Stanislav Thurzo a o všetkom podrobne informoval svoju príbuznú. Istý Andrej Keczer vo Viedni údajne na vlastné oči videl, ako Mikuláš požiadal panovníka o túторstvo obidvoch Kristíniných detí. Stanislav upokojoval Alžbetu tým, že tento jeho krok by nemal ohroziť jej túторstvo, avšak zároveň naznačil, že svadba sa nebude dlho odkladať a mala by sa konať po Turícach, okolo dňa sv. Jána (24. júna).[31] František Perényi v snahe poradiť nespokojnej Alžbete Czoborovej jej dokonca odporúčal, aby sa obrátila na panovníka Ferdinanda II. a dovtedy mala brániť vydaju Kristíny.[32]

O pár dní Alžbeta Czoborová informovala palatína Stanislava Thurzu o návšteve Martina Révayho a Michala Nedeczkého, ktorí k nej prišli v mene Mikuláša Esterházyho. Mikuláš Esterházy prostredníctvom svojich vyslancov žiadal Alžbetu o jej vyjadrenie k tomu, aká je jej vôľa ohľadom svadby. Podľa Thurzu mala odpovedať, že po dohode s túторmi mu poskytne svoju odpoveď, no zároveň ju upozornil, že nebude môcť odriecť organizovanie svadby svojej bývalej nevesty.[33]

Mikuláš Esterházy prišiel v noci zo 17. na 18. júla 1624 do Sučian. Pravdepodobne tu obdržal od cisára list, v ktorom ho povolal do Viedne, preto sa sobáš nemohol dlhšie odkladať. Alžbetu Czoborovú o tom informoval podžupan Trenčianskej stolice Andrej Justh. *„Dnes poobede odišli do Trebostova, tam čakajú na arcibiskupa. Krátko po tom, ako ku mne prišiel Váš sluha, som prevzal list od pána generála [Mikuláša Esterházyho], ktorého kópiu som Vám doslova prepísal a vložil ho do druhého listu"*(!). Mikuláš v liste písal, že kvôli službe krajine a povinnosti voči panovníkovi tu dlho nemôže pobudnúť a rozhodol, že bude mať v Sučanoch iba obyčajnú svadbu najbližšiu nedeľu.[34] Ako vidno, Alžbeta Czoborová mala veľmi presný prehľad o pohybe a aktivitách Esterházyho.

Budúca nevesta prišla do Sučian 17. júla o šiestej hodine večer, teda štyri dni pred plánovanou svadbou. Tam ju už očakával Mikuláš, ktorý jej vyslal naproti do Ružomberka sprievod 60 pešiakov spolu so svojimi hlavnými familiármi. Hneď po raňajkách sa tento sprievod vybral z Ružomberka do Sučian, kde ich na moste netrpezlivo očakával ženích s ďalšími jazdcami a pešiakmi.[35] V tunajšej kúrii sa svadba konala 21. júla 1624. Obavy Alžbety Czoborovej ohľadom budúcich činov Mikuláša Esterházyho sa nakoniec ukázali ako odôvodnené, podarilo sa mu vďaka konexiám a využitím palatínskej právomoci dosiahnuť, že Alžbeta bola prinútená vydať deti matke, čím sa nielen dostal k podielu na thurzovskom dedičstve, ale dokázal ich zakomponovať do svojej sobášnej politiky.[36]

Thurzovcom teda vyšli nazmar všetky plány, ktoré zosnovali proti ambicióznemu Esterházymu. Síce sa ešte v roku 1622 podarilo Stanislavovi Thurzovi tesne zvíťaziť nad Esterházym

30 ŠABY, OK-TK, kr. č. 23, inv. č. 738, list Alžbety Czoborovej Ferdinandovi II., 10. november 1624, Smolenice.
31 ŠABY, OK-TK, kr. č. 31, inv. č. 899, list Stanislava Thurzu Alžbete Czoborovej, 20. máj 1624, Piešťanské kúpele.
32 ŠABY, OK-TK, kr. č. 26/2, inv. č. 821, list Františka Perényiho Alžbete Czoborovej, 4. máj 1624, Sučany.
33 Tá sa mala konať podľa Stanislavových slov v Sučanoch, na hrade Strečno alebo v Žiline. Zároveň ale dodal, že momentálne je nemožné, aby ju ona pripravovala, keďže na hrade nie je ani pšenica, ani ovos a keďže kvôli teplému počasiu by sa jedlo pokazilo, navrhoval, aby sa konala na jeseň, dva týždne po sv. Michalovi (29. september), kedy by už bol k dispozícii nový chlieb, oyos, seno a víno. Stanislavovi Thurzovi ako miesto svadby vôbec nevyhovovala Bytča, skôr odporúčal Rajec. ŠABY, OK-TK, kr. č. 31, inv. č. 899, list Stanislava Thurzu Alžbete Czoborovej, 23. máj 1624, Piešťanské kúpele.
34 ŠABY, OK-TK, kr. č. 26/1, inv. č. 819, list Andreja Justha Alžbete Czoborovej, 18. júl 1624, Necpaly.
35 ŠABY, OK-TK, kr. č. 27, inv. č. 874, list Melichara Szentiványiho Alžbete Czoborovej, 17. júl 1624, Rozhanovce.
36 Pozri ŠABY, OK-TK, kr. 23, inv. č. 738, listy Mikuláša Esterházyho Alžbete Czoborovej.

vo voľbách na post palatína, o tri roky neskôr ho na sneme v Šoproni uhorské stavy zvolili ako 43-ročného za palatína.[37] Jeho rýchla kariéra bola v 17. storočí raritná a dosiahol ju hlavne vďaka dvom výhodným manželstvám. Druhé manželstvo mu prinieslo obohatenie vo forme časti thurzovského dedičstva, ale aj upevnenie vzťahov a kontaktov nielen v rámci Uhorska, ale aj voči Viedenskému dvoru.

Dvorské poriadky Imricha Thurzu a Mikuláša Esterházyho

Prvé písomné dvorské poriadky v aristokratickom prostredí v Uhorsku sa objavili začiatkom 17. storočia. Autorom prvého uhorského dvorského poriadku je práve študent wittenberskej univerzity Imrich Thurzo, ktorý ho vydal 22. februára 1617. Dvorská inštrukcia vznikla pravdepodobne z potreby urobiť poriadok na dvore po smrti Imrichovho otca, palatína Juraja Turzu v Bytči v decembri roku 1616.[38]

Mikuláš Esterházy nasledoval tento trend a dvorským poriadkom upravil pomery na svojom dvore. Zachovali sa dve verzie, prvá vznikla v období rokov 1626 až 1628, druhý dvorský poriadok je akoby iba doplnením a rozšírením toho predošlého. Po svadbe s Kristínou Nyáryovou Mikuláš Esterházy zdedil okrem thurzovských majetkov aj časť thurzovského dvora, jeho zvyklostí a tradícií. Aj preto nachádzame v oboch poriadkoch mnoho podobných bodov, ale aj odlišných, ktoré vychádzali z charakteru dvora, postavenia pána a potrieb vtedajšej doby. Pri tvorbe dvorského poriadku bol pán dvora zvyčajne viazaný rešpektovať zdedený a už fungujúci aparát, novovytvorené normy tak boli výsledkom nielen vôle a predstáv pána, ale aj istých tradícií dvora. Vo viacerých písomnostiach možno vidieť kontinuitu rituálov viacerých dvorských kultúr. Vidíme to aj vo všeobecných formuláciách textov inštrukcií a poriadkov, ktoré nám navodzujú dojem všeobecnej praxe, ale zároveň v nich nachádzame konkrétnosti, vďaka ktorým získame predstavu toho, ako skutočne fungoval život na dvore.[39]

Inštitúcia dvorov nadobudla počas vývoja v jednotlivých storočiach svoj tradičný charakter. Dvorské poriadky boli základnými dokumentmi, ktoré usmerňovali chod aristokratického dvora. Ich existencia nám pomáha vidieť do systému jeho fungovania, zloženia a života v ňom. Obsahovali predovšetkým mená alebo len úrady, ktoré boli na dvore, platy úradníkov a služobníkov, ich úlohy, spôsob ich života na dvore atď. Tento model predstavuje však ideál. V skutočnosti v dvorskom poriadku neboli zahrnutí všetci členovia dvora, napr. aj u Mikuláša Esterházyho, ale aj u Imricha Thurzu chýba celá kancelária, hudobníci, vychovávatelia a ďalší. Podobne sa ohodnotenie služobníctva evidovalo iba pri niektorých dvoranoch.[40]

Dvorským poriadkom sa vytvárali normy, ktoré regulovali život celej dvorskej spoločnosti.[41] Snaha o disciplinizáciu vychádzala z predstavy negatívneho obrazu o človeku, ktorý bol od prírody zlý, necivilizovaný a zaťažený dedičným hriechom. Disciplína a poriadok mali za úlohu vybudovať morálnu spoločnosť a slúžili ako prostriedok k posilneniu a dosiahnutiu kresťanskej súdržnosti. Išlo o sociálny kontrolný systém, ktorý upravoval život jednotlivcov a najvyšším princípom sociálneho konania mal byť všeobecný úžitok.[42]

V poriadkoch sa riešili rôzne oblasti života. Spomínané dva dvorské poriadky majú veľa spoločného aj odlišného. Z obsahovej stránky sa oba poriadky delili na dve časti, prvá obsahuje všeobecné nariadenia pre služobníctvo, druhá sa venuje konkrétnym úlohám vybraných členov

37 PÁLFFY, 2009, s. 879.
38 KOLTAI, András (ed.). *Magyar udvari rendtartás. Utasítások és rendeletek 1617–1708*. Budapest : Osiris Kiadó, 2001, s. 236.
39 WILLOWEIT, Dietmar. Hofordnungen als Zeugnisse des Rechtsdenkens. In BUTZ, Reinhardt – HIRSCHBIEGEL, Jan – WILLOWEIT, Dietmar (Hgs.). *Hof und Theorie. Annäherungen an ein historisches Phänomen.* Köln-Weimar-Wien : Böhlau, 2004, s. 170-176.
40 Nebolo to len v Uhorsku, ale aj na burgundskom dvore. PARAVICINI, Werner. Europäische Hofordnungen als Gattung und Quelle. In PARAVICINI, Werner – KRUSE, Holger. *Höfe und Hofordnungen. 1200–1600.* Residenzenforschung. Herausgegeben von der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Band 10, 1999, s. 17-18.
41 WILLOWEIT, 2004, s. 177.
42 van DÜLMEN, Richard. *Die Entdeckung des Individuums 1500–1800*. Frankfurt am Main : Fischer, 2002, s. 61.

Matthias Greischer: Rezidencia palatína Mikuláša Esterházyho vo Forchtensteine (Fraknó). 1680. (Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum)

dvora, resp. hlavne trom skupinám v rámci dvorskej školy: učňom, truksasom a familiárom. Pri nich sú jednotlivé ustanovenia odlišné, vyplývajú z vlastnej praxe oboch dvorov. Veľká časť nariadení Mikuláša Esterházyho podobne ako Imricha Thurzu začína predpismi o morálnych zásadách, náboženstve a mravnom živote. Okrem toho sa spoločne dotýkajú problematiky opilstva, klebetenia, zaliečania sa, teda záležitostiam, ktoré sa riešili pod hrozbou trestu vylúčenia z dvora.

Zo všeobecných a pravidelne sa opakujúcich nariadení, ktorými sa väčšina poriadkov začínala, bolo podriadenie konania a skutkov služobníkov dobrým mravom a úcte voči Bohu. K správnemu duchovnému životu dvorana prirodzene patrila ranná a večerná modlitba, modlitba pri zvonení, spolu s každodennou svätou omšou o ôsmej ráno.[43] Nekatolíci sa mohli ísť modliť do kaplnky, ale katolíci mali omšu povinnú. Neospravedlnená neprítomnosť sa pravdepodobne mala trestať vylúčením z dvora, lebo v poriadku sa uvádza, že už *„nemali žiť v jednom dome s pánom“* . Imrich Thurzo bol v tejto oblasti „miernejší“, iba nariadil, aby si dvorania vážili augsburské vierovyznanie, nikto sa o ňom nesmel hanlivo zmieňovať, lebo to „nestrpí“, ale ďalej už nešpecifikoval povinnosti s tým spojené.[44]

Oveľa väčší priestor duchovnej otázke venoval Mikuláš Esterházy. Presné stanovenie povinností dvoranov pri náboženských obradoch zo strany Mikuláša Esterházyho môžeme pripísať nielen jeho silnému religióznemu cíteniu, ale aj snahe byť akýmsi ideálom či vzorom pre okolie a krajinu. Okrem duchovnej stránky bolo dôležité dodržiavanie morálnych zásad, akými bolo pochopenie, skromnosť, milostivosť, striedmosť, láska a kresťanské spolunažívanie.[45] Vo viacerých dvorských poriadkoch bol vyslovený zákaz nadávok a prejavov neúcty.[46] Na dvore

43 MOL, MKA, E 136, mikrofilm c. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, pag. 1, 1.-2. časť 1. bodu dvorského poriadku Mikuláša Esterházyho a MOL, P 108, Repositorium 60, mikrofilm č.16152 , No. 99, fol. 2. Tiež ZIMÁNYI, Vera. Die Hofhaltung und Lebensweise der Esterházys im 17. Jahrhundert. In *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts.* Eisenstadt, 1997, s. 258. Tieto úvodné slová o omši sa tiež nachádzajú v úvode kázne Esterházyho dvorského jezuitu Juraja Káldyho. KOVÁCS, Josef Ladislaus. Adelige Höfe, Hochadelige Hofhaltungen. Nicolaus Esterházys Hofhaltung. In *Adelige Hofhaltung im österreichisch-ungarischen Grenzraum. Vom Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts.* Eisenstadt, 1997, s. 133.

44 KOLTAI, 2001, s. 62, 1. bod dvorského poriadku Imricha Thurzu.

45 MOL, MKA, E 136, mikrofilm c. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, pag. 1, 5. a 8. časť 1. bodu dvorského poriadku.

46 Napríklad KOLTAI, 2001, s. 99, dvorský poriadok palatína Františka Wesselényiho, 29. september 1655, s. 90; Inštrukcia sedmohradského vojvodu Juraja I. Rákócziho dvorskému komorníkovi, 10. marec 1646, Alba Julia, 1. bod.

Imricha Thurzu nebolo trpené lichotenie, džavot, šírenie nepravdivých správ a neoprávnené obvinenia. Ak niekto nepravdivo obvinil niekoho z týchto prehreškov, mal byť ako *„evidentná špina“* vyhnaný z dvora.[47]

Druhá časť dvorského poriadku sa týkala vymedzenia činností a právomocí jednotlivých dvoranov formou inštrukcií, pričom sa obvykle dodržiavalo postavenie v rámci dvora, čiže postupovalo sa od familiárov až po najnižšiu vrstvu osadenstva dvora. Pri funkciách bolo často zdôraznené, že sa vykonávajú pod prísahou. To bolo zrejme praxou na viacerých dvoroch, pretože pánovi to zaručovalo možnosť zakročiť a potrestať dvorana pri neplnení si povinností.[48]

Spoločenskú prestíž dvora znižovala a zároveň medzi najčastejšie „prehrešky“ na dvoroch patrila nemierna konzumácia alkoholu. Na závažnosť tohto javu poukazuje aj fakt, že hneď ako prvá z vecí, ktorá sa, ako v úvode poriadku píše Thurzo, mala liečiť na dvore, bola opitosť.[49] V podobnom duchu sa o tejto neresti vyjadroval aj Esterházy. Víno totiž patrilo k najčastejšie konzumovaným nápojom na dvore a okrem toho slúžilo aj ako súčasť výplaty úradníkov alebo služobníkov. Prinášalo však problémy nielen so svetskými, ale aj cirkevnými osobami. V dvorskom poriadku Mikuláša Esterházyho sa preto vo viacerých bodoch objavuje zákaz nemiernej konzumácie alkoholu, napríklad učňom, ktorí to prehnali s pitím, hrozila bitka pod bránou. Rovnaký trest čakal na toho, kto by po večeri trávil voľný čas hrou alebo popíjaním.[50]

V dvorských nariadeniach nachádzame aj údaje o finančnom a naturálnom ohodnotení členov dvora. Esterházy stanovil pre domácich familiárov, že na jedného koňa dostanú zaplatené po 25 zlatých.[51] Tým familiárom, ktorí sa trvalo zdržiavali na dvore, prislúchalo na každého koňa iba po 18 zlatých.[52] K platu dostávali aj oblečenie a bolo postarané aj o ich kone a sluhov. Presné stanovenie sumy platu slúžilo na kontrolu zo strany aristokrata, tlmila sa tým výška platov, ale poskytovala sa zároveň určitá finančná istota pre členov dvora.[53]

Dvorské poriadky a inštrukcie využívali sankcie a hrozby za neplnenie povinností ako nástroj na udržiavanie poriadku. Tresty boli zvyčajne uvádzané všeobecne, neboli presne formulované, drastické sankcie sa v poriadkoch príliš nevyskytujú. V nemeckom prostredí sa často spomínajú telesné tresty vo forme výprasku, obľúbená bola difamácia vinníka pred spoločenstvom dvora. Keď si služobník neplnil povinnosť a porušil prísahu, ktorú dal pri vstupe do služby, mohol byť verejne vykričaný za nečestného.[54] Za najtvrdší trest sa považovalo vylúčenie z dvora, čiže prepustenie zo služby, čo prakticky znamenalo spoločenskú izoláciu. Takýto trest náležal dvoranom, ktorí neoznámili spáchanie nejakého hriechu.[55] V dvorskom poriadku Mikuláša Esterházyho ten, kto sa vzoprel proti nariadeniam, bol vyhlásený za nepriateľa Boha. Doslova sa v ňom písalo, *„hovädo je ten, a nie človek, ktorý spoznajúc Boha mu odmieta službu, aj ja si ju môžem vyžiadať, lebo ja sa zodpovedám za duše podo mnou“*.[56] K služobníkom patrila

47 KOLTAI, 2001, dvorský poriadok Imricha Thurzu, 16. bod, s. 66.

48 KOLTAI, 2001, s. 96-98, návrh dvorského poriadku Adama Batthyánya tiež s. 71; Inštrukcia sedmohradského vojvodu Gabriela Bethlena dvormajstrovi Gašparovi Csútimu 1622–1623, Kluž, 5 bod. K prísahám na aristokratických dvoroch pozri podrobnejšie DUCHOŇOVÁ, Diana. Hofeide, Instruktionen und Hofordnungen. Die Disziplinierungsmittel am Hof des Palatins Nikolaus Esterházy. In DUCHOŇOVÁ, Diana – FUNDÁRKOVÁ, Anna – PERES Zsuzsanna – BÉLI Gábor – KAJTÁR István (eds.) *Institutions of Legal History with special regard to the aspect of Legal Cultural History*. Bratislava-Pécs, 2011, s. 361-375.

49 KOLTAI, 2001, Thurzo, 1. bod, s. 62

50 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, Az inasok az több kiadott articulusokat is meg tartván..., 8. a 9. bod, tiež KOLTAI, 2001, s. 87.

51 Výnimku tvorili tí, ktorí slúžili pri pánovi v bojoch, tí mali dostať okrem tejto finančnej čiastky aj plat na osobu. MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, Az házi szolgáknak pedig az ő bizonyos fizetések ez leszen... Pozri tiež KOLTAI, 2001, s. 86.

52 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, Az házi szolgáknak pedig az ő bizonyos fizetések ez leszen... tiež KOLTAI, 2001, s. 85.

53 PARAVICINI, Werner – HIRSCHBIEGEL, Jan – WETTLAUFER, Jörg (Hgs.*). Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich, Hof und Schrift.* Residenzenforschung. Herausgegeben von der Residenzen-Kommission der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Band 15 III, 2007, s. 392.

54 WILLOWEIT, 2004, s. 172-173.

55 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, 6. bod, tiež KOLTAI, 2001, s. 81.

56 MOL, P 108, Repositorium 60, mikrofilm č. 16152, Fasc. A, No. 99, fol. 2.

pokora a dodržiavanie prikázaní, katolíci mali okrem toho na každý veľký sviatok ísť na spoveď a sväté prijímanie a mali dbať na to, aby znova nezhrešili. Aj nesplnenie týchto inštrukcií sa malo trestať vylúčením z dvora, alebo odopretím spoločného obeda.[57]

Potupný trest mal stihnúť aj toho, kto fyzicky napadol niekoho iného, presne sa však v poriadku nešpecifikuje, o aký trest išlo. Podobne ako v nemeckom prostredí sa aj na uhorských dvoroch používal fyzický trest, bitka pod bránou. Bitkou boli trestaní napríklad opití dvorania.[58]

Učňom hrozila bitka po chrbte a hlave, ak počas stolovania odjedali z jedla, alebo nepočúvali inštrukcie stolníka. Za drobné prečiny ich mohol dvormajster potrestať bitkou pod bránou alebo žalárom. Túto právomoc mal nad všetkými učňami, pánovými, panej dvora a aj familiárov. Učni nemali bez povolenia opúšťať priestory vnútorného paláca, inak mohli dostať 12 úderov pod bránou od komorníka. Na dvore nebolo strpené ohováranie a šírenie nepravdivých správ, za takéto konanie mohol byť dvoran potrestaný aj vyhnaním z dvora.[59]

Na porovnanie oveľa drastickejšie tresty stanovoval dvorský poriadok palatína Františka Wesselényiho. Za súboje medzi dvoranmi hrozilo odťatie ruky, smilstvo sa trestalo palicovaním, pri druhom odhalení vylúčením z dvora. Za krádeže hrozil trest smrti. Na druhej strane oproti poriadku palatína Mikuláša Esterházyho badať isté ústupky v otázke pitia alkoholických nápojov, hrania kariet a kociek, ktoré boli zakázané iba v tom prípade, ak prebiehali „škandalóznym“ spôsobom. Čestná hra a zábava boli povolené.[60]

Na sedmohradskom dvore Gabriela Bethlena, hrozila učňovi smrť ako trest, ak by zanedbal starostlivosť o nápoje pána podľa jeho slovnej inštrukcie.[61] Neprítomnosť v paláci počas audiencie vyslancov sa trestala žalárom.[62] Neprítomnosť dvorana počas reprezentatívnych akcií narúšala zmysel ich pôsobenia na dvore. Aj poškodzovanie dobrého mena „dvora“ sa malo trestať vylúčením, prípadný pokus o ochranu takéhoto previnilca zo strany iných príslušníkov dvora mal byť riešený vyšetrovaním a väznením. Vyhýbanie sa službe v čase, ako bola pre príslušného dvorana stanovená, malo byť trestané napomenutím, pri druhom previnení zatvorením do klietky hanby, v treťom prípade mal byť potrestaný „tvrdšie“.[63] Každopádne boli tresty na dvore odstupňované podľa vážnosti priestupku, ale aj podľa hierarchie na dvore. Telesné tresty boli oproti predchádzajúcim storočiam na ústupe, „prevýchova“ sa mala diať skôr formou výchovy a zastrašovania.[64]

Spory a delikty boli zvyčajne riešené priamo, pritom bola presne stanovená hierarchia na odvolávanie. Konflikty alebo spáchané krivdy sa mali zahlásiť najprv kapitánovi alebo dvorskému majstrovi, prípadne komorníkovi, podľa toho, kto pod koho na dvore patril. Príslušní dvorskí hodnostári mali usmerniť dvorana pri riešení jeho záležitostí, a až potom mal zasiahnuť samotný pán dvora.[65]

Dvorským poriadkom chcel pán dosiahnuť rekonštrukciu už existujúcej spoločnosti, snažil sa dosiahnuť kultúrne správanie, poslušnosť a poriadok. Disciplinizácia spoločnosti bola nutná najmä z hľadiska reprezentácie.[66] Služobníctvo dvora bolo v poriadkoch upozorňované

57 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, pag. 1. V dvorskom poriadku Štefana Esterházyho nebola povinná viacnásobná spoveď za rok, iba sa odporúčala, povinná bola len veľkonočná. MOL, P 108, Repositorium 60, mikrofilm č. 16152, Fasc. A, No. 4, fol. 17.

58 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, 8. a 9. bod, tiež KOLTAI, 2001, s. 87.

59 KOLTAI, 2001, s. 65-66, dvorský poriadok Imricha Thurzu, 22. február 1617, 10.-12., 16. bod.

60 KOLTAI, 2001, s. 99, dvorský poriadok palatína Františka Wesselényiho, 29. september 1655.

61 KOLTAI, 2001, s. 73, inštrukcia sedmohradského vojvodu Gabriela Bethlena dvormajstrovi Gašparovi Csútimu, 1622–1623, Kluž, 9. bod.

62 Tamtiež, 13. bod.

63 KOLTAI, 2001, s. 90-91, Inštrukcia sedmohradského vojvodu Juraja I. Rákócziho dvorskému komorníkovi, 10. marec 1646, Alba Julia, 2., 5. a 8. bod.

64 ELIAS, 2007, II. zv., s. 273

65 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, pag. 2.

66 WILLOWEIT, Hofordnungen als Zeugnisse des Rechtsdenkens, s. 177-178.

na to, že sa má k hosťom správať úctivo.[67] Presne bol stanovený spôsob výzoru a správania sa sprievodu pána.[68] Významnú reprezentatívnu funkciu malo aj stolovanie, ktoré sa prejavovalo najmä vo forme, skladbe stolovania, alebo pri zasadacom poriadku pri stole.[69]

Vydávanie dvorských poriadkov malo istotne svoj význam. Síce sa nimi zvyčajne netvorili nové pravidlá týkajúce sa života na dvore, iba sa spísali zvyky a zaužívané normy, vznikla však možnosť napomínaním a trestami vylepšiť pomery na aristokratických dvoroch. Imrich Thurzo preto v dvorskom poriadku zdôvodňoval, že *„nevydáva poriadok, pretože by pochyboval o plnení služieb zo strany služobníctva, ale skôr preto, aby tí, ktorí si ich doposiaľ plnili, si na ne spomenuli a ostatní, ktorí na niektoré [povinnosti] pozabudli, alebo zabudli ich vykonať, nech si teraz osvoja [jeho] písmom posilnenú vôľu.*"[70] Nedisciplinovanosť dvoranov jasne dokazuje aj citát uvedený v jednom liste Wolfganga Esterházyho, ktorým upozorňoval bratranca Ladislava Esterházyho na situáciu v rezidencii v Eisenstadte, keď po prepustení starých služobníkov po smrti svojho otca (Mikuláša Esterházyho) a následnom prijatí početného mladého a neskúseného služobníctva zavládol na dvore neporiadok. Negatívnym dôsledkom tohto činu bol panujúci neporiadok a nedisciplinovanosť na dvore. *„Čudujem sa, aký neporiadok, zvada a bitky sú na Vašom dvore. Je veľa služobníkov, na službu málo, takmer všetci sú mladí... prosím Vás, neberte v zlom to, čo som napísal, ale keď toto neodstránite, klesnete v dôstojnosti a v hodnotách...*"[71] Ako vidíme, práve vďaka dvorskému poriadku sa Mikulášovi Esterházymu podarilo „vychovať" generáciu verných familiárov a služobníkov, ktorí presne vedeli, aké majú práva a povinnosti na dvore. Jasne to dokazuje tento citát, kedy po prepustení starých služobníkov a následnom prijatí početného mladého a neskúseného služobníctva po smrti Esterházyho zavládol na dvore neporiadok.

Určite sa ale nemôžeme stotožniť s tým, že dvorské poriadky úplne vyriešili neposlušnosť či kriminalitu na dvore. Často zostávali iba na úrovni ideálneho obrazu fungovania dvora a realita bola úplne iná. Na jednej strane jej zabraňovala nedostatočná kontrola kvôli veľkosti dvorov a absencii pána v rezidenciách, na druhej strane to bola korupcia či klientelizmus vo vyšších vrstvách, alebo nízke vzdelanie v nižších štruktúrach dvora. Preto aj napriek existujúcim prísahám a sankciám, či hroziacim trestom, sa nevyhli úradníci či familiári vyšetrovaniu kvôli podozreniam z podvodu či okrádania.[72] Ďalším z dôvodov bol aj strach niektorých dvoranov, keď kvôli vlastnej bezpečnosti radšej porušili poriadok, ako by mali prísť o svoj život. Najviac o tom vedeli plniči vína a kľúčiari, ktorých často podgurážení familiári bili, keď im nechceli nalievať víno po vôli. Istý kľúčiar Sebastian na dvore palatína Mikuláša Esterházyho vo svojom účte z roku 1624 uviedol napríklad nasledovné: *„nezaviazal som sa pri vyúčtovaní, ani vo svojej inštrukcii, že by som zúčtoval všetky sudy vína. Keby som to urobil, na takom veľkom dvore by som sa obával o svoj život, že by ma ubili na smrť. Keďže mi neprisľúbili žiadnu ochranu, nemám ani za povinnosť odovzdať vyúčtovanie z vína".* [73]

Dvorské poriadky a inštrukcie nám umožňujú nahliadnuť do života na dvore a na spôsob riešenia konfliktov v nich. V prípade dvorských poriadkov Mikuláša Esterházyho a Imricha

67 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, 8. bod, tiež KOLTAI, 2001, s. 81.

68 MOL, MKA, E 136, mikrofilm č. 3989, d) Diversae instructiones, Vegyes, 53. cim, 27. bod, tiež KOLTAI, 2001, s. 84, tiež s. 75-76, Inštrukcia ostrihomského arcibiskupa Petra Pázmánya dvorskému prefektovi, 25. september 1622, Šaľa, 3. a 5. bod.

69 WILLOWEIT, 2004, s. 176.

70 KOLTAI, 2001, s. 66.

71 MOL, P 124, Esterházy László gróf iratai, mikrofilm č. 4674, a), č. 160. list Wolfganga Esterházyho Ladislavovi Esterházymu, 23. máj, 1649 Galanta. Wolfgang preto odporúčal Ladislavovi, aby kvôli podlžnostiam a ťažkostiam skresal počet svojich služobníkov na tretinu, že mu to lepšie *„padne na česť a dôstojnosť"*. Ako príklad uviedol situáciu na cisárskom dvore, kde sa tiež údajne znížil počet služobníkov, hudobníkov, poľovníkov a iných sluhov. Služobníkom, ktorí zostali, znížil plat o tretinu či štvrtinu. Podľa neho bolo potrebné získať späť bývalých verných služobníkov, ktorí slúžili ešte u palatína Mikuláša Esterházyho (č. 165, list Wolfganga Esterházyho Ladislavovi Esterházymu, 4. október, 1650 Galanta).

72 Pozri bližšie DUCHOŇOVÁ, 2011, s. 367.

73 MOL, P 123, mikrofilm č. 4694, n) Vegyes számadások.

Thurzu môžeme hovoriť o disciplinizačnej funkcii poriadkov a to nielen v rovine duchovnej, ale aj morálnej a etickej. Z oboch dvorských poriadkoch patrili medzi prvé body nariadenia ohľadom morálnych a mravných zásad, teda tých, ktoré boli z hľadiska reprezentácie najdôležitejšie. Práve porušenie týchto bodov sa postihovalo najtvrdším trestom a to vylúčením z dvora, čo prakticky znamenalo spoločenskú izoláciu. Stanovenie dvorskej disciplíny patrilo k najpôvodnejším právomociam vladára a slúžilo na zabezpečenie poriadku na dvore. Spomínané normy vznikali ako zákazy, podľa princípu rozkazu a poslušnosti a boli postavené na trestnej právomoci pána,[74] stali sa základnými kameňmi pri budovaní aristokratického dvora a ich význam pre poznanie uhorskej aristokracie je nepopierateľný.

Porovnanie vybraných nariadení M. Esterházyho a I. Thurzu v jednotlivých oblastiach života na dvore		
	Mikuláš Esterházy	**Imrich Thurzo**
Duchovná oblasť	V nedeľu a na omšu bol každý povinný chodiť, ak katolík bez dôvodu neprišiel, mal byť **vylúčený z dvora a potrestaný.** Katolík má za povinnosť ísť raz do roka na Veľkú noc na spoveď a prijímanie, inak mal byť **potrestaný a vylúčený z dvora**. O ôsmej hodine ráno, keď išiel pán na omšu, mali byť všetci učni v kaplnke, v opačnom prípade **nesmel obedovať s ostatnými a nemal nárok ani na prídel potravy.**	Dvorania si mali vážiť augsburské vierovyznanie, nikto sa o ňom nesmel hanlivo zmieňovať, lebo to **„nestrpí“.**
Morálna oblasť	Na dvore bolo dôležité dodržiavanie morálnych zásad, akými bolo pochopenie, skromnosť, milostivosť, striedmosť, láska a kresťanské spolunažívanie. Ak niekto videl spáchanie hriechu na dvore, mal to nahlásiť pánovi, keby tak nespravil, bol by **vyhlásený za spolupáchateľa a mal byť vyhnaný z dvora**.	Na dvore nebolo strpené lichotenie, džavot, šírenie nepravdivých správ, neoprávnené obvinenia, pričom ak by pri dokazovaní nevedeli sporné strany preukázať pravdu, mal byť dotyčný vinník **vyhnaný z dvora**.
Konzumácia alkoholu	Na dvore nebola strpená nadmerná konzumácia alkoholu. Tento prehrešok sa trestal **bitkou pod bránou**.	Na dvore nebola strpená nadmerná konzumácia alkoholu.
Nariadenia ohľadom učňov	Učni to, čo počuli v priestoroch pána, mali zakázané šíriť ďalej, podobne mali zákaz otvárať a čítať prichádzajúce listy pod hrozbou veľmi **veľkého trestu**. Ak by učni trávili čas hrou alebo popíjaním vína a neodišli by spať po večeri, mali byť **zbití pod bránou**. Bez vedomia dvorského majstra alebo kapitána nesmeli opustiť priestor sídla. Boli povinní ctiť si familiárov, hostí a nesmeli klebetiť pod hrozbou trestu.	Ak by učni niečo vyviedli v paláci, mal ich potrestať dvormajster, a to **bitím pod bránou**, alebo **žalárom.** Ak by učni pri stolovaní odjedali z jedla, alebo keby nevykonali inštrukcie stolníka, mali byť potrestaní **bitím po chrbte a hlave**. Učni nemali bez povolenia opúšťať priestory vnútorného paláca, inak mali dostať **12 úderov pod bránou** od komorníka.

74 WILLOWEIT, 2004, s. 169, 172, 174.

Jonas Bubenka: Kuchárstvo, ilustrácia v diele Jána Amosa Komenského *Orbis sensualium pictus*. 1685. (Bratislava, Univerzitná knižnica)

Jedálny lístok Stanislava Thurzu z roku 1603

Benda Borbála

Jedálny lístok neskoršieho palatína Stanislava Thurzu, ako jediný zachovaný podobný prameň z obdobia raného novoveku, podrobili analýze už viacerí bádatelia, alebo ho využili vo svojich prácach so širším zameraním.[1] Napriek tomu má tento prameň opodstatnenie aj v tejto publikácii, najmä z toho dôvodu, že na základe tohto jedálneho lístka môžeme získať viac informácií o stravovacích zvykoch Thurzovcov. Aj napriek tomu, že tento dokument je v podstate ukážkou stravovania len jedného člena rodu a len počas jedného mesiaca, predsa je tento už dobre známy jedálny lístok najvhodnejší na to, aby sme mohli vytvoriť podrobnejší obraz o stravovacích zvykoch na dvore Thurzovcov. V relatívne dobre zachovaných thurzovských archívoch sa nachádza množstvo hospodárskych dokumentov, a medzi nimi je množstvo takých, ktoré obsahujú aj údaje o stravovaní. Ich dôkladná analýza by však bola možná len v práci väčšieho rozsahu. Problémom je, že v mnohých prípadoch ani nevieme určiť, kde boli písomnosti vyhotovené, u ďalších ich zase nevieme datovať. Zoznamy nákupov alebo surovín, nakúpených pre potreby kuchyne, sa samy o sebe dajú len ťažko využiť, a tiež nie je jednoduché nájsť k nim ďalšie pramene viažuce sa k tej istej osobe a tomu istému času.

Predmetom tejto štúdie teda bude jedálny lístok, ktorý spísali v januári roku 1603 v hlohoveckom hrade Stanislava Thurzu. Tento krátky súpis deň po dni zachytáva jedlá, ktoré sa dostali na stôl pána a jeho familiárov, pričom ich presne rozpisuje, či išlo o obed, alebo večeru. Pri každej položke je dokonca aj rozpis surovín, použitých na prípravu jedla a pri niektorých aj množstvo. Napriek tomu nám nejde len o predstavenie tohto jedálneho lístka, ale budeme sa snažiť porovnať ho s doteraz známymi charakteristickými dobovými stravovacími zvykmi, pričom sa budeme snažiť zistiť, nakoľko korešponduje výber jedál Stanislava Thurzu so zvyklosťami v súvekom Uhorsku.

Skúmaný jedálny lístok sa síce všeobecne prisudzuje samotnému Stanislavovi Thurzovi, ale treba poznamenať, že v danom mesiaci sa pán dokázateľne 12 dní zdržiaval mimo svojho domova a v tých dňoch sa stravovali len jeho familiári. V danej dobe sa stravovanie vyšších vrstiev odlišovalo od nižších, najmä čo sa týka kvality a rozmanitosti podávaných jedál, nie v ich kvantite. To znamená, že prestretý stôl urodzeného človeka každodenne musel odzrkadľovať jeho spoločenské postavenie. Je dobre známa poznámka Mikuláša Bethlena v jeho denníku z konca 17. storočia, kde skonštatoval, že na dvore Zrínskych sledovali nemecký zvyk a preto sa na stole objavilo „len málo mís“ s jedlom, čo sa líšilo od uhorského zvyku podávať na stôl veľké množstvá jedál.[2] Na stôl Stanislava Thurzu sa v januári 1603 dostávalo 15 – 20, ale niekedy len 6 – 10 mís s jedlom. Z toho jednoznačne vyplýva, že v tie dni, keď sa na stole objavilo len 6 mís, sa pán nezdržiaval a teda ani nestravoval v Hlohovci. Podľa našich dnešných poznatkov si uhorský magnát so svojou rodinou – v závislosti od urodzenosti – mohol vyberať spomedzi 15 – 25 misami s jedlom, kým jeho familiári, ktorí sa stravovali samostatne, zo 6 až 10 rôznych mís.[3]

1 Vydané: Thurzó Szaniszló étlapja Galgóc várában 1603. januárjából. In RADVÁNSZKY, Béla (ed.). *Házi történelmünk emlékei: szakácskönyvek.* 1. zv. *Régi magyar szakácskönyvek.* Budapest : Atheneum, 1893, s. 321-391.

2 Bethlen Miklós élete leírása magától. In WINDISCH, Éva (ed.). *Kemény János és Bethlen Miklós művei.* Budapest : Szépirodalmi, 1980, s. 600.

3 V porovnaní s niekoľkými ďalšími údajmi: Štefan Csáky si želal roku 1643 na obed rovnako ako na večeru 25 – 25 mís s jedlom. Kuchynský majster Adama I. Batthyána, Juraj Pulya sa roku 1651 sťažoval na to, že familiári v čase neprítomnosti pána žiadajú od neho viac ako 6 jedál, hoci on im nemôže dať viac. Magyar Országos Levéltár, Budapest (ďalej MOL); P 1322, A herceg Batthyány család levéltára, A Batthyány család körmendi központi igazgatósága, Tiszttartókkal való levelezés Nr. 86. Na Nádasdyovskom dvore v 50. rokoch 17. st. dostávali samostatne sa stravujúci familiári po 5 – 8 mís. BENDA, Borbála. Nádasdy-alkalmazottak étrendje a 17. század közepéről. *Századok*, 2004, roč. 138, č. 4, s. 931-956.

Pozrime sa však, čo sa v januári 1603 dostávalo na stôl pána na hlohoveckom dvore. Podobne ako na iných súvekých uhorských dvoroch, aj u Stanislava Thurzu pripravovali veľké množstvo mäsitých jedál. Polovica servírovaných jedál bolo korenené mäso bez prílohy. Zbytok tvorilo tiež mäso, ale aj s prílohami. V dni, keď sa nemusel zachovávať pôst, teda – ako to vtedy nazývali – v mäsové dni, sa bezmäsité jedlo na jedálnom lístku objavilo len výnimočne. Najbežnejším druhom mäsa, ktoré sa konzumovalo v najväčšom množstve, bolo hovädzie, alebo podľa dobového pomenovanie „kravské" mäso. Aj na stôl Stanislava Thurzu sa dostávalo v každý nie pôstny deň: väčšinou dva druhy jedla z hovädzieho mäsa, ale najmenej jedno určite. Pečienka z „kravského" mäsa sa podávala každý deň, dokonca skoro pri každom jedle. Hoci pojem pečienka má dva významy – prvý označuje druh mäsa, druhý spôsob jeho prípravy – vo všeobecnosti sa na jedálnom lístku takto označovalo pečené mäso.[4] V rebríčku najčastejšie ponúkaných jedál sa na druhom mieste umiestnilo hovädzie mäso s petržlenom, ktoré sa taktiež skoro s každodennou pravidelnosťou podávalo na stôl. S týmto jedlom sa stretávame aj na jedálnych lístkoch ďalších významných osôb. Už spomenutý Mikuláš Bethlen ho spomína ako dobré uhorské jedlo a môžeme o ňom povedať, že „je to veľmi obvyklé jedlo" – ako to konštatuje aj jedna z dobových kuchárskych kníh.

Tretie najobľúbenejšie jedlo z jedálneho lístka Stanislava Thurzu bolo hovädzie mäso s chrenom, ktoré bolo v tých časoch veľmi populárne medzi širokými vrstvami. Chren *„sa konzumuje v našej krajine s mäsom, rybami, varený i surový, na studeno s octom je veľmi chutný a taktiež k rybe varenej v soli, a listy sa pridávajú do omáčok aj do iných štiav"*[5] píše Ján Lippay vo svojom diele *Posoni kert* (Prešporská záhrada) z roku 1664. Dá sa to vysvetliť tým, že niektoré dediny mali povinnosť dodávať chren, teda koreň tejto rastliny na panskú kuchyňu.[6] Koreň sa potom na špeciálnom strúhadle nastrúhal a tak sa pridával do jedál. Poľský vyslanec Jerzy Ballaban sa roku 1643 vyjadril, že Uhri používajú na jeho vkus príliš veľa chrenu (a aj cesnaku), ktoré podľa neho úplne pokazili chuť jedál.[7]

Ak ďalej analyzujeme jedálny lístok, zistíme zvláštnu a nápadnú vec: a síce, že ako zriedkavo sa na stôl dostávala kapusta s hovädzím, teda mäso s kapustou, ktoré sa v tom čase nazývalo aj *„erbom Uhorska a Chorvátska",* a bolo všade mimoriadne obľúbeným chodom. Pre Mikuláša Bethlena podľa jeho denníka bolo *„milším jedlom nad všetky speciale-lahôdky"*. „Kravské" mäso sa jedlo ešte s mrkvou či hráškom. Nakoniec v súvislosti s hovädzím mäsom musíme spomenúť aj mimoriadne množstvo spotreby teľacieho mäsa na dvore Stanislava Thurzu, čo môžeme pokladať za jedlo patriace výsostne do jedálneho lístka aristokracie. Teľacie sa pripravovalo oproti „kravskému" oveľa variabilnejšie: s viacerými druhmi omáčok – ostrou, kyslou, *sufou* a pod., alebo sa podávalo len s čistým čiernym korením, o ktorom sa ešte zmienime ďalej. Spôsoby prípravy teľacieho sú podobné príprave hydiny. Okrem čistého mäsa sa podávali aj jedlá z teľacích hláv, nožičiek, čriev a pľúcok.

V urodzených kruhoch bolo veľmi rozšírené aj konzumovanie hydiny. Od konca stredoveku narástla v celej Západnej Európe spotreba hydiny vo vyšších vrstvách spoločnosti a tým sa prelomil monopol hovädzieho mäsa. Na stoloch uhorských aristokratov bola hydina obvykle druhým najobľúbenejším druhom mäsa. Z nej sa najčastejšie jedli sliepky, po nich nasledovali husi. Je zvláštne, že Stanislav Thurzo s obľubou konzumoval kapúny (vykastrovaných kohútov), a to v takej miere, že sliepky vôbec nejedol, iba husi. V jednom

4 V kuchynských súpisoch uviedli množstvo rôzneho náradia, ktoré slúžilo na pečenie mäsa (misu alebo kastról pod pečienku, nožičky na pečenie, kotvu, železné ražne), čo poukazuje na to, že „kravská pečienka" figurujúca na jedálnych lístkoch, bola v skutočnosti pečená hovädzina.

5 LIPPAY, János. *Posoni kert, kiben minden kerti munkák, rendelések, virágokkal, veteményekkel, fákkal, gyümölcsökkel és kerti csömötékkel való baimolódások: azoknak nemek, hasznok, bé-csinálások bövségessen magyar nyelven le-irattattanak ...* (Faksimilové vydanie) Budapest : Akadémiai, 1966, 152 s.

6 Napríklad obec Prejta (dnes časť Dubnice nad Váhom) z Ilavského panstva mala roku 1636 povinnosť dodávať chren na panskú kuchyňu. MOL, E 156, Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et conscriptiones Fasc. 28. Nr. 59; podobne aj šarišská obec Pečovská Nová Ves roku 1684: tamže, Fasc. 36. Nr. 63-64.

7 VÁRKONYI, Gábor (ed.). *II. Rákóczy György esküvője.* Budapest : ELTE, 1990, s. 30.

nedatovanom kuchynskom účte, ktorý vyhotovili pravdepodobne počas pobytu niektorého člena thurzovského rodu v meste, medzi nákupmi surovín pre kuchyňu sliepky vôbec nenachádzame, iba kapúny a husi. Stanislav Thurzo ich natoľko obľuboval, že keď sa roku 1607 zberal do vojenského tábora, dal vyhotoviť klietky pre 500 kusov vykŕmených kapúnov. Okrem nich plánoval zobrať aj sto mladých husí a 200 kureniec.[8]

Tieto dva druhy hydinového mäsa sa v priebehu januára 1603 dostali na stôl toľkokrát, ako mäso „kravské". Pri každom stravovaní sa aspoň jedno alebo dve jedlá pripravili z hydiny, čo poukazuje aj na spoločenské postavenie stravníkov. Navyše, kapúny alebo husi pripravovali oveľa rozmanitejšie, ako mäso hovädzie: niekedy ho len upiekli, inokedy ho pripravili na nemecký spôsob alebo ho špikovali. Okrem toho ich podávali s ôsmimi rôznymi omáčkami, respektíve ochutili medom. Príprava hydinového mäsa v rozmanitých omáčkach je jednou z charakteristík uhorskej kuchyne tej doby, keď väčšinu jedál uvarili s množstvom omáčok, s ktorými ich potom aj podávali na stôl.

Hydinové mäso s veľkou obľubou ochucovali čiernym korením. Omáčka z čistého čierneho korenia obsahovala okrem korenia aj petržlen, cesnak, muškátový kvet a zázvor. Sliepka s korením bola v podstate veľmi jednoduchým jedlom: vyššie uvedené koreniny v príhodnom čase vcelku alebo nakrájané pridali k sliepke. Thurzovi kuchári však kapúny týmto spôsobom nevarili, ale husi o to častejšie. Okrem toho – ako sme už spomenuli – pripravovali takto veľmi často aj teľacie mäso.

Tretím obľúbeným druhom mäsa bola baranina. Vo väčšine šľachtických dvorov sa na stôl dostávala sezónne – najčastejšie koncom jari a v lete. Výnimku tvorili tie miesta, kde sa na okolí vo veľkom množstve chovali ovce a tie poddaní aj odovzdávali na panskú kuchyňu v rámci naturálnych dávok. Baraninu mohol jesť Stanislav Thurzo v januári takmer každý deň, ak mal na ňu chuť, a to najčastejšie pripravené s octom a šalviou, alebo s octom a cibuľou.

Z diviny najčastejšie na stôl podávali rôzne vtáky (napr. jariabky) a zajace. Najväčšej obľube sa tešila pečená zajačia hruď, ale toto rýchle pohyblivé zviera radi konzumovali aj v „čiernej omáčke" – teda uvarené vo vlastnej krvi. Z vysokej zveri sa na stôl Stanislava Thurzu v uvedenom mesiaci dostalo len mäso zo srny, a to buď upečená hruď, alebo v spomenutej čiernej omáčke. Konzumovanie mäsa vysokej zveri bolo taktiež výsadou urodzených, a to, ako často sa dostávalo na stôl, záležalo aj od toho, nakoľko pán a jeho sprievod obľuboval poľovačky. Niektorí šľachtici zriaďovali aj obory, kde žili najmä srny a jelene. Samozrejme, magnáti zamestnávali aj poľovníkov na svojich panstvách, ale oni lovili predovšetkým menšiu zver.

Bravčové mäso nepatrilo k obľúbeným jedlám na panských stoloch. Väčšej popularite sa tešili skôr mäsové výrobky z bravčoviny, napr. jaternice a klobásy, ale jedla sa aj hlava a žalúdok, najmä v čase zabíjačiek. Príčinou bolo, že ani jedno z nich sa nedalo dlhšie uchovávať. Dlhú trvanlivosť, naopak, mala slanina, ktorá sa tiež získavala z prasiat, a práve pre túto svoju vlastnosť ju skladovali vo veľkých množstvách aj v kaštieľoch a na hradoch. Slanina bola jedlom najmä nižších spoločenských vrstiev, u ktorých sa pridávala do kapusty ako náhrada za hovädzie mäso.

Je zaujímavé porovnať množstvá mäsa použitého na prípravu jedál v januári roku 1603. Počas prítomnosti Stanislava Thurzu v Hlohovci spotrebovali na jeden obed či večeru 25 – 27 libier (12 kg) hovädzieho mäsa, 2 – 4 libry (2 kg) teľaciny, z baranieho mäsa 7 – 8 libier (3 – 4 kg), 3 až 6 kapúnov, 1 – 2 husi. Keď pán nebol prítomný, spotreba klesla na 7 – 8 libier (3 – 4 kg) „kravského" mäsa, 5 – 8 libier (3 – 4 kg) baraniny, 2 kapúny a jednu hus, a teľacie sa v tieto dni na jedálnom lístku ani neobjavilo. Je potrebné poznamenať, že v takom čase bola na stole aj hus len sporadicky. Najmenší rozdiel počas prítomnosti či neprítomnosti Thurza bol v spotrebe baranieho mäsa.

8 MOL, E 196, Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Thurzó, 34. cs., fasc. 13.

Hans Baldung Grien: Výjav s kuchárom v diele Geilera von Kayserberg *Das Buch Grantapfel.* 1511.
(Strasbourg, Bibliothèque nationale et universitaire)

Zo zeleniny sa konzumovala najviac kapusta – v zime najmä kvasená, mrkva a hrach. Vzhľadom na to, že jedálny lístok pochádza z januára, nestretávame sa tu, samozrejme, s čerstvou zeleninou, ale nachádzame tu šalát, čo môže znamenať, že podobne ako melóny, aj šalát dokázali skladovať na zimné obdobie. Z už spomenutého súpisu spotreby počas pobytu v meste taktiež vyplýva, že v decembri sa dal kúpiť nielen šalát, ale aj reďkev a špenát. Vo všeobecnosti sa čerstvá zelenina tešila veľkej obľube, predovšetkým fazuľa a už spomenutý špenát.

Ryba bola v nami skúmanom období – napriek všetkým mylným predstavám – nielen pôstnym jedlom. Súčasníci skutočne s radosťou konzumovali rôzne druhy rýb, ktoré sa dali veľmi rôznorodo pripraviť. Ilustruje to ja jedálny lístok Stanislava Thurzu: z 31 dní len počas štyroch nejedli ryby vôbec, a počas dvoch sa ryba podávala len na večeru. Ak teda odpočítame päť pôstnych dní, zo zvyšných 26 dní dvadsaťdvakrát jedli aj rybu. V dni, keď sa aj Thurzo stravoval spolu so svojimi familiármi, sa na stole objavovali až tri misy s rybacím mäsom. Inak bolo obvyklé, že podávali jednu misu s rybou a aj na tej servírovali tie najbežnejšie a najlacnejšie ryby, číky. Tento druh rýb je relatívne drobný, asi na piaď (20 – 22 cm) dlhý, a vzhľadom na to sa množstvo nepočítalo na kusy, ale na vedrá. Nevieme, ktoré číky sa z množstva druhov servírovali na hlohovecký stôl, ale pravdepodobne čík európsky *(Misgurnus fossilis)*, ktorý bol najchutnejší a aj najviac konzumovaný. Z číkov sa pripravovala takmer každodenne aspoň jedna misa, najčastejšie v kapustovej šťave.

V dňoch, keď bol aj Stanislav Thurzo prítomný pri stole, sa okrem číkov podávala najčastejšie šťuka, a to vo viacerých variáciách: s ostrou, poľskou či „zlomenou" omáčkou, v kapustovej šťave, s čistým čiernym korením, vyprážaná alebo podávaná v soli. Spolu sa v priebehu mesiaca podalo dvadsaťdva mís s rôznymi jedlami pripravenými zo šťuky jedenástimi spôsobmi. Najčastejší spôsob bola šťuka varená v soli. Táto ryba patrila v Uhorsku medzi najobľúbenejšie, aj dobové kuchárske knihy uvádzajú najviac rybích receptov práve zo šťuky. Nevieme však presne povedať, koľko šťúk sa dostalo počas uvedeného mesiaca na Thurzov stôl, pretože nie vždy zapísali aj počet. Ako príklad však môžeme pripomenúť, že v jeden pôstny deň pripravili tri rôzne druhy jedla spolu z desiatich šťúk, ale stalo sa, že uvarili len jednu šťuku v soli a tá sa dostala na stôl ako samostatné jedlo.

Číky a šťuky na Thurzovom stole najčastejšie dopĺňali vyzy *(Huso huso)*. Táto ryba patrila k mimoriadnym už len svojou veľkosťou – mohla narásť aj merať až deväť metrov a dosiahnuť hmotnosť 14 centov. Dvakrát ročne, skoro na jar a neskoro na jeseň, vyzy plávali hore prúdom Dunaja až po Komárno a vtedy sa dali vo veľkom loviť. Po konzervovaní sa potom rozvážali po celej krajine aj do vzdialenejších oblastí.[9] Aj na Thurzov stôl sa dostala vyza v konzervovanej podobe, najpravdepodobnejšie naložená v soli, a pripravená na osem rôznych spôsobov. Spomedzi nich bola najobľúbenejšia vyza s čiernym korením, pripravená na masle. Čo sa týka množstva, použitého na varenie, za jeden mesiac sa spotrebovalo 135 libier (asi 67 kg). Na jeden pôstny obed sa minulo 25 libier (asi 12 kg) vyzieho mäsa v ovocnej omáčke. To je naozaj mimoriadne množstvo. Obvykle sa zjedlo 10 – 13 libier (okolo 5 – 6 kg), ale častejšie to bolo len 5 – 8 libier (2 – 4 kg).

Okrem týchto troch druhov rýb spestrovali ponuku rybích jedál aj sumce, karasy, jesetery, viac druhov kaprov a zubáče, ktoré sa vyberali z chovných klietok tesne pred prípravou, takže boli celkom čerstvé. Treba podotknúť, že takýto široký a bohatý výber rýb bol taktiež výsadou urodzených. Hoci najviac rýb sa konzumovalo na jar, už v zime, ak bolo vhodné počasie, tak už v januári sa začal výlov rybníkov.[10] Chýbajúcim druhom z tejto ponuky však je pstruh, ktorý sa pokladal za jednu z najušľachtilejších rýb, najmä pre svoj

9 TAKÁTS, Sándor. A komáromi vizahalászat a XVI. században. In *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 1897, roč. 4, s. 425-445, 485-509.

10 Na Nádasdyovskom panstve Kapuvár v rybníku v Borbáte (napr. v rokoch 1587-89) sa výlov konal od začiatku januára do začiatku či polovice marca. MOL, E 185, Magyar Kamara Archívuma, Archivum familiae Nádasdy, Gazdasági iratok, Kapuvár.

pekný vzhľad, pre vynikajúcu chuť a aj z dôvodu, že nemal mäso plné kostičiek.[11] Tento druh rýb je náročný na vysoké množstvo kyslíka vo vode a preto žije v prudkotečúcich, čistých horských potokoch, ktorých bolo ešte v 17. storočí podľa svedectva urbárov relatívne veľa. Na stôl Stanislava Thurzu sa v januári nedostávali zrejme preto, lebo obdobie trenia majú v zime a teda až na jar dorastajú do konzumovateľnej hmotnosti a veľkosti.[12]

Po rybách môžeme pokračovať tematicky analýzou pôstnych jedál. Ako sme už spomenuli, ryba nebola výlučne pôstnym jedlom, ale faktom zostáva, že pôstne dni jedálny lístok ovládali ryby, pripravované skutočne rozmanitými spôsobmi. Ak aj Stanislav Thurzo zasadol ku stolu, objavovalo sa na ňom viac mís s viacerými druhmi rýb. Okrem nich sa konzumoval hrach a šošovica pripravená na masle, alebo tvarohové a smotanové jedlo s maslom, taktiež sušené ovocie, prosná kaša v mlieku alebo na masle.

Je dôležité vyzdvihnúť, že v tomto období sa ešte jednotlivé chody nerozlišovali, teda na jedálnom lístku sa jedlá, ktoré by sme dnes chápali ako dezert, nemusia nachádzať na konci či oddelene. Tak šišky, záviny či slivkovú tortu zaradili medzi ostatné chody. Šišky (fánky) jedli spolu štrnásťkrát, pritom medzi nimi boli kockové, vencové, vankúšové či plnené fánky.

Nápadne však pri každom zachovanom jedálnom lístku chýbalo ovocie. Ak by sme sledovali výlučne len jedálne lístky, mohlo by sa nám zdať, že ho vôbec nekonzumovali, hoci z rozličných hospodárskych inštrukcií jasne vyplýva, že sa podávalo ako posledný chod, keď už sa pozbieral riad zo stolov. Práve preto sa zakladali ovocné sady, ktoré sa starostlivo ošetrovali, aby si každý mohol zabezpečiť svoju spotrebu a nároky. O konzumovaní ovocia po jedle svedčia aj už spomenuté zoznamy spísané počas pobytu v meste, v ktorých sú zapísané každodenné veľké položky o nákupe ovocia, pričom nechýba poznámka, že jablká či hrušky sa podávali na stôl.

Nakoniec sa oplatí venovať pozornosť aj otázke, odkiaľ sa dostávali jednotlivé suroviny do panských kuchýň. Podľa poznámok na zoznamoch sa „kravské“ mäso kupovalo, a to libru za 4 denáre. Je zaujímavé, že aj magnáti uprednostňovali tento spôsob, či už boli v meste alebo na vlastnom panstve, hovädzie mäso kupovali od miestnych mäsiarov. Nakupovali aj husi a niekedy zajace, ale tie sa občas dostávali na stôl ako úlovok z poľovačiek. Teľatá a barany však pochádzali z vlastných majerov, podobne ako aj hrach a šošovica, kapúny sa získavali obvykle z hôrneho. Ryby – s výnimkou výz – pochádzali z rybníkov a chovných klietok. Maslo, mlieko, opekané mäso a raz aj kačice doniesli z *gynaecea*. Gynaeceum bolo tou časťou domu, kde bývali ženy, v tom prípade to zrejme znamená, že dojenie a výrobu mliečnych výrobkov mali na starosti ženy, tieto produkty sa do kuchyne dostávali z tejto časti dvora. Logicky by aj smotanu mali donášať odtiaľto, ale tá pochádzala tiež z majerov. Pre ocot chodili dokonca až na druhé panstvo, do Piešťan. O mrkve a kapuste sa vôbec nepíše. Z uvedeného je jasné, že veľkú časť potravín pre kuchyňu si dokázalo panstvo vyprodukovať vo vlastnej réžii, ale aj tak zostávalo mnoho na nakúpenie.

Záverom môžeme povedať, že bohatá ponuka stola Stanislava Thurzu potvrdzuje tvrdenie, že aristokracia Uhorského kráľovstva vyjadrovala svoje popredné postavenie aj kvalitou a rozmanitosťou svojej stravy. Dúfame, že sa týmto príspevkom podarilo aj pre tých, ktorí sa doteraz veľmi nezaujímali o túto problematiku, priblížiť a predstaviť jedálny lístok predstaviteľa thurzovského rodu zo začiatku 17. storočia a prispieť niekoľkými, možno menej podstatnými, ale predsa zaujímavými poznatkami do mozaiky doteraz vytvoreného obrazu o tomto známom a dôležitom rode.

Preklad: Tünde Lengyelová

11 HERMAN, Ottó. *A magyar halászat könyve.* Budapest : Aréna 2000, 1991, s. 139, 146.
12 Tamže, s. 139.

IV. KAPITOLA

Kultúrny odkaz rodu Thurzovcov

Neznáma dielňa: Náhrobné pamiatky Jána II. († 1508) a Jána V. († 1558) Thurzovcov. Okolo 1558.
(Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

Pohrebné miesta a náhrobné pamiatky Thurzovcov

Zuzana Ludiková – Mikó Árpád

Najstaršie a aj najznámejšie pohrebné miesta podľa súčasníkov najvznešenejšieho uhorského rodu Thurzovcov sú vo farskom Kostole sv. Jakuba v Levoči.[1] Okolnosť, okrem iného, podporuje názor o dlho hľadanom pôvode v spišských Betlanovciach.[2] Nejeden hrob príslušníka rodu Thurzo označuje aj náhrobná pamiatka.[3]

Najstaršie známe zmienky o náhrobných pamiatkach Thurzovcov uviedli Matej Bel a Karol Wagner, ďalšie obsahujú anonymné rukopisné zbierky z 18. storočia.[4] Na úplné vydanie nápisov levočských náhrobných pamiatok sa podujal v roku 1891 farár Coelestin Kompanyik.[5] Po Arnoldovi Ipolyim a Imre Henszlmannovi, publikujúcich niekoľko kamenných pamiatok, László Éber a Vladimír Wagner zverejnili ďalšie pamiatky, vzbudiac záujem aj o vyrezané polychrómované epitafy z obdobia novoveku.[6] Dôležité monografie domácich dejín umenia sa o nich rad-radom zmieňujú.[7]

1 Uznanlivé slová o rode sú od rábskeho biskupa Pavla Gregoriánczyho. KOVACHICH, Martinus Georgius. *Solennia inauguralia serenissimorum ac potentissimorum principum utriusque sexus, qui ex augusta stirpe Habspurgo-Austriaca Sacra Corona Apostolica in reges Hungarorum, reginasque periodo tertia redimiti sunt*. Pestini : Typis Matthiae Trattner, 1790, I, s. 108. Aktuálne zhodnotenie PÁLFFY, Géza. A Thurzó család a Magyar Királyság arisztokráciájában. Egy különleges arisztokrata família Magyarországon. In *Történelmi szemle*, 2011, roč. 53, č. 1, s. 63-84. Pozri aj štúdiu Gézu PÁLFFYHO v tejto publikácii.

2 LAMBRECHT, Karen. Aufstiegschancen und Handlungsräume in ostmitteleuropäischen Zentren um 1500. Das Beispiel der Unternehmerfamilie Thurzó. In *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung,* 1998, roč. 47, č. 3, s. 317-346; SKLADANÝ, Marián. Thurzovci a Levoča. In NOVOTNÁ, Mária (ed.). *Pohľady do minulosti. Zborník prednášok z histórie*. Levoča : Spišské múzeum v Levoči 2001, s. 61-79; FEDERMAYER, Frederik. Henckelovci zo Spišského Štvrtka a erb Thurzovcov. In *Genealogicko-heraldický hlas*, 1999, roč. 9, č. 1, s. 25-30.

3 LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700). In *Művészettörténeti Értesítő,* 2006, roč. 55, č. 2, s. 327-410.

4 BELIUS, Matthias. *Hungariae antiquae et novae prodromus, cum specimine, qvo modo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit, auctor Matthias Belius Pannonius.*Norimbergae : Sumtu, Petri Conradi Monarh Bibliopolae, 1723; WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars II. Complectens scriptores rerum Scepusiarum quibus accedunt inscriptiones templorum Scepusiensium*. Viennae : Typis Joannis Thomae Trattner, 1774; Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, Kézirattár, Fol. Lat. 1691 a Fol. Lat. 1701.

5 KOMPANYIK, Coelestin. *A Sz. Jakabról címzett lőcsei plebániai templom rövid leírása*. Lőcse : Reiss J(enő) Ny(omda) 1891.

6 VERŐ, Mária (ed.). IPOLYI, Arnold. *Tanulmányok a középkori magyar művészetről*. Budapest : Honlap Kiadó, 1997; HENSZLMANN, Imre. Jelentés a Lőcsére és más felföldi városokba tett régészeti útról. In *Archaeologiai Értesítő*, 1871, roč. 4, s. 145-151; ÉBER, László. *A bútorművesség emlékei Magyarországon*. In RÁTH, Károly (ed.). *Az iparművészet könyve, II*. Budapest : Athenaeum, 1905, s. 430-505; WAGNER, Vladimír. *Dejiny výtvarného umenia na Slovensku*. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1930.

7 AGGHÁZY, Mária. Felvidéki XVII. századi főúri síremlékeink stíluseredete. In *Művészettörténeti Értesítő*, 1957, roč. 6, s. 166-174; AGGHÁZY, Maria. Grabdenkmäler des Hochadels in Oberungarn aus dem XVII. Jahrhundert und ihre Stilquellen. In *Acta Historiae Artium*, 1958, roč. 5, s. 107-117; AGGHÁZY, Mária. *A barokk szobrászat Magyarországon*. I–III. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1959; GARAS, Klára. *Magyarországi festészet a XVII. században*. Budapest : Akadémiai Kiadó 1953; BALOGH, Jolán. A reneszánsz kor művészete. In DERCSÉNYI, Dezső – ZÁDOR Anna. *A magyarországi művészet története.* Budapest : Corvina Kiadó, 1973, s. 191-256; GARAS, Klára. A barokk kor művészete. In DERCSÉNYI, Dezső – ZÁDOR, Anna (ed.). *A magyarországi művészet története*. Budapest : Corvina Kiadó, 1973, s. 257-312; GALAVICS, Géza. *Kössünk kardot az pogány ellen. Török háborúk és képzőművészet*. Budapest : Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1986; GALAVICS, Géza. A magyar királyi udvar és a késő reneszánsz képzőművészet. In R. VÁRKONYI, Ágnes – SZÉKELY, Júlia (ed.). *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Budapest : Gondolat Könyvkiadó, 1987, s. 228-248; GALAVICS, Géza. The Hungarian Royal Court and Late Renaissane Art. In *Hungarian Studies*, 1995, roč. 10, č. 2, s. 307-332; MEDVECKÝ, Jozef. Obraz o slovo. Slovo a obraz v protestantskom umení 17. storočia na Slovensku. In *Problémy dejín výtvarného umenia Slovenska*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 2002, s. 145-190; RUSINA, Ivan (ed.). *Barok. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1998; RUSINA, Ivan (ed.). *Renesancia. Umenie medzi neskorou gotikou a barokom. Dejiny slovenského výtvarného umenia*. Bratislava : Slovenská národná galéria – Slovart, 2009; GALAVICS, Géza – MAROSI, Ernő – MIKÓ, Árpád – WEHLI, Tünde. Magyar művészet a kezdetektől 1800-ig. Budapest : Corvina, 2001.

Dielňa Loya Heringa: Fragment náhrobnej pamiatky Alexeja I. Thurza († 1543) a Magdalény Székelyovej z Ormosdu. 1543. (Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

Náhrobné pamiatky Thurzovcov sú rozmanité a vytvorili ich v rôznych dielňach podľa postavenia a ambícií, ako aj podľa rozvetvených rodinných a obchodných kontaktov.[8] Viaceré generácie napĺňali svoj osud v odlišných ekonomických či spoločenských podmienkach, no spolu predstavovali klan, ktorého pohrebné zvyklosti mohli ovplyvniť nároky súvekej spoločnosti. V kontraste s bežným mienením a navzdory zdaniu vďaka bohatosti zachovaného súboru, Levoča nebola jediným pietnym miestom Thurzovcov. Len čiastočne dominovala rodová tradícia levočských pohrebov v novoveku. Niekoľko ďalších pietnych miest Thurzovcov signalizuje zložité majetkové vzťahy a veľmi rozdielne životné situácie jednotlivých príslušníkov rodu.

Vôľa kráľovského miestodržiteľa a spišského župana Alexeja I. Thurza a pohrebné miesta Thurzovcov v Levoči

Viacerí členovia rodu Thurzo boli pochovaní vo farskom Kostole sv. Jakuba v Levoči a od novoveku je možné sledovať okrem vedomej snahy udržiavať tradície výberovo i reprezentačné nároky jednotlivých rodinných príslušníkov. Ale aj medzi nepočetnými náhrobnými pamiatkami zo stredoveku je jeden gotický dedikovaný členovi rodiny, možno levočskému obchodníkovi a radnému Jurajovi I., zosnulému okolo roku 1457, alebo inému príbuznému.[9] Príslušníkov tzv. meštianskych generácií Thurzovcov, žijúcich v Levoči, pochovali takmer isto vo farskom Kostole sv. Jakuba. Možno je v Levoči aj hrob syna Juraja I., patricija a podnikateľa Jána II. (1437–1508), ktorý zomrel v sliezskom Neustadte, lebo po rokoch si uctili jeho pamiatku náhrobkom vo farskom kostole. Pravdepodobne aj niektoré z detí Jánovho

8 DIVALD, Kornél. Weinhart János, egy XVII. századbeli kőfaragó. In *Művészet*, 1909, roč. 8, č. 6, s. 373-375; H(ORVÁTH), P(ayel). Náhrobný reliéf Stanislava Thurzu v Levoči. In *Vlastivedný časopis*, 1969, roč. 18, č. 3, s. 135-136; KOČIŠ, Jozef. Druhy účtovných písomností na bytčianskom panstve v r. 1606–1626. In *Historické štúdie*, 1966, roč. 11, s. 219-225; LUXOVÁ, Viera. Príspevok k životu a dielu Jána Weinharta. In *Ars*, 1983, roč. 17, č. 2, s. 61-74; BARANYAI, Béláné. Mesterek és műhelyek az északkelet-magyarországi barokk szobrászatban. In GALAVICS, Géza (ed.). *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok.* Budapest : Akadémiai Kiadó, 1975, s. 313-450; PATZELT, Edwin. Ein Epitaph des Eichstätter Bildhauers Loy Hering in Leutschau / Zips. In LITTGER, Klaus Walter (ed.). *Historischer Verein Eichstätt. Sammelblatt.* Eichstätt, 1993, s. 63-65; LUDIKOVÁ, Zuzana. Epitaf miestodržiteľa Alexia Thurza od sochára Loya Heringa v Levoči. In *Acta Musaei Scepusiensis. Pohľady do minulosti VI*, 2006, s. 173-188.

9 KŐSZEGHY, Elemér. Der älteste Thurzó-Grabstein. In *Mitteilungen aus der Vergangenheit der Zips XVI*, 1934, s. 9-12.

brata Martina I. (Ján III., Peter, Martin II., Juraj II.) pochovali v Levoči.[10] Zato hrob spišského kanonika Gašpara zrejme nie je v Levoči, ale v mieste jeho pôsobenia, súdiac na základe dokumentovaných príkladov cirkevných hodnostárov pochádzajúcich z rodov Újlaky, Forgách či Révay.[11]

Kráľovský miestodržiteľ Alexej I. Thurzo postúpil medzi najvyšších krajinských hodnostárov.[12] Napriek mimoriadnej kariére, či už z dôvodu, že nemal mužských potomkov, alebo chcel pokračovať v tradícii, mohol tiež pokladať Levoču za adekvátne miesto posledného odpočinku a nezaložil nové pohrebné miesto. V testamente určil, aby ho pochovali vo farskom kostole v Levoči. Ďalej nariadil objednať jeho otcovi Jánovi II. dôstojnú a ozdobnú náhrobnú pamiatku, na ktorej uvedú mená synov Jána, Stanislava, Juraja i jeho, teda Alexeja. Na pamiatku prvej manželky, Anny Szathmáryovej, chcel zabezpečiť náhrobok na panstve svojho vtedy už mŕtveho nevlastného brata, olomouckého biskupa Stanislava Thurza vo Vyškove na Morave.[13] Zrejme tam sa utiahla pred hrozbou tureckej invázie v roku 1529 alebo v mesiacoch nasledujúceho roka v dôsledku odstúpenia Thurza z verejného života.[14]

Kráľovský miestodržiteľ, ale zároveň aj spišský župan Alexej I. Thurzo svojím prianím byť pochovaný v Levoči poskytol dôvod na ďalšiu tradíciu. Ním počínajúc boli v Levoči pochovaní tí príslušníci rodu s najbližšími príbuznými, ktorí zdedili hodnosť spišského župana, od 17. storočia spišského hlavného župana: Ján V., Alexej II. s bratmi Hieronýmom a Krištofom II., Krištof III. a Stanislav III.[15] Okrem náhrobných pamiatok to dokladajú aj zmienky o pohreboch.[16] Zo spišských županov nepochovali v Levoči Stanislava II. Thurza, lebo on sa rozhodol dva roky pred smrťou vrátiť do rodného Augsburgu. Županovi a kanonikovi Adamovi nemohli vystrojiť pohreb v Levoči z náboženských dôvodov. Levočskí mešťania odmietli umožniť pohreb podľa katolíckeho rituálu v ich kostole a nevyšli tak v ústrety ani rekatolizovanému príslušníkovi najvyššej šľachty. Preto pochovali spišského župana a spišského kanonika Adama Thurza (†1635) v neďalekom Kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule. Ako uviedli levočskí mešťania: *„Wo Er solches mit gewöhnlichen Ceremonien, ohne ärgernusz der bürgerschafft, wie die andern Thurzonesbegraben worden sind, haben wolte, will ein E. Rath Ihme gerne zu willen sein, aners nicht. Zu deme so könten Sie ohne der bürgerschafft erlaubnusz nichts thun, müsten also zuuor mit ihnen draus reden, und haben ihm also abgefertigt. Nach dem die Pfaffen also gesehen, dasz ihr anschlag nicht anging, ist Herr Graff Adam Thurzo nachmaln auff den Capitl Sanct Martini zur erden bestattet worden.“*[17]

Nie je známe, kde pochovali spišského župana Stanislava IV. Thurza (†1627). Najpravdepodobnejšie sú jeho telesné pozostatky uložené v hrobe jeho otca Stanislava III. (†1625). K nemu pochovali tiež mŕtve telo predčasne zosnulého syna hornouhorského kniežaťa Imri-

10 LAMBRECHT, 1998, s. 317-346; SKLADANÝ, 2001, s. 61-79.

11 MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A pozsonyi Szent Márton-templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). In *Művészettörténeti Értesítő*, 2002, roč. 51, č. 1-2, s. 107-172; LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A szepeshelyi Szent Márton-templom, egy katolikus központ reneszánsz és barokk síremlékei és halotti címerei (16–17. század). In *Művészettörténeti Értesítő*, 2007, roč. 56, č. 2, s. 319-320; LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A turócszentmártoni Szent Márton-templom késő reneszánsz és barokk funerális emlékei (16–17. század). In. *Művészettörténeti Értesítő*, 2008, roč. 57, č. 2, s. 353-375.

12 ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (ed.). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998, s. 118-132; ERDÉLYI, Gabriella (ed.). *Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg-magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532*. Budapest : Magyar Országos Levéltár–Országos Széchényi Könyvtár–Balassi Intézet, 2005, (Lymbus kötetek 1).

13 WAGNER, 1773, s. 168-173: Nr. XL.

14 LEHOTSKÁ, Darina. Thurzovci a Hlohovec. In LEHOTSKÁ, Darina (ed.). *Hlohovec a jeho okolie*. Bratislava : Obzor, 1968, s. 73-91; ERDÉLYI, Gabriella. Vita a helytartóságról (Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához). In *Századok*, 2000, roč. 134, č. 2, s. 341-371.

15 FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főméltóságai 1526–1848*. Budapest: Maecenas Kiadó, 1988, s. 141; FALLENBÜCHL, Zoltán. *Magyarország főispánjai / Die Obergespane Ungarns 1526–1848*. Budapest : Argumentum Kiadó, 1994, s. 327-328.

16 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 353-353: č. 11-12.

17 HAIN, 1910–1913, s. 192-193; LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 319-320.

List Alexeja I. Thurza Magdaléne Székelyovej z Ormosdu. 1528.
(Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára)

cha Thökölyho.[18] Dve predčasne zosnulé deti palatína Stanislava pochovali tiež do jeho hrobu 12. januára 1626.[19] Tri predčasne zosnulé deti palatína Stanislava sú známe, Pavol, Alžbeta a Štefan, z nich však Pavol a Alžbeta majú spoločný – neskôr ešte podrobnejšie opísaný – epitaf v Hlohovci.[20] Rovnako nie je známe ani to, kedy, kto a kam pochoval posledného mužského potomka Thurzovcov, spišského župana Michala (†10. august 1636), ktorým vymrel rod Thurzo.

18 V spojitosti s miestom uloženia telesných pozostatkov Štefana Thökölyho (†1683) *„der Sarck in silberstuck auff den Studenten Chor, welcher mitt Teppichen beleget war [...], nachmaln wurd der todte Körper in die Palatinisch Thurzonische Krufft beygesetzet."* HAIN, 1910–1913, s. 498-498.

19 *„Sind neben seiner leich auch 2 Seine verstorbene Kinder, anhero in sonderlichen thruhen gebracht worden, vnd neben Ihm gelegt."* HAIN, 1910–1913, s. 175-176; LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 379: č. 30.

20 NAGY, Iván. *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*, XI. Pest : Beimel és Kozma : Ráth, 1865, s. 207.

Vdova po Alexejovi I. Thurzovi Magdaléna Székelyová z Ormosdu a rodové aliancie

Prvý známy ľúbostný list v maďarčine napísal Alexej I. Thurzo a adresoval budúcej manželke Magdaléne Székelyovej z Ormosdu: *„Zerelmes magdalna azzon, hogh En oda hozzÿad nem menthem, ezt Semmÿ, ÿdegensegre ne weghyed merth Emberth senkÿth Eremesben nem lathok naladnal, de tegnap megh ÿram hogh, oka waghÿon myrth En oda Lÿndwaba most nem mehethek kÿth ÿdew Jarthaban megh Erthes, azÿrth kerlek azon En zerelmes athÿamffÿa, hogh Ebbewl ne wegh magadnak walamÿ, nehéz gondolathodt Es Eghebre ne wellÿed, merth zÿwenzerinth kÿwannalak lathnÿe, wolna Es mÿrewl szolunk Elegh ÿless dolgoghrol, ha hele es ÿdew wolna En azt erthem, hogh ky morhahoz byzstal. hogh Czak the magad thwdnad hogh annak walamÿ heÿa waghÿon, azert a Rawass nep mÿa kar[th] ne wallÿ, En a thÿ dolgothokath nem erthem wr ÿsthen tarczon megh En serethew magdalnam nagh ÿo Egessegben, mÿnketh Ell sse welegh datum nemethwÿwarba 9 septembris 1528. Thurzo Elek.“*[21] Pre oboch to bolo ich druhé manželstvo. Spojili v ňom dva významné uhorské rody s ríšskym barónskym titulom a cez ďalšie záväzky boli súčasťou rozsiahlej rodovej aliancie strategicky plánovanej vo vládnych kruhoch dynastickej monarchie Habsburgovcov.[22]

Magdalénu Székelyovú z Ormosdu prvýkrát vydali za župana Vašskej stolice Tomáša Széchyho a z manželstva vzišli dve deti, Štefan a Margita. Syna Štefana oženili s Alžbetou Stumbergh, ale manželstvo zostalo bez potomstva. Dcéru Margitu vydali za Niklasa Grafa zu Salm und Neuburg a po jeho smrti sa stala manželkou grófa Tita Vespasiana Pyrcha von Arco. Magdalénu Székelyovú z Ormosdu vydali druhýkrát za miestodržiteľa Alexeja I. Thurza a z manželstva vzišli dcéry Anna a Alžbeta. Dcéru Annu vydali za krajinského sudcu Andreja Báthoryho, ale manželstvo zostalo bez potomstva. Dcéru Alžbetu vydali za Jaroslava z Pernštejna a po jeho smrti sa stala manželkou Adama Ungnada von Sonnegg a napokon Julia Grafa zu Salm und Neuburg. Magdalénu Székelyovú z Ormosdu tretíkrát vydali za Jana z Pernštejna a z manželstva vzišla jedna dcéra Katarína, ktorú vydali za Ecka Grafa zu Salm und Neuburg.[23]

Magdaléna Székelyová z Ormosdu bola príslušníčkou rodu, ktorý získal nemecký ríšsky barónsky titul udelený rímsko-nemeckým cisárom Maximiliánom I. v roku 1490, Thurzovci rovnaký titul dostali v 1517, Széchyovci v roku 1516. Na rozdiel od českej spoločnosti sa v Uhorsku uznávali cudzie tituly.[24] Výsledkom strategicky plánovaných a dohodnutých sobášov bolo, že bratia Salmovci a ich otčim Pyrcho von Arco, Adam Ungnad von Sonnegg dostali uhorský indigenát na volebnom a korunovačnom sneme v Prešporku roku 1563, spoločne s Leonhardom Harrachom a jeho dvomi synmi Leonhardom a Theobaldom a s Jurajom Proskowskym.[25] *„Dôvernícke kruhy odporučili veľa Nemcov; prehliadli, že*

21 ZOLNAI, Gyula. *Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1894, s. 237-238: č. 24. HEGEDŰS, Attila – PAPP, Lajos (ed.). *Középkori leveleink 1541-ig*. Budapest: Tankönyvkiadó 1991, s. 158-159: č. 73.

22 PÁLFFY, Géza. *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században.* Budapest : História–MTA Történettudományi Intézete, 2010, (História könyvtár: Monográfiák 27) s. 32-38.

23 VOREL, Petr. *Páni z Pernštejna: Vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*. Praha : Rybka Publishers, 2012, s. 157-183; BŮŽEK, Václav. Paměť v heraldické výzdobě předmětů hmotné kultury šlechtických sídel 16. a 17. století. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). *Paměť urozenosti.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2007, s. 44-46; BŮŽEK, Václav – JAKUBEC, Ondřej – KRÁL, Pavel. *Jan Zrinský ze Serynu. Životní příběh synovce posledních Rožmberků*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny 2009, s. 13-27; BŮŽEK, Václav. Aliance Rožmberků, Zrinských ze Serynu a Novohradských z Kolovrat na počátku 17. století. In *Jihočeský sborník historický*, 1996, roč. 65, s. 10-25; BŮŽEK, Václav – PÁLFFY, Géza. Integrating the Nobility from the Bohemian and Hungarian Lands at the Court of Ferdinand. In *Historica, Series Nova*, 2003, roč. 10, s. 53-92; BŮŽEK, Václav – PÁLFFY, Géza. Integrace šlechty z českých a uherských zemí ke dvoru Ferdinanda I. In *Český časopis historický*, 2003, roč. 101, č. 5, s. 542-581; PÁLFFY, 2010, s. 129-135.

24 SCHILLER, Bódog. *Az örökös főrendiség eredete Magyarországon*. Budapest : Kilián Frigyes utóda, 1900, s. 278-279; PÁLFFY, 2010, s. 129-135.

25 FRAKNÓI, Vilmos – KÁROLYI, Árpád (ed.). *Monumenta comitialia regni Hungariae / Magyar Országgyűlési Emlékek történeti bevezetésekkel series III / A in Monumenta Hungariae Historica – C*, Vol. IV. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1876, s. 421; PÁLFFY, 2010, s. 289-306.

Trenčiansky hrad, Aliančný erb rodov Zrínyi a ab Arco. 1566. (foto Zuzana Ludiková)

deviatich obdarujú indigenátom, lebo vedeli, že za mocou sa derú zbytočne. Isté je, že viacerí získali majetky žijúcich osobností a po ďalších pásli.“[26]

Hospodárske ústredie majetkov mala vdova po Alexejovi I. Thurzovi Magdaléna Székelyová z Ormosdu v Trenčíne. Vydatá za Jana z Pernštejna hrad Trenčín naďalej využívala spoločne so svojou dcérou z prvého manželstva, Thurzovou nevlastnou dcérou Margitou Széchyovou, manželkou grófa Pyrcha von Arco.[27]

Anna, ktorú vydal za Andreja Báthoryho z Ecsedu ešte Alexej I. Thurzo v roku 1542, obývala Hlohovec a Šintavu.[28] Druhú dcéru Alexeja I. Thurza, Alžbetu, vydal za jej nevlastného brata, svojho syna Jaroslava, tretí manžel Magdalény Székelyovej z Ormosdu, Jan z Pernštejna. Angažoval sa aj pri zorganizovaní svadobnej hostiny: *„Sluzbu svu vzkazuji, maudrzy a oppatrny pani Trnawssczy, przatele mojy milly! Že ste na žadost mau k tomu vesely toho nadoby puojczžyli, przatelsky vam z toho dekuji; zas taky, čžoz budu moczy, rad pro vas udielam. Pak ted vam to nadoby po Tenklowi zase posylam, než konev jedna k stracueny jest przysla, yakym zpuosobem o tom vam Tenkl spravu da, avssak sem jemu poruczil, aby o tu konev srovnal a jy zaplatil. S tym se dobrze miejthe.“*[29] Po smrti Jaroslava Alžbetu vydali za Adama Ungnada von Sonneg.

Bratislavský prepošt František Forgách o udalostiach poznamenal: *„Za manželku mal* [krajinský sudca Andrej Báthory z Ecsedu] *Annu Thurzovú, nedávno zosnulú dcéru Alexeja s venom 40 000 zlatých a hradom Šintava. Staršia sestra Alžbeta sa vydala za českého Jaroslava Perenstainera, kto sa natoľko honosil, že po tom ako rovnako veľké veno a navyše aj*

26 KULCSÁR, Péter (ed.). FORGÁCH, Ferenc. *Emlékirat Magyarország állapotáról Ferdinánd, János, Miksa királysága és II. János erdélyi fejedelemsége alatt.* Fordította BORZSÁK István. Budapest : Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982, s. 197-200.

27 KENYERES, István. A trencséni vár a XVI. században. In *Fons*, 1995, roč. 2, s. 5-72; KENYERES, István. A trencséni várbirtok igazgatása és gazdálkodása a XVI. században. In PETERCSÁK, Tivadar (ed.). *Hagyomány és korszerűség a XVI–XVII. században. Studia Agriensia 17.* Eger : Dobó István Vármúzeum, 1997, s. 123-140; KENYERES, István. Egy nagybirtok igazgatása és gazdálkodása a 16. században: a trencséni várbirtok 1543 és 1564 között. In *Levéltári Közlemények*, 1997, roč. 68, č. 1-2, s. 99-142; KENYERES, István. *Uradalmak és végvárak. A kamarai birtokok és a törökellenes határvédelem a 16. századi Magyar Királyságban*. Budapest : Új Mandátum Könyvkiadó, 2008, s. 454-480.

28 LEHOTSKÁ, 1968, s. 74.

29 Poďakovanie Jana z Pernštejna trnavskej mestskej rade za nádoby požičané na svadobnú hostinu uvádza VARSÍK, Branislav (ed.). Slovenské listy a listiny z XV. a XVI. storočia. Bratislava : Slovenská akadémia vied, s. 313-314: č. 211.

majetok po otcovi premrhal, pre horibilné dlhy utiekol do Ríma. Všetky jeho statky prisúdili úžerníkom. Keď však po ostatnej nádeji sklamaný vrátil sa k svojej žene, rozhodol sa pre samovraždu a aj skonal čoskoro v dôsledku nadmerného pitia vína. Alžbeta Thurzová bola v chýre nemravnej ženy, hoc ani jej druha nepovažovali za plachého; tak sa vydala za Adama Ungnada".[30]

Vdovec Andrej Báthory viedol neúspešný spor s Andrejom Ungnadom o thurzovské majetky. Najskôr prišiel o Hlohovec, Tematín a Richnavu, nechcel sa však vzdať Šintavy, ktorú dal prestavať. V sporoch o vydanie majetkov tvrdil, že nie je možné rozdeliť na hrade deponovaný poklad, lebo si nepamätá svoj podiel. V závere sporu si však Andrej Báthory mohol nechať len časť Senca a Čeklís.[31]

Magdaléna Székelyová z Ormosdu s pozostalými mala objednať na pamiatku prvej manželky Alexeja I. Thurza náhrobok vo Vyškove podľa už spomínaného testamentárneho priania. Po rokoch sa mala so svojím tretím manželom Jaroslavom z Pernštejna zúčastniť čudného divadla, zinscenovaného manželom. Jaroslav z Pernštejna bol ženatý trikrát, najskôr s Annou z Postupic (zrejme pre majetok), potom s Hedvikou zo Šelmberka (azda pre kontakty) a vo finančnej kríze s veľmi bohatou Magdalénou Székelyovou (očividne pre peniaze). Stratu Hedviky ťažko znášal a prial si byť pochovaný spolu s ňou v jednom hrobe. Telo zosnulej dočasne zavesili na reťaze vo farskom kostole v Černvíre. Po trinástich rokoch, keď zomrel aj Jan z Pernštejna, telá zosnulých za účelom pohrebu preniesli v slávnostnej procesii do tradičného rodového pohrebiska v Doubravníku.[32]

Magdalénu Székelyovú z Ormosdu pochovali do hrobu jej druhého manžela Alexeja I. Thurza v Levoči napriek ďalšiemu – aj keď len formálne – jedno desaťročie spoločne zdieľanému životu po boku Pernštejna.

Staršiu dcéru Alexeja I. a Magdalény Székelyovej z Ormosdu Annu, vydatú za Andreja Báthoryho, pochovali k otcovi do levočského hrobu: *„Anno 1563. Die 7. Januarij ist die frw Anna desz Andreas Bathori Hauszfraw vnd des Alexij Thurzonis Frau Tochter allhier zue Leütsch in Ihres Herrn Vatters begräbnusz beygeleget worden."*[33] Jej manžela, krajinského sudcu a spišského župana pochovali v pútnickom kostole v Marianke. Dodnes sa zachovala krycia doska ozdobená figurálnym reliéfom z tumby, zadováženej na počesť Andreja Báthoryho z Ecsedu.[34] Nevie sa, kde pochovali Alžbetu, mladšiu dcéru Alexeja I. a Magdalény Székelyovej z Ormosdu, ktorú vydali za Jaroslava Pernštejna, Adama Ungnada von Sonneg a Julia von Salm und Neuburg.

Annu Báthoryovú, rod. Thurzovú, či jej matku Magdalénu Székelyovú z Ormosdu pochovali do hrobu Alexeja I. Thurza. Keď zomrela Anna, jej manžel bol ešte nažive. V kontraste, Magdalénu Székelyovú pochovali k druhému z troch, ktorých prežila.

30 FORGÁCH, 1982, s. 197-200.
31 LEHOTSKÁ, 1968, s. 74.
32 VOREL, 2012, s. 180-183.
33 HAIN, 1910–1913, s. 109.
34 *„In medio ecclesiae ex purissimo rubro marmore visebatur mausolaeum Andreae Báthory. Possidebat hic arcem Dévény, erga nos singulariter propensus. Hoc mausolaeum Betlehemi prima excursio 1618 furiose sustulit, animata thesauri inventione, multa praeclara rudera aetas seniorum patrum adhuc conspexit non sine dolore. Fragmentum parieti immensum ante aram S. Pauli representabatur usque ad 1722, sed post, capella S. Patris, in nobiliorem, quae nunc visitur, formam redacta, avulsum est et parieti penes portam ecclesiae adhaerente applicatum, ibidemque constanter manet...*", GYÉRESSY, Béla – HERVÁY, Ferenc (ed.). *Documenta Artis Paulinorum. 1. füzet. A magyar rendtartomány monostorai A–M, (MTA MKCsF, X, XIII–XIV).* Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1975, s. 281; ČÍK, Xavér Stanislav. *Dejiny Mariatálu*. Marianka : Nákladom časopisu „Mariatál" 1942, s. 66-67.

Náhrobné pamiatky Thurzovcov v Levoči

Kostol sv. Jakuba bol podľa historiografie od 40. rokov 16. storočia v užívaní protestantov a zostal v ich správe do roku 1674. Nakrátko ho vlastnili aj v období medzi rokmi 1682 a 1687.[35] Nie je známe, že by ničili pamiatky z obrazoboreckých pohnútok. Čoraz viac zavadzajúce tumby Thurzovcov pred hlavným oltárom rozobrali v roku 1753 a premiestnili pod chór do krstnej kaplnky: *„Die herrlichen Thurzoischen Monumenta, welche in der mitten der Pfarr Kirche in Gattern eingefaszt, alsz eine wahre zierde standen sind Anno 1753 abgebrochen, und die grabsteiner neben den tauffstein an die Mauer ver setzet, die Grüfte so viel man in der Kirche gefunden eröpfet, die darinnen gefundene Clenodien und Kupferne auch Zinnerne Särge heraus genommen. Die aüszernen Gatter von den Grabsteinen abgenommen und weiln die Kirche durchaus von neuen gepflastert, die auf der erden gelegene grabsteiner abgeschlieffen und den andern Pflaster gleich gemacht worden. Dieses ist geschehen mit einwilligung des Primatis Grafen Nicolaus Csaky, aus vorschlag des Plebani Martini Engelberth, und unter den praetext, die durch das feüer 1747 beschädigte Kirche und Thürme zu restauriren, wie aber alles verkauft und verschleiderdt war ist doch bisz jetzo 1761, auszer gedachten Pflasterung und etwas Kalch anwerfen an den unter Theil der Kirchen an auszbeszerung nichts erfolget, und bey abforderung der rechnung hat sichs gezuget, dasz gedachter Plebanus von der eingegangen Summa Uf... schuldig verblieben mit“*.[36]

Len fragmenty zostali z najskoršej novovekej náhrobnej pamiatky, objednanej na pamiatku kráľovského miestodržiteľa Alexeja I. Thurza (†1543).[37] Na heraldicky pravej strane je erb Alexeja v hornom poli s medveďom a v dolnom s tromi ružami, nad ním je aj monogram A(lexius) T(hurzo). Druhý erb drží putto, na ktorého šatách je vyrytý monogram vdovy M(agdalena) Z(ekel).[38] Jednu časť tvorí tabuľa s reliéfom kľačiaceho rytiera pod krucifixom s rodinou a *tabula ansata*, z ktorej textu vyplýva, že Magdaléna Székelyová z Ormosdu objednala na pamiatku svojho manžela náhrobok a splnila prianie Alexeja I. Thurza, ako si to určil v testamente*: „Spectabili ac magnifico d(omi)no d(omi)no Comiti Alexio Thvrzoni a Bethlenfalwa inclyti Hungariae regni iudici curiae serenissimique Romanorum Hungariae Bohemiae etc. regis Ferdinandi locumtenenti et clarissimae eius gentis marito dilectissimo ac affinibus suis charissimis generosa et magnifica d(omi)na domina Magdalena Zekel ab Ormosd pia moestissimaque coniunx f(ecit) f(ieri) – Comes Alexius Thvrzo anno salutis humanae MDXXXXIII aetatis suae LIII ipso die conversionis Pauli Apostoli.“* Nie je známe, či objednávala spoločný náhrobok vdova po miestodržiteľovi Alexejovi I., alebo až manželka Jaroslava z Pernštejna pri vedomí, že s ním nebude pochovaná. Náhrobnú pamiatku vytvorili v dielni sochára Loya Heringa (1484/85 – po 1554), pôsobiaceho vtedy v Eichstädte.[39] Zdobí ho pre dielňu typické písmo.[40]

Pri stenách krstnej kaplnky je viacero reliéfov, medzi nimi je jedna séria tenkých bielych mramorových dosiek z troch strán orámovaných jednoduchým prútom v profile kymy. V ich poliach držia prázdne erbové polia štítonosiči oblečení v modernom či *all'antica* pancieri, alebo sú v civile. Dve erbové polia sú prázdne, jeden je polený a jeden štvrtený. Možno k nim patrí aj ďalší reliéf vytesaný z rovnakého materiálu s malou tabuľkou uprostred ovenčenou vavrínom.[41]

35 ZOVÁNYI, Jenő. *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. jav., bőv. kiadás*. Budapest : A Magyarországi Református Egyház zsinati irodájának sajtóosztálya, 1977, s. 378.

36 HAIN, 1910–1913, s. 176; DEMKÓ, Kálmán: Lőcse története. I. Jog-, mű- és művelődéstörténeti rész. Lőcse : Reiss Ny., 1897.

37 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 342-346: č. 4.

38 Erb niekedy uvádzaný mylne ako Zápoľských.

39 PATZELT, 1993, s. 63-65; LUDIKOVÁ, 2006, s. 173-188.

40 BORNSCHLEGEL, Franz-Albrecht. Die Inschriften des Loy Hering und seiner Werkstatt. In HAMACHER, Bärbel – KARNEHM, Christl (ed.). *Pinxit / sculpsit / fecit. Kunsthistorische Studien. Festschrift für Bruno Bushart*, 1994, s. 39-50.

41 LUDIKOVÁ, Zuzana. Korekcie k jednému fragmentu a celku. In ROHÁČEK, Jiří (ed.). *Epigrafica et Sepulcralia II. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR, v. v. i., v letech 2006–2007*. Praha : Artefactum, 2009, s. 107-126.

Neznáma dielňa: Náhrobná pamiatka spišského župana a predsedu Spišskej komory Alexeja II. Thurza († 1594). 1594 (Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Zuzana Ludiková)

Ako bolo uvedené už vyššie, v Levoči sa narodil otec Alexeja I. Thurza, Ján II. (30. apríl 1437 – 10. október 1508), ktorý zomrel v sliezskom Neustadte, ale pochovali ho pravdepodobne v Levoči.[42] Náhrobok mu objednali podstatne neskôr. V nápise uviedli, že bol otcom piatich slávnych synov, dvoch biskupov, olomouckého Stanislava I. (1497–1540) a vratislavského Jána IV. (1503–1520) a troch ďalších synov: Juraja, kremnického komorského grófa a uhorského partnera Fuggerovcov, rímsko-nemeckého ríšskeho grófa a uhorského kráľovského miestodržiteľa Alexeja I. (1490/91–1543) a župana Spišskej stolice Jána V. (1492/93–1558): *„Hic situs est magnificus dominus Ioannes Thwrzo de Bethlenfalwa ille quinque filiorum parens, duorum episcoporum: Stanislai Olomucensis, Ioannis Wratislaviensis, trium magnatum: Georgii praefecti universae rei metallicae in Pannonia, Alexii locumten(en)tis potentis(simi) regis Ferdinandi et Ioannis comitis comitatus Scepvsiensis. Obiit Anno Domini 1508."*[43] Pravdepodobne Ján V. objednal náhrobok a splnil tak testamentárne prianie Alexeja I. Takmer identický, nemajúc potomkov, objednal aj sebe, neuvádzajúc v nápise tieto okolnosti: *„Hic iacet magnificus dominus Ioannes Thwrzo de Bethlehemfalwa comes comitatus Scepusiensis qui proprio quodam instituto coelebs ad summum usque diem vixit. Pacis quietis et iustitiae amans suo contentus alieni minime appetens. Obiit aetatis suae anno 66 a nato autem Christo liberatore anno 1558 die 29 Martii."*[44] Skoro rovnaké figurálne náhrobky vytesané z červeného mramoru vytvorili isto súbežne, levy pod nohami postáv sú si zrkadlovým obrazom. Zásadným rozdielom je, že Jána V. spodobili na náhrobku živého, s otvorenými očami, Jána II. nie. Umiestnenie nápisov je podobné a aj obsah je výstižný i stručný v oboch prípadoch. Žiaľ, dnes nie je možné posúdiť, či boli dosky súčasťou tumby, či iného typu náhrobnej pamiatky. Obchodník Ján II. nemal byť spodobený na náhrobku ako rytier so zástavou. Prvý z rodu povýšil v roku 1521 medzi prirodzených barónov Alexej I. Thurzo, keď ho panovník vymenoval komorníkom.[45]

Náhrobok predsedu Spišskej komory Alexeja II. Thurza (†1594) je asi na svojom pôvodnom mieste, pri jednom článku južného radu pilierov.[46] Uplatnili na ňom jedinečný ikonografický program. V reliéfe je znázornený Alexej II. Thurzo kľačiac pred Bohom-Otcom a Duchom svätým vystupujúcich z oblakov. K nemu smeruje v podobe dieťaťa Salvator. V ďalšej časti reliéfu je spodobený Alexej II. Thurzo vystretý na márach, z ktorého práve uniká duša. K nekonvenčnej téme sochár len ťažko hľadal predlohu v grafike. Ikonografický program však nevychádzal z testamentu Alexeja II., ktorý skoncipoval v roku 1592. V ňom je zaznamenané, že mal predstavu o konvenčnom náhrobku s erbom a nápisom obsahujúcim jeho dvorské a ostatné hodnosti. Aktuálny text nič z toho neobsahuje: *„Ve(n)i ve(n)i ve(n)i Salvator meus quia tuus sum miserere mei. Miserrimus peccator Alexius Thurzo indignus servus D(omi)ni qui obiit 5 die Martii anno 1594. In novissimo die resuscitabit me Iesus Christus filius altissimi, Dominus Salvator et Redemptor meus."* Nie je známe, kto objednával náhrobnú pamiatku Alexeja II. Thurza, možno jeho vdova, Barbora Zrínska, dcéra kapitána Szigetváru Mikuláša Zrínskeho.[47]

Ďalšie dve do figurálneho reliéfu opracované monumentálne dosky z červeného mramoru boli pôvodne určite súčasťou dvoch samostatne stojacich túmb. Zachovali sa aj bočné strany oboch, tumby dedikovanej komorníkovi, spišskému a šarišskému županovi Krišto-

42 TÓTH, Gregorius (ed.) BEL, Matthias. *Notitia Hungariae Novae Historico Geographica, Divisa in Partes Quatuor, quorum Prima, Hungariam Cis-Danubianam; altera, Trans-Danubianam, Tertia, Cis-Tibiscanam, Quarta, Trans-Tibiscanam: Universim XLVIII. Comitatibus designatam, Expromit. Comitatuum ineditorum Tomus Primus in quo Continentur Comitatus adhuc in mss. Haerentes Partis Primae Cis-Danubialis, hoc est, Comitatus Arvensis et Trentsinensis*. Budapestini : Sumptibus Instituti Historici Academiae Scientiarum Hungaricae ac Archivi Hungariae Regnicolaris. Anno MMXI, s. 91: paragraf X; MINÁRIK, Jozef (ed.). BEL, Matej. *Oravská stolica*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2001, s. 67: par.10.

43 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 347-349: č. 7.

44 Tamtiež, 2006, s. 349-350: č. 8.

45 Tamtiež, 2006, s. 332.

46 Tamtiež, 2006, s. 353-355: č. 13.

47 Veľmi sú si v morfológii a tektonike podobné náhrobné pamiatky Alexeja II. Thurza a levočského mestského radného Georga Engelharta (†1598). LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 357-358: č. 16.

Neznáma dielňa: Scutum spišského župana Krištofa III. († 1614) Thurza. 1614.
(Levoča, Kostol sv. Jakuba, foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

fovi III. (†1614) a aj Stanislavovi III. (†1625). Stvárnenie rytiera a sprievodných anjelských postáv tumby Krištofa III. imitujú podobu z veka tumby palatína Imricha Zápoľského (†1487) v Kostole sv. Martina v Spišskej Kapitule.[48] Len uvedomelý nárok objednávateľa (bol prístupný) mohol viesť k úzkej spojitosti. Tumbu objednala podľa nápisu vdova, Zuzana Erdődyová: *„[Hic ia]cet mag(nifi)cus d(omi)nus Chris[tophorus Th]vrzo de Betlenfalwa p(er)p(etuus) terrae Scepusien(sis) e[ius]demq(ue) [comitatus et Sarosiensis supremus comes, liber baro, eques auratus ac Sacrae Cae]s(areae): Regiaeq(ue) M(aies)t(a)tis cubicular(ius) qui pie in D(omi)no obdormivit a(nno) aetatis suae XXXI. D(eo) O(ptimo) M(aximo) A(men). Aeternae memoriae et amori mariti charissimi pietate, erga Deum, constantia, virtute, fide, ac fidelitate erga Cae-*

48 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 365-368: č. 23.

sarem et Regem, amore in patriam celeberrimi. In Domino obdormienti die VII Aprilis a(nn)o MDCXIV hoc marmor conjunx pia & maesta, comitissa Svsanna Erdődi de Moniorokerek locat & consecrat." Časť nápisov je v dialógu medzi mŕtvym a žijúcou smútiacou vdovou.[49]

Tumba Stanislava III. bola najmonumentálnejšou náhrobnou pamiatkou v Kostole sv. Jakuba v Levoči.[50] Postavu rytiera stvárnil majster individuálne, aj keď v podobnom duchu, ako skôr spomínané. Fragmenty z bočných strán sa zachovali v takej miere, že sa pôvodný tvar tumby dá aj zrekonštruovať. Na kratších stranách bolo obrazové pole ozdobené erbom, dlhšie strany členili ornamentálne pilastre na dve samostatné zrkadlá s nápisovými tabuľkami. Náhrobnú pamiatku Stanislavovi III. objednali podľa nápisu jeho synovia Stanislav IV. (†1627), Adam III. (†1635) a Michal (†1636): *„Illustrissimus d(ominus) d(ominus) Comes Stanislaus Thvrzo de Bethlenfalva regni Hungar(iae) palatinus, iudex Cumanor(um), terrae Scepvsiens(is) ac comitatus eiusd(em) p(er)p(etuus) comes, sacrat(issimi) principis & d(omini) d(omini) Ferdinandi II. Romanor(um) Imperatoris ac German(iae), Hungar(iae), Bohem(iae) etc. regis etc. intimus consiliarius; et per Hungar(iam) locumtenens mort(uus) 1 Maii a(nno) 1625 aetat(is) 49. suae. I(llustrissimus) C(omes) D(ominus) D(ominus) S(tanislaus) T(hurzo) D(e) B(ethlen) F(alva) R(egni) H(ungariae) P(alatinus). Spectab(iles) ac mag(nifi)ci d(omini) d(omini) comit(es) Stanisla(us), Adam, et Michael Thurzones, de Bethlen falva etc. comit(es) p(er)p(etui) terr(ae) Scepvs(iensis) liber(i) baron(es) arcium Szepes, Sente, Galgocz, Baimocz, Temetven et Richno etc. Domino parenti b(onae) memoriae iucundiss(imi) marmor hoc fieri curavere."*[51] Autorstvo Hansa Weinharda je písomne doložené.[52]

Vďaka postupujúcim prácam pri náročnom premiestnení súčastí náhrobných pamiatok Thurzovcov v roku 1753 do krstnej kaplnky zostala väčšia časť jednotlivých diel roztriedená. K severnej stene opreli fragmenty z náhrobnej pamiatky Alexeja I., figurálne reliéfy z náhrobných pamiatok dvoch Jánov a časti bočných strán tumby Krištofa III., k náprotivnej južnej stene opreli reliéfy z túmb Stanislava III. a Krištofa III. a k nim aj časti bočných strán tumby Stanislava III., tri trpaslíčie pilastre (podobný je v Slovenskom národnom múzeu – Spišskom múzeu v Levoči) a päť heraldických reliéfov z bieleho mramoru.

V pohrebnej procesii Krištofa III. niesli jeho zástavu, buzogáň a mortuárium, v Stanislavovom aj ostrohy. Vdova po palatínovi Stanislavovi III. Anna, rod. Liszthy si požičala na pohreb pozlátenú prilbu a zbrane od Alžbety Czoborovej, zrejme z pohrebnej výbavy palatína Juraja V.[53] Zbrane odcudzili zlodeji, ktorí sa oknom vkradli do chrámu 7. októbra 1639. Z páchateľov neskôr zadržali Petra Baču, ktorý pri mučení priznal, že sa s dvomi komplicmi

49 *„[Christophorus] T(hurzó). [erb] D(e). B(ethlenfalva). P(er)P(etuus) S(cepusiensis). S(arosiensisque). C(omes) | Maritus ad uxorem | Major pars animae prolex Erdődia, conjunx, | Dulcior Hyblaeo, chara Susanna favo. | Luctu parce gravi; lacrimis rogo parce severis. | Me virtus meritis vexit ad astra suis. | Vita fugaoe[!?] hominis, subiteq(ue) simillima bullae est | Ast me convivam coelica regna fovent. | Regis amor, patriaeq(ue) salus, mihi sacra fuerunt, | Nunc paradisiacas mens colit ista domos. | C(omitissa). S(usanna). E(rdődy). [erb] D(e). M(onyorókerék). | Uxor ad maritum | Quo? quo lux cordis? quo spes? quo nostra marite | Tvrzo vita? mane, candide Tvrzo, mane. | Heu vir amate, vocet tua fida Susanna nec audis? | Heu os? heu vultus lumina nonne rigent? | Sic placuit caeli, terraq(ue) marisq(ue) monarchae | Pulchrior heu animae gemmae revulsae meae. | Tecum heroa fides; rufilans constantia tecum | Tvrzo manet, tecum gloria Tvrzo viret."*

50 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 373-377: č. 28.

51 Poetická časť textov bola umiestnená na bočných stranách: *„Vita mihi Christus, vitae qui dicitur Autor | Lucrum grande levi claudere morte diem. | Relligio, pietas, pax et constantia curae | Maximae erant nobis, nec periisse sinent. | Hac sub rupe iacet Stanislaus Thurzo Secundus | A rege in regno, qui deputatus erat. | Pro patria miles, pro iustitiaque fidelis | Nec quod in hoc posset carpere livor habet. | Quod meus aeternam vivat Salvator et ista | Quod velit ex urna me revocare scio. | Pelle meaque iterum circumdatus aëra carpam | Et propriis oculis credo videre Deum. Iobi 19."*

52 Hospodárska účtovná kniha Stanislava Thurza: *„Im Jahr 1625, dem 9 Tag Julius iste in ordentlicher Verliech geschelt, wegen Ihr wolgeborne Gnaden Her Palatinus hochleblichere Gedechnis seines so der erbarne Meister Hans Weinhardt, Bildhauer vom Wallendorf zu arbeiten"*. Weinhardt dostal 500 zlatých, 20 meríc pšeničnej múky, 3 fľaše žinčice a 6 džberov masla. Kováč Johannes Naur z Krupiny dostal za mrežu postavenú okolo náhrobku 150 zlatých, 10 meríc raže a 3 fľaše žinčice a 50 zlatých dostal maliar za ich natretie. H(ORVÁTH), 1969, s. 135-136.

53 HORN, Ildikó. Ismeretlen temetési rendtartások a 16–17. századból. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1998, č. 5-6, s. 760-772; SZABÓ, Péter. Temetkezési kultúránk újabban felfedezett forrásai elé. In *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1998, č. 5-6, s. 744-759.

vlámali do kostola a spolu s ďalšími ukradnutými predmetmi ich predali. Popravili ho 13. augusta 1642 v v Ľubici: *„Er sambt andern zween, hat helffen die Posigan des Thurzonis ausz vnserer Kirchen stehlen. NB. Der eine Posigan des Christoph Thurzonis wurdt Anno 1639 die 7 Octobris, die andere Posigan aber des Stanislaj Thurzonis den 18 Januarj Anno 1640 ausz der Kirchen gestohlen.“*[54] Vexillá dal odstrániť asi jezuitský farár Melchior Pauerfeind v roku 1678: *„Die 6. Julij. Hatt H. Plebanus Pauerfeindt in der Kirchen eine wunderbare reformation gehalten, in deme Er die fahnen theilsz verstümpelt, theilsz vnd zwar etliche der Thurzonum, gar hinwegckgeschaffet. So sind die neüen frauens gestühle gesetzet worden.“*[55]

Z času na čas zavesené na iné miesto sa zachovali aj dva (po)smrtné štíty. Z dreva vyrezávané, polychrómované, niekedy aj pozlátené štíty s erbmi sa v prameňoch spomínajú ako *mortuarium* či *scutum*. Objednávali ich na pohreby, niesli v slávnostnej procesii a po pohrebe ich inštalovali na steny kostolov spolu so zbraňami.[56] Šesťboké *scutum* Krištofa III. ozdobili nápisom: *„C(omes) Christophorus Thvrzo de Bethlemf(al)wa p(er)p(etuus) Terrae Scep(usiensis) ac Saarosien(sis) Sup(remus) Comes, Liber baro, Arcium Sempthe, Galgocz, Baimocz, Themetven et Richno, Eques auratus ac S(acrae) C(aesare)ae Reg(iaeque) M(aiesta)tis Cubi(cularius).“*[57] *Scutum* Stanislava III. je veľkolepé, zdobia ho plastický veniec vyrezávaných vojnových trofejí a tri riadky pozláteného písma: *„Illustrissimus comes ac dominus d(omi)n(us) Stanislaus Thurzo de Bethlenfalva regni Hungariae palatinus et iudex Cumanorum, terrae Scepusiensis ac comitatus eiusdem perpetuus comes, liber baro arcium Sempthe, Galgocz, Baimocz, Temetven, Szepes, Richno etc. Sacratiss(imi) princip(is) ac dom(ini) d(omi)ni Ferdinandi II. regis intimus consiliarius et per Hungariam locumtenens obiit in Thermis suis Peostieniensibus prima Maii anno MDCXXV aeta(te) su(a) anno XXXXIX.“*[58]

Pohrebné miesta a náhrobné pamiatky rakúskej vetvy, bojnických barónov

Z prvého manželstva levočského, neskôr krakovského obchodníka a kremnického komorského grófa vzišli synovia, z ktorých dvaja, Ján IV. a Stanislav sa stali biskupmi na Morave a v Sliezsku. Brat Alexej I. Thurzo dosiahol najvyššiu svetskú hodnosť v Uhorskom kráľovstve. Ich ďalší brat, kremnický komorský gróf Juraj III., sa oženil s Annou Fuggerovou a opustil Uhorsko. Jeho deti žili v Dolnom Rakúsku a Augsburgu.[59]

Bernharda I., syna Juraja III., po dlhej službe u viedenského dvora prijal v roku 1550 dolnorakúsky *Herrenstand*. So svojou rodinou obýval kaštieľ v Grafeneggu pri Viedni, ktorý kúpil od bratov Ladislava a Adama von Schwetkowitz.[60] Bernharda I. a jeho rakúsku manželku Katharinu von Neidegg zu Ranna (1562) pochovali vo farskom Kostole sv. Ulricha v Haitzendorfe na Grafeneggskom panstve. Pod chórom je epitaf vytesaný z červeného mramoru, ozdobený erbmi a nápisom orámovaným groteskovými lizénami a so segmentovým uzáverom v tvare mušle.[61]

Predčasne zosnulého dvadsaťmesačného prvorodeného syna Alexeja († 9. apríl 1541) pochovali na majetkoch manželky v paulínskom kláštore v Unterrana juhozápadne od Kremsu.[62] Dospelosti sa nedožili ani ďalší synovia Johann a Christoph, rovnako nie je známe, kde ich pochovali, ako ani manžela Heleny von Saurau Berharda II. Ich jedinú dcéru Benignu

54 HAIN, 1910–1913, s. 200.
55 Tamže, s. 458.
56 SZABÓ, 1989, s. 68-83.
57 LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 368-369: č. 24.
58 Tamže, s. 377-378: č. 29.
59 NAGY, 1865, s. 205
60 LUDIKOVÁ–MIKÓ–PÁLFFY, 2007, s. 328.
61 Tamže, s. 328.
62 Tamže, s. 328.

(† 23. september 1599), ktorá zomrela v kaštieli Grafenegg, pochovali v neďalekom kostole v Großweikersdorfe. Jej epitaf, ozdobený erbom, je dnes vmurovaný do exteriérovej steny.[63]

Brata Bernharta I. Christopha I., ktorý bol ženatý s príslušníčkou augsburských veľkoobchodníkov, Margarethou Rehlingerovou, pochovali v Augsburgu. Prvorodeného syna Stanislava II. (1586), ktorý sa krátko pred smrťou vrátil do rodiska, ako už bolo spomenuté, pochovali vo farskom Kostole sv. Anny v Augsburgu, napriek tomu, že zastával hodnosť spišského župana. Jeho pamiatku si uctili mramorovým epitafom s motívom zmŕtvychvstania Krista od sochára Christopha Murmanna ml.

Z ďalšej generácie, deti spišských županov Alexeja II. či Stanislava II. tiež nepochovali v Levoči, len Krištofa III. a Stanislava III., zastávajúceho po otcovi Alexejovi II. hodnosť spišského a šarišského župana. Hrob Alexeja III. (1585–1597), predčasne zosnulého syna Alexeja II., mladšieho brata Stanislava III. a Krištofa III., je v Hlohovci. Bol to majetok, ktorý mal pôvodne zdediť spolu s Bojnickým panstvom.[64] Náhrobnú pamiatku, dnes nezvestnú, mu podľa nápisu objednal brat Krištof III.: *„Manibus beatis generosi ac magnifici Domini Alexii Thurzó de Bethlenfalva Comitis Scepusiensis Perpetui: qui placide in Christo obdormiendo 28 Januarii tempore diei inter octavam et nonam horam ex hac vita in alteram coelestem migravit anno 1597. Aetatis vero suae 13. Christophorus Thurzó de Bethlenfalva comes scepusiensis germano suo carissimo posuit anno Domini 1600.“*[65] Brat Alexeja III. Mikuláš sa po štúdiách v Itálii skutočne stal vlastníkom Hlohoveckého a Bojnického panstva, ktoré aj obýval. Mikuláša II. († 27. december 1609) pochovali tiež v Hlohovci 2. februára 1610.[66]

Ako menzu použili v kostole františkánskeho kláštora v Hlohovci jednoduchý nápisový epitaf objednaný na pamiatku detí najstaršieho z druhej generácie bratov rakúsko-bojnickej vetvy Stanislava III. Spoločný epitaf dedikovali Pavlovi († 20. január 1602) a Alžbete († 6. október 1603): *„Hic iacet Paulus filius sp(ectabi)lis ac mag(nifi)ci Do(mi)ni D(omini) Stanislai Thurzo de Betlemfalwa p(er)petui comitis Comi(ta)t(us) Scepusien(sis) qui mortuus est die 20 mensis ianuarÿ anni 1602 et filia eiusdem Elizabeta quae obyt sexta die m[ensis] octobris an[no] [1]603. Fiere vetat pietas dulces sua pignora natos Quëis cito, et ante diem mors properata venit Illi deliciae Christo et plantaria coeli. Illis poena füit vivere dulce mori.“*[67]

František Thurzo a pohrebné miesta bytčiansko-oravskej vetvy

Neznámy brat Jána II. Gottlieb (inde Teofil), zanechal rovnako neznámeho syna, krívajúceho Jána, ktorého synov Juraja a Františka vychovávali po predčasnej smrti otca na dvoroch vplyvných príbuzných. Juraj vyrastal u olomouckého biskupa Stanislava a zostal aj v aule ďalšieho olomouckého biskupa, nemenej slávneho Jana Dubravia. František vyrastal u kráľovského pokladníka, neskôr miestodržiteľa Alexeja I., ktorý sa staral aj o budúcnosť svojho synovca.[68]

Po smrti Štefana Podmaniczkého uprázdnené Nitrianske biskupstvo daroval generál Wilhelm von Roggendorf v mene Ferdinanda I. v roku 1530 Valentínovi Törökovi.[69] Alexej I. Thurzo dosiahol, aby za nitrianskeho biskupa vymenoval panovník v roku 1534 jeho synovca Františka. Uzatvoril dohodu aj s Valentínom Törökom o výmene Nitry za Pápu.[70] Následne poslal synovca

63 TIETZE, Hans – HOERNES, Moritz – NISTLER, Max. *Österreichische Kunsttopographie. Die Denkmale des politischen Bezirkes Krems. Band I.* Wien : Komission bei Anton Schroll et Co. Kunstverlag Wien I, 1907, s. 162-163.

64 NAGY, 1865, s. 205.

65 RUČKA, Štefan. *Trnawa čili historicko-miestopisný nástin krutých osudow a pamätností tohto sl. kr. mesta slowenského, a stručný opis zámku a pánstwa Frajsstáckeho*. Skalica : Fr. X. Škarnicel, 1868, s. 78; NOVOSEDLÍK, Peter. Thurzovci v Hlohovci. In BEBČÁKOVÁ, Monika – SEDLIAKOVÁ, Monika (ed.). *Turzovci. Zborník z konferencie. Jún 2012*. Žilina : Žilinský samosprávny kraj, 2012, s. 31.

66 NAGY, 1865, s. 206.

67 PASTOREK, Ivan. Epitafy Thurzovcov. In *Život v Hlohovci* 1994, roč. 38, č. 9, s. 11; NOVOSEDLÍK, 2012, s. 34.

68 GECSÉNYI, Lajos. A rejtélyes Thurzó : Thurzó Ferenc, a Magyar és az Udvari Kamara elnöke, 1549-1563. In *Levéltári Közlemények*, 2010, roč. 81, č. 1-2, s. 3-31. Pozri aj štúdiu L. GECSÉNYIHO v tejto publikácii.

69 BESSENYEI, József (ed). *Enyingi Török Bálint*. Budapest : Magyar Történelmi Társulat, 1994, s. 45: Nr. 60.

70 Tamtiež, s. 97: Nr. 133.

Neznáma dielňa: Náhrobná pamiatka Barbory Kostkovej († 1561) a jej rodičov Mikuláša Kostku a Anny Russovej. 1561. (Rajec, Kostol sv. Ladislava, foto Bratislava, Pamiatkový úrad SR)

na štúdiá do Padovy, ktorý sa vrátil domov až po smrti Alexeja. Vďaka intervenciám arcibiskupa, miestodržiteľa a rakúskych príbuzných panovník nariadil vdove Magdaléne Székelyovej z Ormosdu vydať v roku 1544 Františkovi Thurzovi Nitriansky hrad s panstvom.[71]

Biskup František Thurzo dostal v roku 1556 od Ferdinanda I. povolenie vyplatiť zo zálohu Oravský hrad s panstvom, ktoré po kapitánoch Jána Zápoľského Petra a Mikuláša Kostkovcov spravovala a dávala do zálohu Uhorská kráľovská komora.[72] Nevšedný krok vysvetľujú ďalšie udalosti. František Thurzo zanechal hodnosť preláta a v rovnakom roku sa oženil s Barborou, dcérou Mikuláša Kostku. Vzápätí získal najvýznamnejší majetok Kostkovcov, Lietavský hrad s panstvom. V roku 1563 odkúpil neďaleký Hričovský hrad a Bytčianske panstvo.[73]

Po smrti Barbory Kostkovej sa František Thurzo oženil druhýkrát. Vzal si Katarínu, dcéru bývalého chorvátsko-slavónskeho bána, kapitána Szigetváru Mikuláša Zrínskeho. Z prvého manželstva mal deti Imricha, ktorý zomrel predčasne, a Agnešu, vydanú za Františka Serényiho. Z druhého manželstva vzišli Anna (1565), Juraj (1567), František II. (1569), Uršuľa (1570) a Katarína (1571).[74]

František Thurzo zomrel 17. marca 1574 na Oravskom hrade (podľa iných na Lietave), ale pochovali ho v bytčianskom farskom kostole, lebo aj vdovu Katarínu Zrínsku († 26. apríl 1585) pochovali v Bytči.[75]

Po nich mal hlavnú rezidenciu v Bytči palatín Juraj V. Thurzo[76] a bytčiansky kostol používal ako pohrebisko svojho rodu. Pochoval tu svoje predčasne zosnulé deti, Františka, ktorý žil jedenásť dní (1586) a prvú manželku Žofiu, rod. Forgáchovú (1590). Vtedy dal neskorší palatín vynoviť aj kostol. V bytčianskom farskom kostole potom nechal pochovať aj deti z druhého manželstva s Alžbetou Thurzovou, rod. Czoborovou, ročnú Alžbetu (1597) a Žofiu, ktorá sa narodila v polovici septembra roku 1604 a žila len niekoľko mesiacov. V marci 1605 jej palatín vystrojil pohreb.[77] Františka II. a ďalšie sestry pochoval zrejme tiež v Bytči.

Palatína Juraja V. Thurza († 24. december 1616) pochovali 19. februára 1617 v bytčianskom farskom kostole v zmysle testamentu.[78] Jeho telo však následne preniesli na Oravský hrad.[79] Na základe náhrobnej pamiatky v kaplnke na Oravskom zámku sa čiastočne zabudlo na Thurzov skorší pohreb v Bytči. Pritom nákladné prípravy na pohreb a pohrebný sprievod v Bytči patria k často uvádzaným materiálom dokumentujúcim lesk pohrebných slávností uhorských magnátov.[80]

71 GECSÉNYI, 2010, s. 3-31.

72 KUBINYI, Miklós. *Árva vára. Történelmi tanulmány*. Budapest : Franklin, 1890, s. 69-71; HORVÁTH, Pavel. Orava v období Thurzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 5-23; ČERŇAN, Igor. Oravský hrad v období Thurzovcov a ich hrobka. In *Zborník Oravského múzea*, 1995, roč. 12, s. 24-32.

73 GECSÉNYI, 2010, s. 3-31.

74 BARABÁS, Samu. Genealogiai följegyzések. In *Történelmi Tár*, 1884, s. 777-782; SAKTOROVÁ, Helena. Príspevok ku genealógii rodiny Turzo. In *Biografické štúdie,* 2007, roč. 32, s. 175-186.

75 BARABÁS 1884, s. 779. Lietavu uvádza KOČIŠ, Jozef. *Bytčiansky zámok*. Martin : Osveta, 1974, s. 14.

76 LENGYEL, Tünde. Thurzó György nádor biccsei udvara. In ETÉNYI, Nóra G. – HORN, Ildikó (ed.). *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest : Balassi Kiadó 2005, s. 127-143.

77 BARABÁS, 1884, s. 780-782.

78 LOMBARDINI, Alexander. Palatín gróf Ďuro Thurzo z Betlenoviec. Životopisný a vekový obrázok. In SALVA, K(arol) – KÁLAL, K. (ed.). *Sborník československý Od Šumavy k Tatrám.* Ružomberok : Tlačou a nákladom Karla Salvu, 1898, s. 216-260; Thurzó György nádor temetése. In *Századok*, 1876, roč. 10, č. 5, s. 425-428.

79 KAVULJAK, Andrej: *Hrad Orava. Dejiny hradu a kraja so zreteľom na sociálne položenie ľudu oravského.* Turčiansky sv. Martin : Tlačou kníhtlačiarenskeho účast. spolku v Turčianskom sv. Martine, 1927, s. 142.

80 LOMBARDINI, 1898, s. 259-260; SZENT-ISTVÁNYI, Márton. Gróf Thurzó Györgynek, Magyarország nádorának temetése 1617-ben. In *Vasárnapi Újság*, 1859, roč. 6, č. 17 (24. apríl), s. 198-199; RADVÁNSZKY, Béla. *Magyar családélet és háztartás a XVI. és XVII. században. III.* Budapest : Helikon Kiadó, 1986, s. 65: č. 36 (Juraj Thurzo), s. 315-322: č. 121 (Barbara Thurzo), s. 366-373: č. 137, 138 (Juraj Thurzo), s. 373-378: č. 139, 140 (Imrich Thurzo); KOČIŠ, 1974, s. 117 (Juraj Thurzo); SZABÓ, Péter. *A végtisztesség. A főúri gyászszertartás mint látvány*. Budapest : Magvető Könyvkiadó, 1989, s. 84.

Neznáma dielňa: Katafalkový portrét palatína Juraja Thurza († 1616). 1616.
(Oravský hrad, Kaplnka sv. Michala Archanjela, foto Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

Neznáma dielňa: Katafalkový portrét Alžbety Czoborovej († 1626). 1626. (Oravský hrad, Kaplnka sv. Michala Archanjela, foto Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

Bytčiansky kostol vypálili a thurzovské hroby rozvrátili hajdúsi Štefana Bocskaiho 21. mája 1605.[81] Po ďalšom vyplienení Bytče a spustošení kostola oddielmi Gabriela Bethlena sa vzdali Thurzovci pietneho miesta založeného Františkom.

Okrem palatína Juraja Thurza, ktorého telo preniesli z Bytče na Oravský hrad a nový hrob označili monumentálnym náhrobkom, 19. januára 1622 tu pochovala vdova po Jurajovi Thurzovi Alžbeta Czoborová ich predčasne zosnulého syna Imricha (1598–1621). Napokon po Alžbete Czoborovej pochovali na Oravskom zámku aj manžela dcéry Anny, Jána Szunyogha a nasledovne aj viacero členov rodu z jesenických a budatínskych Szunyoghovcov, ako aj ďalších spriaznených príbuzných Henckelovcov von Donnersmark, ktorí získali časť majetkov Thurzov-

81 KOČIŠ, 1974, s. 99-105.

cov po vymretí rodu.[82] S reštaurovaním kaplnky sa spravil aj antropologický výskum telesných pozostatkov pochovaných v kaplnke Oravského zámku.[83]

Náhrobné pamiatky bytčiansko-oravskej vetvy

Na Lietavskom hrade zaznamenali: *„Obraz Rudolfa czysara. Obraz Matthiassa czysara. Obraz Batory Isstwana. Obraz p. Thurzo Gyorgia. Gehože obraz mrtweho. Gehože proces pohrebný. Obraz Emerici Thurzo mrtweho. Obraz Batory Gabora. Obraz Ilieshazy Adámka. Tabula prysahy Thurzo Gyorgioweg. Tabula prysahi Thurzo Emerici. Tabula czymerow nekolik kragin. Delineatio zamku Byčanskeho. Obraz Nadasdy Tamassov. Obraz na tablicy Nadazdieho syna. Epitaphium nebosstičkeg Kostkoweg. Arbor genealogiae Thurzonianae."* Epitaf *nebožtíčky* Kostkovej, isto Barbory Thurzovej, rod. Kostkovej, bol neskôr v bašte, ktorú obýval hradný kapitán.[84] Možno len predpokladať, že na Lietavskom hrade uchovávali drevený maľovaný posmrtný štít či epitaf z pohrebu Barbory Thurzovej. Na jej pamiatku, ako aj rodičov Mikuláša Kostku a Anny Russovej, objednal náhrobok vdovec František Thurzo v roku 1561. Možno si to prečítať na dodnes existujúcom náhrobku: *„Magnificus Franciscus | Turso de Betlemfalva co | mes Arvensis et d(omi) n(u)s in Le | tava monumentvm hoc amoris memoriaeque: ergo | uxori suae fidissimae dilec | tissimaeq(ue) Barbarae Kos(t)ka | de Sedlecz piisq(ue) eius paren | tibus Nicolao Kostka et | Anna Russov qui in d(omi)no sub hoc tumulo una qui | escunt moerens dolensq(ue) | statuit anno MDLXI."* Monumentálna pamiatka vytesaná z červeného mramoru (isto nie totožná so spomenutým epitafom) ozdobená erbom sa nachádza vo farskom kostole v Rajci.

Na náklady svetského patróna farského kostola v Domaniži Wolfganga Eszterházyho postavili nový hlavný oltár do prestavaného kostola po roku 1643.[85] Najneskôr vtedy položili na oltárnu menzu sekundárne využitý náhrobný kameň Františka Thurza, ktorý nebol známy do reštaurovania v roku 2009.[86] Keďže druhú manželku Františka Thurza, Katarínu Zrínsku, pochovali k manželovi vo farskom kostole v Bytči,[87] náhrobná pamiatka dedikovaná Františkovi Thurzovi v Domaniži pochádza takmer určite z Bytče. Je v dobrom stave, výraznejšou stratou je jeden ulomený roh. Zrkadlo zabrúsili nahladko, nevidno, či obsahovalo zvyčajný nápis s erbom, náročnejší figurálny reliéf alebo inú výzdobu. Zachoval sa lapidárny nápis na okraji, ako vyplýva z povahy funkcie, obsahuje známy dátum a nie ten hľadaný (o narodení): *„Spectabilis ac magnificus d(omi)n(u)s Franciscus Thurso de Bethlemfalva comes comitatus Arva et d(omi)n(u)s in Liethawa a Sacrae caesareae ac reg(iae) aeque(s) maiestatis Maximil(iani) II. consil(iarius) et per regnum Hungariae supremu ... Anno Dom(ini) MDLXXIIII men(sis) mar(tii) die XVII."*

82 KUBINYI, Miklós. Az Árvai Várkápolna sirboltjai. In *Turul*, 1901, roč. 20, č. 3, s. 118-122; ČAPLOVIČ, Pavol. *Oravský zámok*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 38-42; FEDERMAYER, 1999, s. 25.

83 ČAJKA, Michal – MICHALCOVÁ, Miloslava. Obnova interiéru Kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade. In *Monumentorum Tutela. Ochrana pamiatok*, 2006, č. 17, s. 107-122; THURZO, Milan – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde – ZELLER, Monika – BEŇUŠ, Radoslav. Kostrové pozostatky Anny Szunyogovej (rod. Thurzovej) – dcéry palatína Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej: antropologicko-historická a paleopatologická analýza. In *Zborník Slovenského národného múzea – Prírodné vedy*, 2001, roč. 47, s. 95-131; THURZO, Milan – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde – BEŇUŠ, Radoslav. Alžbeta Thurzová (rod. Czoborová) – manželka palatína Juraja Thurzu: antropologicko-historická a paleopatologická analýza. In *Bulletin Slovenskej antropologickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied*, 2002, č. 5, s. 104-135; THURZO, Milan – LENGYELOVÁ, Tünde – LIETAVA, Ján – BEŇUŠ, Radoslav – MASNICOVÁ, Soňa. Palatín Juraj Thurzo (1567–1616) – antropologicko-historická a paleopatologická analýza telesných pozostatkov. Hungarian Kingdome Palatine George (Juraj) Thurzo (1567–1616) – Historic-antropological and Paleopathological Analysis of his Skeletal Remains. In *Zborník Slovenského národného múzea – Prírodné vedy*, 2003, č. 49, s. 129-155; THURZO, Milan – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde – BEŇUŠ, Radoslav. Anna Szunyogová (rod. Thurzová) – dcéra palatína Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej: Nová antropologicko-historická a paleopatologická analýza. In *Zborník Oravského múzea*, 2003, roč. 20, s. 115-130.

84 KAVULJAK, Andrej. *Lietava. Podnik feudálneho hospodárskeho systému*. Turčiansky sv. Martin : Matica slovenská, 1948, s. 194-195; KOČIŠ, Jozef. *Od Čachtíc po Strečno*. Martin : Osveta, 1989, s. 168.

85 ESTERHÁZY, Miklós. *Az Eszterházy család és oldalágainak leírásához tartozó oklevéltár: Kézirat gyanánt kiadja herczeg Esterházy Miklós*. Budapest : Athenaeum, 1901, s. 82; RÁBIK, Vladimír. Výsadná listina mestečka Domaniže z roku 1559. (Diplomaticko-paleografická a obsahová analýza). In *Vlastivedný zborník Považia*, 2002, č. 21, s. 211-220.

86 Oltár reštaurovali Jozef Klech a Danica Stojkovičová.

87 BARABÁS, 1884, s. 779.

Celkom isto preniesli z bytčianskeho kostola do kaplnky Oravského zámku katafalkový portrét Juraja Thurza. Spodobený je na ňom palatín vystretý na márach, v pozadí je vidno Bytčiansky kaštieľ.[88] Autorstvo Václava Svobodu z Lipníka je doložené zmluvou (rezanou cedulou), ktorú uzavreli spolu s Jánom Keyllerom s vdovou Alžbetou, rod. Czoborovou 3. januára 1617.[89] Podľa uvedeného inventára však na istý čas odložili maľbu na Lietavskom hrade, alebo tam bola jej replika spolu s maľovaným portrétom a vyobrazením pohrebnej procesie Juraja Thurza.

Nápisy na mortuáriách spravidla obsahujú meno, dátum úmrtia a tituly zosnulého. Text mortuária objednaného na pamiatku Juraja Thurza obsahuje aj doplňujúcu informáciu o jeho pokojnom skone v Bytči: *„Illustrissimus comes ac dominus dominus Georgius Thurzo de Bethlemfalva comes perpetuus de Arwa eiusdemque comitatus supremus ac perpetuus comes regni Hungariae palatinus iudex Cumanorum sacrae caesareae maiestatis intimus consiliarius et per Hungariam locumtenens placidé obdormivit in arce sua Bitche XXIV decembris M.D.C.XVI. anno ac aetatis suae L."* Mortuárium pochádza podľa všetkého z bytčianskeho kostola a dnes sa nachádza v kaplnke Oravského zámku.[90]

Pravdepodobne Alžbeta Czoborová rozhodla o založení nového pohrebného miesta Františkovej línie po dvojnásobnom vyplienení bytčianskeho kostola. Je však temer isté, že monumentálnu náhrobnú pamiatku Juraja V. Thurza objednala do kaplnky Oravského zámku po týchto udalostiach.[91] V nápise sa to ale neuvádza: *„Comes Georgius Thurzo de Arva | Vive ut vivas |* Hungariae pro-rex iacet hic, comes ille Georgi(us), | Thurzo, palatin(us), qvem fama ad sidera tollit, | *sive togam, inspicias sve sagum, sunt omnia facta | non hominis, qvaleis iam sunt , sed facta deorum | tantum fata docent illum mortalibus ortum, | vixit at ut vivat, na(m) Chr(ist)o auctore triu(m)phat, | vivet et ad seros per plurima secla nepotes. | Quisquis es, et transis, sincera mente precator | flsoreat in terris semper Thurzonia proles."*[92]

Alžbeta Czoborová pochovala aj syna Imricha, ktorý predčasne zomrel v Mikulove, v novozaloženom pohrebnom mieste v kaplnke Oravského zámku. Mortuárium, objednané na jeho pamiatku, je takmer identické s otcovým, len pre ornamenty na ráme použili remeselníci inú mustru. Textové pole je tiež hustejšie popísané*: „Illustr(issi)mus comes ac d(ominus) d(ominus) Emericus Thurzo d(e) B(ethlem)f(alva) comes perp(etuus) de Arwa eiusdemq(ue) co(mi)t(a) tus Arwen(sis) perp(etuus) ac suprem(us) comes. | Ser(enissi)mi principis ac d(omini) d(omini) Gabrielis d(ei) g(ratia) el(ecti) Hunga(riae) Transsylvaniae etc(etera) regis comitis Siculor(um) etc(etera) intimus consiliar(ius) exercitus campes | stris g(e)n(er)alis capitan(eus) et ad tractatum pacis pub(licae) cum sac(ra) caes(area) ma(ies)t(a)te Ferd(inando) II. deputat(us) comissarius et plenipotentiar(ius) a r(ege) ob | dormivit in d(omi)no in civitate Nickolspurg die XIX octob(ris) an(no) do(mini) M.D.C.XXI. vixit annos XXIII mensem I dies VIII."* Katafalkový portrét Imricha Thurza sa stratil, alebo zanikol. Nakoniec však aj na pamiatku Alžbety Czoborovej objednali katafalkový portrét do kaplnky na Oravskom zámku, ktorý pretrval do súčasnosti.[93]

Prehľad spomenutých náhrobných pamiatok nie je úplný a v budúcnosti ho bude možné rozšíriť (prinajmenšom o známe náhrobky biskupov a nečitateľné fragmenty), rovnako aj zoznam pohrebných miest (možno aj o Bojnice). Umožnil však získať prehľad o tradícii pohrebov podľa rodových línií a zastávaných hodností.

88 LUDIKOVÁ, Zuzana (ed.). *Renesancia. Dejiny slovenského výtvarného umenia. Katalóg výstavy. Slovenská národná galéria v Bratislave 17. december 2009 – 28. marec 2010.* Bratislava : Slovenská národná galéria, 2009, s. 96-97: III.1.3.

89 KOČIŠ, 1966, s. 223; KOČIŠ, 1974, s. 78.

90 BÁBEL, Ján – KAŠŠOVIČ, Branislav. Smrtné štíty v kaplnke Oravského zámku. In *Vlastivedný časopis*, 1986, roč. 35, s. 181-183.

91 LF. Árvai vár. In *Vasárnapi Ujság*, 1857, roč. 4, č. 39 (27. september), s. 409-410; AGGHÁZY, 1959, s. 11; GALAVICS, 1986, s. 59-60; RUSINA, 1998, s. 421: č. 92.

92 Citované podľa KUBINYI, Miklós. *Árva vára*. Pest : Athenaeum, 1872, s. 12.

93 Katafalkový portrét Heleny Illésházyovej, rod. Thurzovej objednali pre trenčiansky farský kostol najpravdepodobnejšie spoločne s katafalkovým portrétom jej manžela Gašpara Illésházyho v roku 1648. BUZÁSI, Enikő. 17th century catafalque paintings in Hungary. In *Acta Historiae Artium*, 1975, roč. 21, s. 87-124. V kaplnke sa zachoval aj pohrebný štít Jána Szunyogha (†1641).

Príslušníci rodu, ktorí dedili najvýznamnejšie majetky a postavenie, udržiavali tradíciu pohrebov vo farskom kostole v Levoči. František Thurzo získal významné nové majetky, zakladal novú líniu a založil aj nové pohrebné miesto v Bytči, zmenené Alžbetou Czoborovou na Oravu. Bojnickí baróni, zdá sa, že striedali s rakúskymi majetkami pohrebné miesto v Hlohovci podľa životných okolností. Tieto dôvody mohli viesť, okrem aktuálnych nárokov na umeleckú reprezentáciu, k voľbe tej-ktorej typologickej podoby a funkcie z vymenovanej dvadsiatky náhrobných pamiatok. Veľmi konkrétne sú príčiny a individuálne okolnosti, za ktorých si uctievali pamiatku jednotlivých príslušníkov rodu Thurzovci. *Mors certa, hora incerta.*

Preklad: Zuzana Ludiková

Neznáma dielňa: Scutum Imricha Thurza († 1621). 1621.
(Oravský hrad, Kaplnka sv. Michala Archanjela, foto Bratislava, Slovenská národná galéria – Fotoarchív)

Svadobné oznámenia Thurzovcov (prameň ku genealogickému výskumu rodu)

Frederik Federmayer

Súčasný moderný historický výskum spoločenských elít a osobitne aristokracie v Uhorsku sa nemôže zaobísť bez bližšieho skúmania príbuzenských a rodinných vzťahov uhorských magnátskych rodov. Dôležitú úlohu pri objasňovaní týchto vzťahov má nepochybne vedecká genealógia. Napriek tomu, že genealogický výskum má u nás už úctyhodnú, vyše dvestoročnú tradíciu, nemožno konštatovať spokojnosť s dosiahnutými výsledkami.[1] Najmä v slovenskej historiografii chýbajú genealogické pramenné edície, ako aj širšie koncipované analytické práce, ktoré by osvetľovali historické procesy cez zrkadlo rodových a príbuzenských väzieb. Prakticky neexistujú slovensky písané genealogické monografie, ktoré by súborne mapovali nobilitu na našom území a predstavovali ju cez genealogické tabuľky.[2] Nedostatočne spracovaná je najmä aristokracia pôsobiaca na našom území v období raného novoveku. V poslednom období síce vzniklo niekoľko monografií o jednotlivých aristokratických rodoch, avšak ide zväčša o práce kompilačného charakteru, spracované na základe staršej literatúry, bez hlbších archívnych výskumov.[3]

Pri výskume značnej časti uhorských aristokratických rodov sme tak stále nútení opierať sa len o genealogické tabuľky publikované v starších uhorských a maďarských genealogických lexikónoch Ivána Nagya, či Bélu Kempelena.[4] Tieto práce boli v dobe svojho vzniku nepochybne veľmi prínosné. Aj dnes ešte môžu historikom poskytnúť základnú genealogickú informáciu o konkrétnom rode. Treba však upozorniť, že publikujú genealogické tabuľky, ktoré obsahujú veľa omylov, nepresností a najmä nie sú kompletné.[5] Ich autori pracovali len minimálne s cirkevnými matrikami, ktoré v čase ich výskumov ešte neboli sústredené v štátnych archívoch, ale na jednotlivých farách. Práve systematický matričný výskum je však nevyhnutnou podmienkou pri modernom spracovaní genealogických tabuliek uhorskej aristokracie. Dokáže identifikovať všetkých členov skúmaného rodu a čo je najpodstatnejšie, poskytuje presné a hodnoverné základné informácie k ich biografiám, ako sú dátumy narodenia, sobáša či úmrtia.

Trochu odlišná situácia je v maďarskej historiografii, kde moderný matričný výskum uhorskej aristokracie už nádejne začal. Svedčí o tom vynikajúce súborné viaczväzkové dielo J. J. Gudenusa.[6] Publikuje detailné textové genealogické tabuľky takmer všetkých aristokratických rodín pôsobiacich na území bývalého Uhorska za obdobie 20. storočia a čiastočnej aj 19. storo-

1 Bližšie o genealogickom výskume na našom území pozri: ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *K dejinám genealogického výskumu na Slovensku*. Martin : SGHS, 2007. K súčasnému stavu genealogického bádania v Maďarskej republike: PANDULA, Attila. Genealógia v Maďarsku na prahu 21. storočia. In ŠIŠMIŠ, Milan (ed.). *Genealógia, heraldika a príbuzné disciplíny*. Martin : SGHS, 2003, s. 155-159.

2 Zatiaľ ojedinelou prácou je: LUKAČKA, Ján. *Formovanie vyššej šľachty na západnom Slovensku*. Bratislava : Minor, 2002.

3 HÁBL, Vlastimil. *Ilešháziovci. Vojaci, diplomati, zberatelia a mecéni*. Trenčín : MS Design, 2009; ELIÁŠ, Miroslav. *Forgáchovci. Šľachtický rod z Gýmeša*. Trenčín : Občianske združenie Forgach de Ghymes, 2010; HANKO, Jaroslav. *Balašovci z Ďarmôt a Modrého Kameňa*. S. l. : J. Hanko, 2012.

4 Pozri napr. najnovšiu publikáciu o rode Révay: KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách.* Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. Martin : SNK, 2010, s. 58-62.

5 KEMPELEN, Béla. *Magyar nemes családok*. I.-XI., Budapest : K. Grill, 1911–1932; NAGY, Iván. *Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal.* I.-XI., Pest : Ráth Mór, 1857–1868.

6 GUDENUS, János József. *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája.* I.-V., Budapest : Natura, Heraldika, 1990–1999.

Odtlačok pečatného prsteňa Martina Benického. 1619. (Archív autora)

čia. Genealogické tabuľky uhorských aristokratických rodov zostavené z matričného výskumu možno nájsť aj v prácach M. Szluhu, ktoré mapujú uhorskú šľachtu podľa jednotlivých stolíc.[7]

Matričný genealogický výskum má však v našich podmienkach aj svoje limity. Je výrazne obmedzený stavom zachovania cirkevných matrík, resp. dobou, odkedy sa na našom území začali systematicky viesť. Uhorsko v tomto výrazne zaostávalo oproti susedným krajinám. Najstaršie matriky máme zachované z mestského prostredia, len výnimočne zo 16. storočia, častejšie až zo 17. storočia. Matriky menších miest a obcí sa zachovali obvykle od konca 17. storočia alebo až z 18. storočia.[8] Z pohľadu genealogického výskumu aristokracie je však dôležitý aj stav zachovania konkrétnych lokalít. V politicko-spoločenských centrách ranonovovekého Uhorského kráľovstva, ako bola Bratislava (Prešporok), či Trnava, je stav zachovania matrík neuspokojivý a pre výskum aristokracie výrazne obmedzujúci. Vieme, že v uhorskej metropole počas 16. a 17. storočia zomrelo množstvo významných uhorských krajinských hodnostárov, magnátov, kráľovských úradníkov a členov ich dvorov. Presné dátumy ich úmrtí je však veľmi obtiažne zistiť, pretože cirkevné matriky zomretých sa v Bratislave zachovali až od roku 1719 (katol.), resp. od roku 1703 (evanj. a. v.).[9] Podobne v Trnave, ktorá bola v období raného novoveku miestom sobášov popredných katolíckych šľachtických rodov z regiónu Bratislavskej stolice, ako aj osôb z dvorov najvýznamnejších uhorských katolíckych prelátov, sa katolícke matriky sobášených ucelene zachovali až od roku 1748.[10]

Z vyššie uvedených dôvodov sú matričné pramene pre genealogický výskum aristokratických rodov uhorského raného novoveku použiteľné len veľmi obmedzene. To výrazne determinuje bádanie rodov, ktorých pôsobenie spadá najmä do 15. – 17. storočia, čo bol prípad aj Thurzovcov z Betlanoviec. Ich genealógia nemôže byť postavená na matričných prameňoch,

7 SZLUHA, Márton. *Liptó vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika, 2000; SZLUHA, Márton. *Bács-Bodrog vármegye nemes családjai*. Budapest : Heraldika, 2002; SZLUHA, Márton. *Nyitra vármegye nemes családjai*. I., II., Budapest : Heraldika, 2003, 2005; SZLUHA, Márton. *Árva, Trencsén, Zolyom vármegye nemes családjai.* Budapest : Heraldika, 2006.

8 Bližšie o stave zachovania cirkevných matrík na Slovensku: SARMÁNYOVÁ, Jana. *Cirkevné matriky na Slovensku zo 16. – 19. storočia*. Bratislava : Odbor archívnictva MV SR, 1991.

9 SARMÁNYOVÁ, 1991, s. 42-43.

10 Spred tohto roku máme len útržkovité záznamy z rokov 1651–1658 a 1668–1670. SARMÁNYOVÁ, 1991, s. 364.

Pozvanie na svadbu Martina Benického s Magdalénou Farkasovou. 1598. (Archív autora)

preto sa musí oprieť najmä o pramene iného charakteru. Jedným z takýchto prameňov sú záznamy v rodinných bibliách, kronikách a kalendároch, do ktorých príslušníci šľachtických rodov zapisovali informácie o rodinných udalostiach. Veľmi často obsahujú zmienky využiteľné pre genealogický a biografický výskum. Tento prameň je však veľmi zriedkavý a nezachoval sa ku každému rodu. Navyše, zápisy podobného charakteru sa často dotýkajú len jednej z rodových vetiev, nie celého rodu. V prípade Thurzovcov máme takýto prameň zachovaný z ich bytčiansko-oravskej vetvy.[11] Dôležitým prameňom pri skúmaní aristokratických rodov sú, samozrejme, fondy feudálnych a rodových panstiev. Genealogické bádanie v nich však nie je vždy ideálne, pretože mnohé doposiaľ nie sú podrobne archivársky spracované a inventarizované. Problémom býva aj ich veľký rozsah a rôzny charakter v nich uložených písomností. Najčastejšie sa z nich pre genealogický výskum využívajú dokumenty majetkovo-právnej povahy, ako aj úradná či súkromná korešpondencia.

Významným, avšak doposiaľ len málo využívaným prameňom pre genealogický výskum aristokracie sú svadobné oznámenia. Išlo o osobné listy, ktorými šľachta informovala o zasnúbení v ich rodine, dátume a mieste nastávajúcej svadby. Zároveň týmto listom adresátov pozývali na pripravovanú svadobnú slávnosť.[12] Ich odosielateľmi boli obvykle rodičia snúbencov, ich tútori, starší súrodenci, prípadne aj samotný ženích, výnimočne dokonca aj vdova, ktorá sa opätovne vydávala. Najčastejším jazykom aristokratických oznámení bola latinčina, nezriedka však boli listy písané aj národnými jazykmi, obvykle maďarčinou, u uhorskej šľachty prepojenej na dvorskú aristokraciu aj nemčinou. Keďže aristokratické svadby boli v minulosti nielen súkromným obradom, ale aj spoločenskou udalosťou, pri ktorej išlo najmä o rodovú reprezentáciu, listy boli rozposielané širokému okruhu osôb – príbuzným, priateľom, susedom, významným krajinským hodnostárom, dvorským a krajinským úradníkom, katolíckym prelátom, kanonikom, úradníkom stoličných samospráv, či predstaviteľom najvýznamnejších uhorských miest. Počet adresátov pozvánok sa samozrejme menil podľa spoločenského postavenia rodín ženícha a nevesty, u magnátov okruh pozvaných neraz presahoval stovku osôb.[13] Svadobné oznámenia formou súkromných listov však nebol len fenomén v rodinách vyššej šľachty. Podobné pozvania máme zachované aj u rodín bežných zemanov, armalistov, či dokonca mešťanov, ktorí ich rozposielali pomerne početnému okruhu adresátov.[14]

Vzhľadom na tisícky a tisícky šľachtických sobášov, ktoré sa v minulosti konali v Uhorsku, by sa mohlo zdať, že sobášne oznámenia budú pomerne bežným a ľahko dostupným prameňom. Opak je však pravdou. Bol to totiž typ písomnosti s jednorazovým obsahom a účelom, ktorý po konaní samotnej svadobnej slávnosti strácal aktuálnosť. Dokument nadobudol už len selektívny, spomienkový význam. Nie všetky svadby boli pre pozývaných takou dôležitou udalosťou, aby sa rozhodli list s pozvaním uchovať a uložiť do osobného (rodového) archívu. Preto nebola väčšina oznámení dlhodobo archivovaná a po čase ich zničili. Dodnes sa svadobné oznámenia (selektívne) zachovali vo väčších počtoch najčastejšie len v aristokratických rodo-

11 Ide o kronikárske záznamy v rodinnej biblii (latinskom preklade Starého zákona), vytlačenej vo Frankfurte nad Mohanom v rokoch 1576–1579, ktoré obsahujú záznamy o narodení a úmrtí detí v rodine Františka Thurzu, jeho vdovy Kataríny, neskôr vydatej za Imricha Forgácha a rodine jej syna Juraja Thurzu z rokov 1565–1605. Záznamy boli už v minulosti publikované Samu Barabásom (Történelmi Tár, 1884, s. 778-782), ich najnovšie kritické vydanie: SAKTOROVÁ, Helena. Príspevok ku genealógii rodiny Turzo. In *Biografické štúdie*, SNK, roč. 32, Martin : 2007, s. 175-186.

12 Bližšiu historickú analýzu týchto prameňov naposledy publikovala D. Duchoňová, v ktorej štúdii sú aj odkazy na staršiu a rozširujúcu literatúru k problematike: DUCHOŇOVÁ, Diana. „S radosťou vás očakávame v tento sviatočný deň...". Svadba ako dôležitá súčasť rodinných festivít Esterházyovcov v prvej polovici 17. storočia. In *Historický časopis*, 59, č. 4, 2011, s. 665-686.

13 Tamže, s. 678.

14 Napríklad predstavitelia mesta Kremnice boli často pozývaní na svadby turčianskych a tekovských zemanov, radní mesta Banskej Bystrice na svadby zvolenských, hontianskych a liptovských zemanov a Levočania boli často hostia u šarišskej a spišskej nobility. Pozvania nižších šľachticov a mešťanov boli zamerané skôr na región ich pôsobenia, prípadne na okruh ich magnátskych patrónov, ako to je zrejmé napríklad z oznámení zachovaných v korešpondencii Pálffyovcov. FEDERMAYER, Frederik. Svadobné a úmrtné oznámenia z pálfiovskej korešpondencie (zo 16. – 17. storočia). In *Genealogicko-heraldický hlas*, roč. 13, č. 2, 2003, s. 34-47.

vých korešpondenciách, pokiaľ sa dodnes zachovali kompletné. V archívoch strednej a nižšej šľachty ich môžeme objaviť skutočne len výnimočne. Azda najlepšie sú zachované v archívoch magistrátov slobodných kráľovských a banských miest. Keďže tam boli pozvania prijímané medzi úradnou korešpondenciou, mestskí notári ich spoločne s inými listami zakladali do mestských archívov bez osobitnej selekcie.

Spomínané listové svadobné oznámenia sa objavili s rozvojom všeobecnej gramotnosti, v uhorských pomeroch s nástupom humanizmu, teda od prelomu 15. a 16. storočia. Tento výnimočný prameň tak ponúka bádateľom v oblasti genealógie možnosť získať biografické údaje o príslušníkoch uhorskej aristokracie až dve storočia spred obdobia zachovania sobášnych cirkevných matrík. Základnou informáciou, ktorú obsahujú, je dátum a miesto sobáša. Poznanie času a lokality ich konania je mimoriadne dôležité nielen pre samotnú genealógiu rodu, ale aj pre jeho históriu. Presne ohraničuje obdobie, odkedy môžeme očakávať narodenie potomkov, teda nástup ďalšej generácie rodu. Svadby boli nepochybne významnými rodinnými udalosťami, neraz znamenali aj majetkové presuny medzi rodinou ženícha a nevesty. Dátum svadby určuje odkedy nastali. Táto informácia je prínosná napríklad pri dejinách obcí, miest, feudálnych panstiev, či v regionálnej histórii. Miesto konania svadobnej slávnosti zase jednoznačne poukazuje na aktuálne a trvalo obývané rezidencie oboch zainteresovaných rodín. Často sú prameňom spomínajúcim dnes už dávno zaniknuté šľachtické sídla.

Ďalšími dôležitými informáciami, ktoré svadobné oznámenia poskytujú bádateľom, sú meno nevesty, mená, predikáty a tituly jej rodičov, prípadne ak išlo o vdovu, meno jej zosnulého predchádzajúceho manžela. V tomto rozsah informácie predčí aj cirkevné matriky, ktoré najmä v staršom období neraz uvádzajú len krstné meno nevesty, alebo nespomínajú jej rodičov. Charakter tejto informácie nie je len genealogický, výber partnerky/partnera nám osvetľuje aktuálny spoločenský status rodu, jeho konfesionalitu, či politické zameranie. Pozornosť historikov si v tomto ohľade nepochybne zaslúžia adresáti svadobných oznámení, ktorí nás oboznamujú so záujmovým spoločenským okruhom mladomanželov, resp. ich rodičov. Svojím obsahom sú tak svadobné oznámenia podstatne širším prameňom pre genealogicko-historický výskum šľachtických rodov, ako sú záznamy o sobášoch v cirkevných matrikách. Okrem faktov o samotnej svadbe (dátum a miesto konania, mená sobášených), nás totiž informujú aj o širších okolnostiach samotnej svadby, charaktere slávnosti, ako aj o okruhu pozvaných, ktoré sa z matričných záznamov nikdy nedozvieme.

Z pohľadu genealógie však majú svadobné oznámenia oproti matričným záznamom jednu veľkú nevýhodu. Pokiaľ matričný záznam o sobáši informuje už ako o prebehnutej udalosti a je teda vždy presný, svadobné oznámenia informujú o udalosti, ktorá sa len mala konať. A tu môže byť v niektorých výnimočných prípadoch informácia zo svadobného oznámenia pre genealóga nepresná, či úplne zavádzajúca. Medzi spísaním oznámenia a samotným aktom sobáša prešlo obvykle 2-6 týždňov, ktoré mali slúžiť na ich poštovú distribúciu, ako aj prípravu svadby a príjazd pozvaných na svadobnú slávnosť. V tomto úzkom časovom priestore sa však mohli veľmi výnimočne vyskytnúť udalosti, ktoré svadbe zabránili alebo ju preložili na iný termín. Tieto udalosti vieme rozdeliť do troch okruhov:

1. Zrušenie svadby

Je všeobecne známe, že svadby v šľachtických rodinách neboli obvykle výsledkom citového a milostného zblíženia snúbencov, ale boli produktom rodinných politík a záujmov ich rodičov, starých rodičov, prípadne tútorov. Preto sa niekedy stávalo, že aj po zásnubách došlo medzi rodinami k sporom ohľadne politických, konfesionálnych, rodinných, prípadne majetkových záležitostí, ktoré mohli viesť až k zrušeniu zasnúbenia.[15] Aj keď môžeme predpokladať, že k spisovaniu pozvánok došlo až po definitívnej zhode na termíne a priebehu svadby, vylúčiť podobný prípad nemôžeme.

15 DUCHOŇOVÁ, 2011, s. 678.

Odtlačok pečatného prsteňa Michala Vizkelethyho. 1643. (Archív autora)

2. Náhle a vopred nepredpokladané udalosti

V spomínanom časovom období od rozposlania svadobných oznámení pozvaným adresátom a ich príchodom na svadobnú slávnosť mohli nastať prekvapivé udalosti, ktoré svadbu odročili. Išlo najmä o živelné pohromy – požiare, povodne, zemetrasenia, ktoré mohli napríklad zničiť rezidencie, prípadne chrámy, v ktorých sa mala svadobná slávnosť konať. V uhorskom ranom novoveku boli častým dôvodom odkladov svadieb vojenské udalosti, prípadne osmanská hrozba. Napríklad na prelome rokov 1564/1565 musel uhorský kráľovský tajomník Juraj Bochkay (de Razynya) z dôvodu osmanského nebezpečenstva zmeniť dátum a miesto svojej svadby až trikrát.[16]

3. Úmrtie v rodinách snúbencov, prípadne jedného zo snúbencov

Dôvodom odkladu pripravovanej svadby bolo náhle úmrtie v rodine jedného zo snúbencov. Napríklad v roku 1614 gróf Tomáš Erdődy zmenil termín svadby svojej dcéry z dôvodu úmrtia príbuzného Krištofa Thurzu o celý mesiac, takže musel rozposlať nové pozvánky.[17] Svadbe pochopiteľne nadobro zabránilo úmrtie jedného zo snúbencov. Pri pomerne vysokej úmrtnosti mladistvých v ranonovovekom Uhorsku, to nebol vôbec zriedkavý príbeh.[18] Z pohľadu dnešného genealogického výskumu je problém, ak niektorý zo snúbencov zomrel až po roz-

16 Informujú nás o tom až 4 rôzne svadobné pozvánky od tohto odosielateľa v Archíve mesta Bratislavy. V archíve mesta Kremnice sa však zachovala len prvá z nich. Ak by sme sa opierali len o tento kremnický prameň, určili by sme jeho svadbu na 5. november 1564 v kúrii v Gétye (stolica Zala). V skutočnosti sa však svadba s najväčšou pravdepodobnosťou konala až tretiu nedeľu po veľkonočných sviatkoch v roku 1565 na hrade Sárvár. Archív mesta Bratislavy (AMB), Mesto Bratislava (MB), Listy a listiny, inv. č. 7395, 7398, 7402, 7431; Štátny archív (ŠA) v Kremnici, Magistrát mesta Kremnice (MG-Kremnica), Annus, fasc. 1564/65.

17 Magyar Országos Levéltár Budapest (MOL), Majthényi család levéltár, P 485, 28. csomó, num. 26.

18 V roku 1604 napríklad zomrela Regina Kerekesová, vdova kráľovského úradníka Jána Hödla, veľmi krátko pred svojim sobášom s Františkom Nagymihálym, tajomníkom Uhorskej komory. Františkovou manželkou sa tak napokon stala Helena Amadeová. AMB, MB, Protokol testamentov 4n. 6, s. 244.

poslaní svadobných pozvánok. Bádateľ vychádzajúci z nájdeného oznámenia ako jediného prameňa tak môže svadbu považovať za fakt, pričom tá sa v skutočnosti nikdy neuskutočnila.

Svadobné oznámenia sú nepochybne vynikajúce pramene pre predmatričný genealogický výskum uhorskej šľachty. Z vyššie uvedených dôvodov ich však treba vždy doplniť s mladším prameňom, ktorý potvrdí, či v oznámení spomínaný manželský zväzok aj reálne vznikol.

Genealogické pramene a teda aj svadobné oznámenia môžu často osvetliť širšie súvislosti rôznych spoločensko-politických procesov a rozhodnutí, ktoré boli ovplyvňované rodinnými väzbami a vzťahmi. Ilustrovať by sme to chceli na štyroch doposiaľ len málo známych svadobných oznámeniach, ktoré sa dnes nachádzajú v korešpondencii mesta Kremnice.

Svadba Imricha Forgácha a tešínskej kňažnej Sidónie Kataríny

Vzťahy Thurzovcov, majiteľov Oravského panstva a osobitne Juraja Thurzu s piastovskou panovníckou dynastiou v Tešíne sú všeobecne známe. Zakladali sa najmä na ich susedskom vzťahu, ale aj na ich príbuzenstve. V korešpondencii mesta Kremnice sa nachádzajú dve svadobné oznámenia, ktoré tento príbuzenský vzťah faktograficky a časovo upresňujú. Prvý list patrí Kataríne Sidónii, vdove tešínskeho kniežaťa Václava Adama a bol spísaný v Tešíne dňa 10. januára 1586 (podľa nového kalendára) v nemeckom jazyku. Obsahuje pozvanie pre kremnického richtára a senátorov na jej svadbu s trenčianskym županom Imrichom Forgáchom. Druhý list patrí županovi Imrichovi Forgáchovi z Gýmeša a bol napísaný v Trenčíne dňa 12. januára 1586 (podľa starého kalendára) tiež v nemeckom jazyku. Obsahuje pozvanie pre Kremničanov na tú istú svadbu, ktorá sa mala uskutočniť dňa 7. februára (podľa starého kalendára), resp. dňa 17. februára (podľa nového kalendára) na tešínskom kniežacom zámku.[19] Obe oznámenia datujú udalosť, odkedy Thurzovci vstúpili do príbuzenstva s tešínskou vetvou rodu Piastovcov. Nevesta do manželstva priniesla syna Adama Václava Tešínskeho, ženích zase nevlastného syna Juraja Thurzu, ktorého mu zanechala prvá manželka Katarína Zrínyiová. Knieža Adam Václav a Juraj Thurzo sa tak stali nevlastnými bratmi.[20] Thurzo sa navyše cez svoju novú nevlastnú matku dostal do príbuzenstva aj s rodom saského kurfürsta. Napriek tomu, že išlo len o vzdialené a nepokrvné príbuzenstvo, netreba jeho spoločensko-rodový význam podceňovať. Bola to ďalšia z tehličiek, ktorá nakoniec viedla k všeobecnej akceptácii Thurzovcov medzi najvyššou aristokraciou nielen v uhorskom meradle, ale aj v širšom stredoeurópskom priestore. Juraj Thurzo na tento príbuzenský vzťah z mladosti skutočne aj naviazal, najmä v časoch svojho palatinátu a štúdiu svojho syna Imricha v saskom Wittenbergu. Spomínané rodinné prepojenie Thurzovcov a tešínskych Piastovcov graficky znázorňuje nasledujúca tabuľka (č. 1):

Tab. č. 1

vojv. Sidónia Katarína v. Sachsen-Lüneburg † 1594		***gr. Katarína Zrínyi † 1585***
1. m. knieža Václav Adam Tešínsky † 1576		***1. m. František Thurzo † 1574***
2. m. Imrich Forgách † 1589		***2. m. Imrich Forgách † 1589***
kn. Adam Václav Tešínsky	***-- nevlastní bratia --***	***gr. Juraj Thurzo***
****1574 - † 1617***		****1567 - † 1616***
panujúce knieža v Tešíne		***uhorský palatín***

19 ŠA v Kremnici, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1586.

20 Bližšie o tomto manželstve: JEŽ, Radim. Uherská šlechta a slezští Piastovci na počiatku raného novoveku. In PINDUR, David – TURÓCI, Martin a kol. *Šľachta na Kysuciach a jej susedia*. Čadca-Český Těšín, Žilina Kysucké múzeum v Čadci, Múzeum Tešínska, Považské múzeum v Žiline, 2012, s. 113-144. Bližšie o živote Adama Václava Tešínskeho, jeho rodine a tiež čiastočne k jeho vzťahu k Uhorsku a Jurajovi Thurzovi: JEŽ, Radim. Kariéra konvertity. Životní osudy knížete Adama Václava Těšínskeho (1574–1617). In BRŇOVJÁK, Jiří – GOJNICZEK, Waclaw – ZÁŘICKÝ, Aleš (ed.). *Šlechtic v Horním Slezsku/Szlachcic na Górnym Śląsku.* Katowice-Ostrava : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě, Instytut historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, 2011, s. 147-176.

List Imricha Forgácha, pozývajúci na svadbu Anny Thurzovej a Juraja Peréniho. 1580. (Archív autora)

Svadba Martina Benického z Príboviec a Magdalény Farkasovej z Beše

Iný príklad, kedy svadobné oznámenie, osvetľuje isté spoločensko-politické rozhodnutie, máme z dvora Juraj Thurzu. Je všeobecne známe, že Juraj Thurzo po zvolení za uhorského palatína v roku 1609 si vybral za svojho zástupcu – podpalatína šľachtica Martina Benického z Beníc a Príboviec. Tento Thurzov výber nie je celkom historicky objasnený. Turčiansky zeman Martin Benický s majetkami v Turci a Tekove nepatril k typickému okruhu thurzovskej familiarity, v ktorej prevažovali najmä nižší šľachtici z Trenčianskej a Oravskej stolice. O mladosti Martina Benického vieme, že získal výborné vzdelanie a pôsobil v uhorskej metropole na poste notára Malej kráľovskej kancelárie (1575) a kráľovského kuriálneho notára (1576–1578).[21] Zistili sme tiež, že neskôr

21 Archivum primatiale Esztergom (APE), Hodnoverné miesto Ostrihomskej kapituly (HMOK), capsa 3, fasc. 3; Slovenský národný archív (SNA), Archív Hodnoverného miesta Bratislavskej kapituly (HMBK), capsa 15, fasc. 4.

v 80. rokoch 16. storočia patril k levickému dvoru tekovského župana Františka Dobóa, ako jeho familiár.[22] K bližším osobným kontaktom Martina Benického s Jurajom Thurzom prišlo až neskôr. Vo fondoch kremnického mestského archívu sa nachádzajú dve zaujímavé svadobné oznámenia, ktoré nám môžu odhaliť pozadie príchodu Martina Benického k dvoru Juraja Thurzu.

Prvým je list Andreja Justha z Necpál, datovaný 6. júna 1598 v Necpaloch, druhým je list samotného Martina Benického, datovaný 7. júna 1598 v Príbovciach. Oba listy pozývajú richtára a prísažných mesta Kremnice na svadbu vyššie menovaného Martina Benického s Magdalénou Farkasovou, dcérou nebohého Jána Farkasa a nevlastnou dcérou Mikuláša Justha z Necpál. Svadobná slávnosť sa mala konať dňa 21. júna 1598 v Príbovciach, v kúrii ženícha, ako aj v Necpaloch v kúrii otčima nevesty.[23] Magdaléna pochádzala zo starobylého tekovského šľachtického rodu Farkasovcov z Beše, ktorý mal v 16. storočí veľmi živé vzťahy s Thurzovcami.[24] Magdalénin starý otec František Farkas bol familiárom Františka Thurzu a provizorom Nitrianskeho hradu. Napriek tomu, že pochádzal z nižšej šľachty, podarilo sa mu úspešne popýtať o ruku sestru svojho patróna. Magdaléna, manželka Martina Benického tak bola vnučkou Katarínу Thurzovej. Jej pomerne blízke rodinné prepojenie na palatína Juraja Thurzu približuje publikovaná genealogická tabuľka (č. 2). Je teda pravdepodobné, že práve spomínaná svadba časovo určuje začiatok bližšieho osobného kontaktu Martina Benického s Jurajom Thurzom, ktoré neskôr vyústilo do jeho menovania na post podpalatína.

Tab. č. 2

Katarína Thurzo	***František Thurzo***
† po 1589	***† 1574***
1. m. František Farkas z Beše	***oravský župan***
† pred 1560	***1. m. Barbora Kostka (sv. 1556)***
2. m. Uriel Majthényi	***2. m. Katarína Zrínyi (sv. 1562)***
Ján Farkas z Beše	***Juraj Thurzo***
† pred 1588	****1567 - † 1616***
m. Magdaléna Mérey	***oravský župan***
2. m. Mikuláš Justh z Necpál	***uhorský palatín***
Magdaléna Farkas	
† po 1639	
m. Martin Benický z Príboviec (sv. 1598)	
† 1622.	
uhorský podpalatín	

Maria Vizkelethiana, ultima familiae Thurzo de Bethlenfalva

Keď sa 14. novembra 1599 o piatej popoludní narodila v Bytčianskom zámku v poradí už šiesta dcéra uhorského magnáta Juraja Thurzu, istotne nikto nepredpokladal, že toto menom Mária pokrstené dievča zaujme v histórii svojho rodu osobitné postavenie.[25] Mária Thurzová sa totiž stala poslednou členkou svojho rodu. Jej osobou vymrel vo svojej dobe slávny, pre nás historicky mimoriadne významný, rod Thurzovcov z Betlanoviec nielen po meči, ale definitívne aj po praslici.

22 SNA, Archív Hodnoverného miesta konventu v Hronskom Beňadiku, autentický protokol G, s. 111, 113, 169.
23 ŠA v Kremnice, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1598.
24 Podrobná genealógia rodu Farkas z Beše je publikovaná v štúdii: FEDERMAYER, Frederik. Farkasové z Beše. Genealogická identifikace středověké erbovní listiny. In *Genealogicko-heraldické listy*, roč. 31, č. 3, 2011, s. 40-47.
25 SAKTOROVÁ, 2007, s. 184.

V čase narodenia Márie u Thurzovcov nikto na vymretie rodu pravdepodobne ani nepomyslel. Jej otcovi sa rok predtým narodil životaschopný chlapec Imrich a v druhej spišskej vetve rodu bolo dostatok mužských členov rodu. Práve naopak, na prelome 16. a 17. storočia rod zažíval mimoriadny spoločenský vzostup, ktorý zakrátko gradoval zvolením Juraja a Stanislava Thurzovcov za uhorských palatínov. Ani v roku 1618, keď Mária dospela a našli jej ženícha, to na vymretie thurzovského rodu vôbec nevyzeralo. Jej starší brat si už hľadal nevestu a zakrátko, ešte v novembri toho istého roku sa oženil s Kristínou Nyáryovou. U príbuzných, spišských Thurzovcov bol hlavou rodiny Stanislav Thurzo († 1625), ktorý mal troch synov v mládeneckom veku Stanislava, Adama a Michala, u ktorých bol oprávnený predpoklad, že zabezpečia rodovú kontinuitu Thurzovcov. Ako však už z histórie rodu vieme, všetko bolo nakoniec inak. Thurzovci síce v prvej tretine 17. storočia dosiahli spoločensko-politický vrchol, zároveň však zlyhali v inej dôležitej úlohe – zabezpečení mužského potomstva. Spo-

Odtlačok pečatného prsteňa Michala Thurza. 1636.

mínaní štyria mladí Thurzovci už nemali synov a rod vymrel. Poslednými členmi rodu sa tak stali vnučky a najmä dcéry palatína Juraja Thurzu, ktoré prežili svojho otca a brata o desiatky rokov.

Genealogických a biografických informácii o Márii Thurzovej je známych len obmedzené množstvo. Zachovalo sa nám však svadobné oznámenie pozývajúce na jej svadbu, ktoré je preto cenným prameňom. Ide o list Michala Vizkelethyho, jej budúceho ženícha a manžela, ktorý adresoval svojmu príbuznému Štefanovi Ocskayovi.[26] Napísal ho v maďarčine, dňa 4. februára 1618 v Hájnej Novej Vsi (*Szeptencz Ujfalu*). Michal v liste oznamuje, že sa zasnúbil

26 Štefan Ocskay bol synovcom Anny Ocskayovej, prvej manželky Tomáša Vizkelethyho, otca Michala Vizkelethyho.

s Máriou, dcérou nebohého palatína Juraja Thurzu a príbuzného pozýva na svadbu dňa 25. februára 1618 do zámku v Bytči.[27]

Barón Michal Vizkelethy, manžel Márie Thurzovej bol medzi uhorskými magnátmi „homo novus", podobne ako značná časť ďalších uhorských aristokratov toho obdobia, ktorí za svoj spoločenský postup vďačili až habsburským panovníkom. Vizkelethyovci pochádzali z Bratislavskej stolice, z obce Vizkeleth (dnes časť obce Čierny Brod, okr. Galanta). Michalovi predkovia patrili k familiarite Thurzovcov na Šintavskom hrade. Jeho otec Tomáš Vizkelethy († 1611) po štúdiu na viedenskej univerzite urobil kariéru v kráľovských službách. Pracoval v Uhorskej komore, neskôr bol vojenským krajinským pokladníkom a v rokoch 1594–1607 zástupcom krajinského sudcu (*viceiudex curiae regiae*). Patril k blízkym spolupracovníkom Štefana Illeházyho, Juraja Thurzu a Mikuláša Istvánffyho, cez ktorých sa dostal do priazne arcivojvodu Mateja. V roku 1606 sa aktívne zúčastnil na rokovaniach o mieri so Štefanom Bocskayom a jeho podpis a pečať boli pripojené na dokumente tzv. Viedenského mieru. Vrcholom kariéry Tomáša Vizkelethyho bol 5. marec 1608, kedy ho cisár a uhorský kráľ Rudolf II., isto na žiadosť arcivojvodu Mateja, povýšil do barónskeho stavu a v ten istý deň prijal za riadneho člena kráľovskej rady.[28] Korunovácia Mateja II. za uhorského kráľa a zvolenie Štefana Illeházyho

Odtlačok pečate Juraja Thurza. 1616. (Archív autora)

27 ŠA v Nitre, pobočka Ivánka pri Nitre, Archív rodu Ocskay z Malanty, šk. 4, fasc. 1620–1629. Dátum svadby sa zhoduje s údajmi zo staršej literatúry: KOČIŠ, Jozef. *Bytčiansky zámok*. Osveta : Martin, 1974, s. 154, pozn. 46.

28 FEDERMAYER, Frederik. *Rody starého Prešporka*. Bratislava : Monada, 2003, s. 188-189; KATONA, Stephanus. *Historia critica regvm Hungariae (1601–1608)*, zv. IX., Buda 1794, s. 595; MOL, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii, č. 5, s. 879, 880; NAGY, *Magyarország családai*, XII., s. 236-237.

za palatína v roku 1608 vyniesla Vizkelethyovcov medzi elitu Uhorska.[29] Tomáš Vizkelethy sa stal administrátorom Uhorskej komory a tento post zastával až do svojej smrti.[30]

Po smrti svojej prvej manželky Anny Ocskayovej sa Tomáš Vizkelethy okolo roku 1590 oženil s Barborou Lorantovou, mladou sestrou Františka Loranta z Inky, úradníka Uhorskej komory.[31] V tomto druhom manželstve splodil syna Michala a štyri dcéry. Jeho rodina sa tak svojím zložením pripomínala rodinu palatína Juraja Thurzu. Keď obaja títo vysokí krajinskí hodnostári zomreli, zanechali tiež jediného syna-dediča a viaceré dcéry. Tomášove dcéry sa povydávali do popredných uhorských magnátskych rodov – Nyáry, Zay, Dóczy.[32] Jeho syn Michal si našiel nevestu medzi palatínovými dcérami.

Svadbu baróna Michala Vizkelethyho a grófky Márie Thurzovej dohodli ich matky-vdovy Alžbeta Czoborová a Barbora Lorantová. Obe sa dobre poznali, pravdepodobne už od detstva. Spoločne totiž vyrastali v regióne Záhoria a ich rodiny boli príbuzensky spriaznené.[33] Zdá sa, že obe vdovy pracovali na ďalšom prepojení týchto protestantských magnátskych rodov, pretože svadbami Ľudovít Nyáry – Anna Vizkelethy (1614), Michal Vizkelethy – Mária Thurzo (1618) a Imrich Thurzo – Kristína Nyáry (1618) vznikol zaujímavý rodinný trojuholník.

Po bytčianskej svadbe si Michal Vizkelethy odviedol manželku na svoje rodové majetky. Po otcovi zdedil dve významné rezidencie. Prvá stála na panstve Hájna Nová Ves (maď. Szeptenc Ujfalu) v Nitrianskej stolici, ktoré jeho otec získal a vybudoval v 80. a 90. rokoch 16. storočia.[34] Sídlom panstva bola stará gotická kamenná kúria rodu Septenských (*Szeptenczky, Szeptenczy, Ujfalussy*). Tomáš Vizkelethy po zisku postu komorského administrátora sídlo s veľkými investíciami prestaval na reprezentačný štvorkrídlový renesančný zámok s ústredným arkádovým nádvorím.[35] Druhou rezidenciou rodu bol veľký kamenný dom v Prešporku, ktorý stál na vtedajšej Dlhej (dnešnej Laurinskej) ulici. Tomáš Vizkelethy ho získal spoločne s bratom Jakubom ešte v časoch svojej kariéry kráľovského úradníka.[36] Sídlo v uhorskej metropole znamenalo pre každý šľachtický rod významný bonus pri etablovaní sa v najvyššej šľachtickej spoločnosti. Pre Tomášovho syna Michala azda aj prvý krok k uplatneniu v kráľovských službách.

Michal Vizkelethy však nakoniec nedosiahol význam svojho otca. O jeho politicko-spoločenskom pôsobení vieme zatiaľ málo. Pokiaľ iné rody z Bratislavskej stolice, ako napr. Illesházyovci, Amadeovci, Pálffyovci či Esterházyovci, ktoré v tomto období prenikli medzi aristokraciu, počas 17. storočia spoločensky významne stúpali, vplyv Vizkelethyovcov postupne zhasínal. Michal Vizkelethy v mladosti údajne získal post podpalatína.[37] Keďže staršia literatúra túto informáciu nešpecifikuje, nevieme, za ktorého palatína ju vlastne zastával a či ide o vierohodnú informáciu. Zdá sa, že vymretie Thurzovcov a úpadok vplyvu ďalších protestantských rodov, vrátane Nyáryovcov, za vlády Ferdinanda II. a najmä Ferdinanda III. Micha-

29 Počas slávnostnej korunovačnej hostiny, konanej 19. novembra 1608 na prešporskom hrade, bol Tomáš Vizkelethy jedným z čašníkov obsluhujúcich pri stole kráľa Mateja II. PÁLFFY, Géza. Koronázási lakomák a 15-17. századi Magyarországon. In *Századok*, roč. 138, č. 5, 2004, s. 1071.

30 FALLENBÜCHL, Zoltán, *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon*. Budapest : Osiris, 2002, s. 361.

31 Bližšie o Lorantovoch: FEDERMAYER, Frederik. Lorantové z Inky. Portrét rodu moravsko-uherského pomezí. In *Časopis Národního Muzea, řada historická*, roč. 178, č. 3-4, 2009, s. 106-121.

32 Najstaršia Tomášova dcéra Anna sa v roku 1614 vydala za Ľudovíta Nyáryho, majiteľa hradu Branč. AMB, MB, Listy a listiny, inv. č. 9253.

33 FEDERMAYER, 2009, s. 112.

34 Panstvo tvorilo 8 dedín – Hajná Nová Ves, Veľké Ripňany, Malé Ripňany, Vieska, Blesovce, Horné Behynce, Dolné Behynce a Dvorany nad Nitrou. Tomáš Vizkelethy panstvo čiastočne vyženil, časť získal kráľovskými donáciami a ďalší diel skúpil od Ocskayovcov.

35 Pôvodná kúria bola sídlom hlohoveckého hradného kapitána Juraja Septenského († po 1565), prvého manžela Anny Ocskayovej, cez ktorú ho neskôr Tomáš Vizkelethy vyženil. Na renesančnú prestavbu sídla dodnes na objekte poukazuje nápisová tabuľa s erbami Vizkelethyovcov a Lorantovcov. NAGY, *Magyarország családai*, X., 1863, s. 681-682; KRIŽANOVÁ, Eva – PUŠKÁROVÁ, Blanka. *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku, Turistický lexikón*. Bratislava 1990, s. 82-83.

36 FEDERMAYER, 2003, s. 188-189.

37 NAGY, *Magyarország családai*, XII., s. 235, 237. Informácia o slúžnom Nitrianskej stolice z rokov 1627–1631 sa vzťahuje na Michalovho menovca.

Odtlačok pečatného prsteňa Barbory Thurzovej. 1624. (Archív autora)

lovu kariéru ovplyvnilo. Nachádzame ho síce medzi účastníkmi snemov v rokoch 1618, 1619, 1622, 1630, 1646, vystupoval tam však dosť pasívne. Nezískal žiaden post a nie je známe nič bližšie o jeho politickej činnosti.[38] Po roku 1620 je Michal spomínaný už len v niektorých majetkových transakciách, kedy predával, ale aj nakupoval menšie majetky najmä v Nitrianskej stolici. Ako manžel dcéry Juraja Thurzu bol podielnikom thurzovského Oravsko-lietavského komposesorátu. Príjmy z neho mu istotne zabezpečovali slušné prilepšenie k jeho nitrianskym majetkom. Istú úlohu zohral Michal Vizkelethy ešte v časoch povstania Juraja I. Rákócziho, kedy sa zúčastňoval na vyjednávaniach s odbojným sedmohradským kniežaťom. V roku 1644 sa dokonca dostal do zajatia sedmohradských vojsk.[39] Michal zomrel okolo rokov 1646–1647, presný dátum zatiaľ nepoznáme. V roku 1647 už Mária Thurzová vystupuje ako vdova. Po Vizkelethyho smrti žila najmä na zámku v Hájnej Novej Vsi, ktorý jej pravdepodobne aj so svojimi podielmi testamentárne odkázal manžel. V roku 1655 Máriu pozvali na zasadanie Uhorského snemu, počas ktorého korunovali nového panovníka Leopolda I. Nevieme, či vtedy vycestovala do Prešporka, kde stále vlastnila podiel na vizkelethyovskom dome. Na samotnom rokovaní snemu sa však nechala zastupovať príbuzným Andrejom Ujfalussym.[40]

Manželstvo Michala Vizkelethyho a Márie Thurzovej ostalo bezdetné. Nevieme však, či bolo aj neplodné, pretože nevylučujeme, že sa im mohli narodiť deti, ktoré zomreli v dojčenskom, prípadne detskom veku. V každom prípade však Mária žila v zvláštnom manželstve, v ktorom vymreli až dve rodiny naraz – Thurzovci a barónska vetva Vizkelethyovcov.[41] Na sklonku života žila pravdepodobne dosť opustene, z jej thurzovského príbuzenstva postupne všetci počas 40. a 50. rokov zomreli. Zo sestier ostala s ňou najdlhšie len najmladšia Anna Thurzová († 1660), vydatá Szunyoghová, ktorá v starobe pobývala často na Oravskom hrade. Nepochybne zaujímavé by bolo preskúmať ich vzájomnú korešpondenciu.

38 GUSZAROVA, Tatjana Pavlovna. A 17. századi magyar országgyűlések résztvevői. In *Levéltári közlemények*, 2005, roč. 76, č. 2, s. 100, 102, 106, 111, 118.

39 MOL, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii, č. 11, s. 316, č. 13, s. 42-43; SNA, Filmotéka, Film II. B – 324, Archív Hodnoverného miesta Nitrianskej kapituly, autentické protokoly, č. 66, s. 77, 289, č. 72, s. 47; ŠA v Bytči, Panstvo Illésházy-Trenčín, Korešpondencia, inv. č. 187, 190, 1062.

40 Andrej Ujfalussy bol manželom Máriinej netere Heleny Vojskovej, dcéry Zuzany Thurzovej. Zároveň bol švagrom Evy Zayovej, dcéry Magdalény Vizkelethyovej, Máriinej švagrinej. GUSZAROVA, 2005, s. 130.

41 Po meči vymrela barónska vetva rodu Michalom Vizkelethym niekedy okolo roku 1647, po praslici jeho sestrou Máriou Vizkelethyovou († 1687), vdovou baróna Michala Dóczyho.

Mária Thurzová zosnula dňa 11. februára 1662, vo veku nedožitých 63 rokov.[42] Miesto jej skonu, ani miesto pochovania tejto poslednej členky thurzovského rodu zatiaľ nepoznáme.[43] Po Máriinej smrti jej nitrianske majetky zdedené po manželovi ostali bez dedičov a prepadli kráľovskej korune. V roku 1663 ich panovník udelil šľachticom Michalovi Borymu a Tomášovi Benickému.[44]

Spomínanými troma príkladmi svadieb z okruhu najbližšej rodiny a familiarity Thurzovcov sme chceli ilustrovať pomerne širokú výpovednú hodnotu a bádateľskú využiteľnosť svadobných oznámení, ako významného genealogického a historického prameňa. Z vyššie spomínaných dôvodov sa výskumu sobášnych oznámení venujeme dlhodobo a pripravujeme kritické vydanie ich registra, ktorý bude využiteľný ako databáza pre genealogický a, samozrejme, aj historický výskum uhorskej šľachty z predmatričného obdobia. K tejto štúdii sme z pripravovaného registra vybrali svadobné oznámenia vzťahujúce sa na rod Thurzovcov. Ide o vyše tri desiatky oznámení k 18 svadbám, ktoré môžu byť neskôr využité pri detailnom genealogickom výskume rodu.[45] Základné regesty aj s odkazmi na archívnu signatúru dnešného uloženia prameňa publikujeme v nasledujúcom prehľade:

Svadby Thurzovcov doložené svadobnými oznámeniami:

1546 : Andrej Báthory a Anna Thurzo
Pozvanie na svadbu krajinského hlavného kapitána Andreja Báthoryho s Annou Thurzo, dcérou nebohého uhorského miestodržiteľa Alexeja Thurzu a Magdalény Székelyovej z Ormosdu, teraz manželky Jána z Pernštejna. Svadobný obrad sa uskutoční na sviatok sv. Trojice, teda 20. júna 1546 v Hlohovci.[46]
Prameň: List Magdalény Székelyovej, manželky Jána z Pernštejna, predstaviteľom mesta Trnavy, datovaný 6. mája 1546 na hrade Trenčíne.[47]

1556 : František Thurzo a Barbora Kostka
Pozvanie na svadbu Františka Thurzu s Barborou, dcérou Mikuláša Kostku, ktorá sa uskutoční 14. júna 1556 na hrade Lietava.[48]
Prameň: Listy Františka Thurzu predstaviteľom miest Levoče a Šopron, datované 23. mája 1556 vo Viedni.[49]

42 RAKOVSZKY, István. Guzics János naplója. In *Történelmi Tár*, 1889, s. 444.
43 Barónska vetva Vizkelethyovcov mala kryptu v kostole v Blesovciach, kde bol pochovaný už Michalov otec Tomáš Vizkelethy († 1611). SNA, Spoločný archív rodu Révay (SARR), korešpondencia, šk. 81, list Barbory Lorantovej Petrovi Révayovi z 15. IX. 1611.
44 MOL, Magyar kancelláriai levéltár, Libri regii, č. 13, s. 42-43. Z viacerých zdrojov je však známe, že Mária Thurzová najneskôr po smrti manžela mala veľmi blízky vzťah s básnikom Petrom Benickým, ktorému testamentárne odkázala aj isté veci. Benický a jeho sestra si však zrejme privlastnili viac, čo vyvolalo dlhodobé vyšetrovanie a súdne spory s thurzovskými dedičmi. Por. Adalékok Beniczky Péter életéhez. In *Történelmi tár* 1880, s. 435 n.
45 Spomedzi v prílohe publikovaných sobášnych oznámení chceme upozorniť na tri, ktoré sa dotýkajú svadieb Stanislava, Adama a Michala, troch synov palatína Stanislava Thurzu. Pre genealogický výskum sú dôležité, najmä ako pramene pri objasňovaní okolností vymretia Thurzovcov.
46 Dátum svadby sa neuvádza v starších genealogických tabuľkách rodu Báthory: NAGY, *Magyarország családai,* I., s. 228, 230; BENDA, Kálmán. Egy új forrástudomány: a pszichografológia. In *Levéltári közlemények*, 44-42, 1974, s. 70.
47 ŠA v Trnave, MG-Trnava, Missiles, šk. 11, rok 1546.
48 Porovnaj: KOČIŠ, 1974, s. 26; NAGY, *Magyarország családai,* XI., 1865, s. 208.
49 ŠA v Levoči, MG-Levoča, Trieda XVI., fasc. 4; Soproni városi levéltár (ďalej SVL), Lad. XXVIII. et CC, fasc. 1, num 6.

1562 : František Thurzo a Katarína Zrínyi
Pozvanie na svadbu Františka Thurzu s Katarínou, dcérou gr. Mikuláša Zrínyiho, ktorá sa má uskutočniť 28. júna 1562 na hrade v Bojniciach.[50]
Prameň: Listy Františka Thurzu pre predstaviteľov miest Levoče, Šoprone, Prešporka a Trnavy datované 14. a 15. mája 1562 v Bojniciach, ako aj list Františka Thurzu pre Annu Paxy, vdovu Františka Révaya datovaný 24. mája 1562 v Bojniciach. Pôvodne sa svadba mala konať už 21. júna 1562 na hrade Eberau (Monyorókerék), ako vyplýva z listov Mikuláša Zrínyiho mestám Prešporku a Šoproni, datovaných 1. mája 1562 v Szigete.[51]

1569 : Alexej II. Thurzo a Barbora Zrínyi
Pozvanie na svadbu Alexeja II. Thurzu s Barborou, dcérou nebohého gr. Mikuláša Zrínyiho, ktorá sa má uskutočniť 17. januára 1569 na hrade Bojnice.[52]
Prameň: Listy Alexeja II. Thurzu predstaviteľom miest Prešporka a Šoprone datované 15. novembra 1568 v Bojniciach. Nakoniec sa svadba pravdepodobne konala už 9. januára 1569 na hrade Eberau (Monyorókerék), spoločne so svadbami dvoch sestier Barbory Zrínyiovej, ako to vyplýva z neskorších listov ich brata gr. Juraja Zrínyiho mestám Prešporok a Šopron, datovaných 23. novembra 1568 v Čakovci (Csáktornya).[53]

1580 : Juraj Perényi a Anna Thurzo
Pozvanie na svadbu Juraja Perényiho, abovského dedičného župana s Annou, dcérou nebohého oravského župana Františka Thurzu, prefekta Uhorskej komory a nevlastnou dcérou Imricha Forgácha z Gýmeša, ktorá sa má uskutočniť 8. mája 1580 na zámku v Bytči.[54]
Prameň: Listy Juraja Perényiho predstaviteľom miest Banskej Bystrice a Kremnice, datované 17. marca 1580 v Bytči, ako aj list Imricha Forgácha mestu Kremnici, datovaný 22. marca 1580 v Bytči.[55]

1590 : Gabriel Révay a Katarína Thurzo
Pozvanie na svadbu Gabriela, syna Františka Révaya s Katarínou, dcérou nebohého kráľovského dvormajstra a oravského župana Františka Thurzu a sestrou súčasného oravského župana Juraja Thurzu z Betlanoviec, ktorá sa má uskutočniť 18. februára 1590 na zámku v Bytči.[56]
Prameň: Listy Juraja Thurzu predstaviteľom miest Šoprone, Levoče a Prešporka, datované 26. decembra 1589 na zámku v Bytči. Pôvodne sa svadba mala konať v rovnakom termíne

50 Staršia literatúra spomína len sobáš v Eberau (Monyorókeréku). KOČIŠ, 1974, s. 26. Porovnaj tiež genealógiu Zrínyiovcov, ktorá ale neuvádza dátumy sobášov: BOJNIČIČ, Ivan. *Der Adel von Kroatien und Slavonien. J. Siebmacher´s grosses Wappenbuch*, Band 35, Bauer und Raspe, 1899, s. 212.

51 Je tiež možné, že svadobná slávnosť bola rozdelená na dve časti, do rezidencií oboch rodín. Najprv sa oslavovalo u nevesty, potom v rezidencii ženícha. AMB, MB, Listy a listiny, inv. č. 7253, 7261; ŠA v Trnave, MG-Trnava, Missiles, šk. 24, rok 1562; SNA, SARR, Korešpondencia, šk. 72; ŠA v Levoči, MG-Levoča, Trieda XVI., fasc. 4; SVL, Lad. XXVIII. et CC, fasc. 1, num 21, 22. O rozdelení svadobných osláv na dve časti: DUCHOŇOVÁ, 2011, s. 678.

52 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* XI., 1865, s. 206.

53 Aj v tomto prípade išlo pravdepodobne o rozdelenie osláv na dve časti, do rezidencii Zrínyiovcov a Thurzovcov. AMB, MB, Listy a listiny, inv. č. 7556; AMB, MB, Spisy, šk. 1. ladula 3, fasc. b. 25; SVL, Lad. XXVIII. et CC, fasc. 1, num 33, 34.

54 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* IX., s. 236; SAKTOROVÁ, 2007, s. 176.

55 ŠA v Banskej Bystrici, MG-Banská Bystrica, Spisy, šk. 30, fasc. 120; ŠA v Kremnice, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1580.

56 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* IX., s. 714; MAČUHA, Maroš. Najvýznamnejší Révaiovci v novoveku. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (ed.). *Rod Révai v slovenských dejinách.* Zborník prác z interdisciplinárnej konferencie. SNK : Martin, 2010, s. 32; SZERÉMI, Artúr. A gróf Draskovich-család levéltárában talált XVII-ik századbeli feljegyzés. In *Történelmi Tár*, 1890, s. 371; PÁLFFY, Géza. Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába: a Révay család a 16. században. In *Történelmi szemle*, roč. 51, 2009, s. 15.

v Turčianskom Svätom Martine, ako to oznamuje list Františka Révaya predstaviteľom mesta Prešporka, datovaný 4. decembra 1589 v Prešporku.[57]

1592 : Juraj Thurzo a Alžbeta Czobor
Pozvanie na svadbu Juraja Thurzu s Alžbetou, dcérou nebohého palatínskeho miestodržiteľa Imricha Czobora a nevlastnou dcérou Mikuláša Dersffyho zo Szerdahelu, ktorá sa má uskutočniť 2. februára 1592 na hrade Šaštín.[58]
Prameň: Listy Juraja Thurzu predstaviteľom miest Prešporka, Levoče a Kremnice, datované 27. novembra 1591 na zámku v Bytči.[59]

1602 : Ján Jakub Rottal a Mária Thurzo
Pozvanie na svadbu baróna Jana Jakuba Rottala, cis. kapitána pevnosti Szendrő, s Máriou Thurzo z Betlanoviec, vdovou Gabriela Dóczyho. Svadobná slávnosť sa bude konať 30. septembra 1602 v Žarnovici.[60]
Prameň: Listy Andreja Dóczyho z Veľkej Lúče pre turčianskeho župana Františka Révaya a pre predstaviteľov mesta Kremnice, datované 11. septembra 1602 v Žarnovici.[61]

1603 : Štefan Perényi a Zuzana Thurzo
Pozvanie na svadbu Zuzany Thurzovej, najstaršej dcéry Juraja Thurzu s ugočským županom Štefanom Perényim, ktorá sa uskutoční 20. apríla 1603 na zámku v Bytči.[62]
Prameň: Listy Juraja Thurzu predstaviteľom miest Trenčína, Šoprone a Kremnice, ako aj predstaviteľom Spišskej stolice, datované 24. februára 1603 na zámku v Bytči.[63]

1604 : Krištof Thurzo a Zuzana Erdődy
Pozvanie na svadbu spišského župana Krištofa Thurzu so Zuzanou, dcérou kráľovského taverníka Tomáša Erdődyho. Obrad sa uskutoční dňa 25. januára v dome otca nevesty v Chtelnici.[64]
Prameň: Listy Krištofa Thurzu predstaviteľom mestám Levoči a Kremnici, ako aj list predstaviteľom Ostrihomskej kapituly, datované 1. decembra 1603 v Hlohovci. List rovnakého odosielateľa mestu Šopron, datovaný 15. decembra 1603 na hrade Smolenice. Osobitný pozývací list, datovaný 21. decembra v Hlohovci, napísal Krištof Thurzo ako spišský župan predstaviteľom Spišskej stolice.[65]

1612 : Siegfrid Kollonich a Anna Mária Saurau, vdova Mikuláša Thurzu
Pozvanie na svadbu Siegfrida Kollonicha s barónkou Annou Márou Saurau, vdovou spišského župana Mikuláša Thurzu z Betlanoviec, ktorá sa má uskutočniť 4. novembra 1612 na hrade Bojnice.[66]

---

57 AMB, MB, Listy a listiny, inv. č. 8287, 8290; ŠA v Levoči, MG-Levoča, Trieda XVI., fasc. 4; SVL, Lad. XXVIII. et CC, fasc. 1, num 96.
58 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* XI., s. 209; KOČIŠ, 1974, s. 27; SAKTOROVÁ, 2007, s.177.
59 AMB, MB, Listy a listiny, inv. č. 8355; ŠA v Kremnice, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1591; ŠA v Levoči, MG-Levoča, Trieda XVI., fasc. 4.
60 Dátum svadby staršia literatúra nespomína: NAGY, *Magyarország családai,* III., s. 336, IX., 1862, s. 781. Rottalovci boli pôvodne štajerským rodom, v 17. storočí pôsobili najmä na Morave.
61 SNA, SARR, Korešpondencia, šk. 74; ŠA v Kremnice, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1602.
62 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* IX., s. 228, 235; KOČIŠ, 1974, s. 153, pozn. 46. Bližšie o samotnej svadbe a prípravách na ňu: LENGYELOVÁ, Tünde. Rodinné sviatky Turzovcov. In *Zborník Oravského múzea*, roč. 13, 1996, s. 39.
63 ŠA v Trenčíne, MG-Trenčín, Missiles, šk. 3; ŠA v Kremnice, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1603; ŠA v Levoči, Spišská župa, inv. č. 387, sign. 105/1603; SVL, Lad. XXVIII. et CC, fasc. 1, num 128.
64 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* IV., s. 61, 66, XI., s. 202, 206.
65 ŠA v Levoči, MG-Levoča, Trieda XVI., fasc. 36; ŠA v Kremnice, MG-Kremnica, Annus, fasc. 1603; APE, Capitulum Strigoniensis, Ladula 96, fasc. 2; ŠA v Levoči, Spišská župa, inv. č. 387, sign. 169/1603; SVL, Lad. XXVIII. et CC, fasc. 1, num 130.
66 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* VI., s. 305.

Prameň: List Siegfrida Kollonicha pre Petra Révaya, datovaný 14. októbra 1612 v Bojniciach. List Siegfrida Kollonicha pre predstaviteľov mesta Prešporka, datovaný 20. októbra 1612 vo Viedni.[67]

1612 : Krištof Erdődy a Barbora Thurzo

Pozvanie na svadbu kráľovského komorníka Krištofa Erdődyho, syna Tomáša Erdődyho z Monyorókeréku a Barbory, dcéry Juraja Thurzu, uhorského palatína, miestodržiteľa a kráľovského radcu. Svadobná slávnosť sa bude konať 30. septembra 1612 na zámku v Bytči.[68]

Prameň: Listy Tomáša Erdődyho predstaviteľom mesta Levoče a Jurajovi Majthényimu, datované 15. augusta 1612 na hrade Császárvár.[69]

1618 : Michal Vizkelethy a Mária Thurzo

Pozvanie na svadbu Michala Vizkelethyho a Márie, dcéry nebohého uhorského palatína Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej. Svadobná slávnosť sa bude konať 25. marca 1618 na zámku v Bytči.[70]

Prameň: List nastávajúceho ženícha Michala Vizkelethyho svojmu príbuznému Štefanovi Ocskayovi, datovaný 4. februára 1618 v Hájnej Novej Vsi.[71]

1622 : Ján Szunyogh a Anna Thurzo

Pozvanie na svadbu Jána Szunyogha z Jasenice, slobodného pána z Bilska s Annou Thurzo, dcérou nebohého uhorského palatína Juraja Thurzu, ktorá sa uskutoční 23. októbra 1622 v Bytči.[72]

Prameň: List Alžbety Czoborovej, vdovy Juraja Thurzu pre turčianskeho župana Františka Révaya, datovaný 24. septembra 1622 na zámku v Bytči.[73]

1623 : Stanislav IV. Thurzo a Anna Czobor

Pozvanie na svadbu Stanislava Thurzu, syna palatína Stanislava III. Thurzu a Anny Roziny Listhiovej s Annou, dcérou Imricha Czobora. Svadba sa uskutoční 28. mája 1623 v Šaštíne.[74]

Prameň: List Imricha Czobora pre turčianskeho župana Františka Révaya, datovaný 7. mája 1623 na hrade Šaštín.[75]

1629 : Adam Thurzo a Barbora Széchy

Pozvanie na svadbu Adama Thurzu z Betlanoviec s Barborou, dcérou nebohého Juraja Széchyho, ktorá sa uskutoční 17. júna na hrade Ľupča.[76]

Prameň: List spišského župana Adama Thurzu predstaviteľom Spišskej stolice, datovaný 12. mája 1629 na hrade Šintava, ako aj list nevestinej matky Márie Homonnayovej, vdovy Juraja

67 SNA, SARR, Korešpondencia Petra Révaya, šk. 82; AMB, MB, Listy a listiny, inv. č. 9182.

68 Dátum tejto svadby je dobre známy už staršej literatúre, dokonca sa k nej zachoval aj zoznam zúčastnených hostí. KOČIŠ, *Bytčiansky zámok*, s. 119; LENGYELOVÁ, 1996, s. 40.

69 ŠA v Levoči, MG-Levoča, Trieda XVI., fasc. 37; MOL, Majthényi család levéltár, P 485, 28. csomó, num. 26.

70 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* XI., s. 209, XII., 1865, s. 235, 237; KOČIŠ, 1974, s. 154, pozn. 46. Mária Thurzová, dcéra palatína Juraja Thurzu je pre genealógiu rodu mimoriadne dôležitá. Jej smrťou dňa 11. februára 1662 rod Thurzovcov z Betlanoviec po meči aj po praslici definitívne vymrel.

71 ŠA v Nitre, pobočka Ivánka pri Nitre, Archív rodu Ocskay z Malanty, šk. 4, fasc. 1620-1629.

72 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* X., s. 893; KOČIŠ, 1974, s. 154, pozn. 46. (uvádza namiesto októbra december); DUCHOŇOVÁ, 2011, s. 680, pozn. 96 (spomína namiesto roku 1622 rok 1624!). V najnovšej genealógii Szunyoghovcov sa dátum svadby neuvádza: CSÍZI, István. A Jeszenicei és Budetini Szunyogh család és címerváltozatai a 16-18. században. In *Turul*, č. 2-3, 2003, s. 77.

73 SNA, SARR, Korešpondencia Františka Révaya, šk. 78.

74 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* XI., s. 207; DUCHOŇOVÁ, 2011, s. 679, pozn. 86. V najnovšej genealogickej tabuľke Czoborovcov sa dátum nespomína: SZLUHA, 2002, s. 72-73.

75 SNA, SARR, Korešpondencia Františka Révaya, šk. 78.

76 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* XI., s. 207. Genealógia rodu Széchy: NAGY, *Magyarország családai,* X., s. 529; FORGON, Mihály. *Gömör-Kishont vármegye nemes családai*. Somorja : Méry ratio, 1997, s. 604.

Széchyho, pre predstaviteľov mesta Banskej Bystrice, datovaný 20. mája 1629 na hrade Muráni.[77]

1632 : Michal Thurzo a Helena Horváth

Pozvanie na svadbu Michala Thurzu s Helenou, dcérou nebohého Gašpara Horvátha z Veglie, prednostu Uhorskej komory a kráľovského radcu a Kataríny Usalyovej. Svadba sa bude konať 15. februára 1632 v dome rodičov nevesty v Trnave.[78]

Prameň: List Michala Thurzu predstaviteľom mesta Trnavy, ako aj listy Kataríny Usaly, vdovy Gašpara Horvátha, pre predstaviteľov mesta Trnavy a osobitne pre richtára Gregora Frelicha.[79]

1638 : Štefan Esterházy a Alžbeta Thurzo

Pozvanie na svadbu kráľovského komorníka gr. Štefana Esterházyho z Forchtensteinu (de Fraknó) s Alžbetou, dcérou nebohého gr. Imricha Thurzu, ktorá sa uskutoční 26. septembra 1638 v Kismartone (dnes Eisenstadt).[80]

Prameň: Listy ženíchovho otca palatína gr. Mikuláša Esterházyho pre Juraja Majthényiho a varaždínskeho župana Gabriela Erdődyho, datované 4. augusta a 14. augusta 1638 v Kismartone, ako aj listy toho istého odosielateľa pre predstaviteľov miest Trenčína a Šoprone, datované 7. a 8. augusta 1638 v Kismartone.[81]

Odtlačok pečatného prsteňa Heleny Thurzovej. 1642. (Archív autora)

77 ŠA v Levoči, Spišská župa, inv. č. 401, sign. 254/1629.

78 Posledná svadba mužského člena rodu Thurzovcov, ktorá teoreticky ešte mohla zabezpečiť ďalšie pokračovanie tohto rodu. Michal Thurzo však za 5 rokov trvania tohto manželstva nedokázal, údajne aj pre svoju chorľavosť či problémy s alkoholom, splodiť životaschopného potomka. Jeho smrťou v roku 1636 rod vymrel po meči. Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai,* XI., s. 207.

79 ŠA v Trnave, MG-Trnava, Missiles, šk. 63, rok 1632.

80 Porovnaj: NAGY, *Magyarország családai*, XI., s. 209; DUCHOŇOVÁ, 2011, s. 674.

81 SNA, ÚARE, Korešpondencia Gabriela Erdődyho, šk. 120; ŠA v Trenčíne, MG-Trenčín, Palatinalia, šk. 1; MOL, Majthényi család levéltár, P 485, 28. csomó, num. 26; SVL, Lad. XXVIII. et CC, fasc. 3, num 204.

Theatrum Nobilitatis Hungaricae Genealogické výskumy Mateja Bela, so zvláštnym zreteľom na rod Thurzo

Tóth Gergely

Práce, ktoré sa venujú dejinám genealógie, sa ani len nezmieňujú o tom, že aj významný historik 18. storočia[1] Matej Bel patril medzi genealógov,[2] a to napriek tomu, že Bel mal od začiatku naplánované, že v *Notitiách*,[3] v historicko-geografickej práci, predstavujúcej uhorské stolice, sa bude venovať aj dejinám šľachtických rodov. Tento svoj plán – aj keď medzerovito a zlomkovito – aj splnil. Výsledky jeho práce genealógovia 18. storočia akceptovali, neskôr sa však bádatelia na ne odvolávali už len zriedkavo. Zhromaždené údaje bratislavského vedca, resp. jeho rozhodné predstavy v tejto téme si bádatelia, zaoberajúci sa dejinami tohto vedného odboru v 20. storočí nevšimli, možno pre encyklopedický charakter *Notícií,* ktoré sú na prvý pohľad tematicky dosť neprehľadné, a tiež možno aj pre ich nedokončenosť. V tejto štúdii by sme chceli napraviť toto poľutovaniahodné zanedbanie. Najprv preskúmame, v akej forme sa chcel Bel zaoberať dejinami rodov, a aké uhorské, alebo zahraničné diela a vplyvy ho podnietili k takýmto výskumom; potom prehľadne z celých Notícií – nielen z tlačených častí, ale aj z tých, ktoré zostali v rukopise – predstavíme výsledky jeho výskumov, resp. ich ďalšie využitie a citovanie v 18. storočí. V druhej časti štúdie sa budeme venovať analýze histórie rodu Thurzo z Belovho pera – čo je v skutočnosti dielo v diele, veď v opise Oravskej stolice, kde sa nachádza, zaberá takmer polovicu textu. Zároveň budeme venovať pozornosť aj metódam práce Mateja Bela, možnostiam a hraniciam ním prevedeného výskumu.

Genealogické výskumy Mateja Bela

V súvislosti s genealogickými výskumami Mateja Bela treba v prvom rade vyzdvihnúť najmä cieľavedomosť a dopredu pripravenú koncepciu. Už v plánoch z roku 1718, ktoré predchádzali *Notícia*m, sformuloval také termíny, ako „magnáti a šľachtici“, resp. genea-

1 O jeho osobe a práci najnovšie – aj s detailným uvedením slovenskej i maďarskej odbornej literatúry : TÓTH, Gergely. Bél Mátyás Notitiájának kritikai kiadása. Bél eredeti elképzelései és az új kiadás terve. In *Fons* 2008, roč. 15, č. 4, s. 425-443.

2 Najdôležitejšie bibliografie, odborné práce, štúdie, ktoré sa zaoberajú uhorskou/maďarskou genealógiou, ako aj dejinami tejto disciplíny, v ktorých by sme zbytočne hľadali Belovo meno: KÖBLÖS, Zoltán. *Magyar családtörténeti könyvészet. 1472–1905.* Kolozsvár : Gámán ny., 1909, 74 s.; GÁRDONYI, Albert. *A történelmi segédtudományok története Magyarországon.* Budapest : Magyar Történelmi Társulat, 1926, 36 s., Reprint: In BARTONIEK, Emma – GÁRDONYI, Albert – DÉZSI, Lajos. *A magyar történettudomány kézikönyve.* Budapest : Könyvértékesítő és Könyvtárellátó Vállalat, 1987, s. 231-268; BAÁN, Kálmán – GAZDA, István – KÓCZY T., László. *Magyar családtörténeti és címertani irodalom 1561–1944.* Budapest : Könyvért, 1984, 184 s.

3 BEL, Matthias. *Notitia Hungariae novae historico geographica, divisa in partes quatuor, quarum prima, Hungariam Cis-Danubianam; altera, Trans-Danubianam, tertia, Cis-Tibiscanam, quarta, Trans-Tibiscanam: universis XLVIII. Comitatibus designatam, expromit...* Viennae Austriae : Impensis Paulli Straubii, I–V, 1735–1749(?). Časti diela, ktoré zostali v rukopise, pokiaľ z nich budem citovať, vyznačím pri prvom citáte. O vzniku Notícií som sa podrobne zaoberal vo svojej dizertačnej práci a uviedol som aj súvisiacu odbornú literatúru. TÓTH, Gergely. *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” c. művének keletkezéstörténete és kéziratainak ismertetése.* I–II, Doktori disszertáció. ELTE BTK Történeti Intézet Könyvtára. Budapest, 2007, http://doktori.btk.elte.hu/hist/tothgergely/diss.pdf

Andreas Schmutzer: Portrét Mateja Bela v diele *Notitia Hvngariae Novae Historico-Geographica: Divisa In Partes Qvatvor, Qvarvm Prima, Hvngariam Cis-Danvbianam; Altera, Trans-Danubianam; Tertia, Cis-Tibiscanam; Qvarta, Trans-Tibiscanam: Vniuersim XLVIII. Comitatibus Designatam, Expromit ... Tomus Secvndvs.* 1736.
(Bratislava, Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied)

lógie a erby „významných rodov".[4] V *Prodrome* z roku 1723 – ktorý predstavil štruktúru plánovaných *Notícií* – už vyslal priamu výzvu k šľachticom krajiny, žiadajúc ich, aby sa s ním podelili o všetko, čo prispieva k sláve a pocte ich rodov, aby sa tým dali rody jednotlivých stolíc priblížiť na základe dokumentov. Upresňuje aj to, aké dokumenty má na mysli: listiny, donácie, erbové listiny, potvrdenia o manželstvách a príbuzenstve a rodostromy.[5] V úvode svojej veľkej zbierky prameňov, v *Adparatus*-e, opäť sa obracia k čitateľom a vypočítava, k akým historickým pamiatkam by sa rád dostal, aby mohol opísať dejiny krajiny (tu myslí na *Notície*): v tomto zozname zvlášť spomína archívy súkromných osôb, v rámci nich rodinné ročenky, genealógie a staré spisy, zachytávajúce významné činy predkov.[6] V samotných *Notíciách* – aspoň v princípe – dostali dejiny šľachtických rodov miesto vo všeobecnej časti opisu stolíc v časti o politike: to dokazuje okrem iného jeden Belom písaný dotazník z druhej polovice 30. rokov 18. storočia.[7]

Otázkou zostáva, čo predchádzalo Belovmu rozhodnutiu, aké vzory ho podnietili k bádaniu o dejinách rodov. V Uhorsku sa v tom čase genealógia pestovala zainteresovanými, teda priamo príslušníkmi šľachtických rodov. Genealógiou a vyhotovovaním rodostromov sa zaoberala takmer každá rodina, keďže presné poznanie predkov a dokazovanie rodovej postupnosti dokumentmi bolo základným predpokladom úspechu v majetkových sporoch, najmä pri získavaní majetkov po vymretých rodoch.[8] V prostredí urodzených rodov sa vytvoril akýsi „kult predkov": snažili sa svojím čo najstarším pôvodom dať váhu svojej aktuálnej mocenskej pozícii, pričom sa neštítili „použiť" ani fiktívnych predkov a pramene. K najslávnejším podobným pokusom patria *Stemmatographia*[9] Zrínskych a *Tropha-*

4 V dotazníku zaslanom Ľudovítovi Mitsinskému roku 1718, kde ide s istotou o zber údajov pre *Notície*, je uvedené: „Quae, et quot Dominia, quae Familiae, Magnatum et Nobilium, et harum memorabilia, genealogiae?" List M. Bela Ľ. Mitsinskému [Bratislava], 13. 9. 1718. In SZELESTEI N., László (ed.). *Bél Mátyás levelezése.* Budapest : Balassi, 1993, (Magyarországi tudósok levelezése 3.) Nr. 40. O Mitsinskom a o dotazníku pozri TÓTH 2007, I, s. 41, 65-66, 97. Taktiež v otvorenom liste z roku 1718 predstavil plán diela v jednom periodiku v Lipsku, kde pri opise jednotlivých stolíc uvádza aj nasledovný bod: „Supremi Comites, praecipuae item familiae, interspersis, si dabitur, genealogia earum, et insignibus etc. recensebuntur." BELIUS, Matthias. *Epistola Matthiae Belii ad amicum Lipsiensem de adfecto opere suo de Hungaria etc.* In *Wöchentliche Postzeitung von gelehrten Neuigkeiten.* Leipzig, den 3. Nov. A. 1718, Nr. XLIV. Novšie vydanie: BÉL, 1993, Nr. 41, s. 43-46, tu s. 45.

5 „Ceteroquin, vehementer cuperem, si pro se quisque, quod ad gentis suae decus atque ornamentum pertinet, haud gravate mecum communicaret in posterum, ut singulorum Comitatuum familiae possent ex domesticis monimentis illustrari. Huc vero facere, diplomata, donationes, insignia, connubia, adfinitates, et tabulas genealogicas, cetera, nemo non videt. Decorum erit, maiorum ostendere posse imagines, designare generationes, commemorare, quas gesserint, dignitates, dillaudare actus, et quibus rebus de rege, ac patria, bene meruerint." BELIUS, Matthias. *Hungariae antiquae et novae prodromus, quomodo in singulis operis partibus elaborandis, versari constituerit, auctor Matthias Belius Pannonius.* Norimbergae : sumtu Petri Conradi Monath, 1723, s. 122. Uviedol to v opise Spišskej stolice, potom, čo uverejnil šľachtické rodiny „Väčšej, alebo Dolnej stolice".

6 BELIUS, Matthias. *Adparatus ad historiam Hungariae sive collectio miscella, monumentorum ineditorum partim, partim editorum, sed fugientium.* I–II. Posonii : Typis Joannis Paulli Royer, (1735–1746), I, *Praefatio,* s. 2v.

7 V dotazníku v základnej časti *(Pars Generalis)* pod politickou podkapitolou *(Membrum Politicum),* vo 4. bode sa nachádza tento text: „De Familiis Nobilibus et Illustribus, quae in Comitatu degunt, et horum [!] praerogativis, moribus etc. Genealogiis." BELIUS, Matthias. *Sciagraphia, describendi Inclyti Comitatus Nagy-Hont.* (Rukopis). Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied, Lyceálna knižnica, Bratislava (ďalej LK), 511. kg./18. Publikované: TÓTH, Gergely. *Bél Mátyás kéziratai a pozsonyi evangélikus líceum könyvtárában (Katalógus). – Catalogus manuscriptorum Matthiae Bél, quae in bibliotheca Lycei Evangelici Posoniensis asservantur.* Budapest : Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, 2006, s. 80-82, tu s. 80. Dostupné na: http://mek.oszk.hu/05200/05265/05265.pdf (prístup: 1. 10. 2009).

8 KOMÁROMY, András. *Nádasdy Ferenc országbíró mint genealógus.* In *Turul,* 1896, roč. 14, s. 39-41, tu s. 39; GALAVICS, Géza. *Barokk családfák és genealógiák.* In BUZÁSI, Enikő (ed.). *Főúri ősgalériák, családi arcképek a Magyar Történelmi Képcsarnokból. A Magyar Nemzeti Múzeum, az Iparművészeti Múzeum és a Magyar Nemzeti Galéria kiállítása. Kiállítási katalógus.* Budapest : Magyar Nemzeti Galéria, 1988, s. 22-25, tu s. 24.

9 Pôvodný názov práce, ktorú inicioval a riadil Mikuláš Zrínsky (1620–1664) a zostavil írsky mních Marcus Forstall je: FORSTALL, Marcus. *Stemmatographia Mavortiae familiae Comitum de Zrin ob repressos et detriumphatos toties Ottomanos toto orbe conspicuae...* [1664]. Do maďarčiny preložil BENE Sándor: FORSTALL, Marcus. A Zrínyi grófok hősi családjának története... In BENE Sándor – HAUSNER Gábor (ed.). *A Zrínyiek a magyar és horvát históriában.* Budapest : Zrínyi Kiadó, 2007, s. 321-378. O diele a jeho autorovi pozri: BENE, Sándor. A Zrínyiek: egy családtörténet története. In BENE – HAUSNER, 2007, s. 271-319.

eum[10] Esterházyovcov. Kult predkov a s ním spolu aj pestovanie rodovej minulosti mal svoj druhý prejav v pohrebnej reči nad zosnulým členom rodiny, kde nemohol chýbať výpočet hrdinských predkov. Rečníka obvykle zásobila rodina poznatkami, ale ani v tomto žánri nebola hodnovernosť zásadným kritériom.[11] Na začiatku 18. storočia sa však už objavili také genealogické práce, ktoré už spĺňali aj požiadavky historickej hodnovernosti: boli to najmä práce jezuitských autorov, ktoré na sebe nesú pečať vtedy sa vytvárajúcej jezuitskej historickej školy, teda aj rozvinutejšiu kritiku prameňov.[12] Taká bola práca o rodoch Pálffy a Erdődy, ktorá vyšla roku 1729 pod titulom *Imago heroum*, ktorého autor jednoznačne odmieta uverejňovať nepodložené údaje,[13] ako aj krátke pojednanie o genealógii rodu Révay z roku 1732.[14] Spomenúť musíme ešte komorského radcu Adama Rajcsányiho, ktorý vyhotovil rodostrom Erdődyovcov – v tom sa viaže k žánru rodového „kultu predkov" –, na druhej strane však, podobne ako Bel, začal zhromažďovať údaje k histórii rodov v celokrajinskom merítku.[15]

Bel poznal všetky tieto smery uhorského genealogického bádania. Na *Trophaeum* a všeobecne na „vytváranie minulosti", ako to robil Pavol Esterházy, poukázal vo svojom diele na viacerých miestach, ale očividne ich bral s rezervou.[16] Používal pritom aj pohrebné kázne,

10 *Trophaeum nobilissimae ac antiquissimae domus Estorasianae in tres divisum partes...* Viennae Austriae : Typis Leopoldi Voigt, 1700. O diele *Trophaeum* novšie pozri BENE, 2007, s. 288; resp. s ďalšou odbornou literatúrou FAZEKAS, István. Esterházy Pál nádor és a családtörténet. In *Századok,* 2009, roč. 143, č. 4, s. 905-917. Podrobnejšie o tomto genealogickom žánri, ktorý predkladá o vzdialenejších predkoch len veľmi pochybné pramene a ktorý S. Bene trefne nazýva literárnym, pozri GALAVICS, 1988, s. 23; aj o zahraničných predlohách pozri BENE, 2007, s. 281-291; FAZEKAS, 2009, s. 907-908.

11 KECSKEMÉTI, Gábor – NOVÁKY, Hajnalka. Bevezetés. In KECSKEMÉTI, Gábor (ed.). *Magyar nyelvű halotti beszédek a XVII. századból.* Budapest : MTA Irodalomtudományi Intézet, 1988, s. 7-37, tu s. 21-22; KECSKEMÉTI, Gábor. *Prédikáció, retorika, irodalomtörténet. A magyar nyelvű halotti beszéd a 17. században.* Budapest : Universitas, 1998, (Historia Litteraria 5.), s. 162-168.

12 O rozvoji jezuitskej historickej školy na prelome 17. a 18. storočia aj s ďalšou literatúrou pozri TÓTH, Gergely. Katolikus egyháztörténet – protestáns szerző tollából. Bél Mátyás a magyarországi római katolikus egyházról. In GŐZSY, Zoltán – VARGA, Szabolcs – VÉRTESI, Lázár (ed.). *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon. Különös tekintettel a Dél-Dunántúlra. (1700–1740)* Pécs : Pécsi Hittudományi Főiskola–Pécs Története Alapítvány, 2009, (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis VII.) s. 103-119, tu s. 106-110.

13 *Imago Heroum qui de cognatis Excellentissimis ac Illustrissimis prosapiis Palffi ab Erdőd et Erdődi de Monyoro Kerék sago, et toga inclyti ad aetatem hanc in Reip. emolumenta longe maxima floruere compendio adumbrata...* Tyrnaviae : Typis Academicis, [1729.] Vyjadrenie autora o historickej hodnovernosti: „Cetera, quae scribimus, aut Historicorum fidei, aut relationibus fidis, aut denique benevolae manui debemus omnia: incertis incerto modo relatis, aut penitus praetermissis." Tamtiež, *Praefatio.*

14 Ad Lectorem de Libro, Authore, et eius illustri Familia. In *Commentarius Petri de Réwa Comitis Comitatus de Turócz, de Sacra Regni Hungariae Corona, ad nostra usque tempora continuatus.* Tyrnaviae : Typis Academicis per Leopoldum Berger, 1732, s. [1-19.]

15 Výsledkom tejto jeho práce je okrem iného rozsiahla zbierka rodostromov, ktorá je uložená v Budapešti v Országos Széchényi Könyvtár (ďalej OSZK): RAJCSÁN Adamus de. *Labore et inexplicabili sudore Triginta septem annorum ultimo elaboratae et depuratae tam deficientium, quam superexstantium praecipuarum Regni Hungariae familiarum Genealogicae Deductiones huic iam ultimo libro inscribi coeperunt Anno 1750. 24. Augusti.* Rukopis. [Bez miesta a roku vydania.] OSZK Kézirattár, Fol. Hung. 2308. O diele Adama Rajcsányiho so zvláštnym zreteľom na jeho záujem o Erdődyovcov pozri BUBRYÁK, Orsolya. Az ősök tisztelete az Erdődy grófok mecénási programjában. In G. ETÉNYI, Nóra – HORN, Ildikó (ed.). *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században.* Budapest : Balassi Kiadó, 2005, s. 549-581, najmä s. 558-559.

16 V opise Bratislavskej stolice pri spomenutí rodu Esterházy, popri povinnom vzdaní úcty k *Tropheu* a listine, vystavenej pre Pavla Esterházyho, čitateľom píše: „Dubito, an sit gens, tota Hungaria, et propaginibus numerosior, et rebus praeclare gestis, illustrior. Ut proinde laborem sibi conflaturus esset, propemodum inexsuperabilem, qui commentarios genealogicos, auspiciis Paulli Principis Eszterházy, Regni Hungariae Palatini concinnatos, supplere vellet. Ceteroquin, gentem esse vetustissimam, et inde ab Attilae temporibus, continente generationum serie, ad nostram usque aetatem propagatam, Diploma Leopoldi M. Paullo impertitum, loquitur: quorsum lectores dimittimus." BELIUS, 1735–1749(?), I, s. 65. Je mnohovravné, že Bel vedome obchádza problém. V opise Šopronskej stolice naplní časť pre dejiny rodov tým, že predstaví legendárnu „galériu predkov" na maľbách hradného kaštieľa v Eisenstadte, resp. uverejňuje kráľovskú listinu z 27. augusta 1681, potvrdzujúcu plat Pavla Esterházyho ako palatína, ktorá v hrubých rysoch taktiež obsahuje dejiny rodu, ale stručnejšie, než *Tropheum*. (Zrejme na túto listinu sa odvolával pri opise Bratislavskej stolice). BEL, Matthias. *Notitia Hungariae novae historico-geographica... Comitatuum ineditorum Tomus II. in quo continentur... Comitatus Soproniensis, Castriferrei, Szaladiensis et Veszprimiensis.* Ed. Gregorius TÓTH. Budapestini, 2012. s. 176–179 (kaštieľ v Eisenstadte), s. 189–201 (listina).

THOMAS.

Vxores: { 1. Anna Pogány, 2. Sophia Földes.

FRANCISCVS I. omnorum bonorum, quibus se abdicauit Stephano, hæres.

SOPHIA, VXOR Francisci Esterházy, omnium, qui hodie viuunt, Esterházionum, mater.

STEPHANVS, Regni Hung. Palatinus. Vx. Catharina Pálffy, vidua Iohannis Kruflich. † 1609.

FRANCISCVS II. Fit Franciscanus, atque demum, relicto ordine, maritus: ideoque, quantum ad se adtinuit, a Stephano exhæredatus.

CASPARVS. A Stephano, cum maiore natu fratre adoptatus, fit hæres & Comitatuum Trentschin atque Liptó, Supremus Comes. Anno 1610. Vx. Helena Thurzo.

FRANCISCVS III. Lib. B. VXOR Elisabetha Sirkhey, hæres autarum possessionum.

GEORGIVS, paternorum, partem maximam, hæres, Supremus perpetuus Comes de Trentschin, & Liptó.

GABRIEL fratris maioris natu cohæres, idemque Perpetuus, vtriusque Comitatus Supremus Comes.

NICOLAVS, L. B. a Georgio adoptatus. Fit Supremus ac perpetuus Comitatuum Trentschin, & Liptó Comes, anno 1678. die 27. Mai, posteaque ex alle hæres, denique R. H. Cancellarius. Vxor, Elisabetha Bolassa. † anno 1723.

Anna Maria VXOR Com. Ladislai Erdódy.

IOSEPHVS, succedit patri, 1723. fit Dapiferorum Magister.

Vxores 1. Francisca Csáky. 2. Comes Traunia.

Andreas Schmutzer: Rodostrom Illésházyovcov v diele Mateja Bela *Notitia Hvngariae Novae Historico-Geographica: Divisa In Partes Qvatvor, Qvarvm Prima, Hvngariam Cis-Danvbianam; Altera, Trans-Danubianam; Tertia, Cis-Tibiscanam; Qvarta, Trans-Tibiscanam: Vniuersim XLVIII. Comitatibus Designatam, Expromit ... Tomus Primus.* 1735. (Bratislava, Ústredná knižnica Slovenskej akadémie vied)

dokonca ich pokladal za dôležité historické pramene,[17] ale tie, ktoré využil, boli už napísané s väčšou náročnosťou.[18] Rovnako poznal a používal aj spomenuté genealogické diela jezuitských autorov;[19] dopisoval si aj s Rajcsányim a komorský radca mu dokonca poslal aj nejaké údaje.[20] V prvom zväzku *Notícií* Bel pravdepodobne poukazuje na Rajcsányiho, keď píše o tom, že niekto už začal s prácou na dejinách uhorských rodov, potom trochu aj zneistel, či má pokračovať vo svojom bádaní v tomto smere.[21] V každom prípade nasledujúce zväzky potvrdzujú, že ani on nerezignoval na svoj pôvodný plán.

17 V predslove *Adparatus*-u spomína aj pohrebné kázne medzi tými prameňmi, ktoré by rád dostal od svojich študovaných čitateľov. BELIUS, 1735(–1746), I, *Praefatio,* 2r.

18 Tak v opise Mošonskej stolice pri veľkej časti dejín rodu Zichy použil maďarsky písanú pohrebnú reč, ktorá odznela na pohrebe Štefana Zichyho 20. apríla 1693 (*A szörnyü halálnak mérgén eröt vett Nyereséges Győzödelemnek palmaia...* Nagy-Szombatban : Academiai Bötűkkel, [1693.]). Pohrebná reč obsahovala aj citáty z listín (!), ktoré Bel s radosťou využil vo svojej práci, ako aj neskôr životopisec Zichyho. BEL, 1735–1749(?), V, s. 31-32; ZICHY, István, Gróf. Adatok egy XVII. századi katolikus főúri család történetéhez. Öregebbik Gróf Zichy István (1616–1693). In *Regnum*, 1942–1943, roč. 5, s. 734-764. Pri opise Vašskej stolice použil zase maďarskú pohrebnú reč k životopisu nitrianskeho biskupa Adama Ladislava Erdődyho (SZEGEDI, János. *Aquila magnarum alarum. Nagy-szárnyú saskeselyő...* Nagy Szombatban : Akademiai Bötűkkel, [1736.]). BEL, 2012, s. 340.

19 Vyššie spomenutá publikácia Imago Heroum bola v jeho knižnici. Katalóg Belovej knižnice: *Libri litterarii varii generis, quae in bibliotheca Matthiae Belii continentur* (rukopis). Uložené v: LK Fragm. XXV/b. Vydané: TÓTH, 2006, s. 85-126. *Imago Heroum* pozri tamtiež, s. 120, Nr. [495.] Už spomenutú prácu o Révayovcoch *(Ad Lectorem de Libro, Authore, et eius illustri Familia)* cituje v opise Turčianskej stolice. BEL, 1735–1749(?), II, s. 325.

20 List A. Rajcsányiho M. Belovi, Nagy Bilicz (?), 28. 12. 1737. In BÉL, 1993, Nr. 697.

21 „Incidit nobis, Optimatum mentio, quos iam fas esset, pro eo, ac singulorum poscunt merita, referre in commentaria nostra. Sed, cum eorum origines, in canam aetatem retrusas, incrementa, atque florem, partim integris voluminibus, explicuerint alii; partim in eo iam sudent, id, ut praestare possint, magna orbis Hungarici exspectatione; supersedeamus oportet, labori, ultra, quam sunt destinationis nostrae fines, procursuro." BEL, 1735–1749(?), I, s. 60.

Belov program výskumu dejín rodov, ktorý načrtol v *Notíciách* – napriek tomu, že poznal uhorské smery bádania – sa nedá odvodiť od nejakých domácich vzorov. On nepracoval na objednávku niektorého rodu; a aj keď niekedy nemohol celkom obísť vybásnené genealógie manipulujúce s legendárnymi predkami – veď kritizovať *Trophaeum* mocných Esterházyovcov by bolo naozaj nebezpečné – tam, kde to nenarážalo na riziko, tam podobné elaboráty kategoricky odmietol. Dobrým príkladom môže byť predstavenie rodu Szunyoghovcov v opise Trenčianskej stolice, kde spomína, že niektorí pokladajú za predka rodu istého *Zunuchus*-a, ktorý u Antonia Bonfiniho vystupuje ako Šalamúnov človek, ale on si vôbec nie je istý zhodou *Zunuchus-Szunyogh*, a aj to mu pripadá čudné, že rod sa od čias Šalamúna až do panovania Mateja Korvína – keď už sú o nich listinné dokumenty – takpovediac „skrýval", alebo neprejavoval žiadne známky svojej existencie. Po takom jadrnom spochybnení poznamenal, že v uhorských dejinách je mnoho podobných rozprávkových a neistých prvkov, najmä v súvislosti s pôvodom rodov: preto sa dostane do ťažkostí každý, kto sa dá nahovoriť na genealogický výskum, teda – pokračuje – „napodobňovaním cudzích národov" *(gentium exterarum imitatione)* v dejinách jednotlivých rodov „oddelí isté od neistého", „odhalí rozprávky" a vytvorí úplné rodostromy.[22]

Oprávnene sa vynorí otázka: na aký zahraničný vzor myslel Matej Bel? Ním načrtnutá genealogická metóda, založená na kritike prameňov, je charakteristická predovšetkým pre francúzske, ale ešte viac pre nemecké práce zo 17. storočia,[23] už aj z toho dôvodu, že Bel, ktorý študoval v Halle, mohol tieto práce poznať najlepšie. Do úvahy prichádza s najväčšou pravdepodobnosťou pietista Philip Jacov Spener, ktorý vo svojej monumentálnej genealogickej práci zavrhol rozprávkové tradície a pracoval výlučne len s historickými pamiatkami.[24] Bel pri opise Oravskej stolice viackrát cituje jednu zo Spenerových genealogicko-heraldických prác;[25] a keď svoju vlastnú neuskutočnenú genealogickú prácu – o ktorej ešte bude reč – nazval *Theatrum Nobilitatis Hungaricae*, zrejme myslel na Spenerovu prácu s podobným názvom (*Theatrum Nobilitatis Europae*).[26] Vo všeobecnosti môžeme povedať, že Belovo zhromažďovanie genealogických údajov bolo podriadené veľkému cieľu *Notícií*, teda komplexnému a mnohostrannému spracovaniu uhorských dejín. Viackrát zdôraznil: cieľom zbierania údajov o minulosti rodov je

22 „Ad gentem Szunyoghiorum quod adtinet, inter antiquissimas Hungariae, referri eam oportere, non plane nulli, neque id, sine ratione, existimant, rati, iam tum in rebus Salomonis eius mentionem reperiri. Ac meminit sane, Zunuchii cuiusdam Bonfinius eumque in iis speculatoribus recenset, qui auspiciis Salomonis, Geysae duci, insidiabantur: Petradus, inquit, Zunuchus et Bichas. Non invideremus hanc genti vetustatem, si doceri posset, idem Bonfinio vocabulum Zunuch significavisse, quod nobis hodie Szunyogh: tum, si evinceretur rationibus idoneis, revera, propagasse genus Zunuchum, quod, cum per plura secula latuerit in obscuro, emicuerit postea sub Corvino. Enim vero, cum multa alia, vel incerta, vel adspersa sunt fabulis, in historia Hungarica, tum, familiarum in primis origines: ut laborem sibi conscisceret inexsuperabilem, qui hic, gentium exterarum imitatione, certa discriminare ab incertis, detegere fabulas, et non interrupta serie, inde a primo stipite, per generationum, mutuo se excipientium, gradus, in nostram usque aetatem, matribus, simul adnotatis, unius saltem, alteriusve gentis, tabulas genealogicas, condere susciperet." BEL, Matthias: *Notitia Hungariae novae historico geographica... Comitatuum ineditorum tomus I. in quo continentur... Comitatus Arvensis et Trentsiniensis*. Ed. Gregorius TÓTH. Budapestini, 2011, s. 217-218. Fantastické stotožnenie *Zunuchus-Szunyogh* nie je ojedinelé: v tom čase sa viacerí pokúsili nájsť svojich predkov v stredovekých uhorských historických dielach, predovšetkým v Kronike Jána Thuróczyho a v diele Antonia Bonfiniho. K tomu ďalšie údaje pozri GALAVICS, 1988, s. 23.

23 Por. FORST-BATTAGLIA, Otto. *Genealogie.* Berlin : B. G. Teubner, 1913. (Grundriss der Geschichtswissenschaft zur Einführung in das Studium der deutschen Geschichte des Mittelalters und der Neuzeit. Ed. MEISTER, Aloys. Reihe I. Abteilung 4a) 2-3; HENNING, Eckart – RIBBE, Wolfgang. *Handbuch der Genealogie.* Neustadt an der Aisch : Degener, 1972, s. 8-11.

24 K téme sa vzťahujúce práce: SPENER, Philippus Jacobus. *Theatrum nobilitatis Europeae...* Francofurti : Vogelius, 1668; SPENER, Philippus Jacobus. *Illustriores Galliae stirpes...* Francofurti ad Moenum : Zunnerus, 1689; SPENER, Philippus Jacobus. *Sylloge genealogico-historica...* Francofurti ad Moenum : Zunner, 1677. V tomto diele si dovolil – v súvislosti s Habsburgovcami – štipľavú poznámku o rozprávkových genealógiách: „Familiae origo diu in abdito latuit. Ad Arcam usque Noae et Abrahamidas aliqui ascendere ausi, ludibrio ea vanitate fuere." Tamtiež, s. 1.

25 SPENER, Philipp Jakob. *Historia insignium illustrium seu operis heraldici pars specialis*... Ed. 2., Francofurti ad Moenum : Ex officina Zunneriana, apud J. A. Jungium, 1717. Belove citácie: BEL, 2011, s. 90-91.

26 SPENER, 1668.

„osvetlenie dejín vlasti".[27] Z toho je jednoznačné, že Bel vnímal genealógiu v pravom zmysle slova ako „pomocnú vedu" historickú.

Genealogické časti *Notícií* môžeme rozdeliť do dvoch skupín: na genealógie aristokracie a genealógie šľachtických rodov. Vo väčšine prípadov sú aristokratické rody spracované podrobne, so snahou podať celkový obraz. Bel sleduje pôvod rodu, spomína činy slávnych príslušníkov rodu, používa rovnako listinné ako aj naratívne pramene a sleduje úlohu, ktorú rod zohral v dejinách krajiny. Tieto genealógie sú skutočnými historickými skvostami, najmä opisy rodov, ktoré i keď už do 18. storočia vymreli, Bel vypracoval so skutočnou erudíciou. Spolu vypracoval genealógie 21 magnátskych rodov: Balassa, Báthory, Batthyány, Berényi, Erdődy, Esterházy, Forgách, Héderváry, Illésházy, Keglevich, Koháry, Kőszegi, Majthényi, Nádasdy, Pálffy, Révay, Szunyogh, Thurzo, Ujfalussy z Diviackej Novej Vsi, Újlaki a Zichy. Deviatim rodom vypracoval do vytlačenej publikácie aj rodostromy: úrovňou všetky zodpovedajú svojej dobe, obsahujú aj tituly príslušníkov rodu, niekedy aj ich činy a manželských partnerov.[28]

Čo sa týka „zloženia" zoznamu, v prípade rodov žijúcich v Belovej dobe bolo rozhodujúce, aké mal Bel kontakty. Len niekoľko konkrétnych príkladov: o Pálffyovcoch získal množstvo údajov od Pavla Jeszenáka, ktorý bol advokátom Pálffyovcov;[29] o Forgáchovcoch z Gýmeša mu dali k dispozícii listinné dokumenty a pravdepodobne aj rodostrom priamo príslušníci rodu – Ján Adam, novohradský župan a Ladislav Forgách st.;[30] o rode Zichy ho zásobil listinami a tiež osobne vyhotoveným rodostromom jeho podporovateľ, mošonský župan Karol Zichy.[31] V prípade vymretých rodov zavážil význam rodu, akú úlohu zohral v dejinách krajiny (rody Báthory, Kőszegi, Thurzo, Újlaki). O stoliciach vo východnej časti Uhorska, ktorá sa ocitla na dlhú dobu pod osmanskou nadvládou, mal Bel len kusé informácie, resp. zaostával s prípravou ich opisu,[32] preto ani o tunajších rodoch nemohol napísať dlhšie state.

Z istého hľadiska sú dejiny šľachty, uverejnené v *Notíciách* novinkou, pretože dovtedy sa tlačou vydávali len genealógie aristokracie. Na druhej strane sú však tieto genealógie podstatne kratšie: väčšinou sa obmedzujú na uverejnenie jednej až dvoch listín, ktoré získal Bel od príslušníkov rodiny a podrobil ich skúmaniu. Tieto však obvykle nepostačili na vypracovanie rodostromu; alebo v niektorých príkladoch naopak, od rodiny získal len rodostrom, ale žiaden iný dokument. Treba podotknúť, že niekoľko aristokratických rodov (najmä takých, ktorý získali barónsky a neskôr grófsky titul v priebehu 17. storočia) sa tiež radí do tejto kategórie (napríklad rody Berényi, Szunyogh, Ujfalussy). Tie šľachtické rody, od ktorých Bel získal relevantný písomný materiál, sú nasledujúce: Pethő z Gerse, Pongrácz de Szentmiklós et Óvár,

27 „Nimirum, sive ad illustrandam patriae historiam, sive ad ornandum opus nostrum, nihil omnino conferri a nobilitate Hungara, potuisset exoptatius, quam, si suae quisque gentis natales, et huius praeclaros actus, quibus bene, de rege, patria, quin et posteris suis, meriti sunt, nobiscum communicavisset." BEL, 1735–1749(?), II, s. 454.

28 Za aristokraciu pokladám grófske a barónske rody, resp. pri stredovekých rodoch tie, ktorých príslušníci zastávali krajinské hodnosti (Héderváry, Kőszegi, Újlaki). Spomínam len tie rody, o ktorých Bel zostavil dostatočne obsiahlu genealógiu alebo rodostrom: Balassa: BEL, 1735–1749(?), IV, s. 42-43, rodostrom: s. 130-131; Báthory: BELIUS, Matthias. *Comitatus Krasznensis.* (Rukopis) EFK, Hist. I. ff., s. 21-29, resp. BELIUS: *Comitatus Szaboltsensis.* (Kézirat.) OSZK Kézirattár, Fol. Lat. 3371, s. 25-29; Batthyány: BEL, 2012, s. 307–332. Berényi: len rodostrom: BEL, 1735–1749(?), IV, s. 98-99; Erdődy: BEL, 2012, s. 332-343. Esterházy: BEL, 2012, s. 176-179, 187-203; Héderváry: BEL: *Historia Comitatus Iauriensis.* (Rukopis) EFK Hist. I. aa., s. 535-556; Illésházy: BEL, 1735–1749(?), I, s. 67-71, rodostrom: tamtiež, s. 70-71, resp. BEL, 2011, s. 199–202. Koháry: BEL, 1735–1749(?), IV, s. 726–729; Kőszegi: BEL, 2012, s. 279–304. Majthényi: BEL, 1735–1749(?), IV, s. 421-424; Nádasdy: BEL, 2012, s. 343–363. Pálffy: BEL, 1735–1749(?), I, s. 60-65, rodostrom: tamtiež, s. 64-65; Révay: BEL, 1735–1749(?), II, s. 309-311, 316-320, 325-328, rodostrom: tamtiež, s. 310-311; Thurzo: BEL, 2011, s. 90–126. (pozri aj druhú časť štúdie), Újlaki: BEL, 2012, s. 304–307. Zichy: BEL, 1735–1749(?), V, s. 30-38. (pozri aj pozn. 18 a 31).

29 BEL, 1735–1749(?), I, s. 60.

30 „Habemus illud, cum universa, inclutae Forgáchianorum gentis, genealogia, a Comite Ioh. Adamo Forgach, Comitatus Neogradiensis Supremo Comite, et Suae Maiestatis Camerario, nuper satis functo, nobis communicatum, atque, suo loco, integrum producendum." BEL, 1735–1749(?), II, s. 350. Pozri aj tamtiež, IV, s. 383.

31 „Reliquos tabula exhibet genealogica, ex Comitis Caroli Zichy, schedis, sua manu exaratis, concinnata." BEL, 1735–1749(?), V, s. 33.

32 Por. TÓTH, 2007, I, s. 156-164.

Neznámy majster: Oltár *Speculum justificationis* objednaný Jurajom Thurzom pre kaplnku Oravského hradu. 1611. (Necpaly, Kostol evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, foto Bratislava, Slovenská národná galéria – Fotoarchív)

Radvánszky, Rajcsányi, Reviczky, Szulyovszky-Sirmiensis, Sambokréty, Zerzovay (Farkas).[33] Aj tu zohrali mimoriadne dôležitú úlohu známosti: Bel získaval informácie od svojich žiakov, prešporských známych, resp. od evanjelických duchovných.

Nie je prekvapením, že genealógií šľachtických rodov je menej než aristokratických: nemali takú významnú rodovú tradíciu, ale aj Bel sa viac sústredil na tie rody, ktoré zohrali významnejšie úlohy v histórii krajiny. Nižší počet genealógií šľachtických rodov však má aj iný dôvod. Jedným bolo, že viedenský dvor sa díval na Belov zber údajov s nevôľou. Darmo dostal od učeného Andrása Czemanku celý archív o turčianskych šľachtických rodoch, v ňom aj známy turčiansky register,[34] zbytočne mu Pál Ráday poskytol veľké množstvo údajov o novohradských rodoch,[35] a celkom nadarmo zostavil súbor dokumentov aj s genealógiami k opisu Turnianskej stolice:[36] Uhorská kráľovská dvorská kancelária, ktorá vykonávala cenzúru, mu zakázala publikovať tieto dokumenty, pretože podľa jej názoru to poškodzovalo práva súkromných osôb.[37] Tak isto sa kancelária zachovala aj v prípade Bratislavskej a Šomoďskej stolice, keď vyzvala Bela na vynechanie údajov o šľachte.[38] Vo Viedni sa zrejme obávali toho, že publikovanie výsadných listín a registrácia šľachty by mohla poslúžiť ako právny základ pre dotknuté rody v rôznych majetkovoprávnych sporoch alebo pri potvrdzovaní šľachtictva, a preto v prípade menších zverejnených údajov boli ochotní ich prehliadnuť, ale snaha zostaviť a publikovať celé archívy zjavne prekročila mieru tolerancie úradov. Bel sa, samozrejme, podrobil vôli úradov, ale dúfal v lepšie časy: v opise Turčianskej stolice poznamenal, že má k dispozícii podrobné údaje k tunajším šľachtickým rodom, ale tieto zverejní v samostatnej práci, v už spomenutom *Theatrum Nobilitatis Hungaricae Prodromus*-e. Plánoval teda vydať jednu čisto genealogickú prácu.[39]

Okrem kancelárie však boli Belove súbory údajov o šľachte tŕňom v oku aj stoliciam, ktoré kontrolovali jeho texty, predovšetkým z dôvodu, že prešporský vedec zachytával aj aktuálne majetkové pomery svojej doby. Z tejto príčiny ani neprichádzalo do úvahy, aby – ako v to dúfal Bel – obohatili jeho dielo o listinný materiál, práve naopak: dištancovali sa od odobrenia jeho práce, alebo sa vyjadrili, že sa nedajú použiť.[40] O Belovom úsilí zozbierať celokrajinský súbor údajov bolo teda čoskoro jasné, že je to ilúzia, veď zverejnenie listín o majetkových pomeroch narážalo na základné záujmy dvora a šľachty (preto si aj Bel často sťažoval na „skúpe archívy").[41] Následkom toho však zostala jeho genealogická práca zlomkovitá – ako v podstate celé jeho dielo.

33 Pethő: BELIUS, Matthias. *Comitatus Zempliniensis.* (Rukopis.) EFK Hist. I. ffff., s. 131-133; Pongrácz: BEL, 2011, 213–215. Radvánszky: BELIUS, Matthias. 1735–1749(?), II, s. 451-453; Rajcsányi: BEL, 1735–1749(?), IV, s. 452, rodostrom: tamtiež, s. 452-453; Reviczky: BEL, 2011, s. 131–135; Sámbokréty: BELIUS, Matthias. 1735–1749(?), IV, s. 425-426; Szulyovszky-Sirmiensis: BEL, 2011, s. 227–228. Zerzovay (Farkas): BELIUS, Matthias. 1735–1749(?), II, s. 232-233.

34 TÓTH, 2007, II, s. 39-40.

35 Tamtiež, II, s. 79-80.

36 Tamtiež, II, s. 254-255.

37 Pozri list Uhorskej kráľovskej dvorskej kancelárie Matejovi Belovi z 10. novembra 1732. In BÉL, 1993, Nr. 471 (vo veci Turčianskej a Turnianskej stolice). Por. aj TÓTH, 2007, II, s. 41, 254-255. Z opisu Novohradu bez výzvy kancelárie vynechal katalóg šľachty, pravdepodobne poučený z predchádzajúcich neúspechov. Vtedy však už mal iné plány s nazhromaždenými genealogickými údajmi a hodlal ich uverejniť osobitne (o tom pozri ďalej). Tamtiež, II., s. 81.

38 Pozri listy Uhorskej kráľovskej kancelárie Matejovi Belovi. Viedeň, 14. decembra 1733 (v súvislosti s Bratislavskou stolicou) a 27. apríla 1736 (v súvislosti so Šomoďskou stolicou). In BÉL, 1993, Nr. 507, 605.

39 „Habemus earum catalogum, multis diplomatibus, delineatis singularum insignibus, et genealogiis designatis, instructum, quem, si Deus voluerit, et vixerimus, in *Prodromo Theatri Nobilitatis Hungaricae,* edemus." BEL, 1735–1749(?), II, s. 315.

40 Množstvo príkladov uvádza TÓTH, Gergely. Bél Mátyás Sáros vármegyéről. A leírás keletkezése és vármegyei fogadtatása. In *Gesta [Miskolc],* 2006, roč. 6, č. 2, s. 30-49, najmä s. 38-41. Por. aj TÓTH, 2007, I, s. 146-147.

41 V opise Bratislavskej stolice napr. : „Id [teda úspech genealogického bádania] vero, tunc fore confido, quando reclusis avaris illis scriniis, quibus, maiorum praeclare gesta, ceu edaci quodam sepulchro, conduntur, in vitam revocabimus mortuos." BEL, 1735–1749(?), I, s. 74.

Rodopisné časti *Notícií* však nezostali bez odozvy v neskoršom genealogickom bádaní v Uhorsku – pravda, reflexia bola sčasti negatívna. Známy historik Karol Wagner[42] v jednom svojom liste píše, že hodlal opísať územie Predtisia, tak, ako opísal Bel Preddunajsko, ale mieni vynechať tie časti, „ktoré on [Bel] únavne stále dookola opakuje, a ktoré sa môžu vzťahovať na práva rodov", pretože – ako píše – „z tejto príčiny Bela mnoho šľachticov odsudzovalo".[43] Je jednoznačné, že Wagner tu myslel na uverejňovanie majetkovoprávnych a výsadných listín. Preto zvolil jednoduché riešenie: písal len o vymretých šľachtických rodoch, a to tak v *Analectá*ch, predstavujúcich Spišskú stolicu, ako aj vo svojej genealogickej zbierke *Collectanea*.[44] Andreas Lehotzky, autor dvojzväzkovej práce *Stemmatographia*[45] taktiež dobre poznal Belove dielo: v úvode druhého zväzku poukázal na to, že aj Bel sa pokúšal o niečo podobné.[46] Dokonca aj využil jeho poznatky: jeho pozornosti neušla ani jedna zmienka z jeho rodopisných prác a vždy sa na ne aj poctivo odvolával.[47] Lehotzky sa inak poučil z Belovho prípadu: hoci sa zaoberal aj rodmi, ktoré v jeho dobe žili, nikdy nepísal o tom, aké majú jednotlivé famílie majetky.

Matej Bel o Thurzovcoch

Belova genealógia o Thurzovcoch, ktorá z pochopiteľných príčin dostala svoje miesto v opise Oravskej stolice, patrí k najvydarenejším v *Notíciách*. Pri predstavovaní Oravského hradu píše o rode na 74 stranách, viac-menej presne sledujúc jednotlivé vetvy rodu.[48] Čo sa týka prameňov, z ktorých vychádzal, treba podotknúť, že sa síce k dôležitým rodinným dokumentom nedostal, ale zadovážil si niekoľko dôležitých listín, napríklad jeden záhadný rodostrom, namaľovaný na plátne, ktorý sa podľa jeho slov nachádzal v jednej z hradných jedální, ale drzí hradní vojaci ho poškodili.[49] Okrem toho používal aj denník Juraja Závodského, tajomníka Juraja a Imricha Thurzovcov, ktorý aj vydal vo svojom *Adparatus*-e, resp. čerpal aj z pohrebnej

42 Zhrnutie o ňom HÖLVÉNYI, György. Wagner Károly és a Bél-iskola. In *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei V.* Budapest : Egyetemi Könyvtár, 1971, s. 329-350.

43 List uvádzame podľa prekladu Gy. Hölvényiho. HÖLVÉNYI, 1971, s. 331-332.

44 Wagner v štvrtom dieli svojho diela Analecta na príslušnom mieste už v názve naznačuje „vymedzenie" svojho výskumu. WAGNER, Carolus. *Analecta Scepusii sacri et profani. Pars IV. complectens genealogiam illustrium familiarum, quae olim in Scepusio floruerunt.* Posonii et Cassoviae : Sumptibus Joannis Michaelis Landerer, 1778, 219 s. V nadpise diela *Collectanea* taktiež zdôrazňuje, že píše len o vymretých rodoch. WAGNER, Carolus: *Collectanea genealogico-historica illustrium Hungariae familiarum, quae iam interciderunt. Ex ms. potissimum eruit, et scutis gentilitiis auxit* —. Decas I–IV. Posonii, Pestini et Lipsiae : Typis et sumptibus Joan. Michaelis Landerer, 1802, 138 s.

45 LEHOTZKY, Andreas. *Stemmatographia nobilium Familiarum Regni Hungariae; praemissa est series chronologica quatuor Statuum et Ordinum e diplomatibus eruta. I. Regni Hungariae et Partium eidem annexarum quatuor status et ordines, serie chronologica, e diplomatibus deducti, et historico-politicis notationibus ilustrati.* Pars I. Posonii : Typ. Simonis Petri Weber, 1796, 256, 100 s.; LEHOTZKY, Andreas. *I. Regni Hungariae et Partium eidem annexarum statuum et ordinum seu Nobilium Familiarum Stemmatographia intersertis accessorie notationibus de antiquis populis Hungariae oras incolentibus.* Pars II. Posonii : Typ. Simonis Petri Weber, 1798, 470 s.

46 „Reflectere velint ad difficultatem laboris, quo alios hactenus deterritos dixit, et praedixit nobiscum eam expertus Cl. Belius, qui postquam similia in Notitia Historiae suae (!) coepisset; Tomo I. pag. 59 et 61. scribit: *Hungaricarum Familiarum origines, in canam aetatem retrusas, incrementa, item et florem, alii explicare susceperunt* (Consil. Adamum Rajcsányi intellexisse videtur) *dubito, an sit gens, rebus praeclare gestis illustrior, ut proinde laborem sibi conflaturus sit propemodum inexsuperabilem, qui commentarium genealogicum supplere vellet, id tamen ut fiat, una nobiscum optat orbis eruditus."* LEHOTZKY, 1798, *Lectori!,*)(r–v. Por. aj s pozn. č. 16. Ako vidno, Lehotzky predpokladá, že Belom spomínaným súčasníkom bol Rajcsányi. Lehotzky sa neskôr o Belovi vyjadruje ako o svojom predchodcovi, ktorý si sťažuje na ťažkosti s prácou: „postquam graves, doctissimorum etiam, dum in illustrandis rebus patriis desudarent, virorum querelas, Belii in Appar. Decr. (?) II. Praefat. pag. 4. et 83. ..." Tamtiež,)(2r.

47 Odvoláva sa na *Notície* (podľa zväzku a čísla strany), ale aj na iné Belove diela, napr. na *Prodromus* a *Adparatus*. Pozri napr. LEHOTZKY, 1798, s. 14, 102, 125, 128, 130, 200, 203, 222, 224, 235, 259, 323, 339, atď.

48 BEL, 2011, s. 90–126.

49 „...ex prisca *Thurzonum* tabula[n.)] genealogica, quae est in manibus nostris, didicimus..." V poznámke n.) píše: „Tabula ingens, e linteo est, pictoris manu adumbrata, sed quam petulantia militum praesidiariorum foedavit. Nam, in uno coenaculorum arcis pependisse aiunt, qui nos monumento illo, ditarunt." Tamtiež, s. 91.

kázne Izáka Abrahamidesa, ktorú predniesol nad mŕtvym palatínom.[50] Rovnako mu poslúžili aj epitafy Thurzovcov, pochovaných v levočskom Kostole sv. Jakuba, ktoré už skôr publikoval v *Prodromus*-e, v opise Spišskej stolice.[51] Okrem toho, samozrejme, použil aj množstvo naratívnych prameňov, medzi nimi aj viacero zahraničných. V genealógii dostali primerané miesto najdôležitejšie momenty z histórie thurzovského rodu: banské podnikanie, významní preláti z rodu, a tí Thurzovci, ktorí zastávali vysoké krajinské hodnosti. Jediné, čo zostalo v hmle, je príklon rodu k evanjelickej viere, nakoľko Uhorská kráľovská dvorská kancelária prísne zakázala Belovi, aby písal o náboženských otázkach, pri ktorých by sa spomínali protestanti.[52]

Spomedzi banských podnikateľov sa Bel relatívne málo zaoberá zakladateľom rodového majetku, staviteľom hút a osnovateľom spojenectva s Fuggerovcami, Jánom Thurzom († 1508), nakoľko o ňom nemal takmer žiadne údaje.[53] Spomedzi jeho synov – zrejme aj vzhľadom na významnú politickú kariéru – už vedel napísať obsiahlejší životopis o Alexejovi Thurzovi, ktorý to dotiahol až na post kráľovského miestodržiteľa, hoci primárnym zdrojom mu bola história Mikuláša Istvánffyho a v menšej miere listy humanistického preláta Girolama Balbiho, ako aj známy epitaf samotného Alexeja.[54] Prekvapivo však väčší priestor venuje druhému Jánovmu synovi, Jurajovi. O ňom totiž píše, že na otcovo nahováranie šiel do Benátok a tam v prestrojení za hutníckeho robotníka sa naučil techniku oddeľovania striebra a zlata.[55]

Podrobne opísaný a zaujímavý príbeh však vyvoláva hneď niekoľko otázok. Epizóda sa objavuje aj vo Wagnerových *Analectách* z roku 1778, ale tam sám otec (Ján) je ten, kto vykoná „priemyselnú špionáž".[56] Žiaľ, ani jeden z autorov neuvádza zdroj svojich poznatkov, ale dá sa predpokladať, že Wagner sa nejakým spôsobom dostal k Belovmu rukopisu, pretože jeho opis sa zdá byť akýmsi „rýchlym sumárom" Belom podanej historky. Obsadenie Jána namiesto Juraja však môže byť aj Wagnerovou iniciatívnou, ktorý v jemu známej literatúre čítal o takýchto Jánových odborných znalostiach. Spoločný u oboch autorov je aj krátky citát z básne Ursina Velia, ktorý poukazuje na spomínanú historku. Odborná literatúra doteraz poznala len Wagnerovo podanie a aj prevzala túto variantu, napríklad životopisec Jána Thurza, E. Reinhardt. Snažiac sa nejakým spôsobom zavŕšiť túto epizódu, kvalifikoval celý príbeh ako pustý výmysel a mienil, že vznikol len vyfarbením spomínaného úryvku básne Ursina Velia.[57] Nazdávame sa však, že udalosť tak, ako ju detailne podal Matej Bel, by mala podnietiť ešte k ďalším výskumom, aby sa odhalilo, nakoľko sa jadro príbehu zakladá na skutočnosti.

Spomedzi Thurzovcov, zastávajúcich vysoké cirkevné hodnosti, dostávajú v opise najväčší priestor dvaja preláti, žijúci na začiatku 16. storočia a pôsobiaci v zahraničí – Ján, vratislavský

50 Dielo Závodského: ZÁVODSKY, Georgius. *Diarium rerum per Hungariam, ab anno 1586, usque ad annum 1626. gestarum.* In BELIUS, 1735(–1746), I, s. 353-380; Abrahamidesova pohrebná kázeň: ABRAHAMIDES Hrochotius, Isaacus. *Oratio exequialis, Illustrissimo p. m. Comiti ac Domino, D. Georgio Thurzoni, de Bethlemfalwa...* Leutschoviae : Excudebat Daniel Schultz, 1617, [6], 38 s.

51 BELIUS, 1723, s. 89. Kritické uverejnenie náhrobných nápisov v kostole aj so životopisnými údajmi zosnulých (vypracovaných na základe najnovších výskumov), ako aj s príslušnou literatúrou pozri LUDIKOVÁ, Zuzana – MIKÓ, Árpád – PÁLFFY, Géza. A lőcsei Szent Jakab-templom reneszánsz és barokk síremlékei, epitáfiumai és halotti címerei (1530–1700). In *Művészettörténeti Értesítő,* 2006, roč. 55, č. 2, s. 327-410.

52 Pozri list Uhorskej kráľovskej dvorskej kancelárie Belovi: Viedeň, 5. marca 1728. In BÉL, 1993, Nr. 358. K otázke novšie pozri TÓTH, 2007, I, s. 69, 137.

53 BEL, 2011, s. 90–91. O osobe Jána pozri ERDÉLYI, Gabriella. Egy kivételes karrier Mohács előtti kezdetei: Bethlenfalvi Thurzó Elek. In TUSOR Péter – RIHMER Zoltán – THOROCZKAY Gábor (ed). *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Budapest : Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 1998, s. 118-132, tu s. 119-120; LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 349, ako aj príspevok Mariána SKLADANÉHO v tejto publikácii.

54 BEL, 2011, s. 91–94. O Alexejovi Thurzovi pozri ERDÉLYI, 1998; LUDIKOVÁ – MIKÓ – PÁLFFY, 2006, s. 345-346, ako aj príspevok Gabrielly ERDÉLYI v tejto publikácii.

55 BEL, 2011, s. 102–104.

56 WAGNER, 1778, s. 65.

57 REINHARDT, E. *Johann Thurzo von Bethlemfalva, Bürger und Konsul von Krakau, in Goslar 1478–1496.* Goslar a. H. : Brumby, 1928, (Beiträge zur Geschichte der Stadt Goslar. Heft 5), s. 60-63.

(Wroclaw) a Stanislav, olomoucký biskup.[58] Bel sympatizuje s oboma humanistickými prelátmi – u prvého menovaného chváli jeho podporu umenia –, ale najdôležitejšia pre neho je ich korešpondencia s Erazmom Rotterdamským. Listy Bel publikuje v plnom znení, čo nie je prekvapením: v nich totiž obaja preláti s nadšením „dvoria" Erazmovi, ktorý zase vo svojich odpovediach podnecuje k obnove a očisteniu cirkvi i teológie.[59] Bel s nostalgiou hľadel na tú dobu, keď mohli vzniknúť takéto priateľstvá medzi vzdelanými mužmi a v ktorej katolícki biskupi vyhľadávali priateľstvo humanistických vedcov, a zároveň jemne poukazuje aj na to, že dejiny odvtedy, žiaľ, nabrali iný smer: namiesto zreformovania cirkvi došlo v nej k rozkolu.[60] Belovi nezostávalo iné, len takýmito okľukami vyjadrovať svoj názor na otázky týkajúce sa cirkví a aby napríklad mohol vzdať hold Erazmovi, populárnemu vďaka Filipovi Melanchtonovi aj medzi evanjelikmi.

Medzi Thurzovcami, zastávajúcimi krajinské hodnosti a činnými v politike, samozrejme, dostáva najväčší priestor Juraj Thurzo a jeho syn Imrich. O oboch Bel píše dosť široko a podrobne. Juraj má najdlhší životopis (18 listov), vďaka už spomenutému Závodského denníku a pohrebnej reči.[61] S dobrým citom pre proporcie líči udalosti v živote palatína, nezabúda na jeho vojenské pôsobenie pod velením Mikuláša Pálffyho, ale viac ho zaujímajú *„pacis studia"* – teda veci, ktoré vykonal počas mieru. Potrebuje za dôležité podotknúť, že Juraj Thurzo sa nepostavil na stranu Štefana Bocskaia, ale zohral významnú úlohu pri mierových rokovaniach vo Viedni a pri ústí rieky Žitavy roku 1606; k dobru mu tiež pripisuje, že v boji o trón sa postavil na stranu arcikniežaťa Mateja a ako palatín on dal vyhľadať a odviezť do Viedne Bocskaiovu turecku korunu.[62] Zároveň však nezamlčuje ani to, že Thurzo povolal uhorské stavy na rokovanie z dôvodu, že Nové Zámky – v protiklade s dohodami vo viedenskom mieri – dostali nemeckého veliteľa a aj posádku.[63] Bezpochyby práve pri tomto životopise muselo byť pre Bela zvlášť bolestivé nariadené *„silentium"* na náboženské otázky: Juraj Thurzo mu bol totiž práve preto mimoriadne sympatický, lebo napriek svojej lojálnosti k dvoru zvolal roku 1610 do Žiliny synodu, na ktorej v skutočnosti nanovo zorganizoval a posilnil evanjelickú cirkev v Uhorsku.[64] Aj tu bol prinútený okolkovať: len v opise Trenčianskej stolice, pri meste Žiline sa odvážil spomenúť synodu, resp. to, že sa na nej zúčastnil aj Juraj Thurzo, ale šikovným ťahom správu o tom dáva do úst jezuitovi Františkovi Kazymu, ktorého cituje v súvislosti so synodou. Je však priam komické, že aj jezuitu cenzuruje, totiž z Kazyho citátu vynechal pri slove „superintendent" upresnenie *„Augustae Confessionis"*, aby ostrozrakí kancelárski cenzori nemohli mať žiadne výhrady.[65]

58 BEL, 2011, s. 94–102 (Ján), s. 106–110 (Stanislav). O nich pozri WENZEL, Gusztáv. *Thurzó Zsigmond, János, Szaniszló és Ferencz. Négy egykorú püspök a bethlenfalvi Thurzó családból. 1497–1540.* Budapest : MTA, 1878, (Értekezések a Történelmi Tudományok köréből VII./9.) s. 19-28 (Ján), s. 29-37 (Stanislav); porovnaj aj novšiu prácu ROTHKEGEL, Martin. *Der lateinische Briefwechsel des Olmützer Bischofs Stanislaus Thurzó: eine ostmitteleuropäische Humanistenkorrespondenz der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts.* Hamburg : Lit-Verl., 2007, (Hamburger Beiträge zur neulateinischen Philologie 5), 403 s.

59 BEL, 2011 s. 97–100 (korešpondencia s Jánom), s. 108–110 (korešpondencia so Stanislavom).

60 Po uverejnení korešpondencie Jána Thurzu a Erazma píše: „Mirere, tantam in praestantissimis viris animorum coniunctionem, eo potissimum tempore, quo motis, de religione, dissidiis, non sacer modo; sed profanus etiam orbis, concuti, et in diversa studia, trahi coepit." Tamtiež, s. 100.

61 BEL, 2011, s. 113-121. O Jurajovi Thurzovi novšie pozri LENGYEL, Tünde. Thurzó György családi konfliktusai. In LÁCZAY, Magdolna (ed). *Nők és férfiak... Avagy a nemek története.* Nyíregyháza : Nyíregyházi Főisk. Gazdaságtud. Kar, 2003, s. 234-242; LENGYEL, Tünde. Thurzó György biccsei udvara. In G. ETÉNYI – HORN, 2005, s. 127-143, ako aj štúdiu Gézu PÁLFFYHO v tejto publikácii.

62 BEL, 2011, s. 116–119.

63 Tamtiež, s. 119.

64 O synode pozri ZSILINSZKY, Mihály. *Az 1610-ik évi zsolnai evangelikus zsinat háromszázados emlékünnepén. Egyháztörténeti tanulmány.* Selmeczbánya : Joerges Ágost özv. és fia Kvny., 1910, 47 s.

65 „Plura, de hac Iesuitarum missione, Franciscus Kazy, S. I. memorat, apud quem et haec legas: *Florebat Solna, superiore seculo synodis, quarum celeberrima, anno MDCX. indicta collegerat tres per Hungariam superintendentes: Eliam Lani, Samuelem Meliki, et Isaacum Abrahamidem, Praepositura Baimoczensi, iniquitate temporum auctum et locupletatum: e profana republica, Georgium Thurzo, Regni Palatinum, Petrum Révai, Curiae regiae magistrum, plures alios."* BEL, 2011, s. 232.

Napísanie životopisu Jurajovho syna Imricha Thurzu znamenalo pre Bela ťažký oriešok hneď z viacerých príčin.[66] Na jednej strane mladý Thurzo študoval vo Wittenbergu, dokonca s ohľadom na postavenie otca a jeho podporu bol zvolený aj za rektora univerzity: tieto fakty mohol Bel pre vyššie uvedené dôvody spomenúť len s veľkou opatrnosťou.[67] Na druhej strane Imrich porušil rodinnú tradíciu vernosti panovníkovi a postavil sa na stranu sedmohradského kniežaťa Gabriela Bethlena. Tento krok síce v Belových očiach hraničil s hriechom, ale nechcel znižovať vážnosť úctyhodného rodu. Čo sa týka pobytu vo Wittenbergu, Bel sa o ňom nezmieňuje v časti o dejinách rodu, ale vo všeobecnej časti, a síce v súvislosti s tým, že oravský ľud je natoľko vzdelaný, že mnohí ovládajú aj latinčinu. Ako dôkaz na toto svoje tvrdenie uvádza, že Juraj Thurzo poslal pri príležitosti zvolenia svojho syna za rektora do Wittenbergu 100 oravských sedliakov, ovládajúcich latinčinu, pochopiteľne spolu s výbavou na výdatné pohostenie a aj s tanečníkmi.[68] Príbeh má, samozrejme, všetky znaky barokového preháňania: členovia delegácie sa po prijatí na univerzite zúčastňujú na dišputách, dokonca sami podnecujú diskusie, potom vo večerných hodinách na hostine uchvacujú prítomných tancom. Pôvod zaujímavej historky zatiaľ nie je známy, spomína ho len Arnold Ipolyi, ale bez uvedenia zdroja.[69] Je však isté, že Belovi sa podarilo elegantne sa zmieniť o Imrichových wittenberských štúdiách , ale – možno z opatrnosti – vyňal ich z opisu histórie rodu a aj výraz „evanjelický" starostlivo obchádzal.

V súvislosti s prechodom Imricha Thurzu na Bethlenovu stranu Bel vyzdvihol konečný dôsledok, teda mierové rokovania v Mikulove, po ukončení ktorých mladý Imrich Thurzo po skonzumovaní večere u Bethlena skonal. Nadhodil podozrenie cisárskeho historiografa Franza Christopha Khevenhüllera, podľa ktorého knieža dal otráviť Imricha, ale nedáva mu plnú dôveru; zároveň taktiež v súvislosti s Khevenhüllerom upozorňuje, že Imrich sympatizoval s prohabsburskými uhorskými stavmi, teda nebol zaslepeným prívržencom Bethlena.[70] Takto, aj keď iba čiastočne, podarilo sa mu udeliť Imrichovi rozhrešenie.

* * *

Vo všeobecnosti môžeme o Belovom genealogicko-historickom diele o Thurzovcoch skonštatovať, že vytvoril vyrovnaný, dobre napísaný prehľad, ktorý je oveľa lepší, ako Wagnerova sivá a jednotvárna genealógia, ktorú si môžeme prečítať v *Analectá*ch, i keď možno v množstve údajov po ňom zaostáva. Zároveň však zaostruje aj na Belove možnosti písať historické práce, teda na prísne nariadenia kancelárie. Malicherné a prísne zákazy týkajúce sa protestantských cirkví zapríčinili, že dejiny thurzovského rodu zostali „falošné", teda určite nie také, aké ich Bel pôvodne plánoval. Ak vezmeme do úvahy odpor viedenského dvora a aj uhorských šľachticov ohľadom publikovania dokumentov, je jednoznačné, že Bel mohol len vo veľmi obmedzenej miere zbierať materiál a ešte menej mohol o uhorských šľachtických rodoch písať. V tomto svetle sa zdajú byť ním vytvorené genealógie a rodostromy ešte väčším výkonom. Tých niekoľko, ktoré boli vytlačené, sa koncom 18. storočia stalo vďaka Andreasovi Lehotzkému súčasťou uhorskej genealogickej literatúry.

Preklad: Tünde Lengyelová

66 BEL, 2011, s. 121–125. O Imrichovi Thurzovi pozri KUBINYI, Miklós. *Bethlenfalvi gróf Thurzó Imre. 1598–1621.* Budapest : Méhner Vilmos, 1888, (Magyar Történelmi Életrajzok) 172 s.; resp. novšie RING, Orsolya. Thurzó Imre neveltetése. In *Sic itur ad astra,* 2001, roč. 12, č. 1-2, s. 33-51.

67 O Imrichovej wittenberskej peregrinácii pozri ZÁVODSZKY, Levente. *Thurzó Imre gróf wittenbergi rektorsága.* Budapest : Stephaneum Ny., 1912, 13 s.; DOMÁNYHÁZI, Edit et. al. (ed.). *A Thurzó család és a wittenbergi egyetem. Dokumentumok és a rektor Thurzó Imre írásai. 1602–1624.* Szeged : Szegedi Oktatástörténeti Munkaközösség, 1989, (Fontes rerum scholasticarum I.) 474 s.

68 BEL, 2011, s. 69-70.

69 IPOLYI, Arnold. *Bedegi Nyáry Krisztina 1604–1641.* Budapest : Méhner, 1887, (Magyar Történelmi Életrajzok) s. 10; odvoláva sa na neho aj RING, 2001, s. 46.

70 BEL, 2011, s. 122-123. Podobne píše aj v opise Bratislavskej stolice o tejto udalosti. BEL, 1735–1749(?), I, s. 247. Podozrenie o otrávení Imricha posudzuje ako nepodložené aj KUBINYI, 1888, s. 135-137.

Neznámy majster: Jonáš s veľrybou, tabuľa Oltára *Speculum justificationis*. 1611. (Necpaly, Kostol evanjelickej cirkvi augsburského vyznania, foto Bratislava, Slovenská národná galéria – Fotoarchív)

Osobnosť Juraja Thurza v spektre autorských dedikácií

Helena Saktorová

Knižnica palatína Juraja Thurza[1] v Bytči patrila vo svojej dobe k bohatým renesančným knižným zbierkam v Uhorsku. Jej zloženie odzrkadľuje viaceré aspekty osobnosti Juraja Thurza, bola obrazom jeho zberateľských záujmov, slúžila ako zdroj vzdelávania a premietala jeho profesné aktivity v kariérnom živote. V Thurzovej knižnej zbierke, ktorú dokumentuje katalóg spísaný Thurzovým sekretárom Samuelom Hamelom v r. 1610–1611, sa nachádzala prevažne odborná literatúra a popri nej aj tlačoviny úradného charakteru, dokumentujúce jeho pôsobenie vo vysokej krajinskej hodnosti uhorského palatína.

Tlače z Thurzovej knižnice sa dajú identifikovať na základe posesorských znakov – exlibrisu a supralibrosu, ktoré sú určujúce pre poznanie tlačí z thurzovskej zbierky. Popri nich sa v knižnici nachádzali práce bez týchto atribútov, ktoré sa tiež vzťahovali na prácu a kariéru palatína a prezentovali jeho rôznorodé vzťahy s osobnosťami kultúrneho, duchovného a politického života svojej doby v domácich i európskych reláciách.[2] Z tohto hľadiska sú osobitne cennými exemplármi v palatínovej knižnici knihy s tlačenými dedikáciami venovanými Jurajovi Thurzovi, prostredníctvom ktorých mu autori z radov slovenských i zahraničných literátov a vzdelancov vyjadrovali svoj obdiv, úctu a vďaku. Tieto dedikácie zároveň dokumentujú aj charakter a hĺbku ich vzájomných vzťahov.

Viaceré oslavné verše na palatína napísal básnik, historik a diplomat Ján Bocatius (1568–1621),[3] pôvodom Lužický Srb, ktorý po absolvovaní štúdií na nemeckých stredných a vysokých školách pôsobil ako učiteľ v Banskej Štiavnici, v Prešove, potom ako rektor v Košiciach, kde sa stal aj richtárom. Patril medzi šíriteľov reformácie na východnom Slovensku, zapojil sa do povstania Štefana Bocskaia, za čo bol v Prahe v r. 1606–1611 väznený. Po vyslobodení sa pridal ku Gabrielovi Bethlenovi, v službách ktorého bol tajným radcom a absolvoval niekoľko diplomatických ciest. Venoval sa aj literárnej tvorbe, písal oslavné a príležitostné básne, ktoré adresoval priateľom, dobrodincom a mestám, kde účinkoval. V roku 1612 Ján Bocatius v tlačiarni Jakuba Klösa (u. 1618)[4] v Bardejove vydal zborník oslavných šesťriadkových veršov na počesť významných osobností uhorského politického i spoločenského života pod názvom *Hexasticha votiva*.[5] Text titulného listu dokumentuje, že Bocatius celý zborník *zasvätil* palatínovi a po kráľovi Matejovi II. (1557–1619) mu venoval aj prvé verše. V roku 1612 Bocatius publikoval v Košiciach u tlačiara Jána Fischera (u. 1614)[6] ďalší zborník oslavných veršov *Militia*

1 Pozn. zostavovateľov: Autorka v rukopise použila formu priezviska „Turzo". Vzhľadom na potrebu jednotného písania mena v tejto publikácii boli mená v texte upravené do podoby „Thurzo", ktorá je medzinárodne používaná a akceptovaná. Podobne sme postupovali aj pri niektorých iných menách.

2 Celkové obsahové hodnotenie knižnice a bibliografický súpis identifikovaných thurzovských tlačí sme predstavili v práci: SAKTOROVÁ, Helena. *Turzovské knižnice : Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Turzovcov.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2009. 224 s.; O pôvodnom katalógu knižnice J. Thurza pozri A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. In *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11*. Ed. HERNER János, MONOK István. Szeged : József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1983, s. 511-530.

3 *Biografický lexikón Slovenska. I.* Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002, s. 459 (ďalej BLS).

4 BLS IV, s. 579.

5 BOCATIUS, Ján. *Hexasticha votiva, vel strena poetica, ominis boni gratia... consecrata reg. Hung. Palatino... Georgio Thvrzo de Betlenfalva...* Bartphae : Ecxvdebat Iacobus Kléz. (1612). 8° – Čaplovič 123, RMNy II/1029.

6 BLS II, s. 583.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ
SACRÆ
DECAS TERTIA
AD
STATUM REPARATIONIS
PERTINENS,
De
LIBERO ARBI-
TRIO ET JUSTIFICATIONE PEC-
CATORIS CORAM DEO,
In qua inter cætera nonnihil fusiùs explicatur controver-
sia Photiniana de Merito Christi.
Conscripta
PER
BALTHASAREM MEISNERUM
S. S. Th. D. & in Acad. VViteb. Profess. Pub.
Cum gratia & Pri-
vilegio Elect. Saxon.
speciali.
1 6 1 5.
VVITEBERGÆ. Ad Germanniam.

Začiatok dedikácie Baltazára Meisnera Jurajovi Thurzovi. 1615. (Martin, Slovenská národná knižnica)

S. Georgii,[7] takisto špeciálne určený pre vznešených šľachticov Juraja Thurza, zemplínskeho župana a krajinského sudcu Juraja Drugetha (1583–1620),[8] a župana Gemerskej a Abovskej stolice a kapitána Horného Uhorska Juraja Széchyho (1576–1625).[9] Desaťriadkové verše boli

7 BOCATIUS, Ján. *Militia S. Georgii. Pentasticha svb imperio Illvstriss. Comitis ac reg. Hung. Palatini dn. Georgii Thvrzo et sub capitaneatv dvorvm auratorum equitum... dn.Georgi Drugeth l.b. de Homonna... item Georgi Szeci lib. Bar. Natali ipsorum die dedicata XXVII. Georgijs, patronis, fautoribus et amicis ab Ioanne Bocatio.* Cassoviae : [Fischer]. (1612). 8° – Čaplovič 461, RMNy II/1032.
8 BLS II, s. 334.
9 SBS V, s. 190.

adresované ďalším významným nositeľom mena Juraj ako Bocatiova gratulácia pri príležitosti ich menín, pričom na prvom mieste Bocatius uvádza verše určené palatínovi. Ján Bocatius vydával a prekladal aj diela iných autorov, medzi nimi prácu talianskeho humanistu, lekára a astrológa Marzia Galeotta (1442–1497)[10] o múdrych a žartovných výrokoch a skutkoch kráľa Mateja Korvína, ktorú napísal roku 1485. Práca vyšla tlačou prvýkrát vo Viedni roku 1563[11] zásluhou sedmohradského básnika a komorského úradníka Žigmunda Tordu (1515–1569),[12] v roku 1611 ju pripravil na vydanie u tlačiara Jána Fischera v Košiciach práve Ján Bocatius.[13] V úvode knihy venoval nové gratulačné verše Jurajovi Thurzovi.

Oslavu palatínovej osobnosti prezentoval v úvode svojej práce aj básnik, úradník a historik Abrahám Cebanius (okolo 1580 – po 1638),[14] ktorý bol v thurzovskej rodine zamestnaný ako archivár u Krištofa Thurza v Levoči, okrem toho bol notárom Spišskej stolice. Písal príležitostné práce a je autorom latinského vlastenecko-náboženského spisu v hexametroch s názvom *Salutaris Adversuvs animae pestem officina,*[15] v ktorom najprv v próze opisuje útrapy protitureckého boja a v druhej veršovanej časti podáva morálne ponaučenia. Na začiatku tlače sa nachádzajú dedikácie venované panovníkom Matejovi II., Rudolfovi II. a potom ozdobe a velebe národa a kráľovstva uhorského Jurajovi Thurzovi, uhorskému palatínovi, pričom autor vymenúva, podľa dobovej zvyklosti, hyperbolizované kladné vlastnosti osláveného, zdôrazňujúc palatínovu udatnosť, zbožnosť, rozumnosť, láskavosť a iné pozitívne vlastnosti.[16] Autor pripisuje venovania ďalej stoliciam, županom, kráľovským radcom a slobodným mestám Levoči, Košiciam, Bardejovu, Prešovu, Sabinovu, Bratislave, Banskej Štiavnici, Kremnici a Banskej Bystrici. Tlač vyšla roku 1616 v tlačiarni Jakuba Klösa v Bardejove.

Charakter vzájomných vzťahov Juraja Thurzu a Ján Jessenia (1566–1621),[17] známeho lekára a vzdelanca pôvodom z Turca, čiastočne dokumentuje dedikácia, ktorú Ján Jessenius zakomponoval v úvode svojho latinského lekárskeho spisu o hematoskopii *De sanguine vena secta dimisso iudicium,* ktorý prvýkrát vydal v Prahe v roku 1608 v typografii pražského tlačiara Daniela Sedlčanského. Dedikácia na rube titulného listu znie *Illvst: Ac Magnif. Dn. Dn. Georgio Tvrsoni De Betlehem Falva Comiti Arvensi, & etc. Vngarici Exercitvs Dvci, Viro Thoga Sagoq. Florenti, Patriae Decori, Veteris Familiaritatis Revocandae, Et Benevolentiae Novae Conciliandae Stvdio, Hanc Sangvinis Considerationem. Offert Donatq. Doctor Isessenivs Eq. Vng.* Tento titul vyšiel aj v roku 1618 s tou istou dedikáciou ako v prvom vydaní.[18] Prvé vydanie tejto práce je zapísané aj v Thurzovom katalógu jeho bytčianskej knižnice. Jessenius v dedikácii označuje palatína Thurza ako *muža skvejúceho sa v mieri i vo vojne, ozdobu vlasti* a ponúka túto úvahu o krvi v snahe obnoviť starý priateľský zväzok a získať si novú priazeň.[19]

10 ICCU-CNCA 8659.

11 GALEOTTO, Marzio. *Libellvs Elegans... De Egregie, Sapienter, Iocose Dictis ac factis... Matthiae... Vngaria Regis... Nunc primum opera et studio Sigismundi Tordae... in lucem editus*. Viennae Austriae : Typis Michaelis Zimmermanni. 1563. 8° – VD 16 M/1307.

12 SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái. XIV.* Budapest : Hornyánszky Viktor, 1914, stĺp. 311.

13 GALEOTTO, Marzio. *Salomon Hungaricvs vel de Matthiae Corvini... Hungariae regis sapienter, egregie, fortiter et jocose dictis ac factis libellus Galeoti Martii, Maximiliano II. imp. Rom. Et Hung. Bohemiaeque regi opt. et laudatiss. A Sigismundo Gelenio aliter Torda, olim, nunc autem Matthiae II. Hung. Et Bohem. Regi... ab Ioanne Bocatio... ejusdemque opera et studio correctior priore denuo in lucem editus*. Cassoviae : per Ioannem Fischerum. 1611. 8° – Čaplovič 459, RMNy II/1016.

14 BLS II, s. 24.

15 CEBANIUS, Abrahám. *Salutaris Adversvs Animae Pestem Officina... In Vsum omnium Christi fidelium Coacta et aperta Avctore Abrahamo Cebanio de Farkasfalva, Notario Jurato Comitatus Scepusien. in Hungar. Cvm Gratia Et Consensv Palatin. Reg. Hvn.* Bartphae : Excudebat Iacobus Klös. Anno Domini 1616. 4° – Čaplovič 130, RMNy II/1095 (Slovenská národná knižnica, sig. SD 38727).

16 KERUĽOVÁ, Marta. Ján Bocatius a jeho dielo Hungaridos libri poematum V. In *Poeta Laureatus Ioannes Bocatius (1569–1621).* Košice : Verejná knižnica Jána Bocatia, 2009, s. 55.

17 BLS IV, s. 263.

18 JESSENIUS, Ján. *De Sangvine, Vena Secta Dimisso, Ivdicivm*. Pragae : In officina Typographica Danielis Sedesani. Anno M.DC.XVIII. [=1608]. 4° – RMK III/1035; JESSENIUS, Ján. *De Sangvine Vena Secta Dimisso, Ivdicivm* Pragae, In Officina Typographica Danielis Sedesani. Anno M.DC.XVIII. [=1618]. 4° – RMK III/1230.

19 JESSENIUS, Ján. *O krvi.* [preklad František Šimon, Jana Balegová, Milena Výrostová]. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2007, s. 11.

Illustrissimo Comiti, ac Domino, Domino

GEORGIO THURZO

DE BETHLEMFFALVVA, PALATINO REGNI HUNGARIÆ, ET Judici Cumanorum, necnon de Arwva perpetuo, ejusdemq; Comitatus Arvensis supremo ac perpetuo Comiti, S. Cæsareæ Regiæq; Majestatis Consiliario intimo, & per Hungariam Locum tenenti, Domino mihi clementissimo.

ILLUSTRISSIME COMES AC PALATINE, Domine clementissime.

Verissimè scripsit *Augustinus* lib. de peccato originis c. 24. *In causa duorum hominũ, quorum per unum venũdati sumus sub peccato, per alterum redimimur à peccatis, fides nostra propriè consistit.* Desumta est hæc sententia ex aphorismo Apostolico *Rom. 5. v. 19.* qui universæ fidei Christianæ quasi compendium quoddam est, & sic habet: *Sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam justi constituuntur multi.* Per quem verò peccatores constituimur, *Adamus* est; per quem justi efficimur, *Christus* est. Ab *illo* haurimus morbum, ab *hoc* accipimus morbi remedium. Per *illum* infecta est Natura: per *hunc*

(:) 2 repa-

Dedikácia Baltazára Meisnera Jurajovi Thurzovi (1615)
(Martin, Slovenská národná knižnica)

Svoju náklonnosť palatínovi Jurajovi Thurzovi prejavil formou tlačenej dedikácie aj neskororenesančný spisovateľ, právnik Krištof Lackner (1571–1631),[20] predstaviteľ uhorskej emblematickej tvorby, pôvodom zo Šopronu. Gymnázium navštevoval v Grazi, potom študoval právo na univerzite v Padove. Po návrate do Šopronu pôsobil najprv v mestskej rade, potom v roku 1613 bol zvolený za starostu a túto funkciu zastával viackrát. Udržiaval styky s uhorskou šľachtou a Matej II. ho povýšil do šľachtického stavu. Svoju najvýznamnejšiu historickú prácu, emblematický opis uhorskej koruny *Coronae Hungariae emblematica descriptio*,[21] vydanú roku 1615 v nemeckom Lauingene, uviedol rozsiahlou dedikáciou, pod ktorú sa autor podpísal v máji 1615 v Šoproni ako najoddanejší Thurzov služobník. Krištof Lackner, vedený osobnými sympatiami a vďakou, v dedikácii ocenil zásluhy Juraja Thurzu o udržanie mieru a jeho zásluhy o verejné dobro, pričom vyzdvihol jeho schopnosti a vedomosti.[22]

Z hľadiska rodinných vzťahov medzi najcennejšie dedikácie môžeme zaradiť venovanie palatínovho syna Imricha Thurza svojmu otcovi, uverejnené v publikovaných univerzitných rečiach, ktoré Imrich Thurzo predniesol na pôde wittenberskej univerzity, kde v r. 1615–1616 študoval, a ktoré vyšli tlačou u wittenberského tlačiara Johanna Richtera v rokoch 1615–1616.[23] Vo Wittenbergu študovali nielen členovia rodu Thurzovcov, ale s ich morálnou a finančnou podporou na zahraničné univerzity odchádzali študenti z radov evanjelickej inteligencie. Palatín považoval wittenberskú univerzitu za baštu reformácie a s jej profesormi udržiaval nadštandardné styky. Počas palatínovho života na wittenberskej univerzite študovali: od roku 1599 Martin Škultéty z Prešova, neskôr sekretár Juraja Thurza vo Viedni; od roku 1606 košický rodák Ján Teubel, neskôr evanjelický kňaz; roku 1610 Matej Javorník, potom rektor a evanjelický kňaz; v rokoch 1610–1613 Ján Krman (1583–1646), rektor; okolo roku 1613 Mikuláš Molitoris (u. 1648), rektor a evanjelický kňaz; v 1612–1614 Daniel Paulini (1595–1623), dvorný kazateľ na Oravskom hrade u Alžbety Czoborovej; od 1615 František Paczoth; okolo roku 1616 Ján Ostrožič (1599–1636), neskôr úradník v kráľovských službách; študent medicíny vo Wittenbergu a Bazileji Gašpar Cholius, ďalší jeho alumnista Ján Krištof Khuenburg, o ktorom bližšie biografické údaje nie sú známe. Väčšina týchto študentov palatínovi ako aj ďalším významným osobnostiam (Eliášovi Lányimu, Gašparovi Illésházymu a i.) dedikovali na znak vďaky svoje univerzitné dišputy,[24] ktoré vydali tlačou vo Wittenbergu u tamojších tlačiarov Clementisa Bergera, Johanna Gormanna, Georga Kellnera, Johanna Matthäusa,[25] a ktoré boli pravdepodobne zaradené do palatínovej knižnice. Tieto práce študenti obhajovali u wittenberských profesorov Jakoba Martiniho (1570–1649), Johanna Förstera (1576–1613), Salomona Gessnera (1559–1605), Polykarpa Leysera (1552–1610) a iných.

20 KOVÁCS, József László. *Lackner Kristóf és kora (1571 – 1631).* Sopron : Széchényi István Városi Könyvtár, 2004. 187 s. Novšie aj *Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid önéletrajza. Vitae Christophori Lackhner I. U. D. Hominis, brevis consignatio*. Text spracoval, preložil, opoznámkoval a úvodnú štúdiu napísal Gergely TÓTH. Soproni Levéltár : Sopron, 2008, 220 s.

21 LACKNER, Kristóf. *Coronae. Hungariae. Emblematica. Descriptio....* Lavingae Suevorum : typis Palatinis, excudebat M. Iacobus Winter Anno Domini M.DC.XV. [=1615]. 4° – RMK III/1156.

22 KOVÁCS, 2004, s. 103.

23 THURZO, Imrich. *Horae Primae Exercitationum Oratoriarum, Quas Comes Emericus Thurzo... Rector Academiae Wittenbergensis &c. Inter Nobilissimos doctissimosq; aliquot juvenes Witebergae habuit. Anno Christiano M.DC.XV.* Wittenberg : Typis Johannis Richteri. [1615]. 4° – RMK III/1163; THURZO, Imrich. *Rectoratus Academicus, id est Orationes, Quas Comes Emericus Thurzo... Rector hactenus Academiae Wittebergensis &c. officij caussa publicè habuit*. Wittebergae : E Typographéo Johannis Richteri, Anno M.DC. XVI. [=1616]. 4° – RMK III/1185, Dományházi, s. 327-349.

24 Uvedené dišputy pozri v citovanej práci Turzovské knižnice ako aj v príspevku SAKTOROVÁ, Helena. Juraj Turzo ako podporovateľ vzdelanosti. In *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848. Sborník statí a rozšířených příspěvků z 25. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 10. až 12 října 2006 v Clam Gallasově paláci v Praze.* Ed. Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří PEŠEK. Documenta Pragensia XXVII. Praha : Scriptorivm, 2008, s. 699-715.

25 RESKE, Christoph. *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Josef Benzing.* Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2007, s. 1007, 1008, 1009.

Protectoris Optimi Maximiq; *Fiat*, *Fiat!* Dabam Wittebergæ, *Dominicâ Clementiæ*, *Regiæ* quæ est XXII. post Trinitatis, Anno Jacobæ M. DC. XV.

Illustrißimam Celsitudinem Vestram

humilimè colens

Balthasar Meisnerus
Th. D. & Prof. P.

INDEX

Koniec dedikácie Baltazára Meisnera Jurajovi Thurzovi. 1615. (Martin, Slovenská národná knižnica)

Styky palatína Juraja Thurza s wittenberskými profesormi mali základ v riešení vieroučných problémov, s ktorými sa slovenskí evanjelickí hodnostári obracali na nemeckých teológov, najmä predstaviteľov lutherskej ortodoxie. Túto bohatú komunikáciu dokumentuje predovšetkým ich vzájomná korešpondencia a úroveň vzťahov osvetľuje aj ich spolupráca v oblasti

knižnej kultúry. Thurzove zásluhy na šírení novej evanjelickej viery oceňovali na poli knižnej kultúry tiež osobnými dedikáciami, publikovanými vo svojich dielach, ktoré prostredníctvom slovenských študentov zasielali do palatínovej knižnice.

Wittenberský profesor Jakob Martini (1570–1649)[26] v roku 1612 vydal súbor 40 teologických dišpút pod názvom *Quadraginta titulis accuratà methodo inclusae, & privatis exercitiis ad disputandum in incluta Wittebergensi propositae* (Wittenberg 1612) s tlačenou dedikáciou palatínovi.[27] Dedikácia autora v rozsahu štyroch strán je umiestnená za titulným listom tlače a je datovaná v júni 1612, teda v roku publikovania práce. Z jej textu vyplýva, že Jakob Martini poznal zásluhy Juraja Thurza o rozvoj evanjelickej cirkvi v Uhorsku, zároveň videl v palatínovi významnú oporu pre šírenie a presadzovanie tejto viery, čo patrične v tejto dedikácii ocenil slovami chvály. Wittenberský profesor Jakob Martini študoval v Helmstedte a Wittenbergu, od roku 1602 bol profesorom logiky a filozofie vo Wittenbergu, od roku 1623 profesorom teológie, od 1627 bol hradným kňazom a konzistoriálnym radcom vo Wittenbergu. S Jurajom Thurzom viedol korešpondenciu v rokoch 1614–1615.[28]

V roku 1615 ďalší wittenberský teológ Baltazár Meisner (1587–1626),[29] s ktorým si Juraj Thurzo dopisoval od roku 1614,[30] vydal poslednú desiatku zo zbierky 30 teologických dišpút pod názvom *Antropologias sacrae decas tertia,*[31] v ktorej riešil otázku slobodnej vôle, o očistení hriešnika pred Bohom a argumentoval svoje postoje proti sociniánom. Prácu vydal s dedikáciou adresovanou Jurajovi Thurzovi. V prvej časti autor osvetlil dôvody, ktoré ho inšpirovali k napísaniu diela, pričom zdôraznil, že tieto tézy sú určené ako námety pre študentov na dišputy s cieľom, aby si osvojili pravú vieru a aby sa naučili vystríhať sa priepastným omylom. V druhej časti textu dedikácie podčiarkol svoj úmysel knihu dedikovať palatínovi slovami *...Hanc vero Decadem tertiam ultimamq; Illustrissime Comes ac Palatine, Domine Clementissime, Celsitudini Vestrae inscriptam humilimeq; dicatam offero...* Baltazár Meisner vyjadrenie svojej náklonnosti smeroval nielen palatínovi, ale aj jeho synovi Imrichovi, ktorý bol v tom čase rektorom wittenberskej univerzity, nasledovne: *...Vivat, opto vivat hac Par Illustrissimum, Parens & Filius, in laborantis Ecclesiae commodum, in pressae veritatis patrocinium, & totius Regni Hungarici incrementum longe maximum...* Autor potom pokračoval v hodnotení Thurzových zásluh pre blaho krajiny a cirkev. Túto knihu poslal palatínovi po študentovi Izákovi Lányim.[32] Baltazár Meisner sa po ukončení štúdií vo Wittenbergu, Giessene, Strasbourgu a Tübingene stal od roku 1611 profesorom etiky vo Wittenbergu, kde získal aj doktorát teológie a tu od 1613 pôsobil ako profesor teológie. Obhajoval ortodoxný smer luteranizmu a bojoval proti sociniánom. Baltazár Meisner po smrti Juraja Thurza ostal v písomnom styku s Imrichom Thurzom.[33]

Palatínovi Thurzovi posielali svoje práce wittenberskí profesori aj bez autorskej tlačenej dedikácie. Tieto knižné dary dokumentuje citovaná korešpondencia palatína s profesormi univerzity, ako aj so študentmi univerzity z Uhorska. Významný luteránsky teológ, od roku 1592 wittenberský profesor Aegidius Hunnius (1550–1603)[34] v roku 1602 zaslal protokol

26 *Allgemeine Deutsche Biographie*. Zwanzigster Band. Berlin : Duncker & Humblot, 1970, s. 510.
27 MARTINI, Jakob. *Partitiones Theologicae, Quadraginta titulis accuratà methodo inclusae, & privatis exercitiis ad disputandum in incluta Wittebergensi propositae.* Wittebergae : Impensis Clementis Bergeri Bibliopol. Anno M.DC.XII. [=1612]. 4° – VD 17 3: 009260W (Slovenská národná knižnica, sig. SD 43737).
28 DOMÁNYHÁZI, Edit et al. (ed.). A Thurzó család és a wittenbergi egyetem : dokumentumok és rektor Thurzó Imre írásai 1602 – 1624. *Fontes rerum scholasticarum. I.* Szeged : Közreadja a Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1989, s. 26, 47, 48, 109 (ďalej Dományházi).
29 *Allgemeine Deutsche Biographie*. Einundzwanzigster Band, ref. 29, s. 243.
30 DOMÁNYHÁZI, 1989, s. 52, 61, 70, 151, 210, 221.
31 MEISNER, Balthasar. *Anthrōpologias [gr.] Sacrae Decas Tertia Ad Statum Reparationis Pertinens, De Libero Arbitrio Et Justificatione Peccatoris Coram Deo, In qua inter caetera nonnihil fusiùs explicatur controversia Photiniana de Merito Christi.* Conscripta Per Balthasarem Meisnerum S.S. Th. D. & in Acad. VVitteb. Profess. Pub. Wittebergae : Typis Gormannianis. 1615. 4° – VD 17 23:332892Z, Dományházi, 1989, s. 183, 416 (Slovenská národná knižnica SD 46770).
32 DOMÁNYHÁZI, 1989, list z 9. 3. 1616, s. 183, 416.
33 DOMÁNYHÁZI, 1989, s. 471.
34 *Allgemeine Deutsche Biographie.* Dreizehnter Band. Berlin : Duncker & Humblot, 1969, s. 415-416.

regensburskej synody z roku 1601 *Ratisbonense colloquium anni MDCI*, čo je zapísané spolu s ďalšími Hunniovými prácami aj v katalógu knižnice Juraja Thurza.[35] Thurzovský štipendista Daniel Paulini oznámil svojmu patrónovi listom z 19. marca 1614 z Wittenbergu, že mu Jakob Martini posiela svoju prácu namierenú proti sociniánom *De tribvs Elohim liber primus* (Wittenberg 1614).[36]

V roku 1614 Jurajovi Thurzovi zaslal Leonhard Hutter (1563–1616),[37] ortodoxný luteránsky teológ, v rokoch 1596–1616 profesor vo Wittenbergu, vydanie svojej polemiky proti filológovi, historikovi, členovi jezuitského rádu Jakobovi Gretserovi (1562–1625)[38] *Actio in Jacobum Gretserum, monachum Esavvitam* (Wittenberg 1613).[39] Leonhard Hutter mienil Thurzovi zaslať aj ďalšiu svoju knihu, ktorú napísal proti polemickému reformovanému švajčiarskemu autorovi Rudolfovi Hospinianovi (1547–1626)[40] s názvom *Concordia concors* (Wittenberg 1614).[41] Ďalší nemecký teológ a wittenberský profesor Friedrich Balduin (1575–1627)[42] poslal Jurajovi Thurzovi 23. marca 1615 z Wittenbergu svoju prácu so starozákonnou tematikou o umučení Krista s názvom *Passio typica*.[43] S Friedrichom Balduinom Juraj Thurzo korešpondoval približne od roku 1615, po smrti palatína ostal v korešpondenčnom styku s palatínovým synom Imrichom a manželkou Alžbetou Czoborovou.[44]

Do Thurzovej knižnice prispel svojím knižným darom aj evanjelický kňaz Ján Michalko,[45] v roku 1613 dvorný kazateľ Thurzovcov v Spišskom Podhradí, neskôr Széchyovcov na Muráni. Pri vydávaní teologickej literatúry spolupracoval s Jurajom Thurzom a svoje práce dedikoval Thurzovej manželke Alžbete Czoborovej, Kristíne Nyáryovej, manželke Imricha Thurza a Zuzane Thurzovej, manželke Žigmunda Forgácha. Ján Michalko vydal roku 1603 v Bardejove maďarský preklad práce nemeckého evanjelického teológa Jakoba Zadera (1555–1613)[46] *Die Schöne Sommerzeit des ewigen Lebens*...(Wittenberg 1597)[47] s názvom *Az örök eletnek szep es gyönyörüseges nyari üdeiröl valo könyveczke* (Bardejov 1603),[48] ktorú roku 1604 hodlal zaslať Jurajovi Thurzovi, čo dokumentuje list datovaný z Prešova zo dňa 18. júna 1604.[49]

Tlačené venovania palatínovi Jurajovi Thurzovi od významných osobností i študentov ako prejav ich úcty a priazne svedčia o tom, že bol mimoriadne štedrým mecénom, najmä v oblasti vzdelanosti. Thurzova knižnica v tomto zmysle osvetľuje rozvetvené styky palatína s uhorským

35 *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*, c. d., s. 505, 516.
36 MARTINI, Jakob. *De Tribvs Elohim Liber Primus, Photinianorum Novorum Et Cum primis Georgii Eniedini Blasphemijs oppositus*. Wittebergae : Sumptibus Zachariae Schvreri. Typis Iohannis Gormanni. Anno M.DC. XIV. [=1614]. 8° – VD 17 12:108885C, Dományházi, 1989, s. 41-42, 401.
37 *Allgemeine Deutsche Biographie*. Dreizehenter Band, ref. 34, s. 476.
38 *Allgemeine Deutsche Biographie*. Neunter Band. Berlin : Duncker & Humblot, 1968, s. 644.
39 HUTTER, Leonhard. *Actio in Jacobum Gretserum, Monachum Esavvitam: De Imperatorum, Regum, ac Principum Christianorum in sedem Apostatico-Romanam munificentia*. Wittebergae : Ex Officina Johan. Gormanni, Anno M.DC.XIII. [=1613]. 4° – VD 17 23:28696Q, Dományházi, 1989, s. 45, 401.
40 Dostupné na inernete: <http://www.hls-dhs-dss.ch/textes/d/D10679.php>
41 HUTTER, Leonhard. *Concordia Concors. De Origine Et Progressu Formulae Concordiae Ecclesiarum Confessionis Augustanae, Liber Unus*. Witebergae : Impensis Clementis Bergeri: Typis vero Meisnerianis, 1614. 4° – VD17 3:605696D, Dományházi, 1989, s. 51.
42 *Allgemeine Deutsche Biographie*. Zweiter Band. Berlin : Duncker & Humblot, 1967, s. 16.
43 BALDUIN, Friedrich. *Passio Typica Seu Liber Unus Typorum Veteris Testamenti, Qui Passionem Ac Mortem Domini ac Salvatoris nostri Iesu Christi in nobilioribus aliquot personis adumbrant*. Witebergae : Impensis S. Selfich & P. Helvvichij. Typis Haeredum Seuberlichij. 1614. 8° – VD 17 23:289037Z, Dományházi, 1989, s. 67.
44 DOMÁNYHÁZI, 1989, s. 471.
45 SBS IV, s. 171.
46 JÖCHER, Christian Gottlieb. *Allgemeines gelehrten Lexicon. Vierter Theil*. Leipzig : in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1751, stĺp. 2139.
47 ZADER, Jakob. *Die schöne Sommerzeit/ des ewigen Lebens/ so nach dem trůben Winter dieser Welt angehen wird*. Wittemberg : bey M. Georg Müller. In vorlegung Hellwichs... Anno 1597. 8°– VD 16 Z/29.
48 MICHALKO, Ján. Az *örök eletnek szep es gyönyörüseges nyari üdeiröl valo könyveczke*...Bartphan: Iacobus Klöss. 1603. 12° – Čaplovič 108, RMNy II/894.
49 List je uložený v Štátnom archíve v Bytči (sig. M/24); Thurzovu knižnicu svojimi darmi obohatili ďalej kaločský biskup Demeter Nápradi, ktorý J. Thurzovi roku 1611 zaslal vzácny rukopis o vene z 15. storočia od talianskeho humanistu Francesca Barbara; roku 1616 dostal J. Thurzo od krakovského profesora, doktora medicíny a filozofie Sebastiana Sleszkowského lekársku prácu o flebotómii a horúčke – o týchto prácach pozri SAKTOROVÁ, 2009, s. 22, 46, 93.

a európskym kultúrnym svetom a je cenným prameňom pre poznanie nielen thurzovských tlačí, ale aj duchovnej atmosféry vtedajšej doby v Uhorsku a na Slovensku.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- *Allgemeine Deutsche Biographie. Zweiter Band*. Berlin : Duncker & Humblot, 1967. 798 s.
- *Allgemeine Deutsche Biographie. Neunter Band*. Berlin : Duncker & Humblot, 1968. 796 s.
- *Allgemeine Deutsche Biographie. Dreizehnter Band*. Berlin : Duncker & Humblot, 1969. 796 s.
- *Allgemeine Deutsche Biographie. Zwanzigster Band*. Berlin : Duncker & Humblot, 1970. 748 s.
- *Allgemeine Deutsche Biographie. Einundzwanzigster Band*. Berlin : Duncker & Humblot, 1970. 797 s.
- *Biografický lexikón Slovenska. I*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002. 638 s.
- *Biografický lexikón Slovenska. II.* Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2004. 696 s.
- *Biografický lexikón Slovenska. IV*. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2010. 587 s.
- ČAPLOVIČ, Ján - TELGÁRSKY, Jozef. *Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700.* Martin : Matica slovenská, 1972, 1984. 2 zv.
- DOMÁNYHÁZI, Edit et al. (ed.). A Thurzó család és a wittenbergi egyetem : Dokumentumok és rektor Thurzó Imre írasai 1602 –1624. *Fontes rerum scholasticarum. I.* Szeged : Közreadja a Szegedi oktatástörténeti munkaközösség, 1989. 472 s.
- ICCU- dostupné na internete:<http://edit16.iccu.sbn.it> (*Instituto Centrale per il Catalogo Unico delle bibluoteche italianae e per le informazioni bibliografiche*.)
- JESSENIUS, Ján. *O krvi*. [preklad František Šimon, Jana Balegová, Milena Výrostová]. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2007. 42 s.
- JÖCHER, Christian Gottlieb. *Allgemeines gelehrten Lexicon*. Vierter Theil. Leipzig : in Johann Friedrich Gleditschens Buchhandlung, 1751. 1598 stĺp.
- KERUĽOVÁ, Marta. Ján Bocatius a jeho dielo Hungaridos libri poematum V. In *Poeta Laureatus Ioannes Bocatius (1569 – 1621)*. Košice : Verejná knižnica Jána Bocatia, 2009, s. 55.
- KOVÁCS, József László. *Lackner Kristóf és kora (1571 – 1631).* Sopron : Széchényi István Városi Könyvtár, 2004. 187 s.
- A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése. In *Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 11.* Ed. HERNER János, MONOK István. Szeged : József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1983. 648 s.
- RESKE, Christoph. *Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Auf der Grundlage des gleichnamigen Werkes von Josef Benzing*. Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2007, s. 1007, 1008, 1009.
- SAKTOROVÁ, Helena. Juraj Thurzo ako podporovateľ vzdelanosti. In *Město a intelektuálové od středověku do roku 1848. Sborník statí a rozšířených příspěvků z 25. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze ve dnech 10. až 12 října 2006 v Clam Gallasově paláci v Praze.* Ed. Olga Fejtová, Václav Ledvinka, Jiří Pešek. Documenta Pragensia XXVII. Praha : Scriptorivm, 2008, s. 699 – 715.
- SAKTOROVÁ, Helena. *Thurzovské knižnice : Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Thurzovcov.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2009. 224 s.
- *Slovenský biografický slovník IV*. Martin : Matica slovenská, 1990. 562 s.
- *Slovenský biografický slovník V*. Martin : Matica slovenská, 1992. 559 s.
- SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái. XIV*. Budapest : Hornyánszky Viktor, 1914. 1958 stĺp.

- RMK – SZABÓ, Károly. *Régi magyar könyvtár. III. kötet. Magyar szerzőktől külföldön 1480 - tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve.* Budapest : A M. Tud. Akadémia könyvkiadó hivatala, 1896, 1898. 2 zv.
- RMNy – *Régi magyarországi nyomtatványok. Második kötet 1601 – 1635.* Budapest : Akadémiai kiadó, 1983. 855 s.
- VD 16 – dostupné na internete: <http://www.vd16.de> (*Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts.*)
- VD 17 – dostupné na internete: <http://www.vd17.de> (*Das Verzeichnis der im deutschen Sprachraum erschienenen Drucke des 17. Jahrhunderts.*)

Archívne pramene:

- MV – SR Štátny archív Bytča (sign. M/24)

Tento článok vznikol s podporou projektu „Pamäť Slovenska - Národné centrum excelentnosti výskumu, ochrany a sprístupňovania kultúrneho a vedeckého dedičstva“ (ITMS:26220120061) v rámci OP rozvoja. Výskum a vývoj spolufinancovaný zo zdrojov Európskeho fondu regionálneho rozvoja.

Operačný program VÝSKUM a VÝVOJ

Európska únia
Európsky fond regionálneho rozvoja

Rod Thurzovcov a Štátny archív v Bytči

Jana Kurucárová

Štátny archív v Bytči je spätý s rodom Thurzovcov hneď z dvoch dôvodov: v prvom rade preto, lebo archív je umiestnený v objekte renesančného kaštieľa, ktorý dal v rokoch 1571–1574 vybudovať František Thurzo a ktorý sa neskôr stal obľúbeným sídlom palatína Juraja Thurzu. Okrem toho archív medzi viac ako 600 fondmi a zbierkami spravuje aj písomnosti Oravského komposesorátu, ktorý obsahuje dokumenty, vzťahujúce sa na rod Thurzovcov. Presnejšie – najväčšiu časť v porovnaní s inými fondmi. Je symbolické, že písomnosti, ktoré vznikali za života palatína, sú z veľkej časti dodnes uložené v priestoroch zámku.

Thurzovci patrili k najvýznamnejším magnátskym rodinám v strednej Európe. Zohrali významnú úlohu v hospodárskom, politickom a kultúrnom živote viacerých štátov od konca 15. až do prvej štvrtiny 17. storočia. Rod sa v Uhorsku delil na niekoľko vetiev, jeho príslušníci zastávali významné hodnosti v správe krajiny. Boli dedičnými hlavnými županmi na Orave a na Spiši, komornými grófmi v banských mestách, vojenskými kapitánmi, taverníkmi, krajinskými sudcami, predsedami kráľovskej komory a palatínmi. Pre nás má osobitný význam pochopiteľne bytčiansko–oravská vetva Thurzovcov. Zakladateľom tejto vetvy bol František Thurzo, ktorý počas svojho pôsobenia vo funkcii prefekta kráľovskej komory získal 6. decembra 1557 pre dedične seba a pre svojich synov Oravské panstvo i s hradom za 18 338 zlatých. Keďže po smrti Mikuláša Kostku Lietavské panstvo pripadlo kráľovskej komore, kúpil ho 1. novembra 1558 za 12 640 zlatých a o niekoľko rokov neskôr (1563) Thurzo získal za 17 000 zlatých do tretej generácie hrad Hričov a značne poškodený starý zámok v Bytči spolu s panstvom a mestom.[1]

Ako vidieť, panstvá Thurzovcov sa rozprestierali prevažne v oblasti severozápadného Slovenska. Hlavným sídlom bezpochyby najvýznamnejšieho predstaviteľa tejto vetvy rodu, Juraja Thurzu, sa stala Bytča. Dalo by sa predpokladať, že písomnosti fondu Panstvo Bytča–Strečno, ktoré sa zachovali z rokov 1595–1950, obsahujú mnohé archívneho dokumenty, ktoré súvisia s pôsobením Thurzovcov v Bytči. Ale nie je tomu úplne tak. Thurzovci užívali Bytču fakticky až do roku 1627, keď Mikuláš Esterházy na základe listiny Ferdinanda II. prevzal Bytčiansky zámok i s panstvom, ktoré sa dostalo do jeho vlastníctva prostredníctvom sobáša s Kristínou Nyáryovou, vdovou po Imrichovi Thurzovi.[2] Po zmene majiteľa však boli písomnosti Bytčianskeho panstva z thurzovského obdobia odnesené na Oravský hrad a včlenené do archívu Oravského komposesorátu. Ak by sme brali do úvahy chronologické hľadisko, z obdobia Thurzovcov sa vo fonde zachovali len niektoré hraničné záležitosti obcí,[3] hraničné spory medzi Strečnianskym a Budatínskym panstvom,[4] niektoré súdne vyšetrovania,[5] ale predovšetkým urbáre panstva z rokov 1595 a 1619.[6] Práve tieto poskytujú cenný podrobný obraz o stave a rozsahu panstva v ére Thurzovcov. Niektoré písomnosti vydávajú retrospektívne informácie. Medzi ne patria napríklad kanonické vizitácie. Zachovali sa síce z 18. storočia, ale spomínajú xenodochium, ktoré dali v Bytči vybudovať ešte Thurzovci.[7] Podobne uvádzajú Thurzovcov v súvislosti s výstavbou, respektíve prestavbou kostola v Bytči a pod.

Jednoznačne však možno potvrdiť, že najcennejšie dokumenty, týkajúce sa Thurzovcov sa zachovali vo fonde Oravský komposesorát.

1 KOČIŠ, Jozef. *Bytčiansky zámok*. Martin: Osveta, 1974, s. 12 a nasl.
2 Tamtiež, s. 14.
3 Štátny archív Bytča (ďalej ŠABY), fond Panstvo Bytča (ďalej f. PBy), inventárne číslo (ďalej inv. č.) 2, 44.
4 ŠABY, f. PBy, inv. č. 18.
5 ŠABY, f. PBy, inv. č. 19.
6 ŠABY, f. PBy, inv. č. 33 a 35.
7 ŠABY, f. PBy, inv. č. 42.

Denník Juraja Thurza. 1607. (Bytča, Štátny archív)

Pre vznik Oravského komposesorátu sú dôležité dva dokumenty: donačná listina Rudolfa II. zo 17. marca 1606 a testament palatína Juraja Thurzu z 19. januára 1615. Na základe Rudolfovej listiny dostal Juraj Thurzo Oravu ako dedičný majetok a súčasne s ňou hodnosť dedičného hlavného župana. Podľa listiny mali dedičné právo v prvom rade mužskí potomkovia rodu, len ak ich nebolo, mohlo sa dediť po praslici. Listina stanovila aj zásadu nedeliteľnosti thurzovských majetkov, ktoré mal spravovať vždy najstarší člen rodu. Patrilo mu aj právo rozdeľovať príjmy medzi pokrvnými príbuznými.

Juraj Thurzo vychádzal v podstate z tejto Rudolfovej listiny, keď za dediča majetkov určil svojho jediného syna Imricha. Dcéry mohli dediť len v tom prípade, ak by Imrich Thurzo nemal mužského potomka. Boli však povinné zachovávať ustanovenia testamentu o nedeliteľnosti majetkov a zotrvávať v evanjelickej viere. Juraj Thurzo zomrel 24. decembra 1616 a jeho jediný syn Imrich 11. októbra 1621. Keďže nemal mužských potomkov, majetky spravovala z bytčianskeho centra jeho matka Alžbeta Czoborová až do svojej smrti v roku 1626. Palatínove dcéry v roku 1626 na Lietavskom hrade prijali stanovy komposesorátu a zvolili aj prvého direktora, ktorým sa stal Gašpar Illésházy. Pretože Bytču prevzal v tom období Mikuláš Esterházy, manžel Kristíny Nyáryovej, vdovy po Imrichovi Thurzovi, sídlom komposesorátu sa stal Oravský hrad. Direktor bol súčasne aj hlavným županom Oravskej stolice. Táto prax trvala do roku 1713, kedy bola hlavnožupanská funkcia odlúčená od funkcie direktora. Komposesorát mal však naďalej značný vplyv na dianie v stolici. Direktor komposesorátu zastával funkciu zemepána a predsedal zhromaždeniu komposesorov a tiež tzv. cenzurálnej rade, ktorá vybavovala dôležité žiadosti a odvolania poddaných, najmä v urbárskych záležitostiach a zabezpečovala revíziu hospodárenia. Správu komposesorátu riadil prefekt, ktorý bol vyberaný spomedzi najstarších a najskúsenejších úradníkov. Predsedal zasadaniam hospodárskej rady, ktorá riešila zlepšenie chodu celého hospodárstva a plnenie nariadení a inštrukcii direktorov.

Majetkovú podstatu Oravského komposesorátu tvorila celá Orava, thurzovská časť Lietavy a Ostrý Kameň. Rozloha majetkov v dobe prvých komposesorov bola 201 493 ha lesov, lúk a ornej pôdy. Komposesorátu patrilo 83 poddanských obcí.[8] Komposesorátnu správu vykonávali direktorovi podriadení úradníci, ako boli prefekt, provizor, lesmajster, fiškál, účtovník, exaktor a pokladník, ktorým podliehali ďalší zamestnanci.

Poddanský pomer obyvateľstva voči komposesorátu skončil v roku 1848 na základe zákonného článku IX. a podľa cisárskych nariadení z 2. marca 1853 a 16. júla 1854 bývalí poddaní dostali do vlastníctva 161 060 ha pôdy. Komposesorátu zostalo 40 060 ha. Rozsah pozemkov sa zmenšil aj v roku 1868 predajom Lietavy Leopoldovi Popperovi a pripojením 12 obcí Poľsku v roku 1921.

Jednotliví komposesori sa podieľali na ziskoch podľa svojho zastúpenia vo vlastníctve. Svoj podiel mohli odpredať len so súhlasom direktora niektorému z komposesorov. Zastúpenie eráru na ziskoch komposesorátu má svoj začiatok v roku 1670, kedy Štefanovi Thökölymu a Štefanovi Petróczimu skonfiškovali majetkové podiely pre ich odboj proti Habsburgovcom. Príjmy komposesorátu plynuli najmä z poddanských platieb a z alodiálnych majetkov. V poslednom storočí svojej existencie sa komposesorát zameriaval na intenzívnu exploatáciu lesného bohatstva Oravy.

Pôvodné stanovy Oravského komposesorátu zostali v platnosti až do roku 1897. Nové stanovy sa od pôvodných výrazne nelíšili a platili až do roku 1922. Po vzniku československého štátu na činnosť komposesorátu dozeralo kuratórium pod vedením župana. Vnútenú správu, ktorá pôsobila v rokoch 1919–1923 nahradilo podľa výnosu ministerstva pôdohospodárstva riaditeľstvo. Ministerstvo pôdohospodárstva schválilo v roku 1925 aj nové stanovy. Podľa nich správu komposesorátu riadil v intenciách ministerstva päťčlenný správny výbor. Administratívnu a hospodársku správu vykonával riaditeľ podľa smerníc správneho výboru. Právomoc

8 KOČIŠ, Jozef et al. *Štátny archív v Banskej Bystrici, Pobočka v Bytči, sprievodca po archívnych fondoch.* Bratislava: Slovenská archívna správa, 1965, s. 39-40.

valného zhromaždenia komposesorov bola už len formálna. Rozhodujúcej účasti štátnej správy na riadení komposesorátu zodpovedal aj rast majetkových podielov štátu. V roku 1938 štát vlastnil už viac ako tri štvrtiny podielov. Po 14. marci 1939 riaditeľstvo komposesorátu podliehalo ministerstvu hospodárstva. Oravský komposesorát zanikol po skončení druhej svetovej vojny (nariadením Slovenskej národnej rady č. 78 zo dňa 24. júla 1945). Všetky jeho majetky prevzal československý štát.

Komposesorátny archív sa utvoril z písomností, pôvodne uložených na Oravskom a Lietavskom hrade a v Bytčianskom zámku. V roku 1653, keď direktorom komposesorátu bol Štefan Thököly, sa rozhodlo, že archívne dokumenty uložia na Oravskom hrade. O archív sa staral prefekt, neskoršie druhý fiškál, ktorého nazývali preto aj archivárom. Možno predpokladať, že v archíve pracovalo viac osôb. V roku 1760 archív komposesorátu utrpel značnú stratu, pretože väčšiu časť materiálu, ktorú medzičasom vrátili z Oravy na Lietavský hrad, odcudzili neznámi páchatelia. Po tejto udalosti časť lietavských písomností, ktoré zostali, zregestoval Adam Rajčáni. Prvým archivárom, ktorého činnosť sa zračí aj v materiáli, bol Ferdinand Andreánsky. Pôsobil v archíve komposesorátu ako „regestrator archivi" v rokoch 1829–1839. Z komposesorátnej registratúry vybral niektoré doklady direktora, prefekta a účtovné materiály. Priradil k nim aj početné doklady z obdobia spred roku 1626, pochádzajúce zo správy thurzovských majetkov. Tieto písomnosti, ktoré predstavujú azda najcennejšiu časť komposesorátneho archívu, potom usporiadal. Zaregistroval aj časť thurzovskej korešpondencie. Po ňom v archíve nepracoval nik, nahromadilo sa veľa neusporiadaných spisov. V rokoch 1865–1923 dohliadal na archív Mikuláš Kubínyi, ktorý pôsobil na Oravskom hrade ako hlavný právny zástupca a napokon v roku 1923 bol do funkcie archivára vymenovaný Andrej Kavuljak. Práve na jeho návrh a so súhlasom správneho výboru uložili v roku 1939 časť komposesorátneho archívu v Archíve Slovenského národného múzea v Martine. Po druhej svetovej vojne sa o komposesorátne písomnosti staral Pôdohospodársky archív v Bratislave a jeho pobočka v Trenčíne. Od roku 1956 sú písomnosti v správe Štátneho archívu v Bytči.

Archív Oravského komposesorátu patrí medzi najrozsiahlejšie fondy štátneho archívu. Skladá sa z viacerých častí: Andreánskeho usporiadanie, thurzovská korešpondencia, acta varia, direktor, prefekt, hlavný právny zástupca, lesný úrad a ďalších. Najhodnotnejšie písomnosti Thurzovcov obsahujú časti Andreánskeho usporiadanie, thurzovská korešpondencia a acta varia.

Andreánskeho usporiadanie je členené do skupín obsahovo príbuzných písomností. Sú to predovšetkým písomnosti so vzťahom ku komposesorátu ako celku. Sem patria napríklad písomnosti, dokumentujúce získanie Oravského panstva Thurzovcami, na utvorenie komposesorátu, na držbu podielov a na činnosť direktorov z rokov 1526–1831. Sem patrí o. i. listina Leopolda I. z roku 1696, ktorou konfirmuje listiny vydané pre Františka Thurzu na dedičné užívanie Oravského hradu a panstva, ako aj listinu Rudolfa II. pre Juraja Thurzu na dedičné užívanie a držbu Oravského hradu a panstva.[9] Táto skupina obsahuje tiež kópie listín a mandátov, transumpt testamentu Juraja Thurzu, inštrukcie pre direktorov, štatút Oravského komposesorátu, korešpondenciu Kráľovskej miestodržiteľskej rady a Uhorskej kráľovskej komory a pod. Vzácnym je originál listiny z roku 1619, ktorou palatín Juraj Thurzo prideľoval jednotlivým osadám patriacim k Oravskému panstvu pastviny, určil im počet chovaných oviec a poddanské povinnosti.[10]

Veľkú skupinu písomností tvoria hraničné spory medzi poddanskými osadami Oravského panstva, ale tiež o hranice medzi Oravským a Lietavským panstvom. Početnou skupinou sú tiež mnohé spory panstva so zemianskymi rodinami Abaffy, Bajcsi, Zmeškal, Vilček, Plathy, Čaplovič, Bukovinský a inými. Tu sa nachádzajú rôzne donácie, metácie, zápisnice z vypočúvaní svedkov, dohody, rozsudky, protesty, výpisy zo súdnych rozhodnutí a pod. V tejto súvis-

9 ŠABY, f. Oravský komposesorát – Andreánskeho usporiadanie (ďalej OK–AR), inv. č. 13.
10 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 14.

losti sa zachovala napríklad listina personála Mikuláša Istvánffyho z roku 1586 so svedectvom o ukončení sporu medzi Krištofom Kubínyim a Jurajom Thurzom o územia v dedinách Štefanov a Leukova.[11] Z písomností je zrejmé, že napríklad so Zmeškalovcami viedli Thurzovci spory od roku 1589.[12] Thurzovci však museli riešiť nielen domáce spory, ale aj nepríjemnosti konfliktu o hranice s poľskými šľachticmi. Svedčia o tom napríklad zápisnice zo súdnych pojednávaní o hraniciach v oblasti Babej hory a Borov a s tým súvisiace vypočúvania svedkov, metácie, správy obhliadkových komisií, protesty a korešpondencia z rokov 1604–1827. Z regionálneho hľadiska sú pozoruhodné originálne listiny Juraja Thurzu, ktorými napríklad ako palatín a župan Oravskej stolice dal v roku 1615 Jurajovi Vilčekovi za verné služby za 150 zlatých dedičnú škultéciu v Orávke.[13] Patrí sem aj listina Františka Thurzu z roku 1557, ktorou udelil Andrejovi Randovi, škultétovi a ostatným novým obyvateľom osady Námestovo úľavy v robote a v urbárskych platbách. O rok neskôr vydal František Thurzo podobnú listinu pre Andreja Golana.[14]

Fond obsahuje aj korešpondenciu Juraja a Imricha Thurzu, Alžbety Czoborovej, Štefana Thökölyho a úradníkov Oravského komposesorátu vo vecí hraníc a vrátenia utečených poddaných z rokov 1601–1665. Pestrú agendu Thurzovcov ako zemepánov a patrónov dotvárajú napríklad súpisy fár (1601–1834), písomnosti vzťahujúce sa na držbu škultétskych a kuriálnych majetkov (1608–1894), hospodárske účty a inventáre (1608–1699), urbáre (1619–1686) a iné. Do tzv. Andreánskeho usporiadania sú včlenené už spomínané písomnosti panstiev Bytča, Lietava, Ostrý Kameň a Tokaj. Zachovali sa predovšetkým účtovné písomnosti, účtovné výtky a odpovede na ne, inštrukcie pre nakupovačov vína a pod. z rokov 1606–1625. Obzvlášť cenné sú hospodárske inventáre Bytčianskeho panstva (1620–1622),[15] Lietavského panstva (1607–1743),[16] provizorské účty a mnohé ďalšie. Písomnosti z čias Thurzovcov poskytujú o. i. údaje o počiatkoch majerského hospodárenia na hradných panstvách, v čom boli Thurzovci priekopníkmi najmä v oblasti severozápadného Slovenska.

Máloktoré oddelenie fondu Oravský komposesorát obsahuje toľko dôverných, ba často až intímnych informácií o Thurzovcoch, ako ich korešpondencia. Tvorí ju viac ako štyritisíc listov z rokov 1541–1626, ktoré boli adresované Františkovi Thurzovi, Jurajovi Thurzovi, Alžbete Czoborovej a ich deťom Imrichovi a Barbore.

Listy Františka Thurzu (1541–1568) sa týkajú hlavne finančných a majetkovoprávnych záležitostí niektorých hradných panstiev, čo súviselo s jeho postavením predsedu Uhorskej kráľovskej komory. Najstarší list Františkovi napísal Alexej Thurzo, krajinský sudca a miestodržiteľ v Uhorsku. Povolával v ňom svojho brata do Komjatíc, aby mohli jednať o obrane Uhorska proti Turkom spolu aj s ostrihomským arcibiskupom a inými hodnostármi.[17] Z ostatných pisateľov je zaujímavý napríklad Anton Fugger z Augsburgu. V liste z roku 1545 písal Františkovi Thurzovi vo finančnej záležitosti vdovy zomrelého Alexeja Thurzu a súčasne vyslovil sústrasť k jeho úmrtiu.[18]

Prijatú korešpondenciu Juraja Thurzu tvorí 2 816 listov. Tematicky možno tieto listy rozdeliť do štyroch skupín: rodinná korešpondencia, korešpondencia ako zemepána, hlavnožupanská korešpondencia a korešpondencia ako krajinského hodnostára.

Do prvej skupiny patria predovšetkým listy od Thurzových rodinných príslušníkov, t. j. jeho manželky Alžbety Czoborovej, dcér Zuzany, Judity, Barbory, Heleny, Márie, Kataríny, Anny, syna Imricha a ďalších príbuzných. Väčšinu tejto korešpondencie tvoria oznámenia osobnej povahy, informácie o chorobách, o rodine, o obstarávaní liekov, zasielaní rozličných naturálií

11 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 50.
12 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 57.
13 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 58.
14 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 150 a 151.
15 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 344.
16 ŠABY, f. OK–AR, inv. č. 374.
17 ŠABY, f. Oravský komposesorát – Thurzovská korešpondencia (ďalej OK–TK), inv. č. 10.
18 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 3.

a pod. Listy však obsahujú aj rôzne informácie všeobecnejšej povahy, ako napríklad správa Imricha Czobora o spustošení jeho kúrie bocskaiovcami v roku 1605, oznam o ťažkej epidémií osýpok v Bohuniciach v roku 1614, či list Mikuláša Thurzu o násilnostiach Bastových vojsk na Bojnickom panstve v roku 1605 a pod.

Prirodzeným centrom Thurzových panstiev boli opevnené hrady, na ktorých sídlili správcovia panstiev a kapitáni hradov. Ich listy tvoria druhú skupinu korešpondencie Juraja Thurzu. V listoch správcov Jána Drozdíka, Jána Ďurčanského, Štefana Gusiča, Gašpara Kardoša, Michala Šuškoviča však nájdeme okrem hospodárskych informácií často aj opis rôznych udalostí, ktoré sa udiali na panstve. Prefekt Ján Ganady napríklad opísal spustošenie Bytčianskeho zámku bocskaiovcami 21. mája 1605.[19] Dozvieme sa o výstavbe pivovaru v Bytči v roku 1605, o práci talianskeho majstra Antonia na bytčianskom kostole v roku 1607, o páde meteoritu nad Lietavským hradom, o zakladaní rybníkov na Lietavskom a Oravskom panstve, o osídlení Valachov v Kotešovej v roku 1614 a mnohom inom.

Do tejto skupiny patrí aj korešpondencia patronátnej povahy. Thurzovci ako evanjelici podporovali evanjelických kazateľov a dotovali opravy kostolov a škôl. Korešpondencia so superintendentom Eliášom Lányim, ktorý sídlil v Bytči, svedčí o rozsahu patronátnych činností.[20] V tejto časti korešpondencie sa zachovali aj poďakovania viacerých osôb za umožnenie štúdia na zahraničných univerzitách, najmä vo Wittenbergu a Bazileji. Thurzo nielen podporoval štúdium na týchto školách, ale stal sa aj mecénom univerzity vo Wittenbergu, ktorú v tom čase považovali za baštu reformácie. Listy od profesorov Friedricha Baldvinusa, Leonarda Hutterusa, Erasma Schmida a ďalších svedčia o úzkych stykoch Thurza s wittenberskou univerzitou. Svedčí o tom i skutočnosť, že hlavný patrón univerzity, saské knieža Ján Juraj odporučil v roku 1615 za rektora univerzity palatínovho syna Imricha Thurzu. Túto skupinu korešpondencie dotvárajú aj listy s rozličnými príležitostnými oznámeniami subjektívnej povahy, prosby o ochranu, ale aj zasielanie rozličných darov (mesto Skalica zaslalo Thurzovi červené víno, Andrej Jušt hríby, Štefan Kochmanovič ušľachtilého koňa a pod.).

Tretiu skupinu – hlavnožupanskú korešpondenciu tvorí 43 listov z rokov 1601–1616. Juraj Thurzo bol dedičným oravským županom, ale pre mnohé iné povinnosti sa len minimálne zúčastňoval na zasadaní stoličných kongregácií. Zastupoval ho jeho tajomník Juraj Závodský, alebo správcovia Oravského panstva a vo svojich listoch ho informovali o priebehu stoličného zasadania

Do štvrtej skupiny listov patrí korešpondencia Juraja Thurzu ako krajinského hodnostára – radcu panovníka, kapitána preddunajských vojsk a uhorského palatína. V hodnosti radcu sa Thurzo dostal do vyšších kruhov, k panovníckemu dvoru. Svedčí o tom najmä korešpondencia s arcikniežaťom Matejom.[21] Thurzo udržiaval priateľské vzťahy aj s Kristiánom Neserom, sekretárom panovníckej kancelárie vo Viedni. V tomto období mal už Thurzo palác aj vo Viedni, odkiaľ mu písal jeho viedenský tajomník Martin Škultéty. 348 listov tejto skupiny má vojenskú tematiku. Týkajú sa najmä Turkov, ktorí v tom období okupovali veľkú časť Uhorska. O ich pustošení a nájazdoch svedčia listy Jána Bakoša, Žigmunda Forgácha z rokov 1600–1609 a iných. Z mnohých listov je zrejmá snaha Thurzu o zlepšenie podmienok pohraničných hradov. Zachovalo sa tiež viac listov, týkajúcich sa Bocskaiovho povstania.

Juraj Thurzo v dobe svojho palatinátu v rokoch 1609–1616 prijal 963 listov. Ich odosielateľmi boli vysokí svetskí a cirkevní hodnostári – panovník Matej II., rakúske knieža Maximilián, saské knieža Adam Václav, sedmohradské kniežatá Gabriel Báthory a Gabriel Bethlen, ostrihomský arcibiskup Peter Pázmány a iní. Významné sú aj listy Thurzových vyslancov a poverencov, prostredníctvom ktorých bol informovaný o dianí v okolitých štátoch (Martin

19 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 186.
20 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 330.
21 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 366. Z jeho poverenia Juraj Thurzo riešil prípad lednického zemepána Michala Telekessyho v roku 1600.

Kaštieľ v Bytči, sídlo Štátneho archívu (foto Luďka Kratochvílová)

Škultéty informoval z Viedne, Juraj Henkel z Prahy,[22] Cézar Gall zo Sedmohradska, Gašpar Horvát z Krakova). Na Juraja Thurzu ako palatína sa však obracali aj predstavitelia miest, kapitáni pohraničných hradov, vyberači tridsiatku, univerzitní profesori, lekári a ďalšie osoby. Keďže Thurzo mal súdnu právomoc aj nad príslušníkmi šľachty a bol aj hodnostárom bratislavského oktaválneho súdu, v jeho korešpondencii je viacero listov, týkajúcich sa prípadu Alžbety Báthoryovej. Význam korešpondencie Juraja Thurzu plynie v prvom rade z jeho vysokého postavenia, zastával predsa po panovníkovi najvyšší úrad v Uhorsku. Pramennú hodnotu dopĺňa aj to, že pisatelia listov boli vysokopostavené, dobre informované osoby.

Nakoľko Alžbeta Czoborová sa v plnej miere podieľala na riadení thurzovských panstiev, od roku 1622 bola hlavnou župankou Oravskej stolice, v neposlednom rade bola manželkou palatína – zloženie jej korešpondencie je čiastočne totožné s korešpondenciou jej manžela, najmä čo sa týka odosielateľov. Z 1404 listov, ktoré sa zachovali z jej súboru korešpondencie, 764 napísal jej manžel a rodinní príslušníci. Ďalšie listy možno rozdeliť do skupín – listy od panských hodnostárov a dvoranov, listy od príslušníkov šľachty, listy od predstaviteľov stolíc a miest, listy od panovníka a krajinských hodnostárov, rozličná korešpondencia. Z viacerých príčin považujeme za najvýznamnejšie tie listy, ktoré v rokoch 1592–1616 napísal Czoborovej jej manžel.[23] Dokumentujú nielen jeho osobné zážitky, ale neraz aj významné udalosti uhorských dejín. Sú to v podstate autentické svedectvá vysokého krajinského hodnostára, ktorý sa pohyboval v blízkosti panovníka, zaujímal dôležité postavenie na krajinských snemoch atď. V listoch z rokov 1592–1603 sú zachytené osobné zážitky z protitureckých bojov pätnásťročnej vojny. V liste z 5. novembra 1593 Thurzo podrobne opisuje útok 15- tisícovej tureckej armády vyslanej budínskym pašom. Uhorské vojsko sa s ňou stretlo pri Stoličnom Belehrade. V boji padlo alebo bolo zajatých viac ako 8000 Turkov. Thurzo z radosti z tohto víťazstva dal vystreliť z diel na hradoch Bytča, Lietava a Orava. Z hľadiska histórie vojenstva sú veľmi

22 ŠABY, f. OK–TK, inv. č 208.
23 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 896. Listy boli vydané ZICHY Edmund: *Bethlenfalvi gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez.* Budapest : Athenaeum Társulat 1876, I. 394 s., II. 316 s.

dôležité Thurzove listy z júna 1594, pretože obsahujú mnoho detailov o dobytí Ostrihomského hradu i mesta uhorským vojskom. Podľa listu z 30. júla 1594 pri prepadnutí kolóny, ktorá išla do tábora Sinan pašu, ukoristili 148 tiav aj s nákladom. List z 29. augusta 1594 informuje o urputnom boji s Turkami pri meste Győr, kde Thurzo stratil 48 zo svojich vojakov. Túto bitku označil za najhoršiu zo všetkých. Po roku 1605 sa v Thurzových listoch objavujú udalosti súvisiace s bocskaiovským povstaním. V liste z 2. júna 1605 oznámil obsadenie Bytčianskeho zámku hajdúchmi, 23. júna 1606 rozkázal, aby poslali 50 pešiakov na Lietavu. Prikázal tiež dobre opevniť hrad, vykopať studňu a doplniť zásoby najmä údeným mäsom, bryndzou, maslom a inými naturáliami. Nezabudol ani na zásoby dreva na kúrenie. Z obdobia Thurzovho palatinátu sa zachovali dôležité listy, vzťahujúce sa na pacifikáciu pomerov v Sedmohradsku, na porušovanie mierovej zmluvy s Turkami uzavretej v ústí rieky Žitavy v roku 1606 a na snemové rokovania.[24]

Juraj Thurzo, ktorý trpel na dnu, reumatizmus a obličkové kamene,[25] si v listoch neraz ťažkal na nutnosť neustáleho cestovania. Aj keď bol z Bytče vzdialený, dával v listoch rozličné pokyny a príkazy, týkajúce sa najmä údržby hradov a doplňovania ich zásob. Inštrukcie sa týkali pomerne často aj nákupu vín. Keď bol vo vojenskom tábore, žiadal od Czoborovej peniaze, zbrane, ale aj vojakov. V liste z 18. septembra 1602 žiadal, aby k nemu vyslala do protitureckých bojov dvesto valašských strelcov z Oravy.[26] Czoborová mu často posielala do táborov údeniny, oštiepky, bryndzu, hlavátky z Oravy, prepelice, ale aj koláče. Poslovia, čo mu niesli poživeň, prinášali späť do Bytče pomaranče, citróny, melóny, hrozno a iné produkty. Z korešpondencie Thurzu a Czoborovej však cítiť aj ich vzájomné manželské puto, skutočnosť, ako si veľmi vážili jeden druhého. V listoch sú časté obavy, strach o zdravie, či život toho druhého. Hoci sme konštatovali, že Czoborovej korešpondencia je zložením veľmi podobná korešpondencii jej manžela, obsahuje viac listov, ktoré svedčia, že je to korešpondencia ženy. Najmä listy Czoborovej dcér odzrkadľujú rodinné pomery a udalosti, zdravotný stav dcér i ich detí, rady v chorobách, informácie o liečivých bylinách a rozličné novosti, o ktorých sa dozvedeli. Ale aj v listoch dvoranov sú informácie o nákupoch šiat, látok, korenia, južného ovocia, šperkov a medikamentov.

Prijatú korešpondenciu Imricha Thurzu z rokov 1609–1621 tvorí 235 listov. Možno ich rozčleniť na šesť skupín: listy od rodinných príslušníkov, listy od dvoranov a služobníkov, listy z Wittenbergu, korešpondencia od oravských župných hodnostárov, korešpondencia v súvislosti s rokovaniami o mieri, rozličná korešpondencia. Listy od rodinných príslušníkov – otca, matky, manželky a švagrov – tvoria viac ako tretinu súboru. V listoch od Juraja Thurzu prevažujú otcovské rady, mravné ponaučenia a inštrukcie.[27] Vidieť, ako palatínovi veľmi záležalo na výchove jediného syna. Alžbeta Czoborová[28] oboznamovala syna v listoch nielen s udalosťami z rodinného kruhu, ale často aj s rôznymi hospodárskymi záležitosťami, týkajúcimi sa riadenia panstiev. Z listov od služobníkov a hodnostárov spomenieme napríklad správy o opatreniach na Oravskom hrade proti poľskému kozáckemu vojsku, či správy viedenského vyslanca Martina Škultétyho o benátskej vojne, o rokovaní s Turkami, o vývoji situácie v Čechách a pod. Na Imricha Thurzu sa obracali aj profesori wittenberskej univerzity.[29] Od oravských župných hodnostárov dostával správy o obrane Oravy pred poľským kozáckym vojskom. Z korešpondencie, ktorá vznikla v súvislosti s rokovaním o mieri, je jasný kladný postoj Thurzu k mierovým

24 KOČIŠ, Jozef. Juraj Thurzo a jeho korešpondencia 1587–1616. *Slovenská archivistika*, 1990, roč. XXV, č. 2, s. 65-76.
25 Bližšie o výsledkoch výskumu zdravotného stavu palatína a príslušníkov jeho rodiny v štúdii Milana THURZU a Radoslava BEŇUŠA v tejto publikácii.
26 KOČIŠ, Jozef. Korešpondencia Alžbety Coborovej, 1592–1626. *Slovenská archivistika*, roč. XXV, č. 1, s. 104-113.
27 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 1000.
28 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 935.
29 V roku 1615 bol Imrich Thurzo zvolený za rektora univerzity vo Wittenbergu.

rokovaniam medzi cisárom a Gabrielom Bethlenom.[30] Posledná časť korešpondencie obsahuje listy s rôznorodým obsahom. Sú tu napríklad listy od Mikuláša Esterházyho, ktorý ako cisárov prívrženec bol politickým rivalom Imricha Thurzu, list Izáka Abrahamidesa o situácii evanjelickej a. v. školy a cirkvi v Prievidzi. Zaujímavý je list Juraja Dubecia z Brezna o vrátení knihy, ktorú mu požičal ešte palatín.[31]

Listy adresované Barbore Thurzovej (1616–1626) obsahujú predovšetkým majetkovoprávne a rodinné záležitosti. Pisateľmi boli najmä Juraj a Imrich Thurzo, Alžbeta Czoborová, Kristína Nyáryová a Mikuláš Esterházy. Juraj Thurzo ju napríklad v roku 1616 informoval o svojom zdravotnom stave z Rajeckých Teplíc, kde sa liečil.[32]

Ostatné písomnosti, ktoré neboli súčasťou ani jedného z oddelení komposesorátneho archívu, sú zaradené do fasciklov s názvom Acta varia Thurzoniana. V priamom vzťahu k Thurzovcom ich tvoria majetkovoprávne písomnosti, ako sú sporné záležitosti Thurzovcov s Dersffyovcami (1563–1628), testamenty, odhady thurzovských majetkov, inventáre, obligácie (1574–1620) a pod. Patria sem aj inštrukcie Juraja Thurzu pre nakupovačov vína (1614), zmluvy s maliarmi a tkáčom (1616–1621).[33] Ku kuriozitám patria inštrukcie Alžbety Czoborovej o prešetrení „zvadlivých miest" v chotároch niektorých oravských obcí (1622). Toto oddelenie fondu obsahuje aj špecifické dokumenty, ako sú rôzne vyúčtovania, kvitancie (1602, 1610–1621), súpis potrieb, výkaz o nakúpenom tovare (1606, 1619), vyúčtovanie zámockého lekárnika (1616–1618), výdavky na svadby (1616–1622), výdavky na pohreb palatína Thurzu (1617), platby pre panský personál (1620–1622) a pod.

Acta varia tvoria okrem iného aj denníky Juraja (1596, 1604, 1607, 1612) a Imricha Thurzu (1617). Záznamy v denníkoch sú prevažne súkromnej povahy. Zachytávajú významnejšie udalosti v rodine, návštevy v Bytči a mnohé iné podrobnosti zo súkromného života pisateľov. Poskytujú však aj mnohé informácie o ich oficiálnej činnosti. Napríklad v najstaršom denníku si Juraj Thurzo poznačil príchod sedmohradského kniežaťa do Bratislavy, kde sa v tom čase konal snem (13. marca), ďalší zápis sa týka ukončenia snemového rokovania. Jeden z posledných záznamov potvrdzuje obsadenie Jágru Turkami 23. septembra.

Denník z roku 1597 sa zachoval ako jediný len v odpise. Najpútavejší záznam je opis cesty do Benátok, kde sa Thurzo zúčastnil korunovácie manželky benátskeho dóžu. Prvé dni pobytu venoval prehliadke mesta. Podrobne opísal priebeh korunovačného aktu. Thurzo si pozrel aj opevnenie mesta, zbrane, delá a prezrel si aj zbrane v paláci dóžu, viaceré starožitnosti a chrámové klenoty v Katedrále sv. Marka. Stretol sa a rokoval aj s kniežaťom Ursínom. Detailne zaznamenal svoje pocity, ktoré v ňom vyvolal pohľad na Jadranské more. Na spiatočnej ceste sa zastavil u Juraja Zrínskeho na hrade Grobník a ponavštevoval aj viaceré sídla Erdődyovcov. Pri návšteve Záhrebu ho nadchli tamojšie chrámy a vyhľadal aj záhrebského biskupa. V tomto denníku je poznamenané aj rokovanie medzi Thurzom a poľským kráľom v Nových Zámkoch 18. a 27. októbra.

V denníku z roku 1604 si ako pozoruhodnú udalosť na začiatku roka (4. januára) Thurzo zaznačil smrť Františka Nádasdyho. Z ďalších záznamov sa dozvedáme, že Thurzo cestoval do Bratislavy, kde sa zúčastnil rokovania snemu. V apríli odcestoval na Oravu. Na jeseň bol na Orave opätovne. Zúčastnil sa stoličnej kongregácie a pobudol týždeň na Oravskom hrade. V denníku je tiež záznam o liečivom účinku kúpeľov v Rajeckých Tepliciach.

Denník z roku 1607 je najbohatší na počet záznamov. Thurzo do denníka zaznačil aj závažnú udalosť, ktorá sa odohrala ešte koncom predchádzajúceho roka. Bolo to úmrtie Štefana Bocskaia v decembri 1606. Zaznamenal aj vyslanie legátov k budínskemu a jágerskemu

30 Imrich Thurzo zomrel v roku 1621 v Mikulove, kde viedol Bethlenom vyslanú delegáciu na mierových rokovaniach s cisárom

31 KOČIŠ, Jozef. Imrich Thurzo a jeho korešpondencia 1609–1621. *Slovenská archivistika*, roč. XXIII, č. 2, s. 80-91.

32 ŠABY, f. OK–TK, inv. č. 1023

33 Zaujímavosťou je, že niektoré sú vyhotovené vo forme tzv. „rezanej cedule", ktorá je v podstate špeciálnym druhom overenia.

Autografický podpis Juraja Thurza (Bytča, Štátny archív)

pašovi (27. marca a 18. apríla), rokovanie s cisárskym generálom Siegfriedom Preinerom (18. mája), konzultáciu so saským údelným kniežaťom Jánom Jurajom (júl), ako i audienciu u panovníka Rudolfa II. (31. mája a 19. júla). Do denníka zapísal aj pre neho veľmi dôležité vyhlásenie dekrétu panovníka zo 17. marca 1606, na základe ktorého sa stal dedičným hlavným županom Oravy a dedičným majiteľom Oravského panstva (13. januára). Thurzo zapisoval aj záležitosti, týkajúce sa správy panstiev, ako napríklad zaslanie 1500 zlatých oravskému provizorovi M. Staníkovi na nákup poľskej soli a pod. 27. novembra 1607 si poznačil aj nezvyčajný úkaz „oheň, padajúci z neba, viditeľný z viacerých strán".

V denníku z roku 1612 urobil Juraj Thurzo 79 záznamov. Jednotlivé záznamy podávajú informáciu napríklad o úmrtí panovníka Rudolfa II. (20. januára), o korunovácii Mateja II. za rímskeho cisára vo Frankfurte (24. júna). Zdá sa však, akoby všetky oficiálne záležitosti v tomto roku prevýšili prípravy na svadbu palatínovej dcéry Barbory (rokovanie s kaločským biskupom v Bratislave ohľadne svadby, zásnuby Barbory s Krištofom Erdődym vo Viedni, expedícia svadobných pozvaní do Poľska, vyslanie pre hudobníkov do Bratislavy a pod.).

Je zaujímavosťou, že všetky tieto unikátne denníky sú dobové kalendáre, vytlačené v Trnave a vo Viedni v maďarskom, nemeckom a latinskom jazyku. Sú kuriózne aj ako samostatné tlače. Predpovedné časti kalendárov obsahujú napríklad informácie o pohybe planét v danom roku, údaje o zatmení Slnka a Mesiaca, predpoveď počasia na jednotlivé ročné obdobia, predpoveď o úrode a upozornenie na choroby, ktoré hrozili v danom roku, chronologické údaje, ako napríklad koľko rokov uplynulo od stvorenia sveta, od narodenia Krista, od korunovácie panujúceho cisára, aké je zlaté číslo v roku a i. Na titulnej strane kalendára z roku 1607 je panoráma Viedne a sú tu tiež vyobrazenia miest Linz, Enns, Steyr, Wels, Krems, Klosternueburg, Graz, Bruck an der Mur, Judenburg, Bratislava, Mošon, Hainburg, Tulin, Bruck an der Leitha, Eisenstadt, Baden a Wiener Neustadt.

Jediný, v tomto fonde zachovaný denník Imricha Thurzu pochádza z roku 1617. Je to opäť dobový kalendár, vytlačený Imrichom Farkasom, kníhtlačiarom Pavla Nádasdyho v Keresztúri. Denník, ktorý má na vnútornej strane titulného listu podpis a heslo Imricha Thurzu „In silentio et spe", začína záznamom z 24. decembra 1616, t. j. dňom úmrtia palatína Thurzu. V podstate všetky záznamy až do 19. februára 1617 sa týkajú príprav jeho pohrebu. Záznamy po tomto

termíne informujú, ako sa Imrich Thurzo ujal svojich povinností po smrti otca. Okrem iného to bolo vydanie dvorskej inštrukcie (22. február), vybavovanie majetkovoprávnej záležitosti pred Turčianskym konventom v Znievskom Podhradí (25. február), prehliadka Oravského hradu, kedy sa vyhotovil aj inventár zbraní (11.–13. marca), riešenie sporov medzi zemanmi z Revišného a Jasenovej (5. september). Thurzo poznačil tiež mnohé návštevy v Bytčianskom zámku, ale aj také pozoruhodné záležitosti, ako bolo jeho liečenie v Trenčianskych Tepliciach (5.–20. máj), či príchod profesora Flottwedelia z Wittenbergu, ktorého povolal za rektora bytčianskeho gymnázia, alebo oslava storočnice reformácie v Bytči (11. november).[34] V prognostikálnej časti kalendár obsahuje okrem opisu pohybu nebeských telies aj polemickú stať o správnosti Koperníkovej astronomickej sústavy.

Hoci sa zdá, že denníky majú výsostne súkromný charakter, poskytujú mnohé informácie o spoločenskom, kultúrnom a politickom dianí v živote pisateľov, odkrývajú pozadie niektorých udalostí a čo je najdôležitejšie – sú autentické a umožňujú poznať život a pomery na rozhraní 16. a 17. storočia

Takmer celé územie Oravskej stolice tvorilo ako jediné domínium Oravský komposesorát. Fond Oravská župa I. obsahuje mnohé cenné pramene k dejinám Oravy, napríklad list Juraja Thurzu z roku 1584, v ktorom odporúča Jána Davida do úradu podžupana.[35] Je zo vzácny dokument aj z iného hľadiska. Archív Oravskej stolice sa pôvodne nachádzal vo veži kostola vo Veličnej, v najstaršom sídle stolice. V októbri roku 1683 vtrhlo na Oravu litovské vojsko pod vedením kniežaťa Sapiehu. Išli na pomoc poľskému panovníkovi Jánovi III. Sobieskemu v boji proti Turkom. Súčasne však chceli oslabiť pozície Imricha Thökölyho, ktorý sa spojil s Turkami a povstal proti Habsburgovcom. Počas prechodu cez Oravu litovské vojsko spustošilo vyše 27 obcí, medzi nimi aj Veličnú. Pri tejto pohrome zhorel aj stoličný archív. Z tohto dôvodu každá písomnosť pochádzajúca spred roku 1681 je vzácnosťou.

Priamy súvis s Thurzovcami však majú aj niektoré ďalšie archívne dokumenty napriek tomu, že vznikli až niekoľko storočí neskôr. Svedčí o tom napríklad inventár hrobky Thurzovcov, ktorá bola na Oravskom hrade komisionálne otvorená 1. októbra 1894[36] a podobne.

Písomností z ďalších oddelení fondu Oravský komposesorát (Direktor, Riaditeľstvo, Lesný úrad a pod.) pochádzajú už z obdobia nasledujúceho po thurzovskej ére. Často však vo svojej podstate vychádzajú z dokumentov, ktoré vznikli v 16.–17. storočí. Vari najmarkantnejším príkladom sú stanovy Oravského komposesorátu. Aj tie, ktoré boli schválené v roku 1895, začínajú slovami „A néhai Bethlenfalvi gróf Thurzó György Magyarország nádorispánjától mindkét ágon...“[37]

34 KOČIŠ, Jozef. Denníky Juraja a Imricha Thurzu. *Slovenská archivistika*, 1967, roč. II., č. 2, s.107-113.
35 ŠABY, f. Oravská župa I., inv. č. 1693.
36 ŠABY, f. Oravský komposesorát – hlavný právny zástupca (ďalej OK–HPZ), inv. č. 87.
37 ŠABY, f. OK–HPZ, škatuľa 8, č. j. 43/1895

Neznáma dielňa: Klenba Kaplnky sv. Michala Archanjela na Oravskom hrade. 1606 – 1611.
(Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

Antropologická a paleopatologická analýza kostrových pozostatkov príslušníkov rodiny Juraja Thurzu

Milan Thurzo – Radoslav Beňuš

Problémy s identifikáciou pozostatkov

V predloženom príspevku sa zaoberáme kostrovými pozostatkami príslušníkov rodiny palatína Juraja Thurzu, ktoré sa našli v krypte Oravského hradu, neboli však uložené v jednotlivých truhlách, ale poprehadzované a pomiešané v drevených debnách. Nie je presne známe, ktorí príslušníci thurzovskej rodiny tam boli pôvodne pochovaní, ani koľko ich bolo, pramene uvádzajú, že ich mohlo byť až 28, čo môže byť na neveľké rozmery krypty dosť prehnané. Kostry nám ochotne poskytli na analýzu pracovníci Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v stave, v akom boli od 70. rokov 20. storočia, keď ich predbežne hodnotil nemecký antropológ dr. Herbert Ullrich.

Z pozostatkov, ktoré sme mali k dispozícii pre antropologickú analýzu, sa nám podarilo zistiť, že v krypte boli uložené pozostatky najmenej 5 dospelých mužov, 4 dospelé ženy, dvaja dospelí neurčiteľného pohlavia, jeden juvenilný jedinec a 6 detí, čo spolu predstavuje 18 jedincov. Vzhľadom na to, že veľa kostí sa nedalo priradiť konkrétnym indivíduám, jedincov mohlo byť aj viac.

Pri identifikácii jednotlivých osôb (podarilo sa nám identifikovať štyroch jedincov, o ktorých referujeme v tomto príspevku) sme čiastočne vychádzali z identifikácie doktora Ullricha z roku 1971, niektoré naše závery sa však od jeho názorov odlišujú. Z kostier dospelých nám ako základ identifikácie slúžila kostra mladého muža, ktorú možno s najväčšou pravdepodobnosťou pripísať palatínovmu synovi Imrichovi. Na základe viacerých, pomerne vzácnych nemetrických znakov (predčasné zrasty švov, rozštepy stavcov chrbtice), spoločných pre kostru Imricha Thurzu a jedného z ďalších jedincov, sa nám podarilo identifikovať tohto jedinca ako palatína Juraja Thurzu.

Dve pomerne zachované, veľmi gracilné a nápadne podobné kostry sme identifikovali ako palatínovu manželku Alžbetu rodenú Czoborovú a ich dcéru Annu vydatú Szunyoghovú. Pri stanovení, ktorá z nich je palatínova manželka a ktorá dcéra, nám pomohlo nielen štatistické porovnanie lebečných rozmerov s rozmermi lebky palatína (dcéra, ako pokrvný príbuzný, by sa mu mala viac podobať ako manželka), ale aj patologická zmena na vnútornej strane čelovej kosti jedného z indivíduí, ktorá zodpovedala prejavom zdravotných problémov Alžbety Czoborovej uvádzaných v historických prameňoch.

Pokúsili sme sa tiež identifikovať jednotlivých členov rodiny, resp. zistiť ich príbuzenské vzťahy pomocou analýzy DNA, ktorú vykonala Monika Zeller z Inštitútu súdnej medicíny v Tübingene v Nemecku. Výsledky boli, žiaľ, negatívne, ani pri opakovaných pokusoch sa nepodarilo amplifikovať žiadny z fragmentov mitochondriálnej DNA, takže v kostných vzorkách buď už DNA nebola, alebo jej extrakciu či amplifikáciu znemožňovali nejaké inhibítory. Na kostrových pozostatkoch boli jednoznačné stopy po neadekvátnom uložení pozostatkov – plesne, farebné a štrukturálne zmeny spôsobné baktériami a dokonca stopy po pravdepodobnom pôsobení ohňa.

Pristúpili sme tiež k analýze krvných skupín, v rámci ktorej sa podarilo dosiahnuť určité výsledky. Zistené krvné skupiny nevylučujú, že rodičmi Imricha Thurzu (krvná skupina AB alebo B a Anny Szunyoghovej (krvná skupina B) mohli byť osoby identifikované ako Juraj Thurzo (s krvnou skupinou AB alebo B) a Alžbeta Czoborová (s krvnou skupinou B, resp. AB).

Imrich Thurzo (1598 – 1621)[1]

Pri analýze kostrových pozostatkov Imricha Thurzu sme mali problémy s hodnotením jeho lebky, keďže na jej celej ľavej strane vykonal doktor Ullrich (1971) rekonštrukciu mäkkých častí zo zelenej plastickej hmoty neznámeho zloženia (detská „plastelína"?). Žiaľ, rekonštrukcia nebola vykonaná presne, takže nos „masky" nezodpovedá skutočnému nosu Imricha Thurzu za živa. Línia horného profilu nosa nesledovala skutočný (pôvodný) povrch nosových kostí, ale viedla pozdĺž odlomeného úseku nosových kostí, takže rekonštruovaný nos menej vyčnieva dopredu a dolná profilová línia sa bezdôvodne odchyľuje smerom nadol. Výsledkom tejto chybnej rekonštrukcie je nos, ktorý má nerealistický hákovitý tvar a ovisnutý koniec.

Grafické rekonštrukcie profilu tváre s „opravenou" líniou nosa vykonali Radoslav Beňuš a Soňa Masnicová. Keďže nos patrí medzi dominantné črty tváre, úpravou jeho tvaru (najmä línie chrbta a sklonu hrotu nosa) dochádza k podstatnej zmene výrazu tváre v porovnaní s pôvodnou plastovou rekonštrukciou.

Rekonštrukcia podoby Imricha Thurza na základe lebky (autori Radoslav Beňuš – Soňa Masnicová)

Odhliadnuc od toho, takmer nepoškodená a nezdeformovaná lebka má strednú stavbu a stredne vytvorený svalový reliéf. Žltkastý povrch lebkových kostí je hladký, v dôsledku povlaku konzervačnej látky sa leskne. (Pôvod konzervačného prostriedku sa nám nepodarilo zistiť). Zachované zuby sú bez kazu. Telesná výška Imricha Thurzu mohla dosiahnuť 162–163 centimetrov (podprostredná kategória). Pomerne nízka telesná výška Imricha Thurzu neprekvapuje, ak vezmeme do úvahy výšku postavy jeho najbližších rodinných príslušníkov, odhadnutú podľa tých istých metód – otca Juraja Thurzu (168–171 cm) a matky Alžbety Czoborovej (149–151 cm).

Vzácnym anatomickým nálezom na lebke Imricha Thurzu je úplné zrastenie (obliterácia) polovice záhlavnohlávkového šva (*sutura occipitomastoidea*) na pravej strane (ľavá strana nie je dostupná). Keďže za normálnych okolností k totálnej obliterácii nedochádza pred 50. rokom života a teda tzv. senilná obliterácia neprichádza u tohto mladého jedinca do úvahy, ide o nepatologickú vývinovú odchýlku. K predčasnému zrastu švov dochádza z doteraz neznámych príčin niekedy už v čase vnútromaternicového vývinu, inokedy v kojeneckom alebo v batolivom období vývinu.

Krížová kosť Imricha Thurzu sa vyznačuje vrodenou anomáliou, známou najmä pod odborným termínom *spina bifida*. Ide o pomerne zriedkavú odchýlku – neuzavretie zadnej strany chrbticového kanála, spôsobenú neúplným zrastom, resp. nevytvorením zadných oblú-

1 Podrobne pozri THURZO, Milan – BEŇUŠ, Radoslav – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde –BÁTORA, Igor – KRIŠTÍN, Jozef: Imrich Thurzo (1598-1621). Antropologicko-historická a paleopatologická analýza pozostatkov syna palatína Juraja Thurzu. *Zborník Slovenského národného múzea, Prírodné vedy (Acta rerum naturalium musei nationalis slovaci)*, Vol. XLVIII, 2002, s. 82-110.

kov krížových stavcov. Túto anomáliu môžu sprevádzať anatomické anomálie (nadmerný rast ochlpenia na okraji žliabkovitého preliačenia povrchu kože v mieste defektu, depigmentácia pokožky), ale aj viaceré funkčné poruchy, súvisiace so zmenami inervácie a vývinom dolných končatín (napr. v podobe „konskej nohy"); tieto poruchy spôsobujú problémy s celkovou pohyblivosťou, ako aj s činnosťou čriev a močového mechúra. Vzhľadom na v podstate normálnu konfiguráciu kostí oboch stupají a absenciu historicky dokumentovaných správ o zdravotných ťažkostiach Imricha Thurzu spojených s pohyblivosťou či s vylučovaním, ako aj vzhľadom na jeho dospelý vek, možno predpokladať, že ho postihla iba ľahšia forma tejto odchýlky bez výrazných neurologických porúch.

Ako zaujímavosť možno uviesť stredne vytvorený spodný svalový úpon veľkého priťahovača (*musculus adductor magnus*) na stehnovej kosti, ktorý naznačuje, že Immrich Thurzo zrejme dosť často jazdil na koni.

Príčinu pomerne náhlej smrti mladého, iba 23-ročného Imricha Thurzu sa nepodarilo určiť, analýza kostného tkaniva na obsah arzénu, ortuti a olova bola negatívna. Možnosť jednorazového úmyselného otrávenia alebo postupného chronického otravovania jeho organizmu nejakým jedom (napr. arzénovými alebo ortuťovými zlúčeninami) však nemožno celkom vylúčiť, a to aj napriek tomu, že v kostnom tkanive Imricha Thurzu sa nenašli stopy po arzéne, resp. ortuti.

Písomné pramene spomínajú bližšie nešpecifikované opakované zápalové ochorenia v mladosti, dva mesiace pred smrťou tiež tráviace ťažkosti, vysoké horúčky so zimnicou a päť dní pred samotnou smrťou dokonca stratu reči a poruchu zmyslov (zrak a sluch). Aj keď existuje možnosť vražednej intoxikácie, interpretácia klinických príznakov nenaznačuje žiaden konkrétny, dlhodobo, resp. opakovane podávaný jed. Navyše, pre žiadnu z otráv nie je typické dlhotrvajúce horúčkovité ochorenie so zimnicou. S určitými výhradami možno uvažovať o tropickej forme malárie, alebo – vzhľadom na zmyslové poruchy – aj o pokročilej forme luesu.

Ak však vezmeme do úvahy len historicky relatívne spoľahlivo podloženú anamnézu dlhotrvajúcich ťažkostí s tráviacimi ústrojmi, situácia mohla byť menej dramatická. V prípade prebiehajúceho zápalu a/alebo postupného krvácania určitej časti čreva alebo žalúdka do brušnej dutiny, komplikovaného v závere zápalom pobrušnice, možno vysvetliť väčšinu klinických prejavov smrteľného ochorenia u Imricha Thurzu. Vzhľadom na symptómy opisované v historických prameňoch (opakujúce sa horúčkovité stavy a zimnice), mohol trpieť v posledných mesiacoch svojho života (a zrejme aj dávnejšie) na maláriu.

Palatín Juraj Thurzo (1567 – 1616)[2]

Poškodená a nezdeformovaná lebka Juraja Thurzu má strednú až gracilnú stavbu a stredne vytvorený svalový reliéf. Sivobiely povrch lebkových kostí so žltkastými škvrnami je hladký, v dôsledku povlaku konzervačnej látky sa leskne. V tvári je nápadná dopredu vyčnievajúca horná čeľusť, nápadné straty (vypadnutých či vytrhnutých) zubov počas života a prítomnosť šiestich kariéznych zubov.

Na lebke je aj niekoľko ďalších zvláštností. Ako prvú možno spomenúť 4 – 5 jemných zárezov ostrým predmetom (pravdepodobne nožom) na bokoch horných okrajov obidvoch očníc. Príčinu a čas ich vzniku nemožno odhadnúť (mohlo ísť o odstraňovanie zvyškov mäkkých tkanív, ak boli telesné pozostatky palatína pred prevezením do krypty balzamované alebo konzervované). Ďalšou zvláštnosťou je anomália – predčasný zrast celého šupinového šva (*sutura squamosa*) na pravej strane lebky, lebo vonkajšia strana tohto šva zrastá až po 65. roku života, resp. nezrastá vôbec. Táto anomália je analógiou predčasného zrastu jedného šva na lebke Imricha Thurzu.

2 Podrobne pozri THURZO, Milan – LENGYELOVÁ, Tünde – LIETAVA, Ján – BEŇUŠ, Radoslav – MASNICOVÁ, Soňa: Palatín Juraj Thurzo (1567–1616) - antropologicko-historická a paleopatologická analýza telesných pozostatkov. *Zborník SNM - Prírodné vedy (Acta rerum naturalium musei nationalis slovaci),* Vol. XLIX. Bratislava, 2003, s. 129-155.

Na vnútornej ploche mozgovne je rozsiahly jamovitý defekt s hladkým dnom a jamkovitými okrajmi, ktorý mohol vzniknúť tlakom nádoru z tvrdej pleny mozgu. Mierne presvetlenie v okolí defektu nevylučuje ani potencionálny osteolitický proces – napr. TBC, metastázu tumoru a pod. Okrem toho atlas (C 1) Juraja Thurzu sa vyznačuje zriedkavou vrodenou anomáliou – neúplným uzavretím oblúka stavca (*spina bifida occulta C1*). Opäť ide o analógiu s kostrou Imricha Thurzu, kde podobná, ale rozsiahlejšia anomália postihuje celú krížovú kosť.

Palatín trpel aj na skrivenie (skoliózu) driekového a krížového úseku chrbtice, čo ho zrejme trápilo dlhý čas, pričom údajný „ischias“ spomínajú aj literárne pramene. Skostnateli mu aj niektoré väzy na panve, čo celý stav umocňovalo, a kĺby niektorých stavov boli poznačené degeneratívnymi (artrotic-

Neznáma dielňa: Detail z náhrobnej pamiatky Juraja Thurza v Kaplnke sv. Michala Archanjela Oravského hradu (Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

Rekonštrukcia podoby palatína Juraja Thurza na základe lebky (autorka: Soňa Masnicová)

kými) zmenami. Treba však zdôrazniť, že medzi pozostatkami nájdenými v krypte sa nenašla ani jediná kosť so stopami po pakostnici, ktorú v súvislosti s Jurajom Thurzom často uvádzajú literárne pramene, ide zrejme o úvahy ich autorov, vychádzajúce z diagnózy, uvádzanej v listoch samotného palatína.
Na kostrových pozostatkov palatína Juraja Thurzu nie sú žiadne stopy, ktoré by naznačovali príčinu jeho úmrtia. Podľa symptómov uvádzaných v literárnych prameňoch zomrel pravdepodobne na nejakú pľúcnu chorobu – zápal pľúc alebo tuberkulózu.

Alžbeta Czoborová, manželka Juraja Thurzu (1578 ? – 31. 3. 1626)[3]

Palatínova druhá manželka Alžbeta bola nižšej postavy, približne 150 cm vysoká a gracilne stavaná žena so slabým svalstvom, pričom jej kostrový vek (50 – 60 rokov) je vyšší ako vek chronologický (podľa historických údajov zomrela ako 48-ročná). Toto predčasné biologické starnutie sa azda dá pripísať deviatim pôrodom a mnohým zdravotným komplikáciám – poruche spánku, chronickým intenzívnym bolestiam hlavy a nôh, poruchám menštruačného cyklu, enormnej fyzickej a psychickej záťaži a ďalším.

Jej kostrové pozostatky, najmä lebka, sú pozoruhodné z niekoľkých hľadísk. Prvým znakom v tomto smere sú celkom bezzubé čeľusti – o všetky zuby prišla počas života, o čom svedčia zubné lôžka, z ktorých niektoré sa už celkom zaplnili kostným tkanivom, na iných úsekoch kostného povrchu sú v okolí alveolárnych výbežkov čeľustí ešte nezahojené dutiny po zápaloch. K predčasnej strate zubov mohol, samozrejme, prispieť aj veľký počet tehotenstiev.

Pohľad spredu na bezzubú lebku Anny Szunyogovej (foto Radoslav Beňuš)

Ďalším nápadným znakom na lebke je chýbanie častí kostného tkaniva – najmä na jarmových výbežkoch a na záhlavnej kosti. Drobné žliabky na okrajoch porušených miest takmer jednoznačne pochádzajú od zubov malého hlodavca – pravdepodobne myši. K ohryzeniu pozostatkov došlo, samozrejme, dávno po uložení pozostatkov do krypty – pravdepodobne až po drastickom vyhádzaní pozostatkov z pôvodných rakiev.

Alžbetina tvár je mierne asymetrická a jej nosová priehradka (*septum nasi*) je vyhnutá doľava. Najpozoruhodnejšie je však zvonka neviditeľné zhrubnutie vnútornej časti čelovej kosti, ktoré spôsobilo aj zvýšenú hmotnosť lebky. Ide o tzv. vnútornú čelovú hyperostózu (*hyperostosis frontalis interna*), známu ako Morgagniho syndróm. Tento syndróm sa vyskytuje stokrát častejšie u žien, ako u mužov, a to zvyčajne po 35. roku života, spôsobuje nadmerné ochlpenie tela, depresie, úporné bolesti hlavy, poruchy menštruácie, stratu rovnováhy, vredy predkolenia. Viaceré zo spomínaných symptómov zodpovedajú príznakom uvádzaných o zdravotnom stave Alžbety Czoborovej v zachovaných prameňoch.
Chorobné zmeny postihovali aj iné časti kostry tejto ženy. Na jej chrbtici možno pozorovať artrotické zmeny, zrastenie druhého a tretieho hrudného stavca. Čiastočne skrivená pravá kľúčna kosť svedčí o zahojenej zlomenine a zhrubnutá po zahojenej zlomenine je aj pravá lakťová kosť. Ide o typ zlomeniny, aký vzniká pri ochrane pred úderom, keď sa postihnutá

3 Podrobne pozri: THURZO, Milan – KATINA, Stanislav – LENGYELOVÁ,Tünde. Identifikácia kostrových pozostatkov dvoch ženských príslušníkov rodiny palatína Juraja Thurzu: Štatistická analýza. *Bulletin Slovenskej antropologickej spoločnosti,* 5, 2002, s.100-103; THURZO, Milan – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde – BENUŠ, Radoslav: Alžbeta Thurzová (rod. Czoborová) – manželka palatína Juraja Thurzu: Antropologickohistorická a paleopatologická analýza. *Bulletin Slovenskej antropologickej spoločnosti,* 5 , 2002, s. 104-135.

osoba reflektívne chráni pred úderom zhora tak, že úderu nastaví zdvihnuté predlaktie. Túto hypotézu o prežitom fyzickom útoku umocňuje aj plytká miskovitá priehlbina na čelovej kosti – dôsledok nie príliš silného úderu. Hoci časovú súvislosť medzi zlomeninou lakťovej kosti a povrchovým poranením ľavej strany čelovej kosti nemožno dokázať, k obidvom traumatickým zmenám mohlo dôjsť naraz: reflexne zdvihnuté predlaktie malo chrániť hlavu pred úderom, no zoslabený úder (časť jeho energie pohltila lámajúca sa lakťová kosť) aj tak dopadol na hlavu pootočenú doprava a zanechal tam svoju stopu. Aj keď v prípade stredovekých a ranonovovekých populácií možno očakávať zvýšené percento interpersonálnych násilností, najmä medzi chudobnými obyvateľmi preľudnených osád a miest, sotva by sa dalo predpokladať, že niečo podobné sa stane aj dcére vicepalatína a manželke krajinského palatína. V zachovaných prameňoch o rodine palatína Juraja Thurzu sa, žiaľ, nepodarilo objaviť nijaký záznam o podobnej udalosti, lebo Alžbeta predtým, ako sa vydala za palatína, nebola osobou dostatočne zaujímavou, aby sa o nej viedli záznamy.

Ďalšiu traumatickú udalosť dokumentuje zhrubnuté miesto na Alžbetinej vretennej kosti – teraz však na ľavej strane. Ide o tzv. collesovu zlomeninu, ktorá vzniká po páde na dlaň narovnanej ľavej ruky.

Choroby neušetrili ani Alžbetine dolné končatiny. Nepravidelné zhrubnuté píšťaly predkolenia naznačujú prekonaný, nie príliš silný a nesúvislý zápal kostí. Na röntgenogramoch obidvoch píšťal vidieť hustejšie miesta – tzv. Harrisovej línie, ktoré sú dôsledkom porušeného rastu pri prekonávaní rozličných druhov telesného stresu v detskom veku – choroby, hladovania, nedostatku vitamínov, úrazov, prežitých operácií, ale aj emocionálnych stresov. Poloha týchto línií naznačuje, že Alžbeta prežívala mimoriadne intenzívne stresy vo veku 9 až 13 rokov.

Keďže šlo o dcéru vicepalatína Imricha Czobora, nie je pravdepodobné, že by stres vyvolalo hladovanie či nedostatok vitamínov. Ak by však šlo o stresy vyvolávané viacnásobnými opakovanými – ale dobre zahojenými – poraneniami či zlomeninami (čomu nasvedčujú traumatické zmeny na rozličných častiach kostry), potom Alžbeta Czoborová prežila tieto traumatické udalosti ešte pred dosiahnutím dospelosti – v detskom, resp. juvenilnom veku.

Hoci historické pramene uvádzajú celoživotné problémy Alžbety Czoborovej so zdravotným stavom (najmä úporné bolesti hlavy, straty rovnováhy, poruchy spánku a menštruačného cyklu), bezprostrednú príčinu smrti sa nepodarilo stanoviť ani antropologicko-medicínskou analýzou jej kostrových pozostatkov.

Anna Thurzová, vydatá Szunyoghová (január 1603 – 1660)[4]

Telesné pozostatky Anny (Alžbetinej a palatínovej dcéry) sa takmer na nerozoznanie podobajú pozostatkom jej matky – aj ona má gracilnú kostru, slabo vytvorené svalové úpony a tiež jej chýbajú všetky zuby, o ktoré prišla ešte za života. Podobne ako matka sa vyznačovala pomerne nízkou postavou (152 – 153 cm). Hoci nie sú k dispozícii presnejšie historiografické údaje o veku, ktorého sa dožila, doktorka Tünde Lengyelová odhaduje, že zomrela pred dosiahnutím veku 60 rokov. Neprotirečia tomu ani výsledky antropologickej analýzy, podľa ktorej zomrela vo veku 50 – 60 rokov.[5] Anna mala s manželom Jánom Szunyoghom najmenej šesť detí, pričom jej dcéra Mária Sidónia sa vydala za Gabriela Henkela a s ním a s dvoma deťmi je pochovaná v samostatnej krypte vedľa krypty Thurzovcov.

4 Podrobne pozri: THURZO, Milan – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde – ZELLER, Monika – BEŇUŠ, Radoslav. Kostrové pozostatky Anny Szunyogovej (rod. Thurzovej) – dcéry palatína Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej: antropologicko - historická a paleopatologická analýza. *Zborník Slovenského národného múzea - prírodné vedy (Acta rerum naturalium musei nationalis slovaci),* Vol. XLVII, 2001, s. 95-119; THURZO, Milan – LIETAVA, Ján – LENGYELOVÁ, Tünde – BEŇUŠ, Radoslav: Anna Szunyoghová (rod. Thurzová) – dcéra palatína Juraja Thurzu a Alžbety Czoborovej: Nová antropologicko-historická a paleopatologická analýza. In: *Zborník Oravského múzea 2003*, roč. XX. Dolný Kubín : Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava, s. 115-131.

5 Rok úmrtia je upresnený vďaka štúdii F. FEDERMAYERA v tejto publikácii a podporuje poznatky antropologického výskumu – Anna Thurzová zomrela vo veku 57 rokov.

Z patologických znakov na kostre Anny Szunyoghovej stojí za zmienku najmä nadmerné opotrebovanie spánkovo-sánkového kĺbu, prejavujúce sa degeneratívnymi zmenami kĺbových plôch (*arthrosis temporomandibularis*). Na prednom okraji ľavej sánkovej jamy na spánkovej kosti je vyhladená plôška po dlhodobom a opakovanom kontakte povrchu kosti s ľavou hlavicou sánky, čo naznačuje opakované luxácie (vykĺbenia) či subluxácie (čiastočné vykĺbenia) v tomto kĺbe. Môže však ísť aj o dôsledok zlomeniny či nalomenia ľavej hlavice sánky, ktorá je silne zdeformovaná a zmenšená.

Medzi anomálie možno zaradiť aj rozšírený zadný okraj veľkého otvoru (*foramen magnum*) na záhlavnej kosti, opäť ide – podobne ako v prípade Alžbety Czoborovej – o stopy po ohrýzaní hlodavca, zrejme myši.

Na kostre Anny Szunyoghovej je pomerne veľa stôp po artrotických zmenách kĺbových plôch, vyskytujú sa na stavcoch hrudného a driekového úseku chrbtice, v ľavom ramennom kĺbe (pravú stranu nemožno zhodnotiť). Zaujímavá je aj mierne asymetrická krížová kosť, čo pripomína pomery pri krížovej kosti jej otca Juraja Thurzu. Analogicky so situáciou pri jej matke Alžbete, zachované kostrové pozostatky neposkytujú žiadne indície o príčine smrti tohto jedinca.[6]

Mentieka Juraja Thurza, v ktorej bol pochovaný. Zač. 17. stor. (Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

6 Predkladané údaje sú zjednodušeným sumárom údajov o telesných charakteristikách a chorobných zmenách na kostrách príslušníkov rodiny Juraja Thurzu z krypty v Kostole sv. Michala na Oravskom hrade. Podrobné antropologické a paleopatologické analýzy spomínaných kostrových pozostatkov boli publikované v poslednom desaťročí v časopisoch Zborník Oravského múzea, Acta Rerum Naturalium Musei Nationalis Slovaci Bratislava a Slovenská antropológia (pozri v poznámkach). V najbližšom čase vyjdú analogické poznatky o jedincoch zo spomínanej krypty Henkelovcov v Zborníku Oravského múzea.

Neznámy majster: Náhrobná pamiatka Juraja V. Thurza v Kaplnke sv. Michala Archanjela na Oravskom hrade. Okolo 1624. (Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

Thurzovské prestavby Oravského hradu

Michal Čajka

Oravský hrad patril medzi dôležité opevnené sídla rodiny Thurzovcov v období 16. a 17. storočia. Napriek tomu, že sa nezdržiavali na ňom rovnako často, ako napr. v Bytči, alebo na hrade Lietava, patril k dôležitému centru rozsiahleho Oravského panstva. Dôsledkom jeho významu bola skutočnosť, že Thurzovci sa postarali o jednu z najvýznamnejších prestavieb Oravského hradu. Zároveň môžeme povedať, že ich iniciatívou nadobudol hrad pôdorys a takú objemovú skladbu objektov, aká sa zachovala do súčasnosti. Prakticky zavŕšili stavebný vývoj hradného areálu, pretože mladšie úpravy hradu súviseli s odstraňovaním následkov tragického požiaru v roku 1800. O význame thurzovských prestavieb svedčí skutočnosť, že renesančná „thurzovská" podoba hradu, bola prijatá v 50. až 70. rokoch 20. storočia za základnú východiskovú metodickú ideu pri Generálnej obnove hradného areálu.

Prvým z Thurzovcov, ktorý mal skutočnú možnosť zasiahnuť do stavebných dejín Oravského hradu, bol František Thurzo (1512–1574). V roku 1556 sa dostal k držbe hradu, ktorý sa skladal z horného a stredného hradu (prvé predhradie), kde sa sústreďovali obytné reprezentatívne priestory, nachádzala sa tu hradná kaplnka a ďalšie dôležité objekty. Dolný hrad (druhé predhradie) bol síce opevnený priestor, avšak s dominantným hospodárskym významom. Nachádzali sa tu maštale, rôzne remeselné dielne a rozptylová plocha určená pre potreby ochrany poddaných a ich majetku v čase nepokojov.[1] Jeden z predchádzajúcich šľachticov, ktorí mali vo svojej moci Oravský hrad – Ján z Dubovca (v rokoch 1534–1546) dal vybudovať zosilnené opevnenie stredného hradu, tvorené dvojicou progresívnych bášt, dnes nazývaných Východná a Západná, zároveň na dolnom hrade dal vybudovať novú – dnes druhú hradnú bránu a príslušné opevnenia. František Thurzo sa pustil do rozsiahlych investícií, ktoré sa týkali prakticky celého areálu Oravského hradu. Hnaný bol špekuláciou, aby investíciami skomplikoval vlastníctvo hradu vládnucim Habsburgovcom a tým si zlepšil pozíciu pri snahe ho majetkovo ovládnuť. Reakciou Viedne bolo vyslanie úradníkov v roku 1557, ktorí mali vykonať „audit" skutkového stavu.[2] Správa odhadcov je dôležitý prameň pri poznaní podoby hradu v polovici 16. storočia. Pochopiteľne je ju potrebné hodnotiť kriticky, pretože je predpoklad, že bola „prohabsburská". Odhadcovia vo svojej správe uvádzajú samotný opis hradu, súčasne popisujú niektoré aktivity Františka Thurzu. Skonštatovali, že dal zosilniť hradby a múry postavené jeho predchodcom Jánom z Dubovca. František Thurzo skutočne prikázal spevniť základové murivo dvojice veží na dolnom hrade: tzv. Archívnej veži, ako aj na bývalej veži pri druhej hradnej bráne, ktorú neskôr syn Juraj zmenil na presbytérium svojej novej hradnej kaplnky. Okrem základov dal spevniť aj nadzákladové murivá oboch veží, ako aj múr medzi oboma vežami. Väčšiu pozornosť venoval tzv. Archívnej bašte. Dal strhnúť jej drevené poschodie, ktoré nahradil novým murovaným.[3]

Podľa výsledkov architektonicko-historického výskumu, ktorý prebieha v súčasnosti na objekte Thurzovského paláca, s najväčšou pravdepodobnosťou bol František Thurzo iniciátorom výstavby nového parkanového opevnenia na mieste dnešného paláca.[4] Výskumom boli zistené dve fázy výstavby vonkajšieho parkanového múru so strieľňami a smolným nosom. V pri-

1 Archeologický výskum, ktorý prebehol v rokoch 2008-2010 potvrdil zvyšky po rôznorodých hospodárskych aktivitách v tomto priestore. Viac v: STEHLÍKOVÁ, J. – ČAJKA, M. – HLAVATÁ, J. – STRAKOVÁ, J. – MATEJKA, M. – ŠIMKOVIC, M. Archeologický výskum Hlavného nádvoria a Nádvoria stredného hradu na Oravskom hrade. In: *Monumentorum tutela* 24, Bratislava 2012 (v tlači).

2 MENCLOVÁ, D. *Stavebný vývoj Oravského zámku*. In: Kavuljaková, J. - Menclová, D. Oravský zámok. Bratislava 1963 , s. 75-76.

3 Tamtiež, s. 75-77.

4 Výsledky výskumu boli čiastočné publikované v: MATEJKA, M. – ŠIMKOVIC, M. – STEHLÍKOVÁ, J. – ČAJKA, M. – HLAVATÁ, J. – STRAKOVÁ, J. Nové poznatky o stavebnom vývoji Oravského hradu v stredoveku vo svetle najnovších výskumov. In: *Zborník Oravského múzea* XXVII, Dolný Kubín 2010, s. 101-120.

Neznáma dielňa: Erb Thurzovcov nad vchodom do Thurzovho paláca na Oravskom hrade. Po roku 1607. (Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

bližne päťuholníkovom tvare sa parkan rozprestieral v západnej časti hradu medzi Západnou baštou Jána z Dubovca a vežou neskôr premenenou na presbytérium hradnej kaplnky. František Thurzo pokračoval v práci svojho predchodcu Jána z Dubovca pri skvalitňovaní a zdokonaľovaní opevnení Oravského hradu. Jednou z nezodpovedaných otázok však zostala tá, či on je autorom myšlienky zásadnej prestavby dolného hradu, ktorá ho mala zmeniť z hospodárskeho opevneného zázemia na reprezentatívne sídlo feudála s palácovými objektmi. Práve v tomto kontexte môže byť dôležitá druhá stavebná etapa, pripisovaná Františkovi Thurzovi, pri ktorej bolo parkanové murivo zosilnené a nadstavané. Možno tieto aktivity predznamenávali ambíciu postaviť na tomto mieste palácový objekt, ktoré neskôr realizoval syn Juraj Thurzo.

Zásadné zmeny prebehli za Františka Thurzu na Hlavnom nádvorí aj v blízkosti Archívnej bašty. V týchto priestoroch začal s výstavbou objektov, ktoré dnes pomocne nazývame ako tzv. Administratívny trakt. Spomínaný trakt vznikol na mieste starších drevených hospodárskych objektov, maštalí a dielní. Pravdepodobne pozostatkami z tejto stavebnej fázy sú lunetové klenby na prízemí tohto objektu, ako aj maliarska výzdoba zachovaná fragmentárne v interiéri. Výstavba Administratívneho traktu môže nahrávať téze o ambícii Františka Thurzu prestavať dolný hrad a postaviť tu reprezentatívne objekty vrátane svojho paláca.

František Thurzo venoval veľkú pozornosť aj hornému hradu. Napriek tomu, že jeho súčasná podoba je do istej miery novodobá, pretože je dôsledkom veľkého požiaru v roku 1800 a najmä generálnej obnovy hradu v druhej polovici 20. storočia, František Thurzo zavŕšil architektonické dejiny tejto časti areálu. Na polkruhovej veži na západnom konci hradného brala, ako aj na ďalších miestach horného hradu, prikázal nahradiť drevené časti objektu murovanými, do ktorých vložil strieľne. F. Thurzo zároveň spevnil severné murivo horného hradu a dal vymurovať nové podlažia. Okrem toho dal opraviť vtedy drevené schody do hradnej kaplnky. Opravu si vyžadovali aj drevené schody, ktoré viedli z Nádvoria stredného hradu (prvé predhradie) do horného hradu. Dal ich nahradiť kamennými.[5]

Stavebné aktivity Františka Thurzu na hornom hrade dokumentujú mnohé nápisy v nadpražiach kamenných ostení interiérových portálov. Údajne sa pri vstupe do objektu horného hradu v minulosti nachádzala kamenná tabuľa s nápisom, že hrad dal František Thurzo v roku 1559 opraviť pod dozorom cisára.[6] Ďalší nápis vyrytý do kameňa sa nachádza na portále do klenutej miestnosti smerujúcej zo vstupnej haly s cisternou. Tu bol vytesaný rok 1561. Obdobný rok sa nachádza na portále murovaného objektu na najvyššom mieste hradného brala. Exteriér horného hradu prikázal František Thurzo vymaľovať. Spodnú časť budovy pokrylo iluzívne kvádrovanie, pričom vrchné časti pokrývala iluzívna maľba, imitujúca hrazdenie. Maliarsky stvárnené šambrány dostali okenné otvory. Nástenná exteriérová maľba horného hradu bola v 50. rokoch 20. storočia odborne reštaurovaná, avšak vplyvom mnohých okolností je dnes už len veľmi ťažko čitateľná.

Rozsiahla činnosť Františka Thurzu mierne zasiahla aj priestory stredného hradu. Palác Jána z Dubovca, ktorý bol v tom čase iba nedávno dokončený, bol pravdepodobne najvhodnejší na bývanie pre Františka Thurzu a jeho rodinu. Menovaný dal vymaľovať priestory na 3. poschodí. Vzniklo tu dodnes zachované maliarske prevedenie thurzovského erbu spolu s erbom jeho manželky Barbory Kostkovej, dcéry Mikuláša Kostku. Susedný Korvínovský palác upravil iba mierne, podľa všetkého jeho rukopis nesie klenba vstupnej miestnosti otvorenej arkádou do Nádvoria stredného hradu. Údajne nad vstupom do stredného hradu sa pôvodne nachádzala kamenná tabuľa s nápisom, že stavbu dal vytvoriť František Thurzo, s nesprávnym vročením 1549 (správne má byť 1559).[7]

Významným do istej miery existenčným problémom Oravského hradu bola vždy voda. Umiestnenie hradu na skalnom brale bez existencie prirodzeného zdroja vody nútila majiteľov či správcov hradu hľadať a nachádzať rôzne riešenia. Na hornom hrade tak bola vyhĺbená do skalného masívu pomerne rozsiahla cisterna, ktorá zhromažďovala dažďovú vodu. Toto riešenie však nebolo najdokonalejšie, pretože po dlhšom období sucha sa voda kazila a stala sa tak nebezpečnou pre zdravie obyvateľov hradu. František Thurzo prikázal vyhĺbiť v priestore Nádvoria stredného hradu studňu. Podľa druhej odhadnej listiny z roku 1595 ju kopali dva roky.[8] Jednou z posledných nám známych stavebných aktivít na strednom hrade bolo rozšírenie tunajšej pivnice na uskladňovanie potravín.

5 MENCLOVÁ, D. Stavebný vývoj Oravského zámku. In: Kavuljaková, J. - Menclová, D. *Oravský zámok*. Bratislava 1963 , s. 77-79.
6 KUBINYI, Miklós. *Árva vára*. Történelmi tanulmány. Budapest : Franklin 1890, s. 32, pozn. 1.
7 Tamtiež, s. 39, pozn. 1
8 Tamtiež, s. 29, pozn. 2.

V neposlednom rade sa František Thurzo zaslúžil o dnešný vzhľad (v súčasnosti) tretej hradnej brány. Podľa najnovších výskumov sa na tomto mieste nachádzala pôvodná, podľa všetkého vežová brána[9]. Túto prikázal zbúrať a nahradil ju dnešným nepravidelným objektom zalamujúcim sa v osi podjazdu, v ktorom sú čiastočne zakomponované pôvodné architektonické súčasti. Brána je zdobená diamantovanou bosážou v ostení.[10]

Smrťou Františka Thurzu v roku 1574 sa završili rozsiahle stavebné aktivity na Oravskom hrade spojené s jeho menom. V jeho diele pokračoval syn Juraj Thurzo (1567– 1616). Udialo sa to však až po uplynutí určitej doby, a to od roku 1583, keď získal plnoletosť a mohol tak nakladať so svojím majetkom. Osobnú zaangažovanosť Juraja Thurzu podporila udalosť v roku 1606, keď získal za svoje zásluhy a verné služby Habsburgovcom Oravský hrad do dedičného vlastníctva. Juraj Thurzo sa podpísal pod významné stavebné aktivity na dolnom hrade, ktoré si teraz postupne predstavíme: dostavbu/výstavbu Thurzovského paláca, výstavbu fary, stavbu kaplnky a tzv. veľkého južného bastiónu.

Thurzovský palác je pomerne rozsiahly dvojpodlažný objekt, ktorý sa nachádza v severozápadnej časti dolného hradu. Má nepravidelný približne päťuholníkový pôdorys, ktorého pôvod, ako sme už uviedli vyššie, je daný polohou parkanového múru Františka Thurzu. Prízemie bolo vyčlenené ako hospodárske zázemie pre potreby reprezentatívneho poschodia. Podľa výsledkov architektonicko-historického výskumu boli obe poschodia pôvodne prístupné iným spôsobom ako sú dnes, resp. v nedávnej minulosti, a to z prvej terasy Hlavného nádvoria.[11] Výskum tejto časti ešte prebieha aj v súčasnosti. Na prízemí sa v čase po výstavbe nachádzali jednotlivé za sebou priečne na os paláca kladené miestnosti, niektoré zaklenuté na centrálny stĺp či pilier. V severnej časti paláca boli z dôvodu jeho najväčšej šírky umiestnené dve miestnosti vedľa seba. Západné nárožie bolo zosilnené lichobežníkovým rizalitom. Okenné otvory sú situované z dôvodov terénnej situácie výlučne na západ.

Poschodie paláca je prístupné cez reprezentatívny portál korunovaný v nadpraží nápisovou kamennou doskou a erbom Juraja Thurzu. Vstupuje sa do rozsiahlej miestnosti v strednej časti poschodia, ktorej zodpovedajú ďalšie dve menšie miestnosti umiestnené západným smerom. Na juhu sa nachádzajú dva za sebou radené priestory, z ktorých druhý bol priechodný a smeroval na emporu hradnej kaplnky. Severným smerom v mieste najväčšej šírky paláca sa nachádza až trojica miestností a menší priestor v rizalite. Poschodie paláca bolo vo výraznej miere upravené po požiari v roku 1800, keď vznikli nové klenby a stropy. Na tomto podlaží architektonicko-historický výskum ešte stále prebieha, avšak podľa vyhodnotenia výsledkov výskumu prízemia bol celý palác postavený práve Jurajom Thurzom.[12] V tomto kontexte je zaujímavá historická správa, že v roku 1595 bola dovedená do kuchyne (tohto paláca) voda samostatným vodovodom.[13]

Juraj Thurzo dostaval Thurzovský palác na dolnom hrade. Palác sa stal rezidenciou jeho rodiny v časoch, ktoré trávila na hrade. Môžeme predpokladať, že neskororenesančný palác bol najmä v interiéri na poschodí umelecky hodnotne vymaľovaný. Pôvodná maliarska výzdoba stien sa pravdepodobne vo fragmentoch skrýva pod mladšími vrstvami omietok. O charaktere jej možnej podoby svedčí zachovaná a dávnejšie reštaurovaná maľba v tzv. sakristii na prízemí paláca. O pôvodnej funkcii niektorých miestností sa môžeme len domnievať. Určite tu bola jedáleň, Thurzova pracovňa, spálne pre členov rodiny a rôzne ďalšie reprezentačné priestory. Na prízemí sa zachovala kuchyňa. Z pôvodného zariadenia interiérov sa nezachovalo nič. Súvisí to s neskoršími historickými osudmi hradu, keď sa po vymretí tejto vetvy Thurzovcov

9 MATEJKA, M. – ŠIMKOVIC, M. – STEHLÍKOVÁ, J. – ČAJKA, M. – HLAVATÁ, J. – STRAKOVÁ, J.: Nové poznatky o stavebnom vývoji Oravského hradu v stredoveku vo svetle najnovších výskumov. In: *Zborník Oravského múzea* XXVII, Dolný Kubín 2010, s. 101-120, 114.

10 MENCLOVÁ, 1963, s. 84-85.

11 MATEJKA, M. – ŠIMKOVIC, M. – ČAJKA, M.: *Oravský hrad. Turzov palác, 1. podlažie. Architektonicko-historický výskum.* 2011. Výskumná správa uložená na Dokumentácii OM pod č. 537/2011, s. 33.

12 Tamtiež, s, 33.

13 MENCLOVÁ, 1963, s. 83.

Neznáma dielňa: Portál Kaplnky sv. Michala Archanjela na Oravskom hrade. 1606 – 1611.
(Dolný Kubín, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava)

hrad dostal do správy Oravského komposesorátu. Hodnotné predmety boli pravdepodobne postupne z hradu odvezené na sídla jednotlivých potomkov Juraja Thurzu. Situáciu pravdepodobne urýchlili nepokoje v Uhorsku a protihabsburské povstania, ktoré trvali až do začiatku 18. stor. Oravský hrad bol častokrát ich priamym aktérom a niekoľkokrát na ňom sídlilo či už povstalecké alebo cisárske vojsko.

Významným stavebným počinom Juraja Thurzu bola výstavba hradnej kaplnky. Ako sme už uviedli, v tom čase už jedna sakrálna stavba na Oravskom hrade bola. Nachádzala sa na hornom hrade, pričom o jej presnom umiestnení a podobe veľa nevieme. Nová protestantská modlitebňa ju plne nahradila. O osobnej zaangažovanosti Juraja Thurzu na organizovaní evanjelickej cirkvi augsburského vyznania v Uhorsku je všeobecne veľa známe. Kaplnka sa stala vyjadrením nielen spoločenskej pozície finančne zabezpečeného palatína uhorského kráľovstva, ale aj vyjadrením jeho náboženského cítenia a presvedčenia.

Objekt kaplnky sa nachádza v západnej časti areálu dolného hradu. Z južnej strany tesne prilieha k už spomínanému objektu Thurzovského paláca, s ktorým navonok tvorí jeden kompaktný architektonický celok. Kaplnku tvorí pozdĺžna loď, na ktorú z južnej strany nadväzuje nepravidelné polygonálne presbytérium. Celý priestor kaplnky je zaklenutý vysokou klenbou spočívajúcou na obvodových múroch, ako aj na dvojici štíhlych toskánskych stĺpov. Objekt

nevznikol na „zelenej lúke“, naopak, stavebník využil, resp. si prispôsobil existujúce objekty. Nadviazal na starší obranný múr na západnej strane kaplnky, kde boli zamurované staršie strieľne a smolný nos. Pôvodnú vežu zmenil na presbytérium kaplnky tým, že ju otvoril do lode kaplnky a domuroval. Nevieme presne, v akom stave bol palácový objekt v susedstve a do akej miery obe stavby časovo korešpondovali. Navýšené domurované obvodové múry perforujú okenné otvory a v súčasnosti dva vstupy.

Kamenárske spracovanie vstupného portálu z Hlavného nádvoria je peknou ukážkou renesančnej umeleckej tvorby. Jednoduchý portál je lemovaný dvojicou kanelovaných pilastrov s pätkami a hlavicami, ktoré cez volúty nesú zalamované masívne kladie. Vlys medzi volútami zdobí jemný rastlinný ornament. Prevedenie kamenárskej práce svedčí o umelcovi, resp. kamenárskej dielni, ktorú Juraj Thurzo pozval z vyspelého umeleckého prostredia. V zaujímavom kontraposte ku renesančnému portálu je ešte neskorogotické prevedenie kamenných ostení štíhlych vysokých okien v lodi i presbytériu. Prvky ako štvorlístková kružba, resp. mníšky, sa v architektonickej tvorbe začiatku 17. stor. na Slovensku už nevyskytovali. Pravdepodobne ide o jednu z posledných reflexií na gotický sloh u nás. Z architektonického detailu je zaujímavá výzdoba klenby vystupujúcimi profilovanými štukovými rebrami, ktoré vymedzujú polia, v ktorých sú umiestnené rôzne variácie masívnych roziet. Klenbu nesú štíhle toskánske stĺpy, ktoré spočívajú na vysokých sokloch zdobených motívmi plastických roziet.

Ku výstavbe kaplnky došlo niekedy v rokoch 1610–1611, pričom v máji roku 1611 bol vysvätený oltár.[14] O stavbe kaplnky sa nezachovali žiadne pramene ohľadom financovania a priebehu stavby. V roku 1610 prebehla Žilinská synoda, významná udalosť v dejinách evanjelickej cirkvi a. v. Vzniklo 11 evanjelických farností na Orave, z ktorých jedna bola umiestnená na Oravskom hrade. V rokoch 2002–2005 prebehlo reštaurovanie kaplnky, ktorému predchádzali podrobné pamiatkové výskumy. Vďaka nim bola odkrytá pôvodná maliarska výzdoba, ktorá bola neskôr aj zreštaurovaná.

Maliarsky výzdobný program kaplnky sa sústreďuje najmä na priestor špaliet šiestich okenných otvorov. Ich plocha je vyplnená motívmi rastlinných rozvilín vo sviežich červených, hnedých a zelených odtieňoch. Plochy rozvilín sú geometricky rámované okrovými a šedými pásmi, z ktorých vyrastajú boltce, rolverky a iné výtvarné prvky. Maliarsky je dopracovaná aj klenba. Plastické klenebné rebrá, rozety a maľované čabrakové konzoly sú zvýraznené odtieňom červenej, pričom samotné rozety sú doplnené zelenými lístkami. Odtiene červenej nachádzame na oboch stĺpoch. V neposlednom rade v čiernej farbe boli vyhotovené motívy „morských vĺn“ na osteniach okenných otvorov. Zaujímavo je rámovaná nika v presbytériu kaplnky, kde sú popri zvyčajnej ornamentike zakomponované aj motívy sfíng a ľudskej hlavy vo vrchole niky. Monumentálne je prevedený iluzívny maľovaný portál umiestnený na empore v mieste vstupu do Thurzovského paláca. V jeho nadpraží sa nachádzali, resp. v redukovanej podobe nachádzajú, erby Juraja Thurzu a jeho manželky Alžbety Czoborovej. Pomerne bežným vo svojej dobe bol iný typ ornamentiky – čierno-sivé kvádrovanie, ktoré vypĺňa priestor niky, ako aj okolie vstupného portálu z interiérovej strany.

Z pôvodnej výbavy z čias Juraja Thurzu sa v kaplnke už nenachádza oltár Speculum Iustificationis. Drevený oltár je 10 m vysoký a 4,6 m široký. Vznikol v roku 1611 a nachádza sa na ňom 9 obrazov vyjadrujúcich základné princípy lutherovského učenia o ospravedlnení hriešneho človeka. Okrem reprezentácie donátora je tiež „obrazovým vyznaním viery“. Oltár bol na jar hotový a 15. mája 1611 vysvätený. Dielo bolo v roku 1752 darované turčianskej evanjelickej rodine Justhovcov z Necpál do tamojšieho dreveného artikulárneho chrámu v súvislosti s katolizáciou objektu. Všetky obrazy na oltáre sú dielom jedného, zatiaľ neznámeho maliara. Oltár ako celok vznikol na Thurzovu objednávku v niektorom z vtedajších umeleckých centier

14 SPALEKOVÁ, E.: *Historický a umeleckohistorický prieskum interiéru kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade* NKP. Levoča 2002. In: PÚ Bratislava, Oblastný reštaurátorský ateliér Levoča: Historický, umelecko-historický, architektonický a reštaurátorský prieskum interiéru Oravského hradu – Kaplnka sv. Michala, Thurzov palác, Západná bašta. I. etapa: Kaplnka sv. Michala. Levoča 2002, s. 20.

a bol k nám iba importovaný. Neznámy je aj autor ideového programu oltára.[15] Podobne zatiaľ nevieme určiť autorov nástennej maľby, ani tvorcov kamenosochárskych diel v kaplnke.

Pokiaľ vyššie uvedené výtvarné diela inicioval a ovplyvnil samotný Juraj Thurzo, nasledovné veci už organizovali po jeho smrti v roku 1616. Vtedy došlo k novej stavebnej etape, ktorá súvisela najmä s adaptáciou kaplnky na pohrebné účely pre rod Thurzo.[16] Impulz k vzniku krypty dala pravdepodobne v roku 1617 vdova po Thurzovi Alžbeta Czoborová, ktorá z praktických dôvodov plánovala preniesť pozostatky svojho manžela z bytčianskeho farského kostola na oveľa bezpečnejší Oravský hrad.[17] V tejto etape do roku 1626 vznikla aj nová jednoduchá murovaná empora, ktorá nahradila pôvodnú emporu, neznámej podoby, ktorá bola postavená spolu so samotnou kaplnkou. Podľa niektorých názorov bola pôvodná empora drevená.[18] Z nového renesančného mobiliáru sa v kaplnke zachovala pohrebná výbava, viažuca sa k tu pochovaným osobnostiam. Dominantný je monumentálny epitaf Juraja Thurzu, svoju nespornú umeleckú kvalitu má aj trojica mortuárií a dvojica posmrtných portrétov.

Najvýraznejším prejavom renesančného, resp. manieristického umenia v kaplnke, okrem nástennej maľby, je prístenný epitaf Juraja Thurzu. Bol určený oslave osobnosti pod ním pochovaného Juraja Thurzu. Má trojosovú vertikálnu skladbu, pričom jednotlivé časti sú oddelené štíhlymi stĺpmi s pätkami a hlavicami. Tie nesú segmenty kladia s nábehmi tympanónu, ktoré sú prerušené nápisovou tabuľou. Nad tým sa nachádza rímsa a kompozíciu uzatvára erb Juraja Thurzu a atribúty smrti - lebka s presýpacími hodinami. Horizontálne sa epitaf delí na tri časti. V strede spodnej časti sa nachádza nápisová doska, ktorá je po stranách rámovaná dvomi volútami, z ktorých cez rímsu vyrastajú sokle stĺpov. Po stranách sú dve esovite sa rozširujúce plochy, na ktorých sa nachádzajú motívy festónov s vtákmi. V centrálnej časti celého epitafu je umiestnený sochársky portrét Juraja Thurzu v plnej zbroji v nadživotnej veľkosti, nad ktorým sú umiestnené trofeje. Bočné krídla sú výškovo redukované oproti strednej časti, pričom sú na nich motívy heriem a pilastrov, doplnené menšími nápisovými doskami. Krídla uzatvárajú v hornej časti na rímse voľne stojace plastiky Fámy a Fortúny, každá na jednom krídle. Podľa niektorých bádateľov je autorom epitafu G. Meneller z Augsburgu.[19] Jeho datovanie po roku 1616 vychádza z datovania smrti samotného Juraja Thurzu. Epitaf a dvojica thurzovských mortuárií (Juraj a Imrich) získala v mieste svojich osadení doplňujúcu maliarsku výzdobu prevedenú v sivo-čiernych tónoch. Jej výtvarné kvality sú v úzadí oproti kvalite staršej renesančnej vrstvy, ako aj samotného epitafu.

Thurzovskú kryptu tvorí jednoduchý priestor s nepravidelným obdĺžnikovým pôdorysom, ktorý je zaklenutý valenou klenbou dosadajúcou až do podlahy. Je prístupná jednokrídlovým schodiskom z lode kaplnky a umiestnená pod presbytériom kaplnky. Pôvodne bol vstup do krypty zakrytý kamennou platňou s nápisom, dnes inštalovanou na bočnom múre kaplnky. Pochovaní v nej boli okrem Juraja Thurzu aj ďalší príslušníci rodiny: manželka Alžbeta Czoborová a deti Anna Szunyoghová a Imrich Thurzo. V krypte spočinuli aj ďalší, dnes už neznámi ľudia.

Oproti hradnej kaplnke, na východnej strane Hlavného nádvoria, dal Juraj Thurzo postaviť objekt fary. Súčasná stavba, ktorú mnohí považujú za pôvodnú faru, zrejme s týmto objektom súvisí iba čiastočne. Archeologický výskum, ktorý prebehol v roku 2008 spolu s ďalšími indí-

15 MEDVECKÝ, Jozef. Speculum Justificationis – Thurzov oltár z roku 1611 a jeho protestantská ikonografia. In: *ARS* 1/1994, Bratislava 1994, s. 78-102, 91.

16 SPALEKOVÁ, E. *Historický a umeleckohistorický prieskum interiéru kaplnky sv. Michala na Oravskom hrade* NKP. Levoča 2002. In: PÚ Bratislava, Oblastný reštaurátorský ateliér Levoča: Historický, umelecko-historický, architektonický a reštaurátorský prieskum interiéru Oravského hradu – Kaplnka sv. Michala, Thurzov palác, Západná bašta. I. etapa: Kaplnka sv. Michala. Levoča 2002, s. 43. Autori výskumu ju datujú po roku 1617.

17 ČAPLOVIČ, Pavol. *Oravský zámok*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 82.

18 GONDA, J. – GONDOVÁ, E.: *Oravský hrad – kaplnka sv. Michala. Architektonický prieskum*. Banská Bystrica 2002. In: PÚ Bratislava, Oblastný reštaurátorský ateliér Levoča: Historický, umelecko-historický, architektonický a reštaurátorský prieskum interiéru Oravského hradu – Kaplnka sv. Michala, Thurzov palác, Západná bašta. I. etapa: Kaplnka sv. Michala. Levoča 2002, s. 40.

19 ČERŇAN, Igor. Oravský hrad v období Turzovcov a ich hrobka. In: *Zborník Oravského múzea XII*, 1995, s. 29.

ciami poukázali na opodstatnenosť tejto tézy.[20] Objekt je dvojpodlažný, pričom je výsledkom mladšieho stavebného úsilia vlastníkov hradu. Objekt fary tvoril určitý objemovo redukovaný protipól Thurzovho paláca spolu s kaplnkou, ktoré dominovali hornej časti Hlavného nádvoria Oravského hradu.

Okrem obytných budov sa Juraj Thurzo venoval pochopiteľne aj opevňovacím prácam. Z tejto aktivity sa zachoval Veľký južný bastión, ktorý chránil najviac zraniteľnú južnú stranu hradu. Viacpodlažný objekt bol vložený medzi dvojicu hradných brán. V suteréne a na prízemí sa nachádza sústava kazemát a strieľní. Cez prízemie prechádza podjazd, ktorý vedie na Hlavné nádvorie. Z podjazdu sú komunikačne prístupné dvomi vchodmi samotné kazematy. Napokon nad podjazdom sa rozprestiera terasa, pôvodne priestor pre delostreleckú batériu. Na južnom vrchole terasy sa pôvodne nachádzala strážna vežička. Samotný bastión je zrelé dielo vojenského umenia, ktoré projektoval školený architekt. Jeho meno je však zatiaľ pre nás neznáme. Objekt významne prispel k ochrane Oravského hradu. Naviac Juraj Thurzo znásobil opevnenie hradu o ďalšie nové predhradie, ktoré chránilo prístupovú cestu pred dnes druhou hradnou bránou. Pribudla tým ďalšia, dnes prvá hradná brána, spolu s príslušným obranným múrom so strieľňami. Napokon Juraj Thurzo dal osadiť na tretiu hradnú bránu, cez ktorú sa prechádzalo priamo na Hlavné nádvorie, erby: svoj a svojej manželky, medzi ktorými je umiestnená nápisová tabuľa.

Svojimi rozsiahlymi aktivitami prekonal syn Juraj svojho otca Františka Thurzu. Hrad sa stal silne opevnenou rezidenciou vybavenou všetkými potrebami pre významného uhorského magnáta tej doby: rozsiahlymi palácovými priestormi, ako aj reprezentatívnou kaplnkou. Posledný z Thurzovcov na Oravskom hrade – syn Imrich (1598–1621) zomrel príliš mladý a príliš zaneprázdnený politickými udalosťami, aby sa mohol zaangažovať do stavebných dejín Oravského hradu. Imrichom vymrela celá oravsko-lietavsko-bytčianska vetva Thurzovcov. Do svojej smrti v roku 1626 sa o osudy hradu starala Alžbeta Czoborová, neskôr ho prevzal do svojej správy Oravský komposesorát, účastinná spoločnosť s podielmi potomkov Juraja Thurzu, ktorá sa postupne začala profilovať ako hospodárska inštitúcia, zameraná na pestovanie lesa a ťažbu dreva. Hrad tým prestal byť vo vlastníctve šľachtického rodu, čo sa podpísalo na jeho ďalších osudoch.

20 STEHLÍKOVÁ, J. – ČAJKA, M. – HLAVATÁ, J. – STRAKOVÁ, J. – MATEJKA, M. – ŠIMKOVIC, M.: Archeologický výskum Hlavného nádvoria a Nádvoria stredného hradu na Oravskom hrade. In: *Monumentorum tutela 24,* Bratislava 2012 (v tlači).

Zusammenfassung

Tünde Lengyelová et al. Die Thurzo und ihre historische Bedeutung

Das vorliegende Sammelband *„Die Thurzo und ihre historische Bedeutung"* ist das Ergebnis der Zusammenarbeit von Historikern aus der Slowakei, Ungarn und Deutschland. Die Grundlage für die Entstehung dieser Publikation bereitete die internationale Konferenz, die im Jahre 2009 anlässlich des 400. Jahrestags der Wahl von Georg Thurzo zum ungarischen Palatin veranstaltet wurde. Die anregungsvolle Tagung und Diskussion, sowie die weiteren Untersuchungen zum Thema boten genügend Unterlagen für die Zusammenfassung der Beiträge in einem Sammelband.

Das erste Kapitel trägt den Titel ***Der Weg in die ungarische Aristokratie*** und hier werden die wichtigsten Vertreter des Geschlechts Thurzo vorgestellt, die sich am meisten um seinen politischen und wirtschaftlichen Aufstieg verdienten. Géza Pálffy analysiert in dem Unterkapitel *Die Familie Thurzo und ihre Stellung in der ungarischen Aristokratie* die Karrieremöglichkeiten im Königreich Ungarn am Ende des Mittelalters und zu Beginn der Frühen Neuzeit, sowie die Möglichkeiten, die die einzelnen Mitglieder des Geschlechts nutzten, um ihre Ambitionen zu erfüllen. Marián Skladaný widmet sich im Unterkapitel *Der wirtschaftliche Aufstieg der Thurzo* den ersten Vertretern der Familie, die zuerst zum niederen Adel gehörten und für eine gewisse Zeit zum Bürgertum wechselten, damit sie sich der kaufmännischen und unternehmerischen Tätigkeit widmen und den Wohlstand der Familie begründen konnten. Gabriella Erdélyi stellt in ihrem Beitrag *„Ich bin nur ein Mensch, mein König, kein Stein" – Alexius Thurzo im Dienst der Habsburger* einen der einflussreichsten Thurzo-Männer vor, dessen kaufmännisch-unternehmerische Tätigkeit den ganzen mitteleuropäischen Raum umfasste, wobei er auch wichtige Funktionen vertrat und zu den Vertrauensmännern des Herrschers Ferdinand I. und der Königin Maria von Ungarn gehörte. Ein weiteres bedeutendes Familienmitglied präsentiert Lajos Gecsényi im Unterkapitel *Der rätselhafte Thurzo. Franz Thurzo, der Präsident der Ungarischen Kammer und der Hofkammer (1549 – 1563).*

Das zweite Kapitel widmet sich dem Thema ***Die Thurzo und die Reformation.*** Mehrere Mitglieder des Geschlechts gehörten zur hohen Kirchenhierarchie und wurden vordergründig durch ihre Kontakte zu Humanisten und ihr großzügiges Mäzenatentum bekannt. Einen der bedeutendsten Bischöfe aus der Familie Thurzo stellt Martin Rothkegel im Unterkapitel *Die Beziehungen des Olmützer Bischofs Stanislaus I. Thurzo zu Ungarn* vor. Die Reformation fand unter den Mitgliedern des Geschlechts auch zahlreiche Anhänger, über sie schreibt Zoltán Csepregi in seinem Beitrag *Die Thurzo und die Anfänge der Reformation.* Diejenigen Vertreter der Familie, die ihr Reichtum auf der unternehmerischen Tätigkeit begründeten, dachten auch auf ihre weniger wohlhabenden Mitmenschen und gründeten mehrere Stiftungen zu ihrer Unterstützung. Tünde Katona stellt in diesem Zusammenhang in ihrem Beitrag die *Leutschauer Stiftung der Thurzo* vor.

Das dritte Kapitel wird der Problematik der ***Höfe der Thurzo als Zentren des wirtschaftlichen, politischen und gesellschaftlichen Lebens*** gewidmet. Die Thurzo erlebten einen interessanten Übergang von den adeligen in den bürgerlichen Stand und von dem Reichtum, das sich durch ihre unternehmerische Tätigkeit angehäuft hatte, kauften sie Gutsherrschaften, damit sie erneut nicht nur in den Adelsstand zurückkehren, sondern gleich in die Aristokratie aufsteigen konnten. Tünde Lengyelová untersucht *Die wirtschaftlichen Verhältnisse an den Gutsherrschaften der Thurzo an der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts.* Einen wesentlichen Aufgabenbereich des Palatins stellte die Verwaltungsagenda dar, über die Péter Dominkovits in seinem Beitrag *Die Kontakte des Palatins Georg Thurzo zu den Komitaten Ödenburg und Eisenburg* einen Überblick bietet. Einen Blick in das Alltagsleben an den Höfen gewähren in ihren Beiträgen Diana Duchoňová im Unterkapitel *Die Hofordnungen an den Höfen der Thurzo und der Esterházy*, sowie Borbála Benda, die sich der *Speisekarte von Stanislaus Thurzo aus dem Jahre 1603* widmet.

Das vierte Kapitel befasst sich mit den verschiedenen Formen des ***Kulturnachlasses der Thurzo.*** Zuzana Ludiková und Árpád Mikó präsentieren *die Bestattungsstätten und Grabdenkmäler der Thurzo* nicht nur als Symbole ihrer Macht, sondern auch als künstlerische Ausdrucksformen. Eine bedeutende Quelle zur genealogischen Untersuchungen stellen die *Hochzeitseinladungen der Thurzo* dar, die Frederik Federmayer näher beschreibt. In dem umfangreichen heimatkundlichen Werk von Matthias Bel wären die genealogischen Forschungen des Polyhistors fast untergegangen, deshalb richtet Gergely Tóth den Blick gerade auf diesen Aspekt in seinem Beitrag *„Theatrum Nobilitatis Hungaricae". Die genealogischen Untersuchungen von Matthias Bel mit besonderem Augenmerk auf die Familie Thurzo.* Zu den wichtigsten Mäzentätigkeiten der Thurzo gehörten die Förderung der Studenten an ausländischen Universitäten, sowie die Veröffentlichung von verschiedenen Publikationen und die Unterstützung von Druckereien. Über derartige Aktivitäten des Palatins und seiner Familienmitglieder schreibt Helena Saktorová in ihrem Beitrag *Die Persönlichkeit von Georg Thurzo im Spektrum seiner Autorendedikationen*. Mit dem schriftlichen Nachlass der Familie Thurzo im *Staatsarchiv von Bytča* befasst sich Jana Kurucárová. Die Ergebnisse einer außergewöhnlichen und seltenen Untersuchung präsentieren die Anthropologen Milan Thurzo und Radoslav Beňuš in ihrem Beitrag *Die anthropologische und paläopathologische Analyse der Gebeine der Familienmitglieder von Georg Thurzo.* Damit gewähren sie einen einzigartigen Einblick in den gesundheitlichen Zustand von mehreren Vertretern dieses Geschlechts. Arwa, heute Orava war die grösste Gutsherrschaft der Thurzo und die hießige Burg gehörte zu den bedeutendsten Zentren der Familie, aus diesem Grund widmeten sie eine besondere Aufmerksamkeit ihrer architektonischen Gestaltung, die Michal Čajka in seinem Beitrag *Die Umbauten der Burg von Orava in der Zeit der Thurzo* schildert.

Die Publikation enthält eine Reihe von neuen Kenntnissen, die das Ergebnis von intensiven Untersuchungen mehrerer Historiker, Kirchenhistoriker, Archäologen, Anthropologen, Archivaren und Kunsthistoriker darstellen. Trotzdem gibt es noch genügend Themen und Fragen, die auf Aufarbeitung warten und weitere Anregungen für Forschungen über diese interessante Familie darbieten, deren Mitglieder nicht nur zur übernationalen Aristokratie des Königreichs Ungarn und der mitteleuropäischen Habsburgermonarchie, sondern auch zu den außerordentlich begabten Unternehmern, Politikern, Soldaten und bedeutenden Vertretern des kulturellen Lebens an der Schwelle des Mittelalters zur Frühen Neuzeit gehörten.

Bratislava – Budapest, November 2012 Tünde Lengyelová und Géza Pálffy

Összefoglaló

Tünde Lengyelová et al. A Thurzó család történelmi jelentősége

A kora újkori arisztokrácia vizsgálata a 20. század második felében Közép-Európában – egyedül Ausztriát kivéve – nem tartozott a kedvelt és támogatott kutatási témák közé. A 16–18. századi Magyar Királyság életében egykor oly meghatározó szerepet játszó főúri családok Magyarországon, Szlovákiában, Ausztriában, Horvátországban és Romániában fennmaradt levéltárait így a Vasfüggöny összeomlása előtt sem szlovák, sem magyar kutatók nem vizsgálták szisztematikusan. Míg a 19. század második felétől majd egy évszázadon át alapvető forráskiadványok és monográfiák sora látott a legmeghatározóbb családokra és családtagjaikra vonatkozóan napvilágot, az 1940-es évek vége utáni mintegy bő három évtizedben egyedül a gazdaságtörténet szentelt nagyobb figyelmet a főuraknak. Az 1980-as évek közepe tájától ugyanakkor ismét több alapvető monográfia, tanulmánykötet, kiállítási katalógus és forráskiadvány jelent meg horvát, magyar, német, és szlovák nyelven, amelyek elsősorban a főúri udvartartásokat és mecenatúrát, az arisztokraták házasodási és öltözködési szokásait, valamint étkezési és könyvkultúráját, illetve peregrinációját tárgyalták.

A téma szempontjából külön figyelmet érdemel, hogy az elmúlt évtizedben a magyar politikai elitet alkotó arisztokrata családok közül csupán a Pálffy, a Batthyány, a Zrínyi, az Esterházy és a Révay családról jelent meg átfogóbb és interdiszciplináris összegzés, pontosabban egy-egy önálló tanulmánykötet. A legelső egy 2003 tavaszán Bratislavában tartott szlovák–magyar akadémiai workshop, a második egy Körmenden 2005-ben rendezett konferencia, a harmadik egy 2008-ban az ausztriai Schlainingban szervezett tudományos ülés, a negyedik egy 2007-ben Budapesten (majd 2009-ben részben új előadókkal Zágrábban) tartott magyar–horvát, végül az ötödik egy 2008-ban Turócszentmártonban összehívott tanácskozás eredményeként látott különféle nyelveken (horvát, magyar, német és szlovák) napvilágot. E kötetek az öt család kora újkori történetét politikai, hadtörténeti, gazdasági, egyház-, irodalom- és kultúrtörténeti aspektusokból vizsgálták. Azóta több hasonló nemzetközi együttműködés zajlott és zajlik elsősorban a Balassi, a Batthyány, a Báthory, az Esterházy, a Koháry, a Nádasdy és a Wesselényi család históriájára és szerepére vonatkozóan.

Jelen kötet anyaga szervesen illeszkedik a fenti sorba. A Szlovák és a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézeteinek közös rendezésében 2009. október 12–14-én, a szlovákiai Sereďen tartott nemzetközi konferencia szervezői tudatosan törekedtek arra, hogy lehetőleg egy meghatározó újabb lépéssel gazdagítsák a közép-európai arisztokrácia kutatását. A *Thurzovci a ich historický význam* címmel rendezett tanácskozás erre azért is komoly lehetőséget kínált, mert a Thurzó család története folyamán több szempontból is különlegesnek tekinthető utat járt be. Egyrészt a 16–17. századi magyarországi arisztokráciába felemelkedett családok sorában rajtuk kívül városi polgári–nagyvállalkozói származású családot nem ismerünk. Másrészt felemelkedésükben a gazdasági szolgálatoknak kiemelkedő szerep jutott, amihez hasonlóra a vizsgált korszakban alig van példa. Harmadrészt ennyire nemzetközi, egész Közép-Európára kiterjedő kapcsolatrendszerrel és rokonsággal bíró családot alig ismerünk Negyedrészt a 16. század közepéig hihetetlen sokszínűség jellemezte a családot, hiszen nagykereskedőt vagy hitelezéssel foglalkozó politikust éppúgy találunk a családtagok között, mint kamaraelnököt vagy tudós humanista püspököket. Ötödször a Thurzó azon kevés főúri család közé tartozott, amely a 16. század közepétől mindvégig a protestantizmus követője és patrónusa maradt. Végül a pusztán négy arisztokrata-generációt megélt család száz esztendő alatt két nádort (György és III. Szaniszló) és egy királyi helytartót (I. Elek) adott a magyar államnak, amihez hasonló korszakunkban a régi vagy új arisztokrata családok közül is igen kevésnek sikerült. Ezt a sokszínűséget és különlegességet tanulmánykötetünk első ízben próbálja meg szisztematikus jelleggel bemutatni a szlovák nyelvű szakmai és nagyközönség számára.

A kötet négy fejezetben mutatja be a Thurzó nemzetséget. Az első a Thurzók útját térképezi fel a magyar arisztokráciába. Pálffy Géza széles ívben elemezi a Thurzók helyét a Magyar

Királyság arisztokráciájában, valamint azokat a lehetőségeket, amelyeket kihasználva építették fel egyéni karrierjeiket. Marián Skladaný tanulmányában a nemzetség gazdasági felemelkedését követhetjük nyomon, a szepességi tízlándzsásoktól a lőcsei és krakkói polgári epizódon át a nemességbe való visszaútjukig. Erdélyi Gabriella Thurzó Elek királyi helytartó életét és tevékenységét vázolja fel a Habsburgok szolgálatában. Az első fejezetet Gecsényi Lajos tanulmánya zárja, amelynek hőse a „rejtélyes" Thurzó Ferenc kamaraelnök.

A második fejezet a Thurzók egyházi tevékenységére összpontosít. Csepregi Zoltán a reformáció kezdeteitől követi nyomon a Thurzókat, feltárja kontaktusaikat a humanistákkal és patrónusi szerepüket. A korszak egyik kiemelkedő humanista főpapjának, Thurzó Szaniszló olmützi püspöknek magyarországi kapcsolataival Martin Rothkegel tanulmánya foglakozik. Katona Tünde Thurzó Elek lőcsei alapítványárnak történetét mutatja be.

A következő fejezetben a Thurzó-udvarok kerülnek előtérbe, elsősorban mint politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési központok. Tünde Lengyelová a család gazdasági–uradalmi hátterét térképezi fel. Diana Duchoňová tanulmánya Thurzó Imre és Esterházy Miklós nádor udvari rendtartásába ad bepillantást. Dominkovits Péter a nádori feladatok közül a vármegyékkel kapcsolatos ügyeket vázolja fel Vas és Sopron vármegyék példáján. Benda Borbála bepillantást nyújt a kora újkori étkezési szokásokba, Thurzó Szaniszló 1603. évi egyedi étlapjainak köszönhetően.

A negyedik fejezetben művelődéstörténeti esettanulmányok kaptak helyet. Zuzana Ludiková és Mikó Árpád a művészettörténetileg értékes, főleg a lőcsei Szent Jakab–plébániatemplomban fennmaradt Thurzó-sírköveket mutatja be. Frederik Federmayer a genealógiai kutatások egyik kevéssé használt forráscsoportja, az esküvői meghívók alapján pontosítja egyes családtagok házasságkötésének dátumát. Mára már majdnem elfelejtett tény Bél Mátyás genealógiai kutatása, amelyet Tóth Gergely a Thurzó család példáján mutat be. Thurzó György rendkívül sokat tett a műveltség és művelődés érdekében. Erről a témáról szól Helena Saktorová tanulmánya. A biccsei Állami levéltár őrzi a Thurzó család fennmaradt iratainak nagy részét, amelyekről Jana Kurucárová számol be. Egy különleges és ritkaságszámba menő antropológiai kutatás eredményeit összegzi Milan Thurzo és Radoslav Beňuš tanulmánya. Az árvavári kriptában feltárt csontmaradványok patológiai vizsgálata rendkívül érdekes eredményeket hozott. A fejezetet és egyúttal a kötetet is Michal Čajka régész tanulmánya zárja az árvai vár Thurzókorban történt többszöri átépítéséről.

Bratislava–Budapest, 2012 novemberében Tünde Lengyelová és Pálffy Géza

Autori publikácie

Benda Borbála PhD, Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Budapest

Doc. RNDr. **Radoslav Beňuš**, PhD., Katedra antropológie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Csepregi Zoltán DSc, Evangélikus Hittudományi Egyetem, Egyháztörténeti Tanszék, Budapest

Mgr. **Michal Čajka**, Oravské múzeum Pavla Országha Hviezdoslava v Dolnom Kubíne – Oravský hrad, Oravský Podzámok

Dominkovits Péter PhD, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára

Mgr. **Diana Duchoňová**, PhD., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Erdélyi Gabriella PhD, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest

Doc. PhDr. **Frederik Federmayer**, PhD., Katedra archívnictva a pomocných vied historických, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Dr. habil. **Gecsényi Lajos** CSc, emeritný profesor, generálny riaditeľ Magyar Országos Levéltár Budapest v. v.

Katona Tünde PhD, Szegedi Tudományegyetem, Germán Filológiai Intézet, Szeged

PhDr. **Jana Kurucárová**, MV SR, Štátny archív Bytča

PhDr. **Tünde Lengyelová**, CSc., Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava

Mgr. **Zuzana Ludiková**, Slovenská národná galéria, Bratislava

Mikó Árpád PhD, Szépművészeti Múzeum, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest

Pálffy Géza DSc, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest

Prof. Dr. phil. **Martin Rothkegel**, Th.D., Theologisches Seminar, Wustermark-Elstal

PhDr. **Helena Saktorová**, PhD., Slovenská národná knižnica, Martin

Doc. PhDr. **Marián Skladaný**, CSc., Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Tóth Gergely PhD, Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest

Doc. RNDr. **Milan Thurzo**, CSc., Katedra antropológie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Tünde Lengyelová a kol.
Thurzovci a ich historický význam.

Bratislava, Spoločnosť Pro Historia – Historický ústav SAV 2012.

1. vydanie

ISBN 978-80-89396-19-1